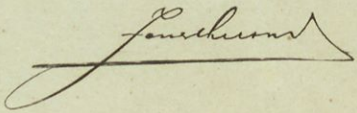
Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

73446

II
e, 36095
d

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

JANKA KERSNIKA

ZBRANI SPISI

UREDIL DR. IVAN PRIJATELJ

ZVEZEK VI. SEŠITEK I.

V LJUBLJANI 1910

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

JANKO KERSNIK

NJEGA DELO IN DOBA

SPISAL DR. IVAN PRIJATELJ

SEŠITEK I.

LETA MLADOSTI IN UČENJA

V LJUBLJANI 1910

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

73446

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

F'ZC 0300/18659

Pokrajina.

Ob starodavni veliki cesti, ki je vodila v rimskih časih iz Emone čez Adrans v Celejo in vezala pred dobo železničnega prometa Ljubljano z Gradcem, leži pokrajina, kjer se je rodil, kjer je deloma vzrastel in kjer je živel do svoje smrti Janko Kersnik.[1]) Sredi onega trikota kranjske dežele je razpoložena, ki ga na južni strani omejuje Sava z litijskimi hribi, na severovzhodni strani savinjske ali kamniške planine, na zapadni pa nizko gričevje, ki se vrsti v severni smeri od Šmarne gore proti mestu Kamniku, ležečemu tik pod snežnobelimi Grintavci. Glavna vodna žila je Bistrica, ki reže v široki strugi od severa proti jugu plodovito ravan, takoimenovano mengeško polje. Vanjo se izteka od vzhoda prihajajoča tiha, med jelšami in vrbovjem se snujoča Radomlja. Ob tem potoku leži tudi Kersnikov dom in sicer baš tam, kjer stopa Radomlja iz soteske, proslulega Črnega Grabna, v ravnino.

Bilo je lepega sobotnega popoldne, ko sem se še kot dijak prvikrat vozil preko mengeškega polja in

[1]) Pisatelj, ki se je na gimnaziji in tudi na visoki šoli neoficialno rad podpisoval Krsník, se je pozneje vrnil k pisavi Kersnik, kakor so se pisali po starem pravopisu njegovi predniki.

občudoval krasoto te gorenjske pokrajine Od takrat mi je ostal ta lepi kos slovenske zemlje v neizbrisnem spominu. V industrijskih Domžalah sem krenil proti vzhodu. Na levi in desni so me pozdravljale lične bele hišice vasi, na dolgo raztegnjenih ob veliki državni cesti. Od Doba ni daleč v Prevoje in od Prevoj ne v Št. Vid, a šentvidski zvon odgovarja kot bližnji sosed zvonovom na Brdu, pod katerim leži prislonjena na brdsko vznožje Lukovica. Kmetje so se vračali z bogato obloženimi vozovi s polja, ki ga napajajo umetno izkopani pretoki iz Bistrice, imenovani Mlinščice po namenu, kateremu morajo v prvi vrsti služiti: vrteti kolesa mnogoštevilnih mlinov, drobečih zlatorumeno zrnje klenega gorenjskega žita.

Solnce je sijalo mirno in toplo, in kakor na dlani so ležale pred menoj goste vasice, razpoložene po nizkem brdju. Med vasmi se dvigajo kakor neka starinska posebnost kraja idilično ležeči gradiči iz zelenih gajev. Ti gradiči podajajo pokrajini neko zgodovinsko obeležje. Na desni strani ceste moli že peto stoletje v zrak svoje trdne štiri stolpe grad Krumperk, nekdaj sedež mogočnega Ravbarja, junaka slovenske narodne pesmi; na levi pa gledata izza zelenja Černelo in Čemšenik, nekoliko višje v brdju stoji Kolovec. Imena dokaj znanih kranjskonemških plemiških družin nas srečujejo, ako listamo po zgodovini teh trdnih gnezd, stoječih sredi pohlevnih kmetiških hišic: Lambergi, Hohenwarti, Apfaltrerni, Raspi, Gallenbergi in Barbi so gospodovali tu nad slovenskimi kmeti. Vojskovodij, ki bi se odlikovali v slavnih bitkah, niso šteli v

svojih vrstah, pač pa celo vrsto visokih deželnih in državnih uradnikov. Slovenec jih ni ljubil, ker so mu bili tuji in trdi gospodarji. Zato je v prvi polovici XVI. stoletja večkrat navalil na njih utrjene domove in jim dal pogosto okušati žuljavo svojo pest.

Zgodovina teh graščakov je borna. Tvorili so v deželi tenko plast brez podlage v narodu. Zato jim ni bilo obstanka. Gospodarji so se menjavali, gradovi so prehajali iz rok v roke. Stalen je bil na tej grudi samo slovenski kmet. In večkrat se je dogodilo, da je ta gosposka plast skopnela in se na njenem mestu pokazala trda slovenska gruda. Že v sedemnajstem stoletju se opetovano čita, kako so od časa do časa zagospodarili na teh gradovih možje s plebejskimi slovenskimi imeni. Dandanes se ta proces dovršuje pred našimi očmi. Kolikor teh gradov še ni bilo poprej prišlo v slovenske roke, v te se sedaj vseljuje podjetni slovenski kmet in industrijec. Tako da slovenski graščak v teh krajih kakor sploh po Kranjskem ne tvori nobene izjeme več. Ohranile so se le one nemške družine, ki so se poprijele ugodnosti, ki jim jo je ponujala avstrijska vlada: birokratske kariere, za katero so bili kot Nemci, poznavajoči položaj v deželi, nemškim vladam vedno dobrodošli.

Ti gradovi v svoji sedanjosti in preteklosti podajajo Kersnikovi pokrajini tem večji pomen, ker tvorijo torišče večine njegovih novel in povesti. Pisatelj je bil sam rojen v gradu, čigar usoda nam kaže naravnost tipično zgodovino kranjskega dominija.

Tik pod Kersnikovim gradom stoji vas Lukovica, ki tvori z brdskim gradom vred sedež okrajnega sodišča z raznimi uradniki: sodniki, adjunkti, notarji, kontrolorji in poštarji, z eno besedo: z vso takoimenovano slovensko trško inteligenco. V teh krogih, ki jih je Kersnik tako dobro poznal, kakor malokateri slovenski pisatelj, je dobil največ osobja za svoje pripovedne spise. Podobni večji kraji v bližini so še Moravče, Mengeš, Domžale in mestece Kamnik.

Med temi postojankami inteligentnejših krogov pa je razprostrto polje, vse posejano s pisanimi kmetiškimi vasicami, v katerih živi krepak, pogumen slovenski rod, v vseh svojih postopkih trd kot grča gabra v brdskem pogorju. Zgodovina njegova je zgodovina splošne slovenske grude: privezanost k zemlji, tlačanstvo, ki ga izpreminjajo take epizode, kakor so bili kmetiški upori, in taki dogodki, kakor je bila anarhija v vojskah pred blagodejno francosko okupacijo. A teh par vznemirljivih hipov mu je le malo pretreslo tok njegovega enoličnega žitja in bitja. Slej kakor prej je zopet živel svoje tiho selsko življenje, ki so ga gibali, vznemirjali in pestrili samo domači družinski konflikti, na zunaj in daleč vsi enakomerni, v podrobnostih in od blizu pa pisani in zanimivi.

Kersnikov pisateljski talent je kmet vedno zanimal; najprej kot estetična figura v pejsažu, kot orač in žanjec na ravnem polju, kot kosec na pisanem travniku, kot žanrska podoba v nedeljo sredi slikovite gruče pred cerkvijo, ali po krščanskem nauku v krčmi na vasi. Kmetiški fant s svojim nočnim ukanjem in

petjem ni nikoli manjkal v njegovih poetičnih slikah tihih domačih vasi, istotako kakor ne voz na njegovi »beli cesti«, živahni prometni žili, vijoči se pod Brdom v Črni Graben. Pozneje ga je zanimala zgodovina domačega kmeta. Nameraval je pisati roman iz kmetiških uporov, kakor tudi iz Napoleonove dobe, v katero je bil že posegel, dovršivši Jurčičeve »Rokovnjače«. Družinske zgodbe v kmetiški hiši pa so dale snovi mnogim njegovim črticam in povestim.

Splošni značaj Kersnikove pokrajine je veseloljubek. Lepo zaokrožena polja se čredijo s sočnozelenimi travniki med holmci in griči, pokritimi z nepregostim, po večini listnatim drevjem, med katerim v širokih pramenih igrajo solnčni žarki. Raz obronkov hité bodri, poskočni potočki v dolino. Širokih razgledov ni med temi veselimi brežuljki; strmih, globokih prepadov tudi ne; celo visoke gore so precej daleč v ozadju: neposredno za Kersnikovim dolgoletnim bivališčem se polagoma dviga zeleno »brdsko« pogorje — bolj brdje nego pogorje — posejano celo visoko gori pod najvišjimi vrhovi s polji in obdelanimi kmetiškimi zaselji.

To je pokrajina, ki se je v nji formiral duh Janka Kersnika. Paralela med splošnimi potezami tega miliéja in zunanjim obrazom duševne organizacije pisatelja je tako očevidna, da se človeku nehote vsiljuje pod pero. Čutil jo je najbrž Kersnik sam, ker jo je izrazil na nekem mestu ene svojih novel[1]) v naslednjih besedah:

[1]) Cyklamen, Zbrani spisi, seš. 1. str. 97.

»Saj je pa tudi vsa okolica in leža našega trga javno svedočila, da je tu ustvarjeno vse le za neizogibno enakomernost in lahko površnost. Oni nizki holmi kroginkrog s svojim svetlozelenim bukovjem, nàpol razprostrta ravan na vseh straneh, mala mirna vodica, ki goni nekaj mlinov in žag — vse to ne povzročuje globokih vtiskov. Snežene planine — oh, kje so tam daleč v ozadju, in jezera tudi ni, takega skrivnostnega jezera s tolmuni, prozornimi, morda nekaj sežnjev globoko — potem pa temnimi in brez dna. Je li čudno, da tudi vsi dogodki v naši povesti teko tako polagoma, enakomerno, in da ni burnih prizorov, niti ognjenih besed? Jezera ni, skrivnostnega, globokega jezera s temnimi tolmuni!«

Dom in rod.

Medtem, ko je večini slovenskih pisateljev tekla zibel v kmetiških hišah, je zagledal Janko Kersnik luč sveta v gradu. Mogočno, starinsko poslopje je to. Imenuje se Brdo. Slovensko ime je pač prvotno, in nosil ga je holmec najbrž že veliko poprej, preden je stal na njem grad. O nemškem imenu »Egg« ugiblje kranjski kronist Valvasor[1]) zelo verjetno, da se je priteknilo h gradu po drugi graščini (v okolici Kranja), ki se tudi imenuje po slovensko Brdo, a po nemško »Egg« po možu, ki jo je sezidal in nosil ime: von Egg. V razliko z onim »Eggom« je nazival nemški kancelijski jezik to Brdo »Egg ob Podpetsch« po starodavnem poštnem poslopju Podpečjo, oddaljenem četrt ure od Brda in stoječim tik pred vhodom v sotesko Črni Graben. Mimo tega poštnega poslopja, skrivajočega se danes skromno pod strmo skalo, ki mu je dala ime, se je vršil v prejšnjih stoletjih ves živahni promet med Trstom in Dunajem. Odtod pride, da je bilo ime te pošte bolj znano nego naziv bližnjega gradu na Brdu.

O brdskem gradu pripoveduje Valvasor na navedenem mestu naslednje: »Ta grad leži na veselem

[1]) Valvasor, Ehre des Herzogthum Krain, III. del, str. 130.

kraju vrh griča s prostim razgledom. A staviti ga je začel (v XVI. veku) Hans von Lamberg, gospodar Črnelega in Ablaha... sin njegov Sigismund von Lamberg pa je zidanje dovršil.« Iz istega kronista zvemo, da se je skoro nato v prostore, v katerih je gospodaril nemški plemenitaš, vselil preprosti Slovenec. Leta 1622. je namreč Lamberg zastavil grad Antonu Pečavcu in leta 1624. Janezu Thalerju, ki ga je pa moral imeti že v last. Zakaj po nekem Janezu Jožefu Thalerju je podedoval Brdo Hans Ludwig von Hohenwart, ki ga je pa skoro prodal Ernestu von Apfaltrerju. Ta je grad jako popravil, zakaj stavba se je nahajala v žalostnem stanju. Malo poprej so bili namreč uporni kmetje, ki so se vzdignili zoper Hohenwarta, Brdo docela opustošili. Kakor pripoveduje Valvasor, so bili porušili vrata, peči in okna, izruvali z železnimi drogi rešetke pri oknih iz zidu, hodnike in rezane kamene podrobili in razkosali. Pri tem so izvlekli iz nekega zaprtega stolpa tudi Lambergove listine, jih pomečkali in pometali proč. Nato so gospodarili tu nekaj desetletij Apfaltrerji, pozneje zopet Lambergi. Leta 1801. pa je prišel grad zopet v last plebejca Slovenca.

Bil je to ljubljanski advokat dr. Janez Burger[1]), sin preprostega, a trdnega kmeta v Vogljah na Gorenjskem. Slovel je kot izvrsten pravoslovec in kot tak je bil pravni zastopnik mnogih kranjskih plemenitašev, med njimi tudi Lambergov. Moral si je

[1]) Rodbinske podatke imam od sedaj že pokojne Berte Kersnikove, Jankove matere.

bil pridobiti že zgodaj lepo premoženje, ker je imel že dolgo poprej v zakupu tudi bližnji kriški grad. Ko je koncem XVIII. stoletja umrl posestnik Brda, stari Lamberg, je priporočil svojemu na Moravskem bivajočemu edinemu sinu Nepomuku, ako bi utegnil prodajati brdsko graščino, naj ima dr. Burger prednost pred vsemi drugimi kupci. In v resnici je kupil dr. Burger grad, ki je takrat stal še sredi gozda in predstavljal takozvano »Waldherrschaft«. Ljubljanski advokat se je naselil na Brdu, kjer je bil za časa francoske okupacije mér. A francoskega mišljenja po zatrdilu sodobnih avstrijskih uradnih listin ni bil. Takrat so nahujskani kmetje (a ne rokovnjači!) umorili kapitana Boissaca in njegove tovariše v Črnem Grabnu, kar je pozneje Kersnik tako živo opisal v »Rokovnjačih«. Dr. Burger je takrat mnogim zaslepljenim kmetom rešil življenje.[1])

Kot spomin na županovanje drja. Burgerja za časa Francozov se je še ohranila v brdskem arhivu v slovenščini tiskana okrožnica[2]), katero pošilja mér v uvaževanje raznim duhovnikom, mitničarju v Št. Ožboltu, poštarju Podpečjo (že takrat iz rodovine Pavličev!) in drugim funkcionarjem svojega področja.

---

[1]) Prim. Levec, Fr.: Janko Kersnik. Prijateljski spomini. Ljub. Zvon, 1897, str. 530.

[2]) Naslov te doslej menda še neznane slovenske tiskovine se glasi: „Tariffa od dnarjov. V'imenu ſoje ſveſtuſt zeſarja teh Franzosov . . . My, Hirgeneral, Pervi Poglavar uſeh Illirſkeh Deshel, ſmo ſklenili etc. Podpiſan: Hirgeneral, Vajvod od Raguse. Terſt 15. Marza 1810. Is Zeſarſke Stiſkarye u' Terſte."

Okrožnica nosi podpis brdskega méra in datum: 6. April 1810.

Slika drja. Burgerja, naslikana najbrž od kakega potujočega, nepodpisavšega se italijanskega slikarja, visi še danes v grajski obednici in nam kaže moža širokega, rdečega obraza in dobrodušnih, kmetiško-markantnih potez.

Dr. Burger je imel za ženo neko Lippich, ki vkljub slovenskemu imenu ni bila Slovenka, ampak je izhajala iz rodovine Carciari, ki si je bila, ubežavši na Kranjsko, nadela to ime. Ubežal pa je bil dr. Burgerjev tast Carciari — čigar podoba se tudi nahaja do današnjega dne v brdski obednici — iz Benetk, ker si je bil tam nakopal srd beneških dožev. Naselil se je v Ljubljani v sedanji Urbančevi hiši pod Trančo. Eden njegovih sinov je bil pozneje duhovnik pri ljubljanskih uršulinkah. Drju. Burgerju je rodila njegova žena samo dve hčeri, od katerih se je starejša omožila z osemnajstimi, mlajša že s štirinajstimi leti. Prvorojenki je pripadel grad. Poiskali so ji zeta v osebi plemiča Höfferna pl. Saalfeldskega, a grad je ostal last žene. — Plemeniti Höfferni so bili saksonskega porekla. Stari Höffern je bil na Kranjskem kupil grad Wagensperg, kjer se je tudi porodil ženin doktorja Burgerja hčerke. Ta je bil izštudiral pravo in postal politični predstojnik brdskega okrožnega sodišča, kjer se je seznanil z dedinjo gradu, v katerem so bili že takrat, kakor so še danes, uradi.

Družina Höffernova na Brdu je bila vzgojena v nemškem in slovenskem jeziku. Izmed sinov, ki so

danes že vsi pomrli, je bil Leopold leta 1848. in 1849. kot sodnijski avskultant v Ljubljani prvega slovenskega gledališča izboren igralec in režiser. Živeč pozneje v Ljubljani kot vladni svetnik, se je zelo zanimal za prva literarna dela svojega nečaka Janka. Umrl je 1. decembra 1876. V hiši obstoji tradicija, da je koncem štiridesetih let skladal slovenske pesmi, ki so baje tudi izšle v enem takrat v Ljubljani izhajajočih nemških listov[1]). Pesmi enega njegovih bratov iz mladih let, zložene v nemškem jeziku, se hranijo še danes v ličnem rokopisu na Brdu. Izmed hčera sta do zadnjega časa živeli doma na Brdu še dve: devetinsedemdesetletna Berta in njena nekaj mlajša sestra Mina. A Berta je dne 12. oktobra 1909 umrla.

In Berta, roj. pl. Höffernova, omož. Kersnikova, je mati pisatelja Janka Kersnika.

Rod Kersnikov izhaja iz gorenjskih kmetov. Stari oče Jankov Janez Krstnik Kersnik je bil doma v romantični pokrajini Prešernovi, pod veličastnim Stolom, v bližini Triglava. Nedaleč od železnične postaje Žirovnice, tam kjer v strmi strugi gorskega potoka Završnice leži zaselje Moste, stoji še dandanes ravno nad sedanjim železniškim mostom mlin z žago »pri Žagarju«. Tu se je rodil leta 1783. Janez Krstnik Kersnik, ki ga je premožni »Žagar« dal študirat za profesorja — poleg njega je šolal še enega sina Blaža, poznejšega župnika v Železnikih. Profesorja Kersnika

[1]) Prim. Slov. Narod, 1876, štev. 277, kjer se tudi pripoveduje, da je vitez Höffern izdal l. 1847. pod pseudonimom Dvoranin svoje slovenske pesmi, „ki nijso slabe in kažejo ljubezen do našega naroda in jezika njegovega".

ime je dobro zapisano na straneh zgodovine našega preporoda, zlasti pa predmarčnega šolstva na Kranjskem. Zadnjih 50 let najvišjega ljubljanskega učnega zavoda — liceja, na katerem so se šolali skoraj vsi kranjskoslovenski preporoditelji, je tesno zvezanih z imenom tega moža, ki je tu služboval kot profesor fizike od 1808—1850. Bil je »mož, katerega so dijaki ljubili kakor svojega očeta... Ljubljanskim dijakom je bil Kersnikov god (24. junij) vsako leto pravi šolski praznik, ki so ga obhajali s petjem, baklado in umetnim ognjem pod Turnom ali pa na Rožniku, ter iskreno ljubljenega učitelja slavili v latinskih, nemških in slovenskih odah«[1]). Takoj v drugem svojem letniku so prinesle »Novice« dne 3. julija 1844 na prvem mestu pesem z naslovom: »Vénec hvaležnosti in spoštovanja gospodu Janezu K. Kersniku... na dan njegovega godu od rodoljubnih učencov posvečen.«

Pouk na ljubljanskem liceju je bil nemški. Da pa je vkljub temu slovenski profesor našel priliko vzbujati v svojih učencih čut domoljubja, se razvidi iz naslednjih kitic te pesmi:

„Ti, ki ljubiš verno vdane
Svoje učence, o modrica
Domorodna! k' so ti znane
Naše želje belodane,
Bodi dans nam pomočnica,
Počastiti učenika
V pesmi lastniga jezika!

... Ti učiš, de domovini
U besedi in u djanji,

[1]) Levec, l. c. str. 536.

Kakor nje hvaležni sini,
Naj domá bo al v ptujini,
Stanovitno bod'mo vdani;
Lástno de biago zatara
Kdor za rod svoj malo mara."

Od leta 1845. dalje se take zahvalne ode na čast Kersniku pod stalnim naslovom »Kresni žarki« redno pojavljajo v »Novicah«, pozneje v »Sloveniji« in »Ljubljanskem Časniku«. V »Kresnih žarkih«, natisnjenih v »Novicah« z dne 25. junija 1845, pojo »domoljubni učenci« o svojem učitelju:

„Bil slovenstva si podpóra,
Za predragi dom naš vnet,
Naj zato slovenska zóra
Ti dani še mnogo lét!

... Tebi draga mati Slava
Poje pesmi naj v spomin,
Dokler bode tekla Sava,
Bode živel Krajne sin!

Ž njo mi glase povzdignímo,
Ki priserčno ljubiš nas:
‚Živi, Oče!' vsi zavpimo,
‚Živi! Živi! dolgi čas'."

In ko je viharno leto 1848. prineslo Slovencem narodnopolitično probujo, ter se je pri občni zadregi in zmešanosti prejšnje absolutistične vlade začela oglašati slovenščina na javnih prostorih, takrat je bil 65letni Kersnik prvi, ki je pričel na ljubljanskem liceju za širšo javnost slovensko predavati. Na strani 46. je prinesla »Slovenija« z dne 9. februarja 1849 ravno

pod mrliškim listom Prešernovim naslednji zanimiv dopis:

»Slava, komur slava. Že večkrat sim bil slišal, de naš slavni domorodni učenik naravoslovstva gosp. Janez Kersnik ob nedeljah od dveh do treh popoldne naši pridni mladosti ločbo ali kemijo v maternim jeziku razlaga. Poln radovednosti . . . grem pretečeni dve nedelji poslušat. Predragi bravci Slovenije! Zastonj išem primerjenih izrazov vam počutljeje popisati, ki so mi poslušajočimu v sercu igrali. Sivi starček, ki že 44 let uči, in je potrebo učenja mladosti v ljubim maternim jeziku dobro spoznal, ki se je vedno za blagor domovine po vsi moči trudil, — sivi starček od vsih svojih zdajnih in nekdanjih učencov, ki so že fajmoštri in dekani visoko poštovani učenik se vede ko mladeneč od 20 let okoli nadepolnih učenčkov . . . Slava, stoterna slava Vam torej, visokospoštovani, od učencov ko oče ljubljeni domorodni in domoljubni gospod profesor!« Dne 26. junija 1849 pa prinaša »Slovenija« zopet »Kresne žarke blagorodnimu in visokočastitimu g. g. Janezu K. Kersniku«, ki pravijo o njem med drugim čisto v Prešernovem jeziku:

„Ljubezen sveto k domovini mili
Vcepuješ v mlada serca, Tebi vdane,
De mati Slava bi na nje gomili
Solz britkih ne točila, de bi rane
Ji stare zvesti sini zacelili
Od tujcov, lastnih sinov ji zadane."

Dne 25. junija 1850 je prinesel »Ljubljanski Časnik« v št. 25. zadnje »Kresne žarke«, namenjene za 24. dan

junija 1850 — za zadnji god starega profesorja, ki je bil obenem dan njegove smrti. Zanimivo je, da je to zadnjo pohvalnico Kersnika zložil poznejši slovenski pisatelj Janez Trdina, takrat osmošolec ljubljanske gimnazije. Oda, zložena povsem pod vplivom poezije Koseskega, slavi v prvih 11. kiticah naravoslovje. Za primer bodi prva kitica:

„Čuden narave je gib in njene kovačnice redba,
Čuden kot čuden je sam, ki je postave ji dal.
Moč neizmerna se kaže; umno se vstvarja iz sebe;
Nikdar premembe ne vé. To kar še danes velja,
Bilo je stalno od nekdaj in bode ostalo v prihodnje."

V 12. kitici in naslednjih štirih se mladi pesnik obrača naravnost do slavljenca:

„Vam pa, častiti Gospod! naj tudi se čut razodene,
Ki nam hvaležno serce vžiga in vžigal bo zmir.
Bli ste nam znanec, podpornik, tovarš, nar zvestejši prijatel,
Bili nam brat in gospod, bili prijaz'n včenik.
Kar gre najboljimu otcu — Vam gre zahvale, ljubezni."

Pod to pesmijo je natisnjena opomba uredništva: »Vsako leto učenci osme šole svojiga učenika, častitega gospoda Kersnika v pesmi počaste, ker ga ljubijo. Sivi starček pa tudi vso čast in poštovanje zasluži. Že bo skorej pol stoletja, kar je v Ljubljani učenik naravoslovja, in vendar se še ni podal v pokoj. Njegovo veselje je med mladenči, v kterih srca žlahtne nauke seje. Zato ga pa tudi spoštujejo in ljubijo kakor očeta. Pričijočo pesem, ktero je ‚Jovan Terdina' zložil, so mu letos podarili, al žali Bog, gospod pro-

fesor je po kratkem zdravju spet opešal in zbolel! V sredo so ga previdili. In kakor smo zgorej oznanili, je prezgodej časno življenje z večnim premenil.«

Pokopan je bil Janez K. Kersnik dne 26. junija, in »Ljubljanski Časnik« je v št. 26. poročal o pogrebu: »Že davno nismo vidili toliko pogrebcov, kakor pri njegovem pogrebu. Pol Ljubljane ga je na pokopališče spremilo, in marsikako oko je bilo mokro. To je pač naj gotoviši dokaz, de ga je občinstvo ljubilo in častilo. Kako so učenci svojiga učenika spoštovali in častili, kaže njih želja z očitnim govoram na grobu rajnciga se še enkrat od njega posloviti, kar jim pa vender po šegah in postavah cerkve ni smelo dovoljeno biti.«

Leta 1855. so poročale »Novice« v št.60, da je bil blagoslovljen Kersnikov nagrobni spomenik, »kteri je od mojstra našega J. Tomana iz ihanskega kamnja izdelan. V podobi obeliska se vzdiguje čez 13 čevljev visoko nad grobom. Napis se glasi v latinskem jeziku tako-le ‚Joan. Bapt. Kersnik, nato 26. m. marc. anno 1783, mortuo 24. m. junio 1850, praeceptori optimo dilectissimo grata inventus. — Have pia anima!' — Od vseh strani smo slišali hvaliti osnovo spominka, kterega je gosp. Dr. Klun, nabiraje doneske od učencov tadanjih in nekdanjih in druzih častiteljev rajncega, z 200 gld. lepo dovršil . . . le so mislili nekteri, da bi se namest latinske bila nadgrobnica v domačem jeziku bolje podala . . .«

Žena profesorja Kersnika je po rodu Italijanka. Njen oče je bil na Kranjskem stavbenik in je le kratko dobo živel. Profesor Kersnik je spoznal svojo nevesto,

ko je po očetovi smrti živela s svojo sestro pri plemenitih Andriollijevih.

Zakon njun je bil z otroci bogato blagoslovljen. Rodila nista nič manj nego devet potomcev. Ker je stari profesor večino svojih sinov študiral, gospodarilo je v tridesetih in štiridesetih letih večkrat pomanjkanje v njegovi hiši. O tem vedó akti v dunajskem naučnem ministrstvu povedati marsikatero bridko dejstvo. Tako je na pr. prosil Kersnik dne 6. aprila 1839, da bi se mu od njegove plače letnih 1200 gld. izplačala četrtina za prihodnje 3 mesece naprej. Pravi, da ima enega sina na visoki šoli v Gradcu, ki študira jus, tri sinove v srednji šoli, doma pa bolno hčer, ki že več let ne vstane iz postelje. To je bila hčerka Marička, ki je bila božjastna. Njegova prošnja je bila uslišana. A dne 13. februarja 1841 je bil prisiljen vnovič prositi za trimesečni predujem svoje plače. V svoji prošnji je izvajal, da je pretekla zima bila nenavadno ostra in je zahtevala več kurjave in toplejšo obleko za njegovo mnogoštevilno družino; vrhutega je cena hranil in drv vsled mraza visoko poskočila. Že itak mu je težko skrbeti za svojih devetero otrok, od katerih trije sinovi študirajo v Ljubljani, eden pa je jurist na Dunaju. Zraven še epileptična hči. Gubernij je prošnjo toplo priporočil, češ, da je prosivec potreben in tudi vreden. Od pomoči, podeljene pred tremi leti ni ostal z nobenim rokom na dolgu. Naj se mu torej zopet podeli 300 gld., da jih bo vračal v dvajsetih mesečnih obrokih. Tudi to prošnjo so na Dunaju rešili ugodno. A vse to ni odpomoglo bedi v hiši starega pedagoga. Dne

30. julija 1841 je poslal ilirski gubernij novo Kersnikovo prošnjo na dvorno štud. komisijo. To pot je prosil naravnost podpore. Gubernij je prošnjo podpiral, češ, da ima prosivec tri sinove v višjih šolah, doma bolno hčer, kar ga je spravilo vkljub vsej varčnosti v take zadrege, da je zastavljal, kar je mogel, in ostal dolžan včasih celo rokodelcem. Priloženih je bilo prošnji 17 zastavnih listkov. Podporo so mu dovolili, kakor tudi zaporedoma tri predujme na plačo, za katere je prosil v oktobru 1842, v septembru 1844 in v aprilu 1846. V poslednji prošnji pravi, da je zabredel v dolgove vsled dolge bolezni in smrti sina Antona, katerega je s težavo izštudiral in spravil do konceptnega praktikanta pri okrajnem komisariatu v Ljubljani. Pobrala ga je jetika. O prošnji za predujem je čitati še v avgustu 1847.

V takih razmerah so bili otroci dorastli in začeli staremu očetu delati veselje. Kakor je z letom 1848. stari profesor pogumno stopil v mlado slovensko javnost, tako so tudi njegovi otroci krepko pomagali pri probuji slovenskega javnega mišljenja in društvenega življenja.

Govoreč o slovenskih dramatičnih predstavah l. 1848. pripoveduje zgodovinar slovenskega gledališča,[1]) da se je vršila prva gledališka predstava dne 8. julija 1848. Igrala se je Linhartova »Županova Micka«. In zanimivo je, da sta pri tej predstavi nastopila dva člana obeh družin, iz katerih izhaja Janko

[1]) Anton Trstenjak: Slovensko gledališče. V Ljubljani, 1892, str. 37.

Kersnik. Naslovno vlogo je igrala namreč hčerka profesorja Kersnika, Leopoldina, a pred igro je pel takratni avskultant vitez Höffern Potočnikovega »Planinarja«. Trstenjak pravi o njem: »Höffern bil je izvrsten baritonist. Še danes se spominjajo ljudje, kako je izvrstno pel v gledišču pesem: ‚Rudeči sarafan', ‚Popotnik', ‚Stari Kranjec' in ‚Kde dom je moj'.« Nenavaden uspeh je imela tretja predstava dne 22. nov. 1848, ko se je igrala burka češkega pisatelja Štepánka: »Tat v mlinu ali Slovenec in Nemec«. Trstenjak pripoveduje, da je igra izzvala pravi pravcati narodni entuziazem. Vlogo Katrice je igrala Leopoldina Kersnikova, ki je pri kolovratu izvrstno pela Poženčanovo »Prediško«, študenta Javornika pa vitez Höffern, ki je žel zlasti s pesmijo »Stari Kranjec« bučno pohvalo. Vrhutega je bila ena izmed manjših vlog v rokah Karola Kersnika, brata Leopoldininega.

Staremu profesorju Kersniku je moralo veselja igrati srce, ko je videl svojo hčerko obdano s slavo prve slovenske igralke. Žalibog, da je Leopoldina, ki je bila že zaročena s slovenskim pisateljem in poznejšim leksikografom Cigaletom, prihodnje leto obolela in o Binkoštih 1850 umrla. Tega udarca sivolasi starček ni prenesel. Štiri tedne po hčerkini smrti je legel tudi on pod rušo.

Njegovega sina Josipa, c. kr. sodnjega aktuarja, je medtem zanesla služba na Brdo. Tu je spoznal prihodnjo soposestnico gradu, v katerem je uradoval, sestro svojega kolege Leopolda pl. Höfferna, Berto in se dne 14. januarja 1852 poročil ž njo. In iz njunega

zakona je kot prvorojenec izšel slovenski pisatelj Janko Kersnik. Imel je tri sestre in dva brata. Sestre so umrle zgodaj, brat njegov Josip, ki je študiral eno leto za Jankom, je umrl kot okrajni zdravnik na Krškem vsled zastrupljenja krvi dne 28. julija 1895 zvečer in istega dne samo dve leti za njim ob pol eni zjutraj je umrl Janko. Brata Antona je bila kot jurista pokosila smrt že leta 1884.

V Kersnikovi krvi so se torej blagodejno mešali najrazličnejši elementi: uglajeni aristokratizem saksonskih plemičev Höffernov in krepka volja slovenskega inteligenta s kmetov drja. Burgerja, oblagodarjena z duševno gibčnostjo njegove žene Italijanke na eni strani, na drugi pa naravoljubna idealnost sinu Prešernove ožje domovine profesorja Kersnika, čigar žena je bila zopet iz dežele, kjer je doma gracija in živahnost, iz — Italije. Pridenimo zraven še prirodni milije, v katerem je vzrastel Kersnik, in jasen nam bo oni lahkotni, fini, elegantni in čuvstveno navdahnjeni duh, ki sestavlja duševno fiziognomijo našega pisatelja.

Življenje, delovanje in doba.

Mladost.

Janko Kersnik se je rodil dne 4. septembra 1852. Ko je prišel na svet, je bil šibek in slaboten, zakaj bil je osemmesečno dete. Nežna skrb staršev za prvorojenca in pa zdrava okolica je pripomogla, da se je kmalu razvil v krepkega dečka z bodrimi, sivimi očmi.

Ko je bil izpolnil tretje leto, je bil oče prestavljen v Ljubljano, kjer je potem kot adjunkt služboval nad deset let. Kot sin domoljubnega očeta je vzgajal svojo družino v odločno narodnem duhu, zahajal v ljubljansko čitalnico in občeval z drjem. Bleiweisom, drjem. Tomanom in drjem. Costo, v aktivno politiko pa se ni vtikal. Bil je izboren delavec, dober jurist, živahen v govorjenju in vesel v družbi, ljubezniv v občevanju z vsakim človekom. Kmetje so ga kot uradnika in sodnika kar obožavali; čutili so, da mu srce bije zanje. Kratke, značilne besede: »P r a v i c o j e l j u b i l!« je zapisal na njegov grob Janko, ki je v moških letih prav močno spominjal v svojem vedenju na svojega očeta.[1])

[1]) Levec, l. c. 537.

Levec, ki je prišel v hišo, ko je bilo Janku trinajst let, pripoveduje, da so bili pri Kersnikovih literarni in politični pogovori na dnevnem redu. Zlasti izobraženi notar dr. Zupanec je bil do malega vsakdanji gost v družini.

Gospa Kersnikova je samo med šolskim letom bivala v Ljubljani. O počitnicah pa je hodila z otroci na prijazno Brdo k svoji materi. Tu je imela deca krasno torišče za svoje igre. Pred velikim sivim, s trto porastlim pročeljem gradu se je razprostirala peščena ravnica, ki so jo obdajali kakor vitki stražniki visoki topoli. V ospredju je stala stara, košata lipa, še dalje po holmu navzdol je vodil dohod do gradu, počenši od orjaških dveh belih platan kraj ravnice, skozi gost, senčnat drevored iz divjih kostanjev. Ta drevoredna pot je vodila mimo smrekovega gaja, od katerega je pozneje pustil Janko samo še eno smreko z mnogimi vrhovi, znano po celi okolici. Na prisolnčnem levem boku so ležale grede z vsakovrstnim cvetjem, zelenjavo, grozdjičjem, kosmuljami in pritličnim sadjem. Na desni strani je bil ribnik z glasno domačo vodno perotnino, za ribnikom se je razprostiralo polje in iznad njega so molele strehe gospodarskih poslopij in grajske pristave. Še bolj na desno pa je vodil v hrib, gosto zarastel z listnatim in jelovim drevjem, senčnat, lepo obokan »špalir« iz starih grčavih gabrov. Tudi družbe ni nikoli manjkalo. Ker so bili v gradu nastavljeni različni uradi, kakor sodišče, notariat, davkarija, in so uradniki po navadi stanovali v gradu, je bilo okrog gradu od otrok

uradnikov in slug ves dan vse živo. Vrhutega so prihajale stranke, ki so imele opraviti v uradih od vseh strani v grad, tako da je bilo okrog starega poslopja vedno jako živahno. Medtem, ko se je damska družba z gospodi zbirala pod senčnatimi topoli pred gradom, so se otroci igrali na peščenici, v gaju in po livadah. Ob deževnem vremenu, ko je odrasla družba sedela v veliki dvorani, obvešeni s starinskimi slikami, so otroci imeli svoje igre po grajskih stopnicah in kamenitih hodnikih, ki opasujejo grajsko dvorišče od vseh štirih strani.

Nad vso to živo četo pa je bdelo staro zvesto oko pestunje Urše, ki je odgojila vse Kersnikove otroke. Bila je doma s kmetov in je v svoji mladosti pasla krave po brdskih pašnikih ter videla Napoleonove vojake maršírati mimo gradu čez visoke Trojane na Štajersko. Govorilo se je o njej, da je bila nekdaj »rokovnjaška baba«. A kar je najbolj mikalo razposajene otročaje: znala je vse polno narodnih pesmi, pravljic, pripovedk, vraž in molitev. »Ob deževnih dnevih in dolgih jesenskih večerih je Urša odprla svoja modra usta, in otroci so jo poslušali, da so se jim ježili lasje, dokler jih ni gospa s silo pognala spat«.[1]) Držala se je starih poetičnih navad. Tako je naprimer vsako leto koledovala in na Svetih treh kraljev„ zvečer pela stare obredne pesmi. Ta starka je na Brdu dočakala svojega 96. leta in tam leta 1889. tudi umrla.

[1]) Levec, l. c. 538.

Nižjegimnazijec Kersnik je mogel vživati počitnice neskaljeno in v polni brezskrbnosti. Storil je med šolskim letom svojo dolžnost v polni meri. Ko je v jeseni l. 1862. vstopil v Ljubljani v prvo latinsko šolo, dovršil jo je kot odličnjak; skoro iz vseh predmetov je dobil v izpričevalu[1]) »prav dobro«, le v zgodovini in zemljepisju je imel v prvem tečaju samo »dobro«. V pridnosti je imel v drugem tečaju nenavaden red: »sehr thätig«. Odličnjak je bil tudi v drugem razredu. V tretji šoli mu je grščina delala nekoliko preglavice. Najbrže zato je gospa Kersnikova leta 1865. vzela šestošolca Fr. Levca za inštruktorja v hišo. A kakor pripoveduje Levec, je bil pomoči potreben bolj drugošolec Pepi, nego tretješolec Janko. Vkljub temu poslednji od tretjega razreda naprej ni bil več odličnjak; v drugem tečaju četrte šole je imel iz grščine celo red »komaj zadostno«. Odslej namreč njegov interes ni bil že več posvečen izključno šolskim predmetom. Literarno zanimanje se je začelo vzbujati v njem. Levec pripoveduje o svojem učencu: »Govoril je malo, bral pa veliko. In tudi, kadar smo šli skupaj v šolo, je ves čas gostolel samo Pepi, Janko pa molče stopal poleg naju in se samo včasih malo nasmehnil. Čudno, kako sta brata v moških letih menjala značaj: Pepi je bil zamišljen in malobeseden, Janko pa vesel in zgovoren«.[2])

Ta resna zamišljenost mladega tretješolca nam postane jasna, ko izvemo iz spominov njegovega

[1]) Kersnikova izpričevala mi je iz gimnazijskih katalogov izpisal prof. dr. Jos. Tominšek, za kar mu bodi tu izrečena hvala.

[2]) Levec, l. c. 536.

prijatelja Levca, da je bil v tej rosni dobi že sklenil skrivno zvezo z Muzo. Njegov inštruktor pripoveduje, da mu je nekoč konfisciral neko »Ode an den Triglav«. Morala je biti zelo rodoljubna, čeprav nemška pesem. Levec mu je svetoval, naj zapoje rajši kaj slovenskega. In v resnici. Učenec ga je ubogal. Odslej sta z učiteljem večkrat govorila o leposlovnih stvareh, in Levec se je čudil, kako dobro je poznal Janko tedanje slovensko slovstvo. Jenkove pesmi je znal do malega vse na pamet, v Jurčičevih povestih, kolikor jih je bilo izšlo do tedaj, je dodobra poznal vsako osebo.[1])

Zvežčič pesmi, ki se je iz te dobe ohranil v pisateljevi zapuščini, svedoči najprej o tem, kako bridko resno je jemal mladi poet poklic pesnikov. V prvi, takorekoč programatični pesmi pravi:

„Moje pesmi so kazalo
Blagih čutov, ki srce
Je čutilo,
Ko točilo
Bridke, grenke je solze."

Domoljubno mu je razpoloženo srce, in Jenkova želja, biti pokopan na visoki Tatri pod tremi svetimi drevesi, mu služi za vzgled naslednjega soneta:

„Ko duša moja svet bo zapustila,
Zasujte me tam v srcu domačije!
Tam kjer slovansko solnce milo sije,
Bo. zemlja me slovanska lahko krila.

Tam naj tak dolgo krije me gomila,
Naj srce moje živo vedno bije,
Da spet Slovanom svóboda zasije,
Da bo rešitve Slave ura bila!

[1]) Levec, l. c. 541.

Takrat me gnalo srce zopet bode
Za slavni dom svoj vojevat se z vragi,
Kateri hočejo zatret' Slavíjo.

In ko rešitev drage nam Svobode
Bo dovršena, se bom, bratje dragi,
Nazaj spet vrnil v temno domačijo."

V ostalih pesmicah opeva Savo, izkazuje »Zjutraj« s škrjančkom zahvalo Stvarniku, opeva svoje ljube domače, domovino z očakom Triglavom in slovensko lipo. Nato sledi budnica »Naprej, Slovani!«, potem je na vrsti zopet »Sava« in za njo »Slovani in lipa«. Nato se sramežljivo oglaša zaljubljena pesem, kateri sledi hvalnica »Slovenskim misijonarjem« in tej »Obraz« v Jenkovem žanru. V pesmi »Lipa in hrast« podleže nevpogljivi, trdi hrast prirodnim silam, a lipa »stoji kakor skala«. Nato sledita kar dve odi na svobodo, v prvi vrsti narodno in potem proslava »Slovanskega naroda«.

V tem je bil Kersnikov oče prestavljen za okrajnega sodnika v Zatičino na Dolenjskem, in Janko je prebil počitnice 1867 v tem zanimivem dolenjskem zatišju. Tukaj ga je v drugi polovici počitnic posetil Fran Levec. Pisal mu je 28. avgusta 1867 pismo, v katerem mu pravi: »Z Jurčičem si se gotovo že seznanil, prosim te, oddaj mu priloženi list«. Potemtakem bi se bil torej Kersnik seznanil z Jurčičem že pred Levčevim prihodom v Zatičino, čeprav Levec v svojih spominih (Ljubljanski Zvon, 1897, str. 539) trdi, da ju je seznanil šele on.

Iz brdskega gradu je prišel tu v drugo starodavno, znamenito poslopje. To je bil slavni zatiški samostan, v katerem so bili nameščeni takrat ondotni uradi. Moremo si misliti, kako je mlade gimnazijce zanimala ta starinska stavba. Levec pravi, da so »po cele dneve stikali po zapuščenih samostanskih zidovih«. Tukaj bi bila Kersnika nekoč skoraj dohitela nagla smrt. Dne 18. avgusta ponoči je namreč strela udarila v samostan, docela opustošila stanovanje Kersnikovih in švignila tako blizu Jankove postelje, da mu je osmodila lase. Ako odštejemo to nenadejano in zavratno nevarnost, pa moramo reči, da so imele te počitnice na Dolenjskem za Kersnika trajen in blagodejen vpliv. V Zatičini je živel takrat sedeminsedemdesetletni Napoleonov vojščak Andrej Pajk, ki je bil dve leti poprej s pomočjo dijaka Jurčiča popisal svoj pohod s Francozi na Rusko v »Spominih starega Slovenca«, izišlih v »Večernicah« Mohorjeve družbe. Koliko je vedel ta starec povedati mladi družbi, ki je obstajala iz Kersnika, Levca, jurista Antona Tomšiča, strastnega politika in poznejšega prvega urednika »Slovenskega Naroda«, modroslovca iz bližnje vasice Muljave, Jurčiča, ki je užival že takrat slavo pisatelja prvega slovenskega romana »Desetega brata« in mnogoštevilnih povesti v »Slov. Glasniku«.

Ta deloma politična, sicer pa skozinskozi literarna družba, je odločilno vplivala na Kersnikov razvitek. Mladenič, ki je imel srečo, da je videl že 1. oktobra poprejšnjega leta (1866) v »Glasniku« natisnjeno prvo svojo pesem »Gomila«, je začel prihodnje

leto s pesmimi redno sodelovati pri tem edinem takratnem slovenskem leposlovnem listu. Urednik Janežič je natisnil leta 1867. že štiri njegove pesmi.

A mladi petošolec ni samo duševno podpiral »Glasnika«, ampak je stopil v tem času tudi na čelo materialne organizacije, ki je hotela gmotno podpreti Janežičeva leposlovna podjetja. Po vzgledu svojega učitelja Levca, ki je v jeseni 1867 odšel v dunajske visoke šole, je zbiral ljubljanske dijaške naročnike na »Glasnika« in njegovo leposlovno prilogo »Cvetje iz domačih in tujih logov«. Kako krvavo je Janežič potreboval take podpore, se razvidi iz neke njegove objave, kjer pravi: »Izdava nove (VI.) šestke« »Cvetja iz domačih in tujih logov« se doslej zaradi pomanjkanja materialne podpore še ni mogla zgoditi, da se more to v kratkem zgoditi, vabimo vse rodoljubne Slovence in sosebno našo odraslo mladino na obilno naročbo! . . . Obsegala bode ta šestka a) nov Jurčičev roman »Cvet in sad« (okoli 18 pol), b) M. Grabovskega prelepo povest »Zamet« v Podgoričanovem prevodu in c) še kako večje ali manjše pripovedno ali dramatično delo, kolikor bode prostora . . . Brez dovoljne in redne materialne podpore »Cvetje« ne more izhajati; tisti 26 gg. naročniki, ki so naročnino že poslali, naj pa obrnejo potem s poslanimi denarji, kakor jih je volja, če bo morala izdava popolnoma prenehati.« Ta Janežičeva objava je datirana s 1. oktobrom 1867. Ker se je v pismu z dne 14. oktobra 1867 obrnil četrtoletnik in

[1]) Slov. Glasnik, 1867, str. 304.

knjižničar v ljubljanskem semenišču F. Črnologar pismeno na Kersnika, naj za vse bogoslovce-naročnike pošlje »Glasnika« njemu, se vidi, da je Kersnik nabiral naročnike med ljubljanskimi dijaki. Kersnikova agitacija je bila tako uspešna, da je mogel Janežič skoro naznaniti: »Z veseljem dajemo na znanje, da je našlo ‚Cvetje' toliko podpore med slovensko mladino, da se more izdava spet pričeti. VI. šestke 1. snopič . . . se že tiska v Blaznikovi tiskarnici. Nič manj nego 143 dijakov in bogoslovcev se je naročilo samo v Ljubljani.«[1]) V zahvalo je pisal urednik Janežič o počitnicah Kersniku naslednje pismo z dne 27. avgusta 1867: »Na Vaše pismo Vam odgovarjam, da Vam bliže zastran nabire naročnikov meseca oktobra pišem. Hvala lepa za Blazniku izročeni denar. Za september ne vem Glasnikov Vam poslati, ker ni prišlo poročila in Vi niste v Ljubljani. Vam, Levcu in Podmilšaku ga pošljem na dom; ali naj drugi iztisi v Celovcu počakajo? — Če jih želite Vam, prosim sporočite mi; sicer pa ni treba. Kadar mi pišete, ni Vam treba listov frankovati; tudi Vašega Glasnika ni treba plačevati, odštejte si torej v svojem času denarja.«

Nabiralna pola, katero je poslal Kersnik krožit med dijaki, se je ohranila med pisateljevo zapuščino obenem s podpisi dijakov, ki so z naročnino podprli Janežičevo podjetje. Glasi se:

»Dijaki domorodci!

Čuli smo naznanilo ‚uredništva slov. Glasnika' zastran ‚Cvetja iz domačih in

[1]) Slov. Glasnik, 1867, str. 352.

tujih logov', da se izdava nove šestke zaradi pomanjkanja materijalne podpore še ni mogla pričeti. — Dijaki! Kdo li izmed nas nima srčne želje, da bi se slovensko slovstveno polje plodovito obdelovalo? Katero domoljubno srce bi privošilo mlademu ‚Cvetju' prehitri pogin? Menda moremo s ponosom reči, da tacih ni v našem krogu. Toraj na noge! Naročujmo se pridno na omenjen list, ki je gotovo zdatna podpora našemu slovstvu; ter tako najložje pokažemo svoje domoljubje.

Krsnik Janko VI. a
poverjenik.«

Med posamnimi naročniki je čitati mnogo znanih imen. Tako napr.: Fr. Višnikar, Jernej Grošelj, Sl. Šavnik, Janez Svetina, Detela, Johann Gogala, M. Lavtižar, Jože Krsnik, Ivan Hribar, Lovro Gantar, Janez Jenko, Anton Žlogar (»z željo, da kmalu izidi«), Anton Pace-Dragotinovič, Anton Ukmar-Antonijevič, Matej Čop-Jernejevič, Franc Remic-Josipovič i. dr.

Iz tega se vidi, da je bil po Levčevem odhodu na Dunaj (v jeseni 1867) prevzel nekako vodstvo nad vsem, za Slovenstvo se zanimajočim dijaštvom ljubljanskim njegov učenec Janko Kersnik. Ta vloga je zelo dvignila in razvila njegov duh, a ga spravila v opreko ne samo ž njegovimi profesorji, ampak tudi z učnimi predmeti. O poslednjem sta nam javni priči njegovi dve izpričevali iz šeste šole, to je iz šolskega leta 1867/8.

Medtem, ko je dobil v prvem tečaju v nravnosti še »pohvalno«, v pridnosti »vztrajno«, v nemščini, slovenščini, geografiji-zgodovini in telovadbi »izvrstno«, v veronauku, latinščini, prirodoslovju »pohvalno«, v grščini »povoljno« in le v matematiki »zadostno«, bil izmed 46 sošolcev peti — ima v drugem tečaju nravnost — »entsprechend«, matematiko sicer »lobenswert«, a geografijo-zgodovino — »genügend«. Poslednji predmet je podučeval profesor Hönig, ki je Kersniku tudi pozneje delal težave. Ob priliki, ko je dobil pri tem profesorju prvič slab red, ki je povzročil koncem leta oni »genügend«, je zapisal Kersnik v svojo beležnico: »7. VII. 1868 sem bil tako srečen, da sem prvikrat na celi gimnaziji dvojko v zgodovini dobil. In to le po zagrizenosti Hönigovi. Pedant ostane pedant«.

Da se je začel Kersnik manj baviti s šolskimi predmeti, vsled česar so ga slovenščini že itak malo naklonjeni nemški profesorji ostreje prijemali, je bilo vzrok to, da je od šeste šole dalje začel naravnost organizirati in v društvih zbirati svoje sošolce.

Prvo dijaško skrivno društvo, ki ga je sicer ustanovil poznejši pesnik Ivan Resman, a čigar duša je bil vendarle Janko, je bilo mednarodno. V Kersnikovi zapuščini so se ohranila tega literarnega kluba »Pravila«, ki se glase:

»§ I. Namen društva je: Dajati podbudo in navod med sabo, da se doseže vsakostranska omika, ter poskušati, vaditi in uriti se v slovstvenem delo-

vanji, — posebno na lepoznanskem in retoričnem polji brez politične delavnosti.

§ II. Da pa društvo doseže svoj namen: zbralo se bo vsako nedeljo (ob 3. popoldne), kjer bodo udje lastne izvirne sestavke ali pa primerne prestave čitali, vadili se z deklamacijami, gledališkimi igrami in sploh berilom.

§ III. Vestne dolžnosti členov so: a) da se ne sme brez tehtnega vzroka nikdo odtegniti zborom; b) da je pripravljen, kadar mu je naloženo, na kako tvarino po § II. nazivajočo; c) da se v zborih brez vgovora sluša nasvete predsednikove.« Pod tem štatutom so lastnoročno podpisani: Ivan Resman (sestavitelj pravil), Matija Kokalj, Matej Čop, T. Ukmar, Anton Pace, Janko Krsnik, J. Škerlj in M. Habberger. — Julij Polec in Lud. Škufca, ki ju Levec navaja v svojih spominih[1]) kot uda tega kluba, nista v tem številu.

Na Dunaju živeči tajni svetnik in umirovljeni sekcijski načelnik grof Pace mi je na mojo osebno prošnjo o tem pokretu ljubeznivo poslal naslednje podatke: »Tvorili smo takrat ožjo četvorico, obstajajočo iz Kersnika, rano (1875) umrlega Morica Habbergerja, sedanjega nadsvetnika Polca in mene. V širšem krogu so se nam pridružili še drugi sošolci, med drugimi neki Oton Čelešnik (že tudi mrtev), pri čigar starših je Janko s svojim mlajšim bratom stanoval. Mislim, da smo bili še šestošolci, ko smo ustanovili mednarodno literarno društvo, h kateremu pa Polec

[1]) Levec, l. c. 541.

in Čelešnik nista pripadala... Prirejali smo predavanja — če se smejo tako imenovati — ter si čitali svoje pesniške proizvode. V poslednji stroki je bil Kersnik vsekakor najzmožnejši, čeprav je kazal tudi Habberger kot nemški pesnik lep talent. Kersnik je pesnil slovensko, in njegove pesmi so ovajale že takrat odločno, čeprav ne globoko pesniško nadarjenost . . . Naše društvo ni obstajalo dolgo. Niso bili ravno narodni motivi, ki so ga razdrli, vendar je grajal Škerlj — če se ne motim — da se pri sejah premalo po slovensko govori. Vkljub temu ta razdružitev ni zapustila nikakih nesoglasij za seboj; ostali smo si tudi naprej dobri prijatelji. Pozneje je nastalo pod Ukmarjevim voditeljstvom čisto slovensko literarno društvo. V prvem semestru sedme šole (1868) smo uprizorili v prostorih Mahrove trgovske šole pod vodstvom najstarejšega domačega sina Ferdinanda, Wallensteinov ostrog v nemškem jeziku. Kersnik je igral stražmojstra, Habberger prvega kirasirja, Polec kapucinca (v maski običajnega frančiškanca), moja malenkost prvega lovca in Ferdinand Mahr drugega. Kersnik je igral jako dobro, vendar se je malce boril s slovenskim naglasom. Ta predstava ni bila po godu vsem našim sošolcem, nekateri izmed njih, zlasti neki Rihar, so — pa šele post festum — proti njej ugovarjali in nas imenovali ‚Valenštajnce'. Vendar ni prišlo do resnejših naprotstev. Kersnik, ki se je sicer čutil dobrega Slovenca, je ostal napram porogljivim napadom — kolikor se vem spominjati — popolnoma ravnodušen.«

O tem mednarodnem društvu je pisal Kersnik tudi svojemu bivšemu inštruktorju Levcu na Dunaj. Ta mu je glede na to odgovoril dne 13. decembra 1868 naslednje: »Naj na tem mestu tudi Vašega literarnega društva omenim, o katerem se sè Stritarjem često pogovarjava. Stritarja veseli vsako blago gibanje med slovensko mladino, posebno pa tako, kakor je vaše. Na nekaj pak bi vi morali pozorni biti. Nemška kultura bi vam morala biti samo sredstvo, s kterim bi slovenski pomagali na noge, kolikor je mogoče to sredstvo rabiti; nikakor pa ni vaša naloga nemško kulturo po Sloveniji in vzlasti po Ljubljani širiti! To skrb prepustite drugim, ki nam bodo žalibog še preveč presedali, kajti oni imajo britki meč v rokah, nam so roke zvezane. Sicer je pa prav veselo, da ste v našem društvu obe nasprotji nekako zjedinjeni in da ni tacega prepada med vami kakor med Slovenci in — Tagblattom. Mislim, da si me umel.«

Na kaj je namignil v poslednjih besedah Levec? Menim, da se ne motim, ako trdim, da mu je to bližnje razmerje med nadarjenimi nemškimi in slovenskimi dijaki ugajalo zato, ker je bilo za Slovence most do svobodomiselnosti in bogastva nemške literature. V tem oziru je vladal med oficialno slovensko, skozinskozi klerikalno stranko in »Tagblattom«, ljubljanskim glasilom kranjske ustavoverne liberalne nemške stranke velikanski prepad. In res je, kakor zatrjuje Levec v svojih spominih, vladal v tej mladi družbi

poleg Jenkovega in Prešernovega posebno in v prvi vrsti svobodni — Heinejev duh. V tem krogu je Kersnik pač pod vplivom svojih nemških tovarišev našel Heineja in ga tako vzljubil, da mu je bil celo življenje najljubši pesnik. Tu se je lotil tudi prevajanja pesmi tega nemškega pesnika. Kakšno veselje je imel nad temi prevodi Pace, v čigar stanovanju so se vršile seje, se razvidi iz tega, da mu je še danes dobro v spominu Kersnikovo slovensko besedilo Heinejeve pesmi: »Die Jahre kommen und gehen,« ki se glasi:

„Pridejo, minejo leta,
Rod se za rodom zgubi,
A nikdar ne mine ljubezen,
Ki moje srce jo goji.

Še enkrat bi hotel te videt'
Pokleknit' pred tvoj obraz!
Mrjoč še tebi bi rekel:
Gospa, jaz ljubim vas."

Da je mladi šestošolec v tej družbi srkal zlasti duh svobodomiselnosti iz nemškega slovstva, nam svedoči tudi dejstvo, da je prevajajoč Platena posegel po takem epigramu, kakor je znani:

„Loyola.

Nicht war Luther im stande der Kirche Verfall zu bewirken,
Deiner fanatischen Wut, spanischer Pfaffe, gelang's";

ki se v Kersnikovem, dokaj nedovršenem prevodu glasi:

„Lutru bilo ni moč cerkven'ga stališča zrušiti,
Zrula ga tvoja je jez, španski razjarjeni far."

Med epigrami, ki jih je zložil v šesti šoli v velikem številu, se nahaja tudi naslednji, posvečen »Cerkvi«:

„Res da pospeševala si umetnosti nektere,
Kar pa zidala si tam, si podirala drugod."

Zopet drugi nosi naslov: »Naša prihodnjost« in slove:

„Padla slovenska bo lipa prekmalu na zemljo cvetočo,
Ak' ne ugonóbi črvà farške morilne moči."

S takim mišljenjem, ki ga živahni Kersnik ni mogel dolgo skrivati, se je naposled zameril še profesorju slovenščine, duhovniku Marnu — nemški profesorji so mu bili že itak gorki. O njegovem razmerju do Marna mi je sporočil grof Pace naslednje podrobnosti: »Kersnik je bil v celem razredu neoporečno eden najnadarjenejših učencev. V nemškem spisju ga je prekašal salvo errore samo sedanji kontreadmiral Haus. Z našim profesorjem slovenskega jezika, duhovnim gospodom Marnom pa se ni dobro razumel, čeprav je kakor naravno tudi slovensko izvrstno pisal. Marn je bil jako vrl in pošten mož in—kakor znano — dober poznavalec slovenskega jezika. A Kersnikovi sestavki so se mu zdeli stvarno preveč drzni. Kersnik je bil pač mladenič iskrečega se duha, krepko liberalne barve in se tudi ni znal zadrževati. Marn pa je bil mož

bolj težkega shvačanja. Če se jako ne motim, je bil baš Kersnik oni, ki mu je nekoč Marn, deleč popravljene zvezke, rekel: Pomislite, kaj pomeni beseda »zaletel!« — V beležnici Kersnikovi iz šeste šole je začrtana na Marna naslednja puščica:

„Sloviti prvi sveta govornik preslavni, goreči,
Ti nas učiš le, kako treba z roko govorit'."

Na istega profesorja slovenščine se nanaša v beležnici naslednja opomba: »Lepa je takrat naloga, ako zapišeš v vsako drugo vrsto ‚Bog'. Molitvice zapiši, in izvrstno boš imel. Tako uči profesor Marn.«

A da je bil mladenič vkljub svoji svobodomiselnosti si ohranil otroškoverno in prisrčno razmerje do najvišjega bitja, ki mu ga niso mogli zakriti razni učbeniki veroznanstva, kaže naslednja, dne 8. julija 1868 med podukom v Jenkovem duhu zložena

»Molitev.

Tu črvi v prahu vijemo
Se pred teboj, gospod.
Uklanjamo se ti, prosimo te!
Saj tebi živi in klije vse okrog.
Saj tebi klanja se
Tisočletni hrast;
Tisočletna gora tebi cveteva.
Zvezde imaš, imaš strele,
Imaš življenje, imaš smrt.
Zato razlij nad nas bliščobo
Svojega veličastva,
Odkrij nam neizmernost svojo,
Usliši nas!

Daj nam moči,
Daj nam kreposti,
Da v te zaupni
Dvignemo se, stojimo,
Ne pademo.
O daj, da v delih kažemo krepost,
Da služimo nekdaj
Obile žetve sad;
In da nikdar bobneč na uho
Ne bo zadonel grozni glas:
Prepozno je!"

Zraven stoji opomba: »Zložil, ko bi imel biti veroznanstvo vprašan.« — Sploh se vidi, da je bil koncem šeste šole nekdaj tako pazljivi mladič s svojimi mislimi po navadi vse drugod nego pri pouku. Dne 13. julija 1868 n. pr. zlaga v šoli pesem, začenjajočo se:

„O kaj se bliščite,
Cvetoče gore,
Ve moje veselje,
Ve moje gorje;"

in se zraven vdaja premišljevanju o bodočnosti, pišoč v beležnico: »Kaj bo čez leto o tem času? In kaj čez kacih trideset let. O tempora futura!«

Čez leto je prišla — kakor bomo videli — šolska katastrofa, a čez trideset let je že par dni manj nego eno leto počival v grobu . . .

Še preden se je začelo šolsko leto 1868/9, je začel nastopni sedmošolec spisovati dnevnik, iz katerega naj tu izpišem nekaj mest, da se spozna takratno duševno razpoloženje mladeniča in da sam izpregovori o nekaterih duševnih doživljajih, ki so mu

ob tem času vznemirjali srce. »Dnevnik« se začenja z dnem 9. septembra 1868, kakor sledi:

»Ne vem, kako mi je na um prišlo ta dnevnik spisovati. Naj si že bodi, kar hoče. Le to hočem sebi in tudi kakemu skrivnemu bralcu teh spisov že zdaj omeniti, da ne bodem prigodeb, ki so tako rekoč človeško v n a n j e življenje, semkaj spisoval, temveč le misli in mnenja, ki se mi bodo rodile v teku dneva. Malo čudno je to početje, kaj ne? Pa še enkrat ponavljam, naj si že bodi, kar hoče. — Včeraj sem obiskal s teto, bratom in prijateljem Polcem razvalino Rožek. Oni razpad res nima nič druzega znamenitega na sebi, nego vsaka druga razvalina, nekaj ostalega zidovja moli čudno proti nebu; mah in drevje raste po njem, in sem ter tja se vtrga kak kamen ter zaropota čez hrib? Misli, ki so me obhajale gori, — kaj so bile? Novega nič, vse se je strinjalo v staro lepo besedo: ‚Sic transit gloria mundi.' Pa pustimo to. Saj tudi meni še klije lepa zlata mladost. Vživaj jo! Hodil sem danes po semnju. Suhemu, le o mesečini in vijolicah živečemu poetu bi se pač vtrnile besede: ‚o proza.' Obstati moram tudi, da se meni mesečina tudi lepa dozdeva in ponižna vijolica tudi nežna — kaj ne, kako naivno — ali proza se je vendar izgubila, ko sem njo ugledal. Njo — kaj čem več praviti. Saj ena beseda dovelj pove. Memento! — Danes me je obiskal nekdanji součenec Pavlič, prišedši iz Žalca, kjer je bil v nedeljo tabor. Žal, prav žal mi je, da nisem mogel tam pričujoč biti. Bilo je navzočih 1500. Štajerci so že junaki; oni se vsaj ne puste dejati pod koš,

te naše šleve v deželnem zboru so pač pravi norci. Eden pridiga, drugi misli, da je na galeriji domovina in tretji (Svetec) gode svojo: ‚Ta je prva.' O Luka, kako resnico si povedal, ko si rekel, ta je prva. Da, prva je; pojdi, poezija, saj si že oni, ki je ‚ta je prva' izgovoril, sam glavo venča. Naj si jo, da mu le ne postane pretežka. Saj človek, ki si sam pomore, najbolje dela; samo vprašanje je, kako si pomore. — A jaz sem res prava žlobodrga. Kvasim kakor baje pater Greuter za konkordat. Pa — naj bo! Ravno sedaj je došel benediktin Vagaja (sin brdskega sodnega sluge). Pa če govorim ž njim, se moram vedno spominjati, kako je bilo v mladih letih, ko sva še skupaj v stolp zvonit hodila. Mlada leta, srečna leta. Škoda, da človek tega ne spozna. Res, tudi jaz še nisem star, dopolnil sem šele 16 let oni teden; ali mlad v obrazu, izkušen pa ko 40letni človek. Morebiti se mi ne pozna, ali jaz čutim. Prišla bodo še leta, dobro vem, da morajo priti, ko bom spoznaval, kaj sedaj imam; ali Otelo je dejal: ‚Prepozno za pokoro, prezgodaj za smrt.' Morda te sentimentalne misli nadaljujem vdrugo, naj bo sedaj dovelj.

10. september 1868 $^{1}/_{2}8$. ura. Na vse zgodaj je še. Nisem se še nikamor podal na izprehod. Sam ne vem, kam jo hočem zasukati. Hodim navadno stara, znana pota ter gladim steze, katere so se v teku časa porastle z mahom in trnjem. Kako čudno! Kjer je hojeval prej vesel in žalosten, upapolen in obupan človek, zdaj ravno tako poraste znamenje upa, zeleni mah s trnjem, z britkim, bodečim trnjem staro znano pot . . .

11. novembra. Ob 11. uri. Bil sem včeraj na strelišču, kamor me je ne vem kaj zapeljalo. Sedel sem tamkaj ter bral Shakespearjevega kralja Learja. Prebral sem celega. O Shakespeare, ki si tukaj tako živo in velkovito narisal nekake strašne pregrehe, nehvaležnost otrok do svojih staršev, kaj bi ti šele sedaj rekel, kaj bi ti sedaj zapisal med svoja nedosegljiva dela, ko bi videl, da sovražijo celo ljudje še svoj rojstni kraj, svojo domovino in delajo na njeno škodo in pogubo.

Danes sem pa zopet bil na strelišču, in tam sem našel — saj veš, srce, koga. Govoril sem dalj časa, govoril o tem, o čemer najrajši. O poeziji, o pesnikih, o duševnih velikanih. Urica je minila ko minuta in treba je bilo se ločiti. Zbogom. Sedaj bodem morebiti sleherni dan popotoval tjakaj, misleč, da najdem, česar iščem. Ne vede zakaj in kako se spominjam Jenkove pesmi, ki pravi:

‚Saj vem, da v srečo to mi ni,
Pa mi srce takó velí.‘

. . . 13. september. Danes sem bil zjutraj na strelišču in sem njen kraj malo okrasil, popoldne pa še bolj. Ko je zvečer prišla, je to našla in je potem šopek cvetlic tam pustila. Jutri imam pa čudno namero.

14. septembra. Kar sem danes zjutraj doživel in kake so bile ure, ki sem jih prebil, tega mi ni moči popisati. Nečem tudi tukaj praviti, saj si bom na veke zapomnil.

15. september. Danes je našel brat na starem kraju dve georgini, kar pomeni, ‚ne boš se norčeval.' Midva sva pa položila tja koprive in vrtnice. Lepa reč.«

Ti odlomki iz dnevnika nam prvič kažejo, kako se je bil že takrat mladi Kersnik začel zanimati za politiko, kaj je čital, kako zrelega se je sam čutil in pa — da je bila zanj nastopila doba ljubezni. Ime devojke, ki o njej govore ti počitniški zapisi, nam ni ohranjeno. Konec dnevnika pa dá sklepati, da se mu ta prva ljubezen ni sponesla.

V jeseni 1868 je vstopil v sedmi gimnazijski razred s srcem, vzbujenim za poezijo in literaturo, za dijaško organizacijo, za slovensko javno in politično življenje in za — ljubezen. Deklet pa v Ljubljani nikoli ni manjkalo. In tako se je zgodilo, da se je Kersnik v sedmi šoli v prvem tečaju zaljubil. Kakor mi je sporočil grof Pace, je bila ta ljubezen bolj poetične nature: »Kersnik je bil vobče svež dečko, ki je jemal življenje naravnost in je brez obotavljanja koračil vanje. Ni se pustil izlepa spraviti iz ravnotežja in je sanjaril bolj teoretično. Medtem sva si bila oduševljena od Tegnerjeve nesmrtne poeme vlogi tako razdelila, da je bil on Fritjof in jaz Björn. Tudi Ingeborg se je našla. To je bila kakih 16 let stara hčerka nekega precejšnjega uradnika, jako lepa, a malo graciozna. Kersnik jo je oboževal par distance.«

Beležnica njegova se je napolnila z ljubavnimi pesmimi. V dolgih spevih pripoveduje, da je morju izročil njeno ime, izročil ga goram, nebesom in zemlji,

ki je rodila cvetje, tako da končno vsa narava nosi njeno ime in peva: »Ana, ljubim te.« Izmislil si je svojo skrivno pisavo in v njej od 22. februarja 1869 beleževal, kje je srečal svojo Ano. V tej pisavi je dne 25. februarja tudi zapisal, da je tega dne izstopil iz nemškega »Lesevereina«. Prepisal je nekaj svojih pesmi »in potem bodem skrbel, da pridejo Ani v roko. Festina lente«. Iz neke opazke zvemo tudi ime deklice. Pisala se je Czerny.

Začel se je tudi zanimati za sabljanje in si zapisovati v beležnico sabljaške tehnične izraze. Mladi sedmošolci so imeli že svoje častne afere, za katere je bilo treba znati sukati orožje. Grof Pace pravi o tem: »Pripomniti moram, da sem se jaz že takrat malo predčasno spuščal v častne spore, pri čemer mi je Kersnik pogosto kot ‚sekundant' stal na strani. Vendar so se končale te deške afere po navadi mirnim potom, ali pa so se razbile vsled kakršnekoli zapreke. Nekega jutra smo stali zunaj na Viču z dvema velikanskima pištolama, ki sem ju bil vzel iz očetove pisalne mize. Sekundanta sta proglasila pištoli za preveč ‚nevarni' in mislim, da je bil pri tem baš Kersnik oni, ki je stvar tako pametno odločil«.

Največ zanimanja pa je sedmošolec Kersnik posvečeval literaturi. Poizkusil je s tovariši ustanoviti dijaški list »Kres«, kateremu je zložil naslednji motto:

„Plamti, plamti, stari kres,
Se razlivaj čez doline;
Plamen segaj do nebes,
Znani slavo domovine."

Dne 23. aprila 1869 je izšla prva in menda zadnja številka tega lista. Nato je med dijaki ustanovil slovenski literarni klub, kateremu je sam sestavil pravila. Glasila so se precej podobno onim iz prejšnjega leta; bila so samo razširjena in izpopolnjena. Tako se je glasila n. pr. točka 2:

»Da društvo doseže svoj namen:

a) zbiralo se bode vsak teden enkrat (četrtek ob pol 8) na kraju, katerega večina določi; in tam bodo udje lastne izvirne sostavke ali pa primerne prestave (tudi narodne pesmi) čitali, taiste kritikovali, vadili se v govorih, v deklamovanju, ali sploh v branju;

b) bode izdajalo lepoznanski list, kateri prihajaj neperiodično, a vendar vsak mesec dvakrat na svetlo.«

Imena članov tega društva se nam niso ohranila. O čem so razpravljali pri sejah, se da deloma sklepati iz Kersnikovih kritičnih opazk, ki si jih je za debate skiciral v beležnici. Kokalj je prevajal srbske narodne pesmi in jih čital. Od teh prevodov sta ohranjeni dve pesmi v zapuščini Kersnikovi, ki je kot duša kluba po njegovem razidu obdržal njega literarni inventar. To sta Vukovi pesmi: »Bratje in sestra« ter »Zidanje Skadra«. Tudi Resman je tu recitiral svoje pesmi, ker se jih nekaj nahaja v inventarju. Pesnik je bil v društvu poleg teh tudi Ukmar. Kersnik je pri neki seji kritikoval eno njegovih pesmi. Evo par vzgledov njegove mlade kritike:

»‚Skrušeno srce', čudna podoba. — ‚Le nabijaj, mrzla toča', preveč prozaično, Ukmar zaide prerad v svojo humoristično besedo. ‚Čuj, pošasti v njih vršijo.' Pri tem ‚Čuj' človek misli najprvo na ušesa. Ali koj potem pridejo pošasti, kako pa vé pesnik, da so pošasti? To je nekoliko nenaravno. Raje bi naredil: ‚Glej — pošasti ž njih (hitijo) vršijo'. — Estetična napaka pesmi je, da ima premalo dejanja; druzega nič kakor nevihta. Take ode morajo imeti reminiscence, morajo kazati, zakaj obupa človek. Po takem le more doseči pesem svoj namen: človeško srce duševno osrečiti in vzbuditi razna sladkotožna čutila v njem.« V klubu je čital tudi Matija Čop (umrl kot modroslovec leta 1871. v Bohinjski Bistrici). Kersnik je v njegovem sestavku grajal izraz »živinsko klanje«, češ: »ali je Čop mesar?«

Dne 2. marca 1869 so priredili dijaki višje gimnazije ljubljanske v čitalnici »besedo«. Kersnik je na nji sodeloval kot deklamator in kot tak vzbudil pozornost poročevalca »Slovenskega Naroda« (Levstika?), ki o prireditvi poroča, da je »videl lepe talente in neko mlado veselje do stvari, ki poslušalcu že sama dobro dene. Dva deklamatorična talenta sta: govornik prologa sedmošolec Resman in deklamator Boris Miranovega monologa ‚Orest' — g. Krsnik. Kdor ta krasen odlomek pozná, vé, da je za njegovo dobro gledišćno predstavljenje treba več kakor dilentantovske moči«.[1])

Tudi v narodnopolitične debate so se spuščali mladi dijaki. Kersnik si je pri neki seji zabeležil

[1]) Slov. Narod, 1869, štev. 27.

opazko: »Služba božja v enem jeziku, krasna ideja panslavizma«. Panslavizem v ruskem zmislu je moral biti med tedanjim dijaštvom sploh tajna in zelo priljubljena téma. Dne 4. XII. 1867 je Levec pisal Kersniku z Dunaja, poročajoč mu o novoustanovljenih dijaških društvih: »O pansl.... itd. itd. prihodnjič kaj.« A na sv. Tomaža dan 1869 mu je sporočil: »Saj nimamo bodočnosti. Ali bomo Prusi ali pa Rusi«.

Ilirsko vprašanje in vzajemnost s Hrvati pa takrat med kranjskim dijaštvom ni bila popularna. Istega dne je pisal Levec Kersniku o dunajskih slovenskih akademikih: »Kranjci in Goričanje smo liberalni Slovenci in potem Rusi; Štajerci pa farški Hrvatje-Slovenci. To so naše politične stranke«. In na vseučiliškem shodu, ki so ga na dan 4. septembra sklicali v Ljubljano akademiki Ullrich, Levec, Zaplotnik, Šuklje i. dr., je bil kot točka 2. na dnevnem redu: »Razgovor o vprašanji, ktero slovansko narečje naj prevzamejo Slovenci za višo slovestnost«, pri čemer so se odločili za ruščino. V tem letu sta tudi odšla dva vseučiliščnika Celestin in Brezovar, ki sta v dunajskem društvenem življenju igrala važno vlogo kot slovanska štipendista v Peterburg, in Levec sam je mislil, da bi jo potegnil za njima.

Razume se, da so ta vprašanja prišla tudi v društvu ljubljanskih višjegimnazijcev na dnevni red. In zanimivo je, da si je v tej zadevi ohranil Kersnik svoje realno stališče, ki si ga je skiciral za neko sejo v naslednjih besedah: »Dá, pišimo v vseslovanskem narečju; pa kaj nam bode koristilo? Izgubljeni bomo,

kajti ne vemo, kako bodo pisali potomci naši. — Mili slovenski kraj mi je tako pripravljen in priljubljen, da bi se ne mogel ločiti od njega. Če imamo velik kraj, podoben je veliki palači...«

Zvesto svojim pravilom je izdajalo društvo tudi svoj list pod naslovom »Vejica«, ki pa ga je že pri tretji številki zasegla stroga profesorjeva roka.[1])

Kakor takratni čas prvih javnih narodnih spopadov z Nemci sploh, tako je bila tudi ta družba narodnobojevito navdahnjena. Pred vsemi Kersnik, ki je 25. V. 1869 zložil nastopno pesem:

„Oj, v gori, gori gorenjski
Presvetlo se jeklo rodi,
Oj, jeklo za iskrne meče,
Oj, jeklo za tujčevo kri.

Na gori, gori gorenjski
Vrhunčat dviga se dob,
Oj, dob za zibel junakom,
Oj, dob za tujčev grob.

Po gori, gori gorenjski
Orjaki se krepki budé,
Po gori se jeklo oglaša,
Po gori vrhovi vršé.“

Vse to gibanje so v svoji večini nemški in nemškutarski profesorji slutili in zlasti Kersnika kot kolovodjo pritiskali v šoli. Mladi sedmošolec, čigar interesi so bili povečem zunaj šole, se jim ni veliko ustavljal. Grof Pace se spominja, da je »pogosto poklican vstal

[1]) O tem listu je prišla vest tudi v javnost. Prim. Slov. Narod, 1868, štev. 30.

v klopi in odgovoril ‚non paratus'.« In zato ni čudno, da je koncem prvega tečaja — padel. Dobil je v nravnosti red: »entsprechend«, v pridnosti: »ungleichmässig«. Imel je še vedno v nemščini »izvrstno«; v verouku, latinščini, grščini, slovenščini: »pohvalno«, v zgodovini, matematiki, propedevtiki: »zadostno«, v fiziki — »nezadostno«.

Še slabše mu je šlo drugi semester, ne tako v naravoslovju, kakor v zemljepisju-zgodovini, kateri predmet je poučeval njemu posebno gorki profesor Hönig. Ta je Kersnika ovadil, ker je bil naročil zase in svoje sošolce iz Prage češke čepice in ga povrhu dolžil, da je bil glasovitega dne na Janjčem, kjer so ob turnarskem zletu slovenski kmetje napadli Nemce, pri čemer je bil umorjen slovenski fant Rodè. Slučaj je hotel, da je srečal prof. Hönig Kersnika zjutraj po onem usodepolnem dnevu s prašnimi črevlji na šentpeterski cesti. Na prošnjo kanonika Pogačarja je namreč korepitiral s Pogačarjevim nečakom, stanujočim v škofijski hiši pri sv. Petru. In tisto noč, ko je bil na Janjčem izgred, so bili Kersnik in tovariši na Lavrici, kjer so se igrali roparje. Drugo jutro je šel Janko naravnost k Pogačarjevemu nečaku in pri tem ga je srečal Hönig in ga ovadil.

Kersnik je prišel v dolgotrajne preiskave. Udeležbe pri izgredu mu sicer niso mogli dokazati, pa saj je bil s češkimi čepicami in »Vejico« dovolj graviran. Ko je Kersnikov oče, ki je bil medtem (1868) prestavljen za okrajnega sodnika na Brdo, izprevidel, kako stvar stoji, je vzel Janka iz sedme šole k sebi na dom.

Profesor Hönig mu je bil v zgodovini že zagotovil dvojko. Ker je v drugih predmetih imel prvi red, je prestal v jeseni 1869 ponavljalni izpit in tako dovršil sedmo šolo. Dobil je v izpričevalu nravnost: »minder entsprechend«, pridnost: »ungleichmässig«, verouk: »zadostno«, latinsko, grško, slovensko: »pohvalno«, nemško: »izvrstno«, matematiko, naravoslovje: »zadostno«. V rubriki za opombe stoji: »krankheitshalber nicht aus allen Gegenständen geprüft«, a nekoliko nižje (pozneje pripisano): »bestanden«.

A tudi za druge slovenske dijake ljubljanske gimnazije se je končalo to šolsko leto neugodno, o čemer svedoči poročilo »Slovenskega Naroda« z dne 31. julija: »Danes so se poslovili nadepolni naši dijaki od Ljubljane v nemškutarski megli povite . . . Toliko preganjanja, ovaje in strupenih psovk niso prestali še nikoli, kakor letos. Tudi dvojke so letos tako deževale, da še nikdar na nobeni gimnaziji tako; več imen, ki smo jih brali v lanskem in v programih prejšnjih let v prvi vrsti, nahajajo se letos med zadnjimi. Dosti jih je izostalo, boječ, da bi jih ne požrla visoka moč nemškega profesorja.«[1])

Tudi Kersnikov brat šestošolec Josip je bil padel. Glede na to je pisal Fr. Levec Kersniku na sv. Tomaža dan 1869: »Miloval sem gospo, ko sem zvedel, kaj se je tebi in tvojemu bratu zgodilo. Šel sem domov, zaklenil se v svojo sobo ter pisal zoper tiste lumpe na ljubljanski gimnaziji en feuilleton, ki je bil natisnen v ‚Slovenskem Narodu' pod imenom ‚Taka

[1]) Slov. Narod, 1869, štev. 90.

žetev, kakor setev.' Če si ga bral, bi me veselilo, ker si bil ti vzrok, da sem ga spisal.«[1])

V tem članku piše Levec, da so »učeniki in učenci razcepljeni v dve različni, sovražno si nasproti stoječi stranki . . . Kakor se vsaka nova blaga ideja najprej poprime mladostnih, gorečih src, tako se je tudi v zadnjih sedmih letih narodna zavest, ljubezen do slovenske domovine, nenavadno hitro razširila med našo šolsko mladino ter manifestirala se posebno s tem, da so se študentje v ogromnem številu naročali na slovenske časopise, kupovali slovenske knjige ter gojili slovensko petje. Naši profesorji pa so večidel izneverjeni Slovanje, prononsirani Nemci — misijonarji velikonemške ideje ali pa avstrijsko-nemškega centralizma privrženci... Kdo je kriv, kdo draži, kdo je kazni vreden: profesor, ki patriarhalične ‚Novice' imenuje ‚Schmierblatt' in kranjsko deželo ‚Schweinland', ali student, ki po teh brezkrajno surovih besedah razdražen profesorju po noči s kepami okna pobije?«[2])

V šolskem letu 1869/70 je ostal Kersnik doma na tako ljubem mu Brdu. Deželni šolski svet mu je v odloku z dne 28. oktobra 1869 dovolil, da bo koncem leta pripuščen kot eksternist k maturi. — V domačem kraju so mu še nekaj časa prihajali ljubljanski spomini,

[1]) V istem pismu priporoča Levec Kersniku, naj pridno čita Draperjevo zgodovino evropske civilizacije in Buckleovo zgodovino civilizacije na Angleškem, pristavljajoč: „To je paša zate . . . Naučil se boš neizrečeno veliko iz njih."

[2]) Slov. Narod, 1869, štev. 67.

vstajala mu je v njih devojka Ana. V tem času je ziožil celó nekaj nemških pesmi. Ena pesem — ne vem, ali njegova, ali tuja — se končuje s kitico:

„Alles hat man mir entrissen:
Hoffen, Glauben, Wünschen, Wähnen;
Doch man hat mir lassen müssen
Meinen Schmerz und meine Thränen."

A polagoma izgine ime Ane z listov njegovih beležnic. Ta Ana je bila bržkone Nemka in najbrž njej je posvetil pesem, ki jo je zložil dne 23. X. 1869:

„Ne vprašaj, ne vprašaj,
Odkod sem doma;
Ljubavi za dom moj
Nihče ne pozna.

Saj bodo ti rekli,
Da sovrag sem tvoj,
Ker ljubim domovje,
Ker ljubim rod svoj.

In bolje, da ti se
Obračaš mi v stran,
Kot da bi pozabil
Svoj rod zanič'van."

Živeč v brdskem zatišju ima svojo beležnico vedno pri rokah. Vanjo si izpisuje iz Börneja satirične opazke o Nemcih, si oddihuje v zbadljivih beležkah o profesorju Hönigu, marljivo čita nemške dnevnike, iz katerih si zapisuje feljtonistične izreke o geniju in o navidezni inkonsekvenci v duševnem razvitku velikih duhov. Poleg tega prebira zgodovino

papežev nekega svobodomiselnega pisatelja in posluša med kmeti bivajoč ljudsko govorico. Kakor je delal Jurčič, si tudi on zapisuje drastične izreke kmetiške govorice, kakor: »neumen kot celega tedna noč«, »gre za njim kot smrt za bolnikom«, »je tak kakor da bi s križevega pota dezertiral«.

Ko prirede njegovi sošolci v majniku 1870 spomladanski zlet, jim pošilja pismo, ki je zaradi reminiscenc in razpoloženja pisca vredno, da se tu ponatisne:

»Fantje! Leto je minilo, kar smo se bili zbrali v Dolu z namenom, praznovati nastop vesele spomladi, nastop krasnega majnika. Radovali smo se cel dan, upapolni smo zrli v prihodnjost. Nihče ni mislil takrat, da se bo že čez malo mesecev ločilo več tovarišev od šole, ki nas je že sedem let zedinjevala; in nihče ni mislil takrat, da bode med tistimi tudi on, čigar srce je za vas vse najgorečnejša čutila gojilo, da se bo ločil Janko od vas.

Fantje! Osem mesecev že vas nisem videl zbranih tako prijateljsko, kakor danes, osem mesecev že me je spremljeval tožni spomin minulih let. Spominjal sem se večkrat lepih časov, ko je izhajala »Vejica«, katero pa je žalibog prekmalu končala sovražna slana. Spominjal sem se večkrat literarnega društva pod vodstvom Toneta Pačeta, katerega danes žalibog pogrešamo. Spominjal sem se večkrat ugaslega »Kresa« in druzega slovstvenega društva, čigar ud je bil Karol Križman. Pa tudi njega ni danes med nami.

Fantje! Tako so se trgale naše vrste, tako se je naše število zmanjševalo. Stari so odšli, novi so pristopili, prvih je malo ostalo; pa vse, vse nas je vodilo le eno geslo, učiti se, truditi se, delati le za domovino.

In recite, vi fantje gorenjski, vi, katerih zibel je stala ob veličastnih snežnikih, recite, ali ni vaša ljubezen do domovine tako čista, tako velikanska, kakor je jasno nebo gorenjsko, kakor so srebropene vode gorenjske. Recite, fantje notranjski, ali je vaša ljubezen tako trdna, kakor je skalnata vaša zemlja? In vi, vi, ki so vas rodile solnčnate vinske gorice, vi fantje Dolenjci, recite, ali je vaša ljubezen do domovine tako krepka, tako goreča, kakor je kapljica, ki se rodi po vinogradih vaših? Da, res je! Tako čista, tako trdna, tako goreča je ljubezen vaša. In zato se hočemo boriti za svoj rod, zato: ‚rojaki, opasujmo uma svitle meče'. Mladi smo še; prevroče se še pretaka kri po naših žilah, zato je treba, da se pripravljamo, da se učimo za prihodnjost, za boj za omiko, napredek in svobodo. In ko bo zableščala jutranja zora svobode, takrat bodo prišli pravičnejši narodi od dandanašnjih ter Slovencem prinesli venec zmage, rekoč: ‚Vi ste sukali uma svitle meče, vi ste pomagali zidati palačo omike in napredka, vam gre delež lavorjevega venca'.

In zato, fantje slovenski, dvignimo kupice, dvignimo jih na zdravje vseh sošolcev, dvignimo jih na dober uspeh prihodnjega delovanja; in v tretje jih vzdignimo na slavno in častno prihodnjost prelepe

naše domovje ter s krepkim glasom zapojmo: ‚Hej, Slovenci, naša reč slovenska živo klije!'«

Potem je Kersnik zopet sedel h knjigam, pripravljajoč se za maturo. Da mu učenje v lepem idiličnem kraju, kjer je po navadi užival brezskrbne počitnice, ni šlo posebno lehko od rok, izpričujejo verzi, ki jih je zapisal v beležnico dne 15. V. 1870:

„In zopet sem enkrat si belil glavó,
Študiral Horaca, Homerja, Virgila;
Al buča debela pa pač ni za tó:
Oj vse je že spet pozabila.

In vsaki trenotek pogledal bojé
Tja v stolp sem na zlod'jevo uro
In vsaki trenotek se spomnil boje,
Da treba bo delat' maturo."

Končno je napočil dan zrelostnega izpita, in Kersnik se mu je podvrgel kot eksternist. Grof Pace mi sporoča o tem: »Sijajnega uspeha pač ni dosegel, marveč je imel — če se ne motim — celo iz enega predmeta poizkušnjo. V nemščini smo dobili za pismeno nalogo Rückertov verz:

‚Ein Baum, der seine guten Früchte trägt,
Sehnt seine Blütenzeit sich nicht zurücke.
Und wem ein männlich Herz in seinem Busen schlägt,
Seuftzt nicht mit Wehmut nach der Kindheit Glücke.'

Kersnik je začel svoj sestavek približno z besedami, da ni še nobena religija in noben filozofski sistem odgovoril na vprašanje, odkod človek izhaja in kam gre. Ta izrek mu je prinesel nekoliko strožji izpit iz verouka. Izpraševal je Klun; prof. dr. Gogala

je bil bolan. Klun je bil čital naše izdelke in — je malce pritiskal Kersnika, kateri se — kolikor se spominjam — izpraševanju ni izkazal povsem kos. Pregovarjanje se je naposled končalo s Klunovimi besedami: ‚Torej se vendar vé, odkod človek izhaja in kam gre?'«

Kersnik je v resnici dobil ponavljalni izpit iz latinščine, a ga je napravil v jeseni 1870 tako dobro, da ima v zrelostnem izpričevalu: »povoljno«. V ostalem je dobil v slovenščini in nemščini »pohvalno«, v prirodoslovju »povoljno«, v vseh drugih predmetih »zadostno«. Nravnost so mu taksirali z »entsprehend bis zum Austritt aus dem öffentlichen Studium«.

O počitnicah je kot nastopni abiturient prepeval nagajive pesmi v popularnem tonu; tako je v eni karikiral neko kmetiško dekle v bližnjih Prevojah in opisal neko cerkveno pevko iz Prapreč kot opravljivo tercijalko. Svojim sošolcem pa je posvetil naslednjo satirično pesem:

„Kaj bodeš se vkvarjal
In trudil preveč,
Očeta naganjal,
Da pošlje te v Beč.

Tam bodeš le stradal,
Naučil se nič
In vero boš zgubil,
Te vzel bo hudič.

Le v klošter raj' pojdi,
Tam boš se redil
In vince boš pupcal,
Boga boš častil.

Slovence boš dramil,
Učil jih lepo,
In kuhar'ca tvoja
Vodila te bo."

On sam pa se je odločil, da gre na Dunaj študirat pravo.

Šestdeseta leta v slovenski javnosti.

Šestdeseta leta, ki se je v njih formiral duh Janka Kersnika, pomenjajo v slovenskem javnem življenju važno dobo. V primeri s petdesetimi, to absolutistično nočjo, bi jih mogel imeti človek, ki jih s takrat izhajajočimi časniki v roki z brzim očesom preleti, naravnost za živahno, gibanja polno jutro. Kdor jih premotri s kritičnim očesom, pa spozna, da je bilo za njih glavne besednike jutro že daleč odzad — v burnem letu 1848. Poleg teh pa je vstajala v onih letih cela vrsta mladih, čilih, na novo vzbujenih moči, ki je gledala v svet s čisto sodobnih zrelišč in perspektiv. Enim kakor drugim je bilo obilo ciljev skupnih: politična, družabna in literarna probuja naroda, »krivega dokaj zamud«. Marsikaj pa je mladi naraščaj ločilo od staromodnih oseminštiridesetletnikov. In vsa ta skupna borba in vse te razlike v mišljenju in stremljenju in zraven še nestalna avstrijska vladna politika, od katere je zaviselo vse dejanje in nehanje voditeljev neznatnega narodiča — vse to je povzročilo, da je bilo to desetletje eno najbolj živahnih, vročih, pestrih in — zanimivih. Žal, da še nimamo niti svoje politične, niti kuturne in tudi ne take literarne zgodovine, ki bi nas vodila neposredno, v podrobno

življenje našega naroda! Naj torej poizkusim sam v velikih potezah označiti to dobo, seveda samo v toliko, kolikor je potrebno, da se spozna in razume, kako so iz sodobnosti rastle take individualnosti, kakor je bil Janko Kersnik.

S cesarskim ukazom z dne 20. oktobra 1860, takozvano oktobrsko diplomo, so dobili avstrijski narodi svoje ustavne pravice nazaj. Slovenci so bili po osemnajstletnem delovanju Bleiweisovih »Novic« v toliko pripravljeni na ta trenotek, da so takoj pri svojem prvem političnem nastopu sestavili spomenico z 20.000 podpisi in jo l. 1861. izročili ministrskemu predsedniku Schmerlingu. Spomenica je zahtevala prvič, da se vse ljudske šole osnujejo skoziinskozi na narodni podlagi, srednje in visoke šole v slovenskih deželah pa prestrojijo po pravilu enakopravnosti slovenskega, nemškega in italijanskega jezika, kar je bilo sicer že v cesarskem ukazu z dne 8. avgusta 1859 za vse avstrijske dežele naznačeno; drugič, da se vsem c. kr. gosposkam, ki imajo opraviti z ljudmi, ukaže, da bi za naprej brez izjeme odpisovale na vse vloge v tistem jeziku, v katerem želijo ljudje odgovora; tretjič, da se ustanovi slovenski uradni časnik (ki je od leta 1849—1851 že izhajal); četrtič, da izhajajo zakoni v slovenskem jeziku; končno se je oprezno namignilo, da bi se združile vse slovenske pokrajine pod eno najvišje administrativno poglavarstvo,[1]) v čemer je bila rahlo izražena kardinalna državnopravna zahteva Slovencev po — zedinjeni Sloveniji.

[1]) Slovenec, 1865, štev. 51.

To je bil svetel program, ki je hotel Slovence potegniti iz temne noči v jasen dan. A za izvedbo tega programa narod vkljub dvajsetim tisočem podpisov ni bil pripravljen in bi ga bil težko ostvaril tudi v slučaju, ako bi ne bil nemškega absolutizma zamenil nemški centralizem. In nerodovitna, mrtvična noč je vladala takrat nad slovenskim ljudstvom.

Res, da je bilo leto 1848. predramilo marsikatero glavo, toda le bolj — akademično. Izobraženci so takrat manifestirali za ravnopravnost jezikov le tako v o b č e, iz navdušenja za idealno svobodo. Na praktično izvedbo ravnopravnosti niso mislili. V šestdesetih letih je nastopila borba za praktično udejstvitev teh zahtev. In zgodilo se je, da je večina teh nekdanjih svobodnjakov odpadla od naroda. Zapazili so, da ne znajo domačega jezika, in tresli so se za svoj kruhek. Dopisnik v Levstikovem »Napreju« je te može označil z besedami: »V nekdanjih letih celó največ slovenskih pisateljev nikoli ni mislilo, da bi se naš jezik zares kdaj povzdignil do veljave, kakršna mu je ravnopravno spodobna. Tem možem je bilo slovenstvo največ le igrača za kratek čas . . . Stari narodni navidez-boritelji niso samo jako mlačni, ampak nekateri celo jako nasprotni našim željam in bojem. Godi se, da ti možje, ki so nekdaj vbirali slovenske strune, zdaj brenkajo na druge, nemškutarske citre.«[1])

Vlada se je z ozirom na spomenico celó obrnila z vprašanjem na slovenske višje uradnike, dali bi se mogel uvesti slovenski uradni jezik. A »odgovorilo jih

[1]) Naprej, 1863, štev. 39.

je največ, da n e, in bojimo se — pravi Levstik — tudi za tiste, ki našemu jeziku niso kratili sposobnosti, da bi vsaj nekterim izmed njih bilo neprijetno, morda celo nemogoče, slovenski pisati«.[1]) Levstik imenuje tudi vzrok: Nihče ne zna dovolj svojega domačega jezika. In vendar je jezik že izolikan, a samo za nekatere, ki so se z lastnim delom trudili. Slovenskih šol ni bilo. Šole pa rodé več sadja, nego vse skupaj.

Pri takih razmerah so takratni boljši duhovi spoznali, da ne zadostuje samo, staviti zahteve vladi, ampak da se mora najprej narod dvigniti do narodne samozavesti. Narodu hlapcev je bilo treba vdihniti zavest, da po prirodnem pravu ni slabši od svojih dosedanjih gospodov in gospodovavcev. In začul se je resničen, spoznanja poln dopis iz provincije: »Nismo ga imeli, pa tudi še dolgo ne dobimo vobče narodnega ponosa, tako tudi nismo imeli trdnih narodnih želj in stanovitne narodne volje. Krotko molčali smo rod za rodom, in ako se nam je slabo godilo, dokler smo živeli, pričakovali smo zato večnega plačila v nebeškem kraljestvu. Molili smo Boga v narodnem jeziku, potlej pa menda — čudežev čakali«.[2])

Kako je bilo ljudstvo politično nevzbujeno, se razvidi iz tega, da je bil pri prvih deželnozborskih volitvah 1861 v docela slovenski savinjski dolini izvoljen proti narodnemu kandidatu dr.ju. Razlagu nemški graščak Reisinger.[3]) In še celo leta 1863. je v

[1]) Naprej, 1863, štev. 2.
[2]) Dopis „od Sotle" v Napreju, 1863, štev. 8.
[3]) Vošnjak, Spomini. I. V Lj. 1905. str. 123.

kmetiških občinah celjskega okraja propadel isti kandidat proti Nemcu Lichteneggerju.[1]) Tako se je zgodilo, da se je l. 1863. v štajerskem deželnem zboru potezal za Slovence edini ptujski zastopnik H e r m a n, ki je bil — Nemec. Med protestovanjem poslancev, izvoljenih od slovenskih volilcev, je izvajal Herman dne 14. marca 1863 v zboru naslednje: »Še zdaj so nekteri uradi, ki imajo več ali manj nemških uradnikov, da se s tolmačem pogovarjajo s slovenskimi kmeti. Nemški zdravniki, kterim gosposka daje službe ali podporo, rogovilijo s Slovenci kakor gluhonemi ljudje; nemški učitelji podučujejo slovenske otroke; nemški žandarji hodijo po deželi, koder jih nihče ne umeje, pa tudi oni nikogar. Gosposka razpošilja svoja oznanila, po kterih se narod mora ravnati, samo v nemškem jeziku, in ako je gledališče ljudstvu učilnica, mora Slovenec tudi tega uka pogrešati. Nemški trgovci in obrtniki, ker so jim okolnosti ugodne, jemljejo najboljše prostore v deželi; v narodnih zadevah pa vlekó z narodnimi nasprotniki, ker vsi ti tujci menijo, da so izobraževalci, da so gospodje; nimajo pravega srca do naroda, čegar jezik zaničujejo, ker ga ne znajo in tudi menijo, da ni učenja vreden.«[2]) Herman je stavil predlog, naj se slovenščina primerno vpelje v šole in urade, a predlog je bil odklonjen.

Pri izbiranju kandidatov za razne zastope se je pokazalo, da slovenski voditelji sami niso imeli še zadosti psihološkega čuta za narodno zanesljivost in

[1]) Vošnjak, I. str. 155.
[2]) Naprej, 1863, štev. 26.

značajnost kandidatov, ki so jih priporočali svojim volilcem. Leta 1861. so poslali na Dunaj Karla Dežmana kot slovenskega poslanca, ki je v seji dne 29. junija 1861 nastopil kot renegat, govoreč za predpravice nemščine med Slovenci. S tem govorom se je med Nemci proslavil in postal voditelj kranjskih Nemcev in nemškutarjev. Podoben slučaj se je ponovil l. 1867., ko je kranjski deželni zbor poslal na Dunaj dr. Vinka Kluna, ki je še v istem letu odpadel od narodne stvari. In dne 24. aprila 1866 je slovenska stranka v Ljubljani spravila v mestni zastop ljubljanski Nemca Kalteneggerja, ki je bil čez dve leti najhujši nemški agitator za nove mestne volitve, ob katerih je Ljubljana padla za petnajst let zopet v nemške roke.

Popolna apatija naroda v narodnih stvareh se spozna tudi iz tega, da se je l. 1863. na celem Koroškem oglasila samo pliberška občina, da želi prejemati deželne zakone v slovenskem jeziku.[1])

Da se v ljudskih šolah ni bolj gojila domača beseda, tega je bila v obili meri kriva tudi domača višja duhovščina, kateri je takrat obstoječi konkordat izročal šole v nadzorstvo in skoro popolno oblast; zoper to se je Levstik v svojem »Napreju« bridko pritoževal: »Opomniti moramo še to, da nam je dobro znano, kako je naša duhovščina krepko narodna; ali da je pa vendar prav obilo viših duhovnov, kterim so izročene učilnice, tacih, da nikakor ne skrbe, naj bi se prav izobraževala mladina, ki nima od šolskega podučevanja prave koristi, ker se silijo kmečki otroci z

[1]) Slovenec, 1865, štev. 7.

nemščino, ktere se nikoli ne izuče, druge uke pa, kterih bi jako potrebovali v svojem življenji, zato skoraj čisto zamude . . . Učitelji so zares največ narodni; ali v strahu, v kterem so ubogi, ponižni reveži, morajo plesati, kakor jim gode nekteri dekan.«[1])

To mizerijo slovenskega naroda v začetku nove ustavne dobe je dopolnjevalo še skrajno slabo materialno stanje ljudstva. V kosteh so mu tičale še vse slabe posledice pred kratkim minuvše tlačanske dobe, v kateri je bil Slovenec hlapec in gospodar njegov — Nemec. Revni kmet se je čutil po dolgi navadi še vedno privezanega na borno, skopo grudo; o podjetnosti in industriji ni bilo niti sledu. Tu kakor v trgovini je gospodoval še vedno tujec. Primeri, kaj piše Levstik iz Ljubljane celovškemu »Slovencu«: »Akoravno sedanji čas vsacega spodbada, prebivalci na Kranjskem večidel se le starega kopita drže, sedanjemu času primerne naprave in znajdbe se le redkoma pri nas vpeljejo, le sila malo premožnih gospodov si prizadeva nove fabrike ali tovarne napraviti in tako ljudem k potrebnemu zaslužku pomagati, pa tudi ti veliko premalo domoljubno mislijo in navadno le tujce za bolje službe sklicujejo, akoravno se mnogo prebivalcev domačinov z raznimi vednostmi nahaja.«[2])

Takšno je bilo žalostno stanje slovenskega naroda v začetku šestdesetih let. Z namenom, zboljšati ga, je hitelo takoj po razglasu ustave mnogo domo-

[1]) Naprej, 1863, štev. 36.
[2]) Slovenec, 1865, štev. 54.

ljubnih rok na delo. Med politiki je imel glavno besedo stari preizkušeni urednik »Novic« dr. Bleiweis, ki pa ni hotel iti v državni zbor. Tam je slovenske poslance vodil dr. Toman. Politična borba se je koncentrirala ob borbi za ravnopravnost jezika. Prva pridobitev, ki je sledila peticiji iz leta 1861., je bila Schmerlingova naredba z dne 17. marca 1862, da morajo sodišča s Slovenci obravnavati slovensko, pisati slovenske zapisnike in izdajati slovenske razsodbe. Poslovenile so se ljudske šole, nemščina se je poučevala od drugega šolskega leta kot predmet. V srednje šole se je najprej uvedla slovenščina kot predmet. Vlada sama je skrbela za izdajo tozadevnih učbenikov. Leta 1865. je izšlo naposled berilo za 8. gimnazijski razred.

Veliko manj se je brigala vlada za to, da se v srednjih šolah ostali predmeti poučujejo slovensko, dasiravno so se izdali sredi 1861—1865 kaki trije učbeniki za gimnazijo privatno. Šele ko je prišel 1865 Belcredi na vladno krmilo, je izgledalo, kakor da bi se tudi tu hotelo obrniti na bolje. Naznanil je namreč vsem ravnateljstvom srednjih šol na Slovenskem, naj mu do 15. septembra 1865 javijo knjige v slovenskem jeziku, ki so namenjene za srednje šole.[1]) Ojunačen vsled tega ministrskega koraka je stavil dr. Bleiweis s tovariši v prihodnjem deželnem zboru predlog, naj se v ljudski šoli poučujejo vsi predmeti v slovenščini, le v 3. in 4. razredu tudi nemščina kot predmet; istotako naj se nekaj predmetov v srednjih šolah podučuje

[1]) Slovenec, 1865, štev. 70.

slovensko.[1]) S 16. proti 15. glasovom je bil predlog izročen odseku sedmih poslancev v prevdarek; a pri končni obravnavi 12. februarja 1866 je padel s 13. proti 18. glasovom. Proti so glasovali vsi uradniki med deželnimi poslanci, in to vkljub temu, da je bil Belcredi zaukazal, naj uradniki ravnajo z vsako narodnostjo enako pravično in enako nepristransko! Proti so glasovali celo nekateri Slovenci. Veljala je pač zanj še vedno graja Levstikova iz l. 1863: »Z žalostnim srcem moramo povedati, da slovenska stran v deželnem zboru tava, kakor čeda brez pastirja; da nikakor nad seboj ni pokazala tiste politične združenosti, kterej se čudimo pri Čehih«.[2]) K tej seji je prinesel poslanec Auersperg (Grün) dve slovenski učni knjigi (prevedeno Pokornega »živalstvo« in »rastlinstvo«) s seboj in ironično zaklical: Omnia mea, mecum porto; kar je dalo potem povod nemškim listom pisati, da je omenjeni poslanec prinesel celo slovensko literaturo v žepnem robcu v zbornico. Take in podobne adrese za uvedbo slovenščine v srednje šole so se pojavljale v kranjskem deželnem zboru tudi naslednja leta, a brez uspeha. Vlada je stala še vedno na istem stališču, s katerega je bil Schmerling dne 19. junija 1861 odgovoril na tozadevno interpelacijo drja. Tomana v državnem zboru, da »gre na šolskem polju najprej za povzdigo kulture, posamezni slovanski jeziki da pa še niso dovolj razviti za učne knjige in poduk; Slovenci nimajo druge

[1]) Novice, 1866, str. 39.
[2]) Naprej, 1863, štev. 28.

šolske knjige, razen edinega katekizma, ki ga je tiskal neki Balznik (!).«[1]) V istem zmislu se je izrazil Schmerlingov minister administracije Lasser dne 17. marca 1862, češ: »Als Schriftsprache ist das Slovenische noch sehr wenig ausgebildet«.[2]) Ko je bil 27. julija 1865 dobil državno krmilo Belcredi v roke in je postal mestni zastop ljubljanski povečini slovenski ter si izvolil za župana mladega drja. Costo, so stavili Slovenci v novega ministrskega predsednika vse svoje upe. Ljubljana ga je imenovala za častnega meščana. Z veseljem se je jemalo na znanje, da je rekel Belcredi županu, ko mu je izročal diplomo, da misli Njega Veličanstvo zatrdno, »deželno avtonomijo vpeljati v življenje«.[3]) Osupnilo ni niti to, da je isti Belcredi poslal Slovencem brata zloglasnega Bacha za deželnega predsednika na Kranjsko. Le malo jih je bilo, ki so slutili, da en sam Belcredi ne bo mogel streti nemškega centralizma. Slovenski politiki so pričeli prihajati do spoznanja, da se mora izpremeniti avstrijski državnopravni sistem, sicer ne pride narod nikoli do svojih pravic. Vrnili so se k ideji, ki jo je že 1848 zastopal dr. Bleiweis in jo je Levstik l. 1863. razvijal v članku: »Misli o sedanjih mednarodnih mejah«[4]) — k z e d i n j e n i S l o v e n i j i. Dne 24. septembra 1865 so se sešli slovenski politiki na Slomškovi slavnosti[5]) v Mariboru in sestavili svoj d r ž a v n o -

[1]) Novice, 1868, str. 125.
[2]) Kolmer, Parlament und Verfassung in Oesterr. I, str. 89.
[3]) Slovenec, 1865, štev. 67.
[4]) Naprej, 1863, štev. 14—16.
[5]) Vošnjak, Spomini I, str 186.

pravni program. Storili so to pod vtiskom septembrskega patenta, s katerim je cesar 18. sept. 1865 skliceval deželne zbore in kateri se je končaval z besedami: »Frei ist die Bahn!«

Naslanjali so se Slovenci pri tem na federaliste, ki so zahtevali za celo administracijo, kolikor je ni bila oktobrska diploma proglasila za skupno, razdelitev cesarstva na skupine češko, gališko, ogersko, nemško in hrvatsko. A ker v teh historičnih skupinah zanje ni bilo prostora, so zahtevali združitev slovenskih dežel na podlagi prirodnega prava in njih priklopljenje k zgodovinski hrvatski skupini. Zahtevala se je slovenska dvorna kancelija. Program se je rodil težko, ker ni bilo mogoče najti pravnega zgodovinskega temelja. Imenovala se je Napoleonova »Ilirija«, h kateri naj se takoj ali polagoma pridruži še južno Štajersko; Einspieler pa je zagovarjal notranje-avstrijsko skupino, o čemer je bil že prej razpravljal v svojem »Slovencu«, kjer je to idejo podpiral z razlogom, da so te dežele »že od nekdaj, že od starodavnih časov v neki zvezi med seboj ostale in delale državno-pravno skupino«.[1])

Že formuliranje tega programa kaže o skeptičnem razpoloženju zborovavcev glede njega izvršljivosti, še manj pa je bilo na tak program pripravljeno ljudstvo, zaljubljeno v svojem lokalnem patriotizmu v stare kronovine.

Vtem je Beust izpodrinil Belcredija, se pogodil z Madjari na podlagi dualizma in ga proglasil

[1]) Slovenec, 1865, štev. 71.

potom oktroi. Začel je barantati z narodi in strankami, da bi potrdile dualizem. Ko je pri Čehih naletel na odločen odpor, se je obrnil na Poljake. Obljubil jim je v Galiciji široko avtonomijo, mnoge gmotne pridobitve in dovolil, da v deželi polonizirajo vse šolstvo.[1]) S tem jih je pridobil. Nato je sklical na dan 18. februarja 1867 deželne zbore. Gališki je bil takoj pripravljen voliti poslance v državni zbor. Čehi v češkem in moravskem deželnem zboru so sklenili državnopravno adreso, v kateri so državnemu zboru odločno odrekali pravico preurejati ustavo, napovedujoč nadaljnjo abstinenco. Tudi kranjski deželni zbor je v seji dne 28. februarja 1867 sklenil adreso, v kateri protestira, da bi se na 18. dan marca sklicani državni zbor smel imenovati ustaven. Iz tega vzroka bi kranjski deželni zbor ne volil vanj državnih poslancev; saj ne bo imel pravice sklepati zakone za dežele, kjer bi morali to delati deželni zbori. A ker so po vojni narastle velike potrebe, so Kranjci pripravljeni voliti poslance, vendar pa prosijo, naj se uredi ustava v zmislu oktobrske diplome. Zaradi te izjave je vlada deželni zbor dne 1. marca 1867 razpustila, kakor je bila to storila s češkim in moravskim. Pri novih volitvah si je pridobila vlada med Čehi nemško večino, oslabila je tudi Slovence, ker je dne 27. marca izvolila Ljubljana v deželni zbor Nemca Kalteneggerja in Wurzbacha. Kakor na Češkem, je bilo razočaranje med Slovenci veliko in kakor tam, se je začelo tudi tukaj kot v odgovor agitirati za to, da naj se Slovenci udeleže

[1]) Kolmer, o. c. I, str. 249.

ruske etnografske razstave v Moskvi. V tem letu je tudi izšla Majarjeva ruska slovnica, deželni predsednik je s posebnim odlokom prepovedal na Kranjskem petje ruske himne (peli so jo enkrat Sokoli), in med narodom se je začel razširjati agresiven, protinemški duh, o čemer mi bo govoriti nižje.

Slovenski voditelji in državni poslanci pa niso delili tega ljudskega razpoloženja, ampak so mislili na to, kako bi se približali vladi. Udeležili so se sicer shoda federalistov, v katerem se je sklenila abstinenca v državnem zboru, a niso držali besede. Dne 22. maja 1867 se je otvoril državni zbor. Bil je slabo obiskan. Čehov ni bilo, ampak poslali so deklaracijo v parlament, ki je v svoji nemški večini proglasil podpisance, da so izgubili mandate. Velikega pomena za slovansko opozicijo po deželah je bilo, da je državni zbor sklenil reformo o ustanavljanju društev in shodov. Dne 16. julija je minister Taaffe predložil zbornici tozadevni zakon. Da bi ločil Slovence od Čehov, se je začel Beust pogajati s slovenskimi poslanci, za kakšno ceno bi sprejeli ogrsko nagodbo in dualizem. Sprejel je v juniju 1867 njihov memorandum, v katerem so zahtevali: razširjenje avtonomije kranjskega deželnega zbora, enakopravnost slovenščine in nemščine v šoli in uradu, posebno sekcijo za slovenske posle pri namestništvu, slovenske uradnike in sodnike pri višjem deželnem in najvišjem sodišču in slovenske zastopnike v notranjem in naučnem ministrstvu.[1]) Beust jim je vse to obljubil in jih

[1]) Kolmer I, 355.

pridobil zase. Na podoben način si je naklonil tudi Dalmatince, obetajoč jim najrazličnejše pridobitve; »aber nur ein geringer Theil der Zusagen wurde verwirklicht«, pravi objektivno nemškonacionalni Kolmer.[1]) Da bi natresel slovenskim poslancem peska v oči, je Beust odredil, da je l. 1867. minister notranjih zadev Taaffe poslal namestništvom dežel, v katerih prebivajo Slovenci, okrožnico, v kateri pravi: »Gospodom cesarskim namestnikom se priporoča, naj skrbé, da politiške gosposke nič tacega ne store, zavolj česar bi moglo slovensko ljudstvo po pravici tožiti«.[2]) A koroški deželni predsednik Hohenwart se je zoper to okrožnico pritožil na Dunaj, medtem, ko je kranjski predsednik Conrad dne 23. avgusta zapovedal, da je »uradom živa dolžnost zlasti v povabilih in odpisih vsake vrste in v vseh primerljejih z ljudmi, ki so zmožni le slovenskega jezika, posluževati se slovenščine... da se v okom pride vsem pravičnim pritožbam; in ta dobri uspeh se pričakuje tembolj, ker je znanje slovenskega jezika bil pogoj, s katerim so se oddajale službe pri teh uradnijah.«[3])

Pri adresni debati v državnem zboru, pri kateri je šlo za to, da se oktroirani dualizem ustavno prizna, je sicer govoril dr. Toman proti njemu, češ: »Nemogoče se mi je poprijeti misli, da je ta državni zbor ustaven in opravičen za te reči, zaradi katerih se je sklical. Dualizem je dvocentralizem in ta se ne sme

[1]) Kolmer, I, 355.
[2]) Novice, 1867, str. 291.
[3]) Novice, 1867, str. 323.

vpeljati v Avstriji. Centralizacija, bodisi tudi dualistična, sodimo, da je grob našemu življenju.« Pri glasovanju dne 5. junija pa so vsi slovenski poslanci glasovali z a adreso.

Pri nadaljnjih debatah o novi ustavi so se Slovenci čisto izneverili svojemu državnemu programu; edino vprašanje, v katerem so ostali še vztrajni sobojevniki svojih federalističnih tovarišev Tirolcev, je bil konkordat. Za to, da ostane ljudska šola pod nadzorstvom duhovščine, se je bojeval dr. Toman ravno tako krčevito, kakor Tirolec pater Greuter. In parlamentarno delovanje drugega slovenskega poslanca grofa Barba se je celó omejevalo v enem samem dejanju: da je namreč dne 29. oktobra 1867 izročil državnemu zboru peticijo 840. katoliških Dunajčanov proti odpravi konkordata, ker tega noben dunajski poslanec ni hotel storiti; tretji slovenski poslanec dr. Klun se je v seji dne 25. oktobra zavzel za moderno šolo in obenem odpadel od Slovencev. A dr. Toman se je potezal za konkordat tako agresivno, da mu je moral predsednik dne 26. oktobra odtegniti besedo.

Čim se je v domovini zvedelo, da so tudi 17. oktobra 1867 glasovali nekateri slovenski poslanci (Svetec, Klun, Lipold) za dualizem, se je raznesel glas: »izdani smo, prodani smo!«[1]) Celo »Novice«, glasilo slovenskih poslancev, so pisale, da »ljudstvo nikakor ni zadovoljno z njihovo omahljivo politiko,«[2]) in dokazovale: »Ako bi bili Slovenci vsi in še Bukovinci potegnili zoper, pa bi bili podrli to osnovo.«

[1]) Slov. Narod, 1868, štev. 52.
[2]) Novice, 1867, str. 356.

Med onim malim številom Slovencev, ki se je zanimalo za politiko, je začelo vreti. Narodni srd se je obračal na dve strani: proti lastnim poslancem in proti Nemcem, ki so z novo ustavo pritisnili Slovane ob steno. Ogorčena borba proti nemški premoči se je bila že nekaj let, zlasti potom novih društev, o katerih hočem takoj govoriti. Po opisanih dogodkih v parlamentu se je samo poostrila. Boj proti slovenskim prvakom pa je šele sedaj javno izbruhnil. Pripravljal se je že izza leta 1863., dobivajoč tupatam duška v časniških dopisih Levstika, najrazboritejše kritične glave te dobe. K odporu je izzivala zlasti neodločnost, plahost in neodkritosrčnost, združena s klerikalnim nazadnjaštvom.

Tako je Levstik že v svojem »Napreju« grajal, da se slovenski deželni poslanci potezajo za ravnopravnost slovenščine z nemščino, v deželnem zboru pa govore po večini sami le nemško. Označil je zasedanje v l. 1863. z besedami: »Deželni zbor je mnogo ukrenil, ali narodnosti je obrodil malo koristi, in malo je bode prinašal, dokler ostane narodna stran tako plehka, kakor je bila dozdaj.«[1]) In že takrat, ko se niti govorilo še ni o odpravi konkordata, je Levstik narahlo omenil njega slabe strani: »Nikakor nečem izpodkopavati pokorščine do naših dušnih očetov; ali po mojej trdno stoječej veri se mi tudi ne zdi prav, da bi se povsod in vedno pod strahom držal tak učitelj, ki se lepo vede; ki svojo reč dobro umeje, in košček kruha služi s potnim obrazom, prva prenaredba pak bi

[1]) Naprej, 1863, štev. 28.

morala v tej zadevi biti, da bi nikjer učitelj ne bil tudi cerkovnik (mežnar).«[1])

»Napreja« je uničil pritisk drakonskih Schmerlingovih tiskovnih zakonov. Leta 1865. je začel izdajati v Celovcu Einspieler svojega »Slovenca«. Bil je duhovnik, vendar dokaj svobodnega mišljenja. Sprejel je takoj v prvo številko Levstikov dopis iz Ljubljane: »Slovenec, dobro, prav dobro došel! Le modro in moško, seveda slovensko in liberalno se obnašajte, in naročnikov pa dopisovalcev manjkalo ne bode.«

Ustanovitev »Slovenca« ljubljanskim prvakom ni bila po volji. Dasiravno se je čutila velika potreba političnega lista, je dr. Bleiweis želel, naj bi Slovencem zadostovale njegove »Novice, gospodarske, obrtniške in narodne.« Pač pa so isti prvaki 1865 z velikimi stroški v Ljubljani ustanovili v nemščini pisani tednik »Triglav«, kar je Levstik odločno grajal.[2]) Nezadovoljnost s prvaki je naraščala in si iskala duška. Našla ga je pri predmetu, principialno precej indiferentnem: ljubljanska čitalnica, kateri je predsedoval Bleiweis, je stanovala v hiši Souvana — »slovenskega Mecena« so ga imenovale »Novice« l. 1862. — in plačevala za

[1]) Naprej, 1863, štev. 24.

[2]) Slovenec, 1865, štev. 7, 29, 48. Na poslednjem mestu pripominja Einspieler, da je ta list „prava nesreča za Slovence". A dopisnik iz Ljubljane meni: „Da povemo naravnost, ‚Triglavovo' obnašanje je dovolj pokazalo, da je tudi pri nas žurnalistika postala služkinja oseb, a ne načel naroda". Tržačanje so proti „Triglavu" poslali Bleiweisu celó posebno spomenico. (Prim. Zbornik, XI. str. 195.)

prostore več ko za tretjino preveč stanarine. To je Levstik javno grajal,[1]) priporočajoč, naj bi se za vsa narodna društva ustanovil »Narodni dom«, za katerega sta se izrekla l. 1865. dva ugledna ljubljanska trgovca Zupan in Resman.[2])

V enem svojih prihodnjih dopisov je Levstik prešel od tega posameznega slučaja na splošno kritiko takratnih ljubljanskih prvakov, kjer pravi, da se mu »je zdelo potrebno, da se ta reč z óči v óči pove, pa naj tudi bode potem v nasprotnem taborji krik in roj, kakošen je vselej, kadar se oglasi ‚Slovenčev' dopisnik . . . g. Souvan bi sicer ne bil pisal odboru, da mora društvo letos o sv. Mihelu iz njegove hiše zato, ker ga vedno ćerni, ‚ein karakterloser Mensch, hinter dem eine Partei steht' . . . V zadnjem občnem zboru so nekteri odborniki precej zakričali: ta pa ta n o č e volitve prevzeti; ta pa ta volitve ne s m e prevzeti, ker je v tem in tem oddelku. — Sicer si pa ne moremo kaj, da ne bi izrekli bridke žalosti, ker so dan denes naši pervaki tako zelo opešali, kajti nekdaj so bili ti možjé serčni. Morebiti je tega krivo to, da gospodje naši velikaši za vsakim germom, kjer kaj zašumi, precej vidijo peklensko glavo strašne pošasti, ktera jih potem plaši po noči in po dnevi. Ali pa ni smešno trditi: ‚N a s p r o t o v a n j a n i', pa se ga vendar bati, vendar se tresti od njega, kakor šiba na vodi. Je li že mar velika pregreha, če kdo reče: to in to se mi zdi predrago? Živimo-li v absolutizmu? Nimamo-li svo-

[1]) Slovenec, 1865, štev. 11.
[2]) Slovenec, 1865, štev. 19.

bodnega tiska? Minoli so časi, v kterih so le nekteri smeli govoriti, drugi pa morali slušati, da si tudi ta reč ni vselej ugodna onim, ki se poganjajo samo za tako svobodo, ktera ne bi njim prizadevala nič neprilike. Kam pa naš patrijarhat vendar meri? Bog vedi! Nam je samo to znano, da so koroški Slovenci morali v Celovci osnovati političen list, naša gospoda pa nemški ‚Triglav', da so se zopet le Celovčanje poganjali za slovensko tiskalnico, naši časniki pa o njej niti čerhnili niso; da že od same besede: ‚narodni dom' glava marsikoga zaboli.«[1])

Strašno so zamerili prvaki »Slovencu«, da je prinašal take in enake kritikujoče dopise Levstikove. »Novice« so celovški list dosledno zamolčevale, v Ljubljani je bil skoraj nepoznan. O tem piše Levstik: »Sploh se pripoveduje, da je vsakemu čitatelju ‚Slovenec' zarad izverstnih in za domačo omiko puhtečih dopisov, samostalnega, neodvisnega njegovega duha in svobodnega napredka jako všeč . . . in vendar se tukaj (v Ljubljani) samo v Gnezdovi kavarni nahaja. ‚Novice' so 1864 na 198. strani rekle, da ga bojo vsi gospodje podpirali, ki so za Ljubljano nemški list obdarovali, če se ne motim, tako ga res vsaki deseti podpira, vsi drugi za domačo reč nimajo grošev.«[2])

Končno je »Slovenec« dne 25. aprila 1867 nehal izhajati. A ravno v tem letu se je do vrha nakopičil med mlajšim naraščajem srd zoper neodločne, nedosledne, vladne kapljice srebajoče politične voditelje.

[1]) Slovenec, 1865, štev. 57.
[2]) Slovenec, 1865, štev. 54.

Temu opozicionalnemu duhu ni bilo treba dolgo čakati na glasilo. Z l. 1868. je začel v Mariboru — torej v provinciji — izhajati »Slovenski Narod«. Že njegov predhodnik »Slovenski Gospodar« je bil začel prijemati slovenske državne poslance[1]) in—dasi soizdavan od duhovnika — poročati celo o tem, kako je dijaška mladina nezadovoljna s klerikalno politiko poslancev na Dunaju. Tako si je napr. dal poročati 1867, št. 33. z Dunaja: »Gotovo ste brali v nemškem Wandererji ono novico, ki je krivo pravila, da so slovenski dijaki dunajskega vseučilišča soglasno sklenili, naznaniti Dr. Tomanu v posebni adresi, da niso zadovoljni, da je glasoval za konkordat.«[2])

V »Slovenskem Narodu« je dobila dolgo zaduševana opozicija organ, začela brez prizanašanja razkrivati nedostatke slovenske omahljive politike in se zavzemati za odločno, načelno in napredno politiko. List si je vzel za vzgled češka glasila demokratičnih frakcij. Pričenjal je seveda zlasti v verskopolitičnih

[1]) Prim. dr. Lončar: Zbornik, XI, str. 214.

[2]) Nezaupnica se takrat še ni izrekla, a da je bilo razpoloženje za njo, se razvidi iz pisma, ki ga je pisal visokošolec Levec gimnazijcu Janku Kersniku: „Tudi o tem smo debatirali, ali bi poslali mi dunajski dijaki Tomanu zaradi njegovega surovega obnašanja v državnem zboru nezaupnico, ali ne. Večina je za! Povedati Ti moram pri tej priložnosti, da ‚dieser Slovenenhäuptling (prav po indijansko!), der durch Rohheit und Anmaßung das ersetzen will, was ihm an Talent und Bildung gebricht' (neue Freie Pr.), ni zadovoljen samo s škandalom, ki ga počenja v zboru, ampak tudi ondi, kjer stanuje, da sčasom ‚a Graner' na Dunaji še stanovanja ne bo mogel dobiti. Včerajšnji Figaro je samih Tomanov poln."

zadevah malo prikriteje nego napr. »Národní Listy«, ki so o takrat zelo prepornem vprašanju konkordata pisali (1867), da ne gre, da bi se za interese enega samega stanu (duhovskega) moral boriti cel narod. Izrekali so bojazen, da bi agitacija za konkordat ne oslabila nacionalnega gibanja. »Zakaj ravno one stvari ki se je zanje v husitski dobi cela generacija borila in zanje krvavela, so po določbah konkordata po večini odstranjene v škodo izobrazbe in napredka.« Tudi »Slovenski Narod« je sicer pisal: »Mi se za konkordat ne bomo prevsopihali, vedi in vesti posameznega prepuščamo poiskati si v tej borbi svoje mesto«; a sodil je, da je borba proti konkordatu samo »nova megla hlumska, narejena, da ljudem pokriva oči.«[1])

Pri Slovencih se je bilo v resnici zgodilo to, česar so se »Nár. Listy« za Čehe bali: slovenski poslanci so v borbi za Rim pozabili na svoj državnopravni program! A pozabili niso bili nase. Pričele so se govorice, da je poslanec Svetec delal za svoj žep[2]) in da se je prodal dr. Toman. O poslednjem je bila stvar v toliko resnična, da mu je Beust dal koncesijo za gorenjsko železnico, katero je dr. Toman za drag

[1]) Slovenski Narod, 1868, štev. 3. — O „Narodovem" opreznem stališču glede verskega vprašanja primeri tudi dr. Lončar: Zbornik, XI, str. 215.

[2]) Svetec je za to sumničenje tožil dunajski list „Zukunft", ki je imenoval v obravnavi kot svojega svedoka za to trditev nekega Jenka. Ta je pred sodnijo izpovedal: „ko je bil Svetec lani (1867) prišel v državni zbor, sem ga vprašal: kako to, Slovenci obljubili ste pri shodu federalistov, da ne bote šli v državni zbor in ste vendar zdaj tukaj. Nato je odgovoril Svetec: Ta je prva, in je tako-le kazal (miganje prstov, ki

denar prodal. Odslej je glasoval vedno za vlado, v novembru v delegacijah celó za njen dispozicijski fond.

To je vzelo slovenskim poslancem zadnji košček zaupanja. »Novice« so hotele vse skupaj zabrisati, kakor so to delale v bojazni pred kritiko vedno. A sedaj je imela mlada opozicija svoj organ »Slovenski Narod«. Nastopil je čas Levstika kot kritika političnih razmer, ki je sedaj mogel govoriti na vsa usta: »Ali smo res taki mračnjaki, da imamo samo te leščerbe, katere zdaj na Dunaji večidel v žalostnem molku brlé in svoj plamenček obračajo, kakor Beust piha?« Dalje namiguje Levstik na zadevo z gorenjsko železnico: »Ali ima dr. Toman v tej reči res kaj več skrivne moči od drugih kranjskih poslancev v sebi ali ne, tega po čudnih dogodbah zadnjih časov nihče natanko ne vé, in če bode železnica Gorencem tudi koristila, ako jo dobé, ne pozabimo, da naši poslanci ne zastopajo samo Gorencev, ampak Slovence, ter da narod, kateri se bori za svoj obstanek, nikoli ne sme z dvomnih materijalnih ozirov izpred oči pustiti glavne namere svoje boritve . . . Naša usta so skozi naše poslance na

denar pomeni). To sem ob priliki povedal Leskovcu, souredniku ‚Zukunft'"; „Zukunft" je o tem pisala 1867, štev. 89. trdeč, da je rekel Svetec s prsti mencaje: Ta je prva — denar je glavna stvar. — Pri obravnavi dne 13. maja 1868 je Svetec pojasnil, da je menil z denarjem „gmotne zadeve državne in deželne". (Slov. Narod, 1868, štev. 22.) S tem se je sicer Svetec opral očitanja osebnih koristi, a priznal je obenem, da so Beustove obljube glede realnih pridobitev slovenske poslance zamamile, da so opustili načelno svojo politiko.

Dunaji res govorila zoper dualizem, ali glasovali so vendar za dualizem, akoravno vsi dobro vemo, da dualizem ni drugo, nego nemško-magjarska zveza zoper Slovane.«[1]) V istem članku je Levstik tudi iznašel pravi izraz za postopanje slovenskih poslancev, ko je rekel: »koristolovno načelo ni drugo, nego b r e z n a č e l j e.«

Vseučiliška mladina slovenska se je zavedela svoje svobodne vloge in naloge, ki jo ima kot bodoča voditeljica naroda: začela je javno izražati svoje mnenje tudi o politiki. Akademično dijaštvo je sklicalo prvi d i j a š k i s h o d, ki se je vršil dné 14. avgusta 1868 v Ljubljani, »ki ima biti Sloveniji glavno mesto,« kakor pravi oklic,[2]) s čimer je obenem izreklo, da hoče dvigniti od poslancev popuščeni prapor načelne državnopravne politike. Na dnevnem redu je bilo med drugim poročilo Jurčičevo, v katerem se je po češkem vzorcu predlagala »osnutev društva slovenske Omladine za vse dijake in Slovence, ki se zlagajo s s v o b o d o m i s e l n i m i načeli.«[3]) Tu se je prvič odkrito izjavilo, da se slovenska inteligenca ne mara več zavijati v klerikalen plašč, naj bi tudi nosil na sebi še tako narodne uzorce. V osnovalni odbor društva so bili izvoljeni A. Tomšič, J. Jurčič, Gregorič, Celestin in Levec. B i l j e t o d a n L e v s t i k o v e s e t v e. Kar je Levstik toliko časa in kjerkoli je mogel — po navadi ga prvaki niso pustili do besede in ga izpodri-

[1]) Slovenski Narod, 1868, štev. 5.
[2]) Slovenski Narod, 1868, štev. 58.
[3]) Slovenski Narod, 1868, štev. 59.

vali povsod — pripravljal in sejal, je videl na tem shodu iti v klasje. Vstal je stud. phil. Jurčič in napil navzočemu Levstiku, »čigar nasprotnike tudi mi za svoje spoznamo.« Na to napitnico je odgovoril Levstik kratko, a moramo si misliti, da so mu prišle besede iz dna duše: »Najlepši dan mojega življenja je današnji dan . . . A povem vam, prišli bodo trenotki, ko vas bodo silili in prosili, da se izneverite načelom, ktere ste danes izrekli. Toda, slovenska mladina, zmerom taka ostani, potem bo današnji dan slovenskemu narodu zgodovinski dan.«[1])

Prihodnje leto se je razdor med starimi še bolj poostril. Pripravljala se je—kakor na Češkem stranka »Mladočehov« — stranka »Mladoslovencev«. Akademična mladina je poslala Tomanu nezaupnico, v kateri pravi: »V srce nas je bolelo, ko smo videli, da ste iz boječnosti pred vlado, iz strahopetnosti šli v ‚nepostavni državni zbor', da ste ondi delali ne proti vladi, a za vlado, ne proti dualizmu, a za dualizem — ‚nesrečo' Slovenije . . . Kar se je godilo od 5. junija 1867 v državnem zboru, bil je samo nasledek Vaše nedosledne politike. Ne bomo Vam pripovedovali, kako ste žalili naša svobodomiselna načela s svojim glasovanjem o konkordatu, o verskih postavah, ob odgovornosti ministrov, ob izjemnem stanu na Češkem i. t. d. Dosti bodi, ako rečemo, da ste s svojo oportunsko nedosledno politiko izgubili spoštovanje naših prijateljev in nasprotnikov.«[2])

[1]) Slovenski Narod, 1868, štev. 59.
[2]) Slovenski Narod, 1869, štev. 32.

Medtem, ko so stari vedno bolj puščali v nemar »zedinjeno Slovenijo«, predlagajoč dne 22. oktobra 1869 v kranjskem deželnem zboru samo krotko resolucijo, da »se ustava prenaredi in odkaže večja avtonomija deželnim zborom, kterim naj se pa na prosto voljo pusti, po svojih historiškopravnih razmerah, po narodnem soplemstvu ali z ozirom na financialne ali sploh materialne okoliščine združiti se v državnopravne skupine,«[1]) in sta v goriškem zboru samo dva poslanca — Tonkli in Žigon — imela pogum zahtevati »zedinjeno Slovenijo« — drugi poslanci goriški predloga niso hoteli podpisati, so samo štajerski poslanci v Gradcu z »Mladoslovencem« Vošnjakom na čelu vložili 8. oktobra 1869 odkrito interpelacijo zaradi združenja Slovencev. Drugi deželni poslanci so snedli besedo, ki so si jo dali glede te interpelacije na shodu v Ljubljani dne 3. septembra 1869. Sicer je Vošnjaku in tovarišem odgovoril vladni komisar Neubauer 12. oktobra: »Die Regierung wird zu den Einigungsbestrebungen der Slovenen nie die Hand bieten;«[2]) a s to resolucijo je bil vsaj proglašen neki daljnji, od efemernih vlad neodvisen cilj.

Kolikor bolj so popuščali stari te idealne cilje, toliko bolj so se pogrezali v klerikalizem. V tej smeri je prednjačil, prisvajajoč si poleg ostarelega Bleiweisa vedno bolj vajete vodstva — dr. Etbin Henrik C o s t a, ki je bil kot dijak Nemec in ateist, a od leta 1865. do 1867. popularen slovenski ljubljanski župan in naroden

[1]) Slovenski Narod, 1869. štev. 126.
[2]) Kolmer, o. c. I, 398.

mučenik, o čemer nižje. Ustanovil je začetkom l. 1869. z nemškim grofom Wurmbrandom v Ljubljani »katoliško društvo«. O tem je javil dopisnik »Slov. Naroda« iz Ljubljane (Levstik?), da je grof fevdalec, konservativec in sovražnik demokratičnim načelom, kar ne more biti Slovencem nikdar v prid: »Iz teh razlogov sem zoper politično edinenje s tako stranko in sem nehal biti Kostov prijatelj, Wurmbrandov pa še nikdar bil nisem in ne bom.«[1])

Kako je bila mladina ogorčena nad to smerjo slovenskih voditeljev, se razvidi iz pisma, ki ga je pisal visokošolec Fr. Levec Janku Kersniku, osmošolcu na Brdu na sv. Tomaža dan 1869: »... Pa še druga reč me je dolgo grizla — slovenska politika — in še me grize. Kakor veš, sem bil od nekdaj hud politik. Zdaj sem pa to reč malo opustil. Zadnje l u m p a r i j e v kranjskem in goriškem zboru so me brezkrajno razjarile — in od tega časa sem se odpovedal skoro popolnoma čitanju političnih stvari, ker vidim, da naši podkupljeni lumpje hočejo na vsako vižo Slovenijo vničiti. Nekaj dni nisem bil takrat za nobeno rabo, in ker sem videl, da mi to jemlje preveč časa ter mi napravlja samo jezo in srd, obesil sem politiko na kol, kakor naši očetje zjedinjeno Slovenijo. Kar me še spravi v f a n a t i z e m, to je n e s r a m n o vedenje tistega moža, ki je predsednik prvega našega literarnega zavoda, Dr. E. H. C.! — Fej te bodi! Prvega psa, ki ga bom imel, bom po njem krstil! — ... Kadar premišljam slovenske zadeve, me kar obup obhaja in

[1]) Slovenski Narod, 1869, štev. 1.

skoro bi jo potegnil za Celestinom in Brezovarjem v St. Peterburg. Celestina je sam obup na naši domovini tako daleč pripravil.«

Veliko vlogo pri probujanju naroda so v šestdesetih letih igrala društva. V poprej mrtvo javno življenje so prinesla gibanje in živahnost. Že takoj v letu 1861. so se ustanovile v Mariboru, Celju, Trstu in Ljubljani čitalnice, najbrž po vzgledu podobnih hrvatskih društev, zlasti politično važne »Čitaonice« na Reki. Čitalnice niso bile samo bralna društva, ampak naravnost zavodi, skrbeči za družabno zabavo ter gojitev umetnosti, v prvi vrsti glasbene in dramatične. V čitalnicah so se shajali politični voditelji, posvetujoč se o politični taktiki, vršila so se v njih deloma predavanja (dr. Lavrič je v tolminski čitalnici predaval o govorništvu, drugič o umetnosti!), prirejale so se deklamacije, vprizarjale dramatične predstave, pelo se je, sviralo in seveda tudi plesalo. Čitalnice niso bile namenjene ljudstvu, ampak izobraženstvu. In ta svoj namen so izpolnile. Pričele so delovati v času, ko je bila večina omikanega občinstva izgubila vsako zvezo s slovenstvom in se celo sramovala prištevati se k narodu, obstoječemu iz samih kmetov. Finejša družabnost, ki se je v čitalnicah gojila, je potegnila marsikatero gosposko družino v slovenski krog. S plesom se je začenjalo, s poslušanjem omikane govorice pri javnih nastopih se je nadaljevalo, dokler ni poizkušal zlasti mlajši svet posluževati se tudi v konverzaciji domačega govora. Končno je prišel pogum, nastopiti sam kot diletant na čitalniškem odru; to

tembolj, ker so bile »Novice« tako radodarne s pohvalo.) Bleiweis je hvalil vse in vedno v superlativih. To je imelo v začetku svojo opravičenost, a je bilo pozneje krivo zastoja v razvitku čitalniških prireditev. Kakor na vseh poljih, je tudi na tem Levstik prvi nastopil zoper to brezkritičnost, s svojo pogumno besedo priporočajoč kritiko. Pisal je v »Slovenca« dne 3. maja 1865, da imajo čitalnice res veliko časnikov na razpolago in da njih »besede« v resnici veliko store za razvitek naroda. A v časopisih se o prireditvah beró samó navdušeni popisi in pohvale; pevci pojo tako mojstersko, igralci igrajo tako izvrstno, da misliš, da so sami umetniki. »A naša misel in sodba je tudi tukaj nekoliko drugačna. Kar čitanje časopisov in drugih knjig zadene, zazdeva se nam, da se posebno premalo čitateljev udeležuje, premalo se čisla slovensko in slovansko književnost, pogrešamo še vedno čitateljic, ktere bi prav lepo in rodoljubno ravnale, ko bi se ob nedeljah in praznikih udeleževale tudi prebiranja. Naše besede in veselice so zares zabavne, ali premalo se vendar za duševno omiko skerbi. — Naši pevci res lepó pojó in se jim to tudi pri vsaki priložnosti s pohvalo prizna, toda opomniti moramo, da se tudi kterikrat kmalo vidi, da ni vselej vse izverstno. Tudi igralci si veliko truda prizadevajo in dobro igrajo, zaslužijo gotovo zadovoljnost in pohvalo. Pa tudi tu — kakor povsod na javnih odrih — ne gre vse vselej izverstno izpod rok. To je naravno. Ali hvalimo le samo izverstno petje in dobro igro; kar je pa pomank-

ljivega, pa spodobno tudi naznanjajmo; vsak si bo prizadeval napake odpraviti.«[1])

Največjega pomena so bile čitalnice v obmejnih mestih, kjer so bile nekako slovensko domače ognjišče. Njih število je rastlo hitro. Leta 1865. se je mogel »Slovenec« vesel pohvaliti, da je po Slovenskem že »14 mladih sestric, ki marljivo delajo za krvno svojo mater«.[2]) V celovški se je vršil petkrat na teden tudi pouk v slovenščini z nižjimi tečaji za začetnike Nemce in višjimi za Slovence, ki so hoteli izpopolniti svoje znanje slovenskega jezika. — Poleg tega so prirejale čitalnice tudi zlete v večje kraje na deželo, a ljubljanska je bila oživila nekdaj tako priljubljeno veslanje po Ljubljanici. Tako se je napr. dne 12. julija 1863 peljalo ljubljansko čitalnično društvo po Ljubljanici na Barje. Tam je bil v kmetiški gostilni pripravljen oder, na katerem se je govorilo, pelo in plesalo. Godba je igrala Jenkov »Naprej!« in »Hej Slovani!« — dve pesmi, ki sta kmalu postali najpriljubljenejši budnici. Bleiweis in Toman sta kot govornika vzbudila pravo pravcato narodno ekstazo.[3])

Izlete po deželi je čitalnici odvzelo drugo društvo, ki se je leta 1862. ustanovilo in je leta 1863. stopilo v življenje. To je bil po češkem uzorcu osnovan »Južni Sokol«, ustanovljen po mlajši čitalniški generaciji. Pri njega rojstvu je igral Levstik glavno vlogo; on je tudi sestavil za društvo telovadno imenoslovje.

[1]) Slovenec, 1865, štev. 32.
[2]) Slovenec, 1865, štev. 1.
[3]) Naprej, 1863, štev. 56.

Kot protiutež temu društvu so ljubljanski Nemci leta 1863. na svojem zletu v rojstno mesto svojega voditelja Dežmana — v Idrijo sklenili ustanoviti turnarsko društvo.[1]) Ko je pričel »Sokol« prirejati zlete na deželo in vsvrho narodne probuje obhajati veselice, nemški turnarji tudi v tem niso hoteli zaostati. Začeli so se zleti turnarjev na deželo, pri čemer se je včasih dogodilo, da so pri svojih veselicah čitali tudi kakšno prigodno Dežmanovo slovensko pesem z namenom, sprijazniti preprosto ljudstvo z nemško stranko. Tako sta si prihajali obe društvi vedno bolj v opreko, in spopadi so postali neizogibni. Prilike je bilo dovolj. Najprej in v največji meri so razgrele narodne strasti mestne volitve ljubljanske leta 1866. od dne 22. do 26. aprila. Vkljub temu, da so se »gibali na komando ali brez komande od zore do mraka premnogi iz nasprotnega (nemškega) tabora tako, da so se pretrgati hotli, je bil ves njih tek in dir brez vspeha«[2]) — zmagala je prvič slovenska stranka, in mestni župan je postal mladi, živahni in ambiciozni dr. Costa, ki je bil obenem predsednik »Sokola«. Sokoli so ob tem uspehu svojega predsednika triumfirali. Razširilo se je med njimi mnenje, da ne smejo pripustiti, da bi nemški turnarji v slovenski Ljubljani nastopali v kroju. Prišlo je do prvega spopada. V noči od 23. do 24. julija 1867 so Sokoli porezali nekaterim turnarjem želod s klobukov in enega izmed njih (Tambornina) zasledovali v Schanteljnovo vežo, kjer so dejansko napadli

[1]) Naprej, 1863, štev. 49.
[2]) Novice, 1866, štev. 17.

hlapca, ki je turnarja z gnojnimi vilami branil. Zato so bili dne 11. marca 1868 občutno kaznovani; nekaj izmed njih je dobilo več let ječe. Do drugega izgreda je prišlo dne 17. maja 1868, ko so se turnarji vračali z godbo od svojega zleta v Mengeš in bili na Ježici od slovenskih kmetiških fantov napadeni in razgnani. V novembru 1868 je bilo več kmetov zaraditega obsojenih, a oproščena sta bila gimnazijca Resman, poznejši pesnik, in Poznik, ki sta bila obdolžena, da sta več dni poprej hujskala kmetiške fante, naj napadejo Nemce. Do najhujšega izgreda pa je prišlo dne 23. maja 1869, ko so slovenski kmetje razgnali turnarsko veselico na prostem na Janjčem. Tu so orožniki zabodli slovenskega fanta Rodéta. Odslej se nemški telovadci niso upali več na deželo. A Slovenci so zaradi teh izgredov občutili železni pritisk nemške vlade. Takoj po prvem izgredu 1867 je vlada razpustila društvo »Južni Sokol«[1]) in odstavila z ukazom z dne 25. septembra 1867 drja. Costo od mestnega županstva, ki je prišlo kmalu potem po nemški zmagi pri mestnih volitvah vsled abstinence slovenskih volilcev, proglašene od drja. Coste, zopet — v nemške roke. A nemški listi cele monarhije so bljuvali na Slovence ogenj in žveplo. Odgovarjal jim je jako ostro Levstik v svojih člankih v »Slov. Narodu« leta 1868. in 1869. Iz Ljubljane so hodile nemške deputacije na Dunaj, zahtevajoč, naj se tako kakor na Češkem tudi na Slovenskem uvede obsedno stanje.

[1]) Dne 16. februarja 1868 se je potem ustanovil novi „Sokol", ki obstoja še danes.

Mestni zastop ljubljanski je 1. junija 1869 sklenil poslati promemorijo naučnemu ministru, češ: naj on pazi na disciplino na ljubljanskih srednjih šolah, ker profesorji ne morejo več brzdati slovenskih dijakov. Promemorija je hotela na vsak način dokazati, da so bili dijaki na Janičem. Ta promemorija je dala nemškim profesorjem orožje v roke, začeli so postopati s slovenskimi dijaki naravnost drakonično. Mnogo jih je padlo, mnogo izstopilo, med njimi tudi Janko Kersnik.[1])

Najbolj pa je pritiskala nemška vlada Slovence s pomočjo birokracije. Ta je postala Slovencem sovražnejša nego je bila pod Schmerlingovo vlado. Uradništvo je začelo nastopati proti slovenskim težnjam že pod vlado onega Belcredija, ki je bil častni meščan slovenske Ljubljane. Še slabše pa je bilo pod onim Beustom, kateremu je šla slovenska delegacija na limanice. O tem piše Levstik v »Slov. Narodu«,

[1]) O Kersnikovem izstopu iz gimnazije je sporočil Levstik v „Slov. Narodu" dne 21. julija 1869, štev. 56: „Žrtev, ktere učilnice ponižno pokladajo na oltar nemškutarske promemorije, še ni konec. Te dni je vrli narodnjak sedmošolec K. ostal iz učilnice, ker so mu pretili z drugim odredom v vedenji zaradi nemirnih dogodeb poslednjega časa. Nam ni znano česa ga uprav dolže." — V prihodnjem dopisu z dne 25. julija (štev. 57.) je dostavljal isti dopisnik: „Sedmošolcu K., o kterem smo pisali v zadnjem listu, da je ostal iz učilnice niso oponašali druzega, nego da je naroden ter na sumu, kakor bi dopisoval v ‚Slov. Narod' in v ‚Brencelj'. Na ljubljanski gimnaziji letos v obče, zlasti po nemškutarski promemoriji gospodari taka drakonska strogost, da se z drugim odredom preti vsacemu, kdor je naroden, ako ni tičal zmerom domá, kakor božji volek v svoji luknjici".

1869, štev. 14, češ, da uradniki ovirajo, da se ne voli narodno. Obrtniki so od njih odvisni. Schmerling se ni brigal, koga je uradnik volil, a pod Belcredijem je Bach organiziral uradniško falango.'

Vse te razmere je slovensko ljudstvo krvavo občutilo. Njegovi poslanci pa o tem niso črhnili na Dunaju besedice. Capljali so za vlado ponižno in vdano. Svetec je branil v gostobesednih člankih v »Novicah«, 1868, štev. 4 do 7 novo ustavo, ki je zanjo glasoval, Toman pa je skliceval seje odbora za gorenjsko železnico, ki mu je napolnila žepe.

Medtem, ko se je Svetec branil s tem, da je dokazoval nejasnost slovenskega državnopravnega programa — v čemer je imel prav — in priznaval, da so slovenski poslanci, mesto da bi program poglobili in podprli, »popustili federalistični program«, ker so jim »okoliščine in dogodbe za zdaj nemogoče storile, da bi se ga bili s celoma držali«[1]), je mlajša generacija, katero so češki Národní Listy« že takrat krstili za »mlado-slovensko stranko«[2]), visoko dvignila prapor za »zedinjeno Slovenijo«. Uprizorila je gibanje, ki je naredilo na objektivne Nemce tako mogočen vtisk, da je napr. Schuselka pisal v svoji »Reformi«, da je »ideja zedinjenja Slovencev tukaj in ne bode več zginila z dnevnega reda ustavne Avstrije«.[1])

[1]) Novice, 1868, štev. 5.

[2]) Slov. Narod, 1869, štev. 11.

[3]) Novice, 1868, štev. 47.

To se je zgodilo s pomočjo shodov pod milim nebom, ki so se po češkem uzorcu pričeli prirejati po deželi pod imenom »taborji«. Vrsto teh impozantnih shodov na prostem, s pomočjo katerih se je ideja narodne zavednosti zanesla v najširše sloje, je otvorila Štajerska s taborjem v Ljutomeru dne 9. avgusta 1868; nadaljevala jo je Goriška z enakim shodom v Šempasu dne 18. oktobra 1868, katerega se ni značilno udeležil nihče kot zastopnik kranjskih Slovencev. Na taborjih je stala namreč kot prva točka zahteva po »zedinjeni Sloveniji«, a to so bili ljubljanski prvaki v državnem zboru odložili za medene, pozneje neizpolnjene Beustove obljube realnih pridobitev. Gibanje je naraščalo, in končno je morala tudi Ljubljana prirediti svoj tabor, čeprav — brez državnih poslancev. Že ob priliki prvega taborja je Levstik v »Slov. Narodu« kot prikladen kraj za kranjski tabor nasvetoval eno uro od Ljubljane oddaljene Vižmarje in naganjal prvake k tej prireditvi v podlistku z naslovom »Ponočne misli slovenskega prvaka«, v katerem piše med drugim: »Da te vendar, kaj bo to? Svet se je na glavo postavil! Tabor! — Kaj pa reče vlada? — Tabor! — Ti nesrečna beseda, vrag naj vzame tvoj najnovejši pomen, kterega so ti Čehi (oh da bi teh prokletih copakov ne bilo!) dali in raztrosili po svetu med avstrijskimi Slovani.«[1]) Končno se je vršil v resnici znameniti tabor na Vižmarjih dne 17. maja leta 1869.[2])

[1]) Slov. Narod, 1868, štev. 58.

[2]) Prim. Vošnjak: Slovenski tabori. V Mariboru, 1869.

Poleg agilnih taboritov: drja. Zarnika, drja. Vošnjaka, Božidarja Raiča i. dr. so prinesli v zaspano, plaho in oportunistično slovensko javno življenje šestdesetih let največ živahnosti in odkritih, odločnih naziranj velikega sveta ter evropske kulture — slovenski dijaki, visokošolci. Leta 1867. so delali maturo na ljubljanski gimnaziji prvi osmošolci, ki so pohajali ta zavod celih osem let v ustavni dobi. Priredili so si razhodni sestanek v Šiški na Vodnikovem domu in govorili govore, ki so nekatere izmed njih zapletli v preiskave in obsodbe. O tem sestanku poroča Levec Janku Kersniku dne 28. avgusta 1867: »Pravil sem ti še v Ljubljani, se vé, da samo mimogredé, da smo pri našem razhodnem ropotu v Šiški dobro ropotali in da je zlasti Šuklje tako debele klatil, da se je kamnita miza z Vodnikovo zibelko vred tresla (ako je še niso črvi sneli). Se vé, da smo bili vsi vino cerevisiaque gravati in da je bolj nepremišljenost in prenapetost iz nas govorila nego domorodnost. Pameten človek bi nas bil posvaril — ali morda tudi okregal, gospod Hönig pak so nam bili tako gorki, da so nas vladi denuncirali. Vrag mu majko! Judežu! Posebno Šukljetu, Košmelju in meni so se tako usmiljenega skazali, da so nas kakor zapeljivce počrnili. Da je bil koj ogenj v strehi, to se ve. Ni minul teden, mi je že birič pricitral sivkast list, na kterem je stalo tako zapisano, da se moram na Žabjeku oglasiti.« Dalje pripoveduje Levec, kako ga je izpraševal »znani nemškutar in birokratiški krokodil Gertscher, ki je tudi Sokolce panal . . . Ta h . . . .

je hotel na vsako vižo reči od mene zvedeti, ki se niso zgodile: na primer, da smo napivali Rusiji, ruskemu carju, pereat F. J. I., kar vse ni res! . . . Pa mislim sploh, da ne bode nič hudega iz vsega ne! k večemu če Šukljetu malo stopijo na rep; pa dosti mu tudi ne morejo, ker je bil pijan. Sicer se to ne vjema z estetiko (pijanost namreč), pa je vendar dobro orožje zoper Grčarjeve paragrafe.« V resnici je bil pozneje samo Šuklje kaznovan, a se je rehabilitiral, sklicujoč se na svoj patriotični čin prejšnjega leta, ko se je v bitki pri Kraljevem Gradcu kot prostovoljec boril in bil tudi ranjen.

Ko je ta letnik prišel na Dunaj, se je takoj pričelo društveno gibanje. Na Vernih duš dan 1867 je Levec o tem pisal Kersniku: »Slovenci so edini na univerzi, ki nimajo nobenega društva. Po prizadevanju necih Štajercev in agitaciji nekterih Kranjcev imamo nocoj komers, kjer se bomo pogovorili o tem, kako bi se vsaj literarno in pevsko društvo dalo oživiti.« Do 4. decembra 1867 je bilo društvo že ustanovljeno. Tega dne je namreč sporočil o njem Levec svojemu prijatelju v ljubljanski gimnaziji: »Društvo se imenuje ‚Sava'. Ustanovilo ga nas je 17. novembra 7 Slovencev, trije Kranjci in štirje Štajerci, denes ima že 30 udov. Namen društva, da se vadimo v govorjenju (Slovenci so znani kakor najslabši govorniki med dunajskimi Slovani), parlamentariškem vedenju, pisanju, petju. Društvo se shaja vsaki teden enkrat: vsaki ud mora vsaj enkrat v semestru kaj znanstvenega spisati in govoriti, društvo ima tudi svoj

časopis ‚Sršen' (urednik Levec).« Prihodnje leto se je spojila »Sava« z društvom »Jugom«, leta 1869. pa se je osnovala samoslovenska »Slovenija«, ki še danes obstoja. Iz društva »Save« je izšla iniciativa za prvi dijaški shod v Ljubljani dne 14. avgusta 1868, o katerem sem govoril že gori. Ta shod je prvič v slovenski javnosti proklamiral svobodomiselna načela in dvignil Levstika na ščit. Izvolil se je tudi pripravljalni odbor za društvo slovenske »Omladine«. Dne 4. septembra 1869 se je vršil drugi vseučiliški shod, ki je sklenil resolucijo za slovensko vseučilišče, o nameravanem društvu pa je poročal stud. hist. Šuklje, da se žal ne more osnovati, »ker illiberalni društveni zakon prepoveduje mladoletnim politična društva.« Ta Šukljetov govor je bil pomemben zato, ker je v njem govornik jasno in odločno raztrgal licemerni klerikalni plašč slovenskega razumništva, ki se je doslej vanj zavijalo vse slovensko javno življenje, in načrtal program, s katerim se je slovenska mladina pridružila izobraženi Evropi. Predlagal je, »da se poskuša namen ‚Omladine' doseči po drugem potu; naj se napravijo po posameznih vseučiliščih, kjer študirajo Slovenci, akademična društva na podlagi enega programa. Ta program naj bo narodno svobodomiseln; prava slovanska zavest, ljubezen do domovine in ljubezen do najlepše ideje človečanstva, do svobode, naj se goji v teh društvih. Govornik svoje tovarše opominja na Husa, slavnega mučenika češkega naroda, ki je tudi v svoji osebi zedinil idejo svobode

z idejo narodno. Tako naj bode tudi geslo slovenske mladine: V s e z a s v o b o d o i n n a r o d n o s t![1]) Vrhutega se je na tem shodu razpravljalo o slovenski univerzi. Proti sta govorila samo Zaplotnik in Šuklje. Prvi je dejal, da nimamo Slovenci še višje literature »in je tudi upati nimamo, dokler ostane ta pod klerikalno cenzuro«. A predlog za vseučilišče se je vseeno sprejel.

Značilno za šestdeseta leta je to, da se literarni pokret v tej dobi ni razvijal tako živahno, kakor politično gibanje. Inter arma silent Musae! Mladi narod se je bil pač šele zavedel svojih ustavnih pravic in se vrgel ves na politično polje. Ustanovilo se je pravzaprav samo eno za literaturo važno društvo — »Slovenska Matica«. Sicer je že od leta 1852. obstajala od Slomška in nekaterih celovških duhovnikov ustanovljena »Mohorjeva družba«, ki je res nosila veselje do čitanja v najoddaljenejše gorske vasi. A tej družbi je bila knjiga samo sredstvo v ta namen, da razširja religiozno-moralno mišljenje med narodom in poučuje kmeta v dobrem gospodarstvu. Višjega pomena bi imela biti »Slovenska Matica«, ki si je stavila kot svojo nalogo: »na svitlo dajati dobre, tako znanstvene kakor občno koristne knjige ali pa njih izdavanje podpirati«.[2])

„Škoda, da je prišla takoj po ustanovitvi v napačne roke. Na čelo ji namreč niso stopili znanstveniki in tudi ne aktivni pisatelji, ampak politični prvaki,

[1]) Slov. Narod, 1869, štev. 105.
[2]) Levstik, Zbrani spisi, III. 280.

In vendar se je bila porodila ideja baš v glavah mladih pisateljev. V začetku leta 1863. je moral zlasti Levstik agitirati za njo. Poročal je v svojem listu z dne 6. januarja 1863 o ustanovitvi zadrske Matice in vprašal: »kdaj jo dobe Slovenci«?[1]) Takoj drugi dan nato je bil že prevzel to idejo dr. Toman in jo v »Novicah« priporočal, češ: »mislimo in nabirajmo moči, da ustanovimo Matico slovensko, iz katere kakor bučele iz ulnjaka naj prilete podučilne knjige za narod naš mili«. V marcu so se že oglasili štajerski rodoljubi, ki so poslali obenem lep znesek kot ustanovno glavnico za društvo. In ko se je dne 8. marca 1863 praznoval v ljubljanski čitalnici tisočletni spomin sv. Cirila in Metoda, je stopil dr. Toman na oder in proglasil, »da bo ta važni večer rojstvo slovenske Matice«.[2]) Denarne požrtvovalnosti sicer ni manjkalo, a manjkalo je v vodstvu literarne usposobljenosti in inicijative. Edinega človeka, ki je takrat razpolagal res z velikimi znanstvenimi in pesniškimi darovi — Levstika so izprva sicer nastavili za tajnika, a ga že leta 1865. odstavili, ker je kot kritično razpoložen človek nekritičnim prvakom bil na potu.[3]) Leta 1864. Matica ni

[1]) Naprej, 1863, štev. 2.

[2]) Naprej, 1863, štev. 20.

[3]) Kakor v vseh javnih rečeh, si je tudi v Levstikovi zadevi upal Einspieler v „Slovencu" izpregovoriti jasno in odločno besedo. Dal si je poročati iz Ljubljane: „Naši prvaki so (Levstika) moralno prisilili, da se je moral tudi borno plačani službici odpovedati, njemu pervemu tukajšnemu jezikoslovcu se ni privoščilo, da bi si bil mogel le en sam sold pri delu slovensko nemškega slovarja prislužiti; on bi bil moral gladu

izdala nobene knjige, 1865. pa samo »Koledar«, ki ga je poprej izdajal duhovnik Hicinger sam. Po pravici se je torej pritožil besednik štajerskih rodoljubov dr. Sernec, ki je kritikujoč »Matico« pred prvim občnim zborom pisal: »Dosti članov je bilo, kterim nikakor ni bilo po všeči, da Matica začne koledarje na svetlo dajati, pravili so, da so matični nameni viši«.[1]) V poznejših letih je »Matica« izdala dve-tri potrebni šolski knjigi in Vodnikove pesmi. Potem je pa takoj posegla po zbranih delih ljubljenca prvakov Koseskega, izdala je »bonton« »Olikanega Slovenca« in se dolgo let bahala, da izda slovenski — »naučni slovnik«, ki se je zanj zlasti potezal mladi prvak dr. Costa, kateri še dobro slovensko ni znal. Sama politična baharija, l e p a l a ž ! Ko je praktični in izkušeni izdajatelj knjig prof. Janežič poslal v sejo dne 19. decembra 1867 nasvet: »naj Matica izda: a) najlepše narodne pesmi in pripovedke slovenske; b) zbrana dela naših najboljših sedanjih pesnikov: Cegnarja, Levstika in Vilharja; c) kakov krasen roman; d) Schoedlerjevo knjigo Buch der Natur«,[2]) se je sprejela samo četrta točka, ostale tri, ki bi bile slovenskemu slovstvu gotovo več koristile, pa so se odklonile.

umreti, ako bi mu drugi v največji potrebi, spoznaje njegove velike dušne zmožnosti, poštenega zaslužka priklonili ne bili. Za domače izverstne pisatelje, za domače slovstvo se tako skerbi, gospodje, ki imajo upljiv na narod, bi tega nikakor prezreti ne smeli". (Slovenec, 1865, štev. 51.)

[1]) Slovenec, 1865, štev. 7.

[2]) Novice, 1868, štev. 2.

Ako se sedaj ozremo nazaj na ono dobo, uvidimo, da je pač v literarnem in narodnodružabnem življenju vzklilo v šestdesetih letih v mladih glavah obilo lepih idej, a prinesle niso zaželjenega sadu, ker so se lotili njih ostvarjanja ostareli oseminštiridesetletniki, politiki in njih pristaši, ki so morali imeti vso narodno reprezentacijo v svojih rokah in znali delati iz plodnih zamislov le — parado. To je že takrat bridko čutil Levstik, ki je pisal: »znano je, da je najpervo slovenska rodoljubna mladina v Ljubljani delala in delala, zbirala in posvetovala se, kako bi ustanovili čitalnico in Sokol. Ko so pa naši glavarji videli, da imajo te misli životno moč v sebi, postavili so se jim na čelo. Znano je dalje, da so vneti rodoljubi mnogo pisali o potrebi slovenske matice in da je slavni g. Dr. Toman slovesno izrekel: Denes bodi slovenske Matice pervi dan! Štajerci pa da so naglo potem v Ljubljano poslali pravila z nabranimi novci vred. Tudi tej napravi so se glavarji na čelo postavili, ker se jim je videlo, da jo bode mogoče ustanoviti«.[1])

Iz čitalniških diletantskih predstav se je porodilo »Dramatično društvo« v Ljubljani, čigar pravila je vlada potrdila dne 18. aprila 1867. Namen društva je bil: vsestranski podpirati in pospeševati slovensko dramatiko; torej skrbeti, da se razvije slovenska dramatična književnost; v ta namen je začelo izdajati gledališke igre. Nadalje je bil društvu namen, ustanoviti svojo dramatično učilnico, napravljati gledališke predstave ter osnovati dramatično

[1]) Slovenec, 1865, štev. 58.

knjižnico in omisliti posebno opravo.[1]) Društvo je bila ustanovila mlada frakcija ljubljanskih rodoljubov z Levstikom na čelu. Da niso imeli stari nobenega deleža pri ustanovitvi, se razvidi iz pisma, ki ga je pisal abiturient Levec Janku Kersniku dne 28. avg. 1867, v katerem pravi, da je dobil od društva v popravo Malavašičev prevod Raupachove igre »Mlinar in njegova hči«[2]), in nadaljuje: Dramatično društvo se sploh veselo giblje, menda zato, ker nima nobenega prvaka in nobenega starokopitneža med odborom, niti med udi svojimi. Se ve, Bleiweisu je to že profanum vulgus!« Že leta 1850. se je ustanavljalo v Ljubljani slovensko gledališče, in Bleiweis sam je bil v odboru. Potem je stvar zaspala, izhajale pa so »Novice«, a Bleiweis ni v njih malone skozi dve desetletji nikoli izpregovoril o ideji slovenskega gledališča, pač pa je prinašal pogosto poročila o nemških predstavah, h katerim so zahajali Slovenci.[3]) Sedaj je bilo društvo ustanovljeno, a imelo ni gledališča. Deželni odbor je oddajal deželno gledališče nemškemu podjetniku, kateremu je bil pripravljen vzeti v mesecu samo en dan za slovenske predstave in še to pod pogojem, da nemškemu podjetniku pripade polovica čistega dobička slovenske predstave. Proti temu odloku deželnega odbora je dne 21. junija 1868 novoizvoljeni predsednik društva Levstik slo-

[1]) Trstenjak: Slovensko gledališče. V Ljubljani, 1892, str. 58.

[2]) Prim. Novice, 1867, str. 266.

[3]) Napr. Novice, 1852, štev. 103

vesno protestiral z besedami: »Strmeč stoji občni zbor pred ponudbo deželnega odbora, ki se daje društvu, katero je važnejše, nego je čitalnica, Sokol in celo Matica. Dramatičnemu društvu je namen gojiti in spešiti najplemenitejšo umetnost, dramatiko. Ves svet čisla narode, ki so dospeli v tej umetnosti do visoke stopinje ter so uzgled drugim narodom. Mi nečemo nikogar preganjati, nikomur kratiti pravic, temveč zopet ponižno in pohlevno prosimo prostorčka v hiši, ki je naša. Naš narod slovenski prosi domá v svoji lastni hiši. Da bi slovenska muza delala tlako nemškemu vodji, da bi mu mi plačevali še davek zato, tega ne. Če moramo plačevati za milost, ki se nam izkazuje, davek v hiši, ki je naša, ostanemo raje pred vrati. Dramatično društvo mora imeti ta ponos, da izreče, da neče stopiti v hišo s takimi pogoji«.[1]) Dve leti je potem društvo prirejalo predstave v čitalnici. Šele 3. oktobra 1868 je deželni zbor sklenil, naj se deželni odbor pri prihodnjem pogajanju z najemnikom nemškega gledališča ozira tudi na dramatično društvo. Vsled tega je dobilo društvo v letu 1869/70. pravico, igrati enkrat na mesec v deželnem gledališču. Dne 22. septembra 1869 pa je deželni zbor sprejel Zarnikov predlog, da se dovoli društvu 1600 gld. podpore. Sledeča leta je društvo s težavo dobivalo dovoljenja za trikratno in štirikratno igranje, a podporo je zlasti v sedemdesetih letih takratni nemški deželni odbor le redko in nerad izplačeval, zahtevajoč enkrat, naj se ž njo izdá slovenska poetika, drugič slovenske

[1]) Trstenjak, o. c. str. 63.

narodne pesmi. In društvo je izhajalo, kakor je moglo. V tolažbo mu je bilo samo to, da so bile slovenske predstave dobro obiskane, in bodrila ga je lehko zavest, da je za probujo narodnega življenja storilo veliko.

Poleg »Matice« pa je obstajalo v tistih letih še drugo strogo znanstveno društvo: »Zgodovinsko društvo za Kranjsko«, ki je izdajalo svoje publikacije, a — v nemškem jeziku, čeprav so pisali vanje ponajveč Slovenci: Hicinger, Trstenjak i. dr. Predsednik tega društva je bil oče slovenskega prvaka dr. Henrik Costa, marljiv član pa je bil dr. Etbin Henrik Costa sam. Vsi ti in drugi so raziskovali in popisovali našo lokalno zgodovino, mitologijo in starinoslovje naše v evropskem nemškem jeziku, v katerem ni nikogar v širokem svetu zanimalo; medtem, ko domače ljudstvo, ki bi edino te stvari z zanimanjem čitalo, o vsem tem — ničesar ni uznalo. In tudi v tem slučaju je bil Levstik oni mož, ki je izpregovoril pametno besedo, žal — zastonj: »Naj bo zagotovljen marljivi in iskreni gospod vodja, da so pretekli oni lepi časi, ko so nemški domoljubi slovenščino pestovali kakor onemoglo dete, ki ne zna govoriti; zatorej rečemo: Zgodovinsko društvo si ne bode prej opomoglo, dokler ne postane bolj kranjsko, narodno. In da postane narodno, treba je pred vsem, da so njegova sporočila taka, da jih umejo tisti, kterih deželsko povestnico preiskuje — da so slovenska«. Zaradi zveze z nemškimi družbami naj bi bile publikacije nemške?

vprašuje Levstik in ko odgovarja, se mu vriže v pero edina prava beseda, ki jarko osvetljuje to prvaško zanimanje za znanost in literaturo: »Take obilne zveze z vnanjimi družbami, ki nimajo nič upliva na našo zgodovino, so bolj b a h a r i j e, kakor h kaki praktični koristi«.[1])

Šele ko je prišlo burno leto 1867 z gori popisanimi izgredi in so nemški listi na vse načine grdili župana drja. Costo, se je ta odpovedal nemškemu »zgodovinskemu društvu«,[2]) ki je polagoma zaspalo.

L e p a k n j i g a je živela do sredine šestdesetih let od plodnih semen, ki so se bila vsula v l. 1858. in 1859. iz Levstikovega kritičnega rešeta. Takrat so bile vzbudile Levstikove razprave: »Napake slovenskega pisanja« (Novice, 1858.), »Popotovanje iz Litije do Čateža (Glasnik, 1858.) in »Gospodoma nasprotnikoma« (Glasnik, 1858.) pravi vihar med vrstami Staroslovencev, ker so klicale na vsa usta: »Bog živi kritiko!« Levstiku je v »Novicah« odgovarjal Hicinger in pritrjeval mu je v opazkah Bleiweis iz svoje stare bojazni pred kritiko, da smo Slovenci še premladi za njo. A vendar je bil ta pogumni Levstikov kritični nastop za razvitek slovenskega leposlovja največjega pomena. To se je pokazalo takoj v prvih povestih J u r č i č a, objavljenih v šestdesetih letih v »Glasniku«. Jurčičeva beletristika te dobe bi se mogla nazvati naravnost ostvaritev literarnega programa, ki ga je razvil Levstik v »Popotovanju iz Litije do Ča-

[1]) Slovenec, 1865, štev. 21.
[2]) Novice, 1867, str. 275.

teža«. V pesmi Levstik sicer ni našel tako darovitega učenca, morebiti deloma tudi zato ne, ker v tedanjih svojih narodno-prosvetnih težnjah ni polagal tolike važnosti na pesem, kakor na poljudno pripovedko. Glavni pesnik tega desetletja Simon Jenko se je bil razvil pred znamenitim kritičnim nastopom Levstikovim, v prvi vrsti pod vplivom nemškega pesnika Heineja. Iž njega in slovenske narodne pesmi je imel lehkoto in melidioznost verza, iz predlevstikove, formalno nekritične dobe neko ohlapnost in nedognanost oblike, iz šestdesetih let — te dobe narodno-politične probuje — domoljubnost in budniški značaj pesmi, iz svojega lastnega bednega in bolestnega življenja globoko melanholijo, ki je dajala njegovi poeziji vsebinsko tehtnost in mu obenem jemala vsako veselje do objestne, živahne razposajenosti njegovega uzora Heineja.

Redko sejani literarni izobraženci in mladina je našla v Jenku svojega pesnika-uzornika. Nastopajoči mladi pesniki so ga posnemali, med njimi — kakor smo videli — tudi Kersnik. V »Glasniku« so prenehali izhajati soneti Cegnarja, Svetličiča, Umka in Gregorja Kreka, ki so brez uspeha izkušali peti za Prešernom, in na njihovo mesto so stopile lahke, v narodnem tonu zapete pesmice Levca, Kersnika in Gregorčičа, Jenkovih učencev.

V oficialnih slovenskih krogih pa je zavzemal prestol slovenske poezije Koseski, oni pesnik, ki je bil v štiridesetih letih s svojo bombastično, nerazumljivo, s historizmom natrpano pesmijo zatemnil »Novi-

cam« klasično Prešernovo pesem in s svojim votlim bobnenjem idealno navdušil štiridesetletnike za jezik, ki ga niso ne znali, ne poznali. Ker je bila takrat Koseskega pesem pridobila Bleiweisu nekaj somišljenikov, se je zaljubil Bleiweis v Koseskega in si vso svojo estetiko priravnal po poeziji tega glavnega »Noviškega« pevca. Utilitarizem, zapečkarska domača korist — to mu je postalo glavno lepoznansko vodilo. A pravo, od hipne koristi neodvisno poezijo je proglašal za otroško igračo. Ko so se napr. pritoževali nekateri čitatelji nad Trstenjakovimi znanstvenimi spisi v »Novicah«, jim je odgovoril njih urednik: »Res je tudi, da Terstenjakovi spisi niso za v s a c e g a bravca in sploh za vse tiste ne, ki v lahkonožni ‚beleletristiki' iščejo slavo slovenskega slovstva in kterim je branje ‚novel' in ‚kratkočasnic' najbolj pri srcu. Al s samim takim blagom si ‚Novice' ne prizadevajo bravcem vstreči, ker njih namen je višji. ‚Novicam' gre s Terstenjakovimi spisi sedaj, kakor leta 1844, 1845, 1846 s Koseskovimi pesmami, ‚kaj nam podajate take pesmi, ki jih nihče ne razume!' se nam je takrat mnogokrat očitovalo. In sedaj? — sedaj iskreno prosimo Boga, da bi mojstru pevcov, k i j e b i l z a d e s e t l e t p r e d n a m i, dal ljubo zdravje, da bi nam zopet ktero zapel.«[1]) Bil je namreč takrat Koseski nevarno zbolel in za nekaj časa utihnil. Ko je okreval, ga je Bleiweisov dopisnik obiskal in svoj obisk popisal, češ, da namerava Koseski napisati, ko popolnoma okreva, »Jabelkobranje« in »Golobnjak«.

[1]) Novice, 1855, str. 410.

»Celo človeštvo — njega temna in svetla stran — bote te dve velki pesmi obsegale. Zavolj jabelka je namreč mnogokrat veliko zla nad ljudi prišlo (na priliko osodepolno jabelko v raju, Parisovo, Tell-ovo i. t. d.) In nasproti nahajamo večkrat goloba, da je človeštvu oljko miru prinašal, veselejšo dobo naznanjal. Pač velikansk predmet, velikanska misel! Al kdo bo dvomil nad izverstno vpeljavo in nad krasno obleko tega visocega uzora, kteri pozna Koseskega poezije, ktere nikdar niso prebirale tistih strun, ktere spadajo v abecedo pesništva in prepevajo le na sto viž ‚ljubico', ‚letne čase', ‚bledo luno' i. t. d., ampak so se vedno le glasile o veličanskih predmetih, o posvečenji domovine i. t. d.«[1]) Poznavavcu slovenskega slovstva ni treba pripominjati, da je s temi napihnjenimi besedami vrgel Bleiweis v en koš pesnike letnih časov, ki jih je zbadal že Prešeren, in njega samega, pevca »ljubice« in »blede lune« — Prešerna.

Da se je mogla Koseskega slava toliko časa držati in se je mogel zatemnjevati pomen Prešernov, je bila kriva avtoriteta Bleiweisova in vsegamogočnost njegovih »Novic«. Niti Levstik, kateremu se je na veliko škodo njegovi eksistenci tuintam vendar posrečilo, spraviti v javnost kako kritično sodbo o jeziku, literaturi in politiki »Staroslovencev«, ni cela desetletja mogel priti do tega, da bi bil Slovencem pokazal Koseskega v luči prave kritike. Da pa je imel že jako rano svoje trdno negativno mnenje o Kose-

[1]) Novice, 1855, str. 315.

skem, kaže pesem, ki je bila zložena (a ne objavljena) l. 1860:

„Koseski iz Trsta hodi na Nemce,
Pod koši oprtnimi diha težkó;
Al znamenja tujih piscev
Ne tiska rad na tuje blago.

Zato Slovenci mu orgljamo hvalo,
Pred orgljami Bleiweis visoko čepí;
Pa Turstenjak slavni mehove pritiska
In Hicinger Peter mu himno reži."

A na drugem mestu pravi o Koseskega pesmih:

„Literaturni poreko biriči,
Da gnezdo so, ki so ušli mu ptiči."

Vkljub vsemu si moremo misliti, da bi bil Levstik že našel mesto, na katerem bi bil postavil v pravilno luč hvalisano korifejo »Staroslovencev«, ako bi bil nadaljeval leta 1858. započeto literarno kritiko. A v šestdesetih letih se je bil tako zaril v politično polje in zraven je bilo toliko dela tu za eno samo kritično glavo, da je moral pustiti literarno kritiko v nemar, in to še bolj potem, ko je dobil na tem poprišču direktnega nadaljevatelja svojih idej in svojega dela — Josipa Stritarja. Ta je izdal z Levstikom in Jurčičem l. 1866. v novoosnovani knjižnici: »Klasje z domačega polja« — zbrane pesmi Prešernove in jih opremil z življenjepisom in kritično-estetično oceno. Ta knjižica je bila velikega pomena za razvitek mladoslovenskega slovstva. V njej je bil za Slovence na novo odkrit največji narodni pesnik Prešeren in ž njo se je Slovencem predstavil kritik po uzorcu velikih

narodov. Stritar je dvignil Prešerna na visoki piedestal, ki mu pristoja, in pomeril slovensko slovstvo ob druge velike literature. Umevno je, da pri takih perspektivah Stritar imena Koseski niti imenoval ni. Bleiweis je čutil, kaj se pripravlja v slovenski kritiki in literaturi ter je poizkusil še enkrat nasproti Stritarjevim čistoumetniškim kriterijem uveljaviti nacionalno-utilitarno merilo, da bi rešil slavo pesnika »Slovenije«. Ocenil je novo Prešernovo izdajo in po pravici grajal samovoljne Levstikove izpremembe Prešernovega teksta, glede na Stritarjevo študijo pristavljajoč: »Ako se piše ‚ozir na našo mlado literaturo' in se v takem popisu ozira celo na pesnike tujih narodov, čudno se nam dozdeva potem to, da se ignorira mojster, ki je bil vrstnik Prešernov — K o s e s k i, kteremu je svet izvedencev že davno ves navdušen priznal slavo, da je prvi v pesništvu odprl nam pred njim neznane, čudapolne zaklade jezika slovenskega, njegovo neizmerno krepost in veličanstvo; saj vendar vsak, ki pomni leto 1844, dobro vé, da tudi Prešerin je bil osupnjen, ko je 1844. leta prišla na dan K o s e s k e g a ‚Slovenija' in da prav res se je videlo takrat, kar Latinec poje . . . ‚obstupuere omnes, intentique ora tenebant'. In čedalje več je bilo navdušenja o Koseskega geniju, ko so sledile druge izvirne pesmi in prevodi. To so dogodbe, ki se zamolčati ne dajo in kterim bi se bila spodobila saj besedica, kadar se piše, če tudi le memo gredé ‚ozir na našo mlado literaturo.' —«[1])

[1]) Novice, 1866, str. 151.

Dunajski visokošolec Stritar v prvem hipu ni imel organa, kjer bi bil mogel odgovoriti Bleiweisu. Edini slovenski književni list »Glasnik«, ki ga je urejal nad vse marljivi, spravljivi in plahi Janežič, je bil skoro popolnoma izključil iz svojih predalov brezobzirno kritiko, odkar je bil l. 1858. odrekel Levstiku prostor za njegovo jezikovno polemiko z »Novicami«. »Glasnik« je sicer veliko koristil slovenskemu slovstvu, služil je med leti 1858.—1868. kot organ prvi slovenski noveli, ki so jo ustvarili Levstik, Mandelc, Jenko, Erjavec, Zarnik in zlasti Jurčič, ugladil je obliko in slog pripovednemu jeziku, a kritike se je bal kot živega ognja, ker se je bal političnih prvakov, ki so veljali domalega vsi za »slavne« pisatelje in pesnike. To se »Glasniku« izprva ni zamerilo. A v sredi šestdesetih let so se že začeli oglašati glasovi za kritiko. Einspieler se je upal v prvem letniku svojega političnega lista natisniti podlistek, v katerem izvaja neki »Bogoslav«: »Smešna se nam zdi misel, ki daleč okoli velja, da namreč vsak domorodec moral bi biti tudi pesnik ali vsaj prozaičen pisatelj. Če je kdo teh rodoljubov skoval nekoliko neslanih stihov ali pa načečkal šako praznih in abotnih čenčarij, potlej pa kar misli, da si je nesmrtne zasluge pridobil za narod in domovino ter hoče da bi ga kar v zvezde kovali... To kritično polje naj bi si posebno ‚Slovenski Glasnik' prisvojil, ki bi tako sčasoma lehko obsegal celo zgodovino novejega slovstva našega. Kako lepo in podučljivo je prebirati Glasnikove vezke prešnjih let, ko je med drugo tvarino donašal tudi

izverstne kritike gg. Levstika, Valjavca itd. Ali to pot je zapustil ‚Glasnik' in zdaj — donaša le ktere pesmi, novele, včasih še kako slovstveno obravnavo ali pa starinoslovske preiskave. Reči moramo, da nam nekaj časa že ne zadostuje več ‚Slov. Glasnik'«.[1])

V tem času je spoznal Stritar svojo nalogo v širokem njenem obsegu. Spuščati se v male literarne prepirčke, ni kazalo in bi ne bilo prineslo haska. Sklenil je torej mladi mož stopiti v stopinje Levstikove in nadaljevati delo, kjer ga je popustil Levstik.[2]) Ta je pisal o »napakah slovenskega p i s a n j a « ; Stritar je začel v »Glasniku«, 1867, štev. 1, priobčevati članke: »Česa je posebno treba našim p e s n i k o m«, poprijel se je torej ne kritike j e z i k a, kakor nekdaj Levstik, ampak kritike p e s n i š k e t e h n i k e in prirojene vrednosti slovenskih poetov. Dve taki poslanici je »Glasnik« sprejel in ju prinesel leta 1867. Šele v prihodnjem letu (1868) se je v enem svojih literarnih pisem doteknil Stritar oprezno tudi Koseskega. Da je na rahlo repliciral na Bleiweisovo kritiko svoje študije o Prešernu, se razvidi iz stavka: »Žalibog! da govoré o Koseskem ne bom mogel pasti v greh, ki se mi je očital pri Prešernu. Pa saj v tem se je že obilo, le preobilo grešilo nad Koseskim«.[3]) Dalje pravi Stritar, da so Koseskega njegovi prijatelji primerjali Goetheju in Schillerju in nadaljuje: »Če se mora že primerjati po vsej sili, imenujmo ga raje slovenskega Klop-

[1]) Slovenec, 1865, štev. 54.
[2]) Jos. Stritarja zbrani spisi. V., str. 200.
[3]) Zbrani spisi, VII, str. 254.

stocka. Kakor Klopstock na Nemškem, tako je udaril Koseski pri nas na veliki zvon, da je dal mogočen glas, ki se je razlegal daleč okrog po slovenskej domovini in iz spanja zbudil marsikaterega zaspanca. Lep je zvonov glas, kdo bi tajil! ... ali človeško srce ima še druge potrebe, in željno bo pilo potem tudi mile glasove, izvirajoče iz priproste, domače piščalke, glasove zdaj žalostne, zdaj vesele, glasove, ki mu vzbujajo sladko domotožnost, kakor bi čulo mater, ki poje detetu v zibeli!« [1]) To je bila pozitivna stran Stritarjeve ocene Koseskega. V negativni pa trdi, da se Koseskega »dela, kar jih je izvirnih, preberó v času, kar ga je treba, da se jajce v mehko skuha«. Potem dokazuje, kakšno silo dela Koseski jeziku in da je sam pravzaprav dokaj skromen. V zvezde ga kujejo samo njegovi prijatelji, kar »več škodi kakor koristi. Če bomo ravnali tako, legli bomo zvečer moško na namišljeni lavor; ko pa sije dan, zbudili se bomo na bobovki«. [2])

Ta Stritarjeva kritika je delovala na »Novičarje« naravnost kot sakrilegij. Oglasil se je z Dunaja Cigale, da pové, kako ga je srce zabolelo, ko je čital »Stritarjev zarobljen nalet na zasluženo slavo našega Koseskega«, meneč, da so Slovenci »častitljivemu pevcu dolžni satisfakcijo za to njegovemu imenu storjeno nagrdo«.[3]) Doteknil se je bil Stritar tudi zadnjega dela Koseskega, slovenskega prevoda Byrono-

[1]) Zbrani spisi, VII., str. 255.
[2]) Zbrani spisi, VII., str. 260.
[3]) Novice, 1868, str. 172.

vega epa »Mazepa«, trdeč, koliko se je temu slabemu prevodu škodilo »z bombastičnim naznanilom«.[1]) Glede na to je Cigale pozval Stritarja, »naj poskusi posloveniti en sam tak odstavek« Mazepe. Stritar si tega ni dal dvakrat reči. Preložil je 230 verzov »Mazepe« in jih poslal »Novicam« s »kratkim, pohlevnim in gladkim odgovorom«, pa Bleiweis je vse skupaj položil ad acta. Nato je napisal Stritar podrobno kritiko Koseskega prevoda, ji dodal 281 verzov svojega prevoda in poslal vse skupaj v Janežičev »Glasnik«. Plahi Janežič se je nekaj časa obotavljal s tiskom. Naposled je priobčil Stritarjev članek ebenem s Cigaletovim sestavkom iz »Novic« — v zadnji številki »Glasnika«, ki ga je z junijem 1868 ustavil, da naredi prostor novemu književnemu listu, glasilu »Mladoslovencev«, ki so mogočno silili na dan. Na ta način je bila nastopajoča mladina zmagala na celi črti, in Stritar je stal na mah na čelu mladega slovenskega leposlovja in kritike.

Za ta slučaj se je bil Stritar korenito pripravil. Ne samo, da je poznal dobro svetovno literaturo, zahtevajoč za Slovence »literaturo po izgledu druzih narodov«,[2]) ampak organiziral je bil tudi že leta 1867.

[1]) Novice (1867, str. 257) so bile namreč naznanile to Koseskega delo z besedami: „Z nepopisnim veseljem moremo naznaniti, da slavni naš Koseski, čegar poezijo so Slovenci mnogo let premilo pogrešali, je ‚Novicam' poslal pesem o silovitem konjiku Ivanu Mazepa . . . kmalu začnemo tiskati prekrasno to delo."

[2]) Slov. Glasnik, 1867, str. 11.

v jeseni na Dunaju nadarjeno dijaško mladino v literaren klub. O tem je pisal Levec dne 4. XII. 1867 z Dunaja Janku Kersniku: »V tem času, ko ti nisem pisal, ste se tukaj ustanovile dve slovenski društvi, 1. literarno in 2. znanstvenozabavno. Prvo ima samo 5 udov, ti so: Stritar, Jurčič, Celestin, Jože (ne Viljem, astronom) Ogrinec — und meine Wenigkeit. Čudil se boš morda temu, ter me nevoljno vprašal: Kaj ne zna nihče drugi izmed dunajskih Slovencev pisati kot vas pet? Jaz ti na to ne vem druzega odgovoriti kakor: Da je Stritar tako hotel. Njegovim besedam pa bolj verujem, kot Mojzesovemu Pentateuhu. Ta človek je zlatega denarja vreden, pozna vse literature na svetu, ima estetiko popolnoma v glavi in vrh tega veliko zdrave pameti, bistrega uma, čutečega srca in neko posebno moč jezika. Umetnik je od nog do glave. Ko bi se tukaj nič druzega ne naučil, kakor kar od njega slišim, vedno bi moral osodi hvaležen biti, da me je na Dunaj pripeljala. Shajamo se vsako drugo nedeljo pri Celestinu; vsaki čita, kar je med tem časom spisal, in potem sodimo sestavek. Janežiču smo pisali, da se mu zavežemo za vsaki Glasnikov list poslati mu dosti gradiva, če se tudi on nam zaveže, da ne bode nobenega sestavka vzel v Gl., ki bi ga mi prej ne prereščetali. Tako misli Stritar Gl. malo izčistiti ter s časom dober, bolj liberalen list napraviti iž njega. Zdaj je pa res tako pust in suhoparen, kakor bi že pojemal! Radoveden sem, kaj nam Janežič odgovori.« Janežič se je — kakor smo videli — umeknil in ponudil list Stritarju in Jurčiču, da ga pri-

čneta izdajati pod svojim imenom. Stritar je bil pripravljen nadaljevati Janežičev list ali ustanoviti slovenski beletristiki novo glasilo, da ga potem izroči Jurčiču ali Levstiku, ki se je leta 1869. zatekel k njemu, preganjan od ljubljanskih prvakov. A Levstik je mislil samo na svoj nameravani humoristično-satirični list, da bi se v njem osvetil svojim in mladega gibanja nasprotnikom, Jurčič pa se je kratkomalo ločil od Stritarja in odšel v uredništvo novoosnovanega političnega lista »Slovenskega Naroda«, ki je pričel 1868 izhajati v Mariboru. Skupno je izdala ta trojica samo še »Mladiko« za leto 1868. v obliki pesniškega almanaha z Levstikovimi pesmimi, Stritarjevimi doneski v vezani in nevezani besedi in klasičnim Jurčičevim »Sosedovim sinom«.

Nenadni odhod Jurčičev z Dunaja je Stritarja malce disgustiral. Stopil je za hip v ozadje. O tem sporoča Levec Kersniku dne 13. XII. 1868: »Stritar se je letos posamotaril tako, da je prav žalostno, in največ je tega kriva Jurčičeva lenoba. Ne hodi v nobeno društvo in druščino, v nobeno krčmo in kavarno, stanuje pa v taki luknji, da trije ljudje ne morejo lehko okrog mize sedeti, eden mora stati ali pa na postelji ležati. Vsako nedeljo zvečer ga sè Simonettijem obiščeva, stari humor ga še ni sicer minul, pa to mi nič ne dopade, da tako rad ob Ameriki govori. Ko bi bil Jurčič prišel na Dunaj, da bi bil tukaj začel Glasnika izdajati, morda bi se bil spet oživel in ž njim bi bilo vstalo literarno društvo, tako pa iz vsega ne bo nič. Morda ga Mladika malo

pošegače, če bo videl, da dopada. Na to imam jaz še upanje. Zatorej ti zabičim, da mi kmalu pišeš, kako študentom v Ljubljani dopada, tudi ne pozabi povedati, kako jo Diguž sodi (kakor res je atheist Costa lump, ako nabira člane za katoliško kazino, in kakor res je vaš Marn Levstikov Diguž — in ti tega nisi vedel!!).«

»Mladika« je dopadla. Ohrabren po tem uspehu, je izdal Stritar 1869 svoje »Pesmi«, ki so mu pomnožile slavo. In ko je videl, da se je Jurčičev poizkus z »Glasnikom« 1869 izjalovil, je delal resne priprave, da začne na Dunaju izdajati leposloven list »Zvon«. Stopil je zopet v ozko zvezo z dunajskim dijaštvom. O tem poroča Levec svojemu prijatelju gimnazijcu Kersniku v pismu, pisanem na dan sv. Tomaža 1869: »Središče vsega našega društvenega življenja je Stritar. Dasiravno on nikdar očitno ne govori, se okoli njega vendar vse zbira, kdor ima kaj želje po pravi omiki. Jaz vsaj sem se od njega več naučil, nego na univerzi in v vseh bibliotekah. Vsako nedeljo popoldan v kavarni in zvečer pri pivu imamo svoje pogovore. Midva pa zahajava skoro vsak večer skupaj. O pesmih njegovih ti danes ne morem pisati, storil bom to prihodnjič — ali pa v Sl. Narodu, ker Jurčič neče končati začete kritike. Če jih hočeš razumeti, beri pred vsem Izgubljenega sina, Mojemu rodu in Mladini. V teh treh pesmih imaš vse Stritarjeve nazore o človeštvu, narodnosti in življenju. One so ključ vseh drugih. Vsaka njegova pesem pa je vzeta iz življenja, in zatorej marsikatera temna.

Kaj hočeš ti reči s tem, da primerjaš Stritarja in Prešerna Goethejevi pesmi Adler und Taube, ne morem razumeti. Stritar se ne loči toliko od Prešerna kakor golob od orla, to je čisto napačna primera. Glede nekterih občutkov je Stritar še globočji nego Prešeren, oba sta velika — pa precej različna. Se ve, da ima Stritar tudi nekaj smeti med svojim zrnjem. Sicer se pa ta stvar z malimi besedami ne da dognati. — Stritarja smo zdaj priklenili; pisal bo, da bo veselje. Pa malo je manjkalo, da se ‚Zvon' ni ubil, predno je še zapel. Zdaj bo pa eno leto gotovo izhajal. Prinašal bo 1. Stritarjev roman ‚Zorin' celo leto, 2. Stritarjeve literarne pomenke (najprej o Levstiku in Jenku) celo leto, 3. Dr. Celestina pisma iz Rusije, 4. pesmi, humoreske in zgodovinske sestavke, 5. naravoslovske spise. Če imaš kaj pripravnega, pošlji. Ako se ne bo natisnilo, boš vsaj zvedel pravo razsodbo o svojih spisih. ‚Meniha' moraš poslati. Pa če imaš kaj znancev, agitiraj, da se bodo naročili. — Jaz ti nisem v stanu povedati, kako se veselim tega lista. Videl boš, da bo delal veliko senzacijo, vzlasti Stritarjevi spisi. Da ne bo manjkalo ljudi, ki nas bodo kamnali, to že naprej vemo. Farjem bomo prenečisti, Bleiweisovcem nepraktični (saj veš kako ti ljudje ljubijo praktičnost[1]), materi-

[1]) Leta 1868., ko se je nahajal Janežičev leposlovni zbornik „Cvetje" v veliki stiski zaradi pomanjkanja naročnikov, je v „Novicah" vabil neki Radomljan (Levec ali Kersnik?) slovensko občinstvo k naročbi te publikacije, češ, da ima cela Ljubljana naročenih samo 27 iztisov, sicer pa razven med dijaki „ni imelo Cvetje v nobenem slovenskem mestu, v nobeni slovenski čital-

alnost itd. Glej vabilo[1]) na naročbo Novic!), filistrom sanjači in doktrinarji, pa le malo, malo bo takih, ki bi spoznali, da edino slovstvo, katerega nam je čez vse potreba, so belletristika in pa šolske knjige. Po čemu znanstveno slovstvo? Saj nimamo bodočnosti! Ali bomo Prusi ali pa Rusi!«

Ko so šla šestdeseta leta na Slovenskem h koncu, je ležala njih bilanca jasno na dlani. Politika je vzbudila meščanske kroge k narodni politični zavesti in strla premoč nemškega birokratizma. Dosegla je slovensko ljudsko šolo, sicer pa doživela popoln poraz. Zatajivši leta 1867. svoj načelni pravec, je izgubila vsako zaupanje med narodom.[2]) Malenkostno

nici naročnikov, ali pa tako malo, da ni spomina vredno," je na prošnjo Radomljana priporočil tudi Bleiweis „Cvetje": „če tudi navadno velja misel, da novele in njim slični beletristični spisi so le bolj berilo mladosti, in se to dokazuje s tem, da se take knjige nahajajo največ v rokah mlajših, naj si bodi možkih ali žensk." (Novice, 1868, str. 19.)

[1]) V tem vabilu pravi Bleiweis z neprikrito puščico proti mladini, ki je bila začela klicati po beletristiki: „V kmetijskem in obrtnijskem oziru še posebno moremo svojim bralcem prihodnje leto obljubiti mnogo novih, važnih reči. V zvestem delovanji na to dvojno stran nas ne moti niti krič nemškutarjev, niti krič peščice druzih, kteri najbolj žive od škandalov." (Novice, 1869, str. 418.)

[2]) „Slovenski Narod", 1870, štev. 18 je pritrjevaje registriral naslednje besede „Jadranske Zarje": „Te toliko potrebne sloge zdaj med nami več ni ter je ni. Tista ‚peščica' Slovencev, ktera se ne zlaga s sedanjo jalovo politiko ‚Novic' in oportunizmom slov. drž. poslancev, ne živi sicer od škandalov, kakor so miroljubne ‚Novice' izblekniti blagovolile; to je pa res, da je ta ‚peščica' tolika, da šteje do malega vse razumne Slovence od Drave in Mure do sinje Adrije."

oportunstvo in reakcionarni klerikalizem staroslovenskih politikov je povzročil, da je beseda »prvak« dobila zaničljiv ton. Nekaj časa je stal samo Levstik v neenakem boju s slovenskimi politiki; ta boj je sicer njega stal eksistenco, a mu obenem pridobil mladino, ki se je pričela zbirati pod njegovim radikalno-narodnim in svobodomiselnim praporom kot četa »Mladoslovencev«. Na polju književnosti pa je Levstika zelo manjkalo. Razvijala se je sicer lepa knjiga in podala Slovencem novelo, a pogrešala je kritične glave. Vrhutega je politika absorbirala veliko preveč narodnih moči. Vse je hitelo na polje, na katerem se je dalo tako malo doseči pod ostrim očesom vsemogočnega posestnika tega polja, nemške centralistične vlade. Zato je storil leta 1868. Stritar naravnost kulturno dejanje, ko je v »Glasniku« poklical mladi naraščaj s političnega na kulturno-umetniško torišče. Pokazal je slovensko politiko v naslednji sliki: »V prikazni vidim velik ptičji zbor; strašen krik in hrup je med njimi — kaj hočejo — ne vem, videti pa so strašno bojaželjni in pogumni, tako da bi se spravili nad samega kraljevega orla! Kar zašumi v višini nekaj, in na pogumni zbor pade senca kraguljeve perutnice in zdajci — kakor bi trenil — razkropi se pogumna druhál!«[1]) Mislim, da ni treba nikomur pripomniti, da so pod tičjim zborom razumeti slovenski politiki, a pod kraguljem nemška vlada na Slovenskem.

[1]) Stritarjevi zbrani spisi, V. str. 31.

Drugi važen čin Stritarjev je bil, da je osvobodil umetnost utilitarističnega suženjstva in navdušil pisatelje za čisto umetnost ter jim obenem pridobil čitatelje. Umetnost je postala Slovencem v najpohlevnejši meri potreba. Prenehala je biti politična baharija. Stritarjeva kritika je zadala smrtni udarec lepi laži Bleiweisove dobe. Slovenskim ušesom se je smela povedati resnica — da je polje njihove umetnosti še jako pusto in borno. In takoj se je zgenilo mnogo mladih rok ter ga hitelo obdelovat. In med temi radovoljci se je že tiskalo tudi Kersnikovo ime.

Na Dunaju.

Dne 11. oktobra 1870 se je odpeljal abiturient Janko Kersnik na Dunaj učit se pravoslovja. Prišedši v prestolnico je nemudoma sedel in sporočil materi svoj srečen prihod. O prisrčnem razmerju, ki je vladalo v družini Kersnikovih in o nežni otroški ljubezni Janka do roditeljev nam izpričuje dejstvo, da skoraj ni minil dan, da bi ne bil mladi jurist z Dunaja pisal materi ali očetu pisma. Pisal jima je nemško. Ker imam nekaj teh pisem na razpolago, hočem navesti nekaj mest iž njih v prevodu, da se spozna razpoloženje mladega pisatelja v tujini. Dne 13. okt. 1870 je pisal materi:

»...Ko smo se v torek opoldne odpeljali iz Ljubljane in sta nas spremila Oton in Križman do Zaloga, Pace pa do Litije, nas je peljal parovoz z besno brzino po savski dolini. Jaz sem te kraje vprvo videl in sem bil od lepot savske doline ves očaran.. Sedlo je bilo še nekaj Slovencev (dijakov) v naš oddelek in vsi skupaj smo peli pisem:‚Lepa si, slovenska zemlja'. Do Maribora je šlo dobro, dokler je bil dan. Pozneje pa mi je postala vožnja grozna. Začeli so me tiščati črevlji, da sem jih moral sezuti. Tako me je vse bolelo, da nisem vedel, kako bi

sédel. Spati sploh nisem mogel. Jedel sem kruh in hruške, ki sem jih bil kupil v Celju. Vkljub temu ni nobenemu pošla dobra volja, najmanj pa meni. Tako smo pustili za seboj Gradec, od katerega nisem videl drugega, nego nekaj plinovih svetilk. Vtem smo prišli na Severnik, ki sem ga videl v prekrasni mesečini. Bil je že sneg na njem in bilo je jako mrzlo. Sedaj sem malo zaspal, a prav malo, kar bi se skoraj ne moglo imenovati spanje. Naposled je zaklical izprevodnik: Mödling! In nato smo šli naravnost proti svojemu cilju. Iz voza sem videl ogromno morje hiš in orjaški štefanski stolp, in tako veselo čuvstvo se me je polastilo, da bi bil glasno zavriskal. Na kolodvoru nas je čakal Levec, in ž njim sva šla v kavarno zajtrkovat, zakaj potreba se je bilo malo pokrepčati. Potem sem šel v njegovo stanovanje, kjer sva poiskala Šukljeta, nakar smo jo mahnili vsi trije v mesto! Povem ti, da kaj tako krasnega kakor je Ring, si človek ne more predstavljati. Jaz si ga tudi ne upam popisovati; treba ga je videti«.

Dalje popisuje, kako sta z Levcem iskala in končno našla sobo za 10 gld. v Marokanarici, kjer se je Janko naselil. »Ko sem se torej včeraj popoldne naselil in vse svoje stvari izložil in uredil, sem si prižgal smotko in šel na izprehod v mestni park. Ko sem prišel domov, je bila šele 6 ura in zato sem se odpravil naravnost v Rudolfovo vojašnico blizu škotskih vrat. Dobre pol ure je do tja. A orientiran sem že tako dobro, da sem dospel srečno tja, in moreš

si predstavljati presenečenje dobrega Polca, ko sem naenkrat vstopil v njegovo sobo. Ostal sem tam samo eno uro in odšel nato z enoletnimi prostovoljci, samimi kolegi v Bischof-Bierhalle, eno najlepših gostilen dunajskih. Tam sem pil vrček piva in večerjal, nakar me je Polec spremil domov, kjer sem že ob 9. uri trdno spal. Davi sem vstal ob $^1/_2$8., šel k Levcu, potem ž njim na zajtrk in pozneje na vseučilišče se inskribirat. Ob dvanajstih sem zopet kosil pri sv. Trojici. Tam je bil Jenčič in z menoj Levec, Jurčič, Šuklje, Glowacki, Ullrich in več drugih Slovencev.« V isti gostilni se je za en mesec aboniral za obed. Bil je pripravljen na jako skromno življenje, ker je pisal v istem pismu: »Bom li mogel tudi zajtrkovati, ne vem; večerjal gotovo ne bom«. Morebiti je bila to mala apelacija na očetovo mošnjo, zakaj kakor pripoveduje Levec, si Kersnik na Dunaju ni pritrgoval večerje: »Večerjat je hodil k ‚Zlatemu Levu' na Senenem trgu na Kostanjevici, kamor so takrat zahajali Levstik (ki je bil prišel v marcu 1870 na Dunaj), Stritar, Gruntar, Hafner, Šuklje, Širok...«[1])

Ko je bil stopil na dunajska tla, pravi, da bi bil najraje glasno zavriskal. Takrat pa še ni slutil, da se bo čez malo mesecev tako nerad videl v tem mestu. A ono domotožje, ki ga je pozneje pognalo z Dunaja, se je tudi že sedaj oglašalo. Na koncu pisma pravi namreč: »Včasih se me sicer poloti domotožje po lepih hribih, ki jih vidiš ti na Brdu vsak dan, od katerih pa tu ni sledu. A kaj? Mora biti tako«.

[1]) Levec, str. l. c. 542.

Prihodnja pisma, v katerih se je malone vsak dan pogovarjal z ljubo mamico, kažejo v svojih podrobnih opisih, kako je v njem zorel oni dar prijetnega kramljanja, ki je iz pisatelja napravil enega prvih naših podlistkarjev. Naj sledi tu pismo tega žanra, ki obenem priča, kako zelo so vplivali nanj politični dogodki časa:

»Na Dunaju 24. X. 1870.

Ljuba mama!

Ob pol osmih zvečer je. Tu pri svoji mizi sedim in ti pišem, kakor boš videla pojutršnjem zjutraj — komično pismo. Pismo je, kaj ne? Ampak komično. Zakaj komično? Pravzaprav sam ne vem, zakaj; a komično bo gotovo. Zakaj vedeti moraš, da je danes eden onih dni, ob katerem — če bi ga preživel na Brdu tam v sajastih apartementih pobožne device Katarine — bi mi ona gotovo desetkrat, kaj desetkrat: stokrat s smehljajočesatiričnim obrazom opomnila: Janko, danes Vas pa trka. Ja, ja trka, trka! Klasična beseda je to, beseda, ki bi zaslužila v družbi z ‚l' état c' est moi', s ‚Sein oder nicht sein', z ‚Licht, mehr Licht', s ‚sint ut sunt, aut non sint', s palec ob kazalec mencajočim ‚ta je prva', z ‚Blut und Eisen' in naposled z ‚Ich bin infallibel' biti govorjena od ust do ust, od rodu do rodu skozi stoletja in na vse večne čase.

Mar bi ne bilo vzvišeno, mar bi ne bilo ginljivo, ako bi nekega lepega jutra tam na prisojnih holmcih stare Francije, v vinogradih Seine naenkrat kdo stopil pred kraljevega zmagovavca reconvillskega

in patetično rekel junaku-starcu, njemu ‚po božjih naredbah se ravnajočemu božjemu služabniku' svečane besede: ‚Ole Wilm, dans te pa trka'... In bi naposled ne bilo lepo, ako bi kdo — si parva licet componere magnis — našemu infalibilistu in monsignoru drju. Ethbinu Heinrichu Costi, velikemu, slavnemu možu, kadar pred vernim poslušalstvom kuharic brani kraljestvo božje na zemlji, zatrobil: ‚Lump, danes te pa trka'? Da, da, lepo ginljivo, vzvišeno in pretresljivo bi bilo vse to.

In — si minima licet componere magnis — če bi naposled kdo danes k meni prišel in mi smehljaje rekel v trenotku, ko zadnji kos pentametra vtikam v pričakovanja polna usta: ‚Janko, danes te pa trka', tedaj bi to ne bilo lepo, niti ginljivo, ne vzvišeno in še manj pretresljivo, ampak r e s bi bilo gotovo. —

Da, bil je čas in bil je lep čas, ko sem hodil od pošte do Št. Vida na izprehod in pušil 4krajcarski tabak ter pri tem mislil na prihodnost, češ: da, lepo bo na Dunaju. In zopet je čas in čuden čas je to, ko hodim po Ringu, pušim dvakrajcarske smotke in mislim na preteklost, češ: da, lepo je bilo na glavni cesti. In ko tako mislim in mislim, začenjam šteti in štejem mesece, tedne in dneve in prihajam do zaključka: Ne boš še tako kmalu zopet šetal od pošte do Št. Vida.

Mislim, da pismo ni več komično, kakor bi moralo biti, in moje misli tudi niso več take, da bi mogel reči: Danes me pa trka. ‚Ja, des Lebens

Unverstand mit Wehmuth zu geniessen, das ist Tugend und Begriff'.

V soboto smo imeli sejo v Sloveniji. In po seji nas je šlo 60 Slovencev k Schneiderju; tam smo pili najboljšega dolenjčka in peli: ‚Jez pa pojdem na Gorensko', ‚Sinoči je pa slanca pala', ‚Šuštar nočem biti', ‚Sem rajtov študirat', ‚Na Gorenjščem je fletno', ‚V nedeljo juter vstala bom' in tako dalje, da smo skoraj vsi začeli jokati. Bil je lep večer, kakor se more preživeti samo v tujini. ‚Na tujem je domoljubje doma', je rekel Stritar, in šele sedaj spoznavam resnico teh besedi.

Sedaj je pa že pozno. Sveča gre proti koncu, dobrodušni zakonec, moj gospodar je tudi že nehal svoji dobrodušni ženki čitati povest, ki ji jo čita vsak večer, in jaz moram jutri ob sedmih vstati. Spim pa tako rad.«

Kolikor je šlo bolj na zimo, toliko bolj se je lotevalo Kersn'ka domotožje. Neprestano se je v duhu mudil med svojci na Brdu. Vsaka podrobnost brdskega domačega življenja mu je sedaj hodila v spomin. Tolažil se je s tem, da je popisoval to življenje v živih slikah, katere je pošiljal v pismih svoji ljubljeni mamici. Dne 27. XI. 1870 ji je pisal:

»Danes je nedelja; in nedelja je jako dolgočasen dan. In če človek ne čuti v srcu potrebe po duhovniški spokorni pridigi, takrat res ne vé, kaj bi počel celo nedeljsko dopoldne. Seveda ko sem bil še neumen, majhen dečko — in to sem bil še nedavno — takrat mi je bila nedelja zelo po volji.

Vstal sem ob $^1/_2$10. uri, s strahom pogledal na oblačni obraz pospravljajoče mamzele Katre, v strahu, da se bo zdaj zdaj vsula nevihta nad lenim zaspancem; zdehaje sem vzel pripravljeno, sveže perilo, zdehaje sem se oblekel, zdehaje sem zajtrkoval, brez strahu, da bo mošnjiček za dve desetici bolj suh postal. Da, bilo je jako lepo takrat! In ko sem še enkrat očiščene črevlje podvrgel skrbni izkušnji, sem se napotil častitljive hoje in istotakega koraka viržinke kupovat. O viržinke! O ti stara, krasna beseda, kakšne spomine budiš ti v mojih prsih? Da, inako se mi stori pri srcu, kadar se spominjam. Ti kažeš nazaj v čas, ko sem brezskrbno, veselo in brez misli na prihodnjost dobival krasne stvarce, ki jih ti oznamenuješ iz nežnih rok plemenite device Jule in ne plačeval zanje nič drugega kakor štiri in pol krajcarja za vsak komad. In ko sem prižgal tako stvarco, imenovano viržinka — (o Pavel in Virginija) — s pripravljenimi od Jule — (o Romeo in Julija) — fidibus — (o sancta fides) sem krenil, pozdravljajoč pred hišnimi vrati ‚Prešo' študirajočega gospoda Pavliča zopet nazaj, odkoder sem bil prišel. In četrt ure pozneje sem bil visoko gori pri ‚bronenih jezikih', ki ‚vivos vocant', in potem je šlo v taktu ‚po tri ali za enem drugem'. In zvonovi so doneli tako krasno, od vseh strani so prihajali pobožni ljudje, solnce je osvetljevalo s svojimi zlatimi žarki hribe in doline, polja in travnike, njive in gozdove, in na beli cesti, ki se vijuga skozi prijazne vasi, se je peljal voz, za vozom pa se je

dvigal visok oblak prahu. Voz je izginil v daljavi, prašni oblak se je vlekel čez zelene njive. In tu mi je čudno čuvstvo prevzelo srce, ne vem, kaj je bilo. Da, vem, to je bila pobožnost, to je bila moja služba božja. Nobenega popa nisem potreboval v to, nobenega mežnarja, potreboval sem samo zvonenje in solnce. Da, bilo je lepo takrat. In sedaj? Danes je bila nedelja, in jaz sem spal ali bolje ležal v postelji do 11. ure, saj nisem imel ne službe božje, ne solnca, ne zvonenja. —

In ko sem tako ležal in sanjal o preteklih časih, takrat mi je nekaj reklo: pojdi na univerzo, imel boš tudi danes službo božjo. In šel sem in imel službo božjo. Zakaj kmalu nato sem romal po obljudenih ulicah in v rokah sem držal rdeč cvetni popek; tu je zopet prevzelo ono čuvstvo moje srce, — imel sem svojo službo božjo. Cvetni popek sem poljubil tisočkrat in danes ti ga pošiljam, ljuba mama, nazaj z mojimi poljubi. Drugega nimam . . . V ostalem sem postal črn kot hudič; zakaj brada moja strašno raste; o Veliki noči me boš komaj spoznala. Pišem ti vse čisto odkritosrčno, čeprav bi bil rad neke stvari zamolčal, da bi te ne strašil. Pa nikar se ne boj, zakaj dokler imam svoj temperamet, tako dolgo bo vse dobro . . . Teta Mina naj ne bo huda name, to bi mi bilo strašno. Postal sem tukaj čisto drugačen človek, ne vem, ali otrok ali mož ali celó osel. Od vsakega pač nekaj. Sicer imam slabo lastnost, to šele postati, kar so drugi že . . .«

V dijaško življenje se Kersnik na Dunaju ni vtikal veliko.[1]) A da je imel že takrat med dijaki ime, se razvidi iz tega, ker so ga hoteli izvoliti v odbor, ki se je osnoval, da demonstrira proti akademični čitalnici. Ta »akademische Lesehalle« je bila do 1868 internacionalna. V tem letu so jo nemški dijaki vzeli v svojo posest in izključil iž nje Slovane. Ko je po kolosalnih zmagah nemškega orožja nad Francijo v letu 1870. zavladalo med avstrijskim nemškim dijaštvom strašno prusofilstvo, je izbruhnila v »Lesehalle« borba med prusofili in nemškimi nacionalci. Naravnost do tepeža je prišlo med njimi dne 2. decembra, ko se je vršil v »Dianasäle« komers društva. Pri tej priliki je rekel slavnostni govornik: »Der Verein feiert heute eigentlich sein erstes Fest als deutscher Leseverein, denn nach langjährigem Streben ist es ihm gelungen, die fremdnazionale Klique, welche das Deutschthum unterdrücken und mundreif machen wollte zum Braten für den hungrigen Magen des Panslavismus, auszujagen.«[2])

Nato so različni govorniki proslavljali in dvigali črnobelordečo (prusko) zastavo. Pod silnim protestom je vstal dr. Lueger in začel proti pruski zastavi povdarjati in povzdigovati črnordečozlato (nemško-nacionalno) zastavo, nekdo je zaklical: Vun s Prusaki! in začel se je pravi pravcati pretep. O koraku,

[1]) Pač pa se je v novembru 1870 vpisal v „Český akademický spolek", kakor mu potrjuje na pristopnici „starosta" K. Zahradníček.

[2]) Wanderer z dne 2. decembra 1870.

ki so ga potem podvzeli avstrijsko misleči Nemci s Slovani, piše Kersnik materi dne 11. decembra 1870:

». . . proti pretepu bodo sedaj vložili nenemški in nemškoavstrijski dijaki promemorijo na konzistorij, da se Leseverein razpusti in da dobi univerza občnoavstrijski, ne pa nemškopruski značaj. To bo velikanska demonstracija. Izmed Slovencev sva bila izvoljena Šuklje in jaz v tozadevni odbor, a jaz sem se izvolitvi odpovedal. Hočem ostati za kulisami.« Do te demonstracije končno ni prišlo, ker je konzistorij poprej razpustil »Leseverein«.

Javno nastopil pa je Kersnik na Dunaju na Prešernovi slavnosti, ki jo je priredilo slovansko dijaštvo dne 2. decembra. Pri tej slovesnosti je imel Šuklje uvodni nagovor, Levec je predaval o Vodniku in Prešernu (predavanje je izšlo v podlistku »Slovenskega Naroda«, 1870, štev. 144), Janko Kersnik pa je nastopil kot deklamator. O poslednjem je poročal »Narod«: »Kersnikova deklamacija Prešernove ‚Slovo od mladosti' . . . našla je samo pohvalo.« Tudi »Zvon« je omenil v svoji zadnji številki »gorko deklamacijo gospoda Kersnika.« Pri tej slavnosti so govorili dijaški zastopniki različnih slovanskih narodov tudi politične govore. Zaradi teh govorov je izrekel oče Kersniku svojo bojazen. Sin mu je odgovoril dne 14. decembra 1870: »Kar se tiče tvoje opombe o političnih govorih pri Prešernovi slavnosti, ti moram povedati, da je ob takih prilikah težko, sebe ali druge zadrževati. Sicer ni bilo tako hudo. Rus Mona-

sterski je sicer govoril strašno krvav govor, a dobrodušni policijski komisar ni nič ugovarjal; mislil si je najbrž: dokler ostane samo pri govorjenju, nimamo nič proti temu.« Dalje piše o svoji rezervi in pristavlja, da je začel sodelovati pri dunajskih nemških časnikih: »Jaz se udeležujem povsod samo kot poslušavec, kar je najbolje. Svoje nazore o vsem si ohranjam sam zase. Šel sem sedaj tudi med žurnaliste; včasih namreč pišem feljtone za »Tagespresse« ali »Wandererja«; seveda ne vé nihče nič o tem; tudi se varujem o tem kaj povedati tovarišem. Molčati moraš tudi ti. S tem ne izgubim veliko časa, ampak kadar mi pride kakšna dobra ideja, pač pišem, in to je v eni uri gotovo.«

Jaz sem pregledal imenovana lista iz teh mesecev. Žal, da mi ni bilo mogoče dognati, kateri feljtoni so potekli izpod Kersnikovega peresa. A zanimivo je vsekakor, da je poznejši najboljši podlistkar »Narodov« debutiral poprej že v dunajskih nemških listih s feljtoni.

V ostalem je Kersnik na Dunaju pridno študiral svojo stroko in razširjal svoje znanje s pomočjo kulturnozgodovinskih knjig. Posebno zanimivo je čital Buckleja, katerega mu je Levec priporočal, ko je bil še gimnazijec. O tem pisatelju piše Kersnik materi dne 11. decembra 1870: »Ves ta teden nisem bil nikjer. Ekscerpiral sem neprestano Bucklejevo ‚Zgodovino civilizacije'.«

Zanimal pa ga je še en shod in sicer shod slovanskih dijakov, ki so na njem zavzeli svoje stališče

napram južnoslovanskemu gibanju. Ker je bil ta pokret nekaj čisto novega za ono dobo in načelno važnega, moram o celi stvari izpregovoriti malo obširneje.

Južnoslovanska vzajemnost je bila med Slovenci potem, ko so se nekdanji Ilirci umeknili iz javnosti, prišla čisto z dnevnega reda. Javljala se je še nekaj časa v »Novicah« v tem, da so »Novičarji« brez sistema jemali za pojme, za katere niso imeli hitro slovenskega izraza pri roki, besede iz hrvaščine. Tej zbrodi je napravil konec Levstik s svojo jezikovno kritiko. On ni bil zoper jugoslovansko zajednico — kakor se pogosto trdi — hotel je samo, da se poprej slovenski jezik ustali in da se mu dá podlaga s tem, da se dvigne iz naroda zaklad slovenskega jezika. Za finejše kulturne izraze, ki jih narod še nima, za takozvano nadstavbo pa naj se šele potem hodi na posodo jemat od bližnjih bratov. Pod vplivom tozadevnih Levstikovih člankov v »Napreju« je zaspalo pri Slovencih tudi zanimanje za južne brate, česar Levstik gotovo ni nameraval, sicer bi ne bil slovenskim pisateljem venomer stavil za vzgled srbskih narodnih pesmi in njih jezika.

Nato je pričel prvi zopet povdarjati jugoslovansko zvezo Einspielerjev »Slovenec«. Dne 15. februarja 1865 je pisal v svoji 10. številki: »Slovensko, Hervaško in Serbsko podnarečje so le eno tisto narečje, in so si tako podobna, da se priprosti in neučeni ljudje lehko in dobro razumejo.« In ko je v prihodnji številki omenjal, kako slovesno se je povsod obhajal Vodnikov spomin, je povdarjal zlasti važnost slav-

nosti v Zagrebu, kamor je hrvatski pesnik Mirko Bogović poslal pismo, s katerim pristopa k »Slov. Matici« kot ustanovnik, pošilja svoja dela za slovenske čitalnice in proglaša »bratinsko slogo«. Urednik pozdravlja ta Bogovićev korak v uvodnem članku in pomenljivo pristavlja: »Tisti časi, da so si Hervati in Slovenci nekoliko nasproti stali, mislim, so k večemu prešli in čisto prejdó, kedar bodeta oba naroda svobodnejša svojo ravnopravnost v Avstriji vživala.«

Pa prišlo je leto 1867. in ž njim dualizem, ki so zanj glasovali tudi slovenski poslanci. Z dualizmom je bil zabit kol med zajedniška stremljenja obeh narodov. Slovenska mladina je začela, kakor sem že omenil, sanjati o Rusiji. Mislila je z Levcem: »ali bomo Prusi ali pa Rusi!« Na dijaškem shodu dne 4. sept. 1869 so se dijaki izrekli, da naj se za »višo slovesnost« ne jemlje hrvatski jezik, ampak ruski. In zborovavci so pritrdili Levcu, ki je pobijal razloge za hrvaščino, češ, »ker bi tudi s tem še bil narod premajhen«.[1])

Leto 1870. z nepričakovano popolno zmago Nemčije nad Francijo je spravilo južnoslovansko vprašanje v nov tir. Pruska nevarnost se je zdela blizu, zlasti ker se je pričelo med avstrijsko mladino živahno prusofilsko gibanje. Sedaj ni bilo več časa sanjati o Rusiji. Iskale so se manjše, a realnejše zveze. Pangermanizma so se zbale vse majhne narodnosti v srednji Evropi. Tedaj je priobčil hrvatski list »Zatočnik« dne 8. oktobra 1870 članek, v katerem se obrača na izkušenega ogerskega državnika Andras-

[1]) Slov. Narod, 1869, štev. 105.

syja, naj tako, kakor je 1867. odločil Ogersko od Nemcev, izloči še trojedino kraljevino Hrvatsko od nemške Cislajtanske: »Okoli take Hrvatske se bodo zbrale Istra, Kranjska in slovenski Štajer, da se ohranijo svoji narodnosti in monarhiji.«

Ta članek »Zatočnikov« je dal povod »Slovenskemu Narodu«, da je izpregovoril o njem v uvodniku: »Slovenci in Hrvatje.«[1]) Sestavek je podpisan s šifro »J—«, pod katero je razumeti najbrž J u r č i č a. Člankar izvaja: Pred dualistično dobo je med Slovenci in Hrvati obstajala neka, čeprav majhna dotika. Ko pa je vstala med njimi Beustova stena, bili smo »cis« oni »trans«, drug za drugega pa »ausland«. Nekaj so krivi tega tudi naši zastopniki, ki so leta 1867. glasovali za dualizem. Poleg tega je prišlo na Hrvatsko Rauch in začel zatirati vsako samostojno gibanje. »Narod« je sicer tupatam še vedno poročal o Hrvatih, »Pozor« in »Zatočnik« pa sta se malo brigala za Slovence. In vendar so Slovenci jugoslovanska prednja straža, padejo oni, pridejo potem Hrvatje na vrsto. Dolgi molk je pretegal sedaj »Zatočnik« s svojim člankom z dne 8. oktobra. Slovenski člankar ponatiskuje hrvatski sestavek s predlogom, ki se mu zdi simpatičen. Madjarski učenjak Schwartz Slovence itak pritika k Hrvatski in Dalmaciji. »To omenjamo kot znamenje časa, in ko bi to stvar za resno vzeli, tèr madjarskemu plemenu v bodočnosti toliko vpliva pripisovali, da bi to izvršil, odgovorimo, da smo precej in brez pomisleka pripravljeni udati se tistemu, ki nas

[1]) Slov. Narod, dne 15. okt. 1870, štev. 120.

zedini, na jugoslovanstvo nasloni in ponemčevanja reši. Madjarovanja se nam ne bi bilo bati, posebno v zvezi s Hrvati ne, ponemčevanja pak se nam je bati jako.« Nadalje razvija Jurčič misel, ki so jo zastopali vsi najboljši slovenski duhovi od Trubarja, Prešerna pa do Levstika in Stritarja, ki pa še danes ni pravilno ocenjena pri Slovencih. Piše namreč: »Hotelo se je od nas, da svoj jezik zavržemo in pišemo takoj hrvatsko-srbski... to bi bil nenaraven skok, ki bi se bridko maščeval . . . Narod moramo s pomočjo njegove ožje lastitosti zoriti, mi moramo in moremo samo s čisto domačim svojim narečjem mnogo na nemštvo že na pol izgubljenega teréna nazaj pridobiti. Izkušnja je učila, da je to prava pot bila. To naj pomislijo oni Hrvatje, ki nam zamerijo, da se literarno nismo še zedinili.«

Na ta članek je »Zatočnik« reagiral dne 24. oktobra v sestavku, ki ga je ponatisnil »Narod« v štev. 125. Hrvatski list povsem odobrava Jurčičevo stališče in pravi med drugim: »Ko bi bile ‚Novice' pisale hrvatski, Bog ve, ali bi ne bile že davno morale nehati in popustiti svoje toliko blagonosno delovanje, in od toliko slovenskih listov bi dandenes bržkone ne bilo nobenega, Nemci pa bi med slovenskim ljudstvom delali še večo škodo, nego jo delajo naši Rauchianci med hrvatskim ljudstvom.«

V naslednjih številkah »Naroda« in »Zatočnika« se je potem razvila zelo živahna diskusija o jugoslovanskem zajedniškem teženju. Jugoslovansko kraljestvo je postalo aktualno vprašanje, o katerem so

pisali tudi nemški listi. Proti tej ideji pa je nastopila srbska »Zastava« (dr. Miletić) s svojim mnenjem, da Slovencev vsled pruskega in italijanskega poželjenja po Trstu ne morejo rešiti samo Jugoslovani, obvarovati bi jih moglo kvečemu samo v s e slovanstvo.

Ob priliki občnega zbora »Matice Slovenske« dne 1. decembra 1870 so se nato sešli v Ljubljani slovenski politiki iz raznih kronovin in mnogo hrvatskih in srbskih politikov »iz Hrvaške, Slavonije, vojaške Krajine, Dalmacije, srbske Vojvodine in Reke«[1]) ter so sklenili j u g o s l o v a n s k i z a j e d n i š k i p r o g r a m. V njem pravijo med drugim: »Da se zadovoli enakim skupnim potrebam in tako zagotovi narodni obstoj, zedinjavajo oni vse svoje moralne in materijalne moči ter jih hočejo upotrebovati za svoje edinstvo na književnem, gospodarskem in političnem polji. To svojo odločbo naznanijo državnikom monarhije habsburške in vsem drugim narodom, kteri živé v isti državi, da izvedó, kako hočejo južni Sloveni na vsaki postavni način delati za vresničenje svojega edinstva v navedenem smislu na svojo korist in pravico, nikomur pa na škodo in krivico.«

Zanimanje za jugoslovansko idejo se je presadilo tudi med vseučiliško mladino. »Slov. Narod« z dne 24. decembra 1870 je prinesel dopis z Dunaja: »Tukajšna slovenska, hrvatska in srbska mladina hoče skupno napraviti manifestacijo soglašenja z jugoslovanskim programom, kakor se je sklenil v Ljubljani«. Tega gibanja se je udeleževal tudi Janko

[1]) Novice, 1870, str. 398.

Kersnik in pisal materi dne 11. XII. 1870: »V soboto bo shod vseh jugoslovanskih dijakov, da sklene resolucijo z ozirom na nove jugoslovanske zajedniške projekte«. Kersnikov oče je moral najbrž sporočiti sinu svojo bojazen zaradi teh političnih shodov, a sin ga je potolažil tako, kakor glede političnih govorov na Prešernovi slavnosti. On sam pri teh političnih prireditvah itak ni nastopal in je hranil »svoje nazore o vsem zase«. A zanimala ga je politika prav tako zelo, kakor njegova dva prijatelja Šukljeta in Levca, kateri je marljivo sodeloval pri »Narodu« z uvodnimi članki (Kersnikovo pismo z dne 11. II. 1871).

Značaj njihovega političnega mišljenja je bil odločno napreden ali svobodomiseln.[1]) Glasilo njihovo je bil »Slovenski Narod«, ki je oprezno poizkušal razširjati to mišljenje. Izmed izvršujočih politikov je ta mladina priznavala za svojega moža drja. Zarnika. A faktična duša vsega naprednega gibanja na Slovenskem je bil v onem času Levstik. Ta je dajal leta 1869., ko je bil še v Ljubljani, pogum Zarniku,

[1]) V času, ko se je v Rimu pripravljala dogma o papeževi nezmotljivosti in je škof Strossmayer govoril svoje znamenite govore zoper proglas te dogme, so pisali dijaki: „Vse nas tukaj na Dunaju bivajoče Jugoslovane je močno razveselilo odkrito in „možato postopanje vrlega škofa Štrosmajerja, kteri je kakor vselej absolutizem v politiki tako v Rimu pobijal cerkveni absolutizem. Ponosni smo na to tem bolj, ker so nas Nemci vselej črnili, da Slovan nima duha za svobodo". (Slov. Narod, 1870, štev. 4.) Pozneje so poslali jugoslovanski dijaki na Dunaju Strossmayerju adreso z 200 podpisi. (Slov. Narod, 1870, štev. 32.)

sedečemu v deželnem zboru kranjskem, s tem, da mu je organiziral zaupnice za njegovo radikalno postopanje, s katerim se je Zarnik zameril konservativni narodni večini v deželnem zboru.

V letu 1870. ni bilo Levstiku več obstanka v Ljubljani. V marcu mesecu je odšel na Dunaj k Stritarju z namenom, da si ustanovi svobodno stolico, s katere bi mogel kritikovati slovensko javno življenje. Mož ž njegovim temperamentom pač ni mogel več moledovati pri raznih pokrajinskih listih, naj dajo pohleven prostorček njegovim dopisom, ki niso bili za to, da tiho kramljajo, ampak da naravnost v obraz kriče celemu narodu. Šel je Levstik na Dunaj z namenom, da začne izdajati humoristično-satiričen list »Blisk«. Zanimivo je, da si je nateknil kapo šaljivca na glavo, ko je šel razganjat starokopitne, vase zaljubljene orače in sejat semena novih idej v njivo narodne kulture. Razmere so bile pač take, da se ni dalo o slovenskih javnih zadevah več govoriti drugače, nego v humorističnem in satiričnem tonu. Zato je Levstik mislil, da s povečalnim steklom karikature odpre oči dremajočemu narodu.

Mladoslovenska taborska politika je bila prvake sicer nekoliko vzdramila iz njihovega oportunizma. Voditelj dunajskih slovenskih poslancev je s svojimi tovariši sicer glasoval še vedno z vlado, a pri adresni debati je vkljub temu dne 19. januarja 1870 povedal marsikatero pikro resnico o centralističnem režimu. Bil je celo tako avtokritičen, da je priznal, da Slovenci s svojim oportunizmom doslej niso dosegli ničesar.

A mladoslovenska stranka je zahtevala več od svojih poslancev: pričakovala je od njih, da posnemajo vzgled Čehov in izostanejo iz državnega zbora, kjer jim ni ničesar iskati. Ta zahteva je postala tem silnejša, ko so Tirolci zapustili parlament. Slovenski poslanci so se izgovarjali, da počakajo uspeha poljske resolucije, ki je v zmislu sklepa gališkega deželnega zbora zahtevala avtonomiziranje Galicije. Dne 10. febr. 1870 je stavil Rumun Petrino podoben predlog za vse kronovine. A za ta predlog niso bili niti Poljaki, češ, da ne marajo, da bi se Avstrija »kantonizirala«. Nemška večina pa je odklonila oba predloga. Nato so 31. marca 1870 zapustili državni zbor Poljaki, Rumuni, Italijani in končno tudi — Slovenci. Ta korak je le deloma uzadovoljil »mlade«. Očitali pa so še vedno Tomanu, da si v parlamentu ni upal omeniti glavne točke taborskih sklepov: zedinjene Slovenije. »Narod« je menil, da sta »Presse« in »Tagespost« po pravici dražili Tomana, da je pri adresni debati govoril brez programa, ker si taborskega razviti ni upal. Glasilo Mladoslovencev obžaluje, da ni bilo v parlamentu nikogar, ki bi večini brezobzirno povedal, kar ji gre. »Izprosili ne bomo nič; slepcem je jasno, da je vprašanje postavljeno na moč. Čehov, Čehov je bilo treba v naši škotski lesenjači.« [1]) Člankar iz Celja Tomana naravnost napada, zakaj ni razvil taborskega programa zedinjene Slovenije, ko ga je renegat Klun izzval, češ, da je Kranjska premajhna za avtonomijo.[2])

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 11.
[2]) ibid, štev. 14.

V domovini pa so bili Staroslovenci vzeli v roko taborjevanje. Glede na to je »Narod« sarkastično zaklical: »Pa bomo spet enkrat za parado jezdarili konjiča zedinjene Slovenije, za ktero se potem na pravem mestu nihče zmenil ne bo, kar bo dr. Klun z veseljem v rajhsratu konštatiral«. V pomladi 1870 so se zopet vršile volitve v mestni zbor ljubljanski. Prvaki so zopet zapovedali abstinenco, in mestni zastop glavnega mesta Slovenije je ostal še nadalje nemški, ker so se — kakor pravi »Narod«[1]) — »Slovenci prostovoljno degradirali za podlago tujčeve pete«. Mladoslovensko glasilo je ostro pisalo proti takim voditeljem, ki so proti vladi in Nemcem krotki, proti Mladoslovencem pa med štirimi stenami svojega društva krepko zabavljajo in po ljubljanskih kavarnah mečejo »Narod« pod mizo.

Na to in tako »Narodovo« kritiko so odgovorili prvaki s podlim natolcevanjem in sumničenjem. V svojem nemškem listu »Triglav« so razglasili, da so Mladoslovenci podkupljeni od vlade: »Dazu wurde mit Vergnügen die jungslovenische Partei benützt und ihr hofirt, — dazu soll endlich sogar ein in Wien erscheinendes slovenisches Witzblatt helfen, dessen Erscheinungskosten der Dispositionsfond garantirt«.[2])

Poslednja opomba je merila na Levstikov šaljiv list, ki ga je bil pričel baš tedaj snovati na Dunaju. In vržena je bila v javnost vprav takrat, ko so na Dunaju slovanski dijaki Levstiku priredili sijajno besedo.

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 38.

[2]) Triglav, 1870, Nr. 29.

»Deputacije vseh slovanskih omladinskih društev so bile prišle pozdravit zasluženega delavca na slovenskem literarnem polji, tako da je bilo zbranih nad 300 slovanskih mladih mož. Govorov je bilo več v slovenskem, ruskem, hrvaškem, češkem jeziku.«[1])

Levstika je ta grda insinuacija ogorčila. Poslal je v liste »razglas«, v katerem imenuje pisca »grdega ležnjivca in malovrednega rokovnika (Schuft). Vsa ta lepa imena naj padejo nazaj náme, ako mi dokaže, da resnice ne govorim.«[2]) Tudi »Narod« se je toplo zavzel za svojega odličnega sotrudnika: »Kar se tiče našega prijatelja Levstika, bomo ljubljanski list samo vprašali, ali se še spominja človekoljubnega izreka enega ljubljanskih prvakov[3]): Krepiren soll der Hund! Le ako nas bodo ‚Ljubljančani' prisilili, da bomo morebiti povedali, kako so Rajevskemu (ki je nabiral slovanske štipendiate za ruske gimnazije) opisali Levstika — ljubljanski prvaki . . . če molčimo, molčimo zato, ker nam je za slogo — pa za slogo brez ljubljanskega absolutizma.«[4]) In kmalu potem je pisal isti list: »Daleč je moralo v Ljubljani priti z moralo, če si upa ‚Triglav' Levstiku in njegovemu listu očitati garancijo dispozicijonsfonda! Kar hoče tudi kdo očitati g. Levstiku, njegovo čisto domoljubje, vzvišeno nad vsako dvombo, mora mu priznati vsak pošten Slovenec. Pač je res, da je Konrad (kranjski deželni

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 34.
[2]) ibid. štev. 47.
[3]) Dr. Costa.
[4]) Slov. Narod, 1870, štev. 27.

predsednik) Levstiku ponujal 1300 gld. letne plače, ko bi hotel prevzeti vredništvo slovenskega vladnega lista, a Levstik je z nevoljo od sebe zavrnil sramotno ponudbo, dasiravno je takrat — stradal. Da, stradal, ker so mu bili v Ljubljani spodjedli zadnji pošten zaslužek njegovi premožni rojaki, kterih nekterim je Levstik pomagal do pisateljskega imena. Koliko jih imate v Ljubljani, ki bi bili v enakem položaji enako ravnali!«[1])

V svoji 40. štev. je »Narod« prinesel Levstikov program »Pavlihe« (kakor je Levstik nazval svoj list, namesto nameravanega naslova »Blisk«). Urednik je napovedoval, da bo »Pavliha« »oster zabavljivec na polji slovstva in okusa, sploh tudi v javnem narodnem življenji . . . kar je pri nas v teh krogih neumnega, smešnega in napačnega, nič se ne bode njegovemu biču zdelo sveto, bodisi osoba ali stvar. Napake je najpervo treba spoznati, šele potem se dadé poboljšati.« »Narod« je list priporočil svojim pristašem: ». . . od pametnega občinstva se nadejamo, da bode z obilnim naročevanjem pokazalo, da na nravno slovensko srce nimajo vpliva umazane laži, tem manj ako izhajajo iz domačega tabora — v nenravnosti vendar za božjo voljo ne bomo hoteli biti solidarni.«[2])

Ko je glasilo Mladoslovencev to pisalo, je stalo še v opoziciji proti prvakom. Baš takrat so se vračali slovenski poslanci iz državnega zbora. Drju. Tomanu so nameravali prirediti v Ljubljani bakljado. Da je to

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 44.
[2]) ibid. štev. 45.

počaščenje izostalo, so »stari« dolžili »mlade«. Vtem je dr. Toman sklical v Ljubljani zaupen sestanek, čigar sklepi in pogovori so ostali tajni. V štev. 57. se je »Narod« še norčeval iz teh sklepov, s katerimi njega »niso hoteli osrečiti«. A v prihodnjem listu je že izšla notica »S l o g a«, v kateri mladoslovenski organ pripoveduje, da se je dr. Toman na potu v Beč slučajno sešel z nekaterimi štirskimi voditelji v Mariboru, pri čemer se je pokazalo, »da smo zaprav vsi edini in enih misli o sredstvih in potih, ktera moramo rabiti v praktični politiki, edini in složni tudi o konečnih ciljih . . . Danes imamo najbolje upanje, d a s e n a j d e m o v s i !«

Ta vest »Narodova« je kazala isto zagonetnost in skrivnost, iz katere se je par dni poprej norčeval isti »Narod« glede ljubljanskega shoda. Pozabljeni so bili naenkrat vsi principi, ki so že štiri leta javno ločili »mlade« od »starih«, in »Narod« je čez noč postal moledujoč sluga »Novic«. O vzroku hočem govoriti takoj.

Medtem je bil Levstik že izdal prvo številko svojega »Pavlihe«. Zvest svojemu v verzih načrtanem programu (izpod Stritarjevega peresa), da hoče šibati

„nemškutarje in narodnjake,
če bodo delali napake“,

je takoj v prvi številki s perečim sarkazmom šibal drja. Kluna (s karikaturo, kakršnih je prinašal v vsakem listu po eno od izvrstnega češkega risarja Klíča), avstrijske vladne državnike in staroslovenske prvake.

Razume se, da tako svoboden in pogumen duh, kakor je bil Levstik, tudi ni prezrl napak na svojih somišljenikih. Skrivnostna »sloga«, sklenjena med drjem. Tomanom in »Narodom« na mariborskem kolodvoru, je naravnost vpila po satiri. In res je 3. štev. »Pavlihe« prinesla pesem: »Na kolodvoru«:

„Tam v Maribôru
Na kolodvôru
Národni Štájerci, vrli možjé,
K Tomanu v skok so pritekli,
Kaj so možaki mu rekli,
Krščena duša ne vé.

Da v Maribôru
Na kolodvôru
Toman strašnó razkoráčen je bil,
Zvédeli v daljne smo kraje,
In da je z vóza gledáje
Grešnik odpustke delil.

Hoj, v Maribôru
Na kolodvoru,
Toman se dal omečiti je v mír,
Da po končanih volitvah
Vrne se v Kostovih britvah
Tomansko-Svetčev prepír!"

Ako je računal Levstik, pišoč te verze, na širokoumnost mladoslovenskih izdajateljev »Naroda«, se je kruto zmotil. Ko je eden izmed sourednikov mariborskega lista (—u— = Jurčič?) pohvalil »Pavlihovo« številko 3. zaradi izborne karikature bana Raucha, je pripomnilo k njegovi notici uredništvo:

»Med Slovenci smo čuli mnogo bridkih pritožeb, da ‚Pavliha' r a v n o z d a j samo po domačih udriha.«[1])

Ta »ravno zdaj« je moral pač Levstiku izvabiti bridek nasmeh. Zakaj baš to, kar vsebuje ta »ravno zdaj« je kričalo po satiri. In na to je Levstik namignil z besedami: »po končanih volitvah«. — Volitve pa, za katere je tu šlo, so tako značilne za fiasco, ki ga je bil že tako zgodaj začel doživljati slovenski liberalizem, da se morajo omeniti tukaj z nekaterimi besedami.

S patentom z dne 21. maja 1870 je bila vlada razpustila parlament in deželne zbore ter uravnala nove volitve. Na Kranjskem so volile v deželni zbor kmetiške občine dne 27. junija. Za te volitve so bili prvaki postavili kandidate prejšnjega leta. Samo v trebanjskem okraju na Dolenjskem je izginil z liste — dr. Z a r n i k. Na njegovo mesto je bil postavljen — da bi imel Zarnik v slučaju kandidature na svojo roko nevarnega nasprotnika — dr. Toman, ki je na smrt bolan ležal v Rodaunu pri Dunaju. To ravnanje je dr. Bleiweis utemeljil v »Novicah« [2]) z besedami: »da po vsem dr. Zarnikovem vedenji je že zdavnej očitno, da program njegov se ne s t r i n j a s programom národne večine deželnega zbora kranjskega.«

Vrhutega je v »Novicah« izšel naslednji najbrž v uredništvu napisani dopis z Notranjskega: »Na cerkniškem taboru (12. junija) se je po končanih razpravah pri zdravicah posebno dr. Tine Z a r n i k . . . izkazoval, al, kakor mu jezik dobro teče, tako dobro se mu

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 66.
[2]) Novice, 1870, štev. 44.

— zateče. Gospod dohtar Tine je mej drugim jasno rekel, da z duhovščino v političnih zborih on ni zadovoljen; potem je naše slovenske p r v a k e dobro obiral, sebe pa hvalil, kar se je dalo . . .«

Da se program Mladoslovencev »ne strinja« s programom starih in da mladi »obirajo« stare, to je vedel in znal vsakdo, kdor je zadnja tri leta čital »Slovenski Narod« in se udeleževal taborjevanja. Hotel ni »r a v n o z d a j« o tem vedeti samo — »Slovenski Narod« in pa »oče slovenskih taborov« — dr. Valentin Zarnik! Zakaj? Iz strahu, da se ne izgubi ljubi mandatek!

Tu se je, kakor sem rekel, prvič odkrila glavna napaka slovenskega liberalizma. In trebanjske volitve imajo zato zgodovinski pomen. Tako lepi so bili začetki mlade stranke: šla je med narod in ga pričela buditi k politični zavesti, ustanovila si je list, ki je začel Slovence seznanjati s kulturnim in političnim življenjem izobražene Evrope, dala je mladini, hrepeneči po napredku glasilo, takemu možu, kakor je bil Levstik, kritično tribuno. Človek bi pričakoval, da pojde v tej smeri še dalje: pri vsakem sklepanju slovenskih državnopravnih programov se je kazala nejasnost zgodovinske ideje slovenskega naroda in še večja nejasnost njegovih realnih potreb. Nikakih študij ni bilo, ne o preteklosti, ne o sedanjosti naroda. Ves temelj je obstajal iz časniškega papirja. V naslednjih letih je slovenski liberalizem skrbel, da je ta papirnati temelj zrastel v gore, a zato, da bi se ta temelj poglobil do korenin slovenskega bitja, za to ni

skrbel nihče. Sacra mandati fames — ta je bila prva.

In »Slovenski Narod« je pričel lepo prosjačiti pri »prvakih«, naj bi vendar naklonili Zarniku mandat. V ta namen je bil pripravljen zatajiti vsa načela: »Rekli smo, da smo se tu pri popotovanji g. dr. Tomana skoz Maribor po daljnem razgovoru **popolnoma složili** in da smo mi brez izjeme pristopili k ljubljanskim sklepom od 8. maja . . . Mi slogo j a k o r e s n o vzamemo.«[1])

Prvaki so zaenkrat pustili trebanjski mandat brez kandidata in drja. Zarnika do zadnjega dne trepetati v negotovosti. Ta si je v »Narodu« naročal dopise iz Trebnjega, govoreče zanj. Uredništvo je prosilo podpise volilcev, ki ga hočejo imeti za poslanca, pristavljajoč: »Dr. Zarnik biva v Mariboru« (naslov za zaupnice!!). Iz Zarnikovega govora na cerkniškem taborju je »Narod« povdaril njegov stavek: »Ako tudi za trenotek zmorejo sebične časti željni nakani, bode čez 10 let gotovo zmagala pravična stvar,« [2]) — stavek, namenjen prvakom, a porabljiv na govornika samega. Dne 16. junija pa je že prinesel »Narod« vest: »G. dr. Zarnik bo kandidiral v popolnem soglasji s svojimi političkimi prijatelji (sic!) v svojem bivšem trebanjskem okraji.«

Dne 29. junija so »Novice« naznanile, da je bil dr. Zarnik izvoljen in pristavile v oklepajih, da je bil ljubljanski volilni odbor poslal v Trebnje na dan

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 65.
[2]) ibid. štev. 71.

volitev drja. Razlaga in mladega drja. Poklukarja. Tema dvema se je dr. Zarnik podvrgel in na njun predlog je bil potem izvoljen. »In tako je vsega razpora konec; dobro!«[1])

Sedaj »po končanih volitvah« pa se je začel »Narod« izvijati. Ni mu bilo prav, da so »Novice« pisale, kakor da bi bil Zarnik voljen »na predlog drja. Poklukarja.« Češ: kdo je obskurni koncipient Poklukar in kdo slavni literat, poslanec in agitator dr. Zarnik! In zopet se je začelo malenkostno streljanje semintja.

Vse to ravnanje ene kakor druge stranke je naravnost izzivalo Levstikov sarkazem. Domačini so grešili, a »Narod« mu je naročal, naj »ravno zdaj« po domačinih ne udriha. Dne 20. junija je izdal Levstik zanimivo številko »Pavlihe«. Uvodna pesem, nanašajoča se na cerkniški tabor ima naslov: »Molčimo!« V njej pravi Levstik:

„Karkoli se dalje vršilo je tam,
Molčimo! —
Tako je podravski prijatelj[2]) ukazal,
Molčimo!
Katerega zvésto je slušati nam,
Molčimo!
Če tudi udríhal on sam je popréd,
Da šib je njegovih premnogi še sled,
Ki zdaj bi ga z oljem rad mazal,
Vendar molčimo!
Vse, kar se po kranjski dežêli godí,
Molčimo!

[1]) Novice, 1870, str. 210.
[2]) „Slov. Narod."

Ker k zmagi najprvo potreba je zloge,
Molčímo!
Naj v prsih nam bridko srcé krvavi,
Molčímo! —
Če staro ošabnost in puhli ves red
Z molčanjem pohlevnim utrdimo spet,
Pôtlej kričímo!"

Ironiziral je to zapoved molčanja tudi s tem, da je kakšnih pet rubrik svojega lista napolnil s samimi pomišljaji. V »listnici« pa se mu je izvil bridek vzdih: »Grozno žalostno je, kar se zdaj godi po našej domovini.« V štev. 5. »Pavlihe« je zapisal v tolažbo drju. Zarniku, o čigar paktiranju še ni vedel: »Slovenija dr. Zarniku: Ljubi moj sin! Če te je razžalilo prvaštvo, ne pozabi, da te nisem razžalila niti jaz niti moj narod.« Dne 22. julija je izdal Levstik šesto štev. »Pavlihe«, in na njeni prvi strani je sedel med dvema stoloma na tleh — dr. Zarnik. Levstik je bil zvedel vso resnico in je položil svoji stalni figuri Potrebniku na jezik popis trebanjskih volitev, kjer pravi med drugim: »Našo vojsko je vodil sam dr. Uzarnik, ki se ne ustraši nobenega, če nej močnejši od njega . . . Uzarnik je podpisal . . . Kakor se je to zgodilo, pa je zmagovalec Uzarnik zmagan počenil mej dva stola, katera smo mu bili pripravili enega mi, enega njegovi ljubljanski prijatelji, da bi sedèl ali na tem ali na ónem; on je tèl pa na obéjeh sedèt', in zdaj nejma nobenega pod sebój.«

Ko je izšla številka z drjem. Zarnikom med dvema stoloma, so se stekle ure Levstikovemu listu.

Slovenski liberalizem se je razgalil v vsej svoji malenkosti. »Narod« je prinesel oster članek proti »Pavlihi«, iz katerega naj sledi tukaj nekaj značilnih mest: »Trojni so razlogi, zarad kterih moramo denes spregovoriti nekoliko besedic o listu, ki pod imenom ‚Pavliha' in pod krinko ‚šaljivega' lista izhaja na Dunaji. Mi smo ‚Pavliho' priporočali, predno je začel izhajati . . . Svet zdaj misli, da smo solidarni s ‚Pavlihom'. Očitno tú izrekamo, da nimamo s ‚Pavlihom' niti osebne niti stvarne solidarnosti . . . Mi vemo ceniti osodo nesrečnega vrednika, ki ima prazno roko in prazen list pred seboj in se zastonj ozira po novi ali ideji sploh . . . Lastniki našega lista . . . so nam v zadevah ‚Pavlihe' naravnost naložili dolžnost, da nasproti stopimo početju, ktero pospešuje v prvi vrsti namene naših nasprotnikov . . . Če so naši narodnjaki že poprej z glavami odmajevali, so zdaj ‚Pavliho' naravnost imenovali slovenskega ‚Zvekana', ki kakor stekel pes popade vsacega, kogar sreča na ulicah . . . Ako zajema ‚Pavliha' iz narodnega mnenja, potem bode imel tega dovolj, ako zajema drugod, potem je vsaka beseda zgubljena.«[1])

Evo vam zopet podlega sumničenja, a sedaj od strani lista, kateremu je Levstik pomagal na noge! O, kolika ničevnost malenkostnih duš!

In narod je verjel sumničenju in pošiljal »podkupljenega« »Pavliho« nazaj. List, ki je imel malone že 1500 naročnikov, je padel takoj v deficit, čeprav je izšla samo še ena številka in je češki domorodec Klíč

[1]) Slov. Narod, 1870, štev. 86.

risal podobe zastonj. Levstik je v zadnji (7.) številki resno obrazložil Zarnikovo in slovenskega liberalizma sramotno kapitulacijo, omenil, da jo je dijaška mladina na Dunaju — edina! — obsodila in pristavil: »Kdor napačno dela, nikoli se mu ne očita, da ga je vlada podkupila, nego o svojem času se mu vse oprosti; a kdor krivo početje graje, tega je najéla vlada ter nanj ob vsacem času letí vse kamenje.« In s trpko ironijo je dodal: »‚Pavliha' je res podkupljen.«

Levstik je bil moralno ubit.

Umazani valovi so izpodkopali stališče možu, ki je celo desetletje liki osamljena skala stal v slovenskem javnem življenju. — Nesrečnega zaznamovanca je vzel k sebi Stritar, da mu je pomagal urejevati in upravljati »Zvon«; prihodnje leto pa mu je prepustil mesto kontrolnega urednika pri prevajanju slovenskih zakonov. Še enkrat je poprijel Levstik besedo v »Pavlihovi« aferi. Dne 1. septembra 1870 je v Stritarjevem »Zvonu« razložil, zakaj »Pavlihe« ne bo več na svetlo. Tu je rekel med drugim: »Slovenci naše dobe so z ene strani še res preotročji, a z druge strani že preveč pokvarjeni, zlasti politično. Boréč se z nepoštenimi nasprotniki se sami več ne bojé nepoštenega orožja, — in žalibog da jim je često celó do resnice ubogo malo! Pri nas gospoduje najbolj v i d e z, torej hinavstvo in laž, ter vse naše veličastvo je, kakor pobéljeni grobje v evangelji. Zaničuje se znanje in prava izobraženost, ker je nema še niti narod niti njegovi pervaki . . . Da bi slovenski ubogi narodič imel kdaj svojo zgodovino, denašnji časi bi v njej bili zna-

čajno risani, ako bi se našel risáč, kateremu bi strupeni serd ne mogel do živega priti.«[1])

Te besede je zapisal Levstik v novem leposlovnem organu »Z v o n u«, pristavljajoč: »Med vsemi slovenskimi novinami edini ‚Zvon' gotovo radovoljno odpira svoj prostor, da v njem brez obzira povem svoje misli«. Takrat je izhajal »Zvon« že osem mesecev, a bil je baš zavoljo svoje brezobzirnosti in svojega nadstrankarskega stališča že smrti posvečen. V njem sta se bila združila dva najboljša moža, ki ju je takrat premogla lepa knjiga slovenska, Levstik in Stritar, blizu je stal izdanju tudi Levec. Kot četrta, najmlajša moč je prišel v jeseni 1870 na Dunaj še Janko Kersnik. Dne 19. IX. 1870 se je veselil Levec njegovega prihoda na Dunaj: »Res prav iz srca sem vesel, da prideš na Dunaj in da Stritarja spoznaš. Apollo govori iz njegovih ust«. Kersnik je tudi zahajal pridno v Stritarjevo družbo. Levec pripoveduje o tem v svojih spominih naslednje: »Vselej, kadar smo v Stritarjevem stanovanju odpravljali ‚Zvon' na pošto, je bil prisoten tudi Janko, ki se ni mogel nasmejati raznovrstnim burkam, ki nam jih je ob taki priliki uganjal vedno veseli in gostobesedni — Jože Ogrinec!«[2]) Ekspedicijo »Zvonovo« je imel v zadnjih mesecih 1870 v rokah Levstik, kakor se razvidi iz pisma, ki ga je Janko Kersnik pisal očetu 14. XII. 1870: »Sedaj pojdem v Zvonovo ekspedicijo, da pomagam Levstiku pri odpravljanju lista. Tudi tebi pošljem en

[1]) Zvon, 1870, str. 272.
[2]) Levec, l. c. str. 542.

izvod. Škoda, da je ta številka zadnja, ker Zvon ne bo več izhajal«.

Kakor smo videli iz Levčevega pisma, je pričakovala izobraženejša mladina »Zvon« kot list, ki »bo delal veliko sensacijo«. Stritar sam je šel precej skeptično na delo. V prvi številki je rekel v svojih »Literarnih pogovorih«: »Bil je čas, ko sem želel imeti svoj list, v katerem bi bil delal po svoji volji, pisal po svojem prepričanji... Tisti čas je minil; skusil in zvedel sem med tem marsikaj, česar bi ne želel več — pa žal-besede mi ne bo iz ust; zdaj imam več skušinj, pa manj veselja, nar manj pa upanja. Vendar sem se lotil dela brez prepričanja; saj mi niste dali miru«.[1])

Prvi napad na novi list je prišel od tam, od koder so ga mladi izdajatelji itak pričakovali. »Farjem bomo prenečisti,« je pisal Levec Kersniku. In res se je oglasil najprej cerkveni list »Zgodnja Danica«, v katerem je neki »Kalofron« napadel »Zvon«, češ, da s svojimi zaljubljenimi povestmi in pesmimi pohujšuje. Stritarja ni stalo nikakega truda, da je ta napad zavrnil v sijajni repliki, v kateri »brez okolišev« priznava: »kar se tiče umetnosti, stojimo na čisto drugem stališči, kakor naš nasprotnik«. Umetnost proglaša za prosto in dokazuje, da se o kakšni špecialno katoliški umetnosti niti govoriti ne more.

Od te strani je imel Stritar poslej mir. Hujši napad je prišel kmalu od druge strani in je rahločutnega moža tako globoko ranil, da ga ni prenesel.

[1]) Zvon, 1870, str. 15.

V šesti številki »Zvona« je pričel urednik povodom razpisa daril kranjskega deželnega odbora za slovensko dramo govoriti v svojih »pogovorih« o slovenski dramatiki. Rekel je vnaprej, da hoče govoriti samo resnico: »Vedno prikrivanje in polepšávanje naših slabosti, naše revščine — kam nas je pripeljalo?«[1]) Odobraval ni predpisa deželnega odbora, da mora biti predmet igram, ki hočejo dobiti nagrado, vzet iz slovenske ali obče slovanske zgodovine. »Umetnost mora biti prosta na vse strani, da se more razvijati po svojih lastnih postavah, drugih ne pozná. Umetnost je gospa, ne dekla; če hoče tako rekoč enkrat prostovoljno služiti kaki ideji, tem bolje, siliti se pa nikedar ne sme.« Dalje govori o prevodih in pravi, naj bi se prelagala v resnici dobra dela. Dosedanji prevodi, predstavljani od ljubljanskih diletantov mu ne ugajajo. »In torej se je zgodilo, da ima naša mlada Talija do malega same smetí, tako, da se človeku celo nepotrebno zdi, da bi jih pretresal, prijetno bi tako ne bilo.«

Ta Stritarjev članek je prinesel v prevodu ljubljanski nemški list »Laibacher Tagblatt« in ga zlorabil proti slovenskim kulturnim aspiracijam. Vsled tega je nemški organ slovenske stranke »Triglav« ostro napadel »dunajske kritike« v članku, v katerem je Stritarjeve besede zlobno zavijal in ga pozval, naj pošilja rajši svoje članke direktno Dežmanu.[2]) S tem je bil Stritar obdolžen naravnost odpadništva obenem

[1]) Zvon, 1870, str. 93.

[2]) Triglav, 1870, Nr. 33: „Kritiker à tout prix."

z Levstikom, o čigar »Pavlihi« je pisal isti list: »Das ‚Laibacher Tagblatt' wird mit der Tendenz desselben gewiss einverstanden sein.«[1]) Stritar je sicer odgovarjal v deseti »Zvonovi« številki »Triglavu« povsem mirno in celó pristavil: »Tacega nasprotnika zmagati nij prijetno niti častno pred svetom.« A vendar ga je »Triglavovo« očitanje užalilo v dno duše. Ko se je kmalu potem ponovil oseben napad na Stritarja v praški »Politiki«, je bil že precej usrjen in skoro resigniran. V listnici pravi kratko, da napadovavcu ne bo odgovarjal, ako mu hoče koncem prvega poluletja odvrniti naročnike, naj to stori: »Do konca tega leta bode ‚Zvon' izhajal, če ga imam sam pisati in čitati. Kar sem obljubil, to storim. Po tem pa naj poskusi kedo drug svojo srečo. Jaz se nikomur ne vrivam. Meni nij treba literarnega lista, in listu nij treba mene.«[2])

Takrat je bil Stritar v svoji rahločutnosti že sklenil, da list koncem leta ustavi. V tem sklepu ga je potrjeval tudi vzprejem lista od strani mladoslovenske (zlasti štajerske) inteligence. Za poslednjo je bil prišel visoki skok od »Glasnika« do »Zvona« prenanagloma in preveč neposredno. Za prapor čiste umetnosti, ki ga je Stritar razvil v svojem listu, mlado slovensko izobraženstvo še ni imelo dovolj zmisla. Tudi to je užalilo »Schöngeista« Stritarja. Ko je v 14. številki odgovarjal v listnici dopisniku J. K. v Lj. (= Janku Kersniku v Ljubljani?), se je nejevoljen doteknil tega:

[1]) Triglav, 1870, Nr. 35.
[2]) Zvon, 1870, str. 208.

». . . Vi ste prijatelj ‚Zvonu' . . . Ko se je zvedelo, pišete, da bode izhajal ‚Zvon' samo še do konca tega leta, ni se čul niti en glas: prav je! Ali, dragi moj, nij se tudi slišal glas: škoda! — Rad bi Vam verjel, a ne morem, da ima ‚Zvon' toliko upliva pri mladini, zlasti ljubljanski. Pa ko bi tudi to res bilo, saj je vendar po drugod drugače. Posebno iz Štajerskega dobivam po ‚Zvonovih' prijateljih poročila, kako je vse nezadovoljno z listom. Premalo jim je ‚praktičen', celó na politiko, pravijo, naj bi se naslanjal. ‚Glasnika' mu stavijo v izgled.«[1]) O svojem listu je govoril Stritar v prihodnji številki v »pogovorih« in izjavil, da neče za las popustiti od svojega estetičnega in literarnega programa: »Očita se našemu listu, kakor slišimo, da je premalo praktičen. Ali, gospoda moja! umeteljnost, poezija (v širšem pomenu) je sama na sebi nepraktična, ne polni ni mošnje ni želodca... Ni koristiti ni razveseljevati neče pravi pesnik. Kaj pa hoče cvetlica na travniku z vso svojo lepoto? Kaj hoče slavec v dobravi sè svojim petjem, čarobnim petjem? Baš to

[1]) Zvon, 1870, str. 224. — O tem je pisal Kersniku Levec dne 19. IX. 1870: „O naši literarni republiki na Dunaji ti danes ne bom mnogo pisal. Zvedel boš vesele in tudi žalostne novice, kadar prideš na Dunaj. Le to naj omenim, da ‚Zvon' glavnih sovražnikov nijma v Ljubljani, kakor bi človek mislil, ampak — v Mariboru pri naših ‚mladoslovenskih' prijateljih, ki so tudi Pavliho pobili. Ne bom ti dalje pravil, da ves krik zoper Levstikovo poštenje nij druzega kakor samo ena grda črna laž in da Levstik nijma druge pege na sebi nego brezkrajno trmo in svojeglavnost, ktera pa pametnega človeka ne moti, če pomisli, koliko neprecenljivih dobrih lastnosti ima Levstik; ne bom ti dalje pravil, kako neredno podpira slovensko občinstvo (posebno študentje) Zvon in sploh lepoznanstvo — kajti vse to je prežalostno!“

je svojstvo prave umeteljnosti, da ima sama v sebi namen. Kedor ne more tega umeti, z njim se pač ne bodemo mogli nikdar sporazumeti; to je ‚petitio principii.'«[1])

Zadnjim številkam »Zvona« je vtisnil Levstik svoj markantni značaj. Potegnil je tudi Stritarja za seboj, ki se je v »Triglavanu s Posavja« in v »Pasjih pogovorih«[2]) vehementno znesel nad ljubljanskimi prvaki. Razume se, da ti niso molčali. Bleiweisu je bil v tem oziru jako dobrodošel neki dunajski vseučiliščnik Davorin Bolè, ki je s Stritarjem in Levstikom po dunajskih lokalih mnogo občeval in potem na podlagi zavitih gostilniških razgovorov objavil v »Novicah« strupene napade na Stritarja in Levstika pod naslovom: »Črtice o Pavliha - Zvonovcih.«[3]) Tu spravlja enega z Giskro, drugega z Dežmanom v zvezo in piše: »Pri nas je tako-le: Bodi ‚moralično prepričan', da je bog oče Darvin rodil boga sina človeka iz pinča, kateri se je naredil iz atomov sam po sebi od vekomaj; zakaj tako stoji v vseh šestih govorih preroka Vogta; navadi se na pamet zapovedi vserazsvitljujočega boga duha Rousseau-a; teh svetinj ‚surovemu' narodu ne imenuj z imenom, da ti jih ne oskruni; narod pripravljaj na-nje s podukom o lepem sploh . . .; zvari tudi nekoliko verzov brez apostrofa; stopi na visoko goro, nastavi legat ter vpij

[1]) Zvon, 1870, str. 239.

[2]) Ker je dr. Lokar pripisal „Pasje pogovore" Levstiku (Zborn. XI. 76), sem vprašal Stritarja, kdo je njih avtor. Odgovoril mi je 11. febr. 1910, da jih je spisal vse on.

[3]) Novice, 1870, str. 321.

na glas: moje pesme so brez apostrofa! . . . Ali pa tako-le: Spiši temeljito gramatiko; zapri se na kako leto v hišo ter poskušaj besednjak sestaviti; poj si slavo po žurnalih vsake vrste, da se bo slišalo, kakor daleč je mogoče. Ko si to ali uno storil, pojdi k narodu, pobiraj groše za kadilnico, omisli si kadilnico ter pridno kadi sam sebi, ali k večemu še enemu prijatelju, da se ne odtegne preveč dima tvojemu nosu« i. t. d. Končno piše Bolè, da si bode slovenski narod te »surove lažnike, nesramne tihotapce in perfidne hinjavce zapisal v knjigo svoje zgodovine, kakor si je zapisal svojega Efijalta grški narod.« — Stritar je Boletu odgovoril kratko v listnici 21. štev. »Zvona«, imenujoč ga »ogleduha, sikofanta in agenta provokaterja«. Na drugi Boletov napad (v »Novicah«, 1870, str. 341) ni repliciral. Na koncu leta pa je ustavil izdajanje »Zvona«.

Četudi je izhajal »Zvon« zasedaj samo eno leto, je bil vendar največjega pomena za slovensko književnost. V njem se je v prvi vrsti predstavil Slovencem Stritar kot urednik, kakršnega še ni imela mala literatura. Vsi sestavki v listu se odlikujejo po enotni, premišljeni in od ene vešče roke pripravljeni pisavi ter blagoglasnem, salonsko olikanem jeziku. Sestavki niso mnogovrstni, zato pa ni med njimi nobenega slučajnega mašila. Drugi namen izdajateljev je bil, započeti pri Slovencih literaturo po vzgledu velikih narodov. Začetniškemu diletantizmu je pri Slovencih z »Zvonom« odzvonilo. Simpatije Stritarjeve so bile na strani literarnega pravca Wertherjeve znamke v

zvezi z »Novo Héloïso« in »Župnikom Wakefieldskim«. Morebiti ta evropski sentimentalizem ni odgovarjal umetniškim potrebam malega naroda, a formalno je bil tako visok uzorec, da so ž njim naredili Slovenci velik korak naprej. Stritarjev roman »Zorin« (slovenski »Werther«), ki ga je prinašal »Zvon« celo leto, je bil naravnost biser formalne dognanosti, finega čuvstvovanja in izbranega jezika. Manjkalo mu je seveda psihološke bližine k življenju, a te Stritarjeva bolj književna umetnost sploh ni imela, vsled česar se je morala v začetku osemdesetih let umekniti nastopajočemu realizmu.

Zanimivo je, kako so vzprejeli vest, da preneha »Zvon«, Mladoslovenci, ki so bili v veliki meri sokrivi njegove smrti.

»Slovenski Narod« je prinesel dne 29. decembra 1870 beležko, da »Zvon« preneha, in pristavil: »Kakor iz zanesljivega vira vemo, ni umrl tolikanj zarad pomanjkanja naročnikov, kajti imel jih je skor pol več nego Glasnik, temuč izdatelj ga je ustavil, ker je videl, da so ga napadali nekteri gospodje.«

Z ozirom na Stritarjevo opazko, da list niti »pri mladini ni imel upliva,« so poslali mariborski in celjski gimnazijski dijaki Stritarju zahvalo v »Slovenski Narod«, 1870, štev. 15. Prvi obžalujejo konec lista in izjavljajo: »Kdor šteje Vas med slov. Efialte, naj prišteva tudi nas in mislimo vso slovensko mladino in mi bodemo ponosni na ta priimek.« A celjski gimnazijci pravijo: »V tekočem letu je slov. narod mnogo bridkih udarcev zadelo. A gotovo nijeden ni slov. mladeži

srca tako globoko ranil, kakor naznanilo v zadnjem »Zvonu«, koje pravi, da je ‚Zvon' svoj prvi in zadnji tečaj dovršil. Vzrok . . . moramo edino le v središči ove stranke iskati, ktera . . . delovanje slovenske mladeži skrivno podira, ktera njenim voditeljem tako naivno izdajstvo slovenskega naroda očita.«

»Narod« ni bil tako navdušen za »Zvon«, kakor mladina in se je skrivaj zavedal, da so mu med drugimi tudi njegovi izdajatelji, štajerski veljaki izpodjedli tla. Sicer ni bil šel tako daleč, da bi bil Stritarja sumničil, kakor je Levstika, tudi se je pečal z listom, ko je ta prenehal izhajati, dočim o »Pavlihi« po njega prestanku nikoli več zinil ni. A pečal se je z »Zvonom« v obliki stroge kritike. V prvi številki novega letnika 1871 je namreč prinesel podlistek iz peresa svojega literarnega kritika Janka P a j k a. Ta je bil sicer sistematičen mislec, a suhoparen estetik. Povdaril je, da listu »ni bilo sile prenehati«. Očital je »iz mladodušja prihajajočo nestrpljivost« sicer v prvi vrsti »Zvonovim« sovražnikom Staroslovencem, a obenem tudi Stritarju. Te Stritar sicer ni poznal, pač pa precejšno porcijo gizdavosti, prav kakor njegov uzor Rousseau. In ta je bila užaljena. Stritarja kot pesnika hvali, dasi mu očita »premehko, prenežno pesniško žilo«. Vso »Zvonovo« poezijo pa karakterizira z besedami: »Posnemanje Preširna, ‚Preširnov kultus', je cilj skoro vseh teh pesni; pesniki ‚Zvonovi' hočejo veljati za Preširnove epigone, za Preširnovce. S tem pa, da vso vrsto tega pesništva ‚epigonsko', ‚Preširensko' imenujemo, povedali smo svoj sód o

njej in določili jej céno, ktera ji pristoji.« Odločno pa se po robu postavlja Stritarjevemu sentimentalizmu, češ, da je v bilo v listu »nekoliko preveč žalostink in gnjevk; ko bi svet res taka ‚dolina solz' bil, kakoršen se v nekaterih ‚Zvonovih' poezijah in ‚oznanilih' popisuje, tedaj se gotovo ne bi splačevalo, niti peresa za-nj omočiti... Te dušne bolezni, za ktere Slovenci niti pravega imena nimamo, pri nas zares ni treba rediti in pomnoževati, ker je — domišljeno bolenje, nam pa je zdravih čuvstev in veselega, čvrstega delovanja treba; grobu itak vsi nehote zorimo.« O Levstikovih satiričnih spisih v »Zvonu« pa meni, da je »slabo avgustovo vreme letošnjega leta očividno delovalo na g. Levstika.«

S to kritiko, ki je v marsičem resnična in bi bila oviralno vplivala na razvitek sentimentalnega stritarianizma, ako bi bil njen avtor razpolagal z gladkejšo besedo, ni »Slovenski Narod« dal zadoščenja niti Stritarju niti Levstiku, zlasti pa poslednjemu ne, kateremu je naravnost očital dispozicijski fond.

— Leto 1870. je bilo končano, in končana je bila zanimiva epizoda v slovenskem kulturnem življenju. Kot pozitivna pridobitev in razširjenje kulturnega življenja, se more smatrati samo jugoslovanski program, sklenjen v Ljubljani dne 1. decembra. Posledica tega je bila, da je slovenska mladina popustila ruske utopije in se poprijela realnejših jugoslovanskih ciljev. Pri tem je nekaj značilno: medtem, ko so starejši politiki polnili samo liste z uvodnimi članki o jugoslovanski vzajemnosti, je mladina nasvetovala takoj realnejšo

in praktičnejšo pot. Isti Levec, ki je na dijaškem shodu leta 1869. predlagal sprejeti ruščino za znanstveni jezik, je napisal za »Narod« podlistek: »Stara slovenščina na naših gimnazijah«.[1]) V tem članku govori za to, naj bi se na srednjih šolah mesto nepraktične stare slovenščine gojila rajši hrvaščina, ki je po učnem načrtu itak dopuščena: »Saj je menda vendar že čas, da enkrat začnemo resno skrbeti za svojo prihodnjost in za boljši razvitek naše znanstvene literature. Toda ne bomo si je osnovali, tudi z ljubljanskim programom ne, ako bomo v njem izrečeno idejo samo v telegramih, uvodnih člankih in političnih zborih odobravali ter je ne tudi z deli podpirali. Prvi resni korak k duševnemu zedinjenju z našimi južnimi sosedi je ta, da se naša inteligenca nauči hrvatskega jezika in da se zategadel po naših gimnazijah čem prej bolje namesto stare slovenščine začne srbsko-hrvatski jezik predavati.«

Najslabše posledice za slovensko kulturno gibanje pa je imelo to, da se je »Slov. Narod« podvrgel »Novicam«. Takoimenovana sloga, sklenjena na mariborskem kolodvoru, je uničila ne samo »Pavliho« in Levstika, ampak tudi »Zvon« in zaustavila vsako svobodomiselno gibanje mlade kulture. Pri tem paktu so Mladoslovenci dosegli samo to, da je kranjski dež. zbor dne 30. avg. 1870 sklenil adreso z izrecno zahtevo po »zedinjeni Sloveniji« vkljub temu, da je še koncem leta 1869. Bleiweis v »Novicah« pisal, da »večina kranjskega zbora ni hotela in smela oskruniti

[1]) Slov. Narod, 1871, štev. 10.

dati tega uzora s tem, da bi bili štajerski, koroški, tržaški, istrijski in goriški zbori soglasno in srdito planili čez predlog o zedinjeni Sloveniji in kot ustavni organi jo s protestom pokopali.«[1])

To in pa — rešeni Zarnikov mandat sta bili edini koncesiji za to, da je prenehalo za nekaj časa — slovensko napredno gibanje.

O prvi koncesiji piše Jurčič v »Narodu« v nekrologu mlademu uredniku »Naroda« Tomšiču naslednje: »V tem času je imel Tomšič težavno stanje. Na eni strani njegovo preverjenje, da se ne sme pustiti javno delo brez javne kontrole, pa bila tudi ostra, imel je na drugi strani pomirljive može na vratu, ki so — gotovo iz rodoljubja — pričakovali, da se bode javna slovenska stvar tudi brez opozicije v domu na bolje obrnila. Bilo je težko tu samostalnost ohraniti, ohranil jo je on in je imel kasneje zadostenje, da se je v domačem taboru zopet sloga vrnila, a sloga pod federalističnim praporom, pod zmago ‚Narodovih' političnih misli, ter da mu je sam rajni dr. Toman v Mariboru priznal, da je škoda bila, da porazum za to ceno ni prej došel.«[1])

Vse to je bilo lepo in prav, a bilo je ubogo malo. Taborjevati je bila pa pričela že tudi staroslovenska stranka sama in bi bila morala taborski program prej ali slej razviti sama od sebe tudi v pravnih zastopih. Slovenska mladina pa je padla po teh dogodkih v trpko resignacijo. Zdelo se je ne samo

[1]) Novice, 1869, str. 418.
[2]) Slov. Narod, 1871, štev. 63.

Stritarju in Levstiku — ki je poslej le še malo delal — ampak tudi mlademu Janku Kersniku — da se zopet vrnem k njemu in odkrijem odmeve časa v njegovem duhu — nemogoče, započeti pri nas delo v zmislu evropske izobraženosti.

O Božiču 1870 je bil šel Kersnik domov na počitnice. Na Dunaj se ni vračal rad. Živahno literarno življenje v tem mestu je bilo pri kraju, in domotožje ga je vleklo čimdaljebolj v večjo bližino doma. Dne 11. II. 1871 je pisal materi o svojih tovariših. O Levcu pravi, da »izgleda jako melanholično in potrto. Nervus rerum gerendarum trpi tudi pri njem na sušici, in pisanje uvodnih člankov za ‚Narod' mu tudi ni več pogodu. Šuklje je bolan; vrat ga boli in močno kašlja... On in Levec drugi semester ne bosta več na Dunaju.«

Drugi dan je pismo nadaljeval in razkril materi globoke in trpke vtiske, ki jih je pustilo leto 1870. v njegovem srcu. Naj sledi tu celo pismo:

»Ne vem, kako je to, ali jaz nahajam neko posebno tolažbo v tem, da ti pišem vsak večer nekaj vrstic, čeprav jih ne odpošiljam. Zdi se mi, kakor da bi se preseljeval za teh nekaj minut, ko to delam, na Brdo. Pišem seveda same abote, toda kaj pa naj počnem; ne vem ravno nič boljšega.

Pišeš mi, da šteješ ure dotlej, ko bom zopet korakal po brdskih stopnicah navzgor; verjemi mi, da jih tudi jaz. Čim prepišem en paragraf rimskega prava, prenehujem in se poglabljam v koledar. Ta je sedaj moja molitvena knjižica. —

Sedaj je četrt na tri. Župnik najbrž zmerja s prižnice, papa leži doma na divanu, ti čitaš pri oknu in Tonček se brškone kepa. A jaz? Da, jaz? O Žulaj, pa zakaj? — Nad menoj vrešči nerazumljen pevski ženij večno: ‚Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,' poleg mene je vse tiho in mirno, ker mala Marička spi, pod menoj na dvorišču pa ropočejo umazani branjevčevi otroci. Kako neprijazno, kako otožno! In vendar je tu doma še najbolj prijetno. Meni se pač prilega Levstikova pesem:

‚Človek je podoben vinskej trti' etc. etc.

Škoda, da nimam ljubega Ovida pri sebi; šele sedaj bi z razumom čital in umel njegove pesmi ‚Ex ponto'. Naposled bi mogel še sam postati moderen Ovidius Naso, seveda brez Avgusta in njegove lepe, a prekanjene hčere. Tako pa ostanem najbrž zgubljen in nespoznan ženij in bom kje na božjih ali hudičevih tleh zaklet na košček zemlje živel svoje ničnо in jalovo življenje, dokler ne bo nekoč res vse nič. Kam pa bi tudi z vsemi lepimi idejami o napredku, umetnosti, civilizaciji, humaniteti, kam bi z vso navdušenostjo za lepo in resnično, če je vse le utopija, če vse služi le v to, da bo vničeno od krone in mitre. Isti Helij, ki je nekdaj obrobljal slemena Akropole s škrlatnimi večernimi žarki, isti Helij je osvetljeval krvavo bojišče mantinejsko; isti Helij, ki je razlival svoj sij ob delih kakega Fidija, Angela in Cellinija, je svetil tudi na plameneče grmade svete inkvizicije; in isti solnčni bog, kateremu je Goethe poklanjal

svojo pesem, je pustil, da so se vsipali njegovi žarki na zelene vinske gorice usužnjene Francije, tam kjer so pruske pickelhavbe stražile grob svobode, grob civilizacije. To je tok sveta. Čemu bi se trudil stvar premeniti, čemu bi žrtvoval življenje in sledil nedosežnemu idealu? —

In kako je pri nas? Pri nas gospoduje mitra, in kardinalski plašč zavija vse v temno noč. Tu morajo nasilna pretresenja opraviti svoje delo. Kaj hočemo začeti z našim ljudstvom? To ni faktor, ki bi se dal upoštevati; in naša inteligenca? Dà, naša inteligenca. ta nasprotuje vsem liberalnim težnjam, uničuje literaturo, ki je vendar edino izpričevalo izobrazbe, zmožnosti in dušne moči vsakega naroda. Le tako dalje! Glej, mama, take misli prihajajo v glavo človeku, ki sam samcat daleč od domovine spoznava, kaj domovina pomeni. In tu bi človek najrajši postal filister, se učil, kolikor je potreba, da se doseže službica, se potem zamekñil v kakšno borno luknjo in gledal, kako postaja človek žival, dokler bi sam ne prišel tako daleč. In potem bi samo še čakal, da bi postal nič. Konec dober, vse dobro!«

V Gradcu.

V jeseni 1871 se Janko Kersnik ni vrnil več na dunajsko vseučilišče, ampak je krenil v Gradec, kjer je ostal vseh šest semestrov. Na isto vseučilišče se je vpisal dve leti pozneje tudi njegov mlajši brat medicinec Pepi. Gradec mu je bil bolj po volji nego Dunaj. Leta 1873. je rekel Levcu: »Prijetno življenje, mala družba poštenih kranjskih kolegov; Pepi je tudi v Gradcu in, pomisli, Brdo tako blizu! Kdo bi potem hodil na Dunaj?«[1])

Resnica je, da je mladi jurist v Gradcu nekako oživel. Le redko ga je še obiskovala melanholija; v ostalem pa je zlasti življenje v graških društvih v veliki meri razvilo njegov živahni in vedri temperament.

Prve svoje vtiske o štajerski stolici je sporočil očetu v pismu z dne 30. oktobra 1871: ». . . Kar se tiče graškega vseučilišča, zaostaja jako za dunajskim v vsakem oziru; vendar se človek tudi tukaj ravno toliko lehko nauči in priuči, kakor na lepi sinji Donavi, ali moderno rečeno: ‚v Antiohiji na Dunajščici'. Tukajšnji profesorji sicer niso tako učeni, kakor Ungerji in Schäffleji, pa so mi skoraj ljubši, ker se njihovo predavanje veliko laglje razume in piše . . . V ostalem je

[1]) Levec, Ljublj. Zvon, 1897, str. 542.

v Gradcu zelo prijetno. Sam nisem mislil, da se bom v duševnem oziru tukaj tako aklimatiziral, kakor sem se. Glavni vzrok utegne biti pač v tem, da imam manj časa za premišljevanje, nego sem ga imel na Dunaju. Tovariši moji so zelo prijetni ljudje, ki se da ž njimi prav prijetno občevati in shajati. Mi trije (skupno stanujoči Kersnik, Jarec in Šavnik) imamo nekako vsi enako nrav.«

Graško slovansko dijaštvo je imelo v onem času svoj stalni komité, ki se je vsako jesen nanovo volil in imel dolžnost, zastopati in voditi interese slovanskih akademikov v Gradcu. Volitev komitéja se je vršila na občnem zboru, kjer je tudi stari komité poročal o svojem prošloletnem delovanju. Tak občni zbor se je vršil tudi dne 22. oktobra 1871. Značilno za Kersnikovo razpoloženje in njegov svetovni nazor je to, da je na tem zboru imel zanimiv nastop. On, ki se je prejšnje leto na Dunaju udeleževal vsega dijaškega gibanja »samo kot poslušavec«, je nastopil sedaj v Gradcu z veliko odločnostjo proti staremu komitéju kot govornik radikalno naprednega krila. Stvar, za katero je šlo, je bila naslednja: Neki član komiteja je v prošlem šolskem letu s pozivom na črni vseučiliški tabli vabil slovanske dijake, da se udeleže cerkvene procesije o Telovem. Vsled tega je Kersnik na občnem zboru interpeliral komitejevega predsednika Hermana. Ta Kersnikova interpelacija je dala povod živahni dijaški polemiki v graški »Tagespošti« in »Slovenskem Narodu«. Kersnik je o tej stvari sporočil svojemu očetu v pismu z dne 30. oktobra 1871: »Sicer

v Gradcu ni bogvekaj začeti z dijaki. Evo ti takoj primere, kako sem tu v kratkem času lepo naletel. Zadnjič je bil občni zbor vseh slovanskih dijakov, na katerem je stalni komité poročal o svojem delovanju za leto 1870/71; tu sem interpeliral predsednika zaradi onega poziva ob priliki lanske telove procesije, naj bi se je slovanski dijaki udeležili. Ta poziv je takrat povzročal velik škandal v nasprotniškem taborju. Predsednik se ni mogel opravičiti. To stvar je dal nekdo v ‚Tagespost'.[1]) Takoj nato pa je odgovoril predsednik zbora v javnem poslanem v ‚Tagespošti' in je v njem strašno zmerjal mene, češ, da sem pribegel dunajski studioz.[2]) Tudi v ‚Narod' sem prišel.[3]) Citiral sem nato dotičnega predsednika in zahteval zadoščenja. Stvar so nato tudi javno popravili. V

[1]) Tagespost z dne 24. okt. 1871, štev. 285 je poročala o shodu slovanskih dijakov, češ, da je bil zelo buren, ker se je na njem grajalo, da je neki član dosedanjega komiteja vabil o Telovem ude k procesiji z dopisom na črni tabli. Pri shodu se je zahtevalo, naj se ta „rimljan" izključi.

[2]) V „Tagespošti" z dne 26. okt. 1871, štev. 287 popravlja predsednik zbora C. V. prejšnjo notico istega lista in pravi: res je, da je neki gospod K. z Dunaja interpeliral komité zaradi procesije o Telovem, a predsednik komiteja Herman je izjavil, da se po principu absolutne verske in vestne svobode ne more nič očitati udu komiteja, ki je vabil k procesiji, katere se povsod udeležujejo glave liberalizma. — Prihodnja številka „Tagespošte" pa je prinesla poslano prvega poročevavca, v katerem pravi, da se je čula zoper opravičevanje Hermana velika nevolja; za njegovo mnenje je glasovalo samo 75 dijakov, protiglasovanja pa bilo ni.

[3]) Slov. Narod z dne 28. okt. štev. 126 ima dopis iz Gradca, kjer se graja, da se Slovenci „kavsajo v nemški

‚Narod' pa sem pisal sam.[1]) Lehko si preverjen, da mi vse to skupaj ni zapustilo prijetnega vtiska. Ali magarcem bom že pri prihodnjem občnem zboru pošteno posvetil. Sploh je škandal z vsemi našimi slovenskimi študenti. Človek se jih mora sramovati. Drugega se sicer še ni nič zgodilo, pa saj je tega dovolj. Jaz pa tudi puščam vse skupaj v miru; k ‚Slovanski Besedi' ne pristopim in v stalni komité tudi nisem sprejel izvolitve; samo pri občnem zboru delam ropot. Kadim sedaj jako malo zavoljo živcev. Splošno sem vrlo zdrav, izgledam izvrstno, živim solidno, sem vsak dan ob 9tih ali $^1/_2$10tih doma in vstajam ob sedmih. Deteljica — tako pravijo nam trem — je vobče znana kot jako redna in je na najboljšem glasu.«

Kakor vidimo iz tega pisma, se je Kersnik sicer nameraval odtezati društvenemu življenju v Gradcu, kakor je to delal na Dunaju. A to razpoloženje ni bilo stalno. Temperamenten, kakor je bil, je kmalu prevzel

Tagespošti". Poziv komitéjevega člana P.—a se tu imenuje „nedolžna demonstracija, ker se procesije niti P. sam ni udeležil". Dopisnik nadaljuje: „To velja tudi dunajskemu g. K. — Tukaj hočemo, upajoči, da nam bo g. K. dvom odpustil, le vprašanje dostaviti, je li bil g. K. iz Dunaja kompetenten, graški komité in osobito g. predsednika H., ki ni imel nič opraviti pri omenjenem povabilu, grajati?! Meni vsaj se dozdeva, da ne; kajti ni mi znano, da bi bil imel lanski graški komité nad seboj dunajskega nadzornika g. K."

[1]) V štev. 128 pravi uredništvo „Slov. Naroda", da je dobilo iz Gradca obširnejši dopis, ki popravlja nekatere „zmotnjave in neresnice" zadnjega dopisa. Ne prinaša ga zaradi malenkosti predmeta. „Popolnoma se pa skladamo z našim denašnjim dopisnikom, ako pravi, da je neplodno, ako se mlada

vodilno vlogo med dijaki. Dne 8. decembra 1871 so priredili graški akademiki besedo, kateri sta dala govornika Kersnik in Turek resen značaj. »Prvi je podal poslušalstvu kratek pregled zgodovine slovenskega slovstva in dušnega življenja, omenjaje prvo stremljenje zaspanega slovenskega naroda v 16. stoletji po možeh, vnetih za razširjevanje novoverskih naukov; njegovo zginjenje izpred duševno delajočega sveta v 17. in začetku 18. stoletja in njegovo vzpetno zbudenje k neotrpljivemu zdanjemu delovanju. Drugi je navdušeno predstavil vojevanje bratskega naroda češkega zoper tujinstvo in nemško tlačiteljstvo.«[1]) Kersnik si je bil izbral pri tej prireditvi torej literarni del in prepustil politični govor tovarišu. Član Stritarjeve literarne družbe na Dunaju v poprejšnjem letu in sotrudnik njegovega »Zvona« je bil torej ostal zvest lepi književnosti tudi v Gradcu in ob času, ko je vse dijaštvo rinilo v politiko. Zdi se mi, da je bil baš Kersnik oni iniciator, ki je bil dobro leto poznejše vzbudil med graškim dijaštvom gibanje za slovansko »strogo

---

inteligencija zarad zadev ene osebe kavsa, da je temveč treba, ka se mladost na vseučiliščih v študentovskih društvih skuša izobraževati v znanstvenem in političnem obziru, ker treba nam bode mladeži, ki se bode borila z bistrim umom in blagim srcem za pravice narodne in — človeške". — V isti štev. „Naroda" je sporočil urednik Jurčič Kersniku: „G. J. K. To je boljše, da se pusti zdaj, da polemike ne bo. Stvar ni tako važna. Sicer mi jako ustrežeš z drugimi prineski. Odpri tudi svojo torbo za beletristični list, ki se pripravlja."

[1]) Slov. Narod z dne 9. dec. 1891, štev. 144.

literarno« dijaško društvo[1]), iz katerega je pozneje nastala starčevićanska »Hrvatska Danica«.[2]) V »Slavjansko pevsko družtvo višjih šol v Gradcu,« ki se je ustanovilo v začetku 1872 je vstopil Kersnik 1. dec. 1873 kot podporni član, z denarjem je prispeval k takrat (19. junija 1872) ustanovljeni »podpiralni zalogi za graške visokošolce« in končno je vstopil tudi v »Slovansko Besedo«, v kateri se je koncentriralo v oni dobi vse društveno življenje graških Slovanov. Na večerih tega društva se je mladina zabavala in plesala. Začetkom 1872 so se vrhutega uvedli večeri z govori in deklamacijami. Odbor je določil na vsakih 14 dni »tihe večere« z znanstvenimi predavanji in s petjem. Poslušavci so bili Čehi, Slovenci in Hrvatje.[3]) Zdi se, da je Kersnika v to društvo končno zvabilo veselje do plesa, zakaj bil je vnet in izboren plesavec. Na novega leta dan 1872 je zapisal v svojo beležnico račun o svojem mesečnem imetku in pristavil: »O tempora!! Schöner Jahresanfang... Celo noč ples...«

Ob različnih praznikih ga je posebno vleklo srce domov v ljubljeno domačo družino. Vestno je popisal materi, kako je preživel vsak praznik. O prvem Miklavževem večeru v Gradcu je pisal materi dne

[1]) Slov. Narod z dne 3. januarja 1873, štev. 2.

[2]) Slov. Narod z dne 15. januarja 1873, štev. 11.

[3]) Slov. Narod z dne 11. januarja 1872, štev. 4. — „Slovanska Beseda" v Gradcu je bila ustanovljena 1865 in je imela za člane ponajveč dijake, pa tudi drugo občinstvo. Njenih pravil § 1. se je glasil: „Sl. B. v Gradcu ima načelo svoje društvenike izobraževati, razveseljevati in gojiti med njimi slovansko petje." (Slov. Narod z dne 23. januarja 1874, štev. 18.)

10. XII. 1871: »Naša gospodinja, v resnici prijazno bitje, ki po materinje skrbi za nas vse, je cel naš kvartir na Miklavžev večer svečano pogostila. Jarec, Šavnik in jaz, potem naša soseda medicinca Drč in Kocuvan in še dva vnanja Križman in Rostohar smo bili udeležniki. Sedeli smo skoraj do 12. skupaj in se izvrstno zabavali. Stara je napila naši domovini in našim ljubim domačim v njej, čemur ni morebiti nihče tako hvaležno pritrdil kakor jaz... O Božiču ne pridem domov. Ne vprašaj me, če se mi ne toži po domu. Bolje je, da ostanem tu do Velike noči. Bomo pa potlej bolj veseli. Takrat ne bo več mraza, sneg bo izginil, in povsod po zelenečih livadah bodo klile tudi zopet cvetlice. Ah, kako daleč je še ta lepi čas in kako hitro bo minul. Kaj ne? — jaz se ne morem odvaditi starih sanjarij in neumnosti. Ko bi še kaj bilo iž njih, tako pa me delajo samo neumnega.«

O božičnih praznikih to pot res ni ubežal domov. Bil je to prvi njegov Božič v tujini. Doživel je na ta sveti večer eno oni dijaških aventur, ki jih je življenje slovenskega dijaka v tujih velikih mestih tako polno. Dne 27. XII. 1871 je sporočil o tem dogodku materi v naslednjem pismu:

»Najprej ti moram popisati božični večer, kakor sem ga letos okusil. Bil je prvi na tujem in gotovo nekaj posebnega v svojem žanru.

V nedeljo je bilo 24. ob 5. uri popoldne. Jarec je sedel pri peči in ni govoril besede. Šavnik je gledal skozi okno, pokrito z ledenimi rožami, in tudi ni izpregovoril besede. Križman je stal z rokami v

žepu sredi sobe in molčal, jaz pa sem ležal na zofi in tudi nisem delal izjeme v splošnem molčanju. Tu smo bili štirje brez tobaka, brez denarja, daleč od domovine in smo pričakovali s tiho resignacijo svetega večera. Potic še nismo bili dobili, za pod zobe nismo imeli nič, — kaj je bilo začeti? Vun, vun, pohajkovat, šetat. In res! Četrt ure kesneje smo se že izprehajali po Gosposki ulici gorindol. Veseli smo bili, a polni upanja, da še danes koga vjamemo, ki nam bo kaj pumpal. Pa nikogar ni bilo. Tuintam je prodiral jarek sij luči iz oken — moj Bog, kako smo kleli, kako smo javkali nad svetom in njegovim tirom. Naposled, čuj, zakliče nekdo: »servus! Kaj pa počenjate?« O ti od Boga poslani človek, ali imaš kaj mahu? Dovolj! Pojdite, plačam! Bil je stari znani Merkel recte Klebelj. In šli smo v gostilno. Tudi njemu je bilo dolgčas in je šel na ulico iskat družbe in jo je našel. Tako smo sedeli do 10. ure pri ‚malem slonu' in jedli in pili na Klebeljeve stroške. Končno smo šli še v kavarno in odtam ob ½11. po Glavnem trgu domov. A na trgu nas je čakala usoda. Trčili smo na krdelo pijanih delavcev, pomočnikov in komijev, in ti so udarili po nas. Da smo se pogumno držali, ti ni treba praviti. Šavnik se je bil kakor lev. Lepi novi cilinder Klebeljev je bil zbit v nekazno kepo. Pa ko je bila naša sila največja, je bila pomoč najbližje. Mahoma je bilo okrog 40 italijanskih dijakov na mestu in ti so nas rešili. Šele sedaj pa je prišla tudi policija, in kakih 14 dijakov in vsi delavci so morali na komi-

sariat. Ves naš kvartir je bil tudi vmes. Jaz sem takoj uvidel, da nas more rešiti samo energija, in sem hitro skočil h komisarju ter sem mu naglo razložil stvar, kakor je bilo meni prav. Zakričal sem nad vsakim, ki se je hotel kaj vmešavati, tako da je bil komisar o moji nedolžnosti takoj preverjen in mi rekel, naj odidem. Pa hotel sem tudi Šavnika in Jarca izrezati, a vse govorjenje ni nič izdalo. Uboga revčka sta bila zašita, t. j. vržena v luknjo, mene pa je straža posadila na cesto. Žalostno sem šel domov, kjer sem našel v svoji sobi lepo božično drevesce ter polno potic in peciva, kar je bila vse naša stara pripravila. Ko bi bili to poprej vedeli, sem si mislil, bi ne bila ona dva v luknji. Tako pa sem sedel doma sam in užival dobre reči. Prihodnji dan ob 12. uri so izpustili tudi tovariša, ko sta bila dokazala svojo nedolžnost. To je bil božični večer, kakor jih je malo. Ostalih 10 italijanskih študentov se je tudi izmuznilo. Gotovo bi bil tudi jaz prebil noč notri, da nisem takoj preveril komisarja. Kdor prej pride, prej melje.«

Par dni po novem letu 1872 je zabeležil Kersnik v svoj notes: »Danes sem spisal oni feljton ‚Corpus juris'.« Bil je to prvi njegov poizkus feljtonistične lepe proze, ki ga pa ni takoj objavil.[1]) V tej črtici je popisana »deteljica« ž njenim večnim pomanjkanjem denarja, brezskrbnim popevanjem, ljubimkanjem in plesom v narodnih društvih. Pod naslovnim junakom

[1]) Izšel je v „Narodu", 1874, štev. 208. — Zbrani spisi, V. str. 105.

se je Kersnik samega sebe portretiral takole: »Corpus juris je bil čuden, jako originalen človek; vsak, kdor ga je poznal, je trdil, da je pravzaprav ‚pokrita rihta', pri vsem tem pa vendar jako dobra duša. Norčeval se je rad iz vsakega, iz samega sebe pa najrajši; to pa, kadar je bil sam, ali pa le v majhni družbi izvoljenih prijateljev. Tedaj je mnogokrat pripovedoval, da je svoj poklic izgrešil, in da je še manj jurista v njem, nego pri nas Slovencih liberalnosti; in to je res malo... V urah, ko je nosil v srcu ‚vsega sveta gorje', je tudi pesmaril. Seveda le o nesrečni ljubezni; in zatorej naš slovenski svet njegove umotvore še malo pozna. Zaljubil se je jako hitro, in tedaj je pel o ‚rožici, ki cvete v dobravi, in za katero njemu v višavi nosi srce grozno gorje' itd. itd.; je bil dobre volje, je pa sam priznal, da ga ‚luna trka'.«

V tej svoji črtici popisuje Kersnik, kako se je na plesu v »Slov. Besedi« zaljubil v neko devojko, ki jo imenuje Slaviko, in kako je drugo jutro že zopet nosil »vsega sveta gorje« v srcu, vzel v roko svoj dnevnik in poetično deklamoval pesem, ki jo je bil skoval domov prišedši njej v čast. V resnici se nahaja v njegovi beležnici na ta dan — sicer ne ona v črtici citirana pesem — pač pa osnutek v nevezani besedi, naslovljen na neko devojko: »Glej, dekle, potrt sem in uničen, bolan, v srce zadet, in vendar le tebe nosim v mislih s seboj; le tebe se spominjam; le tvoj jasni obrazek je solnce, ki razsvetljuje temno noč mojega življenja. Pa kdaj bo mir za vselej? Oj ljubi moj, tak si in vendar si sam oni demon, ki strga vse iluzije.

Mogočna je usoda... le pijmo ga, pijmo, dokler živimo... Ta vin', ta vin' daje življenje. Človek, prah si in v prah se povrneš.« Slutnja smrti se skriva v teh vrsticah in resignacija zveni že iž njih. Tudi v pesmi, vpleteni v črtico »Corpus juris«, se skriva isto razpoloženje:

„Cvetje bo ovelo,
petje bo nehalo,
in rumeno žito
bodejo poželi;
mene poneso pa
štirje črni moži
vunkaj v črno zemljo."

Vzrok teh slutenj je bila namišljena bolezen. Mladi Kersnik je dobival v tem času živčne afekcije, pa je mislil, da ima srčno hibo. In to ga je tako vznemirjalo, da je že videl smrt pred seboj in se udajal resignaciji in — vinu. A oko skrbne in razumne matere je kmalu spazilo vzrok te hipne mladostne pobitosti. In zadostovalo je nekaj materinskih besed, ki so nervoznega sinčka popolnoma vzdramile. Kersnik se je zahvalil materi za njeno uspešno zdravilo v pismu z dne 26. II. 1872: »Ti ne veš, kako sta me tvoja zadnja dva lista pomirila, da, lehko rečem, ozdravila. Sam mislim, da utripanje srca ni bilo drugega, nego posledica živčne afekcije. Še sam ne vem, kako mi je prišla v glavo misel, da imam srčno napako. Naenkrat mi je prišlo na um, in potem se te misli nisem mogel več znebiti. Hvala Bogu, da si mi pisala tako pomirjajoča pisma. Bil sem v poslednjem času že čisto obupan, ker sem

dobival srčno utripanje skoro slednji večer, da sem le legel v posteljo. Nekolikokrat sem bil že posegel po zadnjem sredstvu obupancev, namreč po vínu, samo da pozabim svojo mizerijo. Pa kaj mi je pomagalo? Drugi dan mi je bilo še slabeje. Odkar si mi pisala prvo pismo in me tako pomirila, še nisem izpil kapljice vina. Spim dobro, se veliko gibljem, in gre mi bolje. Hvala ti še enkrat za tvojo veliko skrb in ljubezen in tvoje tolažbepolno pismo. Morebiti sem norec in zaslužim posmeha, toda jaz ne morem biti drugačen, kakor sem enkrat ustvarjen.«

Pridno je zahajal k »tihim večerom« »Slovanske Besede« in pazno sledil predavanjem v tem društvu. Včasih si je delal med predavanji, ki so ga posebno zanimala, opazke v svojo beležnico. To so sicer sami odlomki, a vkljub svoji splošnosti vseeno vsaj deloma označujejo njegovo literarno izobrazbo in predmet tamkajšnjih predavanj. Pri nekem januarskem predavanju 1872 si je zabeležil naslednje: »Zvečer v Besedi. Senekovič govori. Dramatiško društvo in dramatika (??). Mi naj se spravimo? Prekositi našega soseda! Zveza lirike in epike = drama. Deus ex machina = ?? Lirika v denašnji dramatiki. Romeo in Julija, pesnik pripoveduje sam in v Romeo in Juliji — tudi sam?? . . . Unterschied zwischen Posse und Drama. Rihard III. Karl Moor! Voltaire. Einheit der Handlung. Lessings Ansicht ist richtig. Shakespeare steht höher als Schiller, trotz seiner historischen Verstösse« i. t. d.

O Veliki noči se je odpeljal zopet domov po piruhe. In potem nekaj mesecev v Gradcu zopet ni mogel preboleti domotožja, dasi ga je dušil s pridnim študiranjem, kakor kaže pismo materi z dne 1. junija 1872: »V svojem poslednjem pismu mi pišeš toliko lepega in mi slikaš mojo prihodnost v tako lepih barvah, da bi moral, ako bi bil količkaj praktičen človek, vsaj premišljevati o tem; tako pa vse to nič ne koristi. Vprašuješ me, odkod moja melanholija? Tega sam ne vem, vsaj vzrok mi je neznan. Mora že biti zrastla z mojim jazom. Zato vse govorjenje in premišljevanje nič ne koristi. Torej pustimo tako, kakor je . . . Študiram po navadi do 12. ponoči ali pa še dlje.«

Drugo leto je prišel brat Pepi v Gradec in se vpisal na medicinsko fakulto. Brata sta stanovala skupaj in se kmalu privadila življenja v tujini, kakor se razvidi iz Jankovega pisma materi z dne 20. oktobra 1873. V tem pismu razodeva Kersnik tudi pravi vzrok, zakaj se niti na Dunaju niti v Gradcu ni mogel povsem uživeti v razmere. Bil je človek dežele, ki ni imel zmisla za mesto: »Na Gradec sva se oba navadila; tudi se tukaj ni mnogo izpremenilo. Na Grabnu srečujeva vedno iste obraze in iste filistrske postave, kakor nekdaj; meni je najbolj neprijetno, da moram gledati take stare, zakrknjene filistre, kako iz dneva v dan delajo po istem potu iste korake ob istem času in pri tem zijajo v nebo, da bi vsaj ne deževalo, in v ženske, če jih bodo pogledale. Moj Bog, jaz bi že zato ne bil rad v mestu, da bi ne živel med

takimi kamelami, in papa bi tudi najbolje storil, da bi se ne dal zapeljati v Ljubljano . . .«

Ko je Kersnik pisal materi te vrstice, je bil že skoro pol leta pod pseudonimom »Baptista« najbolje poznan feljtonist »Slovenskega Naroda«. Njegovi podlistki »Nedeljska pisma« imenovani, niso vsebovali samo duhovitih napadov na klerikalne voditelje Slovencev, ampak so bili obenem odkrita izpoved svobodnega naziranja, izpoved, kakor se dotlej ni čitala v slovenskem tisku. Da se razume položaj, ki jih je rodil, se je treba ozreti na splošni razvitek slovenske javnosti te dobe.

V avstrijski politiki zaznamuje leto 1871 zanimiv poizkus, rešiti notranje narodnostne prepire na en mah. Ta poizkus je zvezan z imenom ministrskega predsednika Hohenwarta. Dne 7. februarja 1871 je objavil Hohenwart v »Wiener Zeitung« svoj »program sprave«, ki ga je izdelal na podlagi cesarjeve izjave: »Naredite mir med mojimi narodi!« Priznal ni sicer naravnost programa federalistov — skliceval se je celo na decembrsko ustavo — a začel je polagoma popuščati v njihovem zmislu. Dne 23. aprila 1871 je izdal dodatke k osnovnim zakonom, ki so določali deželnim zborom večjo kompetenco, a niso uzadovoljili niti federalistov niti centralistov. Da bi pridobil Poljake na svojo stran, je dne 11. aprila 1871 kreiral portfelj ministra za Galicijo. Dne 29. aprila je izdal za Galicijo avtonomen predlog in ga obljubil tudi za druge kronovine. Izkušal si je ustvariti tisk in je izdal

amnestijo za žurnalistične prestopke pod prejšnjo ero. Samo v Pragi je bilo izpuščenih iz zaporov 55 žurnalistov. Z odlokom z dne 4. julija 1871 sta bili polonizirani univerzi v Lvovu in Krakovu ter ustanovljena krakovska akademija znanosti.

Kakor z drugimi federalisti, se je pričel Hohenwart pogajati tudi s Slovenci. V aprilu 1871 je prišla slovenska deputacija na Dunaj in zahtevala od Hohenwarta, da izpolni njihov program: administrativno združena Slovenija, večja oblast deželnega zbora, slovenščina v uradu in šoli, pomnožitev slovenskih srednjih šol, juridična fakulta v Ljubljani, reforma deželnozborskih volitev, narodne kurije v obmejnih deželnih zborih, namestniška ekspozitura v slovenskih delih obmejnih kronovin, nadsodišče v Ljubljani. Goriški Slovenci so zahtevali popolno enakopravnost z Italijani. Od vseh teh zahtev je poizkušal ustreči samo naučni minister samo eni — in še tej le deloma: postavil je v budget slovenska juristična predavanja na graškem vseučilišču, proti čemur je akademični senat graški protestiral.[1])

Čehi so zahtevali pri pogajanju ostvaritve njih državnega prava s tem, da bi se sklical generalni deželni zbor dežel češke krone. Dne 10. avgusta 1871 je bil razpuščen državni zbor in so bile razpisane nove volitve; razpuščeni so bili tudi oni deželni zbori, ki niso imeli federalistične večine. V začetku septembra so se vršile nove volitve. Federalisti so si v

[1]) Kolmer, Parlament und Verfassung in Oesterreich, II. str. 166.

njih pridobili nanovo samo moravski deželni zbor. Na Kranjskem je zmagala v večini skupna narodna stranka, na Štajerskem sta bila v celjskih kmetiških občinah voljena dr. Vošnjak in Dominkuš, v Ljutomeru dr. Sernec, v Ptuju Herman, v Slov. Gradcu Antonovič, propadli pa so Slovenci v mariborskih občinah in celo — v brežiških.

Dne 12. septembra 1871 je izdal Hohenwart za Češko »septembrski reskript« z narodnostno postavo, kjer se uvajajo narodnostne kurije in mnoge jezikovne ugodbe Čehom. V kranjskem deželnem zboru se je dne 14. septembra nemška ustavoverna manjšina absentirala, vsled česar ji je slovenska večina odrekla mandate in sklenila adreso, da se strinja s septembrskim reskriptom, zahtevajoč tudi za Slovence fundamentalk z uvaževanjem njih davčne moči. Zahteva se za Kranjsko avtonomija, odgovarjajoča oktobrskemu diplomu, za druge dežele, kjer bivajo Slovenci, pa narodnostna postava po vzgledu češkega narodnostnega zakona. »Tako bodo Slovenci, ki se neomahljivo zvesto držé Vašega Veličanstva prestola, mogli ohraniti si vsaj svojo narodnost, dokler Vašega Veličanstva vladi ne bode mogoče najti sredstva in pota, da, kakor smo željno prosili v prepokornem pismu od 30. avgusta leta 1870, zedini njihove zemljepisno stikajoče se zemlje v eno upravno in kolikor mogoče v državnopravno telo.«[1]) Obenem je kranjski deželni zbor utrdil slovenščino kot učni jezik v vseh kranjskih ljudskih šolah (razven

[1]) Novice, 1871, str. 340.

Kočevja in Bele peči) ter na učiteljišču. Za ljubljanske šole so se dovolile nemške paralelke.

Komisija češkega deželnega zbora je v sporazumu s Hohenwartom izdelala takozvane »fundamentalke« za Češko, v katerih je bila dana podlaga češkemu kraljestvu na podlagi češkega državnega prava. — Nato se je pričela vojska zoper fundamentalke. V boj so šli zoper nje Nemci, Madjari pod vodstvom Andrassyja in Beusta, ki sta se bala za dualizem, in Poljaki. Krona je zahtevala, naj Čehi nekaj popusté na ljubo ogrskim željam. Čehi se niso upognili, in pogajanja so se dne 25. oktobra 1871 razbila. Dva dni pozneje je Hohenwart — padel in ž njim ministri, od katerih so si Slovenci mnogo obetali, a malo dobili: Habietinek, Schäffle in Jireček.

Slovenci od Hohenwartove vlade niso bili profitirali veliko. Graške slovenske stolice se niso namreč nikoli oživotvorile, ker jih je že prihodnji centralistični parlament črtal. Edina pridobitev je bil ukaz naučnega ministrstva z dne 8. oktobra 1871, da se utrakvizirajo nižji razredi srednjih šol na Kranjskem s pristavkom, da se verouk in terminologija tudi v višjih razredih razlagata po slovensko, kar pa se ni izvajalo. Deželnemu šolskemu svetu se je naložilo, skrbeti za potrebne šolske knjige.[1])

Takih velikih demonstracij, kakor so se vršile po Hohenwartovem padcu na Češkem, kjer je Skrejšovský izdal septembrski patent na mehkem papirju in je neki list z velikimi črkami po zidih anonsiral

[1]) Slovenski Narod, 1871, štev. 127.

neki roman pod naslovom: »Kralj lopov!«, med ponižnimi, politično premalo zbujenimi Slovenci ni bilo. »Novice« so izšle črno obrobljene. »Slov. Narod« je prinesel uvodnik »Sprava podrena!«, v katerem izvaja: »Besede ne vemo, izgovoriti ne smemo pravične jeze in gnjeva, kteri navdaja vsacega politično mislečega, dozdaj v to Avstrijo otročje upajočega Slovenca, ko čuje in bere žalostne tužne novosti, ki nam prihajajo z Dunaja. Ministrstvo . . . strmoglavljeno in izpodrinjeno, in zmagonosno dviga glavo ona druhal, ki ima na svoji zastavi zapisano samo eno geslo: narodno zatiranje Slovanov... Ali pride absolutizem?... Vse sape nam niti absolutizem ni zmožen zapreti. Delali bodemo potem na narodno kulturnem, slovstvenem in materijalnem polji, narod bo zorel in — sreča naša je, da smo kakor Čehi tako tudi mi Slovenci tudi Slovanje. Nič ni izgubljeno. Pa ne udajmo se!« Besede v zadnjem odstavku o notranjekulturnem delu so bile zlate besede, da bi se bile le bolj uvaževale, nego so se!

Absolutizem je v resnici prišel, to se pravi nemški centralizem Auersperg-Lasserjevega kabineta, imenovanega dne 25. nov. 1871, in prišlo je sedem in eno suho leto za Slovence. V koliko se je poglobilo notranjekulturno delo v tem času, hočem takoj preiskovati. Poprej še nekoliko političnih reminiscenc.

Dne 1. novembra 1871 je zborovalo slovensko politično društvo »Slovenija« v Ljubljani in sklenilo resolucijo, v kateri je proglasilo za edino pravo podlago fundamentalke in izreklo simpatije Čehom

in Hohenwartu. Ljubljanski nemški mestni zastop pa je izvolil Beusta za častnega meščana, in mestni svetnik dr. Schaffer je predlagal, naj se prihodnja nemška vlada naprosi, da odpravi slovenščino iz srednjih šol.[1]) V Prago so odpotovali k federalističnemu shodu izmed Slovencev dr. Costa, dr. Vošnjak in Herman. Ko je bilo imenovano novo ministrstvo in so bile razpisane volitve v kranjski deželni zbor, je priporočal »Slovenski Narod«, naj prihodnji slovenski poslanci ne gredo v državni zbor: »Naj vas posebno navduši sorodni nam narod češki. Če naši poslanci ž njimi enako delajo, bo to češkim bratom v tolažbo in pomoč, ter bo zmaga toliko preje in gotoveje prišla. S Čehi pa zmagamo tudi mi, brez njih pa ne!«[2]) Slovenski visokošolci v Gradcu, ki so bili pri apatiji dunajskega dijaštva[3]) sprejeli vodilno vlogo med akademično mladino, so poslali pozdravilno adreso narodu češkemu v roke drja. Riegerja.

Iz Ljubljane se je v nemške liste poročalo, da se na Kranjskem v narodni stranki pripravlja razpor med »mladimi« in »starimi«. »Narod« je te vesti tajil in klical kranjskim volilcem v spomin besede Štefana Szechenyja: rešimo najprej narodnost, potem se bodemo za svobode borili, ker izgubljeno svobodo moremo zopet priboriti, izgubljena narodnost je na vekomaj izgubljena. »Slovenija« je kandidirala na Kranjskem vse prejšnje poslance v deželni zbor, ki so

[1]) Slovenski Narod, 1871, štev. 130, 133.
[2]) Slovenski Narod, 1871, štev. 138.
[3]) Slovenski Narod, 1872, štev. 18.

bili tudi izvoljeni tako v kmetiških občinah, kakor tudi v mestih in trgih. V Ljubljani sta slovenska kandidata propadla za 47 glasov.

Dne 18. decembra 1871 se je sešel kranjski dež. zbor. Na mesto deželnega glavarja prejšnje sesije drja. Razlaga je bil imenovan litijski okrajni glavar grof Auersperg, kateremu so še pred tremi meseci litijski kmetje v obraz pravili, »da jih to najbolj žali, da se on tako protinarodno obnaša.«[1]) Deželni zbor je volil v državni zbor s takozvanim pridržkom. Parlament je bil že otvorjen, a v njem je sedel iz Slovencev edini goriški Črne, ki je mislil s svojo udeležbo pridobiti predilsko železnico. Zaraditega je moral od vseh slovenskih listov preslišati marsikatero grenko. Vtem so prišle uredništvu »Naroda« na uho govorice, da so tudi kranjski državni poslanci »že prst na čelo nastavili, premišljujoči: ali bi šli k Črnetu v rajhsrat poljakovat, ali bi ostali možje in se ne prestrašili tudi direktnih volitev,«[2]) ki jih je minister Lasser pripravljal. Dne 9. januarja 1872 pa je »Narod« prinesel novico, da so se slovenski poslanci odločili iti na Dunaj. List želi, naj bi bili to storili šele po dogovoru in odobrenju Čehov. »Brez Čehov — to bodi ponavljano — ne dosežemo nič, in če dobomo kako malost, nema za našo bodočnost nobene veljave.« Končno so res odšli na Dunaj Poklukar, Barbo, Jugovic in Rudež; dr. Zarnik je ostal doma. »Narod« je prinesel oster članek proti temu, da so Slovenci sledili Tirolcem.

[1]) Slovenski Narod, 1871, štev. 108.
[2]) Slovenski Narod, 1872, štev. 2.

»Federalizem Tirolcev nema tistih podlog in vzrokov kot naš. Pri njih se ne ravna o zagotovljenji narodnosti.« Zlasti pa se čudi jalovemu izgovoru, da bi nove direktne volitve povzročile »mnogo dela in stroškov.«[1])

S tem korakom državnih poslancev sta prišli stranki »Mladoslovencev« in »Staroslovencev« v opreko. A motil bi se, kdor bi mislil, da so jih ločile tako visoke reči principialnega značaja. Ona sloga, kateri na ljubo so »Mladoslovenci« zanemarjali organiziranje enega celega stanu — mestnega in trškega — in ga prepuščali nemštvu (zlasti na Štajerskem), ona sloga se je bila začela krhati že v prejšnjem letu 1871, vkljub temu, da je »Slov. Narod« v zadnji številki 1871 pisal: »Upati hočemo, da se bodo tudi naši notranji razvoji in različni nazori... do bodočega starega leta ravno tako poravnali v blagor domovine, kakor so se nazori o našem postopanji v državnopravni in narodni politiki.« Koncem 1872 ni bilo več skupnih notranjih nazorov in ne skupne državnopravne politike. Česar niso mogli storiti principi, je storilo finančno podjetje, ki je razdvojilo — principe.

To podjetje je bila »Narodna Tiskarna«.

V drugi polovici leta 1870. in 1871. je vladala v slovenskem političnem življenju sloga, sklenjena na mariborskemu kolodvoru. Stranki sta nastopali skupno, združeni sta snovali na shodu v Celju dne 15. avg. 1871 banko »Slovenijo«, in ko je Hohenwart razpustil štajerski ustavoverni deželni zbor, so združeni štajerski deželnozborski kandidati izdali skupen oklic, v kate-

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 4.

rem pravijo, da »nečejo nehati biti Slovenci, hočejo narodnost ohraniti, hočejo, da se mednarodnemu, stanovskemu in verskemu hujskanju enkrat za vselej konec naredi.«[1]) Volitev v štajerski deželni zbor se je vršila 4. septembra, in slovenska slogaška stranka je prodrla samo s petimi kandidati; celo v Brežicah, kjer je kandidiral eden duhovskih voditeljev Kosar, je zmagal nemškutar Janeschitz. »Slov. Gospodar« je namignil, da so slovenski liberalni kmetje vkljub temu, da je vladala nominalna sloga, odločili zmago liberalnega nemškutarja. »Narodov« dopisnik Tanšek je to potrdil in razložil v dopisu, ki ga je za slogo vneto uredništvo »Narodovo« potisnilo med »Poslano«: »Naši domoljubi so precej hitro slišali, če so izrekli ime kandidatovo: ‚gospod, duhovnika pa ne volimo'. Tudi iz kraja še pride naroden kmet k nam se svarjenjem: ‚za g. Lenčka (slov. liberalca) si upam precej volilnih mož prigovarjati, ne pa za duhovnika'.« [2]) Isto se je poročalo »Narodu« iz volilnega okraja Adamoviča, čigar večina je bila manja, nego prejšnja leta: »Krivo je temu to, da iz marenberškega okraja ni bil noben naroden volilen mož voljen. Stalen in vrl kmečki narodnjak iz tega okraja, ki je do zdaj vselej volilen mož bil in imel vpliv na svoje sosede, pisal nam je še pred volitvam, da je letos padel, ker so ga nemškutarji očrnili, da je klerikalen.«[3]) Tako so preprosti zavedni štajerski kmetje kvitirali dejstvo, da se

[1]) Slov. Narod, 1871, štev. 98.
[2]) Slov. Narod, 1871, štev. 106.
[3]) Slov. Narod, 1871, štev. 107.

je slovenska napredna stranka vdinjila konservatizmu in za nekaj časa prenehala eksistirati.

Neposredno zatem je povzdignil glas za njeno zopetno probujo in njen samostojen nastop — duhovnik. Bil je to Božidar Raič, ki je napisal v »Slovenskem Narodu«, 1871, štev. 110 članek pod naslovom »Na sporazum«. Zaradi tega in kmalu za tem sledečega članka zasluži Raič ime vskresitelja slovenske napredne ideje. Naj sledi tu nekaj njegovih misli: »Vsakdo ve, ka crkveni organi so navadama v napredku kakor volk plantavec najpoznejši, upirajoči se vsaki obnovi najdolže, zaostajajo za časovimi terjatvami, premalo čislajo in uvažavajo nova razkritja, nove izume, vrednost novih zgodovinskih dokazov prezirajo ali v nemar puščajo in po takem ugled zapravljajo v društvenem in nekaj tudi v znanstvenem življenji, kar se ne bi godilo, ako bi umno in enakomerno z drugimi razumniškimi razredi napredovali; v dosedanji podobi pa s vsemi konservativnimi društvi vred nič ne opravite. Res mali in neznatni smo sami po sebi na številu, a mnogo še menjši v nazorih in pojmovih; kde tudi v Avstriji se zahteva od poslanca ponudnika versko izpovedanje, od preskušenega in na vse žrtve pripravljenega narodnjaka? le nerazboritost kakega novinca v politiki se drzne kaj takega skvasiti. Podobne vrste konservativce zaničüjemo sumeči, da druge kane nosijo za ušesi; narod varuj se jih! Naprednjaki so ljudstvo prece dobro pripravili, za boga! najte nam ga kvariti in motiti. Ne potezajmo se mnogo za reči, ktere za naš

narod ničesar ne odločujejo, neskvarjen Kristov nauk nam bodi jedino svetlo vodilo, nasmetljivosti in prikrpine v poznejši crkveni dobi vpletše se po strastih in sebičnostih posameznih glavačev, ali kako inači, pustimo iz misli, ali konči ne polagajmo na nje prevelike vrednosti. Vedrina vladaj, a mrak se potlači, vsaj še vino drože spravlja pod se. Doba je, da konservativci postanejo čisti, iskreni narodnjaki brez prišitkov in premišljajev, nikar rabeči narodnosti in narodnega gibanja na svoje sebične koristi, v čemur sledove ovaravamo. Uredimo si svoj domači hram najprvlje dostojno in narodno . . . Po takem hoteči prosti narod na krepke noge postaviti, morani smo snovati tvarno pomagalna družtva, nikar samo konservativna, vsaj ubogi Slovenec nima česa obdržavati. Jako krivo je bil dosle duhovništvu odmerjen pravec, vsled kterega je skoro samo abstraktnost gonilo, po zraku se splavavalo, porabnost kot neomahljivo stalo pa zanemarjalo, odtod sedaj nezaupnost duhovništvu . . . vsakternik prostak vé, ka same nebeške resnice nikogar ne rede. Porabne in gospodarstvene znanosti bodo zdačen nauk navajajoči seljaka k premožnosti in goječi v njem iskreno ljubezen do domovine.«[1])

Kmalu nato sta se v kranjskem deželnem zboru začeli stranki oddaljevati. A vzroki niso bili princi-

[1]) Podoben krščanskonapreden program je zastopal v stranki tudi Dav. Trstenjak in ga razvil v „Slov. Narodu", 1870, štev. 1. Ta njegov članek je kratko posnel dr. Lončar (Zborn. XI. 215); a T. je bil opreznejši od Raiča in se je bal javno preveč eksponirati. (Prim. dr. Lončar, istotam str. 226.)

pialni, kakor jih razvija Raič in so jih naglaševali štajerski kmetje, ki so rajši volili liberalnega nemškutarja, nego klerikalnega Slovenca, ampak — sebični. Dr. Zarnik bi bil postal rad deželni odbornik, dr. Costa pa je namesto njega vrinil Murnika, vsled česar je »Narod« dne 7. oktobra, štev. 117, poslal v svet važno novico: »Naši poslanci so se razkrojili v dve stranki, v konservativno in naprednjaško. Izid te volitve je vzbudil vseobčo nevoljo in bo imel... svoje nasledke.«

Principialna diferenciacija se je pričela na Štajerskem. Mariborski »Slov. Gospodar« je napadel Raiča zaradi njegovega članka. »Narod« je dobil glede na ta napad mnogo replik celo od duhovnikov, a ni prinesel nobene — kakor pravi v listnici — »zavoljo sloge«. Kratko je registriral, da je prof. Šuman izstopil iz mariborskega katoliškega konservativnega in tiskovnega društva (zalagatelja »Gospodarja«) — »iz protislovja v posvetno-rimski agitaciji«.[1]) V prihodnji številki je javil, da je odložil predsedništvo istega društva prof. Pajk »vsled umljivih razlogov«.

Božidar Raič ni molčal na »Gospodarjev« napad. V »Narodu« 1871, štev. 121—124 je napisal oster članek: »Naše stališče in udržništvo,« iz katerega naj sledi nekaj markantnih mest: »Naveščam čin, ka med vsemi konservativci duhovniki jaz dosle nisem naletel na nijednega, kteri bi v svojem uredu z a p o č e t n o spisaval listine ali matice naški, dokler v tem ni popravka in zboljška, imenujem vsakega konservativca, na obrazu slovensko ličino, narodnega skazljivca

[1]) Slov. Narod, 1871, štev. 119.

in glasno kličem zastran teh šemarjev: Slovenski narod! varuj se jih, ker ne iščejo tebe osrečiti, nego pomagajo nemštvu in podpirajo samovoljstvo crkvene vlade. Zbog tega ne moremo se priklanjati konservatizmu... Da so dekani in župniki prvejšega časa toliko učinili za narod, kolikor proti njemu na njegovo ponižanje, vlada bi drugi pojem o nas imela. Niso znali jezika, niso hoteli se ga učiti, niso marali niti za narod, niti za narodnost, niti za značajnost in takisto njihovi strežniki in oprode. Svobodno povprašate učitelje one dobe o tem in do pike se prepričate te istine. Samomor so učinili na naši narodnosti nemškutarski popi in z njimi njihovi rejenci školniki... Nikar se ne čudite, ako po takem prosto ljudstvo kriči: le duhovnika ne volite; nikar za zlo ne jemljite naslova: mračnjak, mračnjaštvo; ne sme Vam žal dejati, ako v mnogih rečeh neškolani seljak več ve, nego-li njegov dušni pastir... Protestantstvo je moralo slovenski jezik in slovstvo prebuditi, ni li to skrajna sramota za nas katoljške razumnike in predstojnike? In ta zgodba proži največ povoda, ka ne hodimo sevsemu po konservativnem v pogubo narodnost in narod vodečem poti. Krempelj je prvi povod, da je ljutomerska okolica toliko značajna v narodnem oziru, a bogme on ni bil Vaše bire narodnjak, kar priča njegova svobodomiselno pisana ‚Dogodivščina'. Vsak pravi narodnjak mora biti naprednjak, a ta umen svobodomiselnik.«

Vodilna misel obeh Raičevih člankov pa se glasi: »Rešivši Slovenca tvarno, rešil si ga dušno«.

Raič je torej prvi začel načelno povdarjati v slovenskem političnem življenju gospodarski moment. Voditelji, zbrani okrog »Naroda«, so ga hoteli najprej udejstviti pri svojem časnikarskem podjetju.[1]) Doslej je list izhajal ob kapitalu, ki ga je založilo kot mrtvo glavnico 20 narodnjakov 1868, l. 1871. pa se je ustanovilo društvo in osnovalo »Narodno Tjskarno«. Obenem z zadnjim delom Raičevega članka je izšel v štev. 124. poziv za podpisovanje razširjene glavnice »Narodne tiskarne« v svrho izpremembe lista v dnevnik. V štev. 130. je objavil dr. Vošnjak pravila novoustanovljene akcijske tiskarne hrvatske v Zagrebu in dostavil: »Nasvetovalo se bode, da tudi slovensko društvo ta pravila s potrebnimi spremembami sprejme«.

V začetku novembra 1871 se je sešel v Ljubljani pripravljalni odbor za ustanovitev tiskarne, v katerem je začel živahno delo odstavljeni deželni glavar, v

[1]) Sicer se mora priznati, da se je baš v tem času eden izmed voditeljev napredne stranke, dr. Vošnjak, mnogo trudil, da vzbudi pri Slovencih gospodarski pokret. V „Slov. Narodu" z dne 6. febr. 1872 je pričel priobčevati serijo člankov pod naslovom: „Založnice in posojilnice". Že naslov kaže, da so mu bili pri tem Čehi za vzgled. V prvem članku izvaja: „Ne zadostuje, ljudstvo samo buditi po veselicah, razgovorih na taborih itd., ker navdušenost za vsako novo idejo trpi samo nek čas, kteremu treznost sledi. Obstoječe je samo to, kar materijalno stanje naroda zboljša in vsakdanjim praktičnim potrebam ljudstva pomaga." Iz tega razloga priporoča posojilnice, kakršne „ima pri naših bratih na Českem skoro vsaka vas". Dne 24. febr. svetuje isti člankar, naj se tudi na Slovenskem „v vsaki fari založnica in posojilnica napravi in sicer na tak način, da so vsi vložitelji primerno s svojimi vlogami interesirani." Zraven prilaga tudi vzorec „pravil" takega društva. Isto-

Ljubljano se preselivši štajerski advokat dr. Razlag. Konservativci so vedeli, da bi se s tako tiskarno v Ljubljani utrdil »Narod« kot dnevnik, kar je bilo očevidno glavni namen podjetja. Izposlovali so, da je dobila tiskarniško koncesijo tudi »Slov. Matica«, katere predsednik je bil dr. Costa. S tem, da so pretili z Matično konkurenčno tiskarno, so hoteli preprečiti konsolidiranje napredne stranke z »Narodom« kot organom. Dr. Razlag je poizkušal poravnati razdor z lepimi besedami. V seji pripravljalnega odbora je rekel: »Mi smo sicer za napredek, ali ne pride nam nikdar na misel, kteri koli s t a n, naj menj duhovenski perhorescirati, čegar zasluge za razvitek slov. narodnosti in naš narodni boj vsak pripozna«.[1]) Bleiweis

časno se javlja, da se je ustanovila hranilnica v Postojni, kmalu potem v Kranju itd. — Dne 8. febr. 1872 priporoča „Narodov" uvodnik, da bi se ustanovil „tudi v e l i k i d e n a r n i z a v o d, s katerim narod osvobodimo od nemškega in tujega kapitala". A tak zavod je bil že koncesioniran v decembru 1871 pod naslovom „banka Slovenija", duša mu je bil dr. Costa. Napredna stranka je bila s tem zavodom v zvezi samo po odborniku drju. Zarniku, kateremu je bil kot navadnemu koncipientu zaslužek pri klerikalnem zavodu dobrodošel. Povodom boja zoper Matično tiskarno se je dne 13. febr. 1872 Zarnik odpovedal odborništvu. Dne 31. marca 1872 je „Narod" pisal v daljšem podlistku o „slov. nar. banki": „Pri banki Sloveniji vse na to kaže, da so pred vsem drugim koristi akcijonarjev merodajne in odločilne bile, ne pa koristi naroda". Pozneje je dr. Zarnik zopet pristopil k banki, in „Narod" jo je priporočal (7. maja 1872, 28. januarja 1873); ko pa je nastal v maju 1873 med obema strankama popoln razdor, so pričeli „stari" streljati na „Nar. Tiskarno", „mladi" pa na banko „Slovenijo", ki je končno l. 1874. propadla (Vošnjak, Spomini, II. str. 230).

[1]) Slov. Narod, 1871, štev. 133.

je poslal v sejo svojega sina Karla, ki je edini ugovarjal novemu podjetju. »Narod« je pristavljal: »Sicer pa je zdaj vsakemu prilika dana se tega narodnega podvzetja soudeležiti«.

Poslej je pričel »Narod« zopet spravljiveje pisati. Ko pa grožnja z Matično tiskarno ni hotela prenehati, je proti koncu leta, ko je bil že javil, da z novim letom preide list v last delniške tiskarne, prinesel članek proti Matični tiskarni, češ: »Matičin kapital je namenjen slovstvenemu delovanju, ne pa spekulaciji.« Vrhutega je priporočal, naj se v Matici voli nov predsednik, ker se na drja. Costo ni zanesti. Ta poslovenjenec je baje nedavno rekel nekemu Nemcu, da bo njegova stranka utrakvizacijo slovenskih srednjih šol, pridobljeno pod Hohenwartom, že ad absurdum speljala. Sedaj, ko je šlo za tiskarno, se je spomnil »Narod« tudi na to, kar so bili celo štajerski kmetje že dokazali, da »v mestih in trgih vsak dan nemškutarstvo in z njim nemški liberalizem bolje napreduje, in da v ta tabor ženejo mestjane in tržane trme merodajnih osebnosti narodne stranke.«[1])

V zadnji štev. »Novic« l. 1871. je dr. Costa odbijal napade »Naroda«. Občnega zbora Matičnega, v katerem naj bi se razpravljalo o tiskarni, pa za to leto sploh razpisal ni. Slovenski konservativni krogi v Ljubljani so začeli povdarjati »domačinstvo« t. j. kranjstvo,[2]) ker je s Štajerskega silil liberalizem na Kranjsko (dr. Razlag, dr. Vošnjak, »Narod«).

[1]) Slov. Narod, 1871, štev. 150.
[2]) Slov. Narod, 1872, štev. 1.

Končno je bil napovedan Matični občni zbor na dan 15. februarja 1872. Graško dijaštvo je podvzelo na skrivnem agitacijo za to, da bi se izvolili v društvo liberalni odborniki. Te agitacije se je udeležil tudi Kersnik. Pisal je materi dne 10. XII. 1871: »Vršile se bodo volitve v (Matični) odbor. Naj torej pošlje vsak ud (na Brdu) volilnico in sicer tako-le:

V Ljubljani: Pleteršnik, Zarnik, Železnikar.

Zunaj: dr. Mencinger, Cigale, dr. Kočevar, Mandelc, dr. Samec.

Meni bi bilo jako ljubo, ako bi to vsi tamkajšnji udje storili, na ta način bi se dalo spraviti nekaj liberalnih elementov v odbor, popje imajo sedaj dovolj opraviti z deželnozborskimi volitvami, da ne morejo veliko misliti na Matico. Torej pozor. V tem zmislu se vrši po deželi živahna agitacija«.

Na občnem zboru je dr. Bleiweis odločno priporočal ustanovitev Matične tiskarne: »Konkurencija je geslo vsega obrtnijskega delovanja; v tem oziru tedaj v obrtnijah nobene narodnosti ne priznavam in tudi pri tiskarnah ne, ktere so samo obrtnijska podjetja... Živela konkurencija!«[1]) Dr. Vošnjak je ugovarjal, da je Matica učeno, ne obrtnijsko društvo; a predlog je bil vkljub temu sprejet. Tiskarna pa se pozneje vseeno ni osnovala. A tudi liberalizacija odbora ni uspela, ker se je vršila agitacija preveč privatnim pótem. »Narod« jo je pozneje celo tajil, češ, da »je to zahrbtno natolcevanje«. »Novicam«, ki so o tej agitaciji pisale, pravi: »Mladoslovence bi

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 20.

rade skovále ‚Novice', da si ravno nam jih prav nič treba ni, nego treba nam je samo delavnih Slovencev, starih in mladih skupaj.«[1])

Tu je torej »Narod« tajil celó eksistenco »Mladoslovencev«. Zakaj? Eden njegovih sourednikov, dr. Vošnjak, se je potezal za deželno službo zdravnika na ljubljanski prisilni delavnici. Nekaj dni pozneje jo je tudi v resnici dobil in sicer zato, ker mu jo je bil dr. Costa v novembru 1871 na federalističnem shodu v Pragi obljubil. Sedaj so za »Narod« naenkrat padli vsi oziri, in šest številk pozneje je že priznal dve stranki ter napadel Bleiweisa in Costo: »Prepričal sem se pretečeni teden . . . ka je dr. Bleiweis samo mitično ime, dr. Costa je pa pravi in edini faktični vodja še na Kranjskem vladajoče tako imenovane ‚staroslovenske' stranke.« Dalje se poroča, da je bil Bleiweis zoper Vošnjaka, a da je odločil Costa, ki je bil zanj.[2])

V prihodnji številki »Novic« je Bleiweis javno povedal, kako neljuba sta mu dr. Razlag in dr. Vošnjak v Ljubljani, očitajoč jima, da sta prepustila svojo (štajersko) domovino »nemili osodi«.[3]) »Narod« je to očitanje nazval »ciničnо nesramnost«, pristavljajoč, da sta Razlag in Vošnjak še vedno v domovini (slovenski).[4])

»Narodna Tiskarna« je bila osigurana, dr. Vošnjak je imel službo, vsi oziri so za »Narod« padli, in pričelo

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 22.
[2]) Slov. Narod, 1872, štev. 28.
[3]) Novice, 1872, štev. 10.
[4]) Slov. Narod, 1872, štev. 28.

se je živahno streljanje med organoma »mladih« in »starih«. Boj so podkurile dopolnilne volitve za ljubljanski mestni zbor v aprilu 1872. V štev. 38. z dne 4. aprila je »Narod« razvijal misel, da abstinenca slovenskih volilcev v ljublj. mestnem zboru narodu napravlja veliko škodo. Vsaj v tretjem razredu bi lehko imeli znatno manjšino, ki bi kontrolirala večino. »Ne odtezajte se dalje boja, ker v volilnem boji se okrepi politični duh in energija, in če tudi za zdaj volite samo manjšino odločnih, izvedenih, zgovornih slovenskih mož, iz manjšin ... postanejo kmalu večine. Najnerodovitnejši posel na svetu pa je — roke križem držati in čakati, da pride zmaga brez boja.« Istega dne je zborovalo politično društvo »Slovenija« in sklenilo vnovič — abstinenco na predlog drja. Coste, ki je bil mnenja, da slovenska manjšina ne spada v mestni zastop slovenske Ljubljane. Naj se počaka novega volilnega štatuta, ko bo treba voliti vseh 30 mestnih svetnikov, ne kakor sedaj samo 12.[1]) — Čudna je bila ta Costova logika zato, ker je pričakovala od nemške Auersperg-Lasserjeve vlade in nemškega Dežmanovega mestnega sveta — Slovencem pravičnejšega volilnega reda! »Narod« je 9. aprila še enkrat pobijal abstinenco: »Naj volilci vendar s v o j o stvar s a m i v roko vzemo! Slovenstvo in Costa — to ste dve čisto samostalni reči.« A zastonj. Sklep »Slovenije« — »glasovalne mašine za dr. Bleiweisa in dr. Costo«[2]) — je obveljal.

[1]) Novice, 1872, štev. 15.
[2]) Slov. Narod, 1872, štev. 41.

Še ene volitve so bile, pri katerih so »Mladoslovenci« zastavili vse svoje moči, da porazijo »stare«. To so bile volitve v »Matico« dne 26. septembra 1872. S pomočjo živahne agitacije se je vpisalo neposredno pred volitvami veliko število »mladih« v društvo, da bi preglasovalo »stare«. Propadli so možje-pisatelji kakor Mencinger, Jurčič, Levstik, Stritar, a zmagali razni obskurni kandidatje konservativcev. »Novice« so ostro napadle mladoslovenske agitatorje; med njimi tudi mladega, baš z Dunaja došlega prof. cand. Šukljeta: »Če neki Šuklje kriči in se predsednika dr. Costo terorizirati drzne . . . se temu mladenču to oprostiti more, ker je bil le še en dan Matičar.«[1])

»Narod« s svojimi voditelji se je spuščal torej le bolj v praktično borbo. Veliko bolj principialno je razumel boj dr. Lavrič v svojem, l. 1871. v Gorici ustanovljenem listu »Soča«. Eden njegovih sotrudnikov je pisal v »Narod« povodom novega razpora pomenljive besede: »Boj prinaša ognjenost in delavnost, nesebično tekmovanje pomnoži pridnost in varuje pred apatijo, ki je hujši protivnik narodnega napredka nego domači razporniki.«[2])

Edini markantni glasitelj katoliško-liberalnih načel, ki se je od časa do časa oglašal v »Narodu« s članki, pisanimi v značilno krepkem jeziku, je bil haloški župnik Božidar Raič. Bil je učenec velikih čeških politikov, kakor se razvidi iz sestavka, ki ga je objavil dne 12. oktobra 1872 v »Narodu«, v katerem

[1]) Novice, 1872, štev. 40.
[2]) Slov. Narod, 1872, štev. 67.

izvaja med drugim: »Glasoviti časopisec češki, Havlíček, nasvetoval je pred 22 leti Čehom, da je na prospeh narodne stvari treba brže bolje izčistiti narodno-liberalno stranko vseh življev nesvobodomiselnih, nazadnjaških... ter osnovati čisto narodno stranko... Na raznih plateh našega Slovenskega pomalja se drzno mračnjaštvo, črnovestna sebičnost, pristransko ujedanje, ki ovaja narodu pogubne premišljaje, ne noseče pod čelinoj čistih kanov . . . Klanjajmo se torej častnemu geslu: vse za domovino, omiko in svobodo; le hudobni mračnjak je more črtiti, a nijen umnik.«[1]) Podobne misli je razvijal Raič v štev. 135. »Naroda« v članku: »Vse za domovino, omiko, svobodo«, naperjenem zoper smer »Slov. Gospodarja«, ki je začel zastopati strogo konservativna načela, zapostavljajoč narodnost veri.

Dne 5. novembra se je otvoril deželni zbor kranjski, v katerem je prišlo do zanimivih konfliktov. Najzanimivejša seja je bila ona z dne 4. decembra 1872, v kateri se je razpravljala adresa na cesarja, predlagana od narodne večine. Adresa je obžalovala, da se je Hohenwartov poizkus pomiritve narodov preprečil, protestirala je proti pripravljajočim se direktnim volitvam — postava o volitvah za silo (namesto abstinentnih poslancev), sloneča na direktnemu sistemu je bila na Dunaju že sprejeta v državnem zboru dne 20. marca 1872 proti glasom federalistov (za so glasovali Dalmatinci in od Slovencev Črne) — sklicevala se je nadalje adresa na prejšnji adresi kranj-

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 118.

skega deželnega zbora iz leta 1870. in 1871., a zedinjene Slovenije ni omenila več z nobeno besedico. Te adrese niso podpisali iz Slovencev: Razlag, Svetec, Kozler in Zagorec. Prvi je bil zoper adreso, ker je obžalovala preprečenje Hohenwartove akcije. On je bil zoper fundamentalke, češ, da je Kranjska premajhna, da bi se mogla sama zdrževati: »Celo avtonomijo moremo zahtevati le v ilirskem kraljestvu.«[1]) »Narod« je grajal imenovane poslance, da niso podpisali te »sicer premehke« adrese iz golega formalizma in imenoval Svetca naravnost »ustavovernega«. A bil je tudi poslanec Svetec, kakor je pojasnil že leta 1868. samo za avtonomijo naroda, ne pa za avtonomijo dežel in kraljestev, s katero se je pričenjala zadovoljevati narodna večina v soglasju s Tirolci, s katerimi so jo vezali verski interesi. Drugič je bil prisiljen »Narod« grajati dr. Razlaga, da je govoril v deželnem zboru — nemški vkljub temu, da »je narodna večina nastavila si hvalevredno načelo, izključno govoriti slovenski, da dokaže parlamentarno sposobnost našega jezika«.[2]) Vsled teh napadov je dr. Razlag odložil predsedništvo »Narodne Tiskarne«, češ, da dela »Slovenski Narod« za — reakcijo. Izstopajoč iz političnega življenja je napovedal brošuro: »Prvotno rodoljubje in ustavni razvoj na Slovenskem«, katere pa pozneje ni izdal. Obenem je v pismu na drja. Ahačiča označil z dokaj nejasnimi besedami svoj program

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 144.
[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 1.

kot »napredno katoliški«: »Napredna katoljška stranka tiči v sredini živega naroda slovenskega, kateremu je treba vsestranskega napredka... in ki je per eminentiam katoljški.«[1])

Z novim letom 1873. je edina goriška »Soča« krenila na odločno liberalen pot. Videlo se je, da sta v Gorici (na gimnaziji) dva tako markantna mlada moža, kakor sta bila Levec in Šuklje, voditelja znamenitega dijaškega pokreta na Dunaju iz zadnjih šestdesetih let. »Narod« je pisal še vedno precej prijenljivo; v prvi številki l. 1873., s katero je postal dnevnik, je še zagovarjal slogo, s katero resda ne misli »tiste puhle neopravičene in morilne zloge, katera terja, da bi se eni glavi, eni osobi ali eni kliki vse drugo uklanjalo.« Kranjski naprednjaki so bili spravljivejši, ker so imeli skupno borbo s konservativci zoper pripravljajoče se direktne volitve. Sicer je »Narod« priznaval že 1. februarja 1872., da bi si Slovenci z direktnimi volitvami pridobili poslancev na Štajerskem in Koroškem, a pristavljal, da jim morajo nasprotovati »že iz doslednosti našega prizadevanja po tem cilji, da smo enkrat sami gospodarji na svojem domu.« Z jasnostjo se to stališče pač ni odlikovalo!

Na zborovanju političnega društva »Slovenije« dne 25. januarja 1873 se je skupno sprejel dr. Vošnjakov predlog, naj Slovenci po vzgledu Čehov protestirajo v posebni spomenici na cesarja proti direktnim volitvam. Ta spomenica, v kateri se je protestiralo tudi proti temu, da dobe Slovenci samo 12 državnih

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 4.

poslancev[1]), se je nato kolportirala med ljudstvom v svrho nabiranja podpisov. V tem trenotku je prvič nastopila drakonična strogost Auersperg-Lasserjevega kabineta. Pričela se je persekucija shodov zoper volilno reformo, in konfiskacija listov je sledila konfiskaciji. Proti spomenici so divjali zlasti uradniki, celó poznejši prvi slovenski deželni predsednik na Kranjskem, takratni okrajni glavar v Tolminu Winkler je svaril pred njo, češ, da bi vlada sicer ne dovolila predilske železnice.[2])

Začasna navidezna sloga obeh narodnih strank na Kranjskem se je zopet zrušila ob priliki novih nadomestnih volitev v ljubljanski mestni zastop. Sicer se je dne 5. marca 1873 sklenilo v »Sloveniji«, da se Slovenci volitev udeleže. Dr. Bleiweis sam je rekel, da bo treba manjšinske slovenske kontrole v zboru, ker se najame novo posojilo. Dr. Zarnik je izjavil: »Čakali smo na federalistično vlado, da bi se spremenil mestni volilni red. To se nij zgodilo. Zdaj se moramo samo na svoje moči zanašati.«[3]) Dr. Costa pa je bil še vedno za abstinenco. Njegovo mnenje je končno tudi zmagalo v vrstah konservativcev in sicer vkljub nasprotnemu sklepu »Slovenije«. Nato je hotel dr. Vošnjak zasnovati samostojno volilno akcijo slov. meščanov, a ker se je vsakdo branil kandidature — razen vsiljivega in malo »dostojnega« Regalija —

[1]) Objavljena v „Narodu" z dne 1. febr. 1873, štev. 31.
[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 41.
[3]) Slov. Narod, 1873, štev. 55.

je cela akcija klavrno zaspala, vsled česar so »Novice« drju. Vošnjaku očitale, da se je blamiral.[1])

»Novice« so prve izprevidele, da se morajo politični stranki na Slovenskem diferencirati. Z ozirom na polemiko ob priliki mestnih volitev so izjavile: »Vsaki dan je tedaj razdor očitniši med nami; zato je — kakor na Češkem in poslednji čas na Goriškem — nujna potreba, da se ločite stranki z ‚Novičnim' in ‚Narodovim' programom in svoji se vstopijo k svojim ter se potem odločno vsak svoje stranke drži. Tisto ‚malo sem', ‚malo tje' je piškav sad, kakor žalibog skušnja uči.«[2])

»Narod« ni sprejel vržene mu rokavice. V dveh uvodnikih pod naslovom »Sloga ali ločitev med Slovenci« je izkušal zakrpati slogo: »Mi pa trdimo, da je tako ravnanje in nasvetovanje v denašnjih časih kratkovidno, nepolitično in naravnost nenarodno ter pogubljivo za nas vse . . . Učimo se od Čehov . . . Češka narodna stranka, sicer edina, ima dve frakciji. Ustavaki so jih krstili s ‚staro'- in ‚mlado'- Čehi . . . Staročeh Rieger piše v ‚Pokroku': ‚Samo ob sebi se razume, kateri so se v principijih (državopravnega) programa zedinili, morejo v sto drugih rečeh biti različnega mnenja' . . . Nevere ‚Slovenski Narod' ne bode trosil in je nij. Prepričani smo tudi mi, da je vera narodu potrebna, zato mu je ne bomo jemali, in je po našem mnenji nihče ‚vzeti' ne more. Ali nalog naš je politična in na-

[1]) Novice, 1873, štev. 12.
[2]) Novice, 1873, štev. 13.

rodna borba. Za to smo se mi odločili, drugi naj slobodno zagovarjajo še vero, če se jim potrebno zdi.«[1]) In prihodnji članek je k tem besedam pristavil: »Mi blagoslavljamo to vsestransko obzirnost, mi vidimo baš v tem izogibanji cerkvenih prepirov neko višjo kulturo, blažjo spravedljivost, politično zrelost, dà, modrost našega naroda, ako ga sicer v tem ne vodi srečni in pravi nagon samega sebe ohraniti.«

Konservativci pri »Novicah« in »Slovenskem Gospodarju« vsem tem lepim besedam niso verjeli in so tiho ravnali — po svoje.

Direktne volitve so bile med tem dne 6. marca v državnem zboru sprejete in čez mesec dni od cesarja potrjene. Zoper sprejem je izmed Slovencev protestiral sam Črne, drugi slovenski poslanci so bili v abstinenci. V tem času je priobčeval prof. Pajk v »Narodu« serijo zanimivih člankov pod naslovom: »Državopravna premišljevanja«, v katerih je prvič povedal nekaj zanimivih resnic, ki jih je poznejša zgodovina potrdila. Tako pravi dne 8. aprila 1873: »Da federativna večina nij v državnem zboru nastala, kriva je bila odsočnost najimenitnejše zaslombe vse opozicije, Čehov in Moravanov,« dokazujoč, koliko škode je ta abstinenca prinesla avstrijskim Slovanom. Tudi glede fundamentalk pravi popolnoma resnično, da »federaliste prav za prav ločijo, ne pa združujejo.«[2])

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 73.
[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 81.

Pričele so se priprave za direktne volitve. Takoj se je videlo, zakaj so hoteli mandatov željni liberalci imeti slogo s konservativci. Dr. Vošnjak je predložil, naj se izvoli poleg večjega števila lokalnih volilnih odborov v Ljubljani skupni centralni volilni odbor, ki bi določal kandidate — seveda iz obeh strank. »Novice« so proglasile tak odbor za nepotreben. Vsaka dežela naj dela zase. Zastonj je »Narod« kričal: »Zdaj nij čas za domače prepire . . . Vsi za enega, eden za vse!«[1]) Nastopil je mladi kaplan Karel Klun, poznejši organizator katoliške stranke in v dunajskem »Vaterlandu« odločno pobijal centralni volilni odbor. To nasprotovanje konservativcev je povsem odgovarjalo njihovemu oddaljevanju od vsiljenega jim programa »združene Slovenije« — katere analogon bi bil centralni volilni odbor — kakor tudi njihovemu približevanju k nastajajoči »pravni« stranki, ki je priznavala za svojo podlago »nerazdeljivost in zgodovinsko pravo posameznih dežel.«

Državnopravna stranka se je ustanovila na shodu katoliških federalistov dne 8. in 9. oktobra 1872 na Dunaju, katerega so se udeležili zastopniki s Češkega, Poljskega, Kranjskega, Štajerskega, Koroškega, Avstrijskega itd. Njeni slovenski pristaši je še niso takoj po ustanovitvi javno izpovedovali, ker še vez z napredno slovensko stranko ni bila povsem pretrgana. A polagoma je bil pričel že istočasno kaplan Klun delati priprave, da se slovenski konservativci odločijo od naprednjakov in pridružijo

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 91.

pravni stranki. Dne 23. oktobra 1872 je pisal v »Vaterland«, da mladoslovenska stranka postaja nevarna, ker od dne do dne pridobiva več tal med Slovenci. Glasilo njeno »Narod« da je z veliko spretnostjo urejevano, a škodljivo. Mladi življi s Štajerskega so ognjeni in imajo agitacijski talent. Starim očita dopisnik celo vrsto usodepolnih napak, vsled česar se je bati za njihovo samostojno eksistenco. K temu je pristavil »Narod«, da so stari začeli delati napake, »odkar je Costa iz Germana Slovan (ka-li) postal.«[1])

Priporočati so pričele državnopravno stranko najprej »Novice« v marcu 1873, prinašajoč njen program.[2]) Javno pa so se priznali k njej prvi Štajerci s Hermanom na čelu. Dne 8. maja 1873 je prinesel »Slovenski Gospodar« uvodnik »Sporazum o pravem času«, v katerem je izjavil, da »se hočejo štajerski Slovenci krepko držati državnopravne stranke nemških sodeželanov, ki bodo v Gradcu osnovali volilni odbor za Štajersko, ki nam bo pomagal s tiskovinami v slovenskem jeziku brez vseh posebnih stroškov. Nasvetovani bodo kandidatje, ki tudi v narodnem oziru popolno zaupanje zaslužijo, za ktere toraj narodna stranka lehko dela, če hoče.«[3])

»Narod« ni hotel o pravni stranki nič slišati, in je očital konservativcem, da so pričeli priporočati nov program ter se izneverili taborskemu programu »zedinjene Slovenije.«[4]) Konservativci so osnovali volilne

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 124.
[2]) Novice, 1873, štev. 11, 12.
[3]) Slov. Gospodar, 1872, štev. 19.
[4]) Slov. Narod, 1873, štev. 107, 148.

odbore za posamezne dežele, »Narodovci« pa centralni volilni odbor za vse Slovensko. Ta dva odbora sta bila dne 6. maja še za skupno delo s tem pogojem, da naj poslednji obrača svojo pažnjo zlasti na nekranjske volilne okraje.[1]) Kmalu nato pa sta se ločila, in pričelo se je pričkanje zavoljo programa. »Narod« je začel napadati program pravne stranke, ki zahteva nerazdeljivost posameznih dežel in se izneverja zedinjeni Sloveniji.[2]) »Gospodar« je odgovarjal, da politiki ne smejo biti fantasti: »Ako stopimo sedaj sè svojim ‚narodnim programom' v dunajski zbor, najdemo tu pomilovanje, ondi p o s m e h. Z narodnim programom ne ustrežemo s e d a j nikomur, če ne svojim — nasprotnikom, kajti ž njim nesemo r a z d o r v tabor federalistov! Še-le, če imamo enkrat po v e č i n i federalistični parlament, ali federalistično ustavo in vlado, — t a k r a t z našim programom na dan, — sedaj ž njim v žep!«[3])

Nastal je popoln razdor med obema strankama na Slovenskem, ki se je javljal od ene strani v napadanju Costove banke »Slovenije« (polemike Zarnikove), od druge z intrigiranjem proti »Narodni Tiskarni« (Klunovi dopisi v »Vaterlandu« in nastopi na občnem zboru tiskarne). Prišlo je tako daleč, da so »Novice« dne 21. maja 1873 napisale pomenljive besede: »K a k e g a k a n d i d a t a, p r i p o r o č a n e g a o d l i b e r a l s k i h S l o v e n c e v c e n t r a l-

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 105.
[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 113.
[3]) Slov. Gospodar, 1873, štev. 24.

nega odbora bomo pa se še bolj bali in ogibali, kakor pa nemčurjev.«[1]) Volilni shod Vošnjakov v Celju dne 25. maja je organiziral štajerske naprednjake. Hermanov shod dne 22. junija istotam pa konservativce iste dežele. Postavili so se kandidatje in protikandidatje.

Dne 1. julija so sklicali graški visokošolci, ki so v teh letih stali dijaškemu gibanju na čelu, shod, da odgovoré na »pogubonosni čin pravne stranke z dne 22. junija v Celju, s katerim se je razglasil razdor med Slovenci samimi.« Na tem shodu, pri katerem so nastopali: Štiftar, Hubad, Poznik, Simonič, Ivančič, Križnič, Scheinigg, Brežnik, Šmidinger i. t. d., se je obsodila pravna stranka kot »razvitku slovenskega naroda na podlagi vsestranske svobode in omike« nasprotna.[2])

Program pravne stranke, ustanovljene od federalistično mislečih Nemcev, je stavil na prvo mesto verske interese. Po njem se je stranka potezala 1) za ohranitev enote in nerazdeljivosti države, 2) za ohranitev samostojnosti, zgodovinskih prav in nerazdeljivosti kronovin in dežel, 3) za organični nadaljnji razvitek teh dejstev na krščanski podlagi. Dalje se je še zahtevala ravnopravnost jezikov v uradu in šoli ter obrana narodnih manjšin po posebnih zakonih. — Ker si je napredna stranka stavila za naj-

[1]) Slov. Gospodar pa je pisal dne 21. avg. 1873, da je njegovi stranki „ljubše konservativni Nemec kakor liberalni Slovenec in da ji je vera več, kakor narodnost."

[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 152.

višji cilj zedinjeno Slovenijo, so ji pravničarji oporekali, da dotični deželni zbori ne bodo nikoli dovolili, da bi se njih dežele trgale. »Narod« je temu nasproti povdarjal, da deželni zbori pri taki razdelitvi ne bodo kompetentni govoriti. Posnel je članek iz južnotirolskega lista »Il Trentino«, ki dokazuje, da bo o taki novi teritorialni razdelitvi sklepal samo državni zbor. Idejo je treba ohraniti, ker »bode Avstrija vendar prišla naposled do necega urejenja po narodnih skupinah, — bilo bi to za nas Slovence greh, ko bi kacemu oportunstvu na ljubo, ali kacemu nezanesljivemu zavezniku (kakor so konservativni Nemci) — pustili ali popustili edino rešilno idejo, ki smo jo s tolikim trudom vpihali. In baš ker to hoče novopečena ‚pravna' stranka, znamenje je, da jej ne gre za narodno temveč bolj za rimsko politiko, ne za slovensko ljudstvo, temuč za gospodarstvo klerikalizma.«[1])

»Slovenski Gospodar« je označil, da je liberalni stranki »narodnost če ne edina, pa vsaj največša svetinja, katera ji tako v oči bliščí, da ne vidi, da, ako se narodnost stavi na prvo mesto... po tem principu ne razpade kar Avstrija, ampak nastane vesoljni prevrat po vsej Evropi.«[2]) Temu nasproti je »Narod« trdil: »Mi pa najdemo edino poroštvo za obstanek slovenskega naroda v narodnem principu, v borbi za zedinjeno Slovenijo.«[3])

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 187.
[2]) Slov. Gospodar, 1873, štev. 20.
[3]) Slov. Narod, 1873, štev. 154.

Obe stranki sta se organizirali vsaka zase. In »Narod« je trdil, da »ta razpok ni več zaceljiv... pojmi se morajo, preneseni na polje d e j a n s k e politike, na obeh straneh popolnoma izčistiti.«[1]) Začelo se je živahno politično gibanje v vseh slojih naroda, kakor ga ni bilo poprej in dolgo pozneje ne. »Narod« je slutil, kje je njegova naloga in katere življe pritegniti k narodu je njegov poklic: »Pridobili smo že v tem kratkem času mnogo življev, ki so že bili odpadli, ker so mislili, da naša narodnost in nazadnjaštvo — je identično.«[2]) Zvest svojemu narodnemu načelu je proglašal: »Ker je nam največ in najbolj in v prvi vrsti za slovensko narodnost, za to rajši vidimo, da je kakoršen koli Slovenec voljen, nego ustavak.«[3])

Volitve (prve direktne) za državni zbor so se vršile v oktobru. Liberalna stranka je mogla biti ž njihovim izidom zadovoljna, pridobila si je štiri mandate. Za Slovence pa so te volitve v splošnem pomenile poraz. Namesto dvanajstih je bilo izvoljenih le osem Slovencev. Vrhutega je počastila konservativna stranka grofa Hohenwarta z gorenjskim mandatom. (Na Notranjskem je bil grofa premogel dr. Razlag.). Največja sramota za Slovence pa je bila, da je bil na Dolenjskem voljen zagrizen renegat Dežman.

Novoizvoljeni poslanci so se nekaj časa obotavljali, bi li šli v državni zbor, ali ne. Naprednjaki so

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 192.
[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 200.
[3]) Slov. Narod, 1873, štev. 219.

se kategorično izrekli za. V tem zmislu je pisal »Narod«: »Mi smo bili za pasivni upor še tačas, ko so naši poslanci v državnem zboru sedeli. In še dan denes smo tega mnenja, da je bila pasivna politika tačas na mestu in da bi morda niti take decemberske ustave ne bilo, ko bi bili precej tačas vsi federalisti Čehe posnemali... A zdaj je vsa situacija druga... Vse nas sili, da boj na drugo polje prenesemo, da v rajhsrat gremo vsi.«[1])

V tej borbi se je kaplanu Klunu posrečilo ustanoviti klerikalni stranki strogo politično glasilo »Slovenca«, ki je izhajal najprej trikrat na teden, čez deset let pa se razširil v dnevnik. Nemška stranka v deželi je začela koketirati z Mladoslovenci, tudi dr. Zarnik je v deželnem zboru kranjskem izrekel željo, »da bi pri nas enkrat že več ne bilo take stranke, ki je v dejanji sovražna naši narodni eksistenci, ter da bi se pač morda ločili v liberalce in neliberalce.«[2]) Tudi »Narod« je bil mnenja: »Pač je res, da vsi dogodljaji kažejo, da bi bilo dobro in prav, ko bi svobodomiselni elementi vseh narodov zložno delali proti reakciji.«[3]) A do kakšnega stika z nemško stranko takrat ni prišlo.

Obe stranki slovenske delegacije sta si stopili v parlamentu na Dunaju večkrat ostro nasproti. Posebno glasovanje liberalne četvorice za konfesionalne postave je vzbudilo v »Narodu« in »Slovencu« izvenredno ostro polemiko. Otvoril jo je dne 3. februarja

[1]) Slov. Narod, 1873, str. 224.
[2]) Slov. Narod, 1874, štev. 10.
[3]) Slov. Narod, 1874, štev. 18.

1874 v »Narodu« mladi novomeški profesor zgodovine Fran Šuklje v članku »Svobodomiselni Slovenci in verske postave.« V tem sestavku si je postavil pisec nalogo preiskati, »ali so bili naši nagibi, samostalno postopati ter klerikalno vez pretrgati zares izvir možatoresnega prepričanja.« Predlagane postave so musicer še premalo radikalne, a vendar »napredovalen korak«: »Civilni zakon, naraven sam ob sebi, ker je zakonska zveza v prvej vrsti splošno-človeška pogodba, pri katerej razne konfesije sè svojimi ceremonijami le auksiliarno sodelujejo, je potreben posebno v Avstriji, kjer prebivajo verniki raznih verskih izpovedanj... Še bolj pa se morajo naši poslanci za to potegovati, da se odpravijo škofova semenišča, gnjezda jezuitizma in sovraštva do omike ter da se duhovenski narastaj po univerzah strokovnjaško in splošno izobražuje... Vsaj nam jasno kažeti zgodovina in lastno izkustvo, da je klerikalizem povsod si enak, povsod brezdomovinsk in da se samo zarad tega narodom hlini in prilizuje, da bi jih tem laglje rimskemu absolutizmu podvrgel... Na take elemente... še dalje se ozirati, bilo bi večnego politična napaka, bi bilo uže izdajalstvo nasproti našemu narodu in njegovej bodočnosti.«[1])

Ta Šukljetov članek je našel v vsem avstrijskem časopisju odmev. »Slovenec« mu je v štev. 17, 1874 ostro odgovoril, češ, da se pisec poslužuje v zgodovini laži. Brutalnosti ni cerkev nikoli priznavala. Šuklje je odgovoril urednikom »Slovenca«, dokazujoč iz

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 27.

papeške zgodovine, da je cerkev k nekateremu zločinu papežev molčala, ga na tihem odobravala in ne rabila izreka: Non possumus!, kakor je »Slovenec« trdil. Šuklje je končal svoj odgovor: »Vas zagotavljam, da sem pri vsakej priliki, kadar se popovska ali mežnarska roka zmoti na obširno polje zgodovinske znanosti, pripravljen, jo ‚sans peur et sans reproches' s tehtnimi dokazi na kosmate prste krcniti.«[1])

V času teh političnih in kulturnih bojev je stopil tudi Janko Kersnik v »Slov. Narodu« na dan, ne nad črto, ampak po njo. Začel je od junija 1873 dalje priobčevati serijo podlistkov, s katerimi si je takoj pridobil — pod precej prozornim psevdonimom »Baptista« — ime prvega in sploh enega najboljših slovenskih feljtonistov. Ker spada kot tak ne samo v politiko, ampak tudi v lepo literaturo, se nam je ozreti, preden označimo Kersnika kot feljtonista, na splošni razvoj slovenskega leposlovja v teh letih.

Usodepolna sloga l. 1870. in oportunizem drja. Zarnika, ki ga je pozneje sam obžaloval[2]), sta bila uničila »Zvon« in »Pavliho«. Leta 1871. niso imeli Slovenci nobenega boljšega leposlovnega lista, in njihova najodličnejša pisatelja, Levstik in Stritar, sta utrujena in užaljena molčala. Tudi ostali krog mladih mož, ki se je prejšnje leto zbiral okrog »Zvona«, se je za nekaj časa umeknil iz javnosti. Tu je pričela »Narodna Tiskarna« v Mariboru, katere voditelji so

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 34.
[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 220.

bili sokrivi »Zvonove in »Pavlihove« smrti, delati priprave, da začne z novim letom 1872 izdajati leposloven list »Zoro«. Ali je hotela popraviti s tem svoj greh in ustvariti nadomestilo za »Zvon« in »Pavliho« — napovedovala je malo pozneje tudi humoristično-satiričen list »Strela« — ali je hotela novi tiskarni pripraviti hrane, kdo to ve? Jaz za svojo osebo bi se odločil skoraj za drugo eventualnost z ozirom na trgovski oklic v »Narodu« z dne 4. novembra 1871. Prva objava o novem listu pripoveduje zgodovino »Zore« sicer nekoliko drugače: »Sploh se čuje potreba beletrističnega in znanstvenega časnika. Da se tej potrebi ustreže, je že rajni prezgodaj umrli A. Tomšič z g. Davorinom Trstenjakom zložil program, po katerem naj bi se izdaval takošen časnik.« A izdajati literaren list, ki bi slovenskemu leposlovju dajal zakone, pravec in vzmah, ni bil sposoben niti Tomšič niti Trstenjak. In značilno je, da so vzeli Mladoslovenci starino Trstenjaka, tega Ilirca, pozneje noviškega enciklopedista in polihistorja ter poligrafa za mentorja svoji lepi knjigi. Mož je bil pač liberalen duhovnik, a sodobna poezija mu je bila povsem tuja. Urejeval je dva letnika »Zore« (1872—1873) sam, pozneje skupno z drjem. Jankom Pajkom. V prvih letnikih je bila »Zora« list, ki je z vsakovrstnimi anekdotami, smešnicami hotel zabavati, a poučevati s članki, o katerih se zdi, kakor da bi jih bil prevajal urednik iz kakega konverzacijskega slovarja. Poleg tega je prispeval Trstenjak kratke življenjepise slovenskih slovstvenikov, po večini svojih vrstnikov in

znancev. A tudi to blago je bilo sestavljeno površno in brez vsake naučne ali kritične ambicije. Vrhutega je pisala »Zora« skrajno neenoten jezik. Večina pisateljev je bila s Štajerskega in spisi njihovi niso bili samo polni štajerskih lokalizmov, ampak tudi okorne skladnje in takega besednega reda, ki se je neugodno razločeval od dosedanjega literarnega jezika slovenskega, osnovanega v prvi vrsti na kranjskih, zlasti dolenjskih narečjih. A Pajk, ki je bil l. 1873. pričel sourejevati list in ga po Stritarjevem uzorcu polniti s kritičnimi pomenki, je pisal neko slovensko-hrvatsko-rusko mešanico. Hrvaščino je mešal principialno, ker je bil od nekdaj za to, da sprejmó Slovenci ta jezik za jezik svoje višje literature. Na Rusko pa je hodil posebno po abstraktne izraze, katerih je kot doktrinaren filozof rabil zelo veliko. Razlika med artistično vsebino in elegantno obliko »Zvona«, pa med utilitarnim obsegom ter okorno dikcijo »Zore« je bila velika. Z umetniškega stališča je bila torej »Zora« precej indiferenten list, vsled česar ne pomenja nikake dobe v slovenskem slovstvu. Pomen njen leži v tem, da je za silo izpolnila vrzel med prvim in drugim (1876) letnikom Stritarjevega »Zvona«. Dala je streho nekaterim nežnim pesmicam Gregorčičevim in bila prvo torišče takega markantnega talenta, kakršen je Tavčar, ki je nastopil s svojimi romantičnimi in bujnojezičnimi povestmi najprej v tem listu.

Ta dokaj neliterarni značaj »Zore« nam pojasnjuje, zakaj prejšnji »Zvonovci« — na čelu jim Stritar

in Levstik — niso pristopili k »Zori«[1]) Edini Jurčič, urednik »Narodov«, je prispeval eno s šifro podpisano povestico v prvi letnik in vabil — kakor smo videli — tudi Kersnika med sotrudnike. A kakor je soditi — zastonj.

Vtem se je začel »Narod« počasi zavedati svojega, od »noviške« stranke različnega programa, ki mu ga je bil začrtal Levstik v znamenitih člankih v zadnjih šestdesetih letih. V tem hipu se je zopet pojavil Levstik v »Narodu«. In jako značilno je, da se je oglasil v svojem in Stritarjevem imenu ob priliki, ko so »Novice« zopet enkrat na oba skupaj zasmehljivo namignile. Oglasil se je dne 4. aprila 1872 s podlistkom »Prešern, Prešerin ali Prešíren«, katerega meritorična vsebina je sicer nevažna kot pozneje ovržena, katerega ton pa je na novo ubral javne strune in se javno odzval v slovenskem javnem razpoloženju, dotlej tako mlačnem, mrtvem in breznačelnem.

Povod je bil naslednji: Neki dopisnik iz Kanalske doline se je v »Novicah« 1872, štev. 12 pritoževal, da se Prešeren po novem splošno piše Prešíren, dočim se je pesnik sam podpisoval Prešern. Urednik Bleiweis je k temu pripomnil, naj dopisnik vpraša izdajatelja Prešernovih pesmi iz leta 1866. Jurčiča in Stritarja, »če imata iz onega sveta pooblastilo« izpreminjati pesnikovo ime. Ta opomba je zbodla pravega

[1]) In to vkljub temu, da si je ustanovni shod pisateljskega društva, osnovanega 1872 po Trstenjaku, izvolil za glasilo svojih literarnih proizvodov ta list (Slov. Narod, 1872, štev. 49.).

urednika omenjene Prešernove izdaje Levstika, da je spisal razpravico pod zgoranjim naslovom ter jo popopral in osolil s sarkazmom in satiro na adreso »Novic« v toliki meri, kakor je bilo to dotlej redko v slovenskem slovstvu. In jako je zanimivo, da je najprej povdaril baš v »Narodu« pomen in talent onega Stritarja, ki ga je »Narod« še pred kratkim dokaj hladno ocenjeval. Levstik je pisal: »Možù, kakoršen je urednik klepetavih ‚Novic', slabo pristoji, poskušati gosp. Stritarja smèšiti samo zato, ker je genijalen mož, kateri se jim nij še nikoli uklanjal, in kateri, če nema o slovstvu drugih zaslug, ima vsaj to, da je prvi slovenski pesnik zdanje dobe, ter da so njegove lepoznanske novine »Zvon« bile take, da samo ene številke teh novin ne bi spisala vsa noviška mrgolázen, če se do razpoka napnè.«[1]) Na to je odgovoril Bleiweis v 16. listu »Novic« z dne 17. aprila 1872, str. 130: »‚Prešírnovemu Pavlihi' moremo odgovoriti še le drugi pot, ker nam danes prostora manjka. Naj častiti naši bralci za ta čas vzamejo v roke ‚Novice' od leta 1870. in na strani 321 i. t. d. drage volje beró kot predgovor našemu prihodnjemu kratkemu odgovoru obširni sestavek, ki ga je spisal profesor Bolè pod naslovom: ‚Črtice o Pavliha-Zvonovcih'. Sestavek je interesanten ter je moral zelo resničen biti, kajti prizadetim je vso sapo zaprl.« V prihodnjem listu »Novic« se je Bleiweis v resnici še enkrat vrnil k tej zadevi in ostro pičil Levstika zaradi popravljanja

[1]) Slov. Narod, 1872, štev. 38.

Prešernovih in Vodnikovih verzov ter končno dodal opazko: »Abecedarija gola je že staro zakletstvo slovenskih Kranjcev, kakor nam pričuje ona glasovita abecedarska vojska iz l. 1832 . . .« Zlobno je dostavil: »Pavlihov oče pa bi gotovo svetu bolje ustrezal, da bi svojo ‚učenost' na drugem mestu prodajal, da ne bi treba bilo ‚Pravniku' popravljati mu njegovih prevodov.«

Te Bleiweisove replike, zlasti pa njegovo namigovanje na sestavek Boleta, katerega je bil ob svojem času izdajatelj »Zvona« visokomerno skoraj prezrl, vse to je izvabilo Stritarja iz rezerve. Napisal je najprej z ozirom na prvo opazko Bleiweisovo o Prešernovem »pooblastilu« in z ozirom na Levstikova dokazovanja o pravilnosti pisave »Prešíren« tri »Prešírnova pisma iz Elizije« po načinu starih »Todtengespräche«. V prvem pismu Prešeren kavstično ironizira noviške literate, daje Stritarju in Jurčiču odvezo zaradi izpremenjene pisave svojega imena in se končno sam tako podpiše. V drugem pismu se pogovarjajo umrli slovenski pisatelji o Levstikovih podlistkih v »Narodu« in ugibljejo, kdo bi bil njihov pisec. Končno izreče svojo sodbo tudi Prešeren:

„Resnica je vse, gotova, kar pravi;
O tem nij dvombe, samó da mož je
Vzel v róko preveliko orožje;
Z gorjačo nihče mušice ne goni,
In zajci ne streljajo se s kanoni.

Lev s tigri[1]) borí se naj, ne z mušicami;
Kaj terga in ruje se mož z Novícami?
Kakóvo čast prinese mu zmaga?
‚Kako sem ga treščil!' — Lepa snaga!
Doraslega naj si nasprotnika vzame,
Ne tacega, ki mu ne seže do rame.
Čemu vso to učenosti potrato?
Gredoč se sune paglavec v blato.
Drugam naj oberne svoje kreposti,
Kjer res potreba je učenosti.
Káj drug bi pisal s takim peresom!
A mož ga nosi rad za ušesom
Če more pri njem kaj tvoja beseda,
Govôri z možem — z lépa, se véda,
In reci, da naša družba vesoljna
Tu doli z njim nij nič zadovoljna,
Káj smo pričakovali od njega!
A čudna res je moževa šega.
Doklej bo sedèl še ter gledal v miri,
Kako se nesramna puhlost šopiri,
Sleparsko prodaja blagó se na sejmu?
Vse to mu rêci, in tudi povéj mu:
Pusti naj té abecedne tepéže,
Po višjem naj, imenitnejšem seže;
Delí se naj delo, da bo kaj prida;
Drug kamen naj lomi, on naj zida."

V tretjem pismu polaga Stritar Prešernu na jezik drastično obsodbo utilitarnih nazorov noviških literatov in končno vznesen slavospev pravi poeziji. Kot »Dostavek« objavlja Stritar v tej, eno tiskovno

[1]) Prva dva zloga sem dal jaz natisniti debelo, v njih se skriva ime takrat neznanega avtorja podlistkov Levstika, ki ga je Stritar umetno vpletel v verze, posnemajoč pri tem docela maniro Prešernovo, ki je tudi ljubil take besedne igre.

polo obsegajoči brošurici svojo korespondenco z Boletom, iz katere se razvidi, da sta se ž njim razprla zaradi Stritarjeve ostre kritike slovenske dramatike, ali — kakor je Bole razumel — slovenskega dramatičnega društva. Sicer pa je Bole pisal Stritarju, da ga »osebno tako visoko, kakor vsi njegovi prijatelji čisla i spoštuje.« A takoj po tem pismu je napisal v »Novice« one »Črtice o Pavliha - Zvonovcih«, kjer je mrgolelo osebnih napadov na Stritarja, kateremu se je z Levstikom vred podtikalo naravnost — narodno izdajstvo.

S to objavo Boletove korespondence se je Stritar sijajno opravičil; moralno je uničil svojega nasprotnika, ki je bil med tem časom odšel na Rusko, kjer je izginil.

Poleg te knjižice je izdal Stritar obenem še eno brošurico tudi na eni tiskovni poli, ki je obsegala 15 sonetov. To je bila prva serija njegovih znamenitih »Dunajskih sonetov«. V njih je obrnil pesnik kopje, ki je molelo iz zadnjega stavka Bleiweisovega odgovora Levstiku, proti staroslovenskim prvakom samim in si izbral za motto: »‚Sapo zaperli!' Nov.« Z eno in drugo knjižico je blesteče dokazal, da mu Boletov sestavek ni »sape zaprl«, ampak da je molčal doslej iz povsem drugih vzrokov. Sedaj pa je vdrl z nebrzdanim pogumom v noviško družbo in jo pokazal v jarki luči uničujoče satire.

Iž njegovih brezprimerno jasnih, določnih in elastičnih verzov je vstala podoba ljudi, majhnih po duhu, zaostalih za tekom časa, pravih pokrajinskih

Abderitov, ki se igrajo velike voditelje »naroda«. Ožigosal je njihov nepotizem in bahaštvo, glavno signaturo Bleiweisove dobe:

„O blagor njemu, ki je med pervake,
Ki v bratovščino je sprejet izbrano,
Med strijce, zete, kume té in svake!
Kakòr bi trenil vse je njemu znano,
Omite v hipu vse so mu napake,
Preskerbljen z dušno je, telesno hrano."

In nato je poklical pred sodbo svoje neizprosne satire enega prvaka za drugim, kažoč Slovencem samooblastnika »očeta« Bleiweisa kot »boga maščevanja, neskončno jeznega«, »sinu« Costo kot pribeglega špekulanta, »zeta« Murnika kot pokornega učenčka, Lesarja kot oblastnega literata, napisavšega eno samo knjigo: Kuharske bukve; končno je krcnil tudi svojega ocenjevavca v »Narodu«, suhoparnega doktrinarja Pajka, poizkušal proti očitkom poslednjega opravičiti svojo svetobolno poezijo, prijel Marna zaradi njegovega »neslanega« poučevanja slovenščine na ljubljanski gimnaziji ter končno vžgal vsem prvakom na čelo znamenje sebičnosti in dobičkarije:

„Ko verže vlada káko jim ‚koncésijo'.
Huj! zbirajo okolo nje se kavke,
Ter tiho v lepi zložnosti delé si jo.
In ljudstvo! káke imaš ti opravke?
Ti stradaš, moliš, hodiš za procésijo,
Ti vpiješ: Slava! — ter plačuješ davke!"

V juniju 1872 je izdal Stritar drugi zvezčič »Dunajskih sonetov«, kmalu nato tretji. V letu 1873 je celo

zbirko pomnožil še za dva soneta (vseh 47) in jo izdal skupno v drugem natisku.

Pečal se je tudi v nadaljnih sonetih v prvi vrsti s slovensko politiko, zahtevajoč od nje poštenosti, zakaj: »svét bodi sam, kdor sveti stvári služi!« Kot najelegantnejši tedanji slovenski pisatelj ni mogel prenesti grobega in sirovega tona, ki je bil zavladal v takratnem bojevitem času v slovenski knjigi. Nevolji svoji je dal duška v klasičnem, še vedno veljavnem sonetu, ki se začenja:

„Pisatelji slovenski, časnikárji!
Kakó sirovi ste, neotesáni;
Bosí, nevmiti in nepočesáni,
Po govori, vedênji ste dervarji!

S peresi ne, vi pišete z loparji!
Če v míslih ste, v jeziku telebáni,
Vi ménite, da pravi ste Slovani;
Kje plemenitost v vašem je slovárji?“

Slovensko državnozborsko politiko Bleiweisove dobe je karakteriziral ostro a točno:

„Oj vi politiki visoki, slavni!
Kakó izborno posel svoj umejete!
V sklepávanji na persih gumbe štéjete:
Pojmò, — ne pójmo, — pójmo v zbor državni!...

Ti paznouho zajčje trepetúnstvo!
Beseda krepka ti iz ust ne pade,
Predevaš sklepe, kakor mačka mláde;
Prokleto ti vsestransko omahunstvo.“

Plašnost in nejasnost programa je v resnici označevala slovensko politiko na Dunaju. Zato pa je

v domovini vladal naravnost terorizem, ki se je držal v prvi vrsti in najmočneje vsled svete krinke pobožnosti, ki si jo je nadeval. Velika zasluga Stritarjeva je bila, da je strgal politiki to sveto krinko z obraza in ožigosal za vse čase špekulantsko združevanje profanih borb s svetimi cilji. V njegovem 44. sonetu padajo verzi kakor udarci kladiva na nakovalo:

„Vi hočete mi biti kristijani? —
Ne strinja s kristijanstvom se pervaštvo:
Ljubezen Krist učil je, — vi sovraštvo;
On luč je ljubil, — vi temi ste vdani.

Kroták je, vsmiljen bil, — vi ste tirani;
Bogastvo ljubite, — on siromaštvo;
Sovražil laž je, — vam je laž junaštvo;
Po kteri ste podobni vi mu stráni?

Preganjan bil je on, — vi nas pregánjate;
Oznanjal mir je, — boj vi med narodi;
Hinavstvo je čertil, — vi se mu vklánjate.

Fanátiki ste vi, — on milo sodi;
On križ je nosil, — vi se nanj naslánjate:
O pôjte iz svetíšča, sram vas bodi!“

V celi oni množici, ki se je tesnila in ukvarjala ob vodstvu slovenskega naroda, je iskal pesnik velikega moža, človeka silne volje, širokega uma in vročih čuvstev, a ni ga našel. Čas ta pač ni imel »junaka«. In značilno je, da oni Stritar, ki je vedno vse svoje nade stavil v mladino, v teh sonetih ironizira tudi to svoje upanje. Razočaralo ga je ponašanje takozvanega mladoslovenskega organa »Slo-

venskega Naroda«; ko je vpraševal po »mladi Sloveniji« in »idejah« »v Mariboru pri Narodi«:

„Odgovorilo se mi je dvoúmno . . .
‚Tu ali tam odgovor jasen škodi!'
Novin ščipanje vseh je nepogumno;
Kam, vraga! naj še človek vprašat hodi?"

In z vzklikom: »Naprej! pa naj si sam razbijem čelo!« se je vrgel pesnik v boj. Pogumno je razvil zastavo velike, široke kulture. V krasni smelosti je vzrastel sam v junaka, on, ki je bil po naravi krotak kakor nežno jagnje. In slovenski zrak je pretresla prva javna izpoved svobodnega svetovnega nazora. Privrela je na dan pesniku v taki napetosti čuvstev, da se je izlila v umetniško dovršeno obliko dramatičnega stopnjevanja:

„Izpóved mojo čujte: Jaz svobôdi
Iz serca vdan sem, — mirno poslušajte!
V politiki poštenje mene vodi;

Temò sovražim — kamen pobirájte!
Za mir gorím in spravo med narodi;
Slovenec liberalen sem, — metájte!"

To je bil čin.

»Dunajski soneti« pomenijo višek Stritarjeve pesniške sile. Kakor se porode v osrčju zemlje kristali pod velikanskim pritiskom, tako je tudi te pesmi iztisnila pesniku iz srca silna napetost čuvstev, na katerih je počivala cela svinčenotežka atmosfera domovine njegove.

Sprejeti so bili »Dunajski soneti« z entuziazmom. Takratna mladina jih je znala vse naizust. Bleiweis[1]) je po njihovem povodu imenoval Stritarja »večnega študenta« in ga vrgel v en koš z nemškutarji. »Narod«[2]) pa je občudoval v pesmih — nove rime: »Komur so znane poezije Borisa Mirana, temu je dovolj povedati, da je pesnik kot pesnik na vse strani tako dovršen, kakor v Miranovih pesnih; a kar se tiče stikov (rim), to je Stritar v sonetih in Preširnovih pismih Slovencem tir razširil.« In ker je bil nedavno že Levstik nazval Stritarja v »Narodu« genialnega, prisodil mu je sedaj tudi »Narodu« sam od sebe ta naslov in mu končno svetoval uvaževati besede, »katere sam o našem in svojem prijatelji daje Preširnu govoriti« (navaja gori citirane verze, da »mož je vzel v roko preveliko orožje« i. t. d.).

Ako je Stritar trdil, da liberalna stranka na Slovenskem »neče se še prav roditi«, so se skoro nato začele stvari razvijati hitro — pospešil jih je baš on s svojim pogumnim činom — in ko so bili v maju 1873 Slovenci zopet pripravljeni postati privesek nemško-rimskega telesa v podobi pravne stranke, takrat je odkrito stopila na plan slovenska napredna stranka. In v prvi njeni vrsti je stal — Janko Kersnik.

[1]) Novice, 1872, štev. 22.
[2]) „Slov. Narod", 1870, štev. 58.

Meseca maja 1873 se je ponudil Kersnik Jurčiču, da mu napiše za »Narod« nekaj podlistkov. Jurčič mu je odgovoril v listnici dne 15. maja: »Dobro. Le res daj!!« Dva dni pozneje je že natisnil »Narod« pod črto »Muhasta pisma I.« s podpisom »Baptista.« Pismo polno zbadljivk na takratnega kranjskega dež. predsednika Auersperga je bilo zaplenjeno. Drugo »muhasto pismo«, v katerem se je Kersnik najbrž humoristično bavil zopet s kranjskim nemštvom, je konfisciral urednik Jurčič, o čemer je Kersniku javil v listnici z dne 24. maja 1873. Jurčič je pač uvidel, kako nevarno se je z bikom bosti, nemški režim je vladal vsemogočno in treba je bilo biti uredniku slovenskega lista skrajno opreznemu. Ta neuspeh, ki ga je Kersnik doživel v začetku svojega slovenskega podlistkovanja, ga je za hip spravil v nevoljo in maloupnost. Mladi začetnik ga je sprejel kot blamažo, kakor se razvidi iz Polčevega pisma, pisanega Kersniku dne 27. maja 1873: »Dragi Janko! Tvoje zadnje pismo sem sprejel. Čuditi se moram, da te je po prvi nesreči zapustil pogum še dalje pisati. Kolikim možem so se delale s početka najhuje zapreke, a to jih ni osupnilo, delali so še nevtrudljiveje, ako ne na ta, pa na drugi način. Pišeš, da si naredil ‚fiasko'; kako k tej besedi prideš, ne vem ter Ti samo navedem sodbo o Tvojem listku, ktero je izrekel Levstek, ki gotovo ne hvali vsakega; rekel je: ‚Naj piše to, kdor hoče, jaz ga ne poznam, a pisati zna jako dobro.' G. stric Höffern, kteremu seveda Tvoje ime nisem imenoval, je slutil v Baptistu Zarnika ali pa Stritarja, — Jurčiču

je prav žal, da pri sedanjih okoliščinah mu nadaljevanje muhastih pisem tiskati ni mogoče. Hvalil je zelo Tvojo pisavo, a svetuje Ti sedaj pisati kar hočeš, bodi si znanstvenega ali pa beletrističnega zapopadka. Vem, kako nerodno je, ako se Ti vse prestriže, kar si imel lepo napeljano. Dokaj gradiva bi Ti tudi dala ljubljanska staroslovenska gnjila svojat, a sedaj bi to ne bilo politično, prej bi to bilo mogoče po volitvah. Jurčič Ti tedaj svetuje poskusiti se v noveli. Tudi jaz se temu njegovemu svetu pridružim, saj Ti za to gradiva in zmožnosti ne bo manjkalo; značaje poznaš, v krasni naravi vedno bivaš in tudi časa Ti ne primanjkuje. Namesto da bi šel v pisarno s pravdajočimi kmeti napolnjeno, ter tam oprašene, suhoparne akte prepisaval, ideš v svojo sobo pisajoč, kar Ti um in srce v pero nareka. Bojim se, da bi se sedaj po tej mali nezgodi ne polenil; bi imel jaz Tvoje zmožnosti, ne držal bi, brez da bi bil slavohlepen, roke tako križem kot Ti. Torej na delo, Levstkova kritika o Tvojem prvem večjem poskusu naj Te k temu spodbada. . . . Jurčiču boš jako ustregel, ako mu bodeš pesmi za Preširnov album poslal. Dosedaj ima samo Stritarjeve; drugo je vse beletrističnega zapopadka. — ‚Strela' izide 1. junija, lehko bi se tudi ‚farška krtača' imenovala, po farjih zelo vdrihajoča. Eden glavnih sodelavcev bode Levstek . . .«

Medtem, ko se je nameraval Kersnik v »muhastih pismih« najbrž baviti v prvi vrsti s kranjskimi nemškutarji, ki pa so uživali protekcijo nemške Auersperg-Lasserjeve vlade, vsled česar cenzura ni dopu-

stila napadov na nje, se je sedaj oprijel Polčevega nasveta in si izvolil za predmet svojih humoristično-satiričnih podlistkov »staroslovensko svojat«. Oziri na narodno slogo so začeli padati, odkar so se baš v teh dneh »Novice« izrekle, da naj se voli rajši nemčur nego liberalni Slovenec. Nova državnopravna stranka je nastopila samostojno in naravnost sovražno napram mladoslovenski stranki. Kersnik je napovedal Jurčiču »Nedeljska pisma« in najbrž tudi njih glavni predmet: šibanje staroslovenskih prvakov. Jurčič je bil še vedno spravljiv in je mlademu juristu na Brdu sporočil v listnici z dne 8. junija 1873: »Baptista. Ne bodi preradikalen.« Sicer pa je bil postal Jurčič liberalnejši in je naprimer pustil nekemu tržaškemu dopisniku hvaliti in dijakom priporočati bivši Stritarjev »Zvon«, jemljoč p r v i č Stritarja proti Boletu v zaščito: »Naj bi dijaki prav pridno prebirali ‚Zvon' . . . In če je tudi kratkovidni B o l e zoper S t r i t a r j a vzdignil svoj hripav glas, ter so vsi krokarji za njim zakrokali: pravde S t r i t a r izgubil nij.«[1])

V štev. 135 »Slovenskega Naroda« z dne 15. junija 1873 je izšlo prvo Kersnikovo »Nedeljsko pismo«, prihodnjo nedeljo drugo. Podlistki so bili zasnovani na način, kakor sta ga ljubila v »Deutsche Zeitung« Spitzer in v »Wandererju« J. J. K. Zlasti na poslednjega metodo močno spominjajo Kersnikovi podlistki. Kakor vemo, je Kersnik l. 1870. sam sodeloval pri »Wandererju«, ki je baš v tem letu prinesel tako serijo podlistkov imenovanega feljtonista. Pisma so bila naslov-

[1]) Slov. Narod, 1873, štev. 132.

ljena na fingirano »gospico«, kateri so se sporočale razne ljubeznivosti in poetični opisi prirode, kot kontrast so se vmes vmešavale ironično-drastične opazke o politikih, kar je v visoki meri povečevalo humoristični efekt podlistkov.

Vtisk, ki ga je napravil ta pri Slovencih doslej nenavaden žanr feljtonov izpod peresa mladega brdskega jurista, je bil velik. O tem je sporočil takoj po drugem pismu Polec Kersniku dne 28. junija 1873. naslednje iz Ljubljane: »Tvoje zadnje ‚pismo' je prav klasično; odkar »Slovenski Narod« v Ljubljani izhaja, nisem taki listek bral. Dovtipi vsi na pravem mestu, konec[1]) me je pa kar navdušil; ako bi bil »Slovenski Narod« Deutsche Zeitung, bi Ti namesto Spitzer-ja za listek 100 fl. dobil; ako to ni mogoče, seveda »Slov. Narod« ni vzrok. Čestitam Ti, da so se Tvoji listki čitateljem že v tako kratkem času priljubili, vsak pričakuje nedeljo, ko bo kaj zanimivega v lepi pisavi bral, celo nemškutarji v nedeljah »Slovenski Narod« bero. Dr. Ahačič, ki se sicer še ne dolgo časa uči slovensko govoriti in pisati ni nikdar mogel Tvoje zadnje pismo dosti hvaliti. Tudi Jurčič ga je bil zelo vesel, samo naročil mi je Ti pisati, da malo manj liberaliziraj svoje spise; menda da tega treba ni, ker bi se potem »Slovenski Narod« malo razločil od ‚Novic'; saj je to dosti, da človek ne najde list na Slovenskem, v katerega bi odkritosrčno lahko pisal, kar ga teži. Vsi

[1]) Na koncu drugega pisma je razvil Kersnik zanosno, domoljubno sliko slovanskega kresnega večera, polno vseslovanskega navdušenja in poezije.

bralci imajo pisatelja ‚nedeljskega pisma' na sumu, da je v Ljubljani bivajoč, ker vse razmere tako dobro pozna. Celo ‚vsevedni' Ahčin (cenzor) trdi, da je Baptista v Ljubljani. Toraj le še prah v oči! Danes menda bo tiskan začetek Tvoje povesti[1]); ako danes Tvoj pseudonym še ni imenovan, bi jaz svetoval, za to povest kako drugo ime imenovati, ker bi se morebiti potem ložje na-Te sumilo.« V ostalem delu pisma pošilja dopisnik prijatelju na Brdo nekaj anekdot o političnih nasprotnikih, da jih porabi. Ena se nanaša na jezuite v Repnjah, druga na škofa Vidmarja in njegovo sestro kuharico Urško, tretja na nemškutarske klubne večere »pri zlati zaponi«, kjer so se pod vodstvom notarja Rebitscha zbirali dr. Fuchs, Erhovnic, Bernbacher in drugi. To družbo je Kersnik tudi v resnici opisal v svojem četrtem pismu, ki je izšlo dne 6. julija 1873. Po povodu tega podlistka je Polec sporočil Kersniku v listu brez datuma: »Zadnje Tvoje ‚ned. pis.' se zelo razločuje od predzadnjega; vidi se, da je težko iz nič nekaj narediti in nekaj si gotovo storil. Veje sicer Juvenalov duh, a le sem ter tje, tako, da bi bilo bolje, če bi rekli: malo popihlja. Menim pa, da bi listek bolji bil, ako bi bil nekaj refleksij napravil, kar bi se posebno lahko dalo o farškem celotismu, nestrpljivosti in nezmotljivosti, o slepcih, ki le še

[1]) V resnici je izšel v „Slov. Narodu", štev. 146, z dne 28. jun. 1873 Kersnikov beletristični podlistek „Nadepoln", kjer se šaljivo opisuje usoda zaljubljenosti mladega dijaškega poeta. Jurčičev poziv, naj bi se Kersnik lotil beletristike, torej ni bil brez uspeha. Podlistek je izšel s podpisom „Baptista".

slepce vodijo; oseba Kluna je za to najboljši povod. Odkar je začel politikar »Naroda« odločno liberalno postopati, je to gotovo tudi listkarju dovoljeno, ter sme odkritosrčno povedati, kje in kako ga čevelj žuli. Svetoval bi Ti tudi, misli malo bolj izpeljavati, ker bi človek lahko nazadnje mislil, da so pomišljaji (—) le zato, da besede izrazujejo. Bolj omikani bralci Te bodo gotovo razumeli, a večina bralcev ne. Akoravno nečeš celo misel izpeljati, saj jo lahko med besede skriješ, kar si že večkrat in prav dobro storil. Ne vzemi mi v zlo to malo, sicer ne merodajno kritiko, a Tvoji prvi izvrstni listki so me že tako razvadili, da vedno kaj izbornega od Tebe pričakujem. ‚Nedeljsko pismo' mi je bilo vselej najboljša nedeljska zabava. Svetujem Ti prihodnjič, pisati kaj o domoljubju, vseslovanstvu, o svobodi, posebno sedaj ko smo pred volitvami in ‚pravna stranka' zanikuje in zaničuje trojico mladoslovenskega gesla, nas rada v verige kovaje. Kaj tacega bi gotovo navdušilo vse čitatelje, na volilce pa še večji učinek imelo. Tudi o literaturi bi se dalo kaj pisati, posebno o ‚brumnologiji' Matice, ki je skoro odbor katoliškega društva.«

Kersnik se je poslužil nasveta svojega prijatelja, bil je takoj pripravljen baviti se v prihodnjem pismu s Klunom. V ta namen je prosil, naj bi mu Polec v Ljubljani nabral kaj pikantnosti o njem. Prijatelj mu je ustregel, kolikor se je dalo, in peto »nedeljsko pismo« je bilo posvečeno Klunu. V šestem pismu je Kersnik uvaževal nasvet Polčev, ki ga je ta izrekel

proti koncu svojega pisma. Bilo je občnega značaja, razodevajoč ideale in težnje takratne mladine.

V njem pripoveduje Kersnik, kako sedi »kraj gozda na trhlem hrastovem štoru« in se prepušča »roječim sanjarijam«. Poetično popisuje razvitek človeštva na »brezkončni poti vednega napredka«. Ustavlja se z občudovanjem pod »jasnim nebom helenskim« in se navdušuje nad »divnimi umotvori atenskega duha«. Označuje propad poganstva in pojav novega faktorja v »večnem napredku«, krščanstva. Poslednje karakterizira z besedami: »Taisto je v svojem čistem pojmu pomagalo sezidati poslopje devetnajststoletnega duševnega dela, nezmoteno od interesov, skrivajočih se sedaj za škrlat, sedaj za tiaro.« Potem popisuje, kako se dandanes »vkljub nasprotnim mračnjaškim nakanam« utrjujejo novi pojmi o svobodi in človekoljubju. V tem trenotku so dohiteli tudi Slovenci izobraženo človeštvo in nastopili kot »nositelji čistega in svobodnega narodnega in slovanskega čuvstva«.

Ta Kersnikov podlistek se dá dostojno uvrstiti poleg Raičevih člankov in Stritarjeve liberalne izpovedi. Ako je Raič še propovedoval liberalno krščanstvo in Stritar splošno izpovedoval liberalizem, je Kersnik na tem mestu storil tretji in najodločnejši korak: proglasil je svoj in svojega pokolenja pristop k znanstvenemu pozitivizmu, povdarjajoč eno glavnih točk njegovih, evolucijsko teorijo. Z vso pravico je torej smel konstatirati važno resnico: »Tako je stopil naš slovenski rod enakopraven in enakovrsten v velikansko krdelo drugih.« Proroško

in poetično se mu je zazrlo oko v bodočnost, ko bo »po naših gorah in ravninah cvel nov rod ponosnih sinov in deklet, nov v svojih mislih in idejah... morda — s r e č e n in miren. — Po naših grobeh, za katere več ne bodo znali, pa bo migljala travica v mehki večerni sapi, in isti rdeči Mars, ki nocoj s svojim svitom radosti oko, bode tedaj še vedno plaval po svojem tiru, — brez konca, — kakor svet, — kakor človeštvo, — kakor Ahasver.«[1])

Takih podlistkov dotlej še ni čital slovenski svet. Izobraženejše občinstvo jih je uživalo vsako nedeljo z naslado. Mladi Vatroslav Holz je pisal Kersniku po povodu šestega »Nedeljskega pisma« v listu z dne 19. VII. 1873 naslednje: »Z enthuzijastičnim navdušenjem sem čital Vaš izvrstni poslednji rokopis, v katerem veje zdrava sapa čvrstega življenja. Sprejmite moje sočutje in iskreni izraz moje živahne simpatije do Vas in bodite prepričani, da sem z največjim veseljem pozdravil Vašo svobodomiselno izjavo. Živeli! Le naprej in pogumno; pridobili si bodete gotovo pri vsej slovenski inteligenciji simpatije! Pa je tudi krvava potreba takšnega odškodovanja za naše čitatelje; nikjer dan denašnji nij kaj lepega in izvrstnega za čitati: V ‚Slov. Narodu' večna politična borba in strankarska polemika, kar tudi pri sedanjih okolnostih nij drugače mogoče; ‚Novice', ‚Slov. Gospodar' in druga popovska glasila so polne psovk in napadov in edini naš lepoznanski list ‚Zora' (ne znam, jeli jutranja ali — večerna) je tako suho-

[1]) Zbrani spisi, V., str. 158.

parna, da se človeku pri čitanju njenega zadržaja — zeva! Torej z veseljem pozdravljamo bistre iskrice, jasne kapljice in mične črtice Vaših klasičnih ‚Nedeljskih pisem', katere nam za suhoparno politiko vsaj v nedeljo nekoliko odškodnine podele...« (Dalje mu pošilja gradivo za karikaturi Kosarja in drja. Ulage, česar pa Kersnik ni uporabil.) — Tudi urednik Jurčič je sporočil Kersniku svoje veselje nad njegovimi podlistki. Pisal mu je (brez datuma): »Živio Baptista!... Ti si zdaj, da si si naroden filister ne more razložiti, ali si res ali ne, najpopularnejša oseba. Škodovati ti nič ne more, še koristiti. Za ‚c. kr.' tako nijsi in bi bilo škoda za tvoje talente. Veseli me, da imaš korajžo... zdravstvuj in baptistuj!« Ob drugi priliki, najbrž po zgoraj omenjenem šestem pismu — Jurčič ni datiral svojih listov — mu je zapisal naslednje vrstice: »Dragi! Za tvoje zares izvrstne feljtone, ki ‚furore' delajo posebno v omikanih (celo v nemškutarskih) krogih — lepa hvala! Osobito denes dobljeni je klasično delo. Fant! Ti imaš talent za take reči, več kot sam veš! Torej iz srca: živio Baptista!... PS. Zelo ugiblje svet, kdo je Baptista. Se ve, da ga nihče ne ve, če nij tvoj prijatelj (Polec) komu povedal. ‚Staatsanwalt' Hočevar je dr. Vošnjaku djal, da ta Baptista mora v Ljubljani biti.«

Te in podobne pohvale so dale Kersniku pogum. A dale so mu tudi razmah. Pustil je vse obzire na stran, in prvič je zagovorila slovenska napredna misel na vsa usta, ne glede na vse tradicije, pa naj bi bile še tako posvečene. Še bolj določno, nego v šestem pismu, je

odkril Kersnik v dvanajstem[1]) svoj svetovni nazor neprestanega razvitka, zavzel je svoje stališče celó napram tako kočljivemu vprašanju, kakor je krščanstvo: »Ljubite se med seboj! — Da, tako je govoril pred kmalu dva tisoč leti oni največji junak, ki je v prah podrl s svojim naukom vse one poetične bogove in boginje, ki jih je bila rodila napredujoča kultura v podporo svojega obstanka. Za onim pa, ki je učil ljubezen, so prišli drugi, ki so rekli, da so njegovi; pa oni so morili in žgali, bičali in tepli — obrekovali in sovražili, — in vse to iz ljubezni — saj kogar gospod ljubi, — ga tepe. In dandanes, ko je postalo sveto vse, kar je koristno, dandanes bi moral stopiti zopet duhoviti junak pred človeštvo, izruvati bi moral najvišjo cedro libanonsko in udariti ž njo po svetu; da bi se pretresel od kitajskih planin do Tihega morja, in govoriti strmečemu človeštvu: ‚Ljubite se med seboj!'«

To je bil osnovni ton Kersnikovih »Nedeljskih pisem«, in zaradi tega tona zaslužijo ti Kersnikovi feljtoni, da se postavijo v eno vrsto s Stritarjevimi »Dunajskimi soneti«. Obe publikaciji pa zaznamujeta važno etapo v razvitku slovenske kulture. Njuna skupna signatura je: brezobzirna kritika slovenske zaostalosti in pogumna izpoved svobodnega svetovnega napredka.

Svojo korenino pa je imel ta pokret v drobni knjižici Stritarjevih pesmi, ki je izšla leta 1869. Specialno v pesmi »Izgubljeni sin« je upodobil Stritar tip

[1]) Zbrani spisi, V, str. 181.

takratnega slovenskega mislečega mladeniča. Izgubljeni sin je slovenski dijak, ki pride z modernimi nazori izvenverske morale in svetovnega bratstva, one mehke kozmopolitske humanosti, ki se je poosebila v Stritarju, v domače kraje, kjer ga nihče ne razume, kjer je tujec med svojimi. Stritar se vsled tega udaja pesimizmu, svojemu proslulemu svetobolju, njegov »izgubljeni sin« konča s samomorom. Mlademu, življenja in boja željnemu Kersniku ta pot v pesimizem ni prijala. Njegov junak je bil Galileo, kateri se neprestano pojavlja med listi njegovih beležnic in osnutkov. Iz te dobe je v njegovi zapuščini neki zanimiv neizdan fragment, ki zgoraj navedeno misel njegovega 12. pisma značilno variira. Odlomek nosi naslov: »Pisma izgubljenega ženija« in kot motto: »Rasti, rasti, vinska trta. Narodna.« »Uvod« pripoveduje o avtorjevem posetu v hiši prijatelja visokošolca, slovenskega kmetiškega sinu. Pisatelj ga ne najde več živega, umrl je na jetiki, in mati, stara kmetica, pripoveduje posetniku: »Jaz sem skoro hvaležna Bogu, da ga je poklical od tu; saj je bil izgubljen za ta svet.« Pisatelj pravi, da je v zapuščini umrlega našel pisma, ki jih začenja pisati. Napisal pa je samo prvo pismo, katerega stalni refren se glasi: »E pur si muove!« Pismo piše mladenič, ki pravi o sebi, da je »nehal upati«. Vzrok tega pesimizma je isti, kakor Stritarjevega: »Malo sem hodil po svetu, a izkusil sem dovolj, da mi zagreni vse: upanje in ljubezen. In vera? Ne vera krščanska, ne vera judovska in mohamedanska, to ni vera; — temveč vera, da so vsi ljudje

tvoji bratje, da se ljubijo med seboj, in da jih moraš ljubiti tudi ti! Oj nesrečnež, ki greš s tako vero med svet! Opusti jo prej! Jaz sem jo nesel s seboj, a izgubil sem vrh nje še vse, kar je bilo upanja in ljubezni v meni. Bratoljubje jim je norost; hinavstvo je njihova prijaznost, hinavstvo njihova hvaležnost.« Do tu gre Kersnik za Stritarjem. Tu pa se vzravna samostojno kvišku. Lepota življenja, krasota sveta in še posebej njegove domovine mu zažge v očesu pogum, in iz prsi se mu izvije vzklik: »In — vendar! Glej, kako se blešče vrhunci daljnih vinskih goric v zahajajočem solncu, in ob njihovem podnožju, tam, kjer stoji prijazna cerkev med prijaznimi hišami, glej, tam gredo žanjice s polja in veselo in glasno pojo domačo pesem, da doni iz srca v srce tako ljubkaje, tako pomirjevalno. Res je: E pur si muove.« Potem razvija sliko o pogorski roži, zaneseni v dolino, kamor je hrepenela, ker je mislila, da najde tam srečo, pa je našla sredi hiranja žalostno smrt — slika slovenskega izobraženca, ki jo je pozneje obdelal beletristično v posebni črtici »Raztresenih listov.«[1])

A vkljub tej žalostni perspektivi, ki se mračno odpira za to sliko, pisatelj ne povesi kril svojega duha. V duhu uzre pred seboj svojega junaka in ga v zanosu apostrofira: »O Galilej! Tvoje srce je nosilo v sebi vsega sveta gorje, strt in uničen si bil, ko je človeški rod, — da, človeški rod tirjal od tebe podpisa svoje zlobnosti in svoje norosti; dal si mu ga, ker si moral; a vendar si titanom enak odvalil brezmerno breme

[1]) Zbrani spisi, V. str. 126.

svoje in dejal si: E pur si muove. Izrekel si sodbo sebi in človeštvu. O mož, ki ti ga ni enakega, tvoj čas še ni minul! — Glej, saj tudi dandanes, ko je hinavstvo postalo vsakemu sveto, ko je sveto vse, kar je koristno; glej, dandanes bi moral stopiti duhoviti junak pred človeštvo; izruvati bi moral najvišjo cedro libanonsko in udariti ž njo po svetu, da bi se pretresel od kitajskih planin do Tihega morja in govoriti bi moral strmečemu človeštvu: ‚Ni tako, kakor učite vi; in ne sme biti tako!' To bi bilo ‚e pur si muove'; in strmeči svet in poznih potomcev rod bi se upognil, in ukaje bi donelo iz gore v goro, iz dola v dol: ‚e pur si muove'!«

Kolikor hujši je postajal boj med obema slovenskima strankama, toliko rezkejši je postajalo Kersnikovo pero v »Nedeljskih pismih«. V 13. pismu je končno naslikal karikaturo slovenskega selskega duhovnika. A pismo ni izšlo takšno, kakor je bilo napisano. Črtal ga je Jurčič, ta praktičnopolitični urednik onega »Naroda«, ki je bil — kakor smo že doslej pogosto videli — vedno v skrbi, da bi mu ne zgoreli vsi mostovi do konservativne stranke. Pisal je Kersniku pismo, kjer pravi med drugim: »Včerajšnji tvoj feljton sem s teškim srcem moral kastrirati. Ti si preradikalno v s e duhovne, ves farški stan zgrabil. Dragi, to ne gre. Še je ena garda duhovnikov, ki so n a r o d n i. Te odbiti bi bilo nepolitično. Mi smo liberalni, a ne smemo biti r a d i k a l n i.« In v naslednjem dopisu mu je svetoval, naj si v prihodnje za svoje podlistke izbere »kaj tacega, kar nij v našem na-

tranjem prepiru in farštvu — če moreš in hočeš.« V resnici se je bavil Kersnik v ostalih pismih v prvi vrsti z nemškutarskimi kandidati in deloma z literaturo — povodom postavljanja Jenkovega spomenika v Kranju je napisal temu svojemu najljubšemu pesniku simpatično in toplo oceno.

Jurčič je bil torej še vedno dokaj spravljivo razpoložen. A mladina je hrepenela po boju. Celó v uredništvu »Naroda« je sedel mladenič, ki je obsojal Jurčiča, tega »prijatelja gnjilega kompromisa« — kakor je nazval Jurčiča Stritar v »Dunajskih sonetih« — kot polovičarskega. To je bil Vatroslav Holz. Pisal je dne 5. septembra 1873. Kersniku, da je »z bolečim srcem slišal in videl: črt, črt! in sicer čez celo prvo stran in spodnji konec druge strani Vašega izvrstnega ‚Nedeljskega pisma' . . . Blagi gospod Kersnik! jaz sem popolnoma prepričan, da so naši na krmilu stoječi (prav za prav ležeči ali sedeči) veliko — prestari za — ‚mlade' in se jim pri vsakem koraku vidijo — popovske berglje. Predolgo so se popom v naročju gugali. Studi se mi to prokleto ‚omahunstvo' in brezznačajno polovičarstvo! Entweder oder! Vollkommene Emancipation von der schwarzen Horde! Pa prosim Vas za božjo voljo — ne izdajte me in molčite ter storite, kar se Vam zdi!«

Kulturni boj vkljub Jurčičevi spravljivosti tudi po volitvah v oktobru 1873. ni ponehal, ampak se je razžarjal vedno bolj, dokler ni v l. 1874. dosegel svoje višine. Kersnik se ga je kot feljtonist udeleževal ves čas. »Nedeljska pisma« je sicer dne 12. oktobra 1873.

zaključil z 18. pismom. V teh dneh se je odpeljal v Gradec, da konča svoje študije. Marljivo se je poprijel učenja in pisal materi dne 22. januarja 1874.: ». . . Papanu bom prihodnjič pisal. Povej mu, naj bo glede mojih študij popolnoma miren. Jaz bom gotovo storil svoj del, da potem pomirjen porečem z ‚Olle Wilmom': ‚Bog pomozi dalje'.« Pri vsem svojem marljivem študiranju ni zanemarjal tudi družabnega življenja. Dne 28. januarja 1874. je pisal materi: »Pri najboljši volji ti včeraj nisem mogel odgovoriti, ker smo vsi trpeli na hipnih posledicah jako veselega večera. V ponedeljek je praznovalo srbsko društvo ‚Soko' svoje ustanovno slavje, in mi smo kot gostje storili svojo dolžnost. Bil je zelo animiran večer, polkovna kapela Jelačić je igrala naše narodne pesmi, in ko je naposled pri posnemanju srbske dude skoraj celo 350 oseb broječe občinstvo zaplesalo, je bil gavdij na vrhuncu. To je bil prvi večer, ki sem ga zabil, in upam, da bo edini, če ne pojdem na ‚venček' Slovanske Besede . . . Papa naj bo pomirjen. Ne hodim v nobeno kavarno in sedim od $^1/_2 2$. do 8. zvečer doma. Postali smo skoraj vsi filistri.«

Med marljivim študiranjem pa ni dal rjaveti svojemu peresu in ni pustil »Naroda« na cedilu. Pošiljal mu je »Pisma iz Gradca«, ki so izhajala v podlistku »Naroda« brez vsakega podpisa.[1]) Prvo pismo je izšlo dne 13. decembra 1873, drugo dne 23. decembra 1873. Za predmet sta imela oba ta feljtona vtiske iz

[1]) Ta pisma so iz „Zbranih spisov" izostala, ker jih pisec teh vrstic ni pravočasno zapazil.

Gradca, v prvi vrsti opazovanja z ondotnih umetniških razstav. Tretje in zadnje pismo v tej seriji se peča s splošnimi refleksijami. Kersnik toži v njem o slabem gmotnem stanju slovenskega dijaštva v tujih mestih. »Pri takem stanju... se je skoraj čuditi, da mladeniči vendar tako krepko vztrajajo na svojih mestih in se ne strašijo pred življenja pezo ter ne iščejo zavetja pred krahom v želodcu in mrazom — v gorkih sobah bogoslovij in samostanov. Svet ne stoji! Sila idej je, ki človeka vzdržuje na površju med buhanjem valov, prepričanje, da je človek na potu r e s n i c e in p r a v a, in tudi s tega stališča se kaže resničnost izreka, da ‚vednost je moč'.« Dalje poroča Kersnik v tem pismu, da se vrše od 5. januarja 1874 dalje v Gradcu Taušinskega slovenska predavanja v okrilju »popolnem brezverskega ‚poselstva istine, svobode in ljubezni'.«

Poleg »Pisem iz Gradca« je hotel začeti v »Narodu« novo serijo podlistkov pod naslovom »Izza peči«. V njegovi zapuščini se nahaja začetek prvega sestavka, ki se bavi z različnimi ljubljanskimi osebami in razmerami. A opustil je ta načrt najbrž zato, ker se je nahajal predaleč od doma, da bi mogel kot kronist dnevnega življenja slediti dogodkom slovenske javnosti. Pač pa je vzel iz tega sestavka motto:

„Po gorah je ivje,
na ravnem je mraz"

v svoj podlistek, ki ga je priobčil v »Narodu« z dne 14. februarja 1874. pod naslovom: »Od Mure« (brez podpisa). V tem feljtonu se vrača k voditelju sloven-

skih konservativcev drju. Costi, njegovi najljubši tarči v »Nedeljskih pismih«. Pripoveduje, da ga je videl v Gradcu na maškaradi graške redute ob času, ko je bil prišel »v naš mali Babilon ob Muri«. Popisuje njegove galantne aventure na tem plesu, opozarjajoč na rezki kontrast med njimi in ono pobožnostjo, ki jo zastopa dr. Costa v domovini. Podlistek se končuje z vzklikom: »Pereat hinavstvo!«[1])

Medtem se je razvnela borba zaradi ostrih Šukljetovih člankov v »Narodu«. Dr. Bleiweis je stopil zavoljo oslabelih oči v ozadje, polemiko proti Šukljetu je vodil v »Zgodnji Danici« Jeran, v »Slovencu« pa Klun in prof. Marn. Proti njim je začel »Narod« sukati ostro orožje. Dne 26. februarja 1874. je započel serijo izvenredno sarkastičnih podlistkov pod naslovom: »Postna premišljevanja.«[2]) Prvi feljton v listu 46. je podpisan s šifro »—a« (Baptista), njegov slog brezsporno ovaja Kersnika kot avtorja. Pisec spravlja fižol, arnik, štokš in Klunovo postno pridigo v humoristično podpuri, zbija šale zlasti iz poslednjega in pride končno do izraza »iz trte zvito«, združujoč pod to znamko vse polno oseb in zadev. »Slovenec« je to norčijo vzel krvavo resno in jo ponatisnil kot dokaz, da v »Narodovi« pisavi ni najti »ne ene pametne in podučljive misli.«[3]) Kot druga točka v tej seriji je izšla dne 1. marca 1874., štev. 49 kuriozna šaljivka:

[1]) Tudi ta feljton je izostal iz „Zbranih spisov."

[2]) Kersnikovi sestavki iz tega cikla manjkajo v „Zbranih spisih".

[3]) Slovenec, 1874, štev. 27.

»Postno pismo gorenjske matere Ošpete Skomrahe svojemu sinu Janezu Skomrahu, ki na Dunaji za pravdarskega doktorja študira«. Izšlo je to pismo brez podpisa, a bilo ni Kersnikovo, ampak Ogrinčevo, ki ga je najbrž v prepisu hranil Jurčič in ga uvrstil svojevoljno v »Postna premišljevanja«. O avtorstvu in postanku tega zanimivega pisma piše Levec: »Ogrinec je namreč l. 1870. spisal in v dunajski ‚Sloveniji' čital tri pisma te ‚Ošpete Skomrahe', v katerih se je z nedosežnim humorjem in s perečim sarkazmom iz svoje v istini bridke usode dijaške norca delal ter šibal tiste kratkovidne ljudi, ki menijo, da je vsak dijak izgubljen, ki gre na Dunaj ali v Gradec, namesto v bogoslovnico. Za ta tri pisma smo se takrat na Dunaji kar trgali, tako izvrstno so bila pisana. Dve ste se poizgubili, jedno se je še ohranilo in to je ‚Slovenski Narod' l. 1874. natisnil, da-si s prva nej bilo javnosti namenjeno.«[1])

Tretji sestavek tega cikla je zopet Kersnikov in obsega humoristično-zbadljivo kramljanje o ženskah,

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 118. — Kakor se razvidi iz gorenjega citata, je poročal Levec razločno, da je to Ogrinčevo pismo izšlo v „Narodu" 1874; ko ga je nekoliko višje prvič omenil, češ, da je izšlo v „Postnih premišljevanjih", mu je tiskarski škrat pokvaril letnico v 1875, in pa naslov pisma je citiral po spominu, torej nepopolno. Dva druga moža, ki sta potem pisala o tem predmetu, sta šla pač gledat v „Narod" 1879 Levčevo poročilo, nista pa si vzela truda, da bi pogledala v „Narod" 1874 originalno pismo. In tako je prišlo, da ima prvi teh dveh mož, Glaser v svoji „Zgodovini" — napačno letnico 1875 in napačni naslov. Še bolj se je pa ponesrečil Josip Benkovič, ki navaja v posebni monografiji o Ogrincu naslednje delo poslednjega: „Postna premišljevanja. ‚Slov.

ljubljanskih juristih, kaplanu Klunu ter o duhovnikih sploh. Kot zaključna poenta je čisto na Kersnikov način dodana lepa poetična slika o ogrskem vojaku, ki začuje v tujini dva ciganska godca svirati njemu drago pesem puste, zibajočo ga v sladak spomin na domovino. Tudi četrti podlistek z dne 15. marca 1874. je potekel izpod peresa Kersnika, ki je v njem šaljivo popisoval, česa je vsega kriv po mnenju konservativcev liberalizem. Peto številko je dne 29. marca prispeval neki nov sotrudnik, ki se je podpisal: »Cismontanus«; ta je ubral silno ostre strune. Povod so mu dale »Novice«, ki so zapisale glede na to, da je parlament malo poprej sprejel konfesionalne postave, za katere so glasovali tudi štirje slovenski liberalci, naslednji stavek: »Kako, da se ni napravilo tudi še očitno b o r d e l i š č e mladoslovenskemu napredku na čast.« Z ozirom na to, je Cismontanus v petem »premišljevanju« razgrnil kričečo sliko o nizkem stanju morale pod vladarstvom papežev. Kersnik je v istem listu »Naroda« dodal šesto točko v svojem običnem ljubkozbadljivem kramljajočem načinu. »Postna premišljevanja« se potem niso več nadaljevala, a »Narod« je prinašal pod črto takrat jako popularni govor Strossmajerja proti papeževi nezmotljivosti, od »Slo-

Narod', 1875. V tem spisu je oni preizvrstni spis: ‚Pismo Ošpete Skomrahe ta Janezastemu Skomrahu, ki na Dunaji za doftarja štedira". Torej ne samo napačen (po Levcu posnet) naslov in napačna letnica, ampak celó pohvala, ki nazorom duhovnika Benkoviča nikakor ne odgovarja, saj je to „pismo" „Slovenec" ob svojem času ostro grajal! Vse to so sicer malenkosti, a take, ki značilno karakterizirajo naše dosedanje znanstvenike in njih vestnost nasproti materialu, ki ga obdelujejo.

venca« izzvani Cismontanus pa je priobčil osem podlistkov o »nasledkih prisilnega celibata« — pravo papeško »cronique scandaleuse«.[1])

S tem je bil dosegel kulturni boj na Slovenskem svoj vrhunec. Prišel je bil dokaj nepričakovano, in vodila ga je v prvi vrsti akademična mladina. Voditelji liberalne stranke so šli vanj jako neradi, tudi urednik »Narodov« Jurčič ga je zadrževal, kolikor časa je mogel. To mu je dajalo že vnaprej efemeren značaj. Videlo se je, da bodo liberalni politiki, ki so se bili odvadili izza časa zadnjih taborjev hoditi med narod, pri prvih volitvah iskali zopet zveze s konservativci. »Narod« je sicer v dobi boja zatrjeval, »da med svobodomiselnimi in klerikalnimi kompromis nij mogoč; kajti Slovencem in Slovanom najprva mora biti briga, da pospešujemo omiko narodovo, da i kmetsko ljudstvo doseže znanja, kolikor ga le more, da bo vredno in spretno napredku,«[2]) a tega lepega nasveta niso slovenski liberalci, prav kakor avstrijski nemški liberalci — čijih duševni otroci so bili — niti malo upoštevali. Literarno se je liberalizem pri Slovencih upravičil s tem, da je ustvaril narodu lepo knjigo, a politično si je sam izpodnesel tla, ker ni uvaževal zgoranjega lastnega nasveta: dati s popu-

[1]) O Cismontanu mi piše nadz. Levec, da sta za njegovo pravo ime leta in leta vedela samo on in Jurčič, Levec še prej nego Jurčič. „Cismontanus je bil upokojeni c. in kr. pomorski kaplan Lovro Rakovec (odlikovan z zaslužno bojno svetinjo — Vis!), doma iz Rakovice, fara Šmartno pri Kranju. Leta 1874. je bil kurat v Škocijanu pri Rodiku na Krasu in je umrl 1903 kot kurat v Dragi pri Borštu na Primorskem."

[2]) Slov. Narod, 1873, štev. 203.

larizacijo znanstva preprostemu ljudstvu tolikšno izobraženost, kolikršno je zahteval od somišljenikov njegov svobodomiselni program. Značilno za slovenski liberalizem je, da je poizkušal večkrat s političnimi tedniki za kmete — seveda, agitatorji za volitve! — a ustanovil ni do danes niti ene knjižnice za popularizacijo znanstva in pozitivnih ved. Nasprotno: domalega vsi voditelji liberalizma so pisali v »Mohorjevo družbo«, njenemu pobožnjaškemu programu primerno prikrojujoč svoje spise. Usluge, ki bi jih bila storila lehko popularno-znanstvena knjižnica, razširjena med narodom, naprednim načelom, je v polni meri prinesla »Mohorjeva družba« — reakciji.

Ta prvi kulturni boj na Slovenskem je bil torej samo epizoda, ki se je — kakor bomo videli — v prihodnjem letu že končala. Sad njen na polju čiščenja pojmov in teoretskega razmotravanja principov, ni bil obilen: par resnih Šukljetovih člankov je bilo vse, potem je sledilo psovanje in — »cronique scandaleuse«, znana pesem, ki smo se je v naših dneh do gabljenja naveličali. Morebiti bi se pri skrbnem iskanju našel še kakšen drug sad tega pokreta, a nobeden bi ne odtehtal Kersnika-podlistkarja.

Kersnik kot feljtonist je docela produkt prvega kulturnega boja na Slovenskem. Odlikoval je Kersnika dar za to vrsto literature, in bojno razpoloženje mu je dalo samo žar ter razmah. Njegov feljtonistični talent je obstajal že v kompoziciji: znal je iz vrveža sveta pograbiti najzanimivejše aktualnosti v osebah in epizodah ter jih nanizati liki na

rdečo nitko na eno osnovno noto, ki se je sedaj kot »leitmotiv« ponavljala, sedaj variirala v anekdotah in črtah karikiranih oseb ter se vedno iznova zlivala v refren, poln poezije in ritmike. Kersnikov humor, živeč v spretnem besedoslovju, je postajal tu naravnost situacijski vsled komične razporedbe predmetov, ki jih je pisec opisoval: začenjal je po navadi z opisom prirode, slikajoč z najnežnejšimi črtami poetično pokrajino, sèm je pozval svojo fingirano »gospico«, rišoč z izrazi, popolnimi galantnih komplimentov sredi pokrajine idealno deviško podobo. Nato pa je zarožljal kot hudomušen škratelj in stresel polno vrečo političnih osebic in malenkostnih odurnosti v situacijo. In ko se je najbolj smejal in zbijal šale, ga je pod konec namah obšla resnoba. Kakor lehak oblaček vedro nebo je obsenčila temna misel svetovnega nazora njegovo čelo, nedopovedana, samo naznačena se je vrinila v njegovo šaljivo obravnavanje slovenskih razmer kot migljaj, hipen spomin na veliko svetovno prosveto, potem so sledili pomišljaji... In v teh pomišljajih je ležalo trpko spoznanje slovenske zaostalosti za visoko kulturo. Neizraženo je molčalo to spoznanje v pomišljajih in skelelo. Šaljivec podlistkar pa je odšel ter zagrnil oder v melanholičen mrak, v ono lahko skrivnostnost, ki je bila pretemna njegovemu prijatelju Polcu, ki pa je bila Kersniku tako jasna in ljuba! Vrnil se ni več, da bi razjasnil »skrivnost«, samo izza daljnega ozadja je včasih še zadonela kakor v slovo melanholična kitica slovenske narodne ali njegove lastne pesmi.

Kot pesnik je Kersnik v opisani dobi preživel nekatere evolucije, dokler ni končno z dovršenimi visokošolskimi študijami (1874) opustil pisanje verzov.

Največ pesmi je zložil Kersnik v višji gimnaziji. Izmed teh jih je nekaj priobčil Janežič v »Glasniku«, nekaj pa Stritar v »Zvonu« 1870. Te so nosile značaj poezije Jenkove in Heinejeve, dveh pesnikov, ki sta si bila tudi med seboj sorodna. Zanimiva je sodba Kersnikova o teh dveh pesnikih, njegovih prvih uzornikih, ki jo je zapisal v enem svojih »Nedeljskih pisem«: »Pravijo, da je bil Simon Jenko slovenski Heine. Bral sem obadva mnogokrat, ne z onim suhim kritičnim duhom, ki išče le napake in se veseli, ako najde le kakov tiskovni pogrešek, ne tako; temveč sedel sem v gozdu pod košato jelko, in ko je pihal vetrič tako skrivnostno po temnozelenih vrhovih, in je visoko v zraku nad menoj plaval vran, kričeč s svojim hripavim glasom, — sem čital nem in tih besede teh dveh pevcev po božji milosti — a kako različen vtisk. Heine je pravi pesnik, a brez vnetja za svetost poezije. Pri njem prodere redno, kadar mu prekrasno boža ideja onemoglo srce, oni satirični demon, ki vlači v blato najlepša čuvstva, in kateremu še lastna nesreča, lastna poguba ni sveta. Srce se ti bo treslo, kadar ga bereš, — beri ga, a ne premišljuj njegovih besedi.

In Jenko? On ne pozna one zbadajoče zagrizenosti, pri njem se le redko oglasi bridki, grenki spomin, in še tedaj je v svojih besedah veličasten.

On je čvrst, čist in mil, kar Heine ni, a zadnji ga vendar prekosi v originalnosti in velikanstvu idej.«[1])

Zanimiva je ta Kersnikova sodba v prvi vrsti zato, ker je ž njo karakteriziral samega sebe kot pesnika. Kar mu ugaja na Heineju, to je ono »prekrasno božanje ideje«, kar bi se z drugimi besedami reklo: blagoglasna, melodična ritmika z lahno, samo »božajoče« v verze dahnjeno idejo. In to je isti element, vsled katerega mu je Jenko »čvrst, čist in mil«. Pod pravo poezijo si je Kersnik predstavljal neko lehkotno, iz daljave prihajajočo muziko, budečo z mehkimi, samó naznačenimi odmevi, ne direktnimi izrazi in odtiski stvari — slutnje in spomine, ki zibljejo človeka v dispozicijo, prikladno in ugodno za svobodno, nedoločno »roječe sanjarije«. Poezija je bila njemu neko pasivno zazibavanje v občutja.

Aktivni element v poeziji, sila, živahnost in okretnost duha — vse to ni našlo v njem pravega odklika. Zato mu tudi ni bilo simpatično ono svojstvo Heinejevega duha, katero je spoznala in vzljubila šele moderna — operiranje z disharmonijo. Ono združevanje najvišjega z najnižjim, ono pikantno uporabljanje disonanc, oni »patos distance«, čigar drzni pogum in silo je v vsej njegovi dinamični lepoti ocenil šele naš vek, to se je zdelo Kersniku »vlačiti v blato najlepša čuvstva«. In to vsled tega, ker je on užival poezijo samo v pasivni situaciji, v zazibanju v občutja, ni pa je znal uživati v aktivnem obliko-

[1]) Zbrani spisi, V, str. 197.

vanju, v obvladanju distanc, v plastičnem formiranju in bližnjem, oprijemljivem prikazovanju tega, kar je bilo daljno, nejasno in skoraj disparatno.

Kersnik ni bil plastik, ampak muzik. Ono občutje, »Stimmung«, ki ga je Jenko prvi uvedel v slovensko literaturo, je prevzel Kersnik. Dosezal ga je z istimi sredstvi kakor Jenko, s tem da se je naslanjal na lehkotni in pevajoči ritem narodne pesmi. A Jenko je imel vkljub temu dokaj zmisla za plastiko; v muzikaličnem valovenju njegovih verzov se nahaja mnogo čisto določnih akordov, izražajočih ljubke podrobnosti, konkretne predmete ter točno formulirane idejne oblike.

Kersnik za tako plastično oblikovanje v pesmi ni imel zmisla. Njegove pesmi so sublimnolirične. Njemu je bilo dovolj, da je pesem zazibala čitatelja v razpoloženje. V tem morju ritmičnih valov mu je včasih utonila celo ideja, posoda pesmi. Le prečesto mu je nedostajalo sile, da bi njene krepke obrise vsaj na robu, pri zaključku pridvignil, povdaril; valovi so prepljusknili posodo. Na ta nedostatek je bil opozoril Kersnika na podlagi Levstikove kritike že Levec, ki mu je pisal z Dunaja dne 19. IX. 1870: »Povem naj ti, kako zelo sem bil vesel, ko sem videl, da so tvoje pesmi Stritarju in celo Levstiku po godu — ‚celó' pravim, kajti Stritarju, s katerim imaš ti nekaj sorodnosti, je lože pogoditi nego Levstiku — in vendar je tvoje pesmi hvalil; — se vé, da ne brezpogojno! Glavna tvoja napaka je, da začete misli do konca ne spelješ. ‚Leta okrog ideje kakor veša okrog luči', je

enkrat drastično rekel Levstik, ‚čez plot se zaganja, pa vendar čez ne skoči, okrog hiše leta, pa vrat ne vidi', etc.«

Po Levcu je imel torej Kersnik s Stritarjem nekaj sorodnosti. Ta sorodnost je obstajala v tem, da je bil mladi Kersnik akceptiral Stritarjevo teorijo pesnika, ono doktrino svetožalja, kateri se ob tem času ni mogel odtegniti nobeden slovenski poet. Čisto v Stritarjevem zmislu imenuje Kersnik poezijo »nekako lepo, veselo nesrečo«, opisujoč jo z naslednjimi značilnimi besedami:

»Ko jame (pesnik) spoznavati svet in resnobo življenja, ko se mu prikazuje vsa naša gola, ostudna ničevnost in bedarija v svoji pravi podobi, ko vidi, da je vse, kar se sveti in blišči, le razbita steklena črepinja, ki jo obseva mesec, — tedaj mu krasi ‚solzna cvetka poezije' vsako misel, in njen čarovni kras mu razjasnuje temni, trnjevi pot do spoznanja. In gorje, ki so mu ga podarile rojenice, ono gorje ga stori vzvišenega čez naše uborno počenjanje, — on nosi svoj svet, vesoljnost v čutečih prsih.«

Te vrstice se berejo kakor kakšno poglavje iz raztresene Stritarjeve poetike, v kateri je dosledno označeval pesnika kot nositelja in glasnika vesoljnega gorja, pristavljajoč, da je tak pesnik lehko sicer v svojem individualnem in zasebnem življenju najsrečnejši človek. — V svojem svetovnem naziranju je bil Kersnik, kakor smo videli, že premagal to svetobolno razpoloženje in se oklenil pogumnejših, svetlejših ciljev, oklepajoč se s posebnim veseljem v duhu

svojega uzornika Galilea. V estetiki pa ni prišel preko Stritarjeve doktrine, vsaj v tej dobi ne, ko je še vladala omnipotentno. Še leta 1876. zastopa njegov junak slikar Rogulin v romanu »Na Žerinjah« ta nazor: »In koliko pove lehko poet z malimi besedami: hrast sam med borovjem! In takoj vam pripelje fantazija analogijo: Človek sam med tujci! Sam! Ali ni to del one nesreče, onega zla, ki plava nad človeškim srcem, in ki ga mora marsikdo čutiti, dasi ga ne izkuša; blagor temu, saj njemu nosi to gorje le svojo idealno stran.«[1])

Leta 1872. je zapisal Kersnik v svojo beležnico naslednji nemški aforizem: »Leidenschaften sind die besten Erzeuger und Träger der Poesie. Ihre Hindernisse aber gleichen dem Thau, der welke Blüthen erfrischt. Für einen Moment heben die armen Blümelein ihre Köpfchen, im nächsten siechen sie hin, verfallen dem unerbittlichen Wechsel. So ist es mit den Blüthen der Poesie. Sie entknospen sich genährt von der Leidenschaft, der Thau der strengen Sitte erfrischt sie, dann welken sie hin...«

S temi besedami je Kersnik dobro karakteriziral postanek svojih pesmi iz teh let. Pesmi, ki jih je zložil kot visokošolec in ki so potem izhajale v novoprobujenem Stritarjevem »Zvonu«, je do malega vse rodila ljubezenska strast, bile so erotične vsebine. V njih se je oddaljil od Jenka in Stritarja in se približal Prešernu.

[1]) Zbrani spisi, II. str. 63.

Naj sledi tu nekaj njegovih ljubavnih verzov iz visokošolskih let:

„O glej, dekle, že toliko let
Potujejo za tabo želje moje
In vendar vračajo se spet,
Ker tuje mi je vedno srce tvoje.

O glej, dekle, kako pomlad
Po svetu krog dehteči cvet razsipa:
Kaj ti neznan njegov je sad,
Kaj v hrepenenju srce ti ne vtripa?"

(Spomladi 1872 v Gradcu.)

„Nikari me ne pogleduj
Z očesom čarobno leskečim:
Nikar plamena ne vpihuj
Čutilom trudnim v srcu spečim.

Saj ti ne veš, kako požar
Letá razdeva moč telesa;
Tako jesenski ti vihar
Pogorskih hrastov debla stresa.

Tako na širnem morju val
Oklep železen ladji zbije,
Tako oboke trdih skal
Sneženi plaz nakrat razrije.

Zato, dekle, nikari v me
Očesa svojega ne vpiraj!
Pokojno trudno je srce,
Nikar miru mi ne podiraj!"

Ko je dne 15. septembra 1872 priredilo mlado pisateljsko društvo na Vrbi sijajno Prešernovo slav-

nost, se je je udeležil tudi Kersnik. In tu mu je zopet prišla pred oči hipna, slučajna ženska prikazen, katera mu je vzbudila strast, ki se je še enkrat izkazala kot »Erzeuger und Träger der Poesie«. Pod okriljem Prešernove muze sta nastala sledeča dva soneta:

I.

„Oj v Vrbe dragem kraju to je bilo,
Kamor iz daljnih mest smo se podali,
Da bi spomin poeta praznovali,
Ki dal slovo je upu — z Bogomilo.

Ko stal pred hišo sem in zrl v število
Deklet in mož, ki so se krog zbirali,
Pogledi so na tebi mi obstali,
Navdal me čut neznan je z divjo silo.

In od tedaj me vedno še spremljeva
Ta svit čarobni tvojega očesa,
Ki nosi zame v sebi vsa nebesa.

In dan na dan se divje razodeva
Ta strastni čut, ki mi srce pretresa
Kakor razburjeni vihar drevesa.

II.

In ko si gori na balkonu stala,
Z očesom jasnim gledala v daljavo,
Tedaj mimogrede smo rekli: zdravo!
Še več kot hladno si nam odzdravljala.

Jaz vem, da mene zopet si spoznala,
Ko smo zvečer tam za deročo Savo
Oj zadnjikrat dejali tebi: zdravo!
Potem nas urna pot je odpeljala.

Morda kedaj junaška sreča hoče,
Da še enkrat te čuje srce vroče,
Tedaj me pač ne zaničuj nikar!

Če pa letó zastonj se mi obeta,
Spomine vsaj ohrani na poeta,
Ki vedno ti želim: Bog te obvar'!"

Prešeren je obdržal oblast nad pesnikom Kersnikom, dokler letá ni prenehal pisati verze. Ena izmed zadnjih njegovih pesmi, zložena dne 3. XI. 1873 je še celo v dikciji in izrazih čisto Prešernova:

„Tako moj čolnič semtertja se ziblje
In plava, kamor veter ga zanaša,
Zastonj se roka trudi, tir odnaša,
Saj val ga samovoljno v krogu giblje.

Raztrgana so jadra in krmilo
Povelju slabe roke se ne vklanja
Dih vsake sape čolnič moj odganja,
In dno se že z vodo je napolnilo.

Po svetu pomlad je svoj kras razvila,
Naj le razstira venec svoj dehteči,
Rodila mi ne bo sadu, saj k sreči
Me pelje trohli čoln in vetrov sila."

Poslej se le še redko kdaj pojavlja v njegovih beležnicah kakšen nedokončan verz. Poetična doba Kersnikova je bila z akademičnimi leti pri kraju. A s tem se niti malo ni pomanjšalo njegovo veselje nad umetniškim uživanjem in ustvarjanjem. S prvo domovinsko ljubeznijo — virom njegovih prvih pesmi — in ljubavno strastjo — nositeljico njegove

poslednje poezije — je izginila samo ona strastna čuvstvena napetost, ki se je prožila v tesnih stalnih oblikah verzov. Njegov široki umetniški čut, njegovo lepote in harmonije željno oko in njegova oblikovalna sla, vse to mu je ostalo neoslabljeno, samó da se je sedaj želelo izraziti v širini, v lagodnosti, v širokem obsegu povesti in novele. V tem svojem razpoloženju je Kersnik našel ljubko, milo konkretnost, tu se je realiziral in kot tak je sedaj rabil drugo obliko za svoje pesniško shvačanje. Kako je počasi prehajal v novelistično opazovanje in pripovedovanje, se razvidi iz črtice »Pomlad«[1]), kjer citira svojo kitico:

„Vsaj govoré, da čas je prematerijalen
Za pesni, ki ljubezen ino ženski kras slavijo;
Da tisti človek je le ženijalen
Kogar svetovne borbe navdušijo,"

na kar on vzklikne: »Pa to vendar nij res!« In potem prične pripovedovati, kako je poezija razlita po celi zemlji, saj je tudi mestni filister »vesel gorkega solnca in pevajočih ptičkov, in njegova radost mu vzkipi do vrhunca, ko se vsede v gostilno k poliču vina. Dà, poliček vina v kmetskej gostilnici, popóludne prve pomladanske nedelje, — to je radost . . . to je poezija — ne samo filisterska.« In dalje pripoveduje Kersnik o poeziji na kmetih, o kmetu, ki »v delavnik zapreže svoja konja, in reže dolge brazde po mehkej zemlji. . . . Ko pa v nedeljo odvabijo zategneni glasovi farnih zvonov, h kerščanskemu nauku, sede naš kmetič pobožno pod prižnico, posluša nauk, kako

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 81.

je treba pametno ravnati v tem življenji, ter umikati se kosmatim krempljem peklenščekovim in pomoli potem pri litanijah še tri očenaše za dobro setev in žetev, za ugodno pomladansko vreme; po zadnjem žegnu pa, ko je zadostil bogu in fajmoštru, ukrene počasi na drugi kraj, kjer itak ‚bog roko ven moli' in tam pri ‚zlatej kaplji' praznuje mej sosedi prvo pomladno nedeljo.«

Tako in enako je začel poslej Kersnik p r i p o v e d o v a t i o poeziji, razliti po lepem božjem svetu, ne več v verzih, ampak v nevezani besedi.

* * *

Svoje graške študije je končal Kersnik, prebivši izpite dne 3. junija 1874. Dva dni poprej je pisal materi naslednje pismo: »V naglici nekaj vrstic; tvoje pismo sem prejel, hvala za poslano, še bolj pa za pomirjevalne besede tolažbe? Pa kaj pomaga? Jaz imam strašen ‚Schiess' in stavim, da kmalu ne bom mogel reči: ‚pap'. Ljuba mama, v petek od 11. do 1. ure misli malo name, podeli mi iz daljave svoj blagoslov. Pace pride, kakor sem danes čul, nazaj, in tako pridemo v petek t. j. pojutrišnjem na vrsto. Je sicer nesrečen dan, pa nadejam se in zaupam na tvoj blagoslov ter mislim, da ti bom mogel za darilo poslati veselo sporočilo. Moja komisija je: Blaschke: Civilprocess, Neubauer: Strafrecht und Process, advokat dr. Schlosser: Bürgerliches Gesetzbuch in dr. Rechbauer (predsednik poslanske zbornice): Handels- und Wechselrecht. Le pogum.« — Juristične preiskušnje

je prestal Kersnik z dobrim uspehom in še tisto leto vstopil v Ljubljani za koncipista pri c. kr. finančni prokuraturi. Ker se je hotel posvetiti odvetniškemu stanu, je naredil tudi dva juristična rigoroza.

S tem so bila končana Kersnikova leta mladosti in učenja. Kot zrel mož je vstopil v življenje in sicer v slovenski prestolici, kjer je bil v družbi obilnega ondotnjega inteligentnega naraščaja sprejet z odprtimi rokami kot mlad mož živahnega temperamenta, izrednih duševnih zmožnosti in idealnega navdušenja za mlado slovensko kulturo in literaturo. Prišel je v domovino v dobi politične more, ki je takrat tlačila Slovence v podobi Auersperg-Lasserjeve persekucijske vlade, v dobi, ko je Stritar s svojim obnovljenim »Zvonom« spravil slovensko slovstvo v lep tok, stopil je v ozko zvezo z realistom Jurčičem, kar je imelo za razvitek njegovega pripovednega talenta največje posledice. Postal je po nenadni Jurčičevi smrti 1881 naravnost naslednik Stritarjev na slovenskem Parnasu, njegov tron pa se je imenoval »Ljubljanski Zvon«.

Kersnikov duh je bil sformiran. Odslej se nam torej ne bo več toliko baviti z razmerami in pogoji ožjega in širšega javnega življenja, ki so razvijale in vplivale na njegov duh, pred očmi nam bo v prvi vrsti njegovo delovanje, doba njegova pa v toliko, v kolikor je sam sodeloval na njenem značaju.

VSEBINA.

Stran

Pokrajina 1
Dom in rod 7
Življenje, delovanje in doba.
Mladost 21
Šestdeseta leta v slovenski javnosti 56
Na Dunaju 117
V Gradcu 163

JANKA KERSNIKA

ZBRANI SPISI

UREDIL DR. IVAN PRIJATELJ

ZVEZEK VI. SEŠITEK II. IN III.

V LJUBLJANI 1914

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

JANKO KERSNIK

NJEGA DELO IN DOBA

SPISAL DR. IVAN PRIJATELJ

SEŠITEK II. IN III.

NOVELIST IN POLITIK

V LJUBLJANI 1914

ZALOŽIL L. SCHWENTNER

V Ljubljani.

Doba kompromisov v prilog Slovanom je bila s Hohenwartovim padcem pri kraju, in državnega vodstva se je polastil kot na znotraj najmočnejša stranka nemški centralistični liberalizem. Osma sesija državnega zbora se je otvorila dne 4. novembra 1873 in je trajala do 16. marca 1879.

Ta doba Auerspergovega ministrstva — imenovanega po najsposobnejši glavi v kabinetu tudi Lasserjevega — pomenja za Slovence kakor tudi za Čehe dobo najhujše narodne persekucije. Nemški centralizem se je povzpel do najvišje moči, katero je brezobzirno izrabljal dotlej, dokler se ni po naravni poti preživel, dokler ni v samem sebi razpadel.

K otvoritvi državnega zbora je prišlo od 353 poslancev samo 254. Nemška konservativna opozicija se je konstituirala pod Hohenwartovim vodstvom in se takoj zavarovala proti postavnosti novega, na podlagi direktnih volitev izvoljenega državnega zbora, češ, da krši pravice kraljestev in dežel. Češki poslanci s Češkega so ostali doma in poslali izjavo, da se nepostavnega državnega zbora ne morejo udeležiti. S tem se je pričela njihova za vse Slovane tako usodna abstinenca, ki je opozicijo neizmerno oslabila. Državni zbor jim

je odvzel mandate. Na novo izvoljene poslance s Češkega je parlament dne 4. marca 1874 zopet pozval, a oni so vztrajali pri svoji izjavi, vsled česar so vnovič izgubili mandate. Moravski Čehi so po kratkem obotavljanju prišli in dne 21. januarja 1874 po Pražáku izjavili, da so vstopili z namenom, da sodelujejo pri sporazumu, sicer pa da tudi odrekajo postavnost novemu državnemu zboru.[1])

Tudi Slovenci so prišli. Izmed njih sta »stara« dva Barbo in Herman vstopila takoj v Hohenwartov konservativni klub, štirje »mladi« pa šele čez dve leti, ko se je doma dosegla sprava.[2])

Poleti 1874 so se pričela nova pogajanja s Čehi zaradi vstopa v državni zbor, a bila so brezuspešna vkljub temu, da je pozivljal Čehe tudi Hohenwart, naj pri začetku novega zasedanja 20. oktobra 1874 pridejo in pomagajo premoči malo večino. Vlada jim je ponudila drja. Bielskega za ministra-krajana, a zaman. Zopet pozvani so v Lobkowitz-Riegerjevi spomenici, ki se je čitala 20. januarja 1875, izjavili, da ne pridejo prej, dokler se ne restituira oktobrska diploma, ki je varovala njih zgodovinsko pravo, na katero je prisegel cesarjev prednik, takrat še živeči češki kralj Ferdinand V. pri svojem kronanju, in katero je priznal tudi sedanji kralj Franc Jožef v reskriptu z dne 12. septembra 1871. Mladočehi Grégr, Sladkovský, Trojan so poslali posebno izjavo, češ, da se ne udeležijo državnega

[1]) Kolmer, Parlament und Verfassung in Oesterreich. Wien und Leipzig, 1903. II. 280.

[2]) Prim. dr. J. Vošnjak, Veda, I. 60.

zbora dotlej, dokler bodo ogroženi življenjski pogoji češkega naroda. Izgubili so mandate.

Konservativci, zlasti nemški, ki so se udeleževali zasedanja, ne priznavajoč direktne volilne pravice, so dne 2. decembra 1874 predlagali, naj se uvede splošna volilna pravica,[1]) zanašajoč se, da pridejo na ta način takoj do konservativne in federalistične večine. Vladajoči nemški liberalci so predlog odklonili, češ, da predlagateljem ni toliko za splošno volilno pravico, kolikor za nadvlado cerkve. Res je bil konkordat odpravljen, a vpliv cerkve je začel vkljub temu rasti. Kriva je bila nemška liberalna stranka, ki je začela že v tej dobi delati pozneje ji usodepolne napake. Sedla je na lavorjev venec cerkvenopolitičnih zakonov, sklenjenih 1874, puščajoč pri tem v nemar gospodarska vprašanja. In baš na tem polju je zastavila vzvod klerikalna agitacija. Gospodarsko stanje je bilo po ravnokar prebolelem »krahu« in 18milijonskem deficitu dunajske razstave slabo, in to okoliščino je reakcija krepko izrabljala.[2]) Mase so dolžile liberalizem, češ, da je on kot zaveznik kapitalizma in mančestrstva

[1]) Za splošno volilno pravico sta govorila v tej sesiji tudi poslanca Schönerer in dr. Vošnjak l. 1878. „Narod" je ob tej priliki pisal: „Mi avstrijski Slovani bomo z veseljem pozdravili splošno volilno pravico, ako bodo le vsi stanovi po njih številu volili enakomerno število zastopnikov v postavodajalne zbore ... Nižji razredi prebivalstva so skoro neizključljivo narodni, ker so večinoma domačini, toraj potem z vso verjetnostjo upamo narodne zmage tudi pri volitvah v mestih in trgih." (Slov. Narod, 1878, štev. 101.)

[2]) Kolmer, l. c. 313.

kriv vse bede. Boj levice proti klerikalizmu je izgubil svoj načelni čar in se je proglasil za boj proti mlinom na veter. Že pri cerkvenopolitičnih predlogih je začela zato vlada popuščati, ker je tudi krona bila za dobro razmerje z Rimom. Medtem ko se je predsednik državnega zbora Rechbauer v seji dne 10. novembra 1873 še ogreval za ločitev cerkve od države, je začela vlada zaradi bojne nevarnosti na jugu in nagodbenih težav z Ogrsko skoro zapostavljati cerkvenopolitična vprašanja. Materijalni interesi so dvigali glavo, za nje pa nemški liberalci niso imeli nobenega zmisla. Tako je vse lezlo v reakcijo. In samo kot fraza je deloval vzklik ministrskega predsednika: »Avstrija ne more nikoli tako nizko pasti, da bi se podredila Rimu.« Cerkvene postave, ki so se potem sklepale, so izpadle precej krotko, vsi radikalnejši izpreminjevalni predlogi v zmislu ločitve cerkve od države so bili odklonjeni. Dne 11. marca 1874 je padel celo predlog, naj bi škofje prisegali zvestobo tudi cesarju in pokorščino osnovnim zakonom. Vkljub temu je papež Pij IX. v svoji encikliki v marcu 1874 proklel nove konfesionalne postave, ki jih vlada sama ni izvajala posebno strogo.

Poleg nezmisla za gospodarska vprašanja je bila glavna napaka nemškega liberalizma, da je v svoji centralistični tendenci odpehnil od sebe narodnosti. Svobodomiselnemu pokretu v Avstriji so nemški liberalci izpodnesli tla. Centralistični do mozga in skozi in skozi germanizatorični so gonili tudi naprednejše slovanske življe klerikalizmu v naročje. Slovani so hle-

peli po izobrazbi in šoli. Nemški liberalci so jim vse tozadevne zahteve kratkomalo odbijali. In ker je bilo vse sklicevanje na ravnopravnost zastonj, treba je bilo zbirati silo, in za to je bil Slovanom dober tudi nemški klerikalec. Tu se je pričela tragedija avstrijskega svobodomiselstva: slovanski naprednjak v politiki ni mogel biti to, kar je bil, ker od nemških liberalcev za svojo narodnost ni imel ničesar pričakovati. Edina opora Slovanov so bili nemški klerikalci. Tako so mrli zarodki slovanskega svobodomiselstva že v kali. Ideali napredka in svobode so bili zračni, visoki; doma pa in na dlani je bila narodna mizerija, zaostalost, pritisek ob steno in preganjanje. Vzbujajoči se slovanski nacionalizem se je naslanjal — ne kamor se je hotel — kamor se je mogel: na klerikalizem in — ker se je Nemec ponašal z nemškimi zmagami nad Francozi — na rusko nastopanje na Balkanu. Zaslepljenost nemškega liberalizma pa je šla še dalje: mesto da bi šel sam vase, je začel proglašati Slovane za izrazno retrogradno pleme.

Vse politično življenje se je izlilo v strugo nacionalne borbe. Tudi kulturna, zlasti šolska vprašanja so se razpravljala samo s tega stališča. V budgetni debati dne 26. marca 1874 je zahteval Mezník češko univerzo v Pragi, Porenta italijansko v Trstu, Tomaszczuk bukovinsko, Razlag južnoslovansko, Fandrlík češko tehniko v Brnu in Poljak baron Scharschmid poljsko tehniko za Lvov. Seje državnega zbora so odmevale od slovanskih pritožeb zoper germanizacijo. Dne 7. decembra 1874 je rekel moravski Čeh dr. Kusy,

da hočejo Nemci pod plaščem nemške znanosti ponemčiti Slovane. V isti seji je izjavil dr. Vošnjak: »Dokler se še mora kakšen rod bojevati za najnaravnejše svoje pravice, za pravo svoje materinščine . . . je uspešno delovanje v enotno svrho državne blaginje protinaravno moteno.« In dne 3. decembra 1874 je isti poslanec bridko tožil zoper germanizacijo na Slovenskem. Slovenščina se odpravlja iz uradov, v šolah pa je prava pastorka. Obljubljene so bile in že v budget postavljene slovenske vseučiliške stolice v Gradcu, zdaj pa se ponemčuje srednja šola in se nastavlja sekira celo na slovenščino v ljudski šoli.[1]) Samo Poljakom se je marsikaj dovoljevalo, ker je rabila vlada njih glasove.

V zasedanju 1875/6 je šlo vladi že jako težko; pritiskali so jo Ogri pri obnavljanju nagodbe, a naravnost sive lase ji je delala preteča vojna na jugu, v katero jo je silila krona.

Češki poslanci tudi v oktobru 1875 niso prišli. V parlamentu so prihajala ob priliki balkanskih vstaj južnoslovanska vprašanja na razgovor, ki so osokoljevala Slovane in omaloduševala nemškoliberalno vlado. Vsak čas je bilo pričakovati v zbornico še Čehov vkljub temu, da je celo mladočeški shod še dne 7. novembra 1875 sklenil abstinenco. Slovenci so jako zgodaj spoznali potrebo češke udeležbe. Že dne 13. okt. 1874 je pisal »Narod«: »Mi ne spadamo med tiste, ki vedno upajo in vsak čas pričakujejo ‚federalistične' nove vlade. Morda smo Slovanje, posebno Čehi,

[1]) Slov Narod, 1874, štev. 281.

sami krivi, da uže zdaj nimamo vlade, ki bi Slovanom krivična in narodno-protivna ne bila.«[1]) Podobni glasovi so se začuli skoro tudi pri Čehih samih. Ugledni publicist, urednik »Posla z Prahy«, Fr. Šimáček, je bil samo do konca 1872 za abstinenco. Proglasitev nemškega cesarstva in nemško vplivanje na Avstrijo ga je preverilo, da morajo Čehi aktivno poseči v avstrijsko politiko. Začetkom januarja 1873 je že priobčil v svojem listu dva članka nekega nedeklaranta, odklanjajoč zaenkrat še odgovornost za vsebino.[2]) Poleti 1876 so se delali novi poizkusi, privabiti Čehe v parlament: pozivljal jih je Hohenwart in celo Andrassy. V jeseni tik pred otvoritvijo državnega zbora je izšla znamenita brošura mladočeškega voditelja drja. Grégra, v kateri se je odločno izrekel za udeležbo. Češko državno pravo je imenoval utopijo, ki se sploh ne dá definirati in ni torej vredno pipe tobaka! Vkljub temu se je abstinenca, ki so jo zastopali Staročehi in fevdalci, držala še skozi vso to dobo. Njene zagovornike je slepil madjarski zgled. A Madjari so bili v svoji abstinenci silnejši, ker so bili odrekli vladi vsak krvni in denarni davek. Zato so bile le preresnične besede, ki jih je zapisal Šimáček ob novem letu 1878: »Mi smo polagali težišče svojih teženj v kopiranje Madjarov... Edino, kar smo imeli, živo besedo, gromovit protest naših mož proti zadanim nam krivicam — to smo vrgli od sebe . . . Toda kakor hitro nas je uvedba di-

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 233.

[2]) Adolf Srb, Fr. Šimáček jeho život a působení. V Praze 1910.

rektnih volitev poučila, da nam bo mesto pridobitve v dar izguba poslednjih ostankov državnega prava, tedaj je bila naša dolžnost pred zgodovino, skrbeti za to, da končno ne izgubimo še tega, kar smo bili podedovali in že pridobili. Niti Slovanstvo, niti Rusko ne bo izvršilo za nas nobenega dela, ker ima samo polne roke opravka.«[1]) Leta 1877. so Rusi sami resno svetovali Čehom, naj popuste pasivno politiko. »Narod«, ki je poročal o tem nasvetu »Peterburgskih Vedomosti«, je pristavil sam od sebe: »Tudi mi želimo, da bi Čehi . . . ta dobrohotni svet . . . v natančen pretres vzeli in ga poslušali . . . Čas vnanje politike ni bil nikdar ugodnejši za izpremembo taktike nego je danes.«[2]) Ko pa je moral nekaj dni pozneje poročati, da se je 32 novoizvoljenih poslancev čeških zopet odpovedalo mandatov, je resignirano vzkliknil: »Češka pasivna politika je prava nesreča za celo opozicijo v Avstriji«[3]). — A Staročehi so še vedno upali, da bodo potegnili tudi ostalo opozicijo v abstinenco. Leta 1878. so pripravljali nov federalistični shod v Pragi. Slovenci so z vso odločnostjo odpovedali svojo udeležbo. Isti dr. Vošnjak, ki se je osebno udeležil podobnega shoda v Pragi 1871, je objavil v »Slov. Narodu« slovensko odpoved, s katero je obenem obsodil vso češko politiko. Članek nosi naslov: »Češka pasivna politika«. Pisec pravi v njem: Dr. Riegerjevi organi pozivljajo zopet k federalističnemu shodu. Potreben bi sicer bil,

[1]) Adolf Srb, o. c. 164.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 256.
[3]) Slov. Narod, 1877, štev. 265.

a za opozicijo, da bi se sama v sebi zedinila v sredstvih in ne samo v cilju. Čehi slone na historičnem pravu, na fundamentalkah, pasivnosti; slovenski program stremi po zedinjeni Sloveniji na podlagi narodnega prava. »Fundamentalnim člankom pa bi mi Slovenci, kakor sploh vse južne avstrijske dežele, tudi iz materijalnega obzira nikoli ne mogli pritrditi, ker tako obširna samouprava, kakoršno Čehi za češko kraljestvo zahtevajo, bi nam nakladala neznosljivih bremen.« Moravci se naslanjajo bolj na narodno, nego na zgodovinsko pravo, proti pasivnosti so tudi Dalmatinci, ki se želijo združiti s Hrvaško. Nemški konservativci se bore samo za avtonomijo dežel, narodnostnim skupinam so neprijazni, fundamentalkam nasprotujejo in so tudi za aktivno politiko. Dosedanji federalistični shodi v Pragi so bili brezuspešni vsled češke trmoglavosti. Češki fevdalci nočejo nič drugega, nego vse pridobiti za pasivno politiko. Clam-Martinic »stresa svojo aristokratično jezo«, ker ga je državni zbor 1863 volil za zapisnikarja. Drugi fevdalec, Thun, »je bil kot nekdanji absolutistični minister zagrizen protivnik vseh Slovanov in najhujši germanizator.« Ako nas dr. Rieger vabi samo za Thun-Martiničeve »schleppträgerje« — »potem je škoda za pot in čas«. Češka pasivnost bi kaj izdala, ako bi njihov narod ustavil davke, kakor njega dni Madjari, a njih voditelji pišejo same papirnate proteste. Splošna Vošnjakova sodba se glasi: »Čehi naj opuste neplodno kujanje.«[1])

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 158.

Podobno ostro sodbo je izrekel o češki abstinenci Mladočeh dr. Grégr 1879, ko je bilo že Auersperg-Lasserjevo ministrstvo padlo. V svojem govoru je razvil naslednje misli: Mi Čehi smo hoteli posnemati Madjare, ki so s pasivnostjo dosegli, kar jim je bilo l. 1848. pretrgano. A mi smo pozabili, da je bilo naše pravo pretrgano že v bitki na Beli gori. Tudi je madjarski narod agilnejši. Uspehi na političnem polju se dobé le s krvjo. Čehi nekdaj bojeviti pa so postali sedaj golobje čudi. Zato je za nas samo pot zakona, diplomatična pot, ne pa pasivnost, ki jo ima na vesti Clam-Martinic iz osebnih ozirov, ker so ga ustavoverci nekoč volili za zapisnikarja . . . »To je zločin na naših bratih.«[1])

Sila ostro orožje, ki ga je vihtela vlada v težkih časih zoper Slovane, so bile konfiskacije. V drugi polovici sedemdesetih let skoraj ni bilo dneva, da bi ne bil konfisciran kakšen slovenski list. Silovitosti so se začele l. 1875. Dne 20. avgusta tega leta je moral »Narod« prositi svoje čitatelje potrpljenja »v teh za narodno novinarstvo hudih časih, ko ima birokracija tako moč kakor še nikoli.« Dne 20. novembra je pisal »Narod«: »Čisto nič več uže ne vemo, kaj se sme in kaj se ne sme pisati.« Dne 1. decembra je natisnil Jurčič namesto uvodnega članka vprašanje na slavno deželno vlado glede neprestanih zaplemb, ki se je končavalo: »Ali smo Slovenci na Kranjskem v izjemnem stanji?« V l. 1876. se je konfiskacijska praksa nadaljevala. A dne 28. januarja je eden najmarljivejših te-

[1]) Slov. Narod, 1779, štev. 70.

danjih »Narodovih« člankarjev, K. Slanc, konstatiral, da konfiskacije niti malo ne utrudijo idealnih slovenskih časnikarjev: »Mladina in poštena, moževska srca plamte za svoj narod. Število narod svoj ljubečih mladenčev in mož je uže precejšnje in dan za dnevom narašča . . . vse, kar se stori za naš zapuščeni in maltretirani narod, ne dobi plače, vse se stori ‚za božjo plačo', za božjo milost.« To leto je bil »Narod« samo do 25. oktobra nič manj nego 40krat zasežen. L. 1877. je bil zaplenjen »Narod« 24krat, »Slovenec« 19krat, »Novice« 5krat in »Laibacher Tagblatt« pa — 1krat.[1]) Češki listi so bili n. pr. v kratkih dneh med 15. in 24. oktobrom 1876 nič manj nego 19krat konfiscirani.[2]) Takozvano objektivno sodno postopanje je onemogočevalo vsako pritožbo. V svojem državnozborskem govoru dne 18. decembra 1876 je rekel Vošnjak o konfiskacijski praksi na Kranjskem: »Slavno sodišče ljubljansko potrjuje kar brez obotavljanja vsako konfiskacijo . . . en član sodišča je rekel: Jedes slovenische Blatt verdient schon als s o l c h e s konfiscirt zu werden . . .«[3]) In dr. Mezník je dejal v državnem zboru dne 9. marca 1877, govoreč zoper konfiskacije, med drugim: »... smelo se lehko trdi, da ‚svobodnostna era' in politični oficijalni sóstav s češkim narodom le po državnem pravdniku občuje.«[4])

---

[1]) Slovenec, 1878, štev. 30.

[2]) Slovenec, 1876. dne 28. oktobra.

[3]) Slov. Narod, 1876, štev. 294.

[4]) Slov. Narod, 1877, štev. 64.

Silno moč v boju proti opoziciji je imela vlada v svojem uradništvu. Ker se je njena stranka imenovala »ustavoverno«, je zahtevala istih nazorov tudi od uradnikov, in zamenjujoč ustavovernost z državovernostjo, je denunciralo njeno časopisje vsakega nasprotnika sistema za državnega izdajnika. »Politična mora, ki je takrat tlačila Slovence, je imela toliko moč, da so nam predstojniki ‚prijateljski' odsvetávali, naj nikar ne občujemo ‚mit einem gewissen Jurčič'; naj nikar ne zahajamo k čitalničnim veselicam. In celo tak poštenjak, kakor je bil nadzornik Šolar, ki je vsaki večer prebil v čitalnici, je svaril nas suplente, naj se ogibamo Levstika,« pravi Fr. Levec.[1]) — Spričo tolikega terorizma je »Narod« bridko tožil: »Ako bode kedaj našemu narodu nastal zgodovinar, da bode mirno in nepristransko slikal boje in krize našega političnega življenja, pač se mu bode mnogokrat tresla roka in ustavljalo pero, ko bode opisoval zlobnosti in nepoštenosti naših protivnikov. Zlasti pa bode strmel nad drznostjo one stranke, katera si sama prideva epitheton ornans ‚liberalnosti' in vendar svobodoljubju in političnej dostojnosti s surovo pestjo dan za dnevom v lice bije ter se odlikuje z najbolj ostudnim prizadevanjem: sè sistematičnim natolcevanjem in z infamno denuncijacijo.«[2])

Nekoč se je drznil prof. Šuklje v »Narodu« odgovoriti na neko denuncijacijo ljubljanskega »Tag-

[1]) Ljub. Zvon, 1897, str. 543.

[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 53. (Narodni uradniki in naša nemška „liberalna" stranka.)

blatta«: Nemškutarska stranka nima naraščaja, pa denuncira slovenske profesorje, da odtujujejo nemščino mladini že v gimnaziji. »Ne oziraje se na Vaše ovadbe in grozitve bodejo (slovenski profesorji) mirno svoj pošten pot hodili, pot, kateri jim veleva poštenost in možato prepričanje, svesti si dolžnosti do države, katera jih je postavila na častno mesto, do vede, kateri so posvetili svoje delovanje, in do milega naroda, kateri jim je izročil svoj najbolj dragoceni zaklad — nado prihodnjosti, mladino slovensko.«[1]) V novembru istega leta je bil že premeščen iz Ljubljane v Dunajsko Novo mesto. Ista usoda je doletela v februarju 1877 dr. Glaserja, ki je tudi pisal včasih v slovenske časnike. Moral je iti iz Kranja v daljno sleško Weidenau. Na mesto Šukljetovo v Ljubljano je prišel potem Nemec Zehe, a mesto obolelega ljubljanskega profesorja Tuška je dobil dr. Gartenauer. Umevno je, da poslej slovenska žurnalistika ni mogla več računati na sodelovanje velikega dela tedanje slovenske inteligence — državnih uradnikov. Leta 1879., ko je bil sistem že toliko ko strt, je moral »Narod« priobčiti članek: »Denunciranje slovenskih profesorjev«. V njem je zavračal ljubljanskega dopisnika stare »Presse«, ki je tožil dijake, da bero »Narod«, in profesorje, da z imenom pišejo članke za isti list: »Žalibog, da naša literatura uže trpi vsled tega, ker se mnogi profesor in uradnik pod zdajnim sistemom iz strahu pred enacim brezvestnim denuncijanstvom boji za peró prijeti in v svojem materinem jeziku kaj napisati.« . . . Federalist

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 28.

dr. Fischhof piše v »N. f. Presse«. »Pri nas je drugače, uradniki in profesorji se ne upajo več ni feljtonov za slovenske liste pisati.«[1]) — Kako je bilo pri sodniji, je povedal javnosti dne 14. marca 1877 v drž. zboru poslanec Pfeifer, ki je dejal: »Sodnijskega uradnika na Kranjskem kontrolirajo politične oblastnije, v kaka društva zahaja, katere gostilne obiskuje, s kom se v obče meni.« A kako malo so bili nemški politični predstojniki sami avstrijsko misleči, kaže slučaj, ki ga je navedel ob tej priliki isti poslanec: Neki okrajni glavar na Kranjskem je rekel slovenskemu volivcu, da bo pri razpadu Avstrije bolje, če pridejo Slovenci pod Prusa, nego pod Rusa.[2])

Toda »vse, kar s silo začne, s silo jenja,« pravi naš Levstik. Tudi moč nemškoliberalne nasilniške vlade se je začela majati. Prvi prepad, ki ji je zazijal nasproti, je bil njen popolni nezmisel za gospodarska vprašanja, njen stari, kardinalni greh. Obnavljanje ogrske nagodbe je razgalilo to brezdno. Nemški liberalci so bili navajeni žrtvovati Madjarom vse, samo da so oni tu, Madjari tam tiščali ob steno Slovane. In kakor se že pri zemeljskih izbruhih poleg glavnega kraterja odpirajo tudi stranski, tako se tudi pri propadanju strank neizogibno pokažejo še druge male, a mnogoštevilne odprtine — osebne korupcije. Tak proces je bil tudi tu in propadanje nezadržljivo. Sledilo je običajno medsebojno dolženje in vzajemno napadanje. Gospodje ministri pa so začeli govoriti o demisiji.

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 38.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 68.

Takrat je poslanec Schönerer v dotlej nezaslišanem tonu zavpil dne 7. marca 1878 v zbornici vladi njen »mane tekel«, imenujoč vlado in njene poslance »politične demimondke in evnuhe in parlament mašino za vničevanje diet«. Kot pravi »enfant terrible« avstrijsko-nemškega nacionalizma je rekel, da se ljudje po javnih prostorih odkrito pogovarjajo o razpadu Avstrije in delijo dežele med sosednje države; končno je kruto ožigosal »demisijsko komedijo ministrov«.[1]) Neki graški žurnalist je razglasil, kaj mu je rekel ministrski predsednik Auersperg: »Voditelj ustavoverne stranke nima nikakoršne stranke za seboj, in stranka nikakoršnega voditelja . . . Poslanci si med seboj očitajo najsurovejše besede, da bi se kmalu pretepanje vnelo.«[2]) Dne 28. januarja 1879 je poročal »Narod«, da je v državnem zboru dne 15. i. m. Herbst napadal Suessa, Coronini Sturma, Sturm ministra Ungerja. Unger je postal elegičen in je našteval, kaj je že vse to ministrstvo znamenitega storilo. Levica in galerija pa sta mu sikali.

Ko so se že vladni poslanci napadali med seboj, ni moglo zaostati za njimi ustavoverno časopisje. Zoper to je nastopila vlada z istimi konfiskacijami in preganjanji, kakršnih so bili dosihmal deležni samo federalistični listi. Drakonični policijsko-birokratični regiment, ki je bil nastal v boju zoper opozicionalce, je pritisnil sedaj tudi na radikalnejše vladne stran-

[1]) Slov Narod, 1878, štev. 61.

[2]) Slov. Narod, 1878, štev. 243.

karje.[1]) Ta položaj sta porabila dr. Kusy in dr. Vošnjak, da sta dne 17. decembra 1877 predlagala, naj preiskuje poseben odsek vladno postopanje pri uporabi društvenega, shodnega in tiskovnega zakona. Predlog je bil sicer odklonjen, in Lasser je še patetično bobnel, da se vlada ne dá strahovati. Vkljub temu je bilo že celemu svetu znano, da se drži vlada samo še s pomočjo zloglasnih Glaserjevih »presscirkularjev«, izdanih na državne pravdnike.

Medtem pa se je pod vsemi temi umetnimi mostiči, ki jih je gradila vlada, odpiralo glavno brezno, ki je imelo pogoltniti nemški centralistični liberalizem. To brezno je bilo — južnoslovansko vprašanje.

Vstaja v Bosni in Hercegovini se je začela v juliju 1875. V februarju 1876 so se vršila na Dunaju posvetovanja, kako pomoči mnogoštevilnim ubežnikom. Predsednik delegacij Rechbauer je izrazil v otvoritveni seji 15. maja 1876 željo, da bi se država ne vtikala v premikanje oblastne sfere v Evropi, ker bi bil svetovni mir v nevarnosti. Debata o vnanjem ministrstvu je veljala zlasti južnovzhodnemu vprašanju. Govorniki levice, zlasti Kuranda, so svarili pred vsakojako okupacijo turškega ozemlja. Giskra je rekel: Naj ne pride trenotek, da bi zableščal nad Ajo Sofijo dvojni križ mesto polumeseca. V juliju 1876 je izbruhnila vojna med Srbijo in Turčijo, v kateri je bila Avstrija še nevtralna. Poslej pa je vnanja politika silila vedno bolj v aktivnost, kar je podrlo levico, okrepilo vpliv pravnih strank in zapečatilo usodo Auerspergovega kabi-

[1]) Prim. Kolmer, l. c. 372.

neta.[1]) Vojna je tirala vedno več ubežnikov, starčkov, žensk in otrok, za avstrijsko mejo. Kakor je konstatiral Klaić, je bilo v novembru 1877 v Dalmaciji sami okolo 35.000 pribeglih, ki je bilo treba skrbeti zanje. Dne 21. aprila 1877 je izšel carjev vojni manifest. Avstrijski Slovani so ga navdušeno pozdravili. Ne tako Nemci. »Die Erwerbung neuer slavischer Grenzbezirke, die sich zu den verwandten Volksstämmen im Südosten Europas, nicht aber zu Österreich hingezogen fühlten, schien den Deutschen und Italienern eine grosse Gefahr für die Monarchie; dagegen jubelten Czechen, Slovenen, Croaten der Kriegserklärung zu und nahmen den wärmsten Antheil an der Slavenbefreiung durch den Czaren.« [2]) Ruska osvoboditeljna vojna je trajala celo zimo, šele 3. marca 1878 se je sklenil mir v sanstefanskih preliminarjih. Dne 13. julija 1878 se je sešla berlinska konferenca, na kateri je dobila Avstrija mandat, zasesti Bosno in Hercegovino. In že 29. julija je prestopil Philippovich turško mejo pri Brodu. Dne 19. avgusta je padlo Sarajevo. Vse to se je vršilo zoper voljo vlade, ki je bila v jeseni v popolni nevednosti, ali bi pripravljala budget za leto 1879. »Die Rathschläge conservativer und feudaler Kreise des Hochadels erhielten bei den Entscheidungen der Krone wieder grössere Beachtung und es wurde, mit Rücksicht auf die äussere Politik, die sich nun vornämlich um das Verhältnis zu den Balkanstaaten drehte, die Möglichkeit der Schaffung des slavischen Überge-

[1]) Kolmer, l. c. 417.
[2]) Kolmer, l. c. 426.

wichtes in der Reichsvertretung erwogen.«[1]) Pred otvoritvijo jesenskega zasedanja 21. oktobra 1878 sta se posvetovala vladna kluba zlasti o zunanji politiki. Ostala sta dosledna in sklenila: »Die Occupation solle nicht zur Annexion führen, Österreich solle sich bemühen, mit Ehren das ihm übertragene europäische Mandat los zu werden.« Že 28. marca 1878 je bil izrekel Hohenwart pri kvotni debati, da je opustil boj proti kabinetu, ker mu je zoprno, greniti umirajočemu poslednje ure. V tem posvetovanju pa so faktično sklepali mrtvi. Drugi dan je namreč naznanil Auersperg, da je cesar že 7. oktobra sprejel demisijo celega kabineta. Glavni faktor njegov, Lasser, je bil odstopil že 5. junija. Dne 15. februarja 1879 sta se poslovila Auersperg in »pressminister« Unger. Tri dni pozneje je naznanil naučni minister Stremayr, da je cesar njemu poveril sestavo novega ministrstva. Bilo je to provizorično ministrstvo, v katero je vstopil tudi Taaffe, čigar doba se je napovedovala in ž njo prvi žarek boljših dni za avstrijske Slovane . . .

* * *

Kako se je godilo Slovencem pod nemško-liberalno vlado na domu? Nastal je političen mrk, ki je Slovencem mnogo bolj škodoval, nego veliko silnejša tema Čehom, zakaj politični vid slovenskega na-

[1]) Kolmer, l. c. 439.

roda ni bil toliko izostren kakor češki, da bi bil mogel tudi v somraku brez opotekanj slediti v daljavo odtegnjenim, jedva brlečim iskram lastnih narodnopolitičnih idealov.

Dne 20. julija 1874 je prišel v Ljubljano kot eksponent nemške centralistične vlade novoimenovani namestnik deželnega predsednika Widmann. Njegovo vodilo je bila germanizacija, ki jo je našel že v polnem tiru, a Slovence vse preplašene in docela dezorientirane. Vsa dosedanja gesla njihovega javnega življenja so se bila pomešala in potemnila. Geslo svobode in napredka, ki je bilo v zadnjih treh letih tako dobrodejno razžarilo narodno kulturo, se je nenaravno spravljalo v dotiko z geslom skupnega slovenskega odpora proti nastopivši germanizaciji in je — kleknilo pred njim. Narod stoletnih robov ni znal nastopiti proti novemu navalu tujerodnega porobljevanja drugače kakor z obrambno armado, osnovano na večjem ali manjšem medsebojnem robstvu: konservativec naj se potuhne in opusti razbistrovanje svojih načel pred javnostjo; naprednjak naj pusti svoje principe v nemar, ko gre v boj zoper skupnega sovražnika. Moglo se je že naprej pričakovati, kaj bo opravila taka na vsestranski laži osnovana armada! Zastonj je klical Stritar svoj edino pravi nazor v svet: »Jaz priznavam in spoštujem vsako prepričanje, da je le pošteno, ne ponarejeno.«[1]) Zaman je Slovencem pogosto ponavljal latinski rek: Hanc veniam petimusque damusque

[1]) Zvon, 1876, str. 63.

vicissim. Moralo se je zidati na laži in zidalo se je — slabo.

Listi so begali drug drugega. Medtem ko so si bili poslanci že na jasnem, da se zlasti sedaj ne smejo odreči nobene svobodne tribune, so še pisale »Novice«: Mladoslovenci pravijo: mi nimamo državnega prava, niti ene združene domovine, naše pravo je edino to, kar ga nam centralistična ustava daje. Odtod njihov nesrečni sklep beračenja v državnem zboru. Če nimamo državnega prava, si ga moramo priboriti, pasivno s tem, da ne gremo v državni zbor, in aktivno v deželnem zboru. Ne obračajmo pogleda v centralistični parlament, ampak zatecimo se naravnost k cesarju [1]).

Čim nejasnejši je bil položaj med Slovenci, tem določnejši so bili cilji in tem odločnejše je bilo ravnanje vlade. Interpelacija drja. Zarnika z dne 8. oktobra 1874 v kranjskem deželnem zboru je razkrila delovanje vlade: Bivši naučni minister Jireček je bil 8. oktobra 1871, štev. 10.456 odredil utrakvizacijo učiteljišča in gimnazije v Ljubljani ter spodnje gimnazije v Kranju in Novem mestu. Ko pa je prišel na Kranjsko Widmann, se je mahoma odpravil slovenski pouk. Že napol slovenska pripravnica se je ponemčila, bivša realna gimnazija v Kranju tudi, v Novem mestu pa se s slovenščino sploh ni bilo začelo. Tudi na ljubljanski realki so se odpravile slovenske paralelke. Tu je bilo učenje glavnega deželnega jezika dano na prosto voljo, med-

[1]) Novice, 1874, str. 307 (30. sept.). — Za pasivnost v drž. zboru govore „Novice" tudi 18. nov. 1874, str. 364.

tem ko je bila italijanščina obligaten predmet. Celo Slovenci so se učili svojega materinega jezika po nemško. Vse polno slovenskih poštnih uradnikov je romalo v Bukovino, na domači pošti so se namestili Nemci.[1]) V sredi bele Ljubljane je vlada javno priznavala to svoje ravnanje in ga lišpala s frazami, ki so se slišale kakor bridka ironija. Dne 4. oktobra 1874 se je slovesno otvarjala celotna ljubljanska realka, in navzoči minister Stremayr je pri tej priliki izjavil: Ta zavod je nemški, a nemški ne, da bi germaniziral, kakor se nam očita, ampak da bi temu narodu odprl pot iz ozke njegove domovine.[2])

Najhuje je deloval vladni pritisek pri volitvah v različne zastope in Slovence najbolj preplašil. Medtem, ko so 1867 vsi spodnještajerski kmetiški okraji volili v deželni zbor še same slovenske poslance, sta zmagala 1874 v slovenjegraškem in brežiškem okraju nemška ustavoverca. »Narod« je zvračal krivdo na duhovščino. Dne 7. septembra 1874 se je vršila deželnozborska volitev za Ljubljano. Izvoljen je bil dr. Schrey z 404 glasovi, skupni slovenski kandidat Mosche jih je dobil le 136, medtem, ko je bilo tri leta poprej razmerje slovenske manjšine proti nemški večini 331:377. »Narod« je z žalostjo konstatiral, »dā tako majhne manjšine še nismo nikoli imeli.« Ni čuda; skozi šest let je dr. Costa ob občinskih volitvah pridigal, da »je narodna čednost in politična krepost, če se ne gre volit.« Nikake organizacije ni in nobenega

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 230.
[2]) Slov. Narod, 1874, štev. 236.

veselja. Eni so šli na zlet, drugi so volilni list izgubili, Bleiweis se je izprehajal po mestu, celo tisti, ki je Moscheta nasvetoval, je ostal doma. Obrtniki, rokodelci in krčmarji pa so rekli: mi se nečemo nobenemu zameriti. Najbolj pa je vplivalo — poleg vladnega pritiska — to, da so bili slovenski voditelji malo prej zapravili v banki »Sloveniji« — 300.000 gld. narodnega premoženja [1]).

Vendar so imeli Slovenci vsaj še v deželnem zboru kranjskem večino in obenem svobodno tribuno, s katere so mogli protestirati proti vladnemu nasilovanju. Zato se je takoj ob nastopu novega režima pričela pripravljati kranjska nemška stranka pod vladnim pokroviteljstvom, da tudi v tem zastopu potisne Slovence v manjšino in oslabi podobne nastope, kakršen je bila od slovenske večine sprejeta interpelacija drja. Zarnika. — Najprej so obrnili svoj pogled na ljubljansko trgovsko zbornico, ki je volila dva poslanca v deželni zbor. Tu je stopil tedanji litijski okrajni glavar Fränzl vitez Vesteneck v akcijo, oseba, ki si je v tej dobi pridobila slavo slovenskega narodnega rablja. Mož je pričel svoje proslulo delovanje baš kot komisar volitev v trgovsko zbornico. Nič ni pomagalo, da so se šli 13. decembra 1874 Slovenci pritožit k Widmannu, češ, da je Vesteneck pri sebi zaprl volilne imenike, mesto da bi jih razpostavil na ogled. Zastonj je Horak omenjal, kako je Vesteneck takoj po Zarnikovi interpelaciji rekel: »Ich werde jetzt schon den Slovenen das Interpelliren verlernen.«

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 205, 207.

Vlada ga zato ni motila pri njegovem sleparskem poslu. V novoletni številki 1875 je »Narod« tožil, da Vesteneck dalje nasiljuje, odklanja vse reklamacije in tihotapsko razpisuje volitve. Dne 8. januarja so se vršile volitve. Z m a g a l i s o N e m c i z nadpolovično večino. »Vlada je ves svoj aparat proti Slovencem obrnila, reklamacije se niso upoštevale, vse uradno osobje se je vrglo na agitacijo. Nekdo je rekel: Dajte meni vlado v roke in jaz na ta način v Berolinu s slovenskimi kandidati prodrem.«[1])

Politično mladi slovenski narod ni poznal — kakor tudi še danes ne pozna! — onega vodila kulturno diferenciranih narodov, ki pravi: Getrennt marschieren, vereint schlagen! Kulturni boj je bil mnoge pognal v kujavnik. »Slovenec« je to sam priznal, kar mu je »Narod« pogosto očital: »Ni čudno, da se je pri tako žalostnem položaju polotil narodnjakov nek pesimizem, p o s e b n o d u h o v s t v a, ki je bilo pri vsakih volitvah odločiven faktor s svojim vplivom... Slišal sem že mnogo poštenjakov, ki so vselej stali v vrstah boriteljev, kako žalostno zdaj govorijo: Kaj hočemo, saj je vse zastonj...[2]). — Dne 5. aprila so se vršile nadomestne volitve v ljubljanski mestni svet, ki so ga Slovenci od leta 1869. sem bojkotirali. »Narod« je pisal že 7. februarja: »Ali bomo Slovenci vsaj v III. razredu vendar enkrat pustili pasivnost in nekoliko energičnih mož poslali v zbornico.« Dne 22. marca je končno sklenil skupni narodni odbor,

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 6.

[2]) Slovenec, 1875, štev. 32.

opustiti demoralizujočo abstinenco. Da so bili pri tem liberalci celó v slovenski prestolici prepustili vodstvo nazadnjakom, se razvidi iz tona volilnega oklica skupnega odbora, ki pravi, da so se 1869 bili Slovenci prostovoljno umeknili, »da ne bi škodovali mestjanom pri tisti sreči, katero so jim obetali naši nasprotniki v svojih oklicih.« Nasprotniki da niso v teh šestih letih nič storili. Zalagali da so gledališče, »ki nema namena, ljudstvo izobraževati in blažiti, temuč le kratkočasiti nekatere, ki so od sreče obdarjeni«[1]). Slovenci so kandidirali v 1. in 3. razredu in končno spravili vsaj v tretjem razredu od petih štiri svétnike v mestno zbornico.

A kako samozavestna in ošabna je bila vlada, se razvidi iz njenega odgovora na Bleiweisovo interpelacijo v takrat še po večini slovenskem deželnem zboru, naj deželni zbor sklene postavo, ki bo uredila pouk slovenščine na ljubljanski realki. Widmann se je ponosno potrkal na prsi, da zaradi sprejetja te interpelacije ni prav nič »niedergeschmettert« in da vlada ne sedi na »armensünderbank«, da bi si dala očitati razne reči.[2]) Ljubljanski mestni zastop je protestiral proti sklenjeni interpelaciji, da bi bila slovenščina na realki za vse Kranjce obligatna. Dosedanji »platzhalter« — kakor ga je »Tagblatt« imenoval ob nastopu! — Widmann pa je bil v enem mesecu potrjen za stalnega deželnega predsednika na Kranjskem — kakor v priznanje za njegov nastop v deželnem zboru!

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 73.
[2]) Slov. Narod, 1875, štev. 107.

A novoizvoljena trgovska zbornica je votirala nezaupnico slovenskim deželnim poslancem. Slovenski listi so ji odgovarjali s tem, da so ji neprestano očitali, da je sleparsko izvoljena. Toda vlada jo je potrdila in celó penzionirala okrajna glavarja Pajka in Schivitzhofena, »ker sta o goljufijah in sleparijah pri trgovski zbornici prenatanko in preresnično poročala po zaprisežených izpovedbah županov in volilcev« [1]).

V letu 1876. so sicer zmagali Slovenci pri volitvah v deželni zbor na Štajerskem, v mariborsko-šentlenartsko-bistriškem okraju z drjem. Radejem; tudi v nadomestni volitvi v ljubljanski mestni zbor so štirje slovenski kandidati premogli nemškutarje. To pot ne samo za dva glasa, kakor prejšnje leto, ampak za 40. A da to Nemcev ni prav nič omalodušilo v njih zmagoslavju, je kazal skrajno brezobzirni nastop Vestenecka v spomladanskem deželnem zboru kranjskem, »ki se je tako obnašal, da če bi bili drugi poslanci nastopili njegov pot, bi bila deželna zbornica postala sodnijska soba, kjer se sitni kmetje kregajo« [2]). V dvanajsti seji je namreč Vesteneck ostro nastopil zoper narodne postavke v deželnem budgetu in rekel, da za narodni »firlefanc« oni nimajo denarja. Saj se že itak izmeče preveč denarja za diletantske slovenske gledališke predstave, za stanovanje drja. Karla Bleiweisa v blaznici itd. Potem se je doteknil pravkar sklenjene sprave med obema narodnima strankama in ošabno vzkliknil: »Akoravno so se ranjki Mlado-

[1]) Slov. Narod, 18'5, štev. 150.
[2]) Slovenec, 1876, štev. 47.

slovenci vrnili v klerikalno kraljestvo nazaj, vendar vašej večini uže smrtni zvonec doni!«[1]) Odgovarjal mu je dr. Zarnik: »Principijalno nijsmo niti na jednej niti na drugej strani nič opustili in nič udali se. Videli smo pa, da ako imamo tacega energičnega in brezobzirnega protivnika pred seboj, kateremu je ljubši, da Turek zadnjega slovanskega kristijana na kolec natakne nego, da bi se pomagalo Slovanom, ko smo videli, da imamo opraviti s takim nemčurskim liberalizmom, rekli smo, kdor od teh ljudij kaj upa, sram naj ga bilo... na smrtnej postelji bi se kesal, ko bi s takim nemškim liberalizmom držal... Tudi pri prihodnjih volitvah bomo prišli v složnih vrstah«.[2])

Medtem ko je Widmann prosil, da se vojaška straža pri njegovem stanovanju pomnoži, ko je bil po mestu na vsakih pet korakov policaj in je imel včasih cel polk v vojašnici »bereitschaft,[3]) so Nemci po Ljubljani razširjali samozavestno govorico, da pri prihodnjih deželnozborskih volitvah poderejo slovensko večino. Ne brez bojazni je pisal »Narod« o tej »predrzni gotovosti« in pristavljal: »... slovenska duhovščina... bode pri volitvah gotovo svojo narodno dolžnost storila«.[4]) Vlada sama je slovensko deželnozborsko večino prezirala. Deželni odbor, po večini še slovenski, je volil v avgustu v deželni šolski svet tri Slovence, med njimi kot zastopnika učiteljstva tudi

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 87.
[2]) Slov. Narod, 1876, štev. 87.
[3]) Slov. Narod, 1876j štev. 102.
[4]) Slov. Narod, 1876, štev. 192.

profesorja Šukljeta. Vlada pa je svojevoljno zamenjala Šukljeta z ravnateljem nemške realke drjem. Mrhalom. A Šuklje je baš takrat moral iz domovine.

Ker so Slovenci simpatizirali z Rusi, pripravljajočimi se za vojno na Balkanu, so jih ljubljanski Nemci denuncirali. V februarju 1877 je zborovalo konstitucijsko društvo, in dr. Schrey je na njem trdil: Simpatije narodne stranke do Rusov in panslavizma se ne smejo podcenjevati. Slovansko vprašanje se ne vjema z avstrijsko mislijo. Na to mu je odgovoril v »Narodu« z ogorčenim patosom Jurčič: »Kaj je slovansko vprašanje za nas? To, da hočemo mi kot S l o v a n j e imeti garancije za obstanek in razvoj svoje narodnosti, garancije zoper vsako silovito in nenaturno raznarodovanje ali germaniziranje. Le-ta poroštva pa smo mi zmirom hoteli in hočemo v Avstriji doseči ne drugje. Mi smo uže pametni toliko in računati znamo toliko, da vemo, da k Rusiji ne moremo nikdar pripadati, torej uže moramo Avstrijci biti, ko bi ne hoteli, ker bati se nam je jedino le nemške požrešne Prusije, prijateljice necih ljudij«.[1])

Dne 24. marca 1877 so se zopet vršile nadomestne volitve v ljubljanski mestni svèt. V tretjem razredu sta res zmagala Slovenca, v prvem razredu je domača stranka propadla, kakor vedno, v drugem ni niti kandidirala. »Narod« je pisal: »Borba v manjšini in opoziciji je težka pri nas«.[2]) Takoj v začetku zasedanja deželnega zbora je narodna stranka pro-

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 47.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 71.

testirala, da je vlada prezrla njen predlog glede Šukljeta in predložila drugega zastopnika učiteljstva cesarju v potrditev. Ta protest je silno razdražil vlado in nemško stranko. Sklenila je odločilen naskok, da stere neljubo ji narodno večino v deželnem zboru. Kot zloveščč nočni tič je nastopil v seji dne 20. aprila Vesteneck in zaskovikal, da Slovencem v zbornici bije zadnja ura. Bleiweis mu je sicer odgovoril, da se narodna stranka ne boji novih volitev, ker bodo volili svobodni možje, ne pa komandirani biriči [1]). A strah pred vladnimi in nemškutarskimi mahinacijami se ni umeknil iz narodnih vrst. Drugi dan, dne 21. aprila, je napovedal ruski car Turkom vojno. Slovenski listi so navduševali svoje čitatelje s slovanstvom, da bi jih osokolili za domačo stvar. Ljubljanski Sokol je napravil zlet na Šmarno goro in se ustavil v Tacnu pri Koširju. Jurčič je napival na srečno zmago ruskega orožja, čemur je sledilo navdušno popevanje ruske himne [2]). »Slovenec« je pisal dne 19. maja: »Turkoljubno nemškutarenje se je po naši deželi tako ognjusilo, da bi se morali zares čudeži goditi, ko bi se naše ljudstvo dalo (pri prihodnjih volitvah v deželni zbor) preslepiti od nemčurjev.« [3]) Časopisi so krepko udarjali na edina gesla, s katerimi so takrat razpolagali narodni voditelji: na slovanstvo in rodoljubje. »Narod« je pisal: »Mi Slovenci, mi zastopniki domačega ljudstva, nemamo v vseh svojih borbah druzih zavez-

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 91.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 111.
[3]) Slovenec, 1877, štev. 55.

nikov, nego svetost svoje ideje, vztrajnost in ono živo zaupanje v končno zmago naše reči, kakoršno zaupanje more imeti le domoljubje in rodoljubje.«[1]) To vse so bila zračna, idealna gesla. A nad deželo je kakor mrtvaška môra ležala likvidacija banke »Slovenije« — nesrečen dokaz popolne nesposobnosti narodne stranke v dejanjskih, neposredno občutljivih gospodarskih vprašanjih. Baš takrat, ko se je neki delničar po »Slovencu« štev. 54 in 56 prepiral z likvidacijskim odborom, da zavlačuje likvidacijo, je počil po deželi glas, da je deželni zbor, čigar sesija bi se morala končati šele v jeseni, — uradno razpuščen. Razpisane so bile nove volitve kar nanagloma na 7. in 10. ter 14. dan julija. Slovenci so bili presenečeni in vse je vpraševalo po vzroku. »Narod« je pisal: »Odgovor leži v tem, s kakšno drznostjo je trdil Vesteneck, da narodni večini mrtvaški zvon zvoni«[2]); pristavljal je resignirano: »Nam nasprotna stranka je pripravljena, — mi ne.« »Slovenec« je izkušal bodriti: Zakaj tako nagel razpust? »Nekateri pravijo, in tudi vradna ‚Presse' to nekoliko potrjuje, da je to nekaka kazen za deželni zbor kranjski, ker je oporekal imenovanju dr. Mrhala za uda deželnega šolskega sveta ter deželnemu odboru naročil ministerstvo tožiti pri upravni sodniji...« Nasprotniki se zanašajo, da se jim posreči zmagati vsaj v par kmetiških občinah, zlasti v kočevski, ki voli dva, in trebanjski, ki voli tri poslance. Poleti so Kočevarji doma, zato se vladi tako

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 61.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 116.

mudi...' »Narodni volilci še nikdar tako edini in složni niso šli v volilni boj, kakor ravno sedaj«.[1]) »Narod« pa je popolnoma izgubil svojo meščansko samozavest in se zanašal le na duhovščino In potem je zopet in zopet kazal na daljni slovanski ideal: »Kajti ali nam nij vsako poročilo, ki nam sè slovanskega bojišča uže dve leti prihaja dan na dan, od tam, kjer se naši mučeni bratje s svojo krvjo boré za čast Slovanstva in za čast narodnosti svoje — živo izpodbujevanje, da tudi mi Slovenci ne zaostajemo za onimi slovanskimi brati, da se vredne izkažemo, kot može postavimo zdaj tu, kjer gre za čast in dober glas imena slovenskega«.[2])

Nemški volilni oklic se je postavil na praktično stališče. Pogladil je ono bolno mesto narodnega telesa, za čigar bolečine narodna stranka ni imela zmisla. Trdil je, da je dosedanja večina sklenila zidati novo blaznico za 500.000 gld. samo zato, da s plačo preskrbi neke ljudi, ki dosedaj le životarijo. Zlasti pa je korenito izrabljal propad banke »Slovenije«. V »Tagblattu« je izšel članek: »Nationalklerikaler Gründungsschwindel und dessen Krach«. Za idealno olepšavo praktičnih svojih gesel je poskrbel vodja nemškutarjev Dežman s tem, da je proslavljal kranjsko domovino. »Mi smo vsi Kranjci!« je bila njegova parola: »Nicht dem so reich begabten slovenischen Volke, — nicht der ebenso begreiflichen als berechtigten Sympathie zu dem Lande, das die Gräber unserer Väter in sich

[1]) Slovenec, 1877, štev. 57.
[2]) Slov. Narod, 1887, štev. 129.

schliesst und die Heimstätte birgt, an der unsere Wiege stand; — nicht der Sprache des Volkes, die uns von Jugend an theuer war und uns durch Preširens herrliche Dichtungen nahezu ein Heiligthum geworden; — nicht dem gilt in galt unser Kampf,« je pisal Dežman v »Tagblattu« dne 18. junija. »Kot vneti prijatelji naše mile domovine jo hočemo samo obvarovati strašne nesreče, ki ji žuga, ako bo še zanaprej vladala ta stranka,« je zatrjeval volilni oklic nemškutarjev.

»Narod« je čutil ostrino sovražnikovega orožja in jo je izkušal pritopiti s tem, da je krivdo valil na mrtve in na stranko, s katero je bil sedaj zvezan, in na katere glavno jedro — duhovnike se je sedaj toliko zanašal: »... kar so posamezni, uže mrtvi (Costa!) ljudje osobno morda zakrivili, ne more nikoli pasti na celo stranko, ali na sveto našo narodno idejo... Mi smemo tem bolj zavračati hinavske sovražnike naše narodne stranke, ker se nismo šteli med one, ki so verjeli v prospeh one čisto gospodarske, a ne strankarske naprave«[1]).

Agitacija je bila »nezaslišano huda«. »Edinost« je klicala iz Trsta: »Slovenci! to je sveta stvar, vsi narodi gledajo na vas. Ne vdajte se!« Hrvaški »Primorac« je pisal: »... kolik bi to bio udarac slovenskomu narodu, da u kranjskomu saboru zavladaju narodni protivnici... Bila bi to u istinu n a r o d n a k a t a s t r o f a.«

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 140.

Končno se je približal volilni dan. Kmetiške občine so se še dobro držale. Izvolila je samo kočevska Nemca. Dne 10. julija so volila mesta. Prihodnji dan je izšel »Narod« in lapidarno naznanil: »Volitve v mestih in trgih so izpale danes nam Slovencem jako neugodno. Večina deželnega zbora je torej nam protivna! To stoji.«

V prihodnjih treh številkah se je isti list obširneje bavil z volitvami. Pisal je med drugim: »Naš boj je boj za ideal: za narodnost našo, za pravice jezika naših očetov, za narodni obstanek rodu svojega, ki je in hoče ostati in bode ostal (kljubu vsem pigmejičnim zmagam nemčurjev) ud velicega debla silne silne slovanske rodovine... Resnica je, da so imeli naši perfidni in lažnjivi nemškutarji na vnesrečenej banki ‚Sloveniji' veliko orožje zoper našo stranko... To si pa lehko obstanemo, da nam je res nesrečo zapustil oni ranjki mož, ki je po nerazumljenji zavod vodil do propada, da si niti on ne iz samoprida. Da bi ga ne bil nikdar ustanovil!... Ravno tako bi bilo bolje, ko bi bila lanska večina zidanje zavoda za blazne odložila in ne sklenila... ‚Če hočete pol milijona proč vreči... pa volite narodnjake', tako so vpili in vpili... Vrgli so se nemčurji z vso silovitostjo in z dolzim, velikim, premišljenim študijem na materijalno stran. Računali so dobro, da se dan denes v slabih letinah, slabej kupčiji, slabej trgovini in v občnem pomanjkanji izvrstno da porabiti denarno, gospodarsko vprašanje... mnogo mestnih in tržkih ljudij naših se je dalo zapeljati... (Mislili smo,) da morajo

nemčurji v prvej vrsti pripravljati kak manever le v kmetskih občinah, vrgli smo najbolj tja svoj pozor. K vsemu temu pa pridejo še nasledki našega tisočletnega zgodovinskega stanja, naše vedne narodne odvisnosti, — pomanjkanje značajev, prerast narodnih neznačajnikov...«

Vse je omenjal »Narod«, samo nečesa se ni spomnil: da je bila ona slovenska stranka, ki se je on zoper njo že od svojega postanka boril, obdržala sebi izročene narodne pozicije (kmetske občine!), da pa so bili Slovenci docela podlegli baš v onih krogih, katere zastopati, vzbujati in organizirati je bila dolžnost liberalcev, — v meščanskih. Pozabil je bil na to, kar je pisal dne 31. avgusta 1873: »Pridobili smo že v tem kratkem času mnogo življev, ki so že bili odpadli, ker so mislili, da naša narodnost in nazadnjaštvo — je identično.« Propadla ni bila narodna stranka, ampak propadel je bil slovenski liberalizem, ker je zatajil svojo zgodovinsko nalogo, ker se je zatekel k laži in trdil, da ni to, kar je bil in bi bil moral biti. To je bila zgodovinska napaka, katere posledice so se še dolgo dolgo kazale po slovenskih mestih in trgih.

Nemci so bili torej zavladali nad vsem slovenstvom, kolikor ga niso imeli pod svojo oblastjo Italijani. K sreči nemška liberalna stranka tega uspeha ni mogla docela izrabiti, ker je njena zvezda v Avstriji zahajala, kolikor bolj se je na Balkanu žarilo od ruskih topov. Malo pred Božičem, dne 12. decembra 1877 je dospela v Ljubljano novica, da

je padla Plevna Rusom v roke, in obenem se je razvedelo po mestu, da je deželni predsednik kranjski Widmann premeščen v Linz. Slovenci so zaupali v dvorne kroge, katerih tendence so v nasprotju z nemško vladno stranko navdušeno pozdravljali. Znano jim je bilo, da je nadvojvoda Ivan Salvator že v februarju 1875 izdal brošuro, v kateri je govoril za to, da se Avstrija varuje požrešne Prusije in v zvezi z Rusijo nastopi na slovanskem jugu. Vedeli so, da je istih misli tudi nadvojvoda Albreht, katerega so v maju 1877 pozdravili Hrvatje v Zagrebu z rusko himno. Ko so v rimski zbornici v decembru 1877 nekateri italijanski poslanci zahtevali združitev Trsta z Italijo, je tržaško društvo »Edinost« protestiralo proti temu pri cesarju, na kar jim je cesar izrazil najvišjo zadovoljnost. Avstrija je mobilizirala, Slovenci so upali, da ne zoper Rusijo, kakor bi bili Nemci radi videli, ampak ž njo. »Če je ta kombinacija resnična in pride potem Slovanom prijaznejše ministerstvo, potem bode pa tudi kranjski zbor razpuščen in pri novih volitvah se nič ne bojimo zmagati. Tako se nemškutarski kranjski zbor niti sešel ne bode, — mrtvorojeno dete,« je pisal »Narod« [1]). To upanje je bilo sicer presangvinično, vendar se je obrat na bolje začutil takoj. Začetkom marca 1878 je bil imenovan za kranjskega deželnega predsednika dvorni svetnik graškega namestništva Kallina, o katerem je »Narod« naznanil, da je »cel uradnik, ki bo delal v interesu vsake vlade, ki je ali

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 49.

pride«[1]). Dne 25. aprila je sprejemal novi predsednik deputacije. Dva dni pozneje je pisal »Narod«: »Kakor čujemo, je njegovo vedénje in govorjenje naredilo dober vtis na vse z nami jednako misleče mej uradniki in narodnjaki sploh.« Izustil je namreč nasproti uradnikom besedo, ki je liki svetel žarek nadeje zasvetila v slovenske politične razmere: »Objektivität«. Glasilo kranjskih nemškutarjev je pri tej besedi prišlo vse iz sebe. Pisalo je, da hoče narodna stranka ustavo podkopati... »dann will es uns scheinen, dass auch der Beamte diesem Parteitreiben gegenüber die Hände nicht ruhig in den Schoss legen darf... uradniki ne smejo na busoli neprimerne (unzeitig) objektivnosti sem ter tam lavirati . . .«[2])

Kranjski deželni zbor se je otvoril dne 12. septembra. Deželni glavar Kaltenegger je udaril na neobično spravljivo struno. Izrazil je željo po slogi. Ogorčeno mu je odgovoril »Narod«: »Ogenj in voda se ne družita prijazno... Nič sloge! Zares, kar čuditi se je, da se nam še v letu 1878, po tem velikem dviganju vsega Slovanstva, more in hoče s tacimi pustimi in praznimi frazami prihajati... Če hočete slogo, res slogo, učite se najprej pravični biti.«[3]) Nemci so hoteli potlačiti verifikacijsko debato, a Slovenci so neusmiljeno ožigosali ves terorizem pri zadnjih volitvah, pri katerih je 5% Nemcev potisnilo 95% Slovencev v manjšino. Posebno klavrno molčečo vlogo je igral

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 55.
[2]) Slov. Narod, 1878, štev. 111.
[3]) Slov. Narod, 1878, štev. 213.

krški bogataš Hočevar, kateremu je poslanec Navratil z notarsko legalizirano izjavo dokazal, da je metliški sodnijski uradnik Lampe kupoval zanj glasove po 40 gld. Ugovarjal je vedno samo Dežman, skrajno strastno, in očital narodnjakom končno panslavizem. Vstal je hrušč in trušč; in ker deželni glavar ni hotel ukoriti Dežmana, je narodna manjšina zapustila dvorano.

Dne 5. oktobra so predlagali narodni poslanci adreso na cesarja. V njej so izrekli zahvalo za okupacijo, protestirali proti lanski razpustitvi deželnega zbora in izrazili željo, »da se naj vsi Vašemu Veličanstvu verno udani Slovenci združijo v eno administrativno in če mogoče državnopravno celoto ... Vaše Veličanstvo naj blagovoli poklicati na državno krmilo može, katere je resna volja, ustavne pravice po Vašem Veličanstvu vsem narodom najmilostivejše podeljene zagotoviti na podlagi resnične ravnopravnosti in pravičnega narodnega zastopa . . .«[1]) »Narod« je ta korak narodnih zastopnikov veselo pozdravil: »Tudi glavne, tako bi rekli, i d e a l n e točke našega narodnega programa, zjedinjenja vseh Slovencev ... naši narodni zastopniki nijso pozabili, kakor je tudi naš narod pozabiti in z vida in cilja izpustiti neče. Vemo, da ideje ne zmagujejo v kratkih dnevih, niti v letih ne, temuč da se uresničenju bližajo le po trudnih bojih in mnozih navideznih nevspehih, zato nikakor ne popuščamo klica po narodnem zjedinjenji, akopram se iz dozdanje borbe vspeh v tem še ne vidi.«

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 230.

Slovencem je zadalo to zasedanje marsikateri udarec. Na Vošnjakov predlog, da se dovoli slovenskemu gledališču 2400 gld. podpore, je odgovoril Schrey, da slovenska dramatična Vila komaj čaka odtegnitve te podpore, da bo mogla reči, da je vsled tega zamrla. Končno se je dovolilo 1000 gld. Sprejet je bil Vesteneckov predlog, naj ljudskošolskih učiteljev ne imenujejo več krajni šolski sveti, ampak c. kr. deželni šolski svet. Po nasvetu ljubljanskega mestnega zbora se je sklenilo, da se ljubljanske ljudske šole utrakvizirajo. Gimnazija v Kranju je bila z začetkom šolskega leta 1878/9. odpravljena. Pišoč o teh izgubah, je pristavljal »Narod«: »Odvzeti nam nimajo kaj . . . za dolgo itak ne bo.«[1])

Bila so v resnici to postumna dejanja nemškega liberalizma na Kranjskem. Sistem je bil že padel, in vladajoča stranka se je polagoma odpravljala v opozicijo. Začetkom novembra 1878 je v ljubljanskem konstitucionalnem društvu grajal ustavoverec Laschan vladno postopanje pri okupaciji Bosne. Slovenci pa so obhajali slavja: Dne 27. oktobra je zboroval po dolgih letih zopet enkrat slovenski tabor in sicer v Dolini pri Trstu, na katerem se je obravnavalo južnoslovansko vprašanje, izrekal protest proti iredenti in zahtevala zedinjena Slovenija. Navzoči vladni komisar sam je izpregovoril, da ga veseli, da se narod zaveda svojih pravic, in je zagotovil Slovencem vladno podporo.[2]) Z ozirom na to so ironično vzkliknili »Národní

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 251.
[2]) Slov. Narod, 1878, štev. 250.

Listy«: »Glej, glej, kako nagel obrat v policajnej in političnej praksi videnskej k Slovencem! Primorsko domoljubno društvo je prišlo najedenkrat v veliko milost vladno... ne, ne padajo zvezde, ali italijanisimi učé — Dalibora gosti.«[1]) V novembru se je v Ljubljani praznovala v velikem obsegu Bleiweisova sedemdesetletnica.

* * *

V ospredju te dobe je stal južnoslovanski boj in ž njim se je mogočno razvilo južnoslovansko vprašanje.[2]) Dne 28. julija 1875 je naznanil »Narod«, da so se vzdignili Hercegovci »za krst častni i slobodu zlatu«, in prihodnji dan je izdal poziv: »Pomagajmo slovanskim bratom.« Dne 3. avgusta je izšel v istem listu izkaz milodarov za vstajnike. Darovatelji so bili podpisani s šiframi, kranjska vlada je namreč prepovedala vsako nabiranje. Šele v septembru se je premislila in preklicala svojo prepoved, nakar se je v Ljubljani kakor v Zagrebu ustanovil poseben komite, ki je nabiral ne samo denar, obleko, šarpijo, ampak tudi prostovoljce in — smodnik.[3]) — O razvitku vstaje so slovenski listi obširno poročali in s tem budili narodno idejo. Dne 22. av-

[1]) Slov. Narod, 1878 štev. 252.

[2]) Glej avtorjev članek „Vzajemniška epizoda" v „Vedi", II. str. 341.

[3]) Dr. J. Vošnjak, Veda, II. str. 75.

gusta 1875 je pisal »Narod«: »Naš mali slovenski narod, politično odtrgan kos velicega Slovanstva... nema velike zgodovine, nema velicih mož vojevodov svojega plemena, ne more gledati v sijajno preteklost... On se more in mora zanašati le na bodočnost, oslanjati le na največjo idejo denašnjega veka, na narodnostno idejo... v turških časih smo bili vendar edini in veliki. Razume se, kakšne so naše simpatije v teh bojih.« In štiri dni pozneje je razvijal isto idejo še dalje: »Kaj je princip zdajšnjega stoletja, njegov časovni duh? — Narodna ideja, misel, da kultura le na podlagi velike sorodne skupine, na podlagi zedinjenega naroda živeti, rasti do mogočnega drevesa more..., mora delati na zjedinjenje Jugoslovanstva, ker je zedinjenje posameznih plemen v celotne narode zdaj moderno in v starej cokli ne smemo zaostati.«

Začetkom julija 1876 je napovedal še srbski knez Milan Turkom vojno, ki jo je vodil od srbske strani ruski general Černajev, obenem je stopila tudi Črna gora v akcijo. »Narod« je prinesel črnogorsko proklamacijo v srbskem jeziku, v slovenskem prevodu pa adreso moskovskega slovanskega odbora Černajevu. V tej stoje besede: »Sveta misel Slovanstva naj te vodi k zmagi... Preko gorečih sel in mest, preko trupel naših neprijateljev prožili bodemo tebi in bratom svojim na Balkanu železno roko svojo«.[1]) »To je jezik slovanske bodočnosti!« je pristavljal Jurčič. Slovenski listi so napolnjevali večino strani s poročili z bojišča

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 165.

z namenom, da med narodom vzbude narodno zavest. Da se jim je to v veliki meri posrečilo, kaže »Narodov« članek z dne 4. avgusta 1876 »Jugoslovanski boj kot buditelj«: »Kakor se je izkazal vstanek in potem redni rat jugoslovanski kot izvrsten agitator v velikej slovanskej ideji, tako je tudi pri nas Slovencih v malem prav izvrsten razširjevalec narodne zavesti. Mnogi, ki se prej nij brigal za svojo slovansko narodnost, čuje denes, kako se brat mu po rodu hrabro bije za jezik svoj, za slobodo in krst častni, mnogi, kateremu je bilo malo mar za svojo narodnost ali se še za njo menil nij, vzdignil bode pokonci glavo videč in čujoč, kako smo vsi mnogobrojni sinovi velike majke Slave jednih mislij in jednih čutov.«

Ko so Srbi zmagovali, so Slovenci v Ljubljani praznovali njih zmage; ko so pa Turki Srbe končno premogli, so slovenski listi turške zmage domalega zamolčevali. Koncem septembra je prišel ruski general Sumarokov na Dunaj s predlogom, naj nastopi Avstrija skupno z Rusijo proti Turkom, sicer se misli Rusija sama zavzeti za balkanske narode. Avstriji se je ponudila Bosna s Hercegovino, Rusija bi osvojila Bolgarijo. Avstrija je še oklevala, vkljub temu, da so jo v parlamentu Slovani silili v boj, (Vošnjak-Fandrlikova interpelacija!). Dne 14. novembra je poročal »Narod« o nekem govoru ruskega carja, ki je Črnogorce hvalil, a Srbe grajal, da se v vojni niso izkazali. »Res je, kar pravi, ali primolčal bi lehko bil. Zakaj nij? Bog ve.«

Dne 11. marca 1877 je »Narod« z žalostjo poročal, da »se je polumesec razgrnil nad belgrajsko citadelo«,

a dne 28. aprila po izidu ruske bojne napovedi je poln zaupanja pozdravil rusko osvoboditeljno vojno: »Vsak Slovenec in Slovan ve in čuti, da je naša sorodna kri, katera bode tekla v Bulgariji, da je vspeh ruskega orožja vspeh občega Slovanstva, torej tudi naš.« — Slovenci na Kranjskem so stali baš v najhujšem volilnem boju po nenadnem razpuščenju deželnega zbora. Zato se je tudi »Slovenec« poslužil rusko-turške vojne, da je ž njo budil narodno čuvstvo. Dne 7. julija je pisal po češkem »Hlasu«: »Ko bi bil... vsak vnet narodnjak in veren katoličan prešinjen s to vzvišeno idejo, da bi Bog blagovolil dodeliti zmago našim slovanskim bratom po prošnji sv. Cirila in Metoda in jih privesti k združenju s katoliško cerkvijo.«

Tudi on je razvijal misel slovanskega zedinjenja, kar je označila praška »Politik« kot signum temporis: »Katoliški list ‚Slovenec' se obrača z zdihljajem na slovanska apostola Cirila in Metoda, naj bi se v njihovem imenu skoraj uresničilo zjedinjenje Slovanov. Da nekoji računajo na diplomatično prijateljstvo ruske vlade, ali da se drugi duševno bratijo sè slovanskimi društvi Rusije, ali pa da zopet nekoji slovanske apostole na pomoč kličejo: vse to so različne prikazni, ki imajo jeden in isti vir«.[1]) Dne 14. avgusta je »Slovenec« v posebnem članku razložil, zakaj Rusom želi zmage, češ: »Nad tem se nihče ne more motiti, kako hude nasledke da bi slabi izid ruski imel za Slovane avstrijske, nobenega naroda ne izvzemši.«

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 165.

Medtem ko so se Rusi z velikanskimi izgubami borili pred Plevno, so Ogri sklepali resolucije, s katerimi so pozivljali Avstrijo, naj napove Rusiji vojno. Madjarski general Klapka je šel prostovoljno pomagat Turkom, češ: »Če se Turčija porazi, potem bomo Madjari osamljeni proti Slovanstvu.« Ministrska seja dne 29. julija je obravnavala vprašanje, najli Avstrija zasede Bosno. »Narod« je pisal: »Nam se osvojenje slovanske Bosne in Hercegovine po Avstriji in tako prirast slovanskega elementa k našej državi zdi davno sklenena in prej ali slej gotova stvar.«[1]) Slovenski deželni poslanci so vložili na vlado prošnjo za tabor v Vodmatu, na katerem naj bi se razglasila ta slovenska želja. Vlada je tabor prepovedala, »ker se Avstrija vojski nasproti čisto neutralno drži.«[2]) Dovoljen pa je bil v tem času tak tabor Hrvatom, ki so na njem sklenili, da hrvaško ljudstvo želi zedinjenja Bosne in Hercegovine s troedino kraljevino. Koncem novembra je stopila tudi Srbija vnovič v akcijo. »Narod« je pisal dne 30. novembra: »Ko bi bila Srbija lani zmagala, pala bi ji bila Bosna v delež. Letos bode zadovoljna morala biti z neodvisnostjo in s povečanjem svojih državnih mej v staro Srbijo, ker Bosno bode pač Avstrija zasela, rada ali nerada. Kot zahrbtna dežela naše Dalmacije spada pod avstrijske interese...«

Tri dni po padcu Plevne, dne 13. decembra, je priredila narodna stranka v ljubljanski čitalnici banket.

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 173.
[2]) Slov. Narod, 1877. štev. 178.

Napival je v imenu Bleiweisovem Murnik, dalje Potočnik, dr. Zarnik itd. Jurčič je nazdravil ruski vztrajnosti, Drenik ruskemu carju, notarski kandidat Janko Kersnik »narodu, ki je lani in prej uže stoletja prelival kri v boji s Turki in ki ima tudi denes ali jutri uže stopiti v vrsto sedanjih slovanskih sobojevnikov v Bulgariji, to je narodu srbskemu«. Dr. Zarnik je govoril napitnico Aksakovu, narodnemu tribunu ruskemu, in Francozom, prihodnjim zaveznikom Slovanov.

Še v marcu 1878 skoro po zaključku rusko-turškega miru je govoril Andrassy v ogrskih delegacijah, da avstrijska vlada nikdar ne namerava zasesti Bosno in Hercegovino, dokler bo Turčija mogla te dežele imeti. Obenem je namigaval, da še ni izključena vojna Avstrije z Rusijo... A tako vojno bi bili morali Ogri in Nemci naravnost iz trte izviti. Zakaj na eni strani so puščali Rusi Avstriji na Balkanu toliko prostega polja, da se je mogla svobodno razvijati, na drugi strani pa so avstrijski Slovani bili odločno zoper boj z Rusijo. Ignatijev, ki se je ob tem času mudil na Dunaju, je rekel hrvaškemu politiku Vončini: »Za volju Austrije, a na moju žalost ostaju Crnagora i Srbija neznatne zemlje... Bosna i Hercegovina sasvim su otvorene monarkiji. Njoj stoji na volju, koje će željeznice graditi do crnoga i egejskoga mora, kake će ugovore trgovačke i carinske ugovore sklapati sa svima ovima zemljama. Mi smo u industriji zaostali, te se ne možemo natjecati u ovom s Austrijom... Rat medju Austrijom i Rusijom bio bi pravo bezumje«.[1]) — Dne

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 78.

7. junija je govoril dr. Vošnjak v parlamentu: »Če bi se dal Andrassy tako daleč zapeljati, da bi samo zato, da se Bolgarija, Srbija in Črna gora ne povečajo, z Rusijo v vojno akcijo stopil, moram priznati, da take pustolovske, rekel bi ciganske politike celo pri njem ne morem pričakovati«.[1]) V enakem zmislu so govorili in pisali drugi Slovani. Dunajsko časopisje pa je svarilo pred bosensko okupacijo. »A glavni zastopniki avstrijske ideje, to je dinastija in pa armada, očitno priznavajo nujno potrebo pridobitve Bosne in zgornje Hercegovine«.[2]) V juliju 1878 so odmarširali v prvi vrsti slovenski polki v Bosno, po slovenskem časopisju pa se je začelo živahno razpravljati h r v a š k o - s l o v e n s k o v p r a š a n j e.

Značilno za to dobo narodne stiske je to, da se je v tem času to vprašanje naravnost ostentativno forsiralo. Nemški terorizem je zmeknil celo Jurčiča ž njegovega premišljeno-realnega stališča, kar se je poznalo že v tem, da je po »Narodu« zamrgolelo hrvaških besed. Še 11. junija 1875 je tožil neki dijaški dopisnik, da vlada v dunajski Sloveniji »kranjski, ne jugoslovanski duh«. Njen predsednik je bil Andrej Ferjančič. Novo geslo je vrgel v javnost stari Ilirec Davorin Trstenjak. Naznanil je, da hoče »svoje prihodnje spise v hrvaščini izdati,« k čemur je Jurčič pripomnil: »V strogo znanstvenih rečeh pač treba zedinjenja s Hrvati.«[3]) V jan. 1876 je izdal Starčevićev pristaš Fol-

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 137.
[2]) Slov. Narod, 1878, štev. 103.
[3]) Slov. Narod, 1875, štev. 151.

negović v »Primorcu« članek, v katerem je zagovarjal Starčevića, češ, da mu Slovenci delajo krivico. On da je trdil čisto prav: Slovenci ste bili Hrvati, to ste i sada. Vaše ime ni niti sto let staro. »Narod« mu je na to odgovoril, da Slovencem ni za ime, nego za zedinjenje, za katero pa Hrvati premalo delajo. »Hrvatsko ime se pri nas še ne da uvesti, radi nemškega vpliva. Mi smo za Hrvate preizkušen val zoper germanizacijo, tvrdji nego oni... vkljub narodnim šolam, uradom imate skoro ponemčen Varaždin, Sisek, Zagreb . . .«[1]) In v prihodnji številki je ponavljal isto misel: »Priznati moramo, da smo Slovenci gotovo več in odvažneje delali in še delamo za vzajemnost, nego Hrvati ali Srbi. Nam Slovencem ni stalo za ime, samo da ostanemo Slovani.« Dne 20. januarja 1876 se je bavil »Obzor« s tem vprašanjem in pisal: »Ko bi književnici slovenski uveli hrvatski jezik v literaturo, potem bi njih ljudstvo ostalo brez duševne hrane, še lažji plen navaljujočej poplavi nemškega jezika. Nemec bi še menj pustil, da se v slovenskih šolah hrvatski uči.« K tem besedam je Jurčič dne 26. januarja še trezno pristavljal: »To je z a s e d a j žalibog živa istina. ‚Obzor' prav sodi dalje, da se moramo Slovenci prej s Hrvati v eno deželo zjediniti, potem bode tudi jezikovno zjedinjenje lehko.« »Primorac« z dne 20. januarja je pohvalil »Narodov« jezik, ki je »tako jasen i tako hrvatski«, da ga vsak izobražen Hrvat razume. Toda Hrvati niti od daleč niso tako resno jemali hrvaško-slovenske zveze kakor Slovenci. Dne 10. februarja je razkril

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 12.

dr. Makanec v »Primorcu«, da »Mrazoviću in tovarišem zveza s Slovenci na znanem ljubljanskem južnoslovankem shodu leta 1870. nij bila resna ali ozbilna stvar«, k čemur je »Narod« dne 12. februarja užaljen pristavil: »Žalostno je, če je kolovodjem hrvatskim ‚zjedinjenje Hrvata i Slovenaca deveta briga', kakor M. trdi o njih.«

Strah pred pretečo germanizacijo je vodil Slovence, da so se ob tem času zbegano zatekli k drugim slovanskim jezikom. Ko je v juliju 1876 izšla v glasilu kranjskih Nemcev fanatična Grünova pesem, v kateri imenuje Nemce dompterje, kroteče »des Ostens Wildgethier«, je izpovedal »Narod«, »da prevzamemo brzo, kakor le moremo, ali pismeni jezik srbski, ali ruski, ali kateri bodi slovanski, samo nemškega ne... Zoper ponemčevanje pa se hočemo boriti do smrti.«[1]) »Slovenec« je presojal hrvaško-slovensko zvezo veliko bolj realno, ker je poudarjal kulturne razlike pri obeh narodih. Opozarjal je na to, da bi morali Hrvati poprej izobraziti svoje ljudstvo: »Hrvati nimajo za sabo naroda..., ljudstvo sploh ni izobraženo, politično izobraženo pa že celo ne.«[2]) Čisto v »Narodovem« novem zmislu je govoril dr. Vošnjak dne 13. decembra 1876 v državnem zboru za slovenske srednje šole: »Moči je zdaj dovolj, knjig tudi, in ko bi jih ne bilo, bi se vzele lehko s hrvatskih srednjih šol in bile bi za naše srednje šole ravno tako sposobne.« Vsled tega se je prihodnji dan v istem zboru Dežman lehko delal

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 164.
[2]) Slovenec, 1876, štev. 106.

dobrega Slovenca, ko je rekel: »Mi smo in hočemo biti Slovenci, le Hrvatje nočemo biti — čeravno je tudi ta narod vse časti vreden.«

V začetku prihodnjega leta je »Narod« sicer zopet poudarjal jezikovno zvezo s Hrvati, a poizkusil je rahlo kritikovati njih politiko: »Res je, da imate avtonomijo in svobodno narodnost, ali mi ‚planinski Hrvati' bi rajši videli, da bi jo vi znali bolje upotrebiti!..«[1]) Medtem ko so razni člankarji v »Narodu« (tako K. Slanc dne 10. junija 1877) neprestano ponavljali in bodrili Slovence, da ne propadejo, zato ker so »udje velicega slovanskega naroda«, je pokazal končno profesor Vojnović v tej splošni narodnopolitični zbeganosti na najvažnejšo in najnujnejšo pot. Na zagrebškem taborju je izpregovoril besede: »Pamtimo dobro, da ni Rus, ni Srb, ni Bugarin ni Grk neće spasiti Hrvatske, ako je mi sami ne spasimo.« Ta nasvet je neki S-n jako pametno adaptiral tudi za Slovence, češ, da Slovencev pred germanizacijo »ne bo mogel rešiti niti Jugo- niti Severoslovan... Delajmo najprvo sami in potem stoprav se smemo zanašati na slovansko pomoč.«[2]) Medtem ko se je v »Obzoru« dne 1. septembra in v »Narodu« dne 5. septembra priporočala ustanovitev skupnega cenenega lista za Hrvate in Slovence, seveda samo za inteligenco, se je doteknil »Slovenec« dne 30. oktobra zopet enkrat s svojega demokratičnega stališča te zveze. Jeronimovo društvo v Zagrebu je bilo sklenilo izdati hrvaško zgodovino, ki

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 2.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 186.

bi se naj opevala po zgledu Kačića. V »Obzoru« pristavlja nekdo k temu sklepu, da hrvaško ljudstvo še ne razume dovolj književnega jezika. »Slovenčev« članekar izvaja: »Hrvaško prosto ljudstvo ni še tolikanj vzbujeno in omikano, kakor slovensko... Ljudstvo po Hrvaškem, vzlasti po nekdaj tako zvanem državnem (civilnem) Hrvaškem, krog Zagreba, Varaždina itd., je prav za prav slovensko (kajkavsko) in štokavščine t. j. srbščine, ktera je sedaj Hrvatom književni jezik, ne razume... naj bi torej hrvaški pisatelji nekoliko bolj se približevali naši slovenščini... Tako bode ljudstvo njihovo bolje umelo, rajše bralo, zdatniše napredovalo in vzajemnost hrvaško-slovenska lepše se pospeševala.« Podpisan je Istinič = Marn.

Najživahneje se je razpravljalo hrvaško-slovensko vprašanje v slovenskih listih leta 1878. v zvezi z bosensko okupacijo. »Slovenec« je združeval to vprašanje z avstrijsko misijo na jugu. Prinesel je dne 2. in 5. marca daljši članek »Ilirija oživljena«, v katerem pravi med drugim: »Naš Prešérn je odobraval ilirsko idejo v principu, pa jej nasprotoval v praksi, ker so se Hrvatje premalo na naše narečje ozirali, ampak proglašali srbsko narečje za edino pravi pismeni jezik... Srbi se ne morejo dosti napihniti s svojo ‚misijo'... ter nas niti za brate priznati nečejo, pa ne mislijo, koliko jih mi v omiki in civilizaciji nadkriljujemo, ter da bodo vendar le iz hrvaških rok civilizacijo sprejeti morali, kakor jo mi sprejemamo iz rok Nemcev in Italijanov. Ravno spoznanje, da so Srbi v kulturnem oziru na nas navezani, oživilo bo vnovič

ilirsko idejo... V deželi, kjer se ljudje sovražijo zaradi vere, tam mora civilizacija še na nizki stopinji biti... Najbolje je tedaj, da se Bosna združi z veliko Avstrijo, kjer preganjanja zarad vere vendar več ne poznamo... Ilirizma brez Slovencev nima, ker bi se Srbi in Hrvati vedno prepirali, in bi Slovenci imeli nalogo nekako posredovati... Ako Avstrija vstroji tako ‚Ilirijo' od Beljaka na Koroškem do Trebinja v Hercegovini, in od Oseka v Slavoniji in do Kotora v Dalmaciji, potem se tudi srbska kneževina sama zase ne bo mogla dolgo obdržati, pritegajoča moč velike Ilirije bi tudi njo k sebi potegnila... hoče se li Avstrija potegniti za svoje Slovane, potem najde tudi ona svojo korist pri tem in lahko žanje, kjer ni sejala.«

Nato se je za nekaj mesecev v časopisju odstavilo to vprašanje z dnevnega reda. »Slovenec« je sprožil idejo delno zedinjene Slovenije; ker se je namreč v primorskih deželah močneje oglašal iredentizem, je predlagal dne 18. aprila, da »za sedaj Koroško in Štajersko pri miru pustimo ter terjamo združenje Kranjske, Goriške in Istre... slovenski živelj naj se proglasi kot gospodujoči in slovenski jezik naj se vvede v šole in vrade, tako bo lahonstvo v teh deželah zginilo in izredilo se zvesto-avstrijsko prebivalstvo... Ta ‚slovenska Ilirija' bo zadosti močna, da sčasoma tudi južno Štajersko k sebi potegne... Za Lahe se dunajska vlada ne bo toliko potegovala, odkar pozna njihove namere.« »Narod« je temu predlogu dne 26. aprila pritrdil. Ustavil pa se mu je v »Slovencu« dne 27. aprila neki štajerski dopisnik, češ, da bi to bilo

»darovanje štajerskih in koroških Slovencev ... tem huje bi se germaniziralo v ostalih dveh deželah. Tukaj le velja vse ali nič.«

V »Narodu« se je boril v mnogoštevilnih temperamentno pisanih člankih K. Slanc z glasilom kranjskih nemškutarjev zoper kulturno idejo ponemčevanja, zastopajoč mnenje, da bodo nemško kulturo Slovenci slovansko amalgamirali ter jo podajali masi svojega naroda. Še več! Svojega naroda ne pustimo že zato zadaviti, ker bodo Slovenci »dober kvas, dober ferment v Jugoslovanstvu, noseč zapadno kulturo doli na slovanski jug ... Ta ideja, da nijsmo sami Slovenci ... nas dela vstrajne v naših prednjih stražah Jugoslovanstva, in taki mislimo preje koristiti človečanstvu, katerega sreča leži v kulturi vseh narodov, nego pa, da bi dolgi proces ponemčevanja ... prežvekovali.«[1])

Ravno ko se je avstrijska armada pripravljala, da udari čez Savo pri Brodu, so se nekateri Slovenci odločili, da v narodno- in kulturnopolitičnem oziru prestopijo Sotlo. Dne 3. julija 1878 je prinesel »Narod« hrvaško pisan podlistek, v katerem pisec predlaga, naj začno slovenski listi z »Narodom« in »Novicami« na čelu »već ove godine pisati hrvatsko-srbski. U zaponcih neka uvrščuju pojedine slovenske rieči ... Onda će doći vrieme, da će se u slovenskih kancelarijah pisati hrvatsko-srbski, a u srednje škole uvesti zajednički hrvatsko-srbski jezik, kako je to predlagao dr. Petar Tomić na učiteljskoj skupštini u Ljubljani 1872. ljeta i što je skupština jednoglasno i zaključila

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 131.

— za preparandije.« Ta ideja je vnela glave. V Dubrovniku so predlagali za združene Slovence in Hrvate ime Slovinac in za njih pismeni jezik hercegovsko narečje. Turkuš je sicer opazil, da južni Slovani nimamo »vladarjev mogotcev, od kojih bi mogli nadejati se ukaza, da ne smemo govoriti in pisati drugega jezika nego jezik večine našega naroda, kakor se je to zgodilo pri drugih narodih,« vendar je bil mnenja, da bi se moral predlog hrvaškega dopisa »bolje danes nego jutri pri nas obistiniti«. Predlagal je, »naj bi se osnovalo društvo učenih mož, kateri bi rokopise oglajali in pisane v slovenskem narečju v jugoslovenščino prevajali«.[1])

»Slovenec« se je zanašal na Avstrijo, da nas bo združila, in potem »naj mine nekoliko destletij, pa se bo jezik tako poenačil, da se ne bo več vedelo, kje Slovenci nehajo in kje se Hrvatje začnejo«.[2])

Nastala je vseobčna vzajemniška zamamljenost. Po slovenskem časopisju se je razlila povodenj člankov, naivnih, nezrelih, tipajočih pravo pot, ki jih tukaj ne morem obširno razbirati. A en dopis moram navesti podrobno, ker se odlikuje s presenetljivo jasnostjo in logiko, in je še danes — aktualen. Dopisnik K-n iz Gorice izvaja: »Kaj bode sè Slovenci? Kamor koli naj se rodoljub obrne, povsodi mu rade doné na uho pesimistične besede: ‚Za Slovence nij rešitve, izgubljeni so'... Zadnji čas je vse druge reševalne ideje nadkrilila ideja, naj Slovenci sprejmó hrvatski jezik za

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 155.
[2]) Slovenec, 1878, štev. 75.

književni. Ta ideja nij nova: rodila se je uže za Preširna. Njen oče je znani Ljudevit Gaj in njen prorok po Sloveniji Stanko Vraz. Znano je iz slovenskega slovstva, kako krepko in vstrajno se je vpiral tej ideji Preširen. On je dobro poznal stanje slovenskega naroda, pogledal mu je v njegovo osrčje, videl njegove skeleče rane bolj, kakor vsi Slovenci, kar jih je živelo tačas. ‚Zakaj se je neki upiral Preširen tako krasnej Gajevej ideji?' bode kedo vprašal. Naš pesnik je pogledal tudi malo v bodočnost, in vedoč, kako naš rod vse tuje rad posnema, še kar mu prihaja od njegovih sovražnikov, pomislil je, kaj bi postalo iz slovenskega naroda, ako bi se upeljala Gajeva ideja. Vedel je, da od literature, nastale iz Gajeve ilirščine, ne bi narod imel nikake koristi, ker bi knjig, v tem jeziku pisanih, rad ne čital, da bi se narod še bolj polenil in zamrl Slovanstvu; da celo, da bi se Slovenci, najprvo oni na mejah, vrgli v naročje Nemcem in Italijanom. Ta ideja torej, da se Slovencem kar usili hrvatski jezik, nij zdrava. Le naj začno slovenske novine samo tako pisati, kakor je nekdo iz Hrvatske nedavno v ‚Slov. Narodu' pokazal, in videle bodo, je-li jim bode možno, z dohodki svojimi samo papir, ki ga za liste porabijo, plačevati... Teh črtic pisatelj nij sovražnik tej ideji; po njegovej misli bi se moralo poprej lę nekaj važnega zgoditi, kar jedino utegne Slovence rešiti, in to je: 1. politično združenje vseh slovenskih dežel in 2. politično združenje združene Slovenije s Hrvatsko. Še le tedaj, kadar se to zgodi, smemo upati, da je Slo-

venstvo rešeno, trditi smemo, da se bode hrvatski jezik tudi po Slovenskem razširjal, da bo gospodoval po šolah, uradih in drugod... Tako bode mogoče, da postane Slovenec-Slovinac, da ostane Slovan. Da se pa to politično združenje doseže, treba ne le Slovencem v to delati, nego tudi H r v a t o m.«[1])

Splošne zmede in omame tudi ta jasni dopis ni razbistril, raztreznil. Ljubljanski »Tagblatt« je bil začel že v kalnem ribariti, pišoč dne 22. julija o »Slovenskem Narodu«, »dass dieses Journal die eigentliche Pflege der slovenischen Sprache gänzlich hintansetzt und an Stelle der slovenischen Sprache die serbokroatische als Schriftsprache der Slovenen einführen will«. Ta vest je zašla v avgustu tudi v prusko »National-Zeitung«. In dne 20. septembra se je v deželnem zboru kranjskem zagovarjal Dežman, da je imel pravico, očitati slovenskim voditeljem panslavizem: »dokaz temu je, da se je ugibalo, kako bi se slovenski jezik odpravil in nadomestil z drugim slovanskim jezikom.«[2]) — Končno je izpregovoril o tem vprašanju tudi »Zvon«, v katerem je že 1877 pisal dr. F. Celestin: »... mi Slovenci smo navezani ravno tako na Hrvate, kakor so oni na nas, ali rajši še bolj... Vendar iz tega nikakor ne sledi, da bi mi imeli odrekati se od samih sebe, ker tako samopožertvovanje nikakor ni koristno, ne potrebno in se pri narodih ravno tako malo ceni, ko pri poedincih« (str. 60). Koncem leta 1878. pa je pisal sam Stritar: »Slovenščino torej pustimo... Ta

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 156.
[2]) Slov. Narod, 1878, štev. 219.

novi nauk, ki se nam zdaj oznanja in priporoča po slovenskih listih, zdi se mi nekako star... Rečem, da se mi zdi ta nauk silno nevaren, dà, poguben!... Popustimo slovenščino, tako izgubimo ljudstvo! . . . Krenimo zopet na pravo pot!« (Str. 381.) Konec temu zanesenjaštvu pa je naredila parola »slovenskega literarnega društva na Dunaji«, ustanovljenega koncem leta 1878. pod Stritarjevim pokroviteljstvom; videlo se je že takrat, da sedi v tem društvu mož, ki je imel postati najodličnejši varih čistosti slovenskega jezika — dr. K. Štrekelj. To društvo je izdalo v februarju 1879 spomenico, v kateri pravi med drugim: »Pri Slovencih so zaradi daljnega razvoja jezikovega ravno v sedanjem času velike zmešnjave. Nekateri hočejo pustiti slovenščino ... drugi pa mešajo domači jezik brez vsakega načela z drugimi slovanskimi jeziki in sicer takó, da ravno po tej poti bi moral naš jezik izgubiti svoj pravi naravni značaj... Zato se bomo mi potezali za milo slovenščino in bomo skrbeli. da si pridobi in ohrani tudi za bódoče čase trdno in stanovitno življenje . . .»[1])

* * *

V domači slovenski politiki pomenja tu obravnavani čas dobo m i r u i n s p r a v e.

Kulturni boj iz leta 1872. in 1873. se je nadaljeval samo še v prvi polovici 1874. leta. V drugi polovici se

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 41.

je čulo samo še obstreljevanje umikajočih se čet. Dne 9. julija je pisal »Slovenec« z zadoščenjem, da je Stremayr discipliniral nekaj goriških profesorjev, ker so širili »brezverske nauke« v šoli, in menil, da bi bilo to dobro tudi v Ljubljani storiti glede profesorjev Heinricha, Linharta, Wurnerja, Gariboldija in Šukljeta. »Politični profesor Levec je sicer, menda spominjaje se tega, da je moral že iz Gorice iti zavoljo svojega novoliberalnega rogoviljenja po časnikih, zdaj, kakor se kaže, popustil to polje... vendar mačka se ne odvadi krasti.« »Narod« je dne 11. julija protestiral proti tej denunciaciji, češ, »mevžo Marna naj požene« minister. Vendar je »Narod« že 8. julija pisal po Riegerju: »...nam je za ‚biti' najprej, potem še le za ‚kako' biti, liberalno ali klerikalno, versko ali brezversko.« Vkljub temu tudi pri Slovencih silijo verska vprašanja na površje. Boj nam je bil vsiljen, ker so postali klerikalci prevzetni. V ostalem meni že tu, da je Slovencem poštenih kompromisov potreba. »Slovenec« pa je trdil dne 11. julija, da je bil njemu boj vsiljen: »‚Narod' je postal oznanovalec Slovencem poprej neznane nejevere, ki jo hoče zasejati iz tujstva tudi med nas.« To je bila od strani »Naroda« tista stara, malo lepa in malo pogumna pesem, ki je zvračala z ram liberalcev prokleto »krivdo«, da so začeli Slovenci tako živeti, kakor žive drugi kulturni narodi! Ker je bilo postalo ljubljansko politično društvo »Slovenija« čisto klerikalno, so si naprednjaki ustanovili politično »Narodno društvo« z namenom, »v duhu svobode in napredka razširjati mej slovenskim ljud-

stvom politično izobraženje in narodno zavest.«[1]) »Narod« je pisal 2. avgusta 1874, da je treba naprednjakom organizacije, a je to lepo idejo skoro pustil v vodo pasti. Po »Novicah« je pisaril nekdanji socialist Haderlap, ki je kmalu po tem stopil v uredništvo »Slovenca«, skrajno ostre članke proti naprednjakom. Bil je posebno hud na liberalce-literate, ki ga niso hoteli priznati za pesnika. Dne 15. julija je izšel v »Novicah« njegov članek: »Koder Vošnjakovci hodijo, tam trava ne raste«, v katerem pravi med drugim: »Strupeni ‚Zersetzungsstoff', kateri zapadno Evropo razjeda, s tistim so okuženi, in tistega med narod sejejo..., to je tisti liberalizem, katerega... ponujajo in trosijo.« »Narod« mu je odgovoril s konformnim člankom: »Kamor Bleiweisova senca pade, tam nikdar več trava ne raste,« v katerem je reproduciral Haderlapov sestavek, zamenivši povsod samo besedo »liberalizem« z izrazom »ultramontanizem«. V »Narodovem« podlistku je izšla dne 19. julija Jurčičeva črtica »Bela ruta, bel denar«. Ker je dr. Vošnjak rekel ravnatelju banke »Slovenije«, da v Ljubljani njemu ni treba snovati posojilnice (»bo že za to drugod preskrbljeno«), mu je Haderlap 29. julija v »Novicah« zaklical: »Le naprej toraj Atila-Vošnjak!«

Sicer pa Vošnjak svojega liberalizma kot neke nove struje med Slovenci sam ni hotel priznati. V svoji brošuri »Slovenci in državni zbor leta 1873. in 1874.« je pisal, da »je napredna stranka naslednica tistih blagih mož, ki so že pred 30 leti začeli delati za

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 159.

duševno izobraženje in gmotno zboljšanje slovenskega naroda«. »Slovenec« mu je čisto prav odgovoril, da so pred 30 leti začeli širiti domoljubne misli bogoslovci, duhovni in posamezni dijaki v semeniških knjižnicah; advokatje, profesorji itd. pa so bili »naprednjaki nemčurstva.«[1])

Vtem je »Slovenec« izteknil, da se v vodstvu napredne stranke pripravlja odstop od liberalizma, dr. Razlag da hoče odstraniti Jurčiča. Jurčič je sicer na to odgovoril 4. avgusta, da »insulti maziljenih urednikov ne zaslužijo odgovora«, a »Slovenec« mu je 11. avgusta postregel z izvirnim besedilom Razlagove poslanice, ki jo je ta razpošiljal med svoje prijatelje po Štajerskem: »Več mislečih rodoljubov se nas je zbralo, da bomo celi mesec pisali objektivno v duhu prostega rodoljubja in jaz sem obečal brezplačno nadomestovati glavnega urednika za mesec avgust. Za ta čas so vsi radikalni elementi odstranjeni.« Ta Razlagov komplot zoper »strastnega prenapeteža Jurčiča«, o katerem je pisal Klun tudi v »Vaterlandu« z dne 13. avgusta, se ni posrečil. Zmagali so v vodstvu Vošnjak, Zarnik in Jurčič, ki so bili tudi izvoljeni dne 15. avgusta na prvem občnem zboru »Narodnega društva« za predsednika, oziroma podpredsednika in tajnika.

Prvi poizkus sloge se je izvršil začetom septembra, ko so »stari« sklenili podpirati Moschetovo kandidaturo za ljubljanskega deželnega poslanca, nadejajoč se enakega ravnanja od »mladih« glede svojih

[1]) Slovenec, 1874, štev. 90.

kandidatov po kmetiških občinah.[1]) »Tagblatt« se je norčeval, da slabo stoji s slovenskim svobodoljubjem, nakar mu je »Narod« odgovoril: »Svojo slovansko narodnost braniti in ohraniti, to je naša največja doslednost v načelih.« [2]) Že ta prvi poizkus bi bil naprednjake lehko poučil, da v mestih ne dosežejo nič, ako se bodo vezali z reakcionarnimi elementi. Z Moschetom so propadli bolj, kakor kedaj poprej. A to jih ni izmodrilo. Kakor jih je bil nemški pritisek spravil ob vso samozavest v južnoslovanskem vprašanju, tako jih je tudi popolnoma omajal v njih naprednih načelih. Dne 13. septembra je pisala »Augsburgerica«, da pripravljajo na Kranjskem »stari« z »mladimi«, »ki so bili postali vrli bojevniki v službi napredka«, velik pobratimski shod. »Narod« je sicer dne 20. septembra pisal, da je tudi njemu »skupno sodelovanje vseh svobodomiselnih elementov brez razločka narodnosti... ideal, ki bi bil doseči..., da je naša dolžnost, in dolžnost bi bila tudi Nemcem, posebno če pogledajo na trdno svetovno zvezo, katero imajo ultramontanci vseh narodov in vseh dežel med seboj«, a ker pri nemških liberalcih, zaupajočih v njih pravkar doseženo nadvlado v Avstriji, ni našel odziva, je začel sam lezti počasi v reakcijo. Slovenski liberalizem si ni upal stati sam v »sijajni osamljenosti«, zvest svoji edini zgodovinski nalogi, ki jo je takrat imel: organizirati v slovenskem duhu takratno meščanstvo.

[1]) Slovenec, 1874, štev. 103.

[2]) Slov. Narod, 1874, štev. 202.

Bila bi to seveda trda naloga, ki bi najbrž ne bila plačevala voditeljev z — mandati, a bila bi edino prava...

Sprava se je sklenila pravzaprav že v jesenskem zasedanju deželnega zbora kranjskega ob povodu Zarnikove interpelacije, ki so jo podpisali vsi slovenski poslanci razen Razlaga. Na nemško pretnjo, da bo vsled te interpelacije vlada razpustila deželni zbor in da se bo zopet vnel volilni boj med »starimi« in »mladimi«, je odgovoril dr. Zarnik, da bodo Slovenci v takem slučaju volili skupno, »če tudi same kapucine.«[1]) »Slovenec« je priznal, da bi sprava ne bila nemogoča.

»Narod« je ta »Slovenčev« nasvet navdušeno pozdravil, zahtevajoč za enkrat še svobodo za svoje liberalno prepričanje: Moramo reči, da smo te besede v tem listu z zadostenjem, da, z veseljem brali..., gotovo, sprava, zdrava sloga nij nemogoča! Pogoji: popolna svoboda prepričanja... Mali narodi ne bodo rešili svetovne borbe med liberalci in klerikalci; a dandanes je neizogibno, da se misleč človek obrne na eno ali drugo stran. In ogromna večina posvetne inteligence je liberalna. To se naj dopusti in zaradi tega ne sumniči. Narodna zastava naj bo v ospredju, vprašanje prepričanja v ozadju.[2]) Debata je postala smešna, ko je »Slovenec« paktantom koncediral »lažiliberalizem« kot o s e b n o prepričanje, a stoječ na ekskluzivnem stališču, da je samo njegov klerikalizem edinozveličalen za ves narod, zahteval: »Komur je za korist svojega kaj mar, mu ne sme vrivati novo-

[1]) Slovenec, 1874, štev. 122.
[2]) Slov. Narod, 1874, štev. 237.

šegnega liberalizma... Če je zase liberalen ali konservativen, indiferenten ali pobožen..., kadar zastopa ljudstvo, nikdar ne more in ne sme potegniti s sedaj vladajočimi liberalci.«[1])

Vkljub tej zahtevi po zunanjem licemerstvu je Jurčič dne 28. oktobra dalje snubil nasprotno stranko, proseč še vedno: »ako naši protivniki ne zahtevajo od nas, da mi svoje prepričanje zatajimo, tudi mi njim pustimo njihovo preverjenje.« Tu se je oglasila mladina s člankom »Modus vivendi« dne 3. novembra. Jurčič je ta sestavek natisnil s pripombo, da se ne strinja ž njim, a ga prinaša kot izraz »naše odrasle mladine«. Člankar je izvajal: Klavrno je naše duševno življenje. Vendar zadnji boj ga je bil razživil. Kdor je pogledal v veselja žareče obraze vseučiliščnikov in višjih gimnazijcev, čitajočih svobodomiselne članke naših novin, ni povešal glave, in če je tudi bil najhujši juste miliéu, je odgovarjal z Börnejem t r e z n i m, starim politikom: darum glaubt der Jugend, was die Jugend glaubt, ist ewig, euer Wissen aber vergeht. Sedaj se hoče naenkrat drugače pisati. Kako? Brezkrvno. O čem pa naj se piše, ako se hoče sploh politikovati? Ves svet se bori v dveh strujah za našemu času primerno stanje. Žurnalist cele Evrope ima svoje gradivo o teh svetovnih vprašanjih, ker se ta vprašanja povsod pretresajo. Samo slovenska žurnalistika naj bi se ogibala teh vprašanj. Hoče li ona sama gladu umreti? Poudarja se narodni princip. Kdo pač misli na Slovenskem pridobiti enega samega

[1]) Slovenec, 1874, štev. 125.

tržana ali meščana odpadnika za našo stvar, ako mu bo pravil o ljubezni med klerikalizmom in našim svobodoljubjem? Meni se močno dozdeva, da je večje ali manjše število literarnih moči odvisno od kulturnega stanja naroda, in boga-mi, ženij bo svoja dela spravil na dan, če klerikalec in svobodomislec hodita pod enim dežnikom ali ne... Boj, duševni boj nikdar ni škodil razvitku kakšnega naroda. Po besedah Bucklejevih ni glavni nasprotnik spoznanja zmota, ampak ravno lenoba... razširjevavci novih idej, novih krivover so dobrotniki človeštva, oni bodré duha, motijo lenobo... Boj mora Slovenca tako daleč pripraviti, da postane omikan in zmožen protiviti se germanizaciji, po spravi pa utegnemo doživeti, da bo odločeval v vseh slovenskih vprašanjih samo kmet, ki bo nazadnje zahteval še nemščino v šole, ker slovensko itak zna.

A ta svarilni glas je ostal glas vpijočega v puščavi; bil je preteoretičen. Nekaj dni pozneje se je oglasil v »Narodu« nekdo s »praktičnega stališča« in »zdrave pameti« — za spravo. Trdil je, da vidi »v sedanjem trenotji historični moment naše povestnice: Našega vzdiženja ali našega propada.«[1]) Oni glavni propad, ki ga je prorokoval ta »praktikus«, sicer res ni prišel, ker narodi ne propadajo kar čez noč, pa bilo je zato mnogo manjših, a občutnih propadov. Dne 7. novembra se je oglasil drugi mladinec za slogo. Postavil se je na kmetiško stališče in prepustil pridobitev meščanstva — času. K temu je »Tagespost« čisto pravilno pripomnila, da sta slogaštvo in hrvatomanija

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 254.

samo dokaz slovenske politične onemoglosti. »Narod« se je še nekaj časa upal kazati svojo liberalnost. Dne 26. novembra je celo ustavovercem očital, da retirirajo v verskopolitičnih zadevah, in na občnem zboru »Narodne Tiskarne« je še proglašal dr. Zarnik: »Od liberalnih principov ne smemo odstopiti, da si naj nam bode prva narodnost, potem liberalnost.«[1])

Še dne 25. decembra je moledoval »Narod« za slogo, »katera pušča drugemu prepričanje, pa svoje ohrani.« Tu se je oglasil stari Bleiweis in objavil v 1. št. »Novic« 1875 pismo, ki ga je bil pisal že 14. okt. 1874 v imenu konservativnih slovenskih deželnih poslancev nekemu štajerskemu rodoljubu. V tem pismu ni hotel nič vedeti o tem, da bi pustil drugemu prepričanje. Oblastno je proglasil slovenskemu svetu: »Porazumljenje in popolna sprava... se mahoma izvrši s tem, da narodnjaki, ki so zapustili častitljivo slovensko zastavo, z ničnimi pretvezami, se vrnejo zopet pod to zastavo nazaj.«

»Narod« je bil nato malce užaljen, zatrjeval je, da »ostane pri svojih svobodomiselnih idejah... Na vas vsa odgovornost pade, ako vaša gospodoželjnost to edino zdravo narodno slogo podre.«[2]) Štiri dni potem, ko je izšel ta apel, je umrl dr. E. H. Costa (28. januarja). On je bil oni ostri kamen, ob katerem so se v zadnjih letih ločevala pota slovenskega javnega življenja. Sedaj je bil ta kamen odstranjen. »Narod«, ki je bil pri življenju toliko žolči izlil nanj, je sicer tudi še

[1]) Slov. Narod, 1874, štev. 275.
[2]) Slov. Narod, 1875, štev. 19.

sedaj pisal, da je pokojnik »v postopanju ekskluziven, avtokratičen, združeval narodno vprašanje preveč s klerikalnim, na škodo prvemu«; obenem pa je priznal: »Costova smrt je v tem času, ko so naši nasprotniki tako divje nasrnoli..., za slovenski narod velika izguba.«[1]) Ves mesec po Costovi smrti je »Narod« pri vsaki priliki sramežljivo omenjal »sloge«. Končno je izdrezal organ nasprotne stranke. Neki Kaulus (Marn?) je pribil v »Slovencu« programatično stališče »starih« napram »mladim« v članku »Clara pacta, boni amici«, o katerem je uradništvo izrazilo željo, naj izide tudi v »Narodu«. Kaulus pravi, da je evropski liberalizem zapeljal in za seboj potegnil tudi nekatere Slovence, in konec je bilo sloge in — dela za narod. Po Sloveniji je pusto in prazno. Zdaj prodira spoznanje: razpor je škodljiv. Pripravlja se sprava, kakšni bodo pogoji? Mi ne zahtevamo, da se »mladi« odpovedo liberalizmu, da postanejo verni, da začno čitati asketične bukve, da se prekrižujejo pred politikovanjem. Vera je dar božji, ki se ne dá vkomandirati v človeka. Tudi odslej bodó narodni liberalci še dalje lehko plavali po mlakužah liberalizma, lekho nosili zvrhano srce simpatij do Bismarka, ki tlači narodne in klerikalne Poljake. Naše sloge conditio sine qua non pa je: Mladoslovenski časniki naj zvijejo in spravijo liberalna jadra in mladoslovenski privrženci naj nehajo trobiti na liberalni rog... Osebni liberalizem ne bo kalil edinosti; kakor hitro pa bi slovenski liberalci veri na škodo izkušali

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 26.

delati propagando liberalizmu, izpodbit je steber, na katerem sloni sloga in prijateljstvo.[1])

V tem hipu se je še enkrat jasno in svetlo zabliskala debata. Prišlo je do izjav, ki so dale duška dvem večnim principom kulture, zaplamtela sta oba tečaja svetovne kulture tudi na našem Slovenskem, da sta potem za dolgo utonila v mrak splošno narodnega kaosa. »Narod« je odgovoril »Slovencu«: »Čudno se mi zdi in o š a b n o ‚Slovenčevo' zahtevanje, naj mi samo mislimo, a pisati in govoriti ne smemo po svojih načelih. Stranka torej, h katerej se šteje z malimi izjemami vsa narodna inteligenca, ne sme pisati svojih načel, a stranka, ki obstaje le iz duhovnov in nekoliko redkih fanatiziranih menj izobraženih ljudij, pa bi slobodno svoja načela trosila mej naš narod, katerega sinovi smo mi, kakor oni. Stranka, ki po večini nij najprvo narodna, zahteva od nas, da mi narodnjaki spravimo svoja jadra, ter jej javno slepo ubogamo. Stranka, ki je spravila dokaj letargije mej naš narod, zahteva od nas, da naj ga pustimo v miru počivati, da bode najrajše dajal krvavo zasluženi denar samo za nove zvonove, za nove cerkve, farovže itd., ter tako še bolj ubožal. Gotovo spadam mej tiste, kojim je slovenska narodnost prva in potem stoprv liberalizem, a pod tacimi s r a m o t n i m i pogoji ne bi nikedar hotel podati roke... Pomagaj si sam, pomagal ti bode bog, to se pravi po domače, da naj se sami na se zanašamo in d e l a m o.« [2])

[1]) Slovenec, 1875, štev. 25.

[2]) Slov. Narod, 1875, štev. 51.

Odgovor »Slovenčev« je razkril vso ekskluzivnost klerikalne stranke. Medtem ko naprednjaki niso nikdar zahtevali, da bi konservativec drugače pisal nego mislil — saj je imel vsak svoje pristaše, ki so smeli zahtevati, da se jim piše v njihovem duhu! — je bil »Slovenec« mnenja, da napredna načela »narod kužijo«, da naprednjaki hočejo »bližnjega ostrupiti, umoriti, v brezno ga stermoglaviti«. Glede na »Narodovo« trditev, da mu je narodnost prva, pa je jasno in odločno izpovedal svoj nazor: »No, s tim si dosti povedal, da te poznamo. Narodnost ti je prva. Kakošne narodnosti boš pa čez nektera leta — morebiti že mesce — po smrti? Nam je prvi Bog in sv. vera.« [1]) K temu je v prihodnji številki še pristavil: »Vera in narodnost je na Slovenskem e n o in n e l o č l j i v o«.

Nato se je vprašanje sprave za nekaj dni odgodilo. V majskem zasedanju deželnega zbora kranjskega so hodili Slovenci skupno, samo Razlag ni podpisoval njih interpelacij, vsled česar mu je vzela dunajska »Slovenija« častno članstvo. A ko je bilo treba voliti slovenskega deželnega odbornika, je stavil dr. Bleiweis drju. Zarniku »sramotivne in smešne pogoje«, vsled česar so ga izvolili potem samo slovenski liberalci in Nemci. »Slovenec« mu je očital, da dela lastno politiko. Majskih volitev v »Matico« se svobodomiselna stranka ni udeležila, da ne dá »skupnim protivnikom novega prizora slovenskega razdvoja«.[2]) Dne 27. junija je bil posvečen za ljubljan-

[1]) Slovenec, 1875, štev. 33.

[2]) Slov. Narod, 1875, štev. 113.

skega škofa dr. Zlatoust Pogačar. »Narod« je pisal o njem, da ni protinaroden in tudi tačas ni bil, ko ga je dr. Bleiweis s pomočjo Klun-Marn-Jeranove stranke z obrekovanjem sramotno pehnil iz odbora »Slovenske Matice«. Klerikalci so proti njegovemu imenovanju intrigirali, zlasti pokojni Costa si je dal mnogo truda. Bil je pač dr. Pogačar to, kar je pozneje dr. Mahnič imenoval »liberalnega katolika«, prosvetljen človek. To se razvidi iz njegovega pastirskega lista z dne 6. septembra. V njem se jako toplo zavzema za šolo, in sicer celo za takozvano novo šolo: »Nij res, da bi bila ljudska šola ločena od cerkve . . . Vaša skrb naj bo, s svetnim učiteljem v dobri zastopnosti ostati in z učnimi predmeti, ki njemu spadajo, se seznaniti.« V času, ko se je katoliška stranka postavljala na stališče ozke ekskluzivnosti, se je čulo kakor graja škofovo navodilo: »Hranite v dnu srca besedo: Kdor zahvalo žeti hoče, mora ljubezen sejati«. »V naših časih se od vseh strani sliši klic: ‚Vera je v nevarnosti!' Dobro. Od kod pa prihaja nevarnost? . . . ‚Ko so delalci spali, je prišel sovražnik in je ljuliko prisejal mej pšenico.' Pred ko kamen na druge vržemo, sami sebe vprašajmo: Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali, ali — kar je ravno isto — nepristojnosti počeli? . . ., brezskrbno se vnemarnosti udali, ali pa z rečmi pečali se, katere se s poslanstvom našim ne strinjajo . . .«[1])

Zanimivo je bilo ono mesto pastirskega pisma, v katerem je škof opredelil svoje mnenje o razmerju

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 207.

cerkve do države: »Glava cerkvene oblasti je od Kristusa postavljena skala, naslednik sv. Petra v Rimu, državne pa cesar po božjej milosti presvitlih dedov. Na podlagi tega dvojnega reda hočemo edinost si ohraniti, ker bomo Bogu dali, kar je Božjega, in cesarju, kar je cesarjevega...« S temi besedami se je bil dr. Pogačar postavil na podobno stališče, kakor malone sto let pred njim ljubljanski škof Herberstein, eden glavnih podpornikov jožefinizma, in se s tem izrekel zoper klerikalizem. »Narod« je navdušeno pozdravil to poslanico, češ: »Ako bodo odslej tudi kranjska duhovščina in njena javna glasila v tem res krščanskem tonu govorila, potem je sprava in domači mir mej nami Slovenci lehka in gotova stvar«. A »Slovenec« in »Danica« sta škofovo poslanico zamolčevala, »Slovenski Gospodar« pa je naravnost izrekel, da ne veruje naporom okrožnice.[1])

Vtem je prinesel dne 17. septembra goriški klerikalni » Glas« novico, da se je na Goriškem med obema slovenskima strankama dosegla sprava. »Slovenec« je dne 25. septembra javil, da jo je tudi on že večkrat priporočal. Nihče ni bil te novice bolj vesel kakor »Narod«, ki je dne 1. oktobra izrazil upanje, da se bosta zdaj tudi kranjski slovenski stranki spravili. Skrbelo ga je samo še, da bi nasprotna stranka še dalje ne zahtevala, da se slovenski svobodomiselci »uklonejo in podvržejo nazorom ultramontanskim«. Duhovščina se naj postavi na stališče škofove okrožnice. »Slovenec« se je dobro zavedal svoje določno

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 213.

začrtane poti: uvajati dosleden in principialen klerikalizem na Slovensko, prepojevati ne samo to, kar je božjega, ampak tudi to, kar je cesarjevega, t. j. tudi politiko z verskim nazorom. Zato je nasvetoval dne 5. oktobra sklicanje kongresa, na katerem naj bi se določil skupen program samó za enotno postopanje v deželnih zborih in v parlamentu. Stari Bleiweis pa je v »Novicah« ponovil svojo zahtevo, naj se naprednjaki za svoje javno delovanje odpovedo vseh svobodomiselnih nazorov. »Narod« se še ni hotel ukloniti. Ko je dne 18. novembra zagrebški »Obzor« priporočal Slovencem slogo, je »Narod« še krepko vztrajal na svojem stališču: »Mi nečemo nič druzega, nego da nij slovenski in ultramontanski identično«.[1]) To porajanje sloge je proti koncu leta 1875. nekoliko zadržal »Slovenčev« napad na Stritarja, ki je baš takrat naznanjal, da začne z novim letom zopet izdajati svoj »Zvon«.

O novem letu 1876 so se v Ljubljani zvedeli pogoji goriške sprave. Osnovalo se je v Gorici novo politično društvo »Sloga«, ki se ne vtika v strogo verske zadeve in ne bode nič učinilo, kar bi znalo žaliti slovenskemu narodu priljubljeno vero, njene zavode in duhovenski stan . . . »Glas« je prenehal izhajati, ostala pa je prejšnja liberalna »Soča«, ki »nima razpravljati cerkvenih ali verskih vprašanj, in torej nima delati propagande za vero, za njene zavode ali za duhovenski stan; na drugi strani pa tudi ne sme kritikovati vere, njenih zavodov ali duhovenskega stanu.«[2])

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 266.

[2]) Slovenec, 1876, štev. 2.

»Narod« je te pogoje popolnoma odobril kot take, »kakoršne smo mi od nekdaj zahtevali. Vere ne mešati v národne in politične stvari, pa je vse.[1]) Nadejal se je, da bodo goriškemu zgledu sledili tudi kranjski klerikalci, in je že napovedal, da se svobodomiselci tudi letos ne udeleže volitev v »Matico«. Izrazil je dne 9. januarja samo željo, da pridejo v odbor samo literarni možje, ki bodo zoper vsako vmešavanje cerkvene cenzure, kakor si jo je lastil za »Matične« knjige prejšnji ljubljanski škof s pismom z dne 2. avgusta 1864, štev. 973. »Slovenec« je nekaj časa molčal o goriških pogojih, a kmalu se je videlo, da jih ne bo sprejel. Ni čuda, saj bi se bil moral odreči svojemu programu in — ako bi bil dosleden kakor goriški »Glas« — tudi svoji eksistenci. Z veseljem je torej dne 25. januarja prinesel dopis, ki mu ga je z Goriškega poslal neki Hephaistos: »Kdo vas je pooblastil, da nas ženete, kakor čredo iz tabora v tabor... ‚Glas' mora nehati, da ‚Soča' živi. Oj Hrast, oj Hrast! zakaj si umrl?... Tu je novemu društvu dekret, da je popolnoma ‚konfessionslos'... Kje je vera?... vrgli ste jo ven... Vera mora biti v prvi vrsti in povsod današnji dan kakor vselej . . . A kaj, saj to je popolnoma gnjil mir... Morda vas je k temu rodoljubje prignalo? Sicer ne varovaje katoliških principov, ne vem, v čem rodoljubje še ostaja. Katoličan sem v prvi vrsti, potem narodnjak.« To je bil dosleden in odkrit klerikalizem. In ko je končno dopisnik zagotavljal, da se bodo odslej on in njegovi somišljeniki na

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 4.

Goriškem oklenili »Slovenca«, se je že videlo, da vkljub vsem spravam Slovenci ne bodo liki bela vrana med evropskimi narodi za dolgo brez tako mogočne politične struje, kakršno predstavlja v svetovni zgodovini klerikalizem.

Hephaistos je še nekaj časa v »Slovencu« nadaljeval svoje negativne kritike goriške sloge, pišoč n. pr. 1. februarja 1876, da ta sprava Kranjcev najbrž ne bo potegnila za seboj. Goriški konservativci da so se udali »Sočanom« na milost in nemilost. »Koliko časa bodo skupaj vozili, kdo to ve? Sočani si zdaj lahko roke mencajo.« »Slovenec« je naposled prekratil te Hephaistove kritike. Mož je bil dosegel svoj namen. Kranjski klerikalci so bili na tihem sklenili, da v kakšno formalno spravo, zlasti pod goriškimi pogoji, ne privolijo. Pustili so rajši, da »domačega prepira iskra pod pepelom še tli«,[1]) in sporočili Hephaistu dne 12. februarja v »Slovencu«, da bodo »tako zmiraj imeli oči odprte«. Odslej sta se prizadevala oba glavna slov. lista, pisati v opreznem tonu. To prakso je za hip zmotil dr. Ivan Tavčar, ki je priobčil dne 27. februarja v »Narodu« uvodnik o »kraljevem razbojniku«, španskem pretendentu Karlosu, ki je prinesel razboj v poprej mirno deželo. Temperamenten članek je imel stalni refren: A don Karlos moli! Ta sestavek je tako zgrabil »Slovenca«, da je napisal dne 2. marca o Tavčarju: »Temu narodnemu razbojniku bije zadnja ura spoštovanja do svetih reči in peklenska vrv se mu že okrog vrata poklada. ... Nekdaj pa, ko bode stal

[1]) Slovenec, 1876, štev. 1.

nesramni mladoslovenski pretendent pred sodnjim stolom osode zgodovinske, bode izrekla ta gotovo prekletno sodbo nad njim, zasmehovalcem slovenskemu narodu še vedno svete molitve«, travestirujoč s tem Tavčarjevo sodbo o don Karlosu.

Prihodnji dan je razburila Gorico in pozneje vso Slovenijo novica, da se je voditelj goriških naprednjakov dr. Lavrič — ustrelil. Napredni listi so pokojnika slavili kot slovenskega Garibaldija. V »Slovencu« z dne 18. marca se je oglasil zopet Hephaistos. Priznal je sicer, da je bil dr. Lavrič »najčistejši narodnjak«, vendar je odločno grajal, da se je udeležil njegovega pogreba tudi predsednik takrat še obstoječega klerikalnega političnega društva »Gorice«. »Duhovščina namerava za to izstopiti iz goriške čitalnice.« Skupni nastop obeh slovenskih strank v baš takrat zborujočem deželnem zboru kranjskem in volitev v ljubljanski mestni zastop sta nato zopet za silo skrpala tiho slogo. In ko je v aprilu škof Pogačar nenadoma premestil iz Ljubljane v Zagorje urednika »Slovenčevega« in pravkar izvoljenega mestnega svetnika Karla Kluna, se je »Narod« krepko potegnil zanj: »... v izpremenjenih razmerah, ko je nehalo mejsobojno razpiranje . . ., to premeščenje čudno kritiko vzbuja v vseh slovenskih krogih.« Pravijo, da je škof storil to Widmannu na ljubo. A mi tega ne moremo verjeti... Slovenski národ od Pogačarja celo pričakovati sme, da naš Strosmajer postane.[1])

1876

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 93.

Poslej je odrinil jugoslovanski boj vsako medsebojno kulturno tekmovanje obeh slovenskih strank popolnoma v ozadje. Postopanje nemškega liberalizma, ki je povodom hercegovske vstaje v dunajski »N. fr. Presse« proglašal za svoj program: »Niederhaltung des Slavismus«, je povzročilo, da se je »Narod« slovesno odpovedal vsakih zvez s takim liberalizmom: »Frazni liberalizem se je ravno v ognjenej probi jugoslovanskega vprašanja blamiral. Mi smo liberalni. Ali le v onem evangeljskem smislu, ki govori: kar ti nečeš, da ti drugi delajo, tega jim ti ne stori... Iz vsega srca pa odslej črtimo oni nemški lažnjivi liberalizem, ki Slovanu svobode ne privošči, katero sam za sebe zahteva.«[1])

Po tej »Narodovi« izjavi je skoraj povsem utihnil kulturni boj na Slovenskem. V septembru 1876 sta vabila napredna dijaka Fr. Štajer in Štefan Lapajne v Idriji k slovesni maši za srečno kristijansko zmago nad divjim Turkom.[2]) Dne 30. novembra je javil »Narod«, da so napredni državni poslanci Vošnjak, Pfeifer in Nabergoj vstopili v klub desnega centra pod predsednika Hohenwarta, in pozdravil njih korak: »Živeli! Časi so taki, da je treba skupnega delovanja bolj nego kedaj.«

V naslednjem letu je vladala med domačima strankama še precej nemotena sloga. Vznemirile so jo malce Matične volitve dne 24. januarja 1877, povodom katerih je »Narod« javil, da zaenkrat njegova stranka

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 159.
[2]) Slov. Narod, 1876, štev. 206.

še ne postavi kandidatov, »da si nijsmo z vsemi noviškimi kandidati zadovoljni . . . Imamo letos volitve v deželni zbor in nečemo niti zdaj cepiti glasov. Prihodnje leto pa se hočemo dejansko upreti, da vsekako v odbor pride kaj literarnih in delavnih močij.«[1]) Naprednjaki res niso stavili svojih kandidatov, a dovolili so si, rahlo kritizirati kurs pri Matici. Jurčič je rekel, da bi mogla Matica izdati pri svojih dohodkih sedem do osem knjig, izdala pa je samo dve. Principialnih vprašanj se je doteknil Šuklje, ki je sicer poudaril, da ne mara delati razdora, a je vendar konstatiral, »da znanstveno gibanje pri nas v obče peša in hira, in da je tedaj skrajni čas, misliti na nova sredstva in pota, ter oteti naš narod velikega zla, namreč d u š e v n e a p a t i j e.« Izdal se je Tomanov življenjepis, pisan tako, kakor se da morebiti »otrokom popisovati življenje in smrt kakega brumnega puščavnika, ne pa odraslim, izobraženim ljudem delovanje pesnika in politikarja, katerega narod slovenski prišteva svojim najboljšim sinovom! . . . Kaj pa je uzrok, gospoda, tej žalostnej prikazni, da ravno ‚Matica' nema pisateljskega zaroda? Slavna gospoda, v v e l i k e j r e p u b l i k i z n a n s t v e n o i z o b r a ž e n i h vidimo povsod dve s t r a n k i, dva taborja; v enem se misli, da je znanost sama sebi sredstvo in namen, ter da ne pripoznava nobenih mej, nego one, katere jej stavlja človeška pamet, zakon našega izpoznanja; v drugem pa — in tam je, hvala Bogu! manjšina — tam se smatra znanost kot p o k o r n o

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 11.

služabnico veri, ter se trdi, da mora znanost imeti konfesijonalno podlogo. (Velik nemir mej navzočnimi duhovniki. Klici: tako mora biti.) Gospoda, jaz ne kritikujem tega nasprotja, jaz ga le konstatujem. Tudi na Slovenskem nahajamo isti dve stranki. Gotovo bi bilo najboljše, ako bi te stranki združeno delali v našej ‚Matici', ter se ena na drugo kolikor mogoče ozirali... Matica bi morala sprejemati znanstvene sestavke, ne oziraje se na stališče pisateljevo, bodisi liberalno ali klerikalno. Tega pa, slavna gospoda, se naša mlada generacija ne nadeja od sedanjega odbora. Mi se bojimo, da ‚Matica' ne bi n. pr. sprejela filozofičnega sestavka, kateri nij pisan iz mistično-teologičnega ali šolastičnega stališča, da bi vračala zgodovinski članek, navdan svobodomiselnega duha, ali prirodopisno razpravo, naslanjajočo se na Darwinovo teorijo. In zarad tega naši mladi pisatelji nemajo zaupanja do ‚Matice', zarad tega počiva marsikatero spretno pero, zarad tega hira naše znanstveno delovanje.« — Šukljetu je odgovoril Flis, češ, da Slovencem ni nič treba Hegelov, Moleschottov in Schopenhauerjev. Izvoljeni so bili kandidati starih. Šukljeta, ki so ga bile »Novice« uvrstile med kandidate, so Novičarji v zadnjem hipu črtali z liste.

»Slovenec« je odgovarjal Šukljetu dne 17. in 20. februarja. Zbodla ga je posebno beseda »apatija«, o njej je rekel, da prihaja od razpora, ker se rodoljubi dele v liberalce in krščane. Dalje je dejal, da so cerkveni učeniki trdili samo o filozofiji, da je služkinja

veri. »Drugače so druge vednosti... seveda stavlja jim meje verstvo, a ker verstvo ne nasprotuje razumu, ampak ga le popolnjuje in je tako le dovršen razum, ne moremo reči, da bi bile zato služne verstvu, ker mu ne nasprotujejo.« K temu je še pristavil v prihodnji številki: ». . . naša misel je še stara školastična, da je bogoslovstvo kraljica ved... Slovenski liberalizem, kakor nemški, hoče samo podirati, zidati on ne zna. Mladoslovenci še nikakor niso odjenjali od svojega truda, dobiti narod v svoje roke.« Posebnih posledic ta epizoda za spravo ni imela; le Pleteršnik in Wiesthaler sta izstopila iz Matičnega odbora, kar je »Narod« sicer obžaloval, a poudaril, da sta imela po zadnjih dogodkih pri kandidiranju vzrok.[1]) Poslej je »Narod« opustil vsake kulturno-načelne sestavke, vkljub temu, da je prinašal »Slovenec« vse polno člankov nekega Borina cerkvenopolitičnega značaja in agresivno klerikalnega duha.

Obe stranki sta se složno pripravljali za nenadno razpisane volitve v kranjski deželni zbor. A vkljub vsej, v tihem sporazumu sklenjeni spravi, so zmagali Nemci. Tu je sprožil julija meseca v hrvaškem »Obzoru« neki slovenski dopisnik misel, da bi se »Narod« in »Slovenec« zedinila v en dnevnik. »Narod« je (28. julija) temu predlogu seveda pritrdil. »Slovenec« mu prvi hip ni bil povsem nasproten. Njegov ljubljanski dopisnik je pisal: »Nočem razsojevati... ali sta ‚Narod' in ‚Slovenec' že enacih nazorov, to pa je gotovo, da živo potrebujemo boljšega zedinjenja in vza-

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 44.

jemnega podpiranja.«[1]) Govoriti se je začelo tudi v Trstu, da bi se »Soča« in »Edinost« združili v en list. V »Slovencu« je tudi prihodnji tozadevni dopis podpiral predlog združenja listov: »... sedaj ni menda že nobene razlike več, o čemur najbolj jasno pričajo sedanje volitve na Kranjskem. Bi-li ne bilo shodno, da se postavi tej naši edinosti krona z zedinjenjem naših glavnih dveh političnih organov?«[2])

Dne 18. avgusta se je končno oglasil v »Slovencu« tako pameten dopisnik s Štajerskega. Opozoril je na dijaštvo, ki hodi na univerze, kjer vlada germanizem in ateizem. Nekateri mladeniči tam izgubljajo narodnost in vero. »Zopet drugi so si v boju prihranili jezik, a zgubili vero... Ti so z veselo požrtvovalnostjo ponudili listu svoje moči, pa tudi nehote dali ‚Narodu' drugo življenje ... začelo se je razodevati: Vera politike nič ne briga..., list (»Narod«) ima svoj slovenski program... Tega programa se ‚Slovenski Narod' še vedno drži... S tem pa nočemo nobene pritožbe zoper ‚Slovenski Narod' izreči; ampak mi menimo, da je list o resnici in dobrot, svojega programa celo prepričan, in da, če noče samega sebe zatajiti, drugače pisati ne more. Mnogi, jako izobraženi in vplivni sodelalci in naročniki, razne volitve in druge prikazni na političnem polju so bile gotovo sposobne, ga v prepričanju potrditi... Če smo dosihmal prav opazovali in prav sodili — je vsako zedinovanje ne-

[1]) Slovenec, 1877, štev. 83.

[2]) Slovenec, 1877, štev. 86.

mogoče. Duhovni boj liberalizma se mora izbojevati — potem bo mogoče se družiti.«

S temi besedami je »Slovenec« liberalnega brata naravnost pozval, naj ne zataji svojega programa. In kaj je odgovoril na to »Narod«? Lovil se je za besede in se odpovedoval — nemškemu liberalizmu: »Liberalizem nij nobena zavira, ker liberalni v pravem blagem pomenu besede moramo skušati, da bomo vsi, nemškega liberalizma pa smo mi ravno tako veliki sovražniki, kakor kateri koli konservativec ... In če so tudi res kakove male razlike v političnih mislih — zjedinjenje je ipak mogoče. Vere se mi ne dotikamo ... mi sami smo vedno izrekali in tudi zdaj priznavamo, da našemu in vsacemu narodu je vera svetinja... ‚Danico' vi podprite in ona naj svobodno cerkvene in cerkvenopolitične stvari obravnava... Ako bi se zjedinili, lehko se ogibljemo, kar se da, onih stvarij, ki bi utegnile te ali one kroge žaliti.«[1]) Dne 28. avgusta je naznanil »Slovenec«, da so se v Ljubljani zbrani duhovniki posvetovali o predlogu in prišli do zaključka, da bi moral novi skupni list, »če hoče, da ga bode duhovščina podpirala, pozitivno obravnavati vsa vprašanja.« Končno je tudi »Narod« uvidel, da se principi med seboj ne mešajo, kakor soršica v kašči. Odgovoril je na »Slovenčev« članek dne 31. avgusta: »Po tem tacem nij nič. A mi lahko čakamo!... Od nas se terja podvrženje, ne zjedinjenje po dogovoru; od našega lista bi se terjalo, kakor gori stoji zapisano, da bi ‚vsa vprašanja', katera mi prepuščamo ‚Danici', potem

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 191.

‚morali' obravnavati. To pa ne pojde!... ‚Danica' rohni včasi še na naše slavjanske brate Ruse... brali smo v njej o necih čudežih pri boleznih, katere verovati od nas ni katekizem ne zahteva; dalje napade na narodno zjedinjeno Italijo, na republike, na svobodo, itd. A to ni tako, da bi mi ‚pozitivno' pisati ‚morali' — to ne ide. S tem bi mi svoj list uničili, ker bi stare prijatelje izgubili, novih pa malo, in še te nezaupljive, pridobili.«

Neužitna debata, s katero je hotel »Narod« zaustaviti kolo razvitka, je sčasoma izginila iz obeh listov. Nastala je tiha sloga in načelna megla, katere ni zlasti pri »Narodu« skoro nikoli prodrl noben principialen žarek. Iz »Slovenca« je pogosteje švignila kakšna iskra. Tako je ob Novem letu 1878 prinesel ta list nekaj člankov »o novinarstvu«, kjer je pisal: »K slabim listom spadajo vsi oni... liberalci ali vsaj taki, kterim je vera postranska reč... Kdor ni z mano, je zoper mene.«[1]) V enem teh člankov je navajal njih pisec, najnačelnejši tedanji klerikalni člankar Borin, pismo švicarskih škofov: Kdor sprejme v svojo hišo cerkvi sovražen list, se s tem udeležuje vseh hudobij tega časnika. Zraven je pristavljal: »Žalibog! da se greši v tem obziru tudi pri nas le preveč, da še celo med duhovščino (čul sem o farovžu, v katerega so prihajali o svojem času trije iztisi ‚Naroda', eden ‚Slovenca' in nobeden ‚Danice'!). Seveda sklicujejo se na narodnost in kaj vem, na kaj še vse.«[2]) Skozi »Narod« se je

[1]) Slovenec, 1878, štev. 3.
[2]) Slovenec, 1878, štev. 4.

vlekla načelna megla, bilo je vse pusto in prazno. Samo enkrat se je začul v njem osamljen vzklik, kakor Jeremijeva tožba na razvalinah. Prišel je iz ust Levstika, nekdanjega »Narodovega« glasnika naprednih idej. Naznanjajoč v podlistku Levčevo knjižico zoper Pajka, je Levstik dejal: »Dolžni smo hvalo vedeti gospodu pisatelju, ki je imel dovolj hrabrosti, resnico na vsa usta govoriti v zdanjih strahopetnih gnilih časih.«[1])

»Mir in sprava« nista prinesla Slovencem nobene pridobitve in jih nista obvarovala pred nobeno izgubo. Slovenci na Kranjskem so vseeno izgubili večino v deželnem zboru. »Narod« je zapravil s to tiho, klavrno spravo velik del meščanstva in zaustavil s tem za nekaj let normalen razvitek slovenske kulture. Kakšne so bile neposredne posledice sloge na Goriškem, je povedal dopisnik iz Gorice v »Narodu« dne 4. avgusta 1877: »V slogi je moč! to pa se žalibog nij obistinilo pri nas. Pač pa je po slogi se lotila goriških Slovencev neka malomarnost. Zginilo je ono prejšnje navdušenje, drug se je na druzega zanašal ter si mislil: Kaj bom se trudil, vsaj sedaj imamo ‚Slogo'! List ‚Soča' nij imel poprejšnje duševne podpore . . .«

V karakteristiko te sprave se bo moral strog zgodovinar posluževati v prvi vrsti dveh izrazov, ki sta prišla iz ust dveh znamenitih sodobnikov, Šukljeta in Levstika. In ta dva izraza se glasita: »d u š e v n a a p a t i j a« in »s t r a h o p e t n i g n i l i č a s i«.

* * *

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 27.

Socialno življenje je bilo v tej dobi na Slovenskem v žalostnem stanju.

Nad gospodarskim poljem je visela ves čas kakor zlovešč oblak falirana banka »Slovenija«. Zavlačevanje njenega smrtnega procesa je Slovencem jako škodilo. Še 27. oktobra 1875 je pisal »Narod«, da si je dobro opomogla in da dela dobre kupčije. Ta manever se je vzdrževal do 6. junija 1876, ko je na občnem zboru banke njen novi ravnatelj Debevec javno priznal, da je zavod v slabem stanju, ki ga je zakrivilo prvo vodstvo z drjem. Costo na čelu. Na predlog Bleiweisa in Mihaela Vošnjaka se je sestavil odsek, da preišče položaj banke. Končno je vendar sprejel izredni občni zbor delničarjev dne 3. avgusta Bleiweisov predlog: likvidacijo. Klun je še vedno predlagal doplačevanje, a njegov predlog je bil odklonjen. Začetkom septembra je banka »Slavija« odklonila sprejem aktiv in pasiv »Slovenije«. Za izredni občni zbor dne 28. septembra je publiciral odbor pregled bančnega premoženja. Na tem občnem zboru se je enoglasno sklenilo, da doplačajo na vsako delnico še po 30 gld. in potem likvidirajo. Najslabše je bilo, da se je likvidacija zavlekla v osodno volilno leto 1877. Malo pred volitvami so se delničarji še prepirali po »Slovencu« z odborom, da zavlačuje likvidacijo.[1]) Ob nesrečnih volitvah v juniju 1877 je še vedno raztezal ta strah svoje črne kreljuti čez Slovensko. Zastonj je »Narod« pisal dne 22. junija: »Baš ta narodna duhovščina je sama pri banki vsaj dve tretjini svojega pri-

[1]) Slovenec, 1877, štev. 54, 56.

hranjenega kapitala izgubila, nemškutarji nič.« Agitacija se je vršila »im Zeichen des nationalklerikalen Gründungsschwindels«. Na občnem zboru dne 12. septembra se je ta kadaver zopet polagal v grob. Nagrobni govor pa mu je napisal šele v prihodnjem letu in sicer njemu in njega očetu duhovnik Božidar Raič, ki je ocenjujoč Matično hvalisujočo biografijo »Dr. E. H. Costa« (spisal Urbas) zapisal v »Narodu« naslednjo sodbo: »Prečitavši te listove, čutil sem neko nedovoljstvo, ker ničesar nijsem zasledil, kar bi čitatelju bilo koristno, oziraje se na razna stališča... V gospodarskem pogledu označuje banka ‚Slovenija', čije predsedništvo je on vodil, a prvo selo zasedal nek zgospodarjeni tujec... konči ničesar pohvalnega. Gospod Costa kot duša te vrtoglavnosti nij umel ali nij hotel razumeti, kolika delina je od družnikov mahoma od početka platiti, da društvo stopi na čvrste noge in ne sklopoče, kakor je storila ‚Slovenija'. Kvar za toliko lepo ime,da se je toliko napačno zlorabilo... Renčeli in strastno so pisali zoper svetovalce, a sedaj marsikteri vnemarni in lehkoverni dobričnik zdihuje po krvavo in potno zasluženih vzletevših peticah, pa zastonj, glas je na Slovenskem slišan, plač in joč in cvil mnogi.« Končno pravi Raič, da kdor z Urbasom trdi, da je Costa »umrl močenik za narodno stvar«, prodaja podlost in blaznost, ter prihaja do zaključka, da ta knjiga »služi Matici na sramoto«.[1]) Dne 23. januarja 1879 je »Narod« še vedno pisal o tej banki, da še

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 34.

zdaj ne more umreti. Njena definitivna smrt se je zavlekla v osemdeseta leta.

Za povzdigo gmotnega stanja med Slovenci sta najbolj delovala brata Vošnjaka, dr. Jože Vošnjak teoretično, Mihael praktično. Prvi je leta 1874. nadaljeval svoje članke iz 1872[1]) v »Narodu«. Vnemal je Slovence za zadruge z neomejenim poroštvom in se skliceval na opazovanja pri Čehih, ki jih je popisoval že leta 1868. v »Narodu«, kjer je tudi natisnil prevod pravil smihovske založne. Leta 1870. je sklenil okrajni zastop šmarski ustanoviti okrajno posojilnico, a mu vlada ni potrdila pravil. Potem so sklenili ljutomerski rodoljubi posojilnična pravila in leta 1872. otvorili prvo slovensko posojilnico. Za Postojno in Kranjem v istem letu sta si osnovala posojilnico v prihodnjem letu 1873. dva slovenska kraja na Koroškem: Ziljska Bistrica in Sv. Jakob v Rožni dolini. Snovanje denarnih zavodov je pospeševal novi zakon o pridobitnih in gospodarskih zadrugah z dne 9. aprila 1873.[2]) Dne 30. julija 1874 je prinesel »Narod« kot konec peterih člankov Vošnjakovih zgledna zadružna pravila in naznanil ustanovitev zadrug v Mozirju in Šoštanju. Dne 29. januarja 1875 je izšla v istem listu ugodna bilanca šoštanjske posojilnice s pozivom, da se Slovenci »z asocijacijami ali zadrugami materijalno od tujega kapitala osvobodimo.« Končno se je temu pokretu pridružil tudi »Slovenec«, ki je objavil dne 13. marca 1879 članek: »Pomagajmo si sami!« »Odveč je, vedno gledati le na

[1]) Glej I. del te knjige, str. 189.

[2]) Dr. J. Vošnjak v Slov. Narodu, 1874, štev. 156.

propad banke ‚Slovenije' ... Znano je vsakemu, zakaj je to podjetje propadlo ... Čemu je bilo treba klicati ‚strokovnjakov', jim dajati ministerske plače in prepustiti jim vso vlado v domačem zavodu?« Snovati je treba posojilnice, poglejmo šoštanjsko. »Samo da se naš narod v materijalnem, gospodarskem oziru na svoje noge postavi in iztrga iz rok oderuhov in nemškutarskih ali tujih denarnih zavodov.«

Izmed različnih stanov je zlasti k m e t borno životaril. V letu 1876. je prinesla uradna priloga »Ljubljančanke« 547 naznanil, da se ima ravno toliko kmetij prodati na dražbi in to vse zaradi zaostalih davkov. Že leta 1875. so te neprestane dražbe vzpodbudile Janka Kersnika, da je napisal v »Narodu« članek: »Pomagajte kmetu!« Po deset, po dvajset dražbenih naznanil na dan, pravi člankar, to je fakt, ki sili k premišljevanju, ker je Kranjska v tem oziru edina v Avstriji. »Merodajni krogi na pomoč silni revščini kranjskih kmetov . . . Generalni odlog vsem zaostalim davkoplačevalcem na kmetih bi saj bila neka začasna pomoč.«[1]) A pomoči ni bilo od nikoder. Dne 15. marca 1877 je izšel kot uvodnik v »Narodu« »Klic na pomaganje!« Pri okrajni sodniji novomeški je bilo 10. januarja 15 licitant zaradi davkov, 15. januarja sedem, 22. januarja devet, 1. februarja trinajst. Posestvo Kuntaričevo v Vrhovski vasi, cenjeno 1080 gld., se je prodalo za — d v a g o l d i n a r j a kostanjeviški davkariji, ker ni hotel nihče licitirati. In taka revščina je vladala v vseh krogih. Da je bila baš ona v veliki meri

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 198.

kriva mizerije v slovenski politiki, je čisto pravilno poudaril »Slovenec« dne 28. marca 1878: »Vsacega politikarja hudo žali, da se naše priprosto ljudstvo tako malo zanima za politične zadeve, za svoje ustavne pravice. Pa tako tožijo ne samo politikarji, ampak tudi beletristi in sploh umetniki . . .« Glavni vzrok je neusmiljena revščina. Denarja nima kmet, rokodelec in trgovec. »Vse je kakor zakleto . . . Ljudje hočejo le kruha in zaslužka, naj pride odkoder si bodi. Ni jim več mnogo ležeče, naj se voli ta ali oni poslanec . . . Vsled principa svobodne trgovine so avstrijska vrata vsem zapadnim narodom, trgovcem in obrtnikom na stežaj odprta . . . Ko se iznebimo môre siromaštva, ki nas tlači od dobe denarnega poloma sim, še le tačas smemo upati, da se bo ljudstvo začelo bolj zanimati tudi za politična vprašanja, da si bo začelo stavljati višje namene.«

V teh težkih letih je prišlo ljudstvo prvič na idejo izseljevanja v Ameriko. Dne 26. aprila 1878 je prinesel »Narod« dopis izpod Nanosa, v katerem pravi dopisnik: »Navdušenost za izselitev v tuje kraje se pri nas dan za dnevom bolj pomnožuje in širi. Po govorjenju soditi, šlo bode iz naših krajev jako dosta naroda, vsekako veliko preveč. Nekateri so uže začeli svoje imetje prodajati, in to, to se vé, prav po nizkej ceni, skoraj za vsak denar, samo da toliko dobodo, da bodo imeli za potrebno zadatje, katero morajo izročiti, ko se vpišejo za preselitev in to na vsako osebo 12 goldinarjev.« Svarili so jih pred vabili argentinske republike, ki so se v tisku širila po deželi, a kmetje so rekli:

»Umreti imamo, naj pa že tukaj ali tam, obstati tukaj nam več nij. Kajti davki in druge naklade nas tako pritiskajo, da jih pri sedanjih slabih letinah nikakor ne moremo prenašati.« Dne 3. maja 1878 je javil »Narod«, da je bil na Brdu prodan mlin, ki je stal pred 14. leti 34.000 gld., potom dražbe za 5400 gld. List je pripomnil: »Čudno nij, ako je prevoz žita iz Pešte v Trst cenejše, nego iz Pešte v Ljubljano.« — Vlada ni znala v izseljeniškem vprašanju zavzeti drugo stališče, nego da je okrajnim glavarstvom naročila, naj opozore duhovnike, župane in druge veljake, da ljudem po moči odsvetujejo izseljevanje.[1]) A že drugi dan je naznanil dopisnik istega lista iz Sežane, da so kmetje obupali in da vse pregovarjanje nič ne pomaga. In štiri dni pozneje je čisto pravilno pripomnil prejšnji dopisnik izpod Nanosa: »Ljudje pohajkujejo ter se v svojej pravičnej obupnosti v Ameriko odpravljajo. Ves trud odgovarjanja je zatonj. Krivo je slabo gospodarstvo o d z g o r a j.« Neki gorenjski dopisnik v »Slovencu« pa je menil: »Ni prav, da se ljudstvo straši pred izseljevanjem v Ameriko . . . Zakaj bi svojim rojakom branili tje, če si zamorejo s tem svoje stanje zboljšati.« Uredništvo je pristavilo, da se Čehi izseljujejo na Rusko, našim ljudem pa se skoro odpre dobra, rodovitna in sorodna Bosna.[2])

V sedemdesetih letih se je začelo organizirati slovensko d e l a v s t v o. Bilo ga sicer še ni veliko, ker Slovenci niso imeli razvite industrije. Delavska

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 111.
[2]) Slovenec, 1878, štev. 67.

društva so obstajala v Ljubljani in Trstu; politično so se naslanjala izpočetka na meščanske stranke.[1]) Polagoma pa je začelo prodirati v deželo tudi razredno socialnodemokratično prepričanje, seveda še v jako nejasni obliki. V Ljubljani je prvi razglašal socialistične nazore krojač Kunc. V Trstu sta veljala izdajatelja »Primorca« Mohorčič in Lipe Haderlap za socialna demokrata.[2]) A kako nejasne predstave o socializmu so imeli ti ljudje, nam kaže zagovor Haderlapa v »Novicah« 1874, str. 302, kjer pravi, da še ne pozna natančnega programa socialistov. Simpatije pa je imel in jih še ima za socialno demokracijo, ako ne izbrišejo vere iz svojega programa.

Ljubljansko delavsko izobraževalno društvo je stalo odločno za narodni liberalizem in je varovalo in poudarjalo liberalna gesla celo v času, ko se je naš meščanski liberalizem sam uklanjal konservativnim klerikalcem. V času najtišje slovenske sloge, koncem oktobra 1877, je praznovalo imenovano društvo svojo osemletnico. Slavnostni govornik, stavec M. Hubmajer, je kot namen društva razglašal: dvigniti delavca po poti omike do višje socialne stopnje. »Ravnopravnost, omika in svoboda so ideali, po katerih delavci hrepene, in splošno izobraženje je sredstvo, ki naj jim do tega cilja pomore.«[3])

»Slovenec« je dne 15. junija 1878 slikal socializem kot svetoven strah in še zadovoljno konstatiral: »Se

[1]) Dr. Lončar, Bleiweisov zbornik, 205.
[2]) Slov. Narod, 1874, štev. 211.
[3]) Slov. Narod, 1877, štev. 249.

ve, da se še niso mej našim milim slovenskim narodom nikjer prikazale kakšne bolj očitne socialistične namere, ker on je trdno vdan katoliškej cerkvi in liberalizem le malo nanj vpliva.« Vendar je naglašal že tudi on, da se splošni revščini ne bo moglo drugače v okom priti kakor z industrijalizacijo, kateri pa so se od strani vladajočega režima še stavile različne zapreke: »Pri nas pomanjkuje podvzetnega duha in kapitala . . . Z brezštevilnimi paragrafi in pogoji je že začetek vsakega podjetja otežen.«[1]) A isti list je že opazil, da sili ljudstvo splošno v tovarne. Iznašel je samo kuriozen recept, kje se naj grade tovarne, da delavstvo ne bo zapadlo nevarnemu socializmu: »V tovarno drvi vse staro in mlado za neizdatno plačo, poljedelstvu pa pomanjkuje rok . . . Večina krepkih delavcev teka v tovarno služit si tam, se ve da z manj trpljenjem ko na polju 30—60 novcev na dan . . . Na nerodovitne kraje, na Kras s tovarnami, tam so na svojem mestu, tam bodo sad obrodile, in ne bodo imele nasledkov, kakor jih imajo zdaj, tam ne bodo porodile socijalizma, ampak ga bodo zadušile.«[2])

Najbolj žalostno je bilo stanje, v katero je spravila ta doba germanizacijskega pritiska slovensko meščanstvo. Ne samo da ta razmeroma najbolj omikani stan ni nič storil za organizacijo naroda, ampak tudi sam je zabredel pod prvim udarcem v najbolj klavrno desorganizacijo. Slabi nasledki neorganiziranega meščanstva so se pokazali najprej na najbolj

[1]) Slovenec, 1878, štev. 66.
[2]) Slovenec, 1878, štev. 71.

bolni slovenski točki, na Koroškem. Že l. 1875. je tožil koroški dopisnik v »Narodu«, kako zapadajo prebivavci koroških mest in trgov nemštvu in potezajo za seboj tudi kmetiško prebivavstvo. Zastonj je pozivljal ondotno inteligenco, naj hodi med ljudstvo in govori ž njim slovensko. Z žalostjo je konstatiral, da je izdalo celovško katoliško društvo l. 1874. brošuro, v kateri trdi, da bralno-zabavnih narodnih društev Slovencem sploh ni treba.[1]) Prvi, ki je spoznal veliko zamudo v organizaciji srednjega stanu, je bil K. Slanc. V enem svojih mnogoštevilnih člankov, ki jih je v tem času priobčeval po »Narodu«, je pisal: »Jeden največjih pogreškov naše národne borbe je bil in je še ta, da smo na srednji stan premalo važnosti polagali in ga še zdaj dosti ne porajtamo. Mi smo za časa Giskra-Herbstovega terorizma odbijali nož od goltanca . . . mi smo tedaj taborovali in v surke se oblačili in na nož odpadništvo mrzeli . . . Hodili pa smo le s kmetom v boj, srednji stan nas nij zanimal toliko, in ker smo bili hudi na vsacega, ki nij brezpogojno na našo zastavo prisegal . . . odrivali smo od nas glavnega zastopnika srednjega stana, trgovca vsake vrste, ki je zmirom bolj hladen, praktičen, malo idealičen človek, in s tem izgubili one, ki po mestih in trgih pod njegovim včasih prav močnim vplivom stojé . . . Mi smo tujstvu in mislečim odpadnikom delo prav lehko storili: Vraga, vi me črtite, ker nijsem sovražnik vsega, kar je nemškega, ker mislim, da je kaj dobrega v nemškem, dobro, pa grem tija, kjer me z objemaji sprejmejo . . .

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 136.

V našem taboru imamo kmeta . . . Toda kmet je povsod bil in bode konservativen.«[1]) K. Slanc, sicer zagovornik brezobzirnega »dura«, je tu nasproti tedanji narodnjaški trmoglavosti priporočal »mol«: »Kako to na pol izgubljeno trdnjavo (srednji stan) zopet nazaj dobiti? . . . Dajmo zdaj kako pesen tudi v ‚molu' peti. V društvih se naj jih pridobiva nazaj, z veseljem, neprisiljenim društvenim življenjem, včasih tudi s pomočjo nemške konverzacije.«[2])

Ali baš društveno življenje je bilo v tej dobi popolnoma zaspalo. Celo čitalnice, ki so v šestdesetih letih tako sijajno vršile svojo nalogo, so bile v tem času docela zadremale. Malomeščanstva ni navduševala nobena idealna ideja več, ker ni bilo nobenega velikega nositelja idej. Kar je Stritar že v dunajskih sonetih pribil, je zlasti sedaj jasno stopilo na dan: Slovenci so imeli sicer svojega skupnega »očeta« Bleiweisa, a nobenega velikega moža. To so spoznali že sodobniki. Neki dopisnik iz Radovljice je pisal »Narodu« dne 12. junija 1877, torej kratko pred usodnimi volitvami v kranjski deželni zbor: »Mestni filister ti trdi, ako ga opominjaš, naj voli Slovenca, da je ‚Kranjc' in da hoče ‚Kranjc' ostati, — gotovo domoljubne misli in želje, ker on si v Kranjskej personificira vse ono, kar je komu ljubljena domovina, in v tej misli ga potrdi zapeljivec nemškutar, ki mu pravi, da smo le Kranjci in mu Slovence predstavlja kot jako čudno sekto brez vsake domovine. Brezznačajniki so

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 40.
[2]) Slov. Narod, 1876, štev. 41.

si pa podobni na celem sveti, nevednost na enej, dobičkaželjnost na drugej strani sti moči, ki jih vlečeta v društvo, ki ne zasluži imena, da je pravo človeško. ‚Kdor mi več da in od kogar si več upam za-se koristi dobiti, s tem bom držal, s tem bom volil,' pravijo ti . . . Preroditi vsa ta bitja v prave rodoljubne Slovence ali Kranjce pravega izpoznanja ne bode nikdar mogoče, ako ne vstane in ne pride v našo sredo velemož, ki bo imponiral s svojo politično vednostjo, z vzvišenim značajem in s svojim občevanjem.«[1]) K. Slanc, ki je ta dopis glosiral, je pravilno pripomnil, da so tu čitalnice ž njih voditelji vred zamudile storiti svoje delo: »Kje so sedaj tisti, ki so pred nekaj leti čitalnice (katere pa sedaj večinoma ne izpolnjujejo svoje naloge) ustanavljali in ljudstvo na taborih navduševali? Resnico govori vaš radovljiški dopisnik.«[2])

Nedostatnost taborjevanja se je jasno pokazala. Le predolgo trajajoče navduševanje se je izkazalo končno za frazo, ker ni imelo podlage v gmotni in krepki društveni organizaciji. Slovenska inteligenca je bila pustila v nemar vsa gesla, borila se je samo za narodnost, kakor je pisal »Narod« dne 2. aprila 1876: »Tudi pri nas se bode nekdaj bojeval boj mej svitlobo in temo z vsemi silami, a to šele takrat neprestano in intenzivno, ko bode pogoj tega boja — življenje bojevnikov zavarovano pred napadi od druzih strani. Nago narodno življenje vsaj mora biti osigurano, ako se hoče pribojevati lepša prihodnjost.« A vsa ta borba za

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 131.
[2]) Slov. Narod, 1877, štev. 135.

narodnost je bila puhla, ker je puščala nago življenje naroda — gmotno in socialno stanje iz oči. Usodepolni poraz slovenske združene stranke pri volitvah v kranjski deželni zbor l. 1877. je odločilo meščanstvo. »Narod« ni hotel priznati, da je to meščanstvo njegovo poprišče, ki ga je on zaigral. Pisal je, da ni potrt, »ker zre naroda neodvisni del, kmetstvo«. »Slovenec« pa je sicer brez izrecne adrese bral slovenski inteligenci one dobe bridke levite: »Dokler n. pr. v Ljubljani zavoljo tristo Nemcev pet in dvajset tisoč Slovencev nemški govori, in zmirom in povsod le nemški in celo med seboj le nemški, tako dolgo se nemškutarije ne bomo znebili . . . Klicani pred sodnijo, govorimo nemški, da bi se ne osumničili; na rotovžu govorimo nemški, da bi se ne zamerili; za pošto in telegraf pišemo nemški, da bi pisma bolj gotovo prišla na svoj kraj; vse različne pisarije doma naredimo po nemški, da bi ne bilo kakih sitnosti; v kavarni, krčmi in štacuni govorimo nemški, da bi se ne mislilo, da nismo dosti izobraženi, in med seboj govorimo nemški — iz navade.«[1]) To vam je bila kričeča slika tedajnega družabnega življenja. »Slovenec« je obtoževal in naravnost zmerjal meščanstvo še dalje: »Tem ljudem je edino le za ‚kšeft', za zaslužek . . . Nobene idealnosti, nobene žrtve, nobenega domoljubja ne poznajo; izdali bi domovino, zatajili svojo narodnost, zatajili očeta in mater, zatajili celo vero, vse za denar.«[2]) »Narod« pa je k vsemu temu molčal in želel samo to, kako bi se

[1]) Slovenec, 1877, štev. 77.
[2]) Slovenec, 1877, štev 86.

združil s »Slovencem« v — en list, da bi mu ne bilo treba biti zastopnikom slovenskega meščanstva. »Slovenec« je zmerjal še dalje. Naslavljal je sicer svoje udarce na »Tagblatt«, a mogel bi jih bil tudi na »Narod« in na slovenski liberalizem, ki sta bila zamudila organizirati slovensko malomeščanstvo v narodnem duhu: »Res je, da je meščan v obče bolj spriden in v političnih rečeh bolj neveden, kakor pošteni, priprosti današnji kmet. Naš kmet je domačin, on se drži svoje zemlje, je veren, zato pravičen. Kak pa je meščan! Spriden po raznih elementih, večkrat tudi brez lastnega doma, malo omikan, tedaj neveden, a vendar prevzeten, ker se šteje za več ko kmeta. Zato pa nima toliko ponosnosti in značaja, kakor kmet.«[1])

Velik del meščanstva je tvorilo uradništvo. Da na to trepetajoče pero na državnem drevesu narod ni mogel računati, je jasno. Starejšim uradnikom se njih nemškutarstvo niti zameriti ni moglo. Saj niso znali svojega materinega jezika. Kakšna je bila njih šola? K. Slanc jo opisuje: »Naše starejše uradništvo se nikdar nij domačega jezika učilo, in kar ga je iz domače vasi ali trga soboj neslo na učilišča v tujini, pozabilo je, in le redkokrat nahajamo moža te šole mej temi uradniki, ki bi pravilno slovenski govoril, celo pa ne, da bi pravilno, ali nepravilno pisaril. Ti starejši uradniki so šefi, in mlajši zarod, akoravno si je z lastno pridnostjo po večjem prilastil popolno znanje domačega jezika, ga ne sme uporabljati, da celo

[1]) Slovenec, 1877, štev. 98.

ne v mejusobni konverzaciji . . .«[1]) Isti žurnalist svetuje v »Narodu«, 1878, štev. 229, da bi se napol ponemčena slovenska buržoazija vabila nazaj v domače naročje s pomočjo časnika, pisanega v bolje razumljivem ji tujem nemškem jeziku, ki naj bi izhajal skupno za Hrvate in Slovence v Zagrebu. Zagreb je nasvetoval zato, ker Ljubljani ni pripisoval drugega kakor prehodnji pomen. Prepričan je bil, da bo slovensko kakor tudi hrvaško narečje utonilo v ruskem, ker po prirodnih zakonih slabejši vedno podleže močnejšemu. »Slovenec« je ta nasvet podpiral; izrekel pa željo, da bi ta list ne pisal samo o hrvaških zadevah, »kakor je pri zagrebških listih navada, ki se Slovencev komaj vsake kvatre enkrat spominjajo.« Odločno pa se je uprl Slančevemu darwinskemu stališču, da ima močnejši pravico slabejšega zatirati. Tudi se ni tako ogreval za potop v ruskem morju, češ: »katoliška stranka na Nemškem ne misli na to, da bi nas uničila in ponemčila, ona hoče, da narod poleg naroda mirno dela in živi.«[2]) Ta »Slovenčeva« sodba o nemških katolikih pa ni odgovarjala resnici. Zakaj nekaj mesecev poprej je govoril voditelj nemške katoliške stranke Windhorst, da bi bil moral Bismarck takoj po Plevni zaklicati Rusom: stoj! Po njegovem mnenju je šlo v balkanski vojni za vprašanje, ali bo vladal svet germanski ali slovanski element. Glavna naloga Avstrije je Windhorstu: ponemčevanje.[3])

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 129.
[2]) Slovenec, 1878, štev. 111.
[3]) Slov. Narod, 1878, štev. 46.

Ko so domišljije polni žurnalisti na ta način modrovali, za kateri veliki narod bi vzgajali slovensko meščanstvo, je šla domača realnost tiho svojo pot. Starejši del buržoazije je po prirodnem zakonu vztrajnosti ostajal to, kar je bil: nemškutarski, pri mlajši pa je slovenski pokret vršil svoje delo. Tako realen mož, kakor je bil Janko Kersnik, je to opazil in mirno registriral: »Vse se je nekako konsolidiralo, utrdilo, krepko in močno postalo, in zato tudi mirno... Mi imamo svoje pozicije. Manjše so še sedaj, nego one naših nasprotnikov, a ravno tako trdne, pa kaj še to, mnogo trdnejše, nego one. Naše drži zavest in moževska samostalnost, one pa servilizem in ‚višje povelje'. Kakor hitro potegne drug veter od severa, bode pa tudi večina teh, sedaj sovražnih pozicij brez borbe, brez prepričevanja, brez besede, z dušo in telesom naša ... hodimo svojo pot mirno in tiho, kakor smo jo sedaj že vajeni... Povzdignil se je naš jezik, spoštovanje smo mu pribojevali in osvedočiti se smemo svetu kot Slovenci... Tudi rod slovenski, naš rod ima tihi teden, kateremu bode sledilo — vstajenje.«[1]) In skoro je moral tudi oni »Slovenec«, ki za meščanstvo ni imel drugega ko psovke, priznati: »... volitveni boji so mnogo pripomogli k zavesti naroda... Prešli so časi, hvala Bogu, in ne bo jih več nazaj, ko so nemškutarji motili naše ljudi s ‚kranjstvom'.«[2]) In isti list, ki je še 19. oktobra 1878 čisto pravilno očital čitalnicam »nek aristokratičen duh, ki je bil menj premožnemu me-

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 86.
[2]) Slovenec, 1878, štev. 42.

ščanu zopern«, je moral v prihodnjem letu konstatirati, da se je narodni pokret v meščanstvu vkljub nerazumevanju čitalniške naloge vendarle krepko razvil. Kar so zamudile čitalnice, to so nadomestile pogoste volitve: »Narodna ideja je prodrla v vse kroge ljubljanske, tu ni več samo ena čitalnica, ampak na sto čitalnic, v narodnih krčmah se čita in politizira slovenski... Ljubljana je narodno mesto.«[1])

V najbolj klavrni situaciji so se nahajali v tej dobi vladnega pritiska uboge pare — u č i t e l j i. Ako je bilo uradništvo trepetajoč list, je bilo učiteljstvo ena sama trepetlika. Pod Hohenwartom narodno do panslavizma, je pod Auerspergom do vratu zlezlo v nemškutarstvo. Že 29. novembra 1874 je pisal »Narod« v uvodniku: »Politična demoralizacija med kranjskim učiteljstvom je čedalje večja. Isti ljudje, ki so bili pred dvema leti za uvedenje hrvatskega jezika, ki so bili celo panslavisti in so celo o ruskem jeziku sprejemali resolucije — denes protestujejo v tukajšnjih nemških listih proti interpelaciji Zarnikovi.« Po deželi so se razpredla nemška učiteljska društva, zlasti proslulo je bilo postojnsko pod vodstvom nekega Tume. In ob volitvah leta 1877. je bilo treba »Tagblattu« samo namigniti, »dass es nicht im Interesse des Einzelnen liegt«, voliti slovensko, pa je večina učiteljstva pocepala v nemški tabor. Tragedija večnih »hlapcev«! Slovenski listi jim niso prizanašali. Dne 15. junija 1878 jih je ošteval »Narodov« dopisnik z Notranjskega: »To so ljudje, ki niti ne znajo, kaj je prav za prav značaj. To nijso nič

[1]) Slovenec, 1879, štev. 43.

druzega kakor samo kruhoborci, kateri vse mogoče učinijo, da bi le kako boljšo službo pridobili.« Ako je tako ravnalo kranjsko učiteljstvo, se ne smemo začuditi, da so koroški slovenski učitelji v zvezi s svojimi nemškimi kolegi sklenili dne 10. marca 1879 na učiteljski konferenci v Celovcu: »1. Kazavni poduk mora se v maternem jeziku pričeti. 2. Naj se rabi spačeni materni jezik (verdeutschte urwüchsige Muttersprache), ne da bi se otroci z visoko slovenščino seznanili, ker slovenski jezik ostane le sredstvo in ne namen. . . . 5. Otrokom naj se naroči, da nemški med seboj govore.«[1])

* * *

Že takoj ob nastopu germanizatorične vlade, ko je bilo spoznanje na dlani, da vladnega režima Slovenci ne bodo mogli izpremeniti, so se začuli posamezni pametni glasovi, naj se medtem skuša narod kulturno utrditi s pomočjo popularizacije znanstva in gojitve lepe literature. Dne 13. sept. 1874 je pisal Jurčič v »Narodu«, »da bi ne potrosili vseh močij v politiko, da bi požgali nekoliko menj medusobne neplodne ali celo duhóve moreče strasti v medsebojnih bojih zarad nazorov, ter da bi zlasti glede naobraženja in povzdige in razširjenja svoje literature skušali kaj več storiti nego se v resnici godi.« In že takoj v prihodnjem uvodniku je poročal »Narod«

[1]) Slovenec, 1879, štev. 29.

jako obširno o občnem zboru dramatičnega društva, ki je v pretekli sezoni igralo štirikrat na mesec, a bi bilo rado igralo šestkrat, pa mu deželni zbor ni dovolil. Tudi v prihodnjem letu je posvečal »Narod« jako obširne ocene slovenskemu odru. Pisal mu jih je najbrž Kersnik. Dne 6. novembra 1874 je tudi sprožil idejo, da bi se v čitalnicah zbirali mladi slovenski omikanci in organizirali večere z vstopnino in predavanji. Dne 6. februarja je Jurčič, kateremu je bila literatura morebiti še vedno najbolj po duši, zopet bodril: »V velicih nesrečah smo Slovani res; toda izpoznajmo jih, rešimo se jih . . . Politično ne moremo zadostno delati . . . ali delajmo tam, kjer moremo, na polji literarnem.« Dne 3. marca 1875 je zopet ponavljal svoj klic v članku »Naše kulturno vprašanje«: »Nemška kultura naš narod raznaroduje, to je res. Izobraženemu Slovencu pa tudi orožje za obrambo našega naroda v roko podaje. Razjedajoči zob moremo nemškej kulturi s tem iz čeljusti izpipati, da plodove nemške kulture našemu prostemu narodu v njegovem jeziku podajemo, da znanost popularizujemo.« Ob spomladanskih Matičnih volitvah, ko narodna sprava še ni bila sklenjena, je pisal Jurčič: »Naša svobodomiselna slovenska narodna stranka hoče polovico svojih, to se ve da literarno izobraženih Slovencev imeti mej novimi odborskimi kandidati.« Drugo polovico prepušča konservativcem, ker želi, da se dela v slogi za literaturo, »ki je sedaj tako zanemarjena, kakor nij

treba da bi bila.«[1]) A Bleiweis te polovice ni dovolil, vsled česar se naprednjaki niso udeležili volitve.

Jurčičev predlog glede javnih predavanj se je začel oživotvarjati v ljubljanski čitalnici šele prihodnje leto 1876. Prvi je predaval Šuklje 19. marca o devici orleanski pred 250 poslušavci. Kot drugi je nastopil Wiesthaler 9. aprila s predavanjem: »Tri dni v starem Rimu«. Dne 23. aprila je govoril drd. Ivan Tavčar o ženstvu v slov. narodni pesmi. Ta tri predavanja so izšla potem tudi v posebni knjižici pod naslovom: »Trije javni govori.« V sledeči zimi 1877 je predaval 22. februarja dr. Šavnik o nervoznosti, 4. marca Janko Kersnik o poeziji in kulturi in dne 18. marca Ivan Franke o umetnosti v domačem življenju. V zimi 1878 je najprej izgledalo, kakor da se predavanja ne bodo nadaljevala. Dne 20. decembra 1877 so vabili Kersnik-Jeločnik-Juvančič v čitalnico samo k plesnim vajam. Pač pa je v januarju 1878 prirejal učitelj Lapajne predavanja o slovenski literaturi v ljutomerski čitalnici. Vendar so v marcu in aprilu še govorili v ljubljanski čitalnici Karel Križman o razvoju človeškega dela, dr. Zarnik o preporodu italijanskega naroda in dr. K. Bleiweis o blaznih in blaznicah. Toda predavanja niso bila več tako dobro obiskana, vkljub temu, da je bilo zlasti Križmanovo jako temeljito. V zimi 1879 se ni predavalo dalje, in zaman je drezal celo »Slovenec«: »Čitalnice so postale plesišča, kamor zahaja mladi svet, ne da bi ga gnala narodna navdušenost, ampak privabi ga želja po zabavi . . . Znanstveno predavanje bi

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 63.

bilo na mestu . . . Posebno naj bi se oziralo na narodno gospodarstvo, ker to je predmet, ki vsacega zanima. Tretje sredstvo se mi zdi razširjevanje narodne literature med meščanskim ljudstvom, posebno med mladino.«[1]) Kakor smo videli, čitalnice že davno niso bile to, kakor v taborski dobi, vendar so bile tudi take izpolnile svoj namen. Dne 1. marca 1879 je to konstatiral »Narod« v članku: »Važnost slovenskih čitalnic in društev sploh«: »Nekdaj, pred dobo čitalnic, nij bilo nobenega slovenskega socijalnega življenja, da, nij bilo nobenega slov. konverzacijskega jezika za omikance . . . zdaj je uže redek mlajši renegat, ki bi si upal trditi, da je slovenščina samo kmetski jezik.«

Ako je »Slovenec« trdil, da bi bilo treba razširjati narodno literaturo med meščanstvom, je pri tem pozabljal, da je bil v tej dobi baš on tisti, ki je svobodni razvitek domačega slovstva bolj oviral nego podpiral.

Da dokažemo resnico tega stavka, nam ni treba nič drugega kakor ozreti se v zgodovino obnavljanja Stritarjevega »Zvona« in postanka Jurčičeve »Slovenske knjižnice«, dveh glavnih organov slovenske literature v tem času.

Dne 29. septembra 1875, baš ko so bila pogajanja za slogo v najlepšem tiru — v Gorici je bila sprava že sklenjena stvar — je prinesel »Narod« novico, da utegne Stritar zopet izdajati »Zvon«. »Jako bi to poživilo zanemarjeno literarno delovanje«, je

[1]) Slovenec, 1878, štev. 115.

pristavil Jurčič. Ravno en mesec pozneje je naznanil isti list, da bo izhajal z novim letom v Ljubljani v »Narodni Tiskarni« tudi »Slovenski Pripovednik«, ki bo prinašal v zvezkih po 10 pol na vsakih 14 dni slovenske originalne in preložene povesti. Dne 10. dec. je priobčil »Narod« Stritarjevo »Vabilo«, iz katerega je govoril cel Stritar: Kdor noče kakor brezumna žival samo za živežem riti, obrača svoje moči v prid domovine in človeštva. Srečen, kdor more pravice svojega naroda braniti pred svetom, trikrat srečen, kdor je poklican, da v domači deželi mladino uči, blaži. Vse to ni meni dano. Zato moram iskati drugega pota. Dandanes se vse peha za materijalnim blagom. Tu je čas, da zadoni drugi glas: Sursum corda! Gorje narodu, ki zanemarja vzorne, idealne cilje! Vsi smo si bratje. Tako se uči, govori in piše. A kakšno podobo ima svet v resnici? »Silno in vedno silneje terka na duri grozovito ‚socijalno vprašanje', strah sedanjosti in bližnje prihodnjosti . . . na persi terka vsakemu čutečemu človeku . . . Kdo nam prižge novo luč . . . kateri izmed narodov bode svetu rešitelj? . . . Narod, kateri je najglobokeje čutil gorjé, ki tare človeštvo . . . Bode-li ta narod-rešitelj — narod slovanski? — Nesrečnega bi me storil, kedor bi mi dokazal, da vse to so same lepe prazne sanje... Kaj je torej početi nam Slovencem? Naša politična prizadevanja niso imela vspeha, kakoršnega smo si obetali; mnogo kateri cvet nam je zvenel brez sadú . . . Začeti nam je delo od tal, da bode imelo terdno, stalno podlago. Da si najprej ohranimo narodnost, vkoreninimo jo v ljudstvu.

Učimo, izobražujmo ga . . . Da pa moremo to, učimo se najprej sami; posnemajmo, prisvajajmo si, kar vidimo dobrega, koristnega in lepega pri druzih narodih . . . Vstvarimo si narodno slovstvo. Narod, kateri nij zmožen iz sebe roditi svojega slovstva, nima pravice zahtevati, da se šteje med izobražene narode. Slovstvo je cvet omike; slovstvo kaže, káj more narod sam iz sebe; slovstvo je merilo moči narodove, merilo spoštovanja, katerega smé zahtevati od druzih narodov. Slovstvo kaže, je-li narod vreden, da biva na svetu. Ljubimo, gojimo, izobražujmo svoj mili materin govor . . . če ga nam preženo iz šól in urádov, v naših družinah, v naših sercih bodi mu varno zavetje . . . Svét jezik nam bodi materin jezik . . . V tem duhu bode uredovan novi list . . . blag duh, mir in sprava in med brati ljubezen!«[1])

To Stritarjevo naznanilo je bilo sprejeto z entuziazmom. Takoj v prihodnjih številkah »Naroda« se je oglasil Ivan Tavčar in posvetil Stritarju dva podlistka. V prvem pravi: »Koliko je bilo krika i šuma, ko je stopil Boris Miran pred svet! Koliko pustih obrazov se je kremžilo v radost, ko je nekov Davorin Bole, don Kižotu enak mlatil po njem i sežgal poezije njegove na ‚noviškem ognjišči'! Slavni Davorin Bole! Mi pa nosimo Boris Mirana v duši i ljubljenec je naš.« V drugem članku pa prilije Tavčar pri vsem občudovanju za Stritarja kapljico skepticizma v Miranov slovansko-socialni mesijanizem. Pač se strinja ž njim, da Slovani ne bodo nikoli maršírali na Berlin, vendar

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 281.

v svoji duši ne verjame, »kako da bodemo zatrli mi Slovenci maščevanje, srd in krivico, ki razsajajo, kamor seže oko . . . To je optimizem, ali svet optimizem!«[1]) Dunajsko dijaštvo je dalo duška svojemu veselju nad obnovljenim »Zvonom« v »Narodu« z dne 15. decembra: »Težko uže pričakujete ‚Zvona'. Mi tu bivajoči dijaki ga pričakujemo še težje. Veselje bilo je občno . . . G. prof. Stritar neče večnega velicega petka v slovenski literaturi . . . Vse je uže lepo pripravljeno. V Ljubljani, dragi moj, imate sila (? Ur.) mežnarjev, našel se pa nij cele 4 lete ne eden, ki bi si upal odvezati ‚Zvon'. ‚Slovenijo' navdalo je veliko veselje, ko je čula to novico, in sklenila je poslati deputacijo treh odbornikov k g. Stritarju, ki mu naj izrazi njeno veselje.« Jurčiča je malo zbodlo učitanje dunajske mladine na adreso ljubljanskih literatov. Zato je drugi dan definitivno naznanil, da bo z novim letom izdajal »Slovensko knjižnico« in »po svojih močeh duševno rad pomagal« tudi »Zvonu«. V tem splošnem radostnem pričakovanju napovedujočega se »Zvona« je vzbudila vseobče ogorčenje »Predpotopna poslanica« o Stritarjevem »Zvonu«, ki jo je priobčil v »Slovencu« anonimno Josip Marn. V svojem zlobnem lapidarnem slogu opisuje Stritarja, rojenega v Lašičah na Kranjskem, ki je bil mnogaja leta dijak na Dunaju, in potem vprašuje, kakšno usodo je imelo doslej njegovo slovstvovanje. »Klasje« s Prešernom se je usušilo, »Mladiko« II. je pobrala slana. Učenci, ki so brali njegove »pesmi«, ginili so duhom i telom. Z ozirom na

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 286.

»Zvon« 1870 je moral urednik sam reči: Diem perdidi. »Dunajski soneti« 1872 so šli — z mirom. Slabo znamenje bi bilo za slovensko ljudstvo, ko bi se tako slovstvo med njim ohranilo. Sveto pismo pravi, da črka mori, le duh oživlja. Pri Stritarju je črka, pisava uzorna. O njegovem duhu pa govore njegove pesmi: Natora svéta, Pred tabo (ljubico) na kolenih, v prahu, v srcu človeštva neskončno gorje . . . Da smo rojeni, to nesreča, to greh, pokora je največa . . . Weltschmerz . . . Tako popevanje je konec pravi poeziji.[1])

Napovedani »Zvon« in ta »Slovenčev« napad sta razvnela zopet Kersnikovo feljtonistično žilo. Priobčil je po dolgih letih zopet eno svojih znamenitih nedeljskih pisem, v katerem je njegov svežega boja željni duh pokazal, kako težko nosi slogaško moro: »Gospica! Tri leta, tri dolga, srečna in nesrečna leta! . . . odkar sem tožnega srca vzel slovo od vas, ter zadnjikrat zapisal pod svoje vam namenjeno pismo pohlevno ime: Baptista . . . Po našej domovini je bilo takrat vse živo; vse se je borilo, vsak za svoj obstanek; križem so se napadali, vsak za svoje pravo ali nepravo; Baptista pa je gledal z vrhunca svojega humorja to čudno mrgolenje in opisal vam je vsako nedeljo tega ali onega bojevnika po njegovih dobrih in slabih lastnostih. Počasi pak je utihnil šum, ponehal boj, in ko so nastopili hladni jesenski večeri s svojo slano, ki ne more razburiti vroče krvi, nastal je — mir. Baptista pa je vzel slovo od vas in od svojega peresa in postal je to, česar se je nekdaj najbolj bal, — po-

[1]) Slovenec, 1875, štev. 146.

stal je — filister. Danes pa je zopet nedelja! In tako, kakor nekdaj, vabi ubrani glas z v o n o v . . . Tudi mi Slovenci smo imeli nekdaj zvon, ki je odmeval po našej domovini ter ogreval srca v svetem ognji poezije in domoljubja. Pa bilo jih je mnogo, katerim je bil njegov glas nevšečen; to je bilo veliko onih mož, ki nosijo črne talarje in privrženikov njihovih. Naš zvon je omolknil. Sedaj pak se bode na novo lil, in kmalu bo njegov mili glas nosil svojo pesen in svojo pripovedko po našej domačej zemlji, in od vseh stranij ga pozdravlja in se ga veseli mladost in starost. Večina onih mož pa, o katerih sem vam enkrat pripovedoval, da pridigujejo zatajevanje, kadar pa postanejo stari, dobijo debele trebuhe, večina onih mož, ki se boji ‚d u h a, k i o ž i v l j a', sklenila je, ta novi zvon ubiti, in to še prej, nego bo zadonel njegov prvi glas. Gospica, ko bi mogel, bi vam pripovedoval še dalje s tako mirno besedo; pa glejte, ta me nij izvabila iz tihega kota, nego k r i, ki mi je zavrela, beročemu one dni strupeni sad jezuitske zlobnosti in nesramne bedarije, kateri naj bi bil prvi udarec novemu ‚Zvonu', in katerega je zavihtil oni rudečelični mož, kateri jecljaje in s palcem nazaj migaje tradira nekaj, kar on imenuje ‚slovensko slovstvo'. Ko bi bil mož vreden, bi človek pri ravno navedenih besedah odtrgal prvej zadnjo črko, ter jo pritisnil pred drugo besedo, in to bi bil morda pravi karakteristikon njemu in njegovemu delu.«[1])

[1]) Slov. Narod, 1875, štev. 289.

»Slovenec« je na ta sveži, temperamentni odgovor rekel dne 24. decembra, da je Kersnik »ravno tako neotesan«, kakor je bil pred tremi leti. A »Narodovo« uredništvo je vprašal, s prstom kažoč na skoraj že perfektno spravo, »kaj namerava s priobčevanjem člankov, kterih strup je za narodnjake namenjen?« Stari, praktični Bleiweis je v »Novicah« namignil na to, da dobita »Zora« in »Besednik« konkurenta v »Zvonu«. Stritarjevim spravljivim besedam ni verjel, ker so ga še vedno skeleli njegovi »Dunajski soneti«. Prinesle pa so tako »Novice« kakor tudi »Slovenec« »Zvonovo« anonso.

Z novim letom 1876. je izšel »Zvon«. Imel je takoj v začetku nad tisoč naročnikov. »Slovenec« je prežal na vsako njegovo besedo. Povod za napad se je našel že v prvi številki. V feljtonu z dne 27. januarja je vzel Alešovec na piko drugo Stritarjevo dunajsko elegijo, v kateri biča pesnik slovanski obskurantizem, ki je v kričečem nasprotju z izobraženostjo drugih narodov, ki

„Knjigo narave bero bistroumnosti svoje veseli —
Čelo si križate vi, kader razlega se grom!
Pesmi vesele pojo, praznujejo praznike drugi —
V potu obraza terdó kruha si služite vi!

— — — — — — — — — — — —

Čas je, da svoje moči svetu pokaže Slován.
Vname ljubezen jim naj do luči, pravice, svobode;
Vzor narodom Slovan, svetu naj bode vodnik!"

Medtem ko je Stritar v prvi številki jako mirno in spravljivo odgovarjal Marnu na njegovo posla-

nico ter celo trdil: »Najina načela niso morebiti tako različna, kakor bi mislil kedo in kakor morebiti mislite tudi Vi; različna samo sta najina pota«, je »Narod« zavrnil Alešovca trdo in odločno: »Ko smo tako daleč prišli, vprašam vas, zastopnike one stranke, kedaj ste le količkaj za naše slovstvo storili? Ne le vam nij razvoj naše literature nič mari, temveč še zavirati poskušate delovanje mož za našega ljudstva blagor vnetih.« Vendar pravi končno tudi »Narodov« dopisnik z jasnim migljajem na pripravljajočo se spravo: »Te vrstice vas naj pa ne žalijo; skušal sem vam le nekoliko oči odpreti.«[1]) Tretji napad na Stritarja in »Zvon« je napisal v »Slovenca« neki štajerski dopisnik. Da je prihajal ta napad iz krogov »Zvonove« konkurentinje »Zore«, se je videlo že v prvih besedah. Dopisnik navaja Stritarjevo izpoved iz zaključka prvega »Zvonovega« letnika, kjer je Stritar rekel, da bo on novi list, ki se ustanovi, prvi z veseljem pozdravil. »Se je li g. Stritar res razveselil nad listom leto dni pozneje ustanovljenim (»Zoro«)? Pisal ni nič vanj.« Potem stika dopisnik po prvih dveh številkah »Zvona« in se spodtika nad tem, da Bog v Miranovi »Raji« ne posluša vdove, se zgraža nad tem, da primerja ljudstvo v Stritarjevem romanu »Gospod Mirodolski« eno junakinjo z Materjo Božjo v velikem, drugo s sv. Marjeto v stranskem oltarju, jemlje neko ironično listnico uredništva kruto resno in prihaja do zaključka: »Take poganske nauke oznanja domoljub . . . V ta tempelj med malike ne pojdemo mi, akoravno se tudi

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 25.

‚Gloria' in ‚Sursum' v njem močno razlega — v kakem smislu — lahko uganemo.«[1]) »Narod« se v »Slovenčev« boj zoper »Zvon« ni spuščal dalje. Zabeležil je samo še dne 2. februarja, da ima »Zvon« že nad 1100 naročnikov: »Naj se potlej nekateri še tako zaganjajo vanj, on trdno stoji in to je dobro.« A »Slovenec« je bil še dolžan odgovoriti na »Narodovo« opazko, da njegova stranka še nič ni storila za domače slovstvo. Oglasil se je nato dne 5. februarja: »Ali revše ne veš, da vse prejšnje slovstvo slovensko je izdelek naše stranke, ki tudi še sedaj vedno toliko stori, da se z mladiči sme meriti. Glede poezije Miranove in pa njegovih posnemalcev smemo reči, da ona slovstva slovenskega ne pospešuje.« Nastala je, pravi, po vzgledu Mlade Nemčije s parolo boja zoper vero in krščanstvo, z glavnim načelom: jejte, pijte in vživajte. »Ker so se pa ti pesniki prepričali, da se njihove sanjarije ne dajo vresničiti, začeli so tarnati, zdaj milo, zdaj razkačeno, zdaj ironično in so nezadovoljnost svojo razodevali v svojih poezijah, ki so vse napolnjene s tim svetnim bolom.« A to slovstvo je najbolj popačeno, na stopnji največje spridenosti. »Nihče nam tedaj za zeló ne jemlje, če iskreno želimo, da bi se ta svetni bol v naše pesništvo ne vrinil, preden se je še začelo prav razcvetati.« Še enkrat se je poizkusil v »Slovencu« dne 22. februarja Alešovec norčevati iz Stritarja s tem, da je smešil Stritarjev verz: »Življenja — domovina ne zahteva.« Na »Slovenčeve« napade se je zagovarjal Stritar bolj splošno v 4. štev. »Zvona«. Najprej se je v vezani

[1]) Slovenec, 1876, štev. 14.

besedi v IV. dunajski elegiji opravičeval, da je nekoč pel zabavljive dunajske sonete: »Ranjenim tekla je kri, mene bolelo sercé.« Zdaj pozivlja k slogi: »Zložni bodimo odslej, svetó domovini služimo; Kdor ji koristi največ, bodi med nami — pervák!«

Nato razvija v »Literarnih pogovorih« svoj program miru in sprave, jako podoben programu goriške sloge. V njem izvaja, da je bil boj potreben ob svojem času. A pričel ga ni on. Ta zasluga gre možu, čigar učenca se z veseljem imenuje, Levstiku. Zdaj je treba miru, da se dela. Žali ga zlasti »ta rovtarska, ta bosopeta, paglavska pisava« bojevnikov. Zato je sklenil ustanoviti list »blagega, nepokvarjenega čuta, zdravega, izobraženega okusa«. »Mislil sem... tudi na naše duhovstvo. Ne zlagajo se sicer moji nazori po vsem z njegovimi nazori; jaz sem svobodomiseln, nikoli nisem tajil, vnet sem za napredek, v znanstvu in deržavnem življenji, a to nič ne dé . . . Jaz priznavam in spoštujem vsako prepričanje, da je le pošteno, ne ponarejeno . . . Naše duhovstvo je najprej narodno . . . Po tem je izobraženo . . . Iz pervega sklepam, da imá veselje do slovenskega berila; iz druzega, da ima veselje do plemenitega berila . . . Ako hočem torej delati za ljudstvo, bode mi duhovstvo dober zaveznik . . . Skerbeti sem hotel, da ne pride nič v list, kar bi utegnilo biti proti duhovstvu.«[1])

To so bili isti pogoji v literaturi, kakršne je ponudil dr. Lavrič goriškim konservativcem v politiki. Goriški klerikalci so jih bili sprejeli, ker niso imeli

[1]) Zvon, 1876, str. 62—63.

sposobnih sil, da bi tekmovali z Lavričevo četo. Zdelo se jim je, da so že dovolj dosegli, ako odlomijo orožju liberalcev načelno ostrino. Ljubljanski klerikalizem se za to ceno, kakor smo videli, ni hotel povsem umekniti iz slovenske javnosti. In le polagoma je privolil v neko tiho paritetno premirje, s katerim pa je potisnil bolj liberalce v načelno mlačnost nego samega sebe. — V literaturi pa se je slovenski klerikalizem podvrgel zgoraj navedenemu programu Stritarjevemu in sicer iz istega vzroka, kakor so to storili v politiki njegovi goriški pristaši — ker mu je nadostajalo sposobnih moči, ki bi bile zmožne v leposlovju tekmovati s Stritarjevim krogom. Stritar je sicer v zgoraj razvitih spravnih pogojih še poudarjal svoj svetovni nazor, a ga je v prihodnjih letnikih »Zvona« pomalem tako retuširal, da je list že leta 1878. zlasti v svojih slikah izgledal kakor kakšen »Vrtec«. In »Slovenec« je bil zadovoljen ž njim.

Ne tako z Jurčičevo »Slovensko knjižnico«. Slutil je pač, da se ž njo uvaja v slovensko slovstvo nov pravec, ki se je imel uvrstiti vzporedno ob Stritarjevem idealizmu, da ga sčasoma preraste in zagospoduje nad njim. Ta pravec je bil — realizem. Že prvi zvezek »Slovenske knjižnice« z Jurčičevim romanom »Doktor Zober« je »Slovenca« potrdil v njegovi slutnji in mu izzval ostro kritiko, ki je označila ves ozkosrčni verskoutilitarni lepoznanski nazor tedanjega slovenskega klerikalizma. Kritika je izvajala: »Slovenska knjižnica«, ktera ima valjda »Cvetje« nadaljevati ali vsaj namestovati, je izšla. Veseli nas živahneje gibanje,

ki se kaže poslednji čas na beletrističnem polji, kajti dobro čutimo živo potrebo, marljivejše obdelovati to dosedanje le pičlo še razorano ter obsejano polje našega omladnega slovstva... omenjeni roman iz gosp. Jurčičevega vseskozi okretnega peresa pa nam ni savsem po godu... Doktor Zober... vam je bizaren, teman značaj... Razpal sè svetom... postane črn pesimist; zlovoljen in čemerikav, jezen na-se in na svojo osodo, mu preseda življenje in svet... le črt in osveta... za cerkev se ne zmeni, duhovnov se ogiblje, svetim podobam ne skaže spoštovanja... Kakov vtisek mora to na nepokvarjeno srce narediti? Menimo, da prijetnega in dobrega ne... Sploh se nam vidi vse dejanje preveč realistično in gmotno, tedaj premalo idealno in vzorno narisano... roman ima tudi marsikaj dobrega... vendar pa ne najdemo pravega jedra, nauka ali vodila za življenje, kojega imamo iz vsake povesti posneti.[1])

Še ostreje je kritiziral »Slovenec« drugi zvezek Jurčičevega podjetja, ki je prinesel nekaj Bret-Hartovih »Kalifornskih povesti« v Pleteršnikovem prevodu: Če nam že prvi zvezek ni bil po vsem po volji, zdi se nam ta drugi snopič za mladino, ki take spise, posebno v domačem jeziku napisane, preslastno požira, naravnost spodtakljiv in nevaren. Mi ne poskušamo tajiti, da bi kalifornske nravne in družbinske razmere ne bile objektivno, resnično načrtane... toda ne pohujšujte naše mladine! Umetnost ima podpirati človeka v borbi med duhom in telom, pomagati duhu

[1]) Slovenec, 1876, štev. 24.

k zmagi čez počutnost in tako človeka nravno povzdigniti in poblažiti.[1]) Torej zopet sama pedagogika brez vsakega zmisla za svobodno in samostojno področje človeškega duha, ki se mu pravi estetika. O nadaljnih zvezkih »Slovenske knjižnice« — v četrtem je izšel Kersnikov roman »Na Žerinjah« — »Slovenec« ni več pisal. Tudi o »Zvonu« je odslej po navadi molčal.

Čakalą pa je Stritarja druga pravda — s konkurentinjo »Zoro« in njenim urednikom Jankom Pajkom. Ta je kar iskal prilike, da bi se poskusil s Stritarjem. »Zvon« je bil jedva trikrat izšel, že se je spravil Pajk nad Stritarjevo umetnost, ker mu »Zvon« sam, ki je puščal »Zoro« čisto v nemar, ni dal neposrednega povoda. Pričel je Pajk po načinu »Zvonovega« urednika pisati »Razgovore«, naslovljene precej nedelikatno na ženo Pavlino, in takoj v prvem je dokaj prozorno označil Stritarjevo poezijo za umetno ali ponarejeno po ljudskih instinktih: »Zakaj so spisi nekojih pisateljev in pisateljic imeli toliko moči do občinstva?... Mnogokrat so umetna sredstva imela svoj uspeh, praznovala celo sijajnih triumfov!... Pisatelj je znal na dražestni način opisovati gorjé, ki tlači kot môra veliko dušo človeštva; rana, lahno gladjena, nij sicer s tem bila zaceljena, a prijetneje čutjena.«[2]) In z razločnim migljajem na Stritarjevo definicijo Prešernove ljubezni kot pesniške fikcije je nadaljeval: »Pavlina... odkritosrčni moj poljub Te je utrdil v tem,

[1]) Slovenec, 1876, štev. 34.
[2]) Zora, 1876, str. 62.

v kar si vedno verovala: da kar je Preširen peval, to je tudi čutil, in da nij bil kakov naslikani ljubimec.«[1]) Primer nezdravega opisovanja mu je ruski realizem. Ugajata pa mu Marlittovka in Samarow. Stritar na te zbadljaje ni naravnost odgovoril. Bog ve, ali je bil ali ni bil njegov odgovor skrit v sestavku »Zona«, ki je izšel v prihodnji številki »Zvona« namesto »Literarnih pogovorov«. Tu pravi pisec Negoda (Stritar), da uredniku ne bo delal komplimentov (Pajk je neprestano dvoril svoji Pavlini!), pod zgoranjim naslovom hoče pošiljati listu samo mašila, zagozd (»Zora« je prinašala polno »drobnosti«, samih anekdotičnih mašil!), »misli ne bodo duhovite, a moje bodo vse«.

Ta sestavek je Pajk smatral za napad in je kruto navalil na Stritarja, ironično obžalujoč čase, »ko smo po ovčje brez vodnika zvononosca tavali... es war die zvonlose, die schreckliche Zeit. Ni ga bilo več Slovenca, ki bi bil znal svojo materinščino prav pisati... Naš Lessing... je prvi pokazal... kako se zlagajo ‚vrstice brez apostrofa'...« Sedaj svari pisatelje pred ljubeznijo in parketom, »ostanejo naj pri hlevu«. Potem dokazuje Pajk, da imajo apostrof vsi veliki pesniki.[2]) Stritar je namreč v 6. številki »Zvona« svaril mlade pesnike pred omledno petošolsko ljubeznijo in dopuščal opevanje tega čuvstva, ako je dovolj krepko in simbol svetobolja. Poleg tega je svetoval začetnikom ogibati se parketa in držati se domačih tal, v

[1]) Zora, 1876, str. 79.
[2]) Zora, 1876, str. 111.

katerih so našega bitja krepke korenine. Na ta Pajkov napad je odgovoril Stritar v treh zaporednih številkah v humoristični dramatični obliki, v kateri se razgovarja dvakrat z Apostrofom, enkrat z Ljubeznijo na ta način, da ž njima čita in šaljivo parafrazira Pajkove besede. Končno izpregovori Stritar v 10. številki »Zvona« tudi resno besedo s Pajkom. Pod naslovom »Mir in sprava!« izvaja: »Morebiti sem ‚Zoro' razžalil z razmišljanjem o ‚parketu' in svojim pogovorom o slovenski pisavi. S tem pa nisem meril na ‚Zoro'. Z Zorino pisavo se res ne vjemam, zato me pa še ni treba pitati z ‚nezmotnostjo'... Ako bi bil mislil, da hodi ‚Zora' po pravih potih, kako bi mi bila kedaj prišla preširna misel, začenjati izdajo novega lista!... ‚Zora' si je izvolila ‚parket'... prepuščam ga ji, tako tudi ljubezen, ženstvo in vse, kar diši po učenosti: zgodovinske, starinske, jezikovne in lepoznanske razprave.« »Zora« je bila nekaj časa še nervozna, potem se je za hip malce pomirila. V nov nemir sta jo spravila dva članka o slovenskem šestomeru. V prvem je Stritar v 18. številki »Zvona« pisal, da imajo Goethe in Schiller kakor tudi Prešeren slabe heksametre, dobre pa je pisal Koseski, »ki je imel sploh mnogo naravnega sluha za ritme«. Stritar vprašuje, ali je Koseski po metodi ali po goli slutnji našel edino pravi slovenski šestomer z daktili in »ponarejenimi« spondeji. Kermavnerjeve šestomere v prevodu Homerove »Odiseje«, izhajajoče pravkar v »Zori«, označuje kot slabe, Cimpermanove ravnotam kot dobre. V predzadnji številki »Zvona« izpopolnjuje Levec Stritarjev

članek, češ, da je Koseski po metodi delal take šestomere, kakor jih zahteva za slovenščino Stritar. Na koncu tega Levčevega članka omenja Stritar Kermavnerjevo pismo, pisano njemu, da je za take njegove verze, kakršni so izšli v »Zori«, odgovoren Pajk, ki jih je popravljal. Ta sestavek je Pajka tako razjaril, da je začel dolgo dlakocepsko vojno zaradi cezur v šestomeru, češ: »Bog odpusti Levcu njegove metričke — študije, katere so mu dosedaj tako slab sad obrodile!«[1]) In skozi celo leto 1877. je zbadal v vezani in nevezani besedi Stritarja in Levca.

Poslednji je hotel odgovoriti z vso brezobzirnostjo Pajku v »Zvonu«, a Stritar se ni maral prepirati »s konkurentnim listom«. Zato je izdal Levec samostojno brošuro »Pravda o slovenskem šestomeru«, vso osoljeno s temperamentnimi Levstikovimi vstavki. Knjižica je izšla koncem januarja 1878. Ta brošura je zapečatila popolen poraz Pajka in njegovega lista. Dne 1. aprila 1878 je izšlo namesto 7. številke »Zore« samo kazalo prvih šestih številk in naznanilo, da list preneha. To naznanilo je bilo pisano tako maščevalno, da je posvetil v »Narodu« Jurčič, čigar »Tugomera« je Pajk v nasprotju s Stritarjevo hvalo vedno v nič deval, umrlemu listu osmrtnico, v kateri izvaja: Iz Trstenjakovih rok je prešla »Zora« v roke gosp. Pajka, »kateri ima pa menda več spretnosti za žurnalistiko in politiko, nego za krasnoslovje. Neblage polemike z močnejšim in duševno bolje podkovanim konkurentom ‚Zvonom', nekaj enostranske in osebne kritike ter velika ne-

[1]) Zora, 1876, str. 392.

izbirčnost priobčevane tvarine — so končno morale ‚Zori' luč življenja upihniti, odtegnivši jej prejšnje prijatelje. Žal nam je, da vidimo, kar je ‚Zora' nespokorjena umrla. Ne da bi bila, kakor se blagim dušam spodobi, pred smrtjo vsem ljudem in vsem stvarem odpustila, in maloštevilnim svojim zvestim naročnikom priporočila sovraženega brata si ‚Zvon', ter mu tako po svetopisemsko žrjavice na glavo nabrala, selila se je rajša s srdom in strastjo v duši iz te slovenske literarne solzne doline ter še v poslednji dih jezno pest zavihtila po slovenskej rodnej zemlji, govoreč hripavo: ‚Naj se naši nasprotniki nje (‚Zore') prenehanja veselé, svobodno jim! ali naj ne pozabijo besed, katere naj bi bile vsakemu slovenskemu pisatelju na stene sobe zapisane: Mene, Tekel, Ufarsin!' Brr! strah nas je kletve mrliške. Après nous le deluge?! Saj nij res! In dalje: kateri rodoljuben Slovenec bode tako malosten, da bi se baš ‚veselil' nehanja slovenskega časnika! Sicer pa bi bila ‚Zora' lehko umrla rekoč: ‚Pokojno zapuščam življenje, ker nijsem zastonj živela; po svojej najboljšej moči sem domorodno delovala tačas, ko druzih leposlovnih časnikov nij bilo, in gotove narodne koristi sem za soboj puščala. Zdaj delajo drugi, Bog jim delo blagoslovi, nam vsem in skupnej domovini na korist.' To bi bila čednejša zadnja ura.«[1])

Ker je koncem leta 1878. prenehal tudi celovški — sicer popolnoma neliterarni — zabavnik »Besednik«, je postal »Zvon« edino slovensko leposlovno glasilo in Stritar neomejen vladar v tem literarnem

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 78.

obdobju. Njegovo intronizacijo je pomenil obnovljeni »Zvon« leta 1876. Na prestol je stopil ovenčan s slavo »Dunajskih sonetov«, ki jih je takratna mladina znala vse na izust. Mladi pisatelji Kersnik, Tavčar idr. so šli zanj v boj kakor levi. Saj jim je bilo njegovo ime geslo za svež, pogumen, napreden boj, za evropsko kulturo, za svobodno, od nikake utilitarnosti ne omejevano umetnost, za ustvarjanje originalne slovenske literature v duhu Prešernovega genija, čigar odkritelj je bil Stritar.

Toda Stritar ni držal, kar je obetalo njegovo ime in njegovo preteklo delo.

Že takoj v prvi številki je pisal: »izpremenil sem se nekoliko tudi jaz, ali upam, da ne na slabo.« In potem je začel z reakcijsko stranko, ki je tajila vsako svobodno umetnost in ki je bila tako nasrnila nanj, — ne boja — ampak klavrno barantanje: »Verjemite mi, da Vas nisem hotel žaliti« (s soneti) — »najina načela niso morebiti tako različna« — »duhovstvo mi bode dober zaveznik« — »sè svojim sercem ne morem biti ne na oni, ne na tej strani« — »da bode konec pogubnega razkolstva« — »mogoče, da si s časom pridobim zaupanje tudi pri duhovstvu« — to je bil tenor prvega letnika, nota slogaško medla in razočarujoča bodri pogum mladine, nov Stritarjev glas, izpremenjen odločno na slabo... Oni Stritar, ki je pred petimi leti tako brezobzirno izpovedoval svobodno umetnost in pisal: »Umetnost mora biti prosta na vse strani, da se more razvijati po svojih lastnih postavah, drugih ne

pozná. Umetnost je gospa, ne dekla«,[1]) ta je začel sedaj oprezno in pod psevdonimom Negoda zatajevati prejšnjega Stritarja, poslužujoč se slabo maskiranega manevra. Negoda je pričel učiti, da bodi umetnost »zvesta tovarišica človeku in tolažnica; nositi naj mu pomaga težko breme življenja... naj briše pot z vročega čela... da bode prava voditeljica in odgojiteljica, tolažnica in pomočnica človeštvu... pustimo že tisto abstraktno, akademično literaturo.«[2]) K tem besedam Negodovim je pristavil Stritar kot urednik opazko: »Komur so znani naši nazori o umetnosti in slovstvu, njemu ni nam treba še posebej povdarjati, da se ne zlagamo v vseh posameznih stvaréh s pisateljem; a zdi se nam, da je v teh versticah mnogo resničnega, premisleka vrednega.« Tako je Stritar končno sam odkril svojo pravo pedagoško naravo in si strgal z glave pesniški nimbus, ki ni bil drugega nego odblesk evropskega estetizma. A s prestola ga je pehnil pri naglosklepčni mladini vendar šele »Gospod Mirodolski«. Toda ta vzrok Stritarjeve detronizacije je bil po mojem mnenju najmanj važen. Stritar je vzel Goldsmithov votek in je nanj nasnoval svoje delo. Kdor pozna svetovno literaturo, vé, kako romajo snovi od pisca do pisca, in da je snov pravzaprav mrtvo gradivo. V načinu, kako se obdela ta mrtva snov, leži pisateljeva zmožnost ali nezmožnost. Seveda je bil Stritar tudi sam kriv, da mu je mladina tako zamerila to izposodilo, ker je neprestano pridigoval izvirnost

[1]) Zvon, 1870, str. 93.
[2]) Zvon, 1876, str. 334—335.

in izvirnost, a ni nikoli razložil, kje se mora zahtevati od pesnika izvirnost. S tem, da je tako trdovratno odklanjal vsak prevod, je utrjeval v čitateljih misel o snovni izvirnosti. Stritarjevo razstoličenje zaradi podobnosti »Mirodolskega« z »Župnikom Wakefieldskim«, izišlim v istem letu v Jesenkovem prevodu in v Jurčičevi »Knjižnici«, nam plastično riše Viktor Bežek: »Oj, kolika bolest nas je takrat prešinila, vsaj mene, in mislim tudi mnogega drugega, zakaj hudo dé človeku, če se mu njegov vzor ‚iznevzori' — sit venia verbo — če se mu njegov malik — da, malik nam je bil Stritar — izmaliči... Med mladino je vrelo in kipelo. Kaj poreče Stritar, kako se opere?... V prihodnji številki ‚Zvonovi' z dne 15. novembra — nič! Trdovraten molk!... V 23. številki prinese pod zaglavjem ‚Ž.W.' precej obširno oceno angleškega izvirnika i Jesenkovega prevoda. A prav na koncu tiste ocene, prav v zadnjem odstavku skriva se tista zloglasna izjava[1]), ki je mahoma odločila usodo našega vzora! Malik je bil s tem strmoglavljen! A tudi vzornik in njegov list sta bila pokopana.«[2])

Tako je prišel Stritar ob ljubezen in neomejeno vdanost pri čitateljih, ki so obstajali ponajveč iz mla-

[1]) „Da je v tej povesti — Zvonovi bralci jo poznajo, samo če jo beró — tu pa tam kaj, kar nekoliko spominja na ‚Župnika', za to se ne bojimo, da bi ne dobili odveze od vsakega leposlovskega sodnika; hoteli vsaj nismo posnemati: reči smemo, da je ‚meso od našega mesa in kri od naše kervi' — Gospod Mirodolski."

[2]) Dom in svet, 1891, str. 330–331.

dine. Pisatelji, katerim je tudi bil voditelj, mu tega pač niso vzeli tako za zlo. Izgubljala sta v teh letih in ob njih koncu definitivno izgubila Stritar in »Zvon« vodstvo na slovenskem Parnasu iz globljih principialnih razlogov. Stritar je bil idealist, med rožnatimi, zračnimi vzori se je izprehajal njegov duh in kadar se je vračal na zemljo, ni znal drugega, nego tarnati in vzdihovati. Zlasti v teh letih obnovljenega »Zvona« je bil izgubil že vso svežost in ves mladostni pogum, tako da se berejo vsi urednikovi sestavki kakor ena sama dolga, v svojih ponavljanjih vedno bolj neznosna jeremijada. Slovenci pa so živeli v primitivnih, trdih in kruto realnih časih. Vsa Stritarjeva sferična muzika je šla visoko preko njihovih glav. Tudi niso imeli historično nikdar nikakih zvez s senčnicami in perivoji, med katerih krasotičnimi šetavci so se nahajali Wertherji in Heloise, junaki in junakinje, ki so polnile domišljijo »Schöngeista« Stritarja. Ravnotako niso poznali toliko svetovnoliterarne zgodovine, da bi bili to vzeli kot literaren »žanr«, ki naj ne bo brez njega tudi naša literaturna zgodovina. Slovenci so vse to krstili za — sentimentalnost; bila pa je to neke vrste estetična lepo- in rahločutnost.

Neskladnost, ki je vladala med razpoloženjem javnega življenja doma na Slovenskem in med nazori in nauki na Dunaju izhajajočega Stritarjevega lista, je pričela kmalu postajati očitna. Ob novem letu 1876, baš ko se je razlegel prvi glas Stritarjeve miroljubne, arkadijske svireli, je razglašal K. Slanc po »Narodu«: »Kdor me tepe, tega se branim,... Boj za pravo

kacega naroda, boj za idejo kakovo nikdar nij škodil ni temu, ni tej... Če je našemu narodu kaj želeti za novo leto, voščiti mu je veliko bojevite krvi, nič ponižnosti in veselo hojevanje na menzuro z nasprotnikom.«[1]) V januarju je začel nato isti publicist priobčevati v istem listu serijo člankov čisto protistritarskega duha. Pisal je zoper slovenski »mol« in klical: proč ž njim. »Denašnjega veka se več udriha nego boža, se več terja nego prosi, denašnji vek nij vek sentimentalnih solz, nego vek pesti, krvi in železa. Denašnji vek nij vek ‚mola' nego ‚dura'...«[2]) »Le preberimo naše pesnike. Ali ste našli kako krepko, jekleno dušo, moža, kojemu je najboljše tam, kjer se národ národu postavlja na obrambo do zob oborožen tudi zaradi raztrganega šolna... Tako se mora tudi národ naš do nekaj bolj pogumnega, bolj ponosnega, rekel bi, revolucijonarnega duha izgojiti! Jemljem tu besedo revolucijonaren v tem pomenu, če národ, kakor posamezen človek svoje človeške vrednosti ne da gaziti, svojega imena ne teptati.«[3])

Stritar, katerega je bil leposlovni neuspeh z »Mirodolskim« tako oplašil, da je v 1. štev. prihodnjega letnika prepustil glavno povest Jurčiču, sam pa resignirano vzkliknil: »Vsak na svoje mesto! . . . Grešil sem tudi jaz: poskušal sem svoje moči tu in tam brez vspeha, brez koristi narodu . . . zdaj se kesam . . . estetikoval in kritikoval bodem zopet...«, se je proti

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 3.
[2]) Slov. Narod, 1876, štev. 9.
[3]) Slov. Narod, 1876, štev. 91.

novim realističnim teorijam boril vztrajneje. V slovenski tisek sicer tudi takrat, kakor danes, ni zašlo kaj prida razpravljanj o načelnih vprašanjih. V zasebnih krogih pa se je najbrže pogosto oglašalo geslo novega realizma z očitno ostjo proti Stritarju. Te govorice je kvitiral Stritar dne 15. avgusta 1877 z ironično opazko: »Življenje, narava, ‚realizem', to je sedaj pri nas dnevna ‚parola' . . . realizem to je edino prava vera, brez nje ni izveličanja . . . to je umetnost, to je poezija, vse drugo je sentimentalnost.«[1]) V prvih številkah l. 1878. je prinesel »Narod« Kersnikovo predavanje »Razvoj svetovne poezije«, ki ga je imel ta v ljubljanski čitalnici dne 4. marca 1877. V tem predavanju se je eden glavnih Stritarjevih sotrudnikov odločno odpovedal njegovega idealizma. Kersnik je govoril: »Ako pogledamo krog sebe, vidimo tudi, kako so se povsod stare ideje ognile novim, kako je vzela slovo duhteča, pa sedaj že ovela romantika, kako se je sam udušil oni čisti idealizem, ki je pred malo deceniji še edin prevladoval poezijo. Naš čas nij več idealističen . . . Kulturno delo človečanstva je dospelo na tako stopinjo, da se v obče spoznava, da nij več mogoče vse z golo samosvestjo storiti, nego je treba spoznavati svet v njegovej objektivnosti, in kakor je bila prej vera in mitologija podlaga slovstva, tako bode tudi odslej in je deloma uže samo vednost prava in edina podlaga literarnemu razvitku. Les extremes se touchent — na idealizem je prišel realizem . . . Nemštvo se sè svojim težavnim neelastičnim duhom

[1]) Zvon, 1877, str. 256.

težko rešuje onega idealizma, ki je nekdaj to tako krepko vladal in ki je dandenes starikav in lenoben postal. Hamerling . . . prebavlja svojega Schopenhauerja in njegov pesimizem . . . Na Norveškem stoje z Björnsternom na čisto narodnej podlagi, in idealizem narodne povesti se lepo in mehko strinja z realizmom . . . Preko življenja polnega realizma Turgenjevovih novel polaga se, kakor nikjer, sreberni pajčolan zdravega idealizma . . . In to vedno spreminjanje, prerojevanje in prenovljanje, umiranje in oživljanje, to je ravno tako pogoj duhovnega bitja in napredka, kakor je materijelno presnovljanje pogoj materijelnega življenja.«[1])

Stritar pa se je nadalje boril zoper realizem, ki ga je zaradi efektnosti imenoval materijalizem: »‚Materijalizem', da rabim to besedo, po ‚realizmu' vpije vse tudi v pisavi. Ne boj se, dragi bralec, tu ne bodem zopet ‚pridigoval' in ropotal proti tej nesrečni prikazni . . . vse moje delovanje in pisateljevanje meri na to pošast — meni vsaj je pošast! Borim se z njo, pobijam jo v raznih oblikah, z raznim orožjem . . . škodoval bi ji rad, oviral njeno razširjanje, kolikor morem . . . Moji nasprotniki se množijo, prijatelji moji se umičejo. Po osebi moji se več ne bije . . . tem bolj pa se nasprotuje mojemu listu . . . pisavi njegovi . . . Samo dreza in pika, zabavlja se pridno po časnikih in društvih.«[2])

---

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 7—8.

[2]) Zvon, 1878, str. 14.

S to opazko o privatnem zabavljanju je meril Stritar najbrž na Levstika. Ta sicer ni javno nastopal, a njegov duh je bil obvladal zlasti ljubljanske pisateljske kroge. In njegov duh se je bil razvil v zadnjih letih Stritarjevemu diamentralno nasprotno. Levstik je proglašal zdravo, trpko rezkost za značilno črto slovanskega značaja. In oni Levec, kateremu je nekdaj govoril iz Stritarjevih ust sam Apolon, je sedaj javno razglasil, seveda z Levstikovo vednostjo, to nasprotje med Levstikom in Stritarjem. V svoji brošuri zoper Pajka je rekel, govoreč o Pajkovi kritiki Levstika in Stritarja kot »Preširnovih epigonov«: »Risum teneatis, amici! Levstika, od nog do glave slovanskega realista, in Stritarja, z dušo in telesom francoski omikanega idealista, more skupaj v jeden koš metati samo tist, kdor se niti osnovnim estetičnim pravilom še učiti né začel, kajti pameten človek poreče, da v slovenskem pésništvu né možno najti večjega nasprotja, nego !i je mej tema dvema pesnikoma.«[1])

Stritar je počasi resigniral tudi v tem boju. V 1. štev. letnika 1879 je pisal: »Slovenske pisatelje prosim, naj poskusijo z mojim listom, ker zdaj druzega ni.« V 4. štev. je še enkrat poizkusil braniti svoj mehkobni slovanski mesijanizem, a povedal je obenem, da je s svojimi nazori pri Slovencih popolnoma osamel: »Slovani smo že tako premehki; pesti je treba, pesti, ne serca! Taki ugovori se mi oglašajo vse vprek!«[2]) V zadnjih treh številkah letnika 1879 je

[1]) Fr. Levec, Pravda o slov. šestomeru. V Lj. 1878, str. 39.
[2]) Zvon, 1879, str. 63.

mož odkrito priznal, da gre list, ki se je pred petimi leti ob takem navdušenju obnavljal, — h koncu: ». . . treba bode gledati, ali bi se dalo še dalje siromačiti sè Zvonom . . . Zvonovo stanje . . . ni tako sijajno, kakor si mordà kedó misli . . . Zvon propada od leta do leta . . . tako da prihodnje leto ne bode mogel izhajati o doneskih svojih naročnikov« (str. 351). Pišejo mu rodoljubi, da bi »ne hodil svojeglavno po svojih potih, po katerih Slovenci nočejo ali ne morejo za menoj . . . brìdko je pisatelju, ako mu je jasno, da je sam na svojem potu, da nima svojega naroda za sabo . . . In tolažbe sem rès potreben . . .« Nekdo mu piše, da »slovenski narod noče o meni in moji pisavi nič več vedeti. Pisava moja mu je premalo krepka, jedernata, preveč je raztegnena in kar je pač najhuje, vse kar jaz pišem, je strašno sentimentalno . . . vaša pota in moja gredo narazen . . . Eno leto naj izhaja še ‚Zvon', v tem času naj moji rojaki resno premišljujejo in preudarjajo, kako je ustanoviti nov list« (381). In v resnici je list v pravem pomenu besede še samo eno leto — životaril.

Stritarjeva doba je bila pri kraju, in nastopali so novi časi, v katerih je imela Janku Kersniku pripasti važna vloga.

* * *

V poletju 1874 je vstopil Janko Kersnik za koncipista pri c. kr. finančni prokuraturi v Ljubljani. Bil je na mah v sredi najživahnejšega političnega, literar-

nega in društvenega življenja slovenske prestolice, ki ga Levec takole popisuje: »V Ljubljani se je tista leta zbralo mnogo veselih in nadarjenih mladih mož, zdravnikov, avskultantov, suplentov in profesorjev, ki so bili sošolci na gimnaziji ali pa prijatelji iz svojih vseučiliških let. Naj navedem samo nekoliko imen: dr. Ambrožič, dr. Arko, Celestina, dr. Derč, Globočnik, Gregorin, Hafner, Jurčič, Kersnik, Križman, Nosan, dr. Pekolj, Polec, dr. Šavnik, Senekovič, dr. Škofic, dr. Štempihar, Šuklje, dr. Tavčar, Višnikar, Wiesthaler, dr. Zupanec i. t. d. Tem se je pridružilo tudi nekaj starejših rodoljubov: dr. Vošnjak, dr. Zarnik in drugi. — Duša temu veselemu mlademu krogu je bil Jurčič, ki je stanoval, obedoval, večerjal in svoj list uredoval in izdajal v Tavčarjevem hotelu ‚Evropa'. Tu je bilo naše zbirališče, tu smo si osnovali literarno-zabavni klub, v katerem smo ugenili marsikatero pametno in si privoščili marsikatero šalo. Večkrat smo se zapodili tudi k ‚Avstrijskemu carju', kjer je stoloval Levstik, ter mnogo sobotnih ali nedeljskih večerov prebili v v prijetnih literarnih in političnih razgovorih. Prvo besedo je imel seveda Levstik, ki nas je časih vse pošteno oštel od konca do kraja. Izteknili smo tudi Auerjevo krčmo, ki jo je Polec na Silvestrov večer 1874. krstil za ‚vagon', in to ime se je čudovito hitro razširilo po vsi Ljubljani, da te krčme nihče ni imenoval drugače . . . Janko je bil vsaki dan v naši družbi. Rad je posedel v kavarni ali zvečer v krčmi, samo na kak daljši izprehod ga ni bilo spraviti. Pa naj je bilo zimsko ali pomladansko nedeljsko popoldne

še tako lepo in prijetno in naj sva ga z Jurčičem še tako nagovarjala, Janko se je iz kavarne izgubil ter do večera pretičal v svojem stanovanju, kjer je bral in pisal ali pa premišljevaje tobak kadil in hodil po sobi gori in doli. Veselo pa ti ga je bilo pogledati takrat na plesu v ženski družbi. Visoka vitka postava, dolga temnorjava brada, živahno kretanje, fino vedenje, neprisiljen, dovtipen razgovor, njegov prijazni smeh, združen z dobrodušnostjo, ki se je brala iz njegovih rjavih oči in iz njegovega simpatičnega glasu — vse ti ga je moralo prikupiti na prvi pogled. In kako je znal plesati, sukati in zabavati svojo plesalko!

‚Mnogtére device, mnogtére ženice
Okó je na skrívnem solzé preliválo‘ . . .

Mnogo mrež je bilo Janku takrat razpetih po Ljubljani, in Jurčič je časih nejevoljen godrnjal: ‚Boš videl, da se bo ujel!‘ — Janko je zelo zaupno občeval z Jurčičem, a časih mu je vendar presedala njegova družba. — ‚Ta Jurčič je vražji človek‘, mi reče nekoč, ‚vsako misel mi ugane in kar bere mi v srcu, da ne moreš čisto nič prikriti pred njim. Naj še tako tajim in zavijam, naposled se mu moraš vendar udati!‘ . . .«[1])

Zanjke so nastavljale mlademu, lepemu koncipistu zlasti nekatere ljubljanske gospe, med njimi neka Souvan-Fröhlichova, ki je bila znana, da stavi svojemu možu rožičke. Končno je Kersnikovo razmerje do ženske Jurčičeva previdna roka uravnala v eno smotreno in za njega pozneje tako srečno smer.

[1]) Ljubljanski Zvon, 1897, str. 543—544.

Jurčič je Kersnika pod konec leta 1875. seznanil s hčerko svojega hišnega gospodarja Luke Tavčarja, Lojzko. Mladenka je bila baš takrat prišla nekoliko bolehna iz vzgojevališča v Lindavi, vsled česar jo je oče sklenil obdržati doma in je ne pošiljati več v tujino. V domači krčmi, ki jo je vodila skrbna sorodnica Marija, se je zbirala v posebni sobici zanimiva družba, ki nam jo Levec gori popisuje. V to družbo je prišel včasih tudi gospodar in — pač na Jurčičev politični migljaj — tudi hčerka Lojzka. Bilo je na Silvestrov večer 1875, ko se je tu v tej veseli družbici obhajal »velikanski salamander«; in »takrat je pričela počasi kaliti najina ljubezen«, je pisal Kersnik tri leta pozneje svoji nevesti.

Pred pustom 1876 ni bilo plesa v čitalnici, da bi ga ne bil Janko preplesal ž njo, ki si jo je bil na tihem že izbral za izvoljenko svojega srca. Ko je prihajala v deželo pomlad, je napravila družbica izprehod k Božjemu grobu; o tem izprehodu pravi Janko leto pozneje v svojem pismu na ljubljeno deklico: »Na tem izprehodu sem bil tako neizmerno vesel in blažen, da sem smel biti tako dolgo s teboj in nisem našel besede, da bi ti bil razkril svojo ljubezen.«

Šele poleti 1876 mu je zdrknila odločilna beseda z jezika in našla pri deklici za njega tako osrečevalen odmev. Nato ji je pisal prvo svoje ljubavno pismo, ki naj ga tu v prevodu ponatisnem v celoti, da se spozna vsa nežna prisrčnost Kersnika-ljubimca: »Moja ljuba, ljuba Lojzka! Tako čudno mi je pri srcu, ko tako tukaj sedim sam s srečno, blaženo zavestjo, da pišem tebi,

moja ljuba, prisrčna devojka, svoje prve vrstice. Pravim: čudno; zakaj nehote se mi vsiljuje spomin na nedavno pretekle dni, ko sem moral še s tajno negotovostjo in skrbnim strahom misliti, da te ljubim morebiti brez upa in da si zastonj rišem v sanjah srečne, divne podobe. Sedaj pa je minil ves ta strah; saj sem te držal v svojem objemu, in ti si mi rekla, da me imaš rada in da si moja za zmerom. Vzklilo mi je novo življenje, in duša tega življenja si ti, moje sladko, ljubo dete. In ves prekrasni svet okoli mene z vsem njegovim cvetjem in solncem, z vso njegovo prelestjo — bi mi ne bil nič, bi mi bil brez čarov, ko bi ne imel tebe, življenje moje! Ko si bila odšla in nisem od nikoder nič slišal o tebi, niti po tebi smel tako popraševati, kakor bi bil rad, takrat sem imel pogosto jako mračne ure. Toda pretekle so; ko si se vrnila, mi je postal slednji dan, ob katerem sem te mogel videti in s teboj govoriti, praznik. Bil sem že zadovoljen, ako sem mogel pogledati v tvoje črne oči in si mi dala prijazno besedo. Sedaj pa sem tako neizmerno srečen, in kadar mislim nate in na najino ljubezen, se mi včasih zdi, kakor da bi bila vse to sama sanja, slika kratkotrajnih ur. V sreči se človek res vedno trese pred koncem. Toda ne, ne, to ne more nehati nikoli, midva se imava preveč rada. Slednji hip bi ti hotel vse to povedati, odkriti pred teboj svoje srce, a le redko nanese prilika, da morem govoriti s teboj, ne da bi drugi slišali. In kar si imava povedati midva, je vendar samo za naju; nihče drugi bi tega ne razumel. Zato sem ti tudi rekel, da ti bom pisal; zakaj samo tako ti morem

povedati, kako vsako uro mislim nate, ti moje življenje, kako si moje vse, in kako brezkončno te ljubim. Tudi ti si mi obljubila nekaj vrstic. In veruj mi, moja sladka, prisrčna devojka, da je bolje tako, ako se včasih v duhu pomenkujeva. Pisana beseda ostane globlje v srcu in veliko laglje posreduje izmenjavanje misli. Ni veliko, kar ti danes pišem, a da bi tudi nadaljeval in ti še mnogo govoril, vse bi bilo samo eno: da si mi življenje, moje vse, moje najljubše na svetu. Saj mi boš kmalu pisala, kaj ne? Poljubljam te mnogotisočkrat, moj srček, in sem večno tvoj in samo tvoj Janko. — V Ljubljani, 8. avgusta 1876.«

Iz korespondence, ki se je poslej jako živahno razvila med ljubimcema, hočem iz potrebne diskretnosti navesti samo one podrobnosti, ki zanimajo literarno zgodovino, ali ki sicer neobhodno spadajo v pisateljevo biografijo. V svojem drugem pismu z dne 6. septembra 1876 pravi, da ga je v njenem pismu najbolj oveselila »najlepša beseda njena, ki bi zanjo storil vse, kar bi ona zahtevala od njega: Ako sva ustvarjena drug za drugega, morava postati svoja za celo življenje.« V jesenskih mesecih je bivala Lojzka po navadi v očetovem vinogradu na Viseli na Dolenjskem, kamor je včasih gospod Tavčar povabil tudi Jurčiča in Kersnika, zlasti poslednjemu v neizmerno srečo in radost. Po zimi je bivala zopet doma, in Kersnik je smel tu in tam priti v hišo na večeren tarok, kjer se je mogel dodobra razgovoriti z izvoljenko svojega srca. Po nekem takem večeru ji je pisal dne 17. februarja 1877: »Odkar sva se popolnoma iz-

govorila, te imam še rajši, imam te tako rad, kakor najvišje, kar imam, kar mi je najsvetejše na svetu, kakor svojo ljubo, zvesto mater. Vaju obe sem si tako vtisnil v srce, vedve sta moja vera in moja ljubezen. Ko bi poznala mamo, bi jo gotovo tudi ti imela tako rada. In ti jo boš tudi rada imela!« V marcu 1877 se je Lojzka malo prehladila in je morala ostati v postelji. Janko ji je pisal vsak dan. Dne 30. marca n. pr. ji je sporočil, kako žalosten je bil, ker je bil snoči oropan za lepi večer, ko ona ni mogla priti doli v družbo. »In ko pojdem nocoj ponoči iz gostilne domov mimo tvojega okna, ti pošljem iz polnega, hrepenečega srca pozdrave navzgor k oknu. Nihče me ne bo videl, nihče ugenil mojih misli in želja, kakor kvečjemu dobri, ljubi mesec, ki bo tako mirno plaval čez temno obzorje. Ta pa je tvoj prijatelj.« Lojzka je še vedno kašljala in ostajala v postelji. Janko je imel žalostno Veliko nedeljo. »V svojem slabem razpoloženju sem napisal nekaj prav neumnih verzov, in če nekoč izidejo v Zvonu, ti jih bom pokazal«, ji je pisal 1. aprila 1877. Ko je okrevala, je odšla na deželo v Podsmerek pri Dobravi. Tudi tja ji je natančno poročal o vsem svojem dejanju in nehanju v Ljubljani. Tako n. pr. dne 5. maja leta 1877.: »En dan mi mineva kakor drugi med precejšnjim delom. Dopoldne sem v pisarni, popoldne pa sedim od dveh do osmih, včasih tudi do polu devetih doma in — predstavi si — študiram. Moja lehkomiselnost mi sicer pravi, da bi mogel še par let čakati, ali če mislim nate, moja sladka, ljuba devojka, zatrdno sklenem, da odpravim te kisle izpite, kar bom tudi

storil. Vzel sem si za vse popoldneve stalen dopust in študiram svojih šest do sedem ur. Odkraja mi je bilo težko, zdaj pa že gre.« V gostilni ostaja potem do 12. ure. Ob nedeljah pa hodi domov k staršem na Brdo. Sledi kratka sličica gostilniške družbe v hotelu »Evropa«: »V gostilniški družbi se ni nič izpremenilo. Vedno isti sede skupaj. — Ambrožič še vedno pripóveduje z važnim obrazom kaj manj važnega, Zabukovec prikimuje kakor nihalo pri uri, Jurčič je večkrat slabe volje in grize — ne okrog sebe — ampak ob svoji smotki, Mulej zadremlje slednji večer, župnik pa je s svojimi anekdotami že davno pri kraju, Derč po navadi godrnja, Rojc žveči svoje brke, Schiffrer in jaz pa mučiva ubogo izpovednico (blagajničarko?) zunaj.«

Koncem junija 1877 je moral Kersnik nenadoma iti domov na Brdo. Oče mu je bil nevarno zbolel in dne 3. julija umrl. »Narod« je prinesel dne 5. julija notico, da je ž njim umrl »vseskozi domoljuben in národen mož, spoštovan in ljubljen od ljudstva povsod, kjer je služboval kot pravičen sodnik in čist karakter, umrl je v 54. letu.« Janko je ostal nekaj dni doma in tolažil mater. Teden dni po očetovi smrti je pisal svoji Lojzki: »Mama je čisto izgubljena, ves dan tiho ždi in čita stara pisma, ki jih ji je nekdaj pisal oče, neprestano hodi na pokopališče.« Potem se je vrnil zopet v urad in hodil vsako soboto preko nedelje delat družbo zapuščeni, žalujoči vdovi. C. kr. služba mu ni ugajala. Posvetoval se je z materjo in hišnim svetovavcem, notarjem drjem. Zupancem. Ta ga je pregovarjal, naj se odloči rajši za notariat in vstopi pri

njem v prakso. Kersnik je ubogal Zupanca in dal dne 1. oktobra 1877 finančni prokuraturi slovo. Storil je ta korak obenem s prijateljem Karlom Križmanom.[1])

Pri drju. Zupancu je imel sicer veliko dela, kakor je pisal svoji nevesti na Viselo dne 11. oktobra 1877, vendar mu je šef posebno za priljubljeno sodelovanje pri »Narodu« puščal dovolj prostega časa. Dne 15. oktobra 1877 je pisal Lojzki, da se je Jurčič nekam odpeljal. »Danes sem ves v politiki, ker moram namesto Jurčiča napisati ves jutrišnji Narod«. Zato pa je bil potem tem marljivejši delavec. Dne 28. oktobra leta 1877. je pisal nevesti: »Docela zaprt sem v pisarno in v nji tudi zadovoljen. Saj vem, da pridem tako najlaglje do cilja.« V razvedrilo je napravil dva dni pozneje z Jurčičem in Hafnerjem zlet pod Šmarno goro, kar ni zamudil sporočiti svoji Lojzki.

Zraven je pridno študiral za izpite. Dne 23. maja 1878 se je v Gradcu podvrgel prvemu in takoj iz hotela sporočil svoji nevesti: »Iztisnjen kakor citrona in ves v potu prihajam pravkar od rigoroza. Napravil sem ga s prav dobrim uspehom. Jutri se odpeljem v Laško in potem v Ljubljano.« Za ves mesec julij si je vzel pri šefu dopust in šel na Brdo študirat ter se pripravljat za drugi rigoroz. O svojem ondotnem življenju je natančno poročal gospodični Tavčarjevi, bivajoči v Podsmereku na letovišču. Dne 8. julija 1878 ji je popisal svoje vsakdanje opravke: »Vstajam vsak dan ob osmih, delam svoj jutrnji izprehod, seveda sam, čitam in študiram. Ob desetih prihajam domov, čitam

[1]) Slov. Narod, 1877, štev. 225.

pošto in zopet odhajam. Ob $^1/_2$12. hodim v Lukovico na kozarec piva. Popoldne zopet študiram, zvečer sem v Lukovici ali na Prevojah pri čaši piva. Ob $^1/_2$11. zaspim.« Dne 20. julija 1878 ji pravi, da živi prekrasno življenje, ali tudi to bo minilo in moral bo zopet nazaj v pisarno. »Ti si moja edina tolažba, ker imam upanje, da bom nekoč ob tvoji strani tu tako lepo in mirno živel. In to je cilj mojega življenja in dela.« Dne 26. julija 1878 ji sporoča, da ga je na Brdu obiskal Jurčič, in ji razklada svoje načrte: V oktobru ali novembru bi rad na vsak način napravil svoj notarski izpit. A preden se mu podvrže, bi rad še izvršil svoj zadnji (politični) rigoroz. Ker pa morajo med obema rigorozoma preteči trije meseci in je šele koncem maja napravil predzadnji izpit, bi mogel zadnjega polagati šele v oktobru. Potem pa bi prišel notarski izpit v predpust. A to mu je prepozno; zato hoče napraviti takoj sedaj mesto političnega rigoroza politično državno izkušnjo, v oktobru pa notarski izpit. Jutri se odpelje v Gradec, kjer stopi 30. t. m. pred komisijo. Naslednji dan se iz Gradca povrne v Ljubljano in obišče Tavčarjeve v Podsmereku. Kakor se stvari sučejo, meni, da bo že v novembru na Brdu stabilen. »In potem, moja ljuba, sladka devojka, pridem kmalu, kmalu pote, da boš moja neizmerno ljuba, sladka ženica.«

Kersnik je napravil državno izkušnjo, a notarski izpit se mu je zavlekel še za daljšo dobo. V oktobru, določenem prvotno za izpit, je sedel v Župančevi pisarni in delal. Lojzka je bivala zopet na Viseli. Dne

21. oktobra 1878 ji je sporočil važno novico: »Danes sem dobil naznanilo, da je umrl včeraj notar Roth na Brdu; ta slučaj bo najbrž povzročil v mojem življenjskem tiru majhno izpremembo. Sedaj sem namreč v dvomu, ali naj še dalje ostanem pri drju. Zupancu, ali naj grem takoj na Brdo za nadomestujočega notarja. Omahujem semtertja. Toliko je gotovo, da bom poizkusil vse, da dobim notarsko mesto na Brdu. Preverjen sem, da bova tam srečnejša kakor kjerkoli. Tudi do svoje mamice imam izpolniti toliko dolžnosti in hvaležnosti, da je v njenih starih letih ne smem pustiti same. Najbrž da bom pri drju. Zupancu vzel skoro dopust in takoj študiral za izpit. Če pojde vse po sreči, bom predpustom že notar.«

Vendar ni šlo tako gladko, kakor si je želel mladi zaljubljenec. Prve ovire so se pojavile z delom, ki je pripadlo Kersniku ob pripravah za velikansko narodno slavnost Bleiweisove sedemdesetletnice. O tem je pisal svoji izvoljenki že 25. oktobra 1878: »Toliko dela imam z raznimi pripravami za Bleiweisovo slavje, ki se vrši dne 18. in 19. novembra... Dobil sem sicer jako časten, a nič manj nego prijeten nalog, napisati za besedo veseloigro. Zupanec mi je celo dejal, da si smem v ta namen vzeti dopust, ako hočem. Mislim pa, da dovršim stvar tudi brez dopusta, ali dela dá taka reč. Ko bo to pri kraju, pojdem na Brdo in bom tam študiral.« Med najživahnejšimi pripravami se je nekega dne za nekaj ur odtrgal od dela in obiskal svojo nevesto na Viseli. Vrnivši se zopet v Ljubljano k svojemu delu, se je s svojimi mislimi neprestano mudil na

osojnih, vinorodnih drenoviških gričih. Dne 5. novembra je pisal Lojzki: »Sedaj mi je tako pri srcu kakor v davno minolih dneh, ko sem se po srečno prebitih počitnicah vračal v mesto med tuje ljudi. Takrat sem jokal marsikatero solzo in, boga mi, tudi včeraj bi se jih ne bil sramoval.« Dne 9. novembra ji je sporočil, da se peljejo jutri Jurčič, Pleteršnik, Derč i. dr. na Ponikvo k Trstenjakovi šestdesetletnici, tudi on bi šel rad, a ne utegne. Kakor vemo, je predlagal Kersnik dne 13. novembra 1878, da se izvoli Trstenjak poleg Bleiweisa za častnega člana Matice Slovenske. (Slovenski Narod, 1878, štev. 264.) Dne 11. novembra so se pričele izkušnje za njegovo igrico »Berite Novice!« Vodil je sam režijo, ki mu je dala mnogo otepanja zlasti zaradi sodelujočih dam, s katerimi je imel velik križ. Poleg tega je imel skoraj vso korespondenco v svojih rokah in aranžiral tudi bakljado. Z drjem. Zupancem sta se domenila, da ostane samo še do 12. decembra pri njem, potem pa pojde na Brdo, da se zakoplje v študije.

Slavnost je izpadla grandiozno. »Igra je jako ugajala, in starec je prišel sam k meni, da se mi zahvali. Tudi na oder so me klicali, a se nisem mogel odločiti, da bi se klicem odzval«, je pisal Lojzki dne 21. novembra, popisujoč v dolgem pismu celo slavje.

Te Bleiweisove proslave se je udeležila tudi napredna stranka. Naprednjaki so bili celo glavni aranžerji. Ne samo Kersnik, ampak tudi Levec, ki je objavil v »Narodovem« podlistku dva članka: »Doktor

Janez Bleiweis in njegovo slovstveno delovanje.«[1]) Akademično društvo »Slovenija« je izročilo po zastopnikih Janku Kersniku in drju. Štempiharju slavljencu adreso in častni diplom. In nekdanji avtor »Pasjih pogovorov« iz prvega letnika »Zvonovega«, Stritar, je v imenu svojega lista brzojavil z Dunaja naslednjo čestitko:

„Sedemdeset
Mnogo je let,
Dolgo življenje,
Dolgo trpljenje,
Malo miru,
Mnogo sadu,
Zarja večerna,
Slava nezmerna."

Samo ukročeni lev — Levstik — je molčal v svojem brlogu. Jurčič je dne 17. novembra v »Narodu« povedal, da ne velja to enodušno slovensko slavje samo osebi Bleiweisovi, ampak da je samo nekaka demonstracija zatiranega slovenskega naroda za politično narodno idejo: »...‚Novice' so dolgo let reprezentirale slovensko narodno idejo, ker se je z njimi vred razvila. In ker je bil urednik ‚Novicam' dr. Bleiweis..., personificirala se je v njem slovenska narodna ideja... Slovenski narod, slaveč Bleiweisa kot zastopnika te ideje, slavi svoje lastno probujenje.« Po slavnosti je Jurčič še določneje preciziral stališče naprednjakov k Bleiweisovi slavnosti: »Nikakor nam nij na umu manjšati vsestranske zasluge Bleiwei-

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 265—266.

sove..., vendar si upamo trditi, da bi ta narodni praznik ne bil praznovan tako občno, tako sijajno, tako velikansko, ko bi ne bile k temu pripomogle naše zdanje razmere. Nenaravni izid lanskih volitev v deželni zbor kranjski je narod tako razburil, da je svojega najstarejšega zagovornika počastil in proslavil, kakor še nobenega Slovenca dozdaj.«[1])

Kakor sta se bila domenila z drjem. Zupancem, se je Kersnik res odpeljal dne 12. decembra na Brdo, kjer je ostal potem celo leto 1879. kot notarski namestnik in se pripravljal za notarski izpit, kolikor so mu pač puščali notarski opravki. Njegova edina zabava je bil lov. Samo tu pa tam je hodil v Ljubljano obiskovat nevesto. V januarju 1879 sta ga posetila Jurčič in Hribar, kar ga je v ondotni samoti zelo razvedrilo. Pri vseh njegovih opravilih pa je hodila v mislih ž njim — ona. Dne 4. januarja 1879 ji je pisal: »Jutri, v nedeljo pojdem zopet na lov v Kompale in na krašenjske hribe. Tam imam čisto na sedlu hriba svoje stališče, odkoder se ob vedrem vremenu vidi v Ljubljano in se razločita Tivoli in Grad. Ako pojdeš jutri zjutraj k maši, misli na to, da gledam jaz preko vrhov in pozdravljam svojo ljubico tako prisrčno in vroče.«

V teh letih svojega bivanja v Ljubljani se je Kersnik jako živahno udeleževal društvenega življenja ljubljanskega. Bil je, kakor nam je gori pripovedoval Levec, član literarnozabavnega kluba, ki se je zbiral okrog Jurčiča. O tem klubu piše Franc

[1]) Slov. Narod, 1878, štev. 271.

Drenik,[1]) da sta ga ustanovila 1875 dr. Ambrožič in prof. Šuklje. Štel je 23 članov, katerih skupno fotografijo še hrani Fr. Drenik. Tedenski sestanki so se vršili najprej pri »Slonu«, potem v »Evropi«. V tem klubu je bil Kersnik pridobljen za neko drugo društvo. To je bila ljubljanska Čitalnica. To nekdaj tako živahno zbirališče ljubljanskega narodnega občinstva je bilo v tem času — kakor vse čitalnice te dobe — prišlo nekoliko iz mode. Čitalniške besede in veselice so bile slabo obiskane. Tedaj sta Drenik in Valenta — kakor pripoveduje prvi — ob priliki v literarno-zabavnem klubu obtožila baš mlade klubovce, da so krivi zastoja ljubljanske čitalnice, h kateri ne pristopajo niti kot člani. Na ta apel so takoj prijavili svoj pristop Šuklje, Jurčič in Kersnik. Ta korak je posnemalo še trinajst drugih klubovčev. »Društveno življenje je postalo živahneje, veselice, koncerte, plese — vse je prevel nov svež duh. Poprej so bili glavni aranžerji večinoma kupčijski sotrudniki, potem so pa prevzeli dober del vodstva dvorjanski Kersnik z nekaterimi kolegi.« Za aranžerje plesov je bil mladi Kersnik pravi specialist. Vodil je slovenske plesne zabave v Čitalnici, a bil je obenem s Polcem tudi v odboru slovensko-nemškega juristovskega plesa dne 5. februarja 1876.

V čitalnici je Kersnik tudi predaval o »razvoju svetovne poezije«. To predavanje, čigar končni pasus o realizmu sem že gori navedel, značilno osvetljuje Kersnikovo literarno obzorje in estetično smer njegovo. Zato naj sledi tu v kratkem ekscerptu po natisku

[1]) Slov. Narod, 1911, štev. 231.

v »Narodu«.[1]) Predavatelj izhaja iz znanstvene teorije, da ima vsaka stvar na svetu svoj postavni, v principu vedno enaki tek in razvitek, ki se vrši po neizpremenljivih prirodnih zakonih. Za zgled navaja nebesna telesa, katerih snov ali materija se nahaja v večnem boju »po vedno enakih zakonih«. Z občudovanjem omenja »večni naturni zakon«, po katerem iz pšeničnega zrna zraste v pomladi bilka, da se v poletju ziblje na njej težki rumeni klas, ki nosi zrna... Kolobar večnega prerojevanja... In hrast, ki je vzrastel na robu zelenega gozda, je ravno tako sad in žrtev naturnega zakona. »Tako pot hodi tudi žival in isto pot mora hoditi tudi človek. Predno je še fiziologija storila korak, smatrali so človeka kot stvar, ki nij podvržena naturnim postavam in močem...« A sedaj je dokazano, da je naš obstanek na zemlji odvisen od pogojev, »ki so čisto materijalni«. Koliko dokazov imamo v zgodovini za dejstvo, da priroda vpliva na človeka in človeštvo! Arabci so ostali v puščavi vedno divji narod, ko so zavzeli lepe dežele, so postali kulturni... Človeštvo neprestano napreduje, in sicer se vrši njegov napredek po vedno istih, neizpremenljivih zakonih. »Dela in ideje prejšnjih stoletij so steber denašnje kulture in naša dela bodo novi kameni k stebru civilizacije poznejših stoletij.« A predavatelj ne namerava govoriti o celotnem kulturnem toku, ampak se hoče pečati samo z ono jasno prikaznijo, ki spremlja človeštvo od početka po vseh potih in pri vseh rodovih, s poezijo. Tudi pesništvo hodi v eni vrsti z

[1]) Slov. Narod, 1876, štev. 41.

ostalo kulturo. »Kaj je poezija? Poezija v širjem pomenu je po estetičnej definiciji: Prosto, individuelno predstavljanje idealnega v primernej, popolnej obliki; to je sicer vsaka umetnost: slikarstvo, muzika, plastika i. t. d.... V ožjem pomenu pa je poezija ona umetnost, katera nam predstavlja lepe ideale ali uzore z besedo. Beseda je torej sredstvo, s katerim se poet svetu označi; zato pak ima ta umetnost največje polje, mnogo večje, kakor ga imajo barve ali črte, in ona je tudi najstarša umetnost, stara kakor človeški govor, in je ravno zato najbolj kosmopolitična, akoravno je v svojih posameznih delih vklenena v spone onega jezika, kateri jo je rodil.« — Nato zasleduje predavatelj razvitek kulture in poezije pri vztočnih narodih, Kitajcih, Indijcih, Egipčanih, Hebrejcih, Arabcih, Perzih. Navdušuje se zlasti za novoperzijsko, ki se je znebila »abstraktne mistike« staroperzijske literature, »in stopila na dan doneče in duhteče, in povsodi oznanovaje smijočega lica veselo pa praktično filozofijo življenja. Izrečem naj le imeni Firdusi in Hafis in kedó se ne bo pri imenovanji poslednjega spomnil onih krasnih glasov, ki jih je ubiral pevec iz Širasa, in v katerih doni inače vse, kar je najkrasnejše in najljubeznivejše na svetu, in ki se včasi bliskoma sè strupeno pušico obračajo v boj z neumnostjo, trcijalstvom in hinavstvom.« Potem prehaja Kersnik iz krajev »nebrzdane in neomejene fantazije« v kraje, »kjer je jasno solnce obsevalo divne umotvore grškega duha uže davno prej, nego je pričelo kristijanstvo svojo prerojevalno pot črez zapadno zemljo.« Orientalski rodovi so gle-

dali »le v čeznatorna bitja, ki jim jih je slikala njihova bujna fantazija, Grku je bil človek početek in konec vere in umetnosti, in iz prepričanja, da je zemlja edina domačija človeška, sta izvirala tudi ona sigurnost in oni mir, ki označujeta Grke v življenju in umetnosti. Potem našteva grške pesnike ter se ustavlja ob Lukianu, o katerem pravi, da ima kulturnozgodovinsko veljavo, »saj je sè svojimi satiričnimi zbadljaji pomagal pri propadu stare, trohnele vere v času, ko je nastopalo kristijanstvo svojo misijo na zapadu. On je bil Voltaire starega veka.« Po propadu rimskega carstva, ki ni imelo zmisla za izvirno poezijo, »je privihrala iz razvalin njegovih zastava krščanstva, ki je postala podloga modernemu slovstvu. Jaz menim tu etično dušo kristjanstva, nikakor pa ne dogmatičnega telesa. Karakteristikon vsacega dogmatizma je, da pospešuje napredek, dokler je njegovim namenom ugoden, ko ga pa jame prehitevati, postane ljut sovražnik vsacega napredka.« Poetična hčerka krščanstva je bila romantika... Potem je prišlo »slovstvo osvobojenja, in kar je bil Lukian staremu poganstvu in rimsko-bizantinskej družbi, to je Voltaire katolicizmu in deloma posredno razuzdanemu francoskemu dvoru.« Na razvalinah revolucije se rodi novoromantična šola. Takšen je razvitek poezije v Franciji in takšen v Italiji, Španiji, na Angleškem in Nemškem. Za konec sledi pasus o novem nastopajočem realizmu.

Iz tega predavanja Kersnikovega vidimo, da je pisatelj vkljub opreznemu tonu, ki ga je bila prinesla v slovensko javnost ominozna sloga, ostal neustrašen

propovednik naprednih idej, ki jih je razvijal v »Nedeljskih pismih«. Značilno in važno je poudarjanje znanstvenega pozitivizma, kateremu odgovarja odločno poudarjanje realizma, slonečega na znanstvenih premisah. Samo definicija poezije se zdi, da je vzeta iz kakšne starejše estetike, ker ne odgovarja povsem novi realistični doktrini Kersnikovi.

Marljivo je deloval Kersnik v dramatičnem društvu, v čigar odbor je bil poleg Murnika, Žagarja, Gutmana, Jurčiča, Pleteršnika, Erjavca, Levca in Stareta izvoljen že 12. septembra 1874. Postal in ostal mu je tajnik do 12. decembra 1878, ko se je preselil na Brdo. Bil je stalen obiskovavec slovenskih predstav in nekaj časa tudi »Narodov« gledališki kritik. Ob začetku sezone 1874/5 je dne 24. decembra v »Narodu« omenjal, pod kako težkimi okoliščinami začenja dramatično društvo svoje delovanje. Dasiravno odbornik društva, je ostal vedno strog in nepristranski recenzent, kar je poudaril ob priliki predstave »Godčeve pesmi« dne 9. januarja 1875: »Pravijo sicer, da mora diplomatičen recenzent posnemati vedno le velikodušno večino poslušalstva, pa nadejmo se, da nam bodo tudi nekatere lepe oči odpustile greh, ki ga storimo s tem, da smo tudi denes po svoji navadni trmi druzih mislij, nego imenovana večina, ter prav odkritosrčno in z najboljšim namenom povemo svojo sodbo.« Občutljive Talijine sinove in morebiti še bolj njene hčerke so stroge Kersnikove kritike zadevale tako v živo, da so se kmalu pojavile običajne pritožbe pri uredništvu. Dne 27. januarja 1875 je hvalil recenzent samo Kajzelja in

še tega ne brezpogojno: »Dobrodejno nas je razveseljeval gospod Kajzel v enodejanskej burki ‚Garibaldi', kažoč starega za slavo in slavna imena vnetega učitelja Ribača z jako naravno komiko brez vsake bedarije. Ta igralec je čuden; z rok, z lica, izpod kmetskega ‚pruštofa' kakor raz gosposkega cilindra mu gleda šaljiva maska komične muze, in pri vsakej stopinji, pri vsakem gibljeji ga spremlja veseli smeh gledalcev. Redko komu je občinstvo tako hvaležno, kakor njemu, pa tudi redko kedo zasluži hvaležnost v tako obilnej meri, kakor on. Eno bi želeli, kakor sploh nikdar nismo po vsem zadovoljni, namreč malo več nians; potem pak bodemo molčali, se le smijali in ploskali... H koncu naj še eno izpregovorimo. Gospod urednik nam je poslal v preudarek pismo, katero mu je došlo od nekod in v katerem pisatelj v imenu mnogih zahteva, naj gre slovenski gledališčni kritikar na Dunaj kritizirat, mesto da bi tako ostro sodil naše slovenske predstave. Dotičnemu gospodu in njegovim somišlečim odgovarjam le-to, da pravična in ostra kritika nikogar ne more žaliti in je vsak igralec zadovoljen, ako ga ostro sodi izobražen človek po svojem prepričanji, nego da ga hvali tak, čegar izobraženje spada na zadnjo klop zadnje galerije, kjer sedijo oni, ki se smejajo na vse grlo, kadar čujejo z odra besede: ‚Proklet hudič'.« — Kersnikove nepristranske kritike so gledališko umetnost slovensko blagodejno pospeševale, in že 18. marca 1875 je mogel kritik z zadovoljstvom konstatirati: »Spregovorili smo na tem mestu o tej in onej našo slovensko dramatiko zadevajočej stvari uže mar-

sikatero grajalno besedo; a veseli nas, da uže dolgo časa kaj takega nij bilo treba.« — Dramatično društvo je dotlej igralo in izdajalo v svoji »Taliji« take igrice, ki so laskale zabave željnim ljudskim instinktom in bile prikrojene povsem »in usum« narodne prebuje potrebnega »Delfina«. Kersnik je izkušal na odru pripraviti umetniški moment do veljave. Na občnem zboru dne 18. maja 1877 je poročal kot tajnik o delovanju društva in štirih izdanih zvezkih »Talije«. Pri debati je grajal Alešovec, da se ne izdaja in igra nič »ljudskih iger«, da se je slovenska vila ponaredila čisto po nemški in francoski. Asekurančni zastopnik Ivan Hribar mu je ugovarjal, češ, da je izšlo v društveni publikaciji že dovolj kratkih igric takega značaja. Kersnik pa je poudarjal, da je imel odbor dramatičnega društva pri izdavanju »Talije« vedno slovstvene namene tega zavoda pred očmi. Gledališče naj bo izobraževališče, a z igrami, kakor jih nasvetuje Alešovec, se bodo ti nameni javelne dosegli.

Pa še neke druge načelne ozire je imel Kersnik pri dramatičnem društvu pred očmi. Prizadeval si je, da zagospoduje kakor v literaturi tudi na odru — realizem. Dne 30. novembra 1877 je poročal v »Narodu« o predstavi Girardinove igre »Prestop žene«: »Pisana je igra na istej realističnej podlagi, ki označuje vsa dela novejše francoske literature, in ki ima to dobro stran, da predstavlja resnico, in da se ne lovi po nenaravnih, čmerikavo-sentimentalno izmišljenih prizorih, kakor smo jih preveč vajeni, bodi si žalibog pri mnogih nemških dramatičnih delih, ali pa ravno tako žalibog

pri redkih pridelkih naših domačih nadepolnih poetov.« V sezoni 1878/9, ko Kersnika ni bilo v Ljubljani, dramatično društvo ni prirejalo predstav.

Poleg dela pri čitalnici in dramatičnem društvu je Kersnika v tem času vrlo zanimala tudi p o l i t i k a. Zlasti l. 1875. je večkrat prihitel Jurčiču na pomoč. Njegovo pero je odlikoval svež in pogumen optimizem. V novoletni številki »Naroda« 1875 je priobčil premišljevanje »Na starega leta dan«. Razpravljal je v njem o minljivosti vsega, kar živi: »Kako resničen je izrek: človek je podoben zobu na strojevem kolesu; dokler stori svojo dolžnost, ga puste na mestu; a nihče mu ne privošči hvale. Ko se pa skrha, in ne opravlja več svoje naloge, ga izlomijo in vržejo v stran.« A to resnično, modro spoznanje nikakor ni podlamljalo njegovega mladostnega poguma niti v politiki, kjer je ta pojav vsakdanja prikazen. »Odtod izvira moderni, neplodni pesimizem. A ravno istina ovega izreka bi nas morala tirati k d e l u, k neumornemu delu, vsacega v svojem krogu. Malo, malo let je minolo, odkar je pri nas pognalo narodno življenje svoje drobne kali, in vendar so postale močne korenike iz istih. V dvajsetih letih je storil slovenski rod korak, kakoršnega nij storil noben rod v tako kratkem času.«

Tega vedrega optimizma se je držal tudi Kersnikov prijatelj Jurčič, ki je vkljub svoji pisateljski slavi neumorno vršil nehvaležno dninarsko delo žurnalista, zavedajoč se, da se njegovo vsakdanje mučno in naporno delo izpreminja sicer z vsakim prihodnjim dnem v makulaturo, a marsikatero seme vendar vznikne v

narodovi zavesti, če se tudi pozneje pozabi, kdo je bil njegov sejavec. Dušile pa so Jurčiča pri urejevanju »Naroda« neprestane konfiskacije. »Tožil je, da mu skoro ni več mogoče dela zmagovati«, kakor poroča Kersnik, pišoč po šestnajstih letih spomine [1]) na neko epizodo v slovenski žurnalistiki, ki naj jo tu opišem, ker je tudi Kersnik v njej igral važno vlogo. Stvar zadeva ustanovitev časnikarskega konsorcija, ki se je pod firmo Ω osnoval početkom l. 1875. v tesni sobici Auerjeve krčme v sedanji Wolfovi ulici. »Nekega večera — sami smo bili v ‚vagonu' — je izvlekel Jurčič iz desnega žepa svoje sive, obnošene suknje list ‚Naroda' ter ga vrgel na mizo z jeznim vzklikom: ‚Že zopet konfisciran! No, vi juristi, recite, jeli kaj povoda za to ali ne!' Čitali smo in čitali, a nam se je zdela konfiskacija tako neopravičena, kakor se je morala zdeti previdnemu uredniku, kakršen je bil tedaj Jurčič... Ne spominjam se več, v kateri glavi ostalih štirih se je rodila rešilna misel, a eden je dejal in trije drugi smo pritrdili: ‚Ti — mi ti spišemo po eden uvodni članek na teden! Juristi smo in pozorni bomo na to, da ne boš — konfisciran!' Šifro Ω sem nasvetoval jaz.«

Prvi članek je napisal dne 16. marca dr. Škofič pod naslovom »Javno poštenje in denar«. Bavil se je v njem s takrat aktualno Ofenheimovo pravdo na Dunaju, poudarjal potrebo narodnogospodarskih zavodov in izdal parolo: »Omika zavisi od blagostanja, recimo od denarja, in ker omika dela šele človeka sposobnega za uživanje državljanske svobode, zavisi

[1]) Zbrani spisi, V. str. 285.

tudi poslednja od denarja.« Temu članku je sledil dne 21. marca pod isto šifro Polčev sestavek »Germanizacija in uradi«, v katerem govori pisec zoper nemško uradovanje, ki so ga krivi »uradniki birokrati in bojazljivci, a deloma tudi stranke same, ker ne zahtevajo, kar jim gre«. Dne 24. marca je opisal dr. Škofič »barbare v Evropi« — Turke. Dne 27. marca je izpregovoril Kersnik o »naših sodnikih«. Člen VI. osnovnih drž. postav pravi: Sodniki so pri izvrševanju svoje sodniške oblasti samostalni in neodvisni. Ofenheimova pravda in Heinovo pismo v njej pa sta pokazala obratno resnico. Oporoka birokratičnega absolutizma goji: samopridno vdanost v višjo voljo. Egoizem je pogoj, vdanost sredstvo. Značajev nam manjka. Vse vleče na ušesa, kaj bi bilo »gori« ljubše. Strah in strah in povsod strah pred »višjim« — to je življenj naših sodnikov, njihova hrana, njihova vednost, njihov pravec. Iz časa absolutizma in reakcije so, zato so pomilovanja vredni. Vse upanje stavimo v mladino. — Dne 8. in 9. aprila sta izšla dva Križmanova članka »Za vednost«, v katerih se poteza pisec za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. »Če nečete za Slovence, pa napravite nemško univerzo v Ljubljani. Sčasoma bomo že priborili kakšna slovenska predavanja.« — Dne 27. aprila je označil dr. Škofič »naš boj za kulturo«. V Nemčiji se vrši pravkar kulturni boj. Kakor jezuiti v imenu Boga, tako uganjajo Nemci vse svoje nasilstvo v imenu kulture. V imenu kulture so hoteli tudi nas germanizirati, a vsled njihove kulture je ostal naš narod sirov, in če postaja v zadnjem času omikan, po-

staja navzlic nemškim šolam. O eni ideji se hrani celo stoletje. Tako idejo imajo tudi Slovani, in ta ideja je ohranitev narodnosti. Boj za narodnost je naš boj za kulturo, ker nočemo biti nemški govoreči idiotje. — Z ozirom na to, da je bil dobil ljubljanski zvonar Samassa od svojih delavcev poziv, naj se odpove nemškutarski svoji politiki, sicer bo trpelo njegovo podjetje, in je tej prošnji ugodil, je napisal Kersnik dne 28. aprila članek »Prvi sad« z geslom: Si vivis Romae, romano vivito more. »Mi vkup, oni vkup, ali kakor hočejo«, kliče Kersnik nemškutarskim obrtnikom. — Dne 8. maja razpravlja dr. Škofič o »Avstriji na vzhodu«. Madjari bi imeli radi dediščino po Turkih, a s tem bi prišli južni Slovani z dežja pod kap. Nemčija daje Avstriji južnovzhodno smer, da bi sama prodirala proti Adriji. Zato Avstrija ne potrebuje novih dežel. — Dne 9. maja popisuje Kersnik politični pomen »izjave čeških poslancev«. — Dne 16. maja govori Križman o »papirnatih zakonih«, češ, da je poslal Waser v štajerski slovenski okraj Nemca za sodnika vkljub temu, da predpisuje občni sodni postopnik iz l. 1871., da se imajo sodniki s strankami posluževati v deželi navadnega jezika. — Dne 27. maja priobčuje dr. Škofič članek »Naše orožje«, ki je samo obrambno proti nemškemu napadalnemu. — Dne 6. junija popisuje Križman »vnanjo nemško politiko« in proglaša geslo: Svoji k svojim! — Dne 23. junija odgovarja Polec na Laibacherično trditev, da Slovani kalimo mir, ker baje časovnemu teku nasproti gojimo sovraštvo do drugih narodov. Temu nasproti konstatira Polec: Nemško-

tarjev ne sovražimo, zaničujemo jih. — Članek z dne 27. junija »Barbarizem v slov. krajevnih imenih« je zopet Kersnikov. Z razpisom c. kr. kranj. dež. predsed. z dne 25. septembra 1857 je izdala vlada po grofu Chorinskem neki imenik krajev v slov. in nemškem jeziku. Čemu te nemške prestave, ki so pogosto kuriozne in smešne, kakor nekatere izmed njih pisec navaja. — Dne 9. julija razvija dr. Škofič pravi pravcati revolucionarizem v sestavku »Mir našega časa«. Sestanki ministrov in kronanih glav so na dnevnem redu. Segajo si v desnice, zraven pa preže, da podero bratasovražnika. To je mednarodno hinavstvo. Vojne so sedaj žalibog še potrebne. Konference se vrše, ker neče biti nihče odgovoren za prokletstva narodov. Seveda so ta proklestva še precej onemogla, dokler ne vzemo narodi sami krmila svoje usode v roke. To pa ne bo, dokler bo ljudstvo molilo malika v podobi e n e g a človeka, in mednarodni mir bo le premirje. Dne 11. avgusta priobčuje Kersnik članek »Signum temporis«, v katerem izvaja: Združeno nemško cesarstvo se je pripravljalo v literaturi dolga desetletja. Slabotne vlade malih nemških državic niso imele moči, da prekrižajo pot temu razvitku. Pruski orel je raztegnil peroti nad njimi. Pot so mu krčili razni »schützen- und sängerfesti«. Avstrijska krona je sicer še dolgo gojila tiho idejo nemškega cesarstva pod habsburškim žezlom in ni rada videla teh slavnosti. Toda naše nemško-nacionalne vlade so k temu molčale. Dandanes bi morala krona paziti, da si ohrani vsaj Avstrijo. A evo! V Stuttgartu se je vršila peta strelska

slavnost. Na njej je izpregovoril ljubljanski c. kr. vladni svetnik Stöckl impertinentno primero, da kakor je kraljica Adrije, prelepi Trst, tudi kraljica med nemškimi mesti, se sme isto reči tudi o Stuttgartu. — Dne 1. septembra je priobčil zopet Kersnik že gori navedeni članek »Pomagajte kmetu!« — Dne 10. septembra je govoril Križmanov članek »Mejnarodna krivica« o konferenci v Haagu, kjer se je obsodil južnoslovanski vstanek in se je sultanu izrekla želja, da bi upor kmalu zatrl. — Dne 15. septembra je izšel usodepoln članek Škofičev[1]) »Nevarnost za Avstrijo«, ki je zapadel državnemu pravdniku in povzročil, da je konsorcij Ω malone povsem utihnil.

Dr. Škofič razbira razloge, zakaj Avstrija ne trpi, da bi postali Bosna in Hercegovina samostojna južnoslovanska država. Bati se je baje, da bi ne bila taka država središče, okrog katerega bi se prej ali pozneje zbrale vse južnoslovanske dežele. Da bi Avstriji ne pretila večja nevarnost od nobene strani! Saj bi bila vendar nova samostojna država najboljša soseda Avstrije, ker bi bila urejena država, kakor je Srbija; brez ovir bi se avstrijski industriji odprli njeni trgi. Avstrija bi bila učiteljica nove sestre v državnem življenju. In avstrijski Slovani — uzadovoljeni v svojih pravičnih narodnih zahtevah — bili bi tudi zadovoljni v svojem starem domu. Vzrok bojazni je drugi. Avstrijski državniki, ki so Nemci in Madjari, bi ne mogli več tako

[1]) Imena piscev posameznih člankov mi je označil gosp. dvorni svetnik Polec. Hvala mu!

tlačiti svojih Slovanov, ko bi imeli še eno urejeno in krepko slovansko sosedo. Toda ali bo sedanji položaj avstrijskih Slovanov večen? Tempora mutantur. Avstrijski državniki se boje samo za svoj sistem germaniziranja, vsled česar imajo rajši Turka za soseda, ki jim pri njih poslu ne dela nobenih ovir. Pristaši Bismarckovi hočejo iti sigurno in varno proti Adriji. — Ta članek in še tri druge notice o vstaji je državni pravdnik Persche zaplenil, članek v zmislu § 65 lit. a d. z., notice v zmislu § 308 d. z. in zapečatil 636 izvodov »Naroda«. Drž. pravdnik je v svoji utemeljitvi poudarjal, da ima »Narod« tendenco, podpirati združitev vseh južnih Slovanov v eno državo. Članek trdi, da bi bili avstrijski Slovani z ustanovitvijo nove države uzadovoljeni, ker bi tja gravitirali, s čimer se izraža želja, da bi se avstrijski Slovani odtrgali od Avstrije. S tem pa se ščuje zoper državo in ustavo.

Jurčič se je proti konfiskaciji pritožil. Ugovorna obravnava se je vršila 4. novembra. Predsedoval je Kapretz, votanta sta bila Leitmeier in Pessiak, zapisnikar Gertscher, drž. pravdništvo je zastopal Persche, ugovarjal je Jurčič sam, ki je izvajal, da državni pravdnik potvarja besedilo članka. V njem se ne trdi, da bi bili avstrijski Slovani šele z ustanovitvijo nove države uzadovoljeni, tudi se ne pravi, da bi mi tja gravitirali. Zoper avstrijsko ustavo ni v članku niti besedice. Pri posvetovanju je Leitmeier predlagal, da se ugovoru ugodi pritožba zoper § 65, ker res ne ščuje proti državi, potrdi pa naj se ščuvanje zoper Nemce in Madjare v zmislu § 302. Ostale tri notice naj se

oproste. To je tudi obveljalo. In corpore navzoči konsorcij Ω je dobil torej le delno zadoščenje. Imè člankarjevo se sicer pri obravnavi ni imenovalo. Vendar je bil že čez dva meseca avskultant dr. Škofič premeščen iz Ljubljane v Kostanjevico.[1]) Firma Ω se je pojavila pozneje v »Narodu« samo še redko, n. pr. dne 14., 18. in 19. aprila 1878. Prvi članek je bil Kersnikov.

Literarno delovanje Kersnikovo v tem času je obstajalo najprej iz podlistkov, ki jih je priobčeval v »Narodu«. Dne 13. septembra 1874 je izšel njegov že l. 1872. napisani feljton »Corpus juris«.[2]) Dne 16. nov. 1874 je začel objavljati svoje poetične silhuete »Raztreseni listi«, ki so izšli petkrat do konca 1874. Dne 7. marca 1875 je bil priobčen v »Narodu« njegov feljton »Bojanov Matejka«,[3]) kratka povestica o Tržačanu s pretresljivo tragiko: mlad fant pastir se zaljubi v gospodarjevo hčer, vsled česar ga gospodar zapodi od doma. Končno ga ubije drevo v gozdu. — Dne 11. aprila 1875 je prinesel »Narod« Kersnikovo nežno sličico »Pomlad«,[4]) dne 31. oktobra 1875 kratkočasno kramljanje »Mokra poezija«, v katerem avtor izhaja od stavka, da je mokrota pogoj vsega življenja. Pisal bi filozofijo mokrote, pa žalibog, svet se dandanes ne bavi več z modrostjo, in tako se pogubi marsikatera misel in beseda, ki bi zaslužila boljše usode. Potem pri-

[1]) V tem zmislu se naj popravijo deloma napačni spomini Kersnikovi o tej pravdi v Zbr. spisih, V. str. 286—7.

[2]) Glej Zbr. spisi, VI. str. 171.

[3]) Slov. Narod, 1875, štev. 54.

[4]) Glej Zbrani spisi, VI, str. 253.

haja k najžlahtnejši mokroti, k zlati vinski kapljici. Pil je Noe in Lot, pili so Grki in Rimci, Ovid in Horac in tudi naš narod postane pri kupici poetičen. V dokaz navaja mnogo mičnih šaljivih narodnih pesmi, dokler se končno ne ustavi ob svoji ljubljenki »mokrocvetoči rožici poezije«, o kateri beseduje z zanosom.

Obnovitev Stritarjevega »Zvona« je napolnila Kersnika, kakor smo videli, z navdušenjem. Takoj se je prijavil uredniku za sotrudnika. Stritar mu je že v listnici prve številke odgovoril: »J. K(ersnik) v Lj. Prejeli; dobro! Vi ste stari ostali.« Sodeloval je pri »Zvonu« 1876 in 1877 s pesmimi, ki pa so bile po večini starejšega dijaškega datuma. Ali je bila med temi tudi kakšna izmed onih pesmic, ki jih je, kakor smo gori videli, pel svoji zaročenki, se ne da dognati. Najbrže ne. V zadnjih treh letih Kersnik ni bil več sotrudnik Stritarjevega »Zvona«.

Veliko bolj nego Stritarjeva, ga je privlačevala Jurčičeva osebnost. Bil pa ni samo oseben prijatelj Jurčičev, ampak tudi njegov estetičen enomišljenik. Oba sta bila realista. Ta družba je bila za Kersnika odločilne važnosti. V njej je vzniknil in se okrepil Kersnikov novelistični talent, iž nje je izšel pripovedovavec, kateremu je po Jurčičevi prezgodnji smrti pripadla neposrednja dediščina prvega slovenskega realista.

Ko je pričel Jurčič 1876 izdajati svojo »Slovensko knjižnico«, se je Kersnik takoj uvrstil med njene sotrudnike. Pod pokroviteljstvom in pač tudi vplivom svojega prijatelja je napisal koncem l. 1875.

in začetkom l. 1876. svoj prvi roman »Na Žerinjah«, ki je izšel dne 3. junija 1876. Ta roman je dvignil Kersnika na mah med prve slovenske pripovednike prav posebnega, individualnega kova. V njem je pisatelj spretno risal kranjski grajski milije, iz katerega je po rodu izhajal sam, in postavil v Anici svoji izvoljeni devojki Lojzki lep literaren monument. Roman takoj ob svojem pojavu ni izzval kritike, a tem marljiveje se je čital. Šele v prihodnjem letu je poudaril Stritar eno črto novega pripovedovavca, s katero je prednjačil Kersnik še dolgo pozneje četici slovenskih beletristov; ta črta je bila njegovo fino in sigurno opazovanje in risanje družbe, zlasti ženske boljših meščanskih krogov. Kersnik je uvedel slovensko pripovedno muzo s spretno roko na — parket, na katerem je bila njena noga dotlej tako nesigurna. »Vsi naši pisatelji imajo malo sreče sè ženstvom; ne, preveč sem rekel; Janko Kersnik, ki je s pervim svojim romanom ‚Na Žerinjah' s tako lepim uspehom stopil v kolo romanopiscev, da se smemo nadejati najlepših del iz njegovega peresa — Janko Kersnik se zna kaj ljubeznjivo in gracijozno sukati z ženskim spolom, tudi po parketu!«[1])

Prihodnje leto se je povrnil Stritarjev list še enkrat h Kersnikovemu romanu in se v posebnem članku temeljito bavil ž njim.[2]) Kritik Gornik pravi, da je s posebnim veseljem bral ta roman; dasi ima na sebi še vse hibe prvenškega spisa, priča vendar jasno, da

[1]) Stritar v Zvonu, 1877, str. 78.

[2]) Zvon, 1878, str. 93.

je Kersnik nenavadno nadarjen pisatelj. Kritik bi imenoval delo rajši novelo, kar je tudi v resnici, okvir, ki se v njem suče dejanje, je za roman pretesan. Nedostaja mu one dobrodejne obširnosti, v kateri se izprehaja romanova tehnika, raznih refleksij in epizod, ki kakor arabeske dičijo glavno dejanje. Kersnik zna dobro risati značaje, posebno ženske, razpolaga z lepimi podobami, ki dušo uberó. Posebna spretnost v oblikah, globoko čuvstvo, topli izrazi, gladek jezik značijo pisateljevo delo. Pravega junaka skoraj ni, dejanja oseb niso vedno zadostno motivirana. Zakaj se n. pr. Veronika razpre z Rogulinom? Ana je naslikana z vso tenkočutnostjo. Kritiku ugaja tudi prizor v kmetiški sobi. To so korenjaške podobe. Kersnik je v kmetiški izbi ravno tako domač, kakor na parketu. German in Rakec sta izvrstna tipa, vsak svoje vrste. Amelijina skrivnost je srečno zamišljena in krepko deluje, a rešena je neverjetno in napačno, ker je imela Amelija vzrok misliti, da njen ženin Solski ni mogel usmrtiti njenega brata, kar se tudi na koncu izkaže. Avtor je hotel najbrž od kraja položiti v osnovo dejanja zlodejstvo, ki bi dajalo vsej povesti zloveščen značaj in viselo nad dogodki kot usodno prokletstvo. A pozneje je to opustil. Vkljub tem hibam se smemo nadejati od Kersnika še lepih del.

Na Brdu.

Avstrija pod Taaffejem. — Dne 15. februarja 1879 je bil imenovan takratni tirolski deželni predsednik grof Taaffe, tovariš in součenec cesarjevih mladih let, za notranjega ministra v Stremayrovem prehodnjem ministrstvu. Pripravljanje novih volitev za državni zbor, ki je imel biti skoro razpuščen, je prišlo torej v njegove roke. Nemški liberalizem, ki se je imel kot opozicija za dovolj močnega, da zdrobi novo vlado, kateri je njegov vodja dr. Herbst prerokoval samo štirimesečno življenje, se je začel drobiti, cepiti in razkrajati. Zaupanje krone je bil izgubil ob času okupacije, zaupanje volivcev s svojo gospodarsko politiko. Klerikalci in dunajski demokratje so rastli liberalcem čez glavo.

Volitve, ki so se vršile v juliju 1879, so izpadle za Taaffeja povoljno. Dne 12. avgusta je stopil Taaffe na čelo novega kabineta. Stremayr je prevzel pravosodstvo in vodstvo naučnega ministrstva. Da bi se privabili Čehi v parlament, je bil imenovan za češkega ministra-krajana dr. Pražák. Taaffe je še vedno mislil, da bo mogel sestaviti vlado iz vseh večjih strank, zato je pozval tudi nekaj pristašev nemške levice v kabinet. A nemški liberalci so se dalje kujali in ostajali v opo-

ziciji. Deloma razočarani so bili sicer tudi federalisti, ker so upali, da je končno nastopila čisto njihova doba. Mislili so, da pride zopet Hohenwart na krmilo. To se sicer ni zgodilo, a vendar so mogli staviti mnogo svojih upov na Taaffeja, ker je bila krona obenem ž njegovim imenovanjem izdala geslo sprave med narodi. Za trdno so pričakovali, da bo tudi Taaffe kot ministrski predsednik izvedel ta sporazum. Ta je v resnici takoj začel posvetovanja s Čehi, ki so se dne 16. septembra ugodno končala. Čehi so dobili obljube glede ravnopravnosti v uradih in pravičnejše volilne reforme; dovolilo se jim je tudi, da smejo stopiti v parlament z izjavo proti decembrski ustavi.[1]) Dne 23. septembra so Čehi končno sklenili, opustiti svojo dolgoletno abstinenco v državnem zboru.

Dne 7. oktobra se je sešel novoizvoljeni državni zbor. Grof Hohenwart je sestavil iz Slovanov in nemških klerikalcev 57 članov močno »pravno« stranko in jo ponudil vladi na razpolago. Čehi so šteli 54, Poljaki 57 članov. Nemška levica je imela 145 članov. Divjakov je bilo 40. Federalistično-konservativna stranka, na katero se je mogel v prvi vrsti zanašati Taaffe, je bila torej premajhna, da bi takoj pričela boj za izpremenitev ustave. Morala se je zadovoljiti s Taaffejevo obljubo, da bo vlada uvajala njene zahteve in želje upravnim potom v življenje. V prestolnem govoru je cesar dne 8. oktobra s posebnim zadoščenjem pozdravil Čehe, ki so »brez škode za njih pravno

[1]) Prim. Kolmer, o. c. III. 7.

prepričanje stopili na tla občnih obravnav.«[1]) Cesar je izrazil upanje, da bo pod novo vlado nastopila »sloga in zmernost«. Za zborničnega predsednika je bil izvoljen dne 14. oktobra kandidat desnice in vlade grof Franc Coronini. Prvo podpredsedniško mesto je zavzel Smolka, drugo pa je pripadlo slovenskemu poslancu pl. Goedelu-Lannoyu. Dne 23. oktobra je sprejela državna zbornica adreso, ki jo je bil izdelal grof Hohenwart. V njej je zlasti poudarjal željo, ki jo je bil izrazil že cesar v prestolnem govoru, da bi se zbornici posrečilo, »z božjo pomočjo doseči splošno spravo in sporazumljenje« različnih narodnosti v Avstriji.[2])

Dne 29. oktobra se je pričela adresna debata, pri kateri je nastopila vladna pravna stranka jako samozavestno. V opozicijo potisnjeni ustavoverci so morali preslišati nekatero grenko resnico. Pod Taaffejevim geslom »sprave in sporazumljenja« so začele frakcije, združene v pravni stranki, razvijati svoje zahteve. Nemški klerikalci so začeli boj zoper novodobno šolo in konfesionalne postave. Dr. Rieger, ki se je po 16 letih zopet pojavil v parlamentu, je rekel ustavovercem, da nimajo niti obične pravice vsake opozicije, vse kritizirati, ker bi kritizirali samo svoje delo. Na

[1]) Kolmer, l. c. 15.

[2]) Izvajajal je med drugim: „Vestno spolnovanje ustavnih določeb o ravnopravnosti narodov bo najbolje sredstvo, da se ustava vsem narodom prikupi... Deželni zbori so v prvi vrsti poklicani braniti pravice kraljestev in dežel". (Slovenec, 1879, štev. 120.)

levi strani zbornice bi morala vedno viseti tablica z napisom: Ipse fecit. Dne 30. oktobra je razvil Taaffe program nove vlade in rekel: »To ministrstvo ni nikakšno strankarsko ministrstvo, ne bo in ne sme biti táko; ako bi bilo strankarsko, bi ne bilo sposobno, zavzemati posredovalno stališče nad in med strankami.« S temi besedami je dal ime novi vladi, ki se je rada imenovala »nadstrankarsko«.

Slovanski avtonomisti so želeli izpremembe ustave tihim ustavnim potom s pomočjo decentralizacije državne uprave, ker vladna večina ni bila dovolj močna za odkrit boj. Pri adresni debati je zmagal Taaffe z borimi 21 glasovi večine. Da bi se prikupila kroni, najmočnejši zaščitnici Taaffeja, je večina krepko podpirala od vlade predloženo revizijo brambnega zakona. Slovenec Klun se je vneto potezal za dovolitev povišanega števila rekrutov. Gosposka zbornica je sprejela brambno predlogo enoglasno. Na državne poslance pa je izkušala vplivati krona, kar je Schönerer javno grajal. A vkljub temu se v zbornici zanjo ni mogla dobiti dvetretjinska večina. V svrho njene dosege se je sestavila skupna konferenca iz obeh zbornic. Medtem pa se je opozicija drobila, vpliv krone in gosposke zbornice je deloval, in skoro je bila dvetretjinska večina gotova. Levica se je čisto razdisciplinirala, vlada je sijajno zmagala. Posamezne frakcije levice so se vzajemno dolžile izdajstva. Ime »ustavoverna stranka« je prišlo ob kredit, kolikor bolj so se uveljavljale radikalne nemške struje. Nazadnje si je ohranila to ime samo še stranka nemškega vele-

posestva. Ostala opozicija pa je zapadla nemškemu radikalizmu. V vnanji politiki je bil najvažnejši dogodek sklep nemško-avstrijske zveze dne 7. oktobra 1879, ki sta jo sklenila Bismarck in odstopajoči grof Andrássy (dne 8. oktobra je prevzel vnanje ministrstvo baron Heymerle). Slovani so to zvezo vedno pobijali, ker je ovirala v notranji politiki od Slovanov zahtevano federalizacijo Avstrije.

Ko je vlada imela brambno predlogo in finančne potrebe pod streho, so nastopile večinske stranke z zahtevo, da se jim v povračilo izpolnijo obljube prestolnega govora. Posamezne stranke večine so prezentirale Taaffeju račun. Ravnopravnost je postala os, ki so se okrog nje vrtile vse zahteve novih vladnih strank. Nastopil je čas, da se prične rušiti okoreli nemški centralizem. Prvo peticijo so bili izročili Taaffeju že takoj po njegovem imenovanju Slovenci. A Taaffe je moral gledati, da uzadovolji najprej Čehe. Ti so mu podali dan pred otvoritvijo državnega zbora memorandum na cesarja, ki ga je z odobravanjem sprejel, samo zmernost jim je priporočil. Prvi del češke spomenice je zahteval ravnopravnost češčine pri uradih, drugi del ravnopravnost na praškem vseučilišču potom utrakvizacije tega zavoda, tretji del je terjal ravnopravnost na srednjih šolah, četrti na obrtnih. Češke zahteve je izročil cesar posebni ministrski konferenci, ki se je konstituirala pod predsedstvom ministra Pražáka. Razume se, da so Nemci protestirali proti tej spomenici. Za Čehi na Češkem in Moravskem so prišli s svojimi zahtevami v marcu

1880 tudi sleški Čehi in Poljaki. Samo Malorusi niso mogli od Taaffeja ničesar pričakovati, ker se je bil preveč vdinjil Poljakom. Imeli so sploh samo tri poslance. Nemški klerikalci v Hohenwartovem klubu so ponudili Slovanom pomoč, zahtevajoč v povračilo, da jih Slovani podpró v njihovem boju za cerkvene zahteve. Velik del Slovanov se je priklopil reakcionarcem, vsled česar je cerkev zopet zavzela svojo izgubljeno pozicijo v državi.

Materijalno stanje države je našel Taaffe v slabem stanju. Bosenska okupacija je bila požrla lepe denarje. Kmetiški stan so tlačile nenavadne ujme, slabe letine, trtna uš in živinska kuga. Da dvigne državne finance in odpomore kmetiški bedi, je moral novi ministrski predsednik iskati novih davčnih virov. Izdalo se je geslo: rešiti malega moža. Vlada je vzela v roke omejitev gospodarske spekulacije. Mobilnemu kapitalu se je napovedala vojna. Srednjemu stanu je vlada izkušala pomagati na ta način, da je potom prohibitivne zakonodaje odpravljala gospodarsko konkurenco, poviševala carine na mejah, zabranjevala uvažanje inozemske živine. Taaffe je obljubil na Hohenwartovo interpelacijo, da hoče zlasti skrbeti za kmetiški stan s predlogami o komasaciji ali zloževanju posestev, z reformo pridobninskega in dohodninskega davka kakor tudi pristojbinskega zakona, z borbo zoper živinsko kugo, s kontrolo kreditnih poslovanj, s pristojbinsko olajšavo pri dediščinah, z melioracijskim zakonom, pomnožitvijo strokovnih šol in znižanjem železničnih tarifov. Dne 23. novembra 1881

je predložil trgovinski minister Pino zbornici zakonski načrt poštne hranilnice, ki je začela dne 12. januarja 1883 poslovati.

Ko je Taaffe končno uvidel, da zastonj upa na sodelovanje nemških liberalcev in da se more zanašati samo na pravno stranko in Poljake, je končno ugodil želji vladnih strank in iz kabineta odstranil one ministre, ki so veljali za ustavoverne: Horsta, Cherteka, Korba in Stremayra. Zlasti padec poslednjega, ki je upravljal naučno in justično ministrstvo, so Slovani navdušeno pozdravili, ker je bil hud germanizator. Dne 18. februarja 1880 sta bila imenovana nekdanji kranjski deželni predsednik Conrad in baron Kriegsau za naučnega, oziroma za finančnega ministra. Stremayr je zaenkrat še obdržal pravosodje. Pri budgetni debati v aprilu 1880 so začeli Slovani vedno glasneje klicati po decentralizaciji uprave in avtonomiji, zlasti Poljaki so zahtevali popolno polonizacijo Galicije in poljščino kot notranji uradni jezik. Nemški liberalci in ustavoverci so trdovratno odklanjali vsak stik s Taaffejevo vlado in dne 13. aprila s pomočjo malkontentov večine za dva glasova odpovedali Taaffeju dispozicijski fond. Ta demonstracija je povzročila, da se je Taaffe odločneje približal federalistom in izdal dne 20. aprila 1880 takozvane Stremayrove jezikovne naredbe. S temi akti, izdanimi sicer samo za Češko in Moravsko, se je zrušila nemška centralistična uprava. V njih se je zapovedovalo, da morajo sodišča v vsej deželi reševati vloge v tistem jeziku, v katerem jih stranke vlagajo. To je bila prva

jezikovna ugoditev zahtevam češkega memoranda, ne sicer popolna, ker Čehi so zahtevali češki notranji jezik, vendar jako važna. S temi naredbami je Taaffe izpodkopal ponosne stavbe nemškega liberalizma in pognal Nemce v skrajni radikalizem ter protiavstrijska stremljenja. Odslej je začelo odmevati po vseh nemških gozdovih, da je v Avstriji nemščina v nevarnosti. S Slovani so držali samo nemški klerikalci v upanju, da dosežejo odpravo konfesionalnih in šolskih postav. Tega sicer niso dosegli, a tiho se jim je marsikaj dovoljevalo na ta način, da se dotične postave niso strogo izvrševale. Tudi bivšemu liberalcu Stremayru so klerikalci izpodnesli stolec v naučnem ministrstvu in posadili nanj uradnika Conrada. Na novega naučnega ministra so se obrnili sedaj zlasti Slovani s svojimi narodnimi zahtevami glede šolstva, to tembolj, ker je Conrad takoj ob otvoritvi naučno-budgetne debate izjavil, da je vlada pripravljena izpremeniti šolske zakone na podlagi doseženih izkušenj. In takoj se je med naučno debato razlegel od vseh slovanskih strani en sam, dolgo zadrževan glas: ravnopravnost in zadovoljitev kulturnih potreb vseh narodov. Dne 6. februarja 1880 je zahteval Jireček, da se ustanovi češka univerza. Njegova resolucija je bila sprejeta pod pogojem, da se praško nemško vseučilišče ne sme utrakvizirati. Conrad je črtal v budgetu za 1880 dve postavki za nemški ljudski šoli, namenjeni vojaščini, v Dubrovniku in Zadru. Za češkimi šolskimi resolucijami so sledile tudi druge slovanske in bile sprejete.

Medtem ko se je nemški liberalizem še naprej drobil in sta nastajali iž njega drobcev stranka nemških demokratov (poznejša ljudska stranka dunajskih antisemitov) in radikalna stranka schönererjancev, se je Taaffe polagoma povsem osvobodil centralističnih elementov v kabinetu in dne 26. junija 1880 popolnoma odslovil Stremayra, Horsta in Korba, na mesto finančnega ministra Kriegsaua pa je poklical Poljaka Dunajewskega. Dne 14. januarja 1881 je imenoval za justičnega ministra Čeha Pražáka, trgovinski portfelj pa je dobil baron Pino. Tako je zadobilo ministrstvo docela federalistično lice. Slovani so prišli naposled do besede in nekaterih pravic. Žal samo, da so stali Poljaki, ta najbolj egoistična slovanska stranka, na čelu nove vlade. Vendar se jim mora priznati zasluga, da je njihov zastopnik Dunajewski s srečnimi finančnimi operacijami — seveda tudi z najrazličnejšimi davki — spravil državne finance zopet v ravnotežje. Vlada je dobila na ta način trdno podlago, posebno še potem, ko je grof Hohenwart skoval iz vladnih strank takozvani »železni obroč«. Slovanska narodna ideja je končno dobila duška in je visoko zaplamtela. Markanten izraz ji je dal dr. Rieger dne 16. februarja 1882: »Nacionalna ideja je enkrat tu, je in je bila brez nas pred Taaffejevim ministrstvom in bo ostala po njem. Ona je gonilna ideja našega časa, kakor je bila v srednjem veku verska ideja... Najvažnejša ideja je, ki države tvori in razdira... Ako jo hoče Avstrija vpoštevati in biti vsem narodom pravična, se nima nič bati od nje.« Nemci so se proti slovanski narod-

nostni ideji borili, kolikor so se mogli, a vse, kar so ji mogli očitati, je bilo, da podira enotnost in moč države. Plener, ki je po Herbstu postal voditelj nemške levice, je rekel dne 29. aprila 1881: »Zahteva absolutne ravnopravnosti je zmota, ker v življenju posameznika in narodov ni absolutne enakosti, in nenemške narodnosti v Avstriji morajo sprejeti v interesu avstrijske države neko mero, ne rečem podrejenosti, ampak priznanja izvršivših se nacionalnih dejstev.«[1]) A vse to ni nič pomagalo. Celo Slovenci so l. 1882. dobili Pražákove naredbe, ki so določale rabo slovenščine v uradih. Prihodnje leto je zaukazal isti justični minister, da se morajo spodnještajerski uradniki naučiti slovenščine. In leta 1885. je izdal odlok, s katerim je proglasil za Koroško slovenščino kot v deželi običajen jezik.

Tudi v šolstvu so začeli Slovani zahtevati večjih pravic. Čehi so vstopili pod tem pogojem v državni zbor, da dobe svojo visoko šolo. Dne 9. februarja 1881 je naznanil naučni minister Conrad v budgetnem odseku, da se bo ustanovilo posebno češko vseučilišče v Pragi, ker so Nemci odločno odklanjali utrakvizacijo stare praške univerze. Končno so se vdali tudi Nemci in dovolili v Pragi dve raznojezični univerzi, ki naj obe nosita staro ime »Carolo-Ferdinandea«. Čehi bi bili radi otvorili svoje vseučilišče že v jeseni leta 1881. A gosposka zbornica je tozadevni zakon zavlačevala. Pri debati o njem je bil celo naš Miklosich zoper delitev, češ, »kar nas druži, to je zgo-

[1]) Kolmer, l. c. str. 232.

dovina in nemški jezik, ki mora biti državni jezik, naj je kot tak z zakonom določen ali ne«. Dne 15. februarja 1882 je bil zakon o delitvi praške univerze sprejet. — Za Čehi so predložile tudi druge narodnosti večine vladi svoje visokošolske zahteve, zlasti Italijani in Slovenci. Nemci so zahtevali v odgovor na take predloge v vsakem zasedanju boljšo dotacijo za že obstoječe nemške univerze in boljše prostore. Dosegli so marsikaj, manjše narodnosti nič. Te so morale še dalje pošiljati svoje dijaštvo na nemške visoke šole, na katerih so se kmalu začele ponavljati praske raznorodnih dijakov. V oktobru 1884 se je otvarjalo novo poslopje dunajskega vseučilišča, zaradi bojazni pred dijaškimi nemiri brez vsakih javnih slovesnosti. Ker so se zahtevale vedno silneje tudi narodne srednje in ljudske šole in so se Nemci začeli bati za svoje šolske postojanke v slovanskih in italijanskih krajih, so ustanovili v marcu 1881 svoj »Schulverein«.

Medtem ko je vlada na vse načine izkušala priti na pomoč malemu možu na kmetiji in v obrti, je zadrževala organizacijo tovarniških delavcev, ker so se hoteli družiti na podlagi zmagujočega socialnodemokratičnega programa. Podpirala je razvitek krščanskega socializma, organizirani proletariat pa je ovirala z vojaško silo pri zborovanjih in stavkah. Uvajala je preiskave, rabila konfiskacije, iztiravanje. To je gnalo nekatere vročekrvneže v anarhizem. Anarhistični izgredi so bili zlasti po l. 1882. na Dunaju na dnevnem redu, tako, da se je moralo dne 20. januarja 1884 proglasiti nad Dunajem obsedno stanje. Za obletnico te

proglasitve je predložila vlada zbornici na dve leti proračunano socialistično postavo, ki naj bi zadušila novo gibanje. Ta postava je bila ponarejena po nemški in je obsegala drakonske odredbe zoper shodno, društveno in tiskovno pravico. Med leti 1878 do 1884 je bilo samo na Češkem obsojenih 249 socialistov, in dunajska policija je v tem času izgnala iz države 369 državljanov.

Taaffe se je obotavljal razpustiti pod Auerspergom izvoljene deželne zbore z nemškoliberalnimi večinami. Politično borbo je hotel omejiti na centralni parlament. Šele v maju 1883 sta bili odpuščeni nemški večini češkega in kranjskega deželnega zbora. Takoj sta jima sledili po novih volitvah — slovanski večini. Dne 22. aprila 1885 je cesar s prestolnim govorom zaključil prvo sesijo Taaffejevega državnega zbora, pohvalil njega delovanje in s posebno zadovoljnostjo konstatiral, da so prišle finance zopet v ravnotežje.

Poleti 1885 so se vršile nove volitve v državni zbor. Večina se je bila nanje že pripravila zlasti z volilno reformo, ki je podprla ne samo vlado, ampak tudi malomeščansko idejo. Dne 23. marca 1882 je bil namreč parlament dovolil volilno pravico »petakarjem«, to se pravi: vsem, ki plačujejo z deželnimi dokladami vred vsaj pet goldinarjev neposrednjih davkov ali imajo tudi pri manjšem obdačenju pravico voliti v občinski zastop. Ta pomnožitev volivcev iz majhne obrti in kmetijstva je prišla vladi in slovanskim strankam v prid. Pri novih volitvah je nemška levica izgubila 15 mandatov, tako da jih je imela samo še 131.

Slovanov je bilo izvoljenih 157, Italijanov 16, Romunov 5. Dunaj so pričeli osvajati krščanski socialisti pod vodstvom drja. Luegerja, ki je šel v boj proti židovsko-liberalnemu meščanstvu. Edini liberalec, ki je na Dunaju prodrl (v okraju Leopoldstadt), je bil profesor Suess.

Dne 26. septembra 1885 je otvoril cesar parlament s prestolnim govorom, v katerem je zatrjeval, da bo vlada, varujoč enotnost in moč države, v vseh deželah in narodih gojila duševne in gospodarske interese. Poslancem je priporočal cesar zmernost. Vladni program in sistem sta ostala zaenkrat neizpremenjena; ministrske portfelje so obdržali zaupniki nemško-klerikalnih in slovanskih skupin. Za zbornič-nega predsednika je bil izvoljen dr. Smolka, mesto drugega podpredsednika se je sedaj prepustilo nemški levici. Med strankami v zbornici je sicer hranil vladni »železni obroč« dolgo časa strogo disciplino, vkljub temu, da je stavila vlada z vedno večjimi vojaškimi bremeni nanj vedno večje zahteve, a odlašala izpolnitev narodnih in političnih postulatov njegovih strank. Zato so se začeli v Hohenwartovem klubu Slovenci in Malorusi radi neizpolnjenih zahtev oddaljevati od nemških klerikalcev. Financielne zadeve so povzročale včasih nasprotja tudi med Čehi in Poljaki. Program različnih vladnih strank, ki so hotele, da bi bil tudi Taaffejev, se je glasil: organiziran razvitek avtonomije, popolna izvedba ravnopravnosti deželnih jezikov. A Taaffe sam je zadrževal razvoj države v federalističnem zmislu. Veliko manj nego vladne

stranke je bila disciplinirana nemška opozicija. Radikalizem in iredentizem sta šla bohotno v klasje. Pri adresni debati so se začule nemške pritožbe o prodiranju Slovanov v nemško posestno stanje, medtem ko so Slovani pogumno žigosali nemško gospodovalno poželjivost in odrekanje narodne ravnopravnosti. Med debato so se celo čuli glasovi, da namerava cesar potrditi češke državnopravne zahteve s kronanjem na Hradčinu. Za Čehi so prihajali s svojimi zahtevami Slovenci, očitajoč Nemcem njih poželjenje po predpravicah. Dne 17. oktobra 1885 je zaklical Šuklje Nemcem v parlamentu: »Pravica Vam je istovetna z vašo predpravico, svoboda, kakor si jo predstavljate vi, Vam je identična z gospodovalnostjo.« Poljaki so si Galicijo skoro docela avtonomizirali. Dne 20. oktobra 1885 je rekel grof Dzieduszycki, da so dobili Poljaki v Avstriji zavetje liki preganjan jelen: »Zato hočemo nositi za to državo vse žrtve, posebno za njeno brambo in financielno blagostanje.«

V vnanji politiki se je držala zveza z Nemčijo, dasi so Slovani vedno zahtevali zbližanje z Rusijo. Vladne stranke so bile že zato pripravljene, storiti vse za močno mednarodno pozicijo Avstrije, ker so se pri morebitnem razpadu Avstrije bale za svojo individualnost. Dne 7. decembra 1888 je rekel dr. Rieger v zbornici: »Ako bi Avstrija razpadla, bi morali mi postati Nemci ali Rusi, ker sedanja zgodovina ne trpi tvorbe majhnih državic. Ne, gospoda, mi ostanemo v Avstriji!« In Šuklje je rekel dne 19. aprila 1888: »Treba je vse storiti, da se ohrani mir, vse, kar je

sploh združljivo z našo častjo, da se ohrani dobro razmerje do sosednjih držav, zlasti do velike sosede na vzhodu.« Memtem ko so Nemci zahtevali, naj se proglasi nemščina za državni jezik v Avstriji (predlog grofa Wurmbranda, odklonjen 29. januarja 1884), je Taaffe dne 15. oktobra 1885 tako-le opredelil stališče nemščine nasproti drugim jezikom: »Nemščina zavzema s tem, da je svetovni jezik brez oblastvenega in zakonitega varstva posebno stališče in ga zavzemati mora. Ona dominira v osrednjih in deloma tudi v deželnih uradih. Vprašanje nemščine se mora takorekoč oprostiti nacionalnega značaja. Gledati se mora nanjo z utilitarističnega stališča, odkoder bo dosegla svoj uspeh, ne razžaljujoč narodnosti, ki so v Avstriji enakopravne.«

Taaffejev kabinet je hotel biti »vlada nad strankami«. A to mu je postajalo čimdalje težje, ker se je vedno manj dalo lavirati med upravičenimi zahtevami večine in pritiskom opozicije. Večinske stranke niso bile nezadovoljne samo s Taaffejevim oklevanjem pri uvajanju ravnopravnosti, ampak tudi s posameznimi ministri, v katerih so videle zapreke svojih zahtev. Ko se je zbornica v jeseni 1885 zopet sešla, ji je naznanil Taaffe, da je baron Conrad ostavil naučno ministrstvo. Nemška opozicija je trdila, da so ga vrgli klerikalni Nemci in Slovenci, njega, o katerem se sedaj piše, da se je »čutil Slovenca«.[1]) Mož je res znal kot bivši kranjski predsednik malo slovensko, s čimer se je

[1]) Charmatz, Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. II. 23. (Aus Natur und Geisteswelt, 243.)

nekoč v parlamentu pobahal. Dovolil je bil kranjskim Slovencem nekaj ravnopravnosti v šolah. Za Štajersko, Primorsko in Koroško pa jim ni hotel dovoliti ničesar. Zato so Slovenci njegov odstop res z veseljem pozdravili. Conradov naslednik je postal štiriintridesetletni cesarjev ljubljenec dr. Gautsch, dotlej dvorni svetnik v naučnem ministrstvu. Kabinet je dobil uradniško lice. Dne 11. oktobra 1888 so pustili Čehi pasti drja. Pražáka, ki je po njih mnenju premalo energično zastopal njih interese; za justičnega ministra so si izbrali grofa Schönborna, ki je kot moravski namestnik krepko podpiral češke težnje. A tudi ta vlada je zahtevala od federalistov toliko potrpljenja, da je rekel dr. Grégr dne 7. decembra 1888: »Mi stojimo v opoziciji proti tej vladi, ker smo izgubili zaupanje v dobro voljo njeno.«

Boj med Čehi in Nemci je postajal vedno ostrejši in je moral končno izpodkopati tudi najdolgotrajnejše ministrstvo Taaffejevo. Dne 8. februarja 1886 je stavil baron Scharschmid predlog, naj se določi nemščina za državni jezik, zraven pa naj se izdajo izvršilne določbe k sicer mrtvemu paragrafu XIX. osnovnih zakonov. Večina seveda ni bila za nemški državni jezik, pač pa je želela, da se jezikovno vprašanje že enkrat zakonito reši in ne več potom naredb, zato je predlog odkazala posebnemu odseku. Ta še ni bil končal svojega dela, ko je dne 23. septembra 1886 minister Pražák izdal na praško in brnsko nadsodišče odlok: v slučaju, kjer se ima izdati rešitev v enem obeh deželnih jezikov, naj se že referent v svojih predlogih

poslužuje dotičnega jezika, da se prihrani nepotrebno prevajanje. Ta odlok je zadal notranjemu uradnemu jeziku nemškemu hudo rano. V veljavo je imel stopiti dne 1. januarja 1887. Štirinajst dni poprej je stavil Plener v češkem deželnem zboru predlog, naj se ta odlok prekliče in naj se obmejijo samonemška okrožja na Češkem. Češka večina je prešla dne 22. decembra 1886 preko tega predloga na dnevni red, vsled česar so Nemci še isti dan korporativno zapustili češki deželni zbor. Tako se je pričela nemška abstinenca na Češkem. Deželni maršal knez Lobkowitz se je trudil, da bi spravil Nemce s Čehi. V novembru 1887 je obljubil nemškemu voditelju Schmeykalu nekatere ugoditve. A Nemci so vztrajali na obmejitvi okrajev, in sprava se je zavlekla. Medtem so nastopili Mladočehi svojo zmagoslavno pot. Po deželnozborskih volitvah 1889 so prišli v zbornico s 37 možmi. Po novih volitvah 1891 je stalo v praški zbornici že 51 Mladočehov 39 Staročehom nasproti. Svobodomiselnost, državno pravo in protivladna politika so bila gesla zmagovavcev. Julij Grégr je očital staremu drju. Riegerju, da je že predolgo lovil drobtinice, padajoče z vladne mize. Deželni zbor češki je sklenil v oktobru 1889 načrt zakona, po katerem bi se morale v vsej deželi sprejemati vloge v obeh deželnih jezikih. Taaffe tega načrta ni priporočal cesarju v potrditev. Vrhutega se je dne 17. decembra v parlamentu odločno izrekel zoper češko državno pravo in dejal, da vlada cesarju ne bo svetovala, da bi se dal kronati za češkega kralja. Sklical je na Dunaj med 5. in 19. januarjem 1890

spravno konferenco, na katero je povabil Nemce in Staročehe. Na konferenci se je dosegla sprava, katere najvažnejši rezultati so bili: delitev deželnega šolskega sveta v češko in nemško sekcijo, ravnotako deželnega kulturnega sveta in obmejitev enojezičnih okrajev. Nemci so bili z zaključki spravne konference zadovoljni, a Mladočehi, ki na konferenco niso bili vabljeni, so se vehementno vrgli na »dunajske punktacije« in jih pokopali. Pod razvalinami so bili zasuti tudi Staročehi, poleg Poljakov glavna opora Taaffejeve vlade. Tako se je začel tudi Taaffeju majati stolec. V kabinetu sta se pojavili dve struji. Dunajewski je hotel držati dosedanji sistem, baron Gautsch se je trudil, da bi pridobil nemške liberalce za vladno večino. Dunajewski je podlegel in se 22. januarja 1891 poslovil od ministrstva. Njegov naslednik je bil Steinbach. Medtem je cesar parlament razpustil in odredil nove volitve. Pri teh so nemškim liberalcem odvzeli klerikalci 29 mandatov, krščanski socialisti 14, radikalci 17; poleg 37 Mladočehov je prišlo samo 12 Staročehov v zbornico. Državni zbor se je sešel 9. aprila l. 1891. Taaffeju je predlo za večino. Nemški liberalci so se mu sicer bližali in dne 8. junija glasovali celo za njegov dispozicijski fond. A Poljaki in Hohenwartovci niso hoteli ž njimi vladati. Tudi Staročehi niso bili več tako skromni kakor poprej; da bi se rehabilitirali pred razburjenim narodom, so zahtevali, naj jim Taaffe zagotovi notranji češki uradni jezik, kar pa je Taaffe odklonil. Tudi so pomagali v češkem deželnem zboru, da so se končno obravnave o zaključkih

spravne konference dne 1. aprila 1892 za vedno odgodile. A vlada je vseeno začela obmejevati nemške okraje. To je vzbudilo vihar v mladočeških vrstah. Pričele so se demonstracije, češkofrancosko bratenje... V tej situaciji se češki minister-krajan dr. Pražák ni mogel več držati in je v avgusta 1892 odstopil. Njegovo mesto je ostalo prazno. To je bilo nemškim liberalcem po godu. Ko pa je Taaffe dne 23. novembra 1892 javno obljubil, da ga bo zopet namestil, čim bo prišla ugodna prilika, se je zopet zameril Plenerju, ki mu je dne 1. decembra odrekel dispozicijski fond, za katerega Taaffe to pot sploh ni dobil večine.

V prihodnjem letu si je ministrski predsednik mnogo prizadeval, da bi si sestavil večino. A sedaj mu niti Hohenwart ni stal več brezpogojno ob strani. Moral je životariti s slučajnimi večinami. Naraščale so radikalne struje. Nemški liberalci so se bili zamerili cesti s svojim, četudi kratkotrajnim koketiranjem z vlado. Na Češkem pa so Mladočehi vsled obmejevanja okrajev in razpolovanja dežele vprizorili glasno obstrukcijo v deželnem zboru; potem so šli na ulico in v Pragi proizvedli kolosalne demonstracije, ki so povzročile, da je vlada dne 13. septembra 1893 proglasila obsedno stanje nad Prago. Vrhutega se je še započel glasoviti »omladinski« proces, ki je prisodil trinajstim mladeničem po osem let zapora.

Državni zbor se je sešel dne 10. oktobra 1893 v neblagi čas. Takoj prvi dan je ležala na mizi parlamenta usodepolna vladna volilna reforma. Socialna

demokracija, ki se je bila začela krepko razvijati, je zahtevala splošne volilne pravice. Tudi različne druge frakcije so bile zanjo, o čemer je pričalo že več osamljenih, vedno iznova pokopanih predlogov. Sedaj je bil minister Steinbach pregovoril Taaffeja, da je sklenil razširiti volilno pravico in odpraviti privilegije mestnih in deželnih kurij. Vsak 24leten državljan, ki zna v katerem deželnem jeziku čitati in pisati, ki je opravil naborno dolžnost, stanuje šest mesecev v enem kraju in plačuje količkaj davka, naj bi imel volilno pravico. Vsa avstrijska aristokracija, in ž njo tudi naš Hohenwart, se je dvignila sedaj zoper Taaffeja. »Die Mehrheit kämpfte mit dem Stumpfsinn der Todesangst gegen die Regierung, die sich jetzt endlich einmal zu einer grossen Tat aufgerafft hatte«, pravi dobro Charmatz. Pet dni pozneje, ko se je bila začela debata o volilni reformi, dne 28. oktobra 1893, je moral Taaffe poslati parlament domov. Bolan in ozlovoljen se je mož, ki je štirinajst let vladal Avstrijo, dne 1. novembra 1893 za vedno poslovil od ministrstva. Preselil se je v svoj grad Nalžov na Češkem, kjer je tudi umrl dne 29. novembra 1895.[1])

Poleg Mladočehov se je začela v tej dobi na Češkem uveljavljati stranka realistov pod Masarykom in Gebauerjem. Pobijala je radikalizem Mladočehov v državnopravnih vprašanjih, kakor tudi njih rusofilstvo. Na Dunaju se je visoko povzpel antisemitizem, ki je praznoval prvi veliki triumf na dunajskem kato-

[1]) Prim. dr. J. Vošnjak, Dodatki k „Spominom". Veda, I, 368.

liškem shodu leta 1889. Na tem shodu, ki je pravzaprav organiziral moderni avstrijski klerikalizem, so potisnili krščanskosocialni voditelji episkopat, s katerim so nekaj časa živeli v majhnem razporu, popolnoma v ozadje. A zato so se sami dokaj poklerikalili. Shod je proglasil zahtevo vzpostavljenja papeževe posvetne oblasti, konfesionalne šole, ustanavljanja Marijinih bratovščin, katoliških dijaških društev in internatov. Naraščala je nemška iredenta pod Schönererjem, ki se je pa pozneje vsled Wolfovega rivaliziranja razcepila. Pri južnih Slovanih se je začela oglašati propaganda za pravoslavje. Med Hrvati in Slovenci so se pojavile zahteve po slovanskem bogoslužju. Tem tendencam se je odločno uprl Rim, in slovenski škofje so izdali leta 1887. pastirsko pismo proti agitaciji za slovansko bogoslužje. Klerikalna je bila na zunaj tudi skupna slovenska politika. V šolskem vprašanju so silili v Taaffeja zlasti klerikalci in pa dotlej zapostavljeni Slovani. Princ Alojzij Liechtenstein je vložil dne 26. januarja 1888 v parlamentu zakonski načrt za konfesionalno katoliško šolo. Dne 18. februarja mu je sledil dr. Herold z načrtom, ki je predpisoval materin jezik za ljudsko šolo, določal proti reakcionarnemu Lienbacherju osemletni poduk in podrejal ljudsko, meščansko šolo ter pripravnico deželnim zborom. Proti konfesionalni šoli pa so se Mladočehi krepko ustavljali, njim na čelu dr. Ed. Grégr, ki je Liechtensteinu zaklical v parlamentu, da koplje ljudstvu grob nevednosti. Za konfesionalno šolo je v gosposki zbornici deloval posebno ljubljanski škof

Missia. Čehi so v tem času ustanovili svojo akademijo znanosti, njen statut je potrdil baron Gautsch dne 22. novembra 1889. Brez uspeha pa so se borili za drugo univerzo v Brnu.

Taaffejevo ministrovanje pomeni važno etapo v razvitku slovanskih narodov Avstrije. Pokopalo je za vedno nadvlado avstrijskih Nemcev. A ne sme se misliti, da je bilo slovansko. Služilo je strogo dinastičnim svrham in ravnalo se je samo po ukazih dinastije. Dobro ga je označila »Münchner Allgemeine Zeitung« dne 2. novembra 1887, ko je pisala: Noben avstrijski narodnostni politik in voditelj ni bil priljubljen pri habsburškem dvoru. Niti oče avstrijskega parlamentarizma in nemškega liberalizma Schmerling, niti glavar avstrijskega federalizma Clam-Martinic. Šele taki uradniki kakor Taaffe, Bacquehem in Gautsch so postali vplivni pri dvoru, ker so se znali držati stran od narodnostne soparice in prisluškovati samo vladarju. Čehi so bili silna podpora Taaffejeva. Ali kadar se je kroni zdelo, da zahtevajo preveč, vselej se jim je reklo: ali odjenjati, ali pa nastopi velika kriza. Kadar je postala kakšna narodnost premočna v parlamentu, je posegel cesar sam v politiko. Tako je bilo ob bosenski krizi, ko je cesar zdrobil ustavoverce, tako leta 1881., ko je samozavestno in še močno nemško liberalno levico imenoval »fakciozno opozicijo«, tako je bilo leta 1887., ko so Čehi posegli po notranjem češkem uradnem jeziku. Krona se je zavzela za uradniško-centralistični ustroj države in ni ustopila niti za ped. Ravnala se je

po vzgledu Bismarckovem in vedno pospeševala razkroj strank, zlasti narodnostnih, ki so postajale prevelike in premočne. To je tudi merilo, s katerim se mora presojati delovanje Taaffeja. Bil je zvest sluga svojega gospoda.

* * *

Slovenci pod Taaffejem in Winklerjem. — Ko je bil Taaffe dne 15. februarja 1879 imenovan za notranjega ministra v prehodnjem Stremayrovem ministrstvu, se je kot bodoči ministrski predsednik začel ozirati po večini in v tem zmislu pripravljati volitve. Najprej si je zagotovil Poljake in je zato v marcu popotoval v Lvov h grofu Potockemu. Potem se je začel pogajati s Čehi, ki so poslali v maju k njemu deputacijo z drjem. Sladkovskim na čelu. Taaffe jim je rekel: »Gospoda moja, prvi pogoj je, da pridete sem in si univerzo sami priborite... Vlada se ne more v ničemer vezati. Ako se vam dá prst, hočete celo roko... Dokler niso končane volitve, ne vem, pri čem da sem... Vi imate za seboj stranko, a jaz vam ne morem delati obljub, ker še ne vem, koga bodem imel za seboj.«[1]) Čehe je ta odgovor iznenadil, »Narod« pa je pisal, da je z ministrovim odgovorom zadovoljen, ker se iž njega vidi, da bo Taaffe »skrbel za svobodne volitve«. Na Slovence, ki so razpolagali s samo 14 poslanci, se je Taaffe le malo oziral. Zato so bili skromni v svojih zahtevah. Veseli so že bili, da bodo volitve svobodne. Medtem ko je dr. Vošnjak še

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 103.

31. marca 1879 v državnem zboru trdil, da slov. narod stoji še vedno na programu zedinjene Slovenije[1]), je »Narod« dne 22. maja pisal, da če Čehi opuste svoje zgodovinsko-pravno stališče, »potem vam tudi mi obljubimo ustavno pustiti terjatev zedinjene Slovenije, pa se zaenkrat zadovoliti z narodnimi kurijami, katere naj odločujejo o vseh jezikovnih in narodnih vprašanjih«. Dva dni pozneje se je »Narodu« v tem mnenju pridružil tudi »Slovenec«, pristavljajoč: »Naše težnje se pretiravajo nalašč iz tega namena, da bi se nas vlada vstrašila.« Ljubljanski »Tagblatt« je bil nekaj zvedel o nekakem vojnem svetu v Ljubljani, ki je bojda sklenil zahtevati »kraljestvo Slovenijo«. »Narod« mu je odgovoril: »O zjedinjenji Slovencev niti govora nij bilo, ker ta točka je program slovenske bodočnosti, in morda ne tako daljnje, kakor si nekateri politični filistri mislijo. Za sedanjost pa ne mislimo zahtevati še uresničenje te velike ideje, za to ne, ker vemo, da od grofa Taaffeja, kateri je svojo ustavovernost naglašal, ne bi dosegli, kar bi terjali v tem smislu.«[2])

Državnozborske volitve so bile razpisane za 24. in 30. dan junija ter 1. in 3. dan julija. Kranjski Slovenci so si osnovali centralni volilni odbor pod vodstvom drja. Bleiweisa. Tudi Štajerci so se združili v enaki organizaciji. Na Koroškem sta se združili slovenska in nemška konservativna stranka, »a celo duhovščina ne podpira našega Einspielerja... Če kdo slovensko besedo spregovori, beži vsak od mize, da

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 78.
[2]) Slov. Narod, 1879, štev. 118.

ne bi prišel v sluh ‚panslavista'... Koroška duhovščina ne stori toliko, kolikor se sme od nje pričakovati, da bi se pred svojo vestjo opravičiti zamogla«, je tožil »Slovenec« z ozirom na to bolno slovensko mesto.[1]) V splošnem so bili Slovenci polni nadej, in »Slovenec« je že dne 27. maja bodril rodoljube, »da se je začelo daniti tudi nam avstrijskim Slovanom... Vendar se ozirajo na Dunaji le bolj na Čehe, ...mislijo, da je naša moč že zdrobljena..., vkljub temu nam je Vesteneck več koristil, nego škodoval... Narodna zavest je bolj vzbujena, nego pred šestimi leti, mi smo se okrepili«. Le na Goriškem ni bilo sloge. Tam je na svojo roko kandidiral proti drju. Tonkliju Winkler, o katerem je »Narod« že 26. januarja 1879 pisal, naj se proti njemu združijo vse stranke in vržejo tega kimavca, »jedinega po Slovencih voljenega poslanca, ki nij nikoli za Slovence glasoval, še menj pa zanje usta odprl«.

Največji kamen se je odvalil Slovencem s prsi, ko je Taaffe javno proglasil, da od uradnikov pričakuje brezpogojne nevtralitete, kar je oficiozni »Fremdenblatt« dne 5. junija očitno objavil. Zato je Dežman dne 10. junija bridko tožil v svojem »Tagblattu«: »Narodni uradniki, katerih je v deželi mnogo, smejo brez skrbi delati propagando za narodne kandidate.« — Prišel je 24. dan junija, prvi »dan slave«, kakor je pisal dva dni pozneje »Slovenec«. Kmetiške občine so volile same slovenske kandidate. Hud boj se je bil zadnji dan junija zlasti za Ljubljano. Tu je kandidiral sam Dež-

[1]) Slovenec, 1879, štev. 63.

man. Slovenci so proti njemu postavili za kandidata visokega uradnika, po rodu Nemca, viteza Schneida, »ki je v kabinetni pisarni poročevalec za vse prošnje iz južnih dežel.«[1]) Ljubljana je padla v slovenske roke. Stari renegat Dežman je bil strmoglavljen. »Odsekali smo glavo nemškutarskej kači«, je pisal »Narod« prihodnji dan. In »Slovenec« je mogel zaznamovati drugi, vse večji »dan slave«: »Mile solze veselja nam kapljajo z obraza, pozabljen je ves trud, vse trpljenje, Slovenec je v Ljubljani zopet gospodar!«[2]) Na Goriškem je prodrl Winkler, kar je »Narod« obžaloval, »Slovenec« pa je bil mnenja: »Kolikor mi poznamo Winklerja in njegova dela, je on za Goričane že veliko dobrega storil, in čeravno je bil zadnji čas vladen, je vendar naroden skoz in skozi. Ker se je zdaj sistema premenila, bo morda on najboljši zastopnik volilcev svojih.«[3]) Dne 2. julija je sklical Hohenwart kranjske veleposestnike na posvetovanje v Ljubljano, na katerem je ponudil ustavovercem kompromis: izvolil naj bi se en slovenski in en nemški veleposestnik v državni zbor. Ustavoverci so kompromis odklonili in izvolili drugi dan Taufererja in barona Schwegla, o katerem je potem v slepi veri pisal »Narod«, da »nij našej in svojej slovenskej narodnosti sovražen, menimo celo, da je prijazen«. Na Štajerskem so bili izvoljeni trije slovenski kandidatje: dr. Vošnjak, Herman in Gödel. Pridobljen je bil torej en kmetiški mandat na Šta-

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 147.
[2]) Slovenec, 1879, štev. 71.
[3]) Slovenec, 1879, štev. 72.

jerskem, a na Kranjskem so prirasli štirje mestni. V tržaški okolici je bil zmagal Nabergoj. Na Koroškem sta žalostno propadla oba Slovenca. Einspieler je dobil sploh samo 13 glasov. Ko se je drugi dan po volitvi v veleposestvu odpeljal slovenski poslanec Hohenwart na Dunaj, ga je centralni volilni odbor spremil na kolodvor, in dr. Bleiweis ga je prosil, »naj se potegne za Slovence«. Grof je obljubil.

Ko je bila tako cela Kranjska razen veleposestva poslala v državni zbor same Slovence, je bilo direktno nenaravno, da je v kranjskem deželnem zboru še dalje vladala nemška večina. Zato je slovenska manjšina deželnih poslancev zahtevala v posebni peticiji od Taaffeja, naj kranjski deželni zbor razpusti, »ker je sedanja večina, kakor so pokazale volitve za državni zbor, le fikcija in ni da bi vladala manjšinska stranka, ki je takoj naš narodni jezik iz uradov ven vrgla.«[1]) Seveda je kranjski deželni odbor takoj protestiral proti tej peticiji, kateri Taaffe ni ugodil.

Razpustitev kranjskega deželnega zbora je bila prva in najnujnejša zahteva, ki so jo stavili Slovenci novi vladi. A bila ni najvažnejša, zakaj prej ali slej je morala zboru itak poteči doba. O drugih veliko tehtnejših potrebah potlačenega naroda je pričelo sedaj slovensko časopisje šele razpravljati. Dopisnik iz Savinjske doline je v »Narodu« dne 24. avgusta predlagal, naj Slovenci od Taaffeja zahtevajo, da uvede »pri vseh višjih oblastnijah v deželah z mešanim prebivalstvom narodne kurije ... V Ljubljani bi se morala

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 190.

ustanoviti slovenska univerza... in bi se morala napraviti nadsodnija za Kranjsko, Istro, Goriško, za Trst, Spodnje Štajersko in Spodnje Koroško.« Tem zahtevam se je pridružil tudi »Slovenec«. Taaffe je odgovoril Slovencem kratko: »Potrpljenje!« »Narod« je pisal: »Zdaj smo baje zopet prezgodaj prišli... Ministri nijso še s toaleto gotovi... Imejte potrpljenje! nam se je reklo tudi ob Hohenwartovem času, imeli smo ga, a nič dosegli... Naši poslanci naj bodo silni in naj bodo sitni... Izgubiti némamo ničesa.«[1])

Dne 30. avgusta 1879 so zborovali nemški liberalci v Lincu in sklenili najstrožjo opozicijo proti vladi. Iz naših dežel se je bil tega shoda udeležil samo baron Tauferer, Winkler se je opravičil, baron Schwegel na poziv niti odgovoril ni. Dne 7. septembra je nato napisal profesor Šuklje v »Narod« važen članek »O položaji«, s katerim je deloma močno razburil slovensko javnost. Šuklje je izvajal v tem sestavku: Važne in vesele novice so nam prišle to nedeljo iz Linca. Pod Herbstom in Koppom so se tam Nemci zedinili v opozicijo proti Taaffeju. Novi ministrski predsednik je hotel s prevzetjem Plenerja in Suessa v ministrstvo napraviti gnil kompromis, v katerem je tičala za Slovane velika nevarnost. Sedaj mora Taaffe odstopiti, ali pa se nasloniti na novo, narodno in avtonomistično večino. Toda Hohenwartova doba je minila za vedno. Ni več Andrássyja, ni več oblastne židovske borze, ki je smrtno sovražila Schäffleja, ni več nemških zmag iz leta 1870. V teh sedmih letih je zrastel nemškemu

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 196.

liberalizmu v konservativcih silen nasprotnik na lastnih tleh. Vrhutega so se ustavaki kompromitirali s slabim gospodarstvom. Zmaga v prihodnjem boju bo naša. Ravno na naše zastopnike se bo moral ozirati Taaffe. Hohenwart je mogel doslej samo v govorih razvijati veliko izvirnost svojih idej. On je redka prikazen v duševno siromašni Avstriji. A on je obenem naš sin in poslanec, ki bo našim zahtevam priboril zmago. »Tu pa treba tembolje preiskovati, katere terjatve da so opravičene in praktične, ker ‚preveč' zahtevati navadno več škoduje nego ‚premalo'... v istini tudi v naših listih nahajamo marsikaj, kar je nepravično, neizpeljivo ali celo škodljivo.« Nadsodišče v Ljubljani ni prenapeta zahteva. A ne sme se zahtevati odprava nadsodišča v Gradcu. »O povsem neizpeljivej terjatvi slovenske univerze ne bodem gubival besedij. Kaj enakega more le zahtevati človek, ki pojma néma o ogromnem denarnem, še manj pa o duševnem kapitalu, kojega tak zavod potrebuje . . . Ali kaj hočemo reči, ako se zopet od neke strani nepremišljeno terja monstrozna ‚pravna akademija'! Mar je nam v istini treba, posnemati madjarski kulturni narod ter v posebnej ‚tovarni za c. kr. uradnike' — kaj drugega nij pravna akademija — izrejati naše pravnike . . . Če bi bil naš narod premožen, bi moral pošiljati svoje pravnike črez meje k Iheringu, Gneistu, Holtzendorfu, Roscherju . . . Čemu pravnika samo za rokodelstvo dresirati . . . Ustanovitev pravne akademije, to rečemo na ves glas, bil bi hud udarec za naš narod, greh zoper našo mladino, zavratni napad na

našo bodočnost . . . Pričakujemo, da se bodo naši poslanci na vso moč in uspešno potegovali, da se po naših uradih vpelje slovenski jezik, da se iz narodnih šol iztrebi nemščina kot obligatni predmet, da se ustanove slovenske srednje šole, ter se vsaj na Kranjskem po razpustu sedanjega deželnega zbora prenaredi spačeni volilni red.« — K temu Šukljetovemu članku je že uredništvo pristavilo, da slovensko univerzo moramo zahtevati vsaj za bodočnost. Z močno logiko se je ustavil Šukljetovim enostranskim nazorom o pravni akademiji v »Narodu« z dne 12. septembra neki dr. P.: »Če terjamo uvedenje slovenskega jezika po uradih, smo siljeni terjati najmanje pravno akademijo.« Krepko je ožigosal Šukljetov novi vladinski okret z reminiscencami iz preteklosti »Slovenec« dne 11. septembra: Spominjam se študentovskega shoda v Ljubljani leta 1869. Prof. Šuklje je že tačas govoril proti slovenski univerzi, in predsednik zbora g. Oblak ga je moral zavrniti z opazko, da govori kakor kak »c. kr. mož«. Zdaj je tega ravno deset let, g. Šuklje je res postal »c. kr. mož«. Takrat so dijaki vkljub Šukljetu sklenili univerzo. Tako bomo storili tudi sedaj. Šukljetu se za Slovence smili državni denar, za Nemce ne. Pravna akademija ni monstrozna, ker se lehko razširi v vseučilišče. Pomnimo, da vseučilišče nima samo znanstvene, ampak tudi pedagoško nalogo. Šuklje vé našim dijakom priporočati samo nemške učenjake. Kdor sili našo mladino v nemške učilnice, da se tam napojijo z nemškim duhom, ta ni prijatelj našega naroda. Saj bi šli premožnejši dijaki

za eno ali dve leti lehko tudi drugam. A večina naj bi se mogla že iz gmotnih ozirov izobraževati doma. Naša deviza bodi samostojno duševno delo in čim večja neodvisnost od Nemcev.

Šuklje je repliciral na odgovore in napisal v »Narodu« dne 24. in 25. septembra še dva članka zoper slovensko univerzo, ki jo je imenoval »golo sanjarijo«. »Tu nij treba druzega, nego da zagrebačka visoka šola zadobi reciprociteto.« Temu Šukljetovemu nazoru je pritrdil samo neki —i— v »Narodu« z dne 27. septembra. Končno je »Slovenec« v štirih korenitih člankih temeljito obračunal s Šukljetovo prijenljivostjo. Obžaloval je profesorjev boj zoper univerzo, češ: Hohenwart je bil dal l. 1871. za graške slovenske stolice 3600 gld. Taaffe ni dal dosedaj nič. Šukljetovi članki so nam v škodo. Tenor »Slovenčevih« izvajanj je bil: dokler se Slovenec ne bo izobraževal do konca slovenski, je slovenščina posvečena smrti. Glede Zagreba pa je napisal naslednje tehtne besede: »Nasvetovalo se je, naj bi slovenski mladenči šli v Zagreb študirat. S tem bi se mi Slovenci odrekli svojega jezika, ter sprejeli v principu srbo-hrvaščino kot naš pismeni jezik . . . Do zdaj smo videli, da so vse sanje o literarnem združenji Slovanov, o splošnem slovanskem ali o splošnem jugoslovanskem jeziku le prazne fraze ostale; nam niso koristili niti češki, niti hrvaški, niti ruski napredki v literaturi, ampak mi smo v literaturi in politiki le toliko napredovali, kolikor smo si sami ustvarili literature in politične zavesti . . . Tisti, ki nas silijo na zagrebško vseučilišče, če hočejo ostati

dosledni, morali bodo logično zavreči tudi slovenske srednje šole, ter zahtevati zanje hrvaški učni jezik. Vsi naši duševni in literarni napori so bili tedaj zastonj, vsa dela Preširna in drugih so zastonj pisana, ker izobraženi človek tega narečja v prihodnje ne bo več čital! Mnogi bodo to še za našo največjo srečo spoznali, ako se poprimejo hrvaškega pismenega jezika. V političnem in še marsikterem drugem oziru bi bilo morda to res koristno. Pa tukaj sta dva zadržka: prvič; ali imamo pravico, zavreči naš jezik in zamenjati ga z drugim, ali ni to protinatorno, pregrešno, ali s tem ne zavržemo same sebe in se vklenemo brezpogojno pod gospodstvo druzega, čeravno sorodnega, plemena? ali ni to nekako izdajstvo domovine in njenega jezika, ki ga nam je Bog dal, ki je vzrastel in se razvil v stoletjih in ima še dalje pravico obstanka? Drugič pa, kaj bo naš prosti narod na to rekel, če ga zopet izključimo iz duševnega gibanja, kakor je bil izključen pod vlado nemščine? Kako nas bo naš narod pogledal, če ga začnemo pitati iz uradnij s hrvaščino? Od kodi vendar mi jemljemo to pravico? Od kodi jemljejo filozofi pravico, da hočejo naš narod položiti na ‚secirtisch' in poskušati, če bi se ne dalo pri nas hrvaško uradovanje oktroirati. Octroi, octroi in nič ko octroi! Ustava se nam je oktroirala; jezikoslovci nam oktroirajo vedno nove izmišljene izraze ter odbacujejo stare narodne in gotovo bolj opravičene; zdaj nam hočejo še hrvaščino kot pismeni jezik oktroirati! Mi priznamo, da bi nam duševno združenje s Hrvati bilo velike koristi, pa doseglo se

bo to samo po sebi, pa le potem, ako se najprej politično združimo. Brez političnega zedinjenja pa se nam tudi hrvaščina ne bo dala oktroirati . . . Univerze ne potrebujemo samo za izgojo profesorjev in juristov, za ‚dresiranje', kakor se je g. prof. izrazil; ampak mi potrebujemo solnca, iz katerega se bo ogrevala slovenska vednost, mi potrebujemo narodnega vednostnega, umetnostnega središča, iz kojega se bo širila prosveta in civilizatorni napredek naroda; to nam mora postati slovensko vseučilišče, in zato ni glavna stvar univerze, da mora biti toliko in toliko učencev na njej vpisanih; zadosti je, ako je le toliko učencev, da slovenska prosveta ne umrje, ampak se pomnožuje z vedno novimi mladikami, ako je le toliko učencev, da zamorejo vednost na univerzi pridobljeno širiti med celim narodom, in tako slovenski narod v duševnem smislu na lastne noge postaviti.«[1])

Glede svojih zahtev torej Slovenci ob nastopu Taaffeja niso bili edini med seboj. To se je brzojavljalo po svetu in nam škodovalo. Pri »Narodu« se je poznalo, da je Jurčič bolan; nadomestoval ga je Grasselli. Vendar je tudi v »Narodu« baš na dan otvoritve novega državnega zbora dne 8. oktobra našel neki notranjski dopisnik pravi ton, zavrnil Šukljeta in dejal: »Zdaj je čas, da se vse naše potrebe in zahteve objavljajo in razpravljajo. Če tudi pride na dan kaka želja, katerej ne bo mogoče tako hitro ustreči, nič ne dé, določil se bo lažje cilj, kateremu se moramo bližati, in slovenski poslanci se bodo pri

[1]) Slovenec, 1879, štev. 109.

svojih terjatvah v državnem zboru lehko oslanjali na narod.« Kako potrebni smo bili zlasti šolstva, se je videlo v tem, da se je bilo tisto jesen vpisalo na ljubljansko gimnazijo 145 učencev. Ker gimnazija ni imela paralelke, so jih morali 85 odsloviti, skoraj samih Gorenjcev. Vitez Schneid je šel k Stremayru in mu izročil prošnjo Kranja, naj mu dá gimnazijo nazaj. Minister je obljubil stvar preiskovati. In res se je v drž. proračun za l. 1880. postavila tudi nižja gimnazija v Kranju. Obstajala pa je kočevska gimnazija, na katero se je v jeseni 1879 vpisalo samo 6 učencev. Cel mesec december je dokazoval neki R—i, kako brezmiseln je nemški učni jezik v ljubljanskem učiteljišču. Na tem zavodu, ki pripravlja ljudske učitelje, da bodo znali slovensko deco učiti, so se l. 1871. godili čudeži. Zgodovina, geografija in ustavno pravo se je začelo poučevati slovensko. Po Hohenwartovem padcu se je z min. ukazom z dne 11. septembra 1872 uvedla zopet nemščina, razen za verouk, telovadbo in kmetijstvo. A poslednja dva predmeta sta se pozneje tudi ponemčila.[1]) Slovenski politiki pa so se prepirali zaradi univerze še potem, ko jim je v »Narodu« dne 14. oktobra neki dopisnik zaklical: Claudite iam rivos, sat prata biberunt. Pamet v roko in pomisliti, da je prepir kakor huda bolezen, ki rada kaj »nazaj pusti«: semper aliquid haeret. Prepir zaradi vseučilišča, v katerem je bil tudi Stritar v svojem »Zvonu« dokaj nesrečno stopil na Šukljetovo stran, sta končala dr. P. v »Narodu« in prof. Steklasa v »Slovencu« v tem zmislu, da ostane

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 210, 213.

vseučilišče še vedno naša zahteva. Proti Stritarjevi bojazni glede preobilnega slovenskega duševnega proletariata je protestiral naknadno v »Narodu« z dne 1. novembra še Anton Bezenšek iz Sofije. Vendar se je dr. Vošnjak v državnem zboru dne 30. oktobra postavil na Šukljetovo stališče. Zahteval je slovenski uradni jezik pri sodiščih, slovenski učni jezik v ljudski in srednji šoli ter pripravnici. Univerze ni zahteval. Češ: naši dijaki naj lehko študirajo v Zagrebu. Želel pa je, da oživé slovenske graške stolice. Kakor v odgovor na vse te slovenske zahteve, je dne 25. oktobra sklenil nemški deželni odbor kranjski, da se v vse večrazredne ljudske šole na Kranjskem uvede nemščina kot učni predmet. Dr. Vošnjak je vložil protest, trdeč, da se po § XIX. osnovnih zakonov ne sme nihče siliti k učenju druzega deželnega jezika; protestirali so tudi razni okrajni šolski sveti, češ, da bi se s tem učencem jemal samo čas, jezika pa bi se ne naučili.[1])

Slovenci so se zanašali na krono. Ko je dne 23. novembra 1879 umrl dolenjski državni poslanec grof Barbo, so si izbrali v začetku l. 1880. nemškega fevdalca princa Windischgrätza za državnega poslanca. »Narod« je pisal: »Kandidatura kneza Windischgrätza je za zdaj potrebna, ker naš parlamentarizem je labilen . . . Mi rabimo vpliv pri kroni.«[2]) »Slovenec« pa je klical ob enoglasni izvolitvi tega nemškega princa dne 6. januarja 1880: »Naprej zastava Slave!«

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 6.
[2]) Slov. Narod, 1879, štev. 297.

Isti list je bil mnenja, naj bi Slovenci posnemali Čehe in izročili Taaffeju spomenico svojih zahtev, a dr. Vošnjak je dne 25. januarja razglasil z Dunaja po »Narodu«, da bodo Slovenci rajši v budgetnem odseku polagoma prihajali s svojimi zahtevami. Čehi da so preveč prestrašili Nemce, ker zahtevajo vse naenkrat. — Seveda zato se je tudi samo o Čehih govorilo in pisalo, Slovencev se ni nihče spomnil.[1]) V »Narodu« se je pojavil zopet Ω in označil naš tedanji položaj: Slovenstvo čaka uže dolgo, — obupno dolgo. Navaden narod bi bil v tacem narodnem gladu najbrže že umrl. A slovenski narod je žilav, trden in potrpežljiv . . . padlo je našim najhujšim sovražnikom državno krmilo iz rok . . . Zdaj se nam je reklo: Dobili boste . . . a čakati je treba . . . In naš narod molči in še čaka . . .

Takrat je na Dunaju zboroval budgetni odsek. Dr. Vošnjak se je v njem potezal za kranjsko gimnazijo; Stremayr se je je branil, češ, da sta dežela in mesto premalo storila zanjo; za kočevsko se je potegnila dežela. Vse je čakalo, kedaj ta Stremayr odide iz naučnega ministrstva. Res je bil imenovan na njegovo mesto Conrad-Eybesfeld, sicer tast Vestenečkov, a mož, ki je poklanjajočim se slovenskim poslancem nazval Kranjsko za svojo ljubico in izjavil, da ni bil nikoli prijatelj germanizatoričnih tendenc. V budgetnem odseku je bila sprejeta kot prvo zadoščenje Slovencem — zaenkrat samo šele na popirju — glasovita dr. Vošnjakova resolucija:

[1]) Slovenec, 1880, štev. 13.

»Vlada se pozivlja, naj na srednjih šolah, vzdrževanih od države na Kranjskem, Spodnjem Štajerskem, Koroškem ter v primorskih deželah za učence slovenske narodnosti uvede slovenščino kot učni jezik; a pri tem naj se daje priložnost, naučiti se temeljito nemškega jezika, če treba s predavanjem nekaterih predmetov v tem jeziku v višjih razredih. Vlada se pozivlje, naj učiteljski pripravnici v Ljubljani in Mariboru, namenjeni slovenskim ljudskošolskim učiteljem, preuredi temu njunemu namenu primerno tudi glede jezika tako, da uvede slovenščino kot učni jezik.« To Vošnjakovo resolucijo je sprejel budgetni odsek v februarju 1880 »nach Massgabe der Lehrbehelfe«.

A prve ugoditve, ki so jih bili deležni Slovenci od nove vlade, se niso tikale šolstva, ampak uradniškega osobja. V domovino so se začeli polagoma vračati pregnani profesorji: Glaser, Šuman, Suklje i. dr. Ostalo pa je še dalje 28 slovenskih profesorjev na Hrvaškem, vkljub temu, da jim je starčevičanska »Sloboda« klicala: »želimo jim sretan put!« Dne 2. julija 1880 so hoteli Nemci v kranjskem deželnem zboru izreči deželnemu glavarju Kalteneggerju v imenu finančnega odseka zahvalo za oskrbovanje rezervistovskega fonda in temu možu, o katerem je »Presse« pisala, da je od Slovencev »der bestgehasste Mann Krains« preskrbeti nekako zaupnico. Pri glasovanju so Slovenci zapustili deželni zbor. Dne 10. decembra se je razlegla po Ljubljani vesela novica, da je Kaltenegger premeščen na Dunaj za finančnega prokuratorja. »Nemškutarski uradniki kar verjeti nočejo,

da Kaltenegger gre . . . Še nekaj prestavljenj, pa bodo uže boljšo vero v obstanek vlade dobili in večji rešpekt pred njo,« je pisal »Narod« dne 12. decembra. V novembru je bil imenovan za finančnega ravnatelja v Ljubljani Čeh Bartušek, ki je v Ljubljani že prej služboval in ni bil nikoli ustavoverec. Samo imenovanje Nemca Zindlerja za srednješolskega nadzornika na Kranjskem ni bilo Slovencem po volji. V začetku 1881 je odšel v Gradec zloglasni Vesteneck. A najvažnejša osebna prememba se je brzojavila z Dunaja v Ljubljano dne 21. marca 1880. Deželni predsednik kranjski Kallina je bil imenovan v Brno, njegovo mesto pa je oddal Taaffe po posvetovanju s slovenskimi državnimi poslanci dvornemu svetniku in slovenskemu državnemu poslancu goriškemu Andreju Winklerju. Slovensko časopisje je to imenovanje navdušeno pozdravilo. »Narod« je pisal: »Prvikrat ima kranjska dežela namestnika, ki je zmožen ne samo popolnem slovenskega jezika, temuč, ki je slovstveno slovenski popolnem izobražen.« »Slovenec« je novemu predsedniku celo javno odpustil, da je hodil pod prejšnjo vlado z ustavoverci, češ, da kot uradnik ustavoverne vlade drugače ni mogel. Kazinski Nemci so se shajali v konstitucionalne konventikle, njihovo časopisje pa je kar besnelo, češ: sedaj se začne »poslovenjenje Slovenije«.

V aprilu 1880 so se vršile še pred Winklerjevim prihodom nadomestne volitve v ljubljanski mestni svet. Slovenci so zopet lehkotno zmagali v tretjem razredu, v drugem so propadli za 38 glasov, v prvem

za 19. Nemškutarji niso to pot več agitirali z nemško kulturo, ampak z geslom, da se mestni svet ne bo nič bavil s politiko. A že takoj v prvo sejo so vtihotapili v dnevni red dr. Schreya predlog: Mestni svet naj sklene, prositi državni zbor in gosposko zbornico, da bi se ne izvajala znana Vošnjakova resolucija. V odgovor na to so začele slovenske občine pošiljati na Dunaj nasprotne peticije.

Dne 23. aprila 1880 je bil v dunajskem parlamentu za Slovence znamenit dan: dr. Vošnjakova resolucija je bila v zbornici sprejeta s 158 proti 128 glasovom. »Za kar so se od 1861. semkaj Slovenci zastonj potegovali, in slovenski glas povzdigovali slovenski poslanci Černe, Toman, Svetec, Costa, in za kar je potem v Lasserjevej dobi dr. Vošnjak vsako leto pri budgetu in drugih prilikah oglašal se, — to je zdaj vendar enkrat s k l e p, od večine parlamenta vladi dan nálog. Bog daj tudi srečno izvršenje.«[1]) Za resolucijo je glasoval tudi Winkler, vsled česar mu je ljubljanski »Tagblatt« ob njegovem prihodu na Kranjsko stopil »mit offenem Misstrauen« nasproti.

»Slovenec« je novega deželnega predsednika v prvi vrsti prosil, naj bi blagovolil različne urade opomniti na ministrski ukaz, da morajo vsaj s strankami, ki so nemščine popolnoma nezmožne, dopisovati slovenski. Druga njegova prošnja je bila, da bi vlada tudi za Kranjsko izdala take naredbe, kakor so bile Stremayrove za Češko.[2]) Winkler je takoj ob nastopu

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 94.

[2]) Slovenec, 1880, štev. 53.

poslal slovenskim kmetiškim občinam slovensko okrožnico in s tem priznal slovensko uradovanje. Začel je popotovati po Kranjski in je n. pr. v Idriji ob slavnosti 300letnice rudnika govoril slovensko napitnico. »N. F. Presse« je bila zato vsa iz sebe. »Laib. Zeitung« se je prvič potegnila za slovenščino in rekla, da se to v slovenskem mestu samo po sebi razume. Predsednikovo popotovanje po Dolenjskem, kamor je šel v juliju 1880 gledat po toči storjeno škodo, je bilo podobno triumfu. »Nij bilo razen v Dalmaciji slišati, da bi bili kje cesarskega namestnika tako sijajno in navdušeno sprejemali, ko kranjski Slovenci — upajmo da — svojega Winklerja,« je pisal »Narod« dne 28. julija. Deželni predsednik je zaukazal okrajnim glavarjem, da dopisujejo kmetiškim županom slovenski. Kako potrebno je to bilo, se razvidi iz tega, da je imelo dotlej samo v radovljiškem okraju 13 županstev še nemški uradni jezik.[1])

Slovenci so se začeli veseliti svoje eksistence in prirejati slavnosti. Dne 21. aprila so se zbrali kranjski državni poslanci na Dunaju na Winklerjevem banketu. Hohenwart je napil novemu prezidentu, v katerem sme domovina pozdravljati moža, ki ji ni tujec, ki govori v nje lastnem materinem jeziku. Po Hohenwartovem nemškem govoru je napil Winklerju Schwegel tudi po nemško. Winkler je odgovoril kranjskim poslancem slovenski: »To upanje me pomirja, da mi narod izkazuje zaupanje in da mi tudi vi ne odrekate svojega zaupanja.« V maju je priredil

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 174.

ljubljanski »Sokol« neko slavnost. Prvič po dolgem času so smeli zopet Hrvatje priti v Ljubljano, in sicer se je priglasilo karlovško pevsko društvo »Zora« z zastavo. Ljubljanski župan Laschan je zastavo prepovedal. Deželni predsednik pa je razveljavil magistratno rešitev, češ, da je župan ž njo prekoračil svojo kompetenco. — V nedeljo dne 16. maja sta se bratili dijaški društvi »Triglav« in »Slovenija« na Severniku v Mürzzuschlagu. Prof. Šuklje »je z le njemu lastnim mladostnim ognjem v najlepšem redu vodil večerno zabavo. Njegov govor se je završil s tem: dijaci, bodite značajni! In pak kedo nam sme bolj priporočati značajnost nego oni, ki je zarad nje toliko pretrpel in okusil, ki si je vendar v ognju svoj značaj še bolj ojeklenil? Naj bi po svojej volji koristil svojemu narodu.«[1]) Dne 27. junija je smel zagrebški »Sokol« priti v Ljubljano. »Narod« je pisal dne 1. julija: »Kaj škodi Avstriji zdaj, ko nam je dovoljeno svojim bratom Hrvatom podati roko? Malo in naravno je, kar se nam dovoljuje, a uže to nas navdaja z zadovoljnostjo.« Dne 1. avgusta so ljubljanski meščani priredili banket svojemu poslancu vitezu Schneidu, na katerem je govoril Schneid zoper centralistične nakane nasprotne nemške stranke, dr. Zarnik pa od nove vlade zahteval, naj bi v hitrejšem tempu izpolnjevala upravičene slovenske želje. Dne 22. avgusta se je praznovala v Repnjah Kopitarjeva stoletnica, na kateri sta Šuklje in Božidar Raič slavila govorniške triumfe. Na Štajerskem se je dne 8. septembra praznovala v Ljutomeru

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 129.

Vrazova slavnost ob navzočnosti Hrvatov. Na njej je naznanil Božidar Raič hrvaškim gostom: »Pred kratkim zložili so se brez kakega prigovora porabni rodoljubi in pisatelji slovenski v Ljubljani: da Slovenci mahoma sprejmemo srbsko-hrvatski jezik nam najbliže sorodni vsaj istorodni kot književni jezik za strogo znanstvene stvari, ker tako odpira se nam večje občinstvo in širša domovina. Mili mi istokrvni južni sosedje in bratje! to bratsko vezilo pooblaščen sem vam denes sporočiti pri tej prekrasnej narodnej svečanosti, kake še slovenska zemlja ne pomni... Naš preslavni pesnik dr. Preširen bil je protivnik Vrazove ideje, misleči, ka je treba hram od temelja staviti; to je, prosti narod sam iz sebe in v narodnem jeziku razvijati in učiti. Tako postopanje odobravamo in le po tej tiri dospeli smo dotle, da se mi Slovenci po številu poldrugi milijon moremo ponašati z društvom, katero broji 26.000 deležnikov.«[1])

Dne 8. junija se je otvoril kranjski deželni zbor. Slovenski listi so izjavljali, da gredo Slovenci le iz tega namena vanj, »da bi sedanji vladi s svojo odločnostjo ne delali še večih zadreg, ker se nadjajo, da, ko bo pometla po težavnejših krajih, se bo tudi na kranjski deželni zbor spomnila. Dokler je deželni zbor tak, kakor je zdaj, je za našo slovensko deželo mrtev.«[2]) V imenu narodnih poslancev je v prvi seji podal dr. Bleiweis izjavo, da imajo Slovenci zbor še vedno za ilegalen, da pa nečejo zadreg delati blagim

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 234.
[2]) Slovenec, 1880, štev. 59.

vladnim nameram, a zato se nadejajo novega volilnega redu in razpustitve deželnega zbora. Slovenstvo se je gibalo. V juniju 1880 smo dobili celo na Koroškem prvega svojega državnega poslanca, Einspielerja. V tržaškem deželnem zboru sta se krepko držala zlasti Nabergoj in Gorjup, v štajerskem Dominkuš, ljubljanski »Tagblatt« je baš umiral in se izpreminjal v »Wochenblatt«, izhajajoč v Gradcu, Nemci so v strahu za svoje postojanke ustanavljali »Schulverein« — kranjski deželni zbor pa je bil po svoji večini še vedno nemški. Zato je zaklical poslanec Klun dne 13. julija ob zaključku zasedanja: »Auf Nimmerwiedersehen in dieser Zusammensetzung.«

Eno leto in pol Taaffejeve vlade je bilo že preteklo in prineslo Slovencem samo nekaj personalnih in načelnih ugoditev. V šolskem vprašanju se ni bilo praktično doseglo še nič. Zato je v budgetnem odseku v februarju 1881 vprašal dr. Vošnjak ministra Conrada, kaj je storila vlada na lani sprejeto resolucijo njegovo. Conrad je dejal, da vlada prizna napredovanje slovenskega jezika, vendar še manjkajo knjige za celo gimnazijo. Vošnjak mu ni ostal dolžan odgovora: Kdo pa naj zalaga knjige, ako ne ve, če so bodo rabile? Conrad je še enkrat zatrjeval, da hoče vse dobro Slovencem, med katerimi je služboval. Vsled resolucije da je bil ukazal izvrstnemu profesorju (Šumanu), da bi mu izdelal načrt, na kakšen način bi se dala izvršiti resolucija. Ta načrt se sedaj pretehtava v naučnem ministrstvu, in kar se bo dalo od predlaganih nasvetov praktično uvesti, se bo zgodilo.

Glavna ovira obstoji v tem, da sta zoper resolucijo protestirala kranjski in štajerski deželni šolski svet. — »Narod« je glede na to rekel, da ima Conrad čudne izvedence o naši ravnopravnosti. »Nam ni za Conradovo priznanje, ampak za to, da ne pusti, da bi bil kozel vrtnar in volk ovčji pastir.«[1]) Dne 14. februarja je v državnem zboru zboroval jezikovni odsek, ki se ga je udeležil tudi novi justični minister Pražák. Dr. Tonkli, v jeseni 1880 namesto Winklerja izvoljeni državni poslanec goriški, je zahteval od njega takih naredeb, kakor so bile Stremayrove za Češko. Pražák je dejal, da se Slovenci zoper nemško uradovanje sicer ne pritožujejo, vsaj na Dunaj ne, da pa bo skrbel, da se tudi njim odpravijo krivice »Sami smo krivi«, je rekel »Slovenec« dne 19. februarja, zakaj se ne pritožujemo. Občinski odbori so nato začeli pošiljati peticije na ministrstvo za slovensko uradovanje.

A baš v tistem hipu je priletela Slovencem z Dunaja v tem oziru krepka zaušnica. Dr. Ivan Tavčar, ki je bil ravnokar za bolnim Jurčičem sprejel uredništvo »Naroda«, je naznanil dne 8. marca strmečim Slovencem naslednji slučaj. Okrajna sodnija v Kamniku je izrekla v neki pravdi slovensko razsodbo in jo izročila strankama. Nadsodnija v Gradcu pa ji je skoro nato naložila, da mora strankama slovensko razsodbo odvzeti in jima vročiti nemško. To odločbo je potrdil tudi najvišji sodni dvor: »in Erwägung, dass im Herzogthume Krain seit Einführung der a. G. O. die deutsche Sprache ausschliesslich die bei Gericht

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 39.

landesübliche Sprache war.« To je bila slovenska Stremayrova naredba! Slovenski državni poslanci s Schneidom na čelu so interpelirali Pražáka in mu našteli vse ministrske odloke, ki so zaukazovali po možnosti uradovati slovensko. Pražák je odgovoril, da se sicer odločbe najvišjega sodišča odtezajo kompetenci justičnega ministrstva, vendar glede na vpliv, ki bi se napravil na prakso drugih sodišč in glede na pravice jezikovne ravnopravnosti, utemeljene v osnovnih zakonih, se čuti primoranega uveljaviti svojo pravico vrhovnega nadzorstva na polju administrativnih naredeb in zato bo pazil, da se bodo izpolnjevale odločbe pravosodnega ministrstva, omenjene v Schneidovi interpelaciji. — Slovenci niso bili zadovoljni s Pražákovim presplošnim odgovorom. Narodni advokatje s Kranjskega so mu poslali spomenico zoper razsodbo najvišjega sodišča. »Slovenec« je klical, naj gredo poslanci v opozicijo. Dr. Vošnjak je v posebnem članku pojasnjeval položaj: Lanski sprejem njegove šolske resolucije je velike važnosti. Celo pod Hohenwartom je državni zbor z veliko večino odklonil podobno dr. Costovo resolucijo. Pri Šumanu naročeni načrt se sedaj pretresa v ministrstvu. V decembrskem zasedanju sta izročila Taaffeju spomenico podobne vsebine dr. Tonkli in Nabergoj zaradi goriških šolskih razmer. Ker odgovor Conradov v budgetnem odseku ni bil zadovoljiv, so sklenili poslanci, vlado resno opomniti, naj ne odlaša s praktično izvedbo ravnopravnosti, sicer pojdejo Slovenci v opozicijo. V tem je prišla odločba najvišjega sodišča. Sledila ji je

Schneidova interpelacija. Pražák je odgovoril, kakor je mogel. Naročil bo sodnijam, naj se ravnajo po ministrskih odlokih. Naše jezikovno vprašanje bo treba zakonito uravnati. A za narodnostne zakone se bo težko dobila večina, ker so na Češkem in v Galiciji drugačne razmere. Vladno večino bi mogli Slovenci s svojim izstopom res da podreti. A kaj pride potem? Zato je boljše čakati. Vlada je sedaj odpravila s Kranjskega nadzornika Zindlerja in imenovala Slovenca Smoleja za ravnatelja ljubljanske gimnazije.[1])

Slovenci so se na tihem že jezili nad Hohenwartom, Windischgrätzom in Goedelom, češ, da so jim naše zahteve premalenkostne, kar je bilo več ali manj tudi res. Za slovenske narodne zahteve ti možje niso mogli iti posebno vročekrvno v boj, saj so bili nemški plemenitaši. V tem je prišel prvi obliž za slovenske narodne rane z Dunaja: ukaz naučnega ministra z dne 1 aprila 1181 štev. 2178 je odrejal slovenski učni jezik na ljubljanskem učiteljišču za naslednje predmete: verouk, slovenščino, matematiko ter geometrično risanje, za prirodoslovje, sadjerejo, ženska ročna dela in metodiko teh predmetov. »Pri nas je pomenljiva uže vsaka kaplja... zato smo veseli velikonočnega ministrovega daru«, je pisal dr. Tavčar v »Narodu« dne 13. aprila.

Koncem aprila, dober teden pred Jurčičevo smrtjo, so se zopet vršile nadomestne volitve v ljubljanski mestni svet — prvič pod Winklerjevo vlado. Uradni list je izjavil, da vlada ne bo nikakor posezala

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 77.

v volilno agitacijo, »ker neče izgubiti zaupanja pri ljudstvu«, vendar pa da ji »ni vseeno, ako se volijo njeni sovražniki, ali prijatelji«. Zmagali so Slovenci zopet v tretjem razredu, sedaj že s 140 glasovi večine. V drugem so propadli za pet glasov; v prvem so z enim kandidatom zmagali, drugi (dr. Mosche) je imel en sam glas premalo. — Dne 17. maja 1881 je padla Vesteneckova papirnata trdnjava, ljubljanska trgovska zbornica zopet v slovenske roke. »Narod« je pisal dne 21. maja: »Blagi Jurčič, zakaj nisi doživel dneva slave... Videl bi bil, kako je slovenski obrtnik stopil na noge in osvedočil, da je naš! Videl bi bil, kako sta znana nemčurska ‚inteligenca in kapital' propala v trgovskem odseku!«

Ona dva nemška deželna poslanca, ki ju je volila prejšnja nemška trgovska zbornica, pravzaprav nista imela več moralne pravice v deželnem zboru. Nemška večina deželnega zbora je postajala vedno bolj anakronistična. Umevno je torej, da v jeseni 1881, ko je bil zopet sklican kranjski deželni zbor, Slovenci niso šli radi vanj. A Winkler ga je na Taaffejevo povelje še vedno držal. Dobil je na svojo stran drja. Vošnjaka, ki je bil mnenja, da nam bo narodne šole izposloval profesor Kvičala, poročevavec šolskega odseka državnega zbora, slovensko uradovanje pa minister Pražák. Za abstinenco je bila »Soča«, ki je bila sicer deloma zadovoljna, da na Kalteneggerjevo mesto ni bil imenovan za deželnega glavarja Apfaltrern, ampak zmerni grof Thurn, vendar je sklicala v spomin, da so Slovenci že lani na Klunova usta izjavili, da se v tej

sestavi ne vidijo več. Sedaj pa so poslanci needini! »Sploh od Jurčičeve smrti naša politika lavira.« »Narod« je bil odločno zoper »skrhano orožje pasivne politike«. Menil je, da bi bil »izstop nezaupnica Winklerju«, dr. Bleiweis, Klun in Pakič niso šli v zbor, o drugih poslancih je »Slovenec« pisal, da so šli meseca kimavca 1881 v deželni zbor — kimat. Zborovalo se je mirno, samo seja dne 13. oktobra je bila malo živahnejša zaradi 500 goldinarjev, postavljenih v proračun za prostovoljno učenje nemščine na večrazrednih šolah. Vošnjak, Svetec in Zarnik so se tej postavki ustavljali. Winkler jo je branil, češ: ker vlada ni ugodila želji lanskega deželnega zbora, da se ljudska šola utrakvizira, je morala postaviti v proračun majhno vsoto za nagrade onim učiteljem, ki preko svojih obligatnih ur uče nemščino otroke, katerih starši to želé. Po končanem zborovanju je dr. Bleiweis z galerije ocenjeval preteklo zasedanje in v »Novicah« pisal, da so slovenski poslanci šli v zbor samo zato, da so delali ovacije deželnemu predsedniku. Dr. Tavčar ga je zavrnil: »Naš princip je, da se Nemcem v političnem boji po Slovenskem ne privošči niti jednega trenutka mirnega počitka.« Vrhutega se je izbral odbor za proslavo 600letnega združenja Kranjske z Avstrijo, v katerem morajo sedeti tudi Slovenci že zaradi vladarja, ki pride ob tej priliki na Kranjsko.[1]) Bleiweisova in Klunova kritika je utihnila, ko je dne 22. oktobra v »Narodu« naznanil dr. Tavčar veselo novico: »Slovenski jezik rehabilitiran!« Dne 2. marca 1881 je bil

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 248.

Waser, predsednik graškega nadsodišča, uradno naznanil vsem kranjskim sodnijam, da je na Kranjskem sodnijski jezik nemški. Sedaj je moral Waser na ministrov direkten ukaz preklicati svojo okrožnico in dne 12. oktobra 1881 zapovedati podrejenim kranjskim uradom, da morajo po odloku z dne 15. marca 1862, štev. 865, sprejemati tudi slovenske vloge in pisati slovenske zapisnike. »Gospodu ministru dr. Pražáku, ki je vendar jedenkrat nekaj napravil, kličemo slavo!«[1])

V novembru so odšli slovenski državni poslanci zopet na Dunaj. »Narod« je izrekel željo, naj se ne vrnejo nazaj brez ministrovega ukaza, da se uvede slovenščina v srednje šole. Dr. Vošnjak je zato v proračunskem odseku odločno zahteval, da se izvede njegova resolucija. Conrad je odgovoril, da ima največje simpatije do Slovencev, med katerimi je bival pet let; a kranjski deželni šolski svet mu je odgovoril, da še ni knjig. V marcu 1882 so zahtevali slov. državni poslanci od vlade nekoliko odločneje, da podpira njih zadeve. Glasovali so za vladno brambno predlogo, za zemljiščni in hišni davek, za davek na petrolej in carino pri kavi, zato so hoteli, da Pražák ostreje nastopi proti Waserju, ki se je še vedno branil slovenskih vlog. Izvedeta naj se resoluciji Vošnjakovi o srednjih šolah in učiteljišču. Končno se je začel Conrad mehčati. Dne 16. marca je v šolskem odseku predlagal poročevatelj profesor Kvičala: 1. da se v Ljubljani osnuje poleg nemške čisto slovenska gimnazija, 2. isto v

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 241.

Kranju in Novem mestu, 3. realka v Ljubljani, gimnazije v Celju, Mariboru in Gorici naj dobe v spodnjih razredih slovenske paralelke. Učiteljišči v Ljubljani in Mariboru se naj poslovenita, samo pedagogika in metodika naj ostaneta nemški. Conrad je priznal, da se slovenščina lepo razvija, zlasti zasluge Matice da so neoporečne. Uvidel je možnost, da se bo skoro mogla uvesti slovenščina v srednje šole, a skliceval se je še vedno na deželni šolski svet, ki je le za polagano uvedbo.[1])

V eksekutivnem komiteju desnice je predlagal dr. Tonkli načrt izvršilnega zakona k § 19. osnovnih zakonov. A navzoči Pražák je bil mnenja, da bi se za tak zakon ne našla potrebna dvetretjinska večina. Rekel je, da se bo dalo isto doseči administrativnim potom.

Ko tako z Dunaja ni hotelo priti nič kaj razveseljivega, so doživeli Slovenci na svojih tleh veliko zmagoslavje. V aprilu 1882 so se vršile zopet ljubljanske mestne volitve. V tretjem razredu so, kakor po navadi, zopet sijajno prodrli Slovenci; poleg starih dveh Horaka in Zarnika je prvič prišel v mestni svet živahno delavni Ivan Hribar. Dva dni pozneje so Slovenci sploh prvič — pod Costom so imeli samo 1. in 3. razred! — zmagali v 2. razredu in sicer za celih 80 glasov večine. »Trinajsti dan t. m. bode črno podčrtan v zgodovini našega nemčurstva. V ljubljanski okolici pokajo možnarji«, je pisal »Narod«. Prihodnji dan sta tudi v 1. razredu izmed štirih zmagala dva

[1]) Slovenec, 1882, štev. 32.

slovenska kandidata. Ljubljana je bila slovenska. »Prešeren je prorokoval, da se bodo vremena Kranjcem zjasnila. Ni mu bilo dano doživeti te vesele dobe. Koliko takih hrepenečih src krije črna gruda!«[1]) Posledica narodne zmage je bila, da se je odpovedal svoji časti nemški župan Laschan, na kar je bil izvoljen za ljubljanskega župana Slovenec Grasselli.

Tudi Pražák je držal dano obljubo. Dne 18. aprila 1882, štev. 2513, je izdal jezikovno naredbo, da morajo sodišča po Slovenskem sprejemati slovenske vloge, ako je vlagajoča oseba zmožna nemščine ali ne. Minister je rekel: »Slovenci so v novejšej dobi pismeni svoj jezik tako razvili in razširili, da je tudi za rabo pred sodišči brez ovir sposoben. Zaostala pa so sodišča v priznanji te dejanske okoliščine.« Dr. Tavčar je imenoval to Pražákovo naredbo »najboljši in največji uspeh, kojega smo dosegli pod vlado grofa Taaffeja«.[2]) Dne 29. aprila je tudi šolski odsek sklenil stopiti s Kvičalovim predlogom pred zbornico. In ravno ko je »Narod« naznanjal, da se za jesenski pričetek šol tiska Jesenkova Geografija, lat.-slov. slovar, Senekovičeva Fizika, Celestinova Aritmetika, Erjavčeva Mineralogija in Kermavnerjeve Vadbe, je v istem listu prinesel z Dunaja telegram, da je Conrad dovolil na Kranjskem slovenske paralelke nižjih gimnazijskih razredov. Ta važna ministrska določba je nosila datum 22. julija 1882, štev. 10.820. Navdušeno

[1]) Slov. Narod, 1882, štev. 85.

[2]) Slov. Narod, 1882, štev. 99.

jo je pozdravil dr. Tavčar v »Narodu« dne 1. avgusta: Dozdaj se je naša mladina precej germanizirala. Tudi če je narodna ostala, ji je dušo preprezal nezdravi nemški kozmopolitizem... Nekdaj, ko je Boris-Miranova poezija navduševala mladino, bil je ta kozmopolitizem prav zelo v navadi in kdor je med visokošolci slovansko čutil, je moral prenašati čudne dovtipe. Odslej se morajo naši učenjaki odvaditi nemško pisati. Več značajev bo tudi med uradniki. Naša literatura bo izgubila nemški pečat. »Mi dozdanji narodnjaki smo sami diletantje, goli samouki!«[1])

Polagoma je začela torej Taaffejeva vlada tudi Slovence vpoštevati. A zaprek je bilo veliko. Taaffeju niso nasprotovali toliko razni ustavoverni ministri, ki jih je drugega za drugim odstranjeval iz kabineta in nadomeščal s Slovani ali nemškimi uradniki, ampak najbolj nemško uradništvo, razsejano po slovanskih deželah. Sredi februarja 1883 so se slovenski državni poslanci pritoževali pri Pražáku, da uradniki prezirajo njegovo naredbo. V šolskem oziru je bila Kranjska dobila nekaj pravic, na Štajerskem in Koroškem so šolski birokratje še bolj tlačili slovenščino, kakor poprej. »Tu bi bili veseli, ako bi se nam kruh ravnopravnosti tako delil, kakor za zloglasnega Giskre.«[2]) Toda kaj uradništvo — celo minister Conrad je mislil, da štajerski in koroški Slovenci ne smejo uživati istih pravic kakor kranjski. Ko je dne 30. januarja 1883 v proračunskem odseku predlagal dr. Tonkli resolucijo,

[1]) Slov. Narod, 1882, štev. 174.
[2]) Slov. Narod, 1883, štev. 47.

da se mora ministrov ukaz o rabi slovenščine na srednjih šolah raztegniti tudi na Štajersko, Koroško, Goriško, Trst in Istro, se je izgovarjal Conrad, da je lani sklenjeno resolucijo umel tako, da se uvede slovenščina samo na Kranjskem. V drugih deželah so druge razmere. In ko je dne 9. marca Tonklijeva resolucija prišla pred zbornico, je rekel Conrad, da take srednje šole, kakršne je uvedel na Kranjskem, v drugih slovenskih pokrajinah niso mogoče. V tej zadevi da so odločilna mnenja deželnih šolskih svetov. Sploh se mu zahteve Slovencev, izražene v Tonklijevi resoluciji, — ne zde resne! Dr. Vošnjak je z ogorčenjem zavrnil ministrovo poniževalno besedo in rekel: Brez nas večine bi gospod minister ne sedel na svojem stolcu!

Pri mestnih volitvah ljubljanskih v aprilu 1883 se Nemci niso več udeležili. V 2. razredu je bil izvoljen tudi profesor Šuklje. S cesarskim patentom z dne 11. maja je bil končno razpuščen kranjski deželni zbor. »Šest dolgih let smo zdihovali pod nenaravnim bremenom nenarodne, umetelno sestavljene in ne posebno možato pridobljene večine«, je vzkliknil »Narod dne 15. maja. Centralni volilni odbor je sicer takoj stopil v akcijo in priporočal skupne kandidate, a disciplina enotne slovenske stranke se je začela močno krhati. V kmetiških občinah in sedaj tudi v vseh mestnih so zmagali Slovenci, a nekaj kandidatov je propadlo na svojo roko. V kamniškem in brdskem okraju je bil izvoljen Janko Kersnik. Glede veleposestva je Hohenwart zopet predlagal Nemcem kompromis, ki pa so ga

odklonili in izvolili 10 Nemcev. A Dežmanova, Schreyeva in Mauerjeva večina je bila jako dvomljiva, tako da odločnejši Slovenci njih izvolitve pri verifikaciji niso hoteli potrditi. Odločil je izvoljencem v prilog Winkler, ki Nemcev ni maral briskirati, in s tem povzročil prvi razpor med slovensko radikalno in slovensko vladno stranko.

V juliju je obiskal slovenske pokrajine cesar. Slovenci so mu prirejali velikanske ovacije. Že v maju je »Narod« pisal: »Slovenska udanost izvira iz hvaležnega čuta, da je le milostljiva in pravična politika habsburških vladarjev naš narod rešila pretečega pogina narodne smrti.«[1]) Pri obisku ljubljanske gimnazije se je Smolej zahvalil cesarju za ustanovitev slovenskih paralelk, češ, da je sedaj pot do omike odprta tudi učencem slovenske narodnosti. Cesar je pohvalil slovenske učence, da tudi dobro nemško odgovarjajo. »Zdaj bodo morali umolkniti vsi sovražniki slovenskih gimnazij; sedaj je obstoj slovenskih gimnazij zagotovljen.«[2]) V Celju je rekel vladar deputaciji slovenskih občin: »Jaz vem, da tukaj stanujejo Slovenci in da so mi Slovenci vselej zvesti in vdani«. Ljubljanskim mestnim odbornikom je dejal: »Prepričal sem se, da je Ljubljana v resnici patriotično, pravo avstrijsko mesto.« Največje veselje je imel nad »brezmejno lojalnostjo« Slovencev Šuklje, ki je napisal v »Narodu« z dne 21. julija »Refleksije po cesarskem potovanji«. Štajerski namestnik baron Kübeck je na-

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 110.
[2]) Slov. Narod, 1883, štev. 159.

ročil dvema spodnještajerskima uradnikoma, da se naučita slovenski, ker je »Gratzer Zeitung« trdila, da samo ta dva ne znata slovenščine. »Slovensko društvo« v Mariboru je sestavilo spomenico, v kateri je navajalo imena še drugih takih neznalic. Slovensko časopisje pa je razpravljalo zopet enkrat o združeni Sloveniji. Zedinilo se je v ideji, da je v členu XIX. osnovnih zakonov tisti vzvod, ki jo more dvigniti na površje. Zahtevati moramo izvršilnih zakonov k temu paragrafu. »Kdor se vsled možnega nasprotja nemških Štajercev in Koroščev zboji svoje, ali bolje rečeno svojega naroda ideje, ta za idejo sploh nikdar ni bil resno zavzet.«[1])

Dne 26. maja in 25. junija je izdal Pražák dve važni naredbi v prid Slovencem. V prvi je opozoril graško nadsodišče, da so se slovenski poslanci pritožili, češ, da državni pravdništvi v Celju in Ljubljani vročata slovenskim obtožencem nemške obtožbe. Druga se je glasila: »Pravosodno ministrstvo pričakuje, da se vsi tisti uradniki pri državnih pravdništvih, ki še ne znajo popolnem v službi potrebnega slovenskega jezika, potrudijo, da se ga priuče v kolikor možno najkrajšem času.«[2]) Dne 30. avgusta 1883 je dobil »Narod« od ljubljanskega sodišča prvi odlok (glede neke konfiskacije) v slovenskem jeziku. Dne 28. avgusta je poročal ljubljanski mestni svetnik Šuklje, da je kranjski deželni šolski svet v odloku z dne 9. junija 1883, štev. 447, dovolil slovenščino kot

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 175.
[2]) Slov. Narod, 1883, štev. 183.

učni jezik za ljubljanske ljudske šole. Zapovedal je samo, da se mora z nemščino kot predmetom začeti že po petih mesecih poduka, obenem je ukazal, da mora mesto za nemške otroke ustanoviti posebno nemško ljudsko šolo. V septembru je občinski odbor pri Sv. Jakobu v Rožni dolini še brezuspešno prosil koroški deželni šolski svet za slovensko šolo. Obrnil se je na ministrstvo, ki je nato prisililo celovški deželni šolski svet, da je moral Rožanom dovoliti v prvih štirih stopnjah slovenski poduk. Med štajerske Slovence je zaneslo živahno politično gibanje »Slovensko društvo v Mariboru«. Na njegovem prvem občnem zboru v Celju dne 10. septembra 1882 je poročal poslanec Herman: Vkljub Taaffeju smo prisiljeni po dveh letih njegove vlade tukaj javno izreči, da se pri nas glede na ravnopravnost ni veliko izpremenilo na bolje, ampak celo na slabše. Sprejel se je na zboru predlog, zahtevajoč poseben oddelek graške namestnije za Slovence. V šolskih zadevah naj bi se v deželnem zboru glasovalo po kurijah. Obenem je zbor sklenil, prositi ministrstvo za slovenske paralelke v Celju in Mariboru, tu na učiteljišču in gimnaziji. Okrajni glavar mariborski Hein je dne 30. julija 1883 odgovoril v imenu ministra, da ni zadostnih vzrokov za izpremembo. Na drugem občnem zboru društva v Šoštanju se je sklenila poslanica na ministra notranjih zadev zastran slovenskih uradnikov. Dr. Vošnjak je poročal: Na Kranjskem se je že marsikaj doseglo, na Štajerskem še nič. Mi slovenski poslanci na Dunaju odločujemo večino. Zato pojdemo poslanci k Taaffeju

zopet s spomenico. Prosili bomo za izvenkranjske Slovence; ministrski predsednik nam mora tem laže ugoditi, ker sam prizna, da je na Kranjskem sedaj mir. Mihael Vošnjak je zopet predlagal administrativno ločitev Spodnje Štajerske in zaklical: Proč od Gradca! [1])

Ko so v februarju 1884 slovenski državni poslanci izročili Taaffeju to spomenico, je ministrski predsednik glede slovenskih uradnikov rekel, da je ta zahteva povsem upravičena in se bo upoštevala. Za poseben namestniški oddelek v Gradcu pa ni bil, češ, da bi povzročal preveč upravnih stroškov. Končno je zatrdil, da ima vlada resno in odločno voljo, izvesti ravnopravnost.[2])

Dne 5. marca 1884 je zboroval proračunski odsek državnega zbora. Slovenci so zopet prišli z resolucijo za paralelke v Gorici, Celju in Mariboru, ki je bila sprejeta. Conrad je glede Štajerske in Primorske preklical svoj lanski izrek, da slovenskih zahtev ne jemlje resno. Izjema da je samo Koroška. Proti Nemcem je zagovarjal slovenski učni jezik, češ, da ima že zgodovino, ker ga je uvedel že njegov prednik. Na Schönererjevo očitanje, da je Slovenec, je minister odgovoril, da je Štajerec in da je vesel, da slovensko razume. Uvedbo slovenskih paralelk pa je imenoval vkljub temu le poizkus, o katerem se še ne more soditi, dali se bo obnesel. Zato naj se z drugimi pokrajinami počaka. Dne 8. junija je zopet zborovalo »Slo-

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 278, 279, 281.
[2]) Slov. Narod, 1884, štev. 42.

vensko društvo« mariborsko pri Sv Trojici. Bož. Raič, po Hermanovi smrti državni poslanec, je poročal o izročanju spomenice Taaffeju, ki je rekel: Verjemite mi, da od današnjega dne ne bom nobenega uradnika več tja poslal, ki slovenski ne zna. S starimi imejte potrpljenje. Doseglo se je že zdaj to, da je dobil štajerski deželni šolski svet slovenskega zastopnika.[1])

V juniju 1884 je bil imenovan za ljubljanskega škofa dr. Missia, v decembru za kranjskega deželnega šolskega nadzornika Smolej, za njegovega naslednika na gimnaziji Šuman.

In zopet je zboroval proračunski odsek na Dunaju v januarju 1885. In zopet so bili Slovenci tu s svojo spomenico. Dne 29. januarja so jo nesli Conradu. Drugi dan je dr. Tonkli zopet urgiral slovenske izvenkranjske paralelke. Opozarjal je, da je zbornica leta 1881. sprejela Vošnjakove resolucije in lani resolucijo glede Gorice, Celja, Maribora. Conrad je bil topot slabe volje. Niti poklonov ni delal več slovenščini. Rekel je, da so resolucije presplošne in da segajo predaleč. Na Kranjskem se je uvedla slovenščina le za poizkušnjo. Kar se je ukazalo za Kranjsko, se ne dá izvesti v drugih pokrajinah, kjer so razmere drugačne. Deželne in šolske oblasti na Primorskem, Štajerskem in Koroškem ne marajo slovenskega poduka. Tudi se mora že zdaj reči, da se je kranjski poizkus slabo obnesel, ker se dunajski in graški vseučiliški profesorji pritožujejo, da dijaki s Kranjskega ne znajo dovolj nemško. Tonkli je odgovoril, da mi-

[1]) Slov. Narod, 1884, štev. 138.

nistrov odgovor bije Slovencem naravnost v obraz, ker se sklicuje na deželne šolske oblasti, katerih večino ima vlada v svojih rokah. Minister prezira zakon ravnopravnosti in smeši državni zbor, čigar sklepe meče enostavno v koš. Vseučiliški profesorji pa niso dobili še nobenega dijaka iz slovenskih paralelk, ker so te šele tri leta stare. — Dne 5. februarja je šla deputacija slovenskih poslancev k Taaffeju z isto spomenico. Taaffe je obljubil, da bo govoril z naučnim ministrom.[1])

Sedaj je celo pohlevni slovenski delegaciji pošlo potrpljenje. Začela je malce revoltirati pri vladnih predlogih. Ko je Conrad predlagal, da bi novi zakon o kongrui ne stopil v veljavo že l. 1886., ampak šele čez dve leti, se je dal Obreza izbrisati z liste progovornikov, Slovenci so glasovali proti ministrovemu predlogu, ki je propadel. O Slovencih in njihovih zahtevah se je začelo zopet več pisati, posebno ko so vztrajali v opoziciji tudi pri debati o davčni noveli, ki se je morala zato za tri dni odgoditi. Desnica je priznavala upravičenost slovenskih zahtev, zato so tudi Slovenci izjavljali, da njih opozicija ne velja desnici, ampak Conradu. Slovensko šolsko vprašanje je postalo »punctum saliens«. »Morebiti bi jednaka taktika kazala bila že poprejšnja leta, morebiti se je kaj zamudilo«, je pisal »Narod« dne 16. februarja. To spoznanje, ki se je za hip zablisknilo slovenskemu listu, je danes evidentno. Potrdil ga je kratko pred svojo smrtjo najkompetentnejši mož, vodja takratne slovenske dele-

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 28.

gacije, dr. Vošnjak, z besedami: »Ko bi v tej dobi od leta 1879. do 1885. Slovenci bili zastopani po odločnih možeh, bi bili gotovo marsikaj dosegli, ker so odločevali večino. Pa kaj je bilo možem, kakor baron Goedel, knez Windischgrätz, grof Margheri in končno tudi grof Hohenwart, za naše narodne zahteve? Ne prej, ne slej nismo Slovenci bili v tako ugodnem položaju, toda izkoriščali ga nismo. Saj tudi Klun ni bil za odločne korake in mi je večkrat očital, zakaj da vedno godrnjam.«[1]) In res je bil začel Klunov »Slovenec« rahlo vabiti poslance nazaj v vladni tabor. Vrnili so se vanj. Vzrok je razodel malo mesecev pozneje Bož. Raič: Ministrstvo in načelniki desniških klubov so se posvetovali, kaj je narediti s Slovenci. Poljak Grocholski je priporočal slovenske zahteve: morebiti ne bodo nikdar več tako malo zahtevali. Drugi dan se je raznesel glas v zbornici, da se Slovencem izpolnijo njih želje, da dobe slovenske paralelke v Celju, mariborsko učiteljišče se posloveni, v ptujsko nižjo gimnazijo se uvede slovenščina in v Gradcu se oživi nekaj pravnih stolic. Hohenwart je predstavil Taaffeju deputacijo slovenskih poslancev, pa tako, da se je Raiču skoro čudno dozdevalo, češ: ti gospodje Vam hočejo neke želje izraziti. Reklo se jim je, da marsikaj se ne dá izvesti: die Verhältnisse sind so. Raič k Vošnjaku: Hodiva, kaj bomo to govoričenje poslušali. Kasneje se jim je reklo, da se bodo nekatere zahteve izpolnile. Vprašali so za garancije.

[1]) Veda, I. str. 484.

Odgovorilo se je: Das Wort eines Kavaliers. A vse je ostalo pri starem.[1])

Tirolski konservativci so bili odločnejši nego slovenski. Ko je v marcu Conrad z neko zaničljivo opazko razžalil njih poslanca Greuterja, so mu Tirolci tako zagodli, da je moral nekaj dni pozneje dati ostavko.

Dne 22. aprila je cesar zaključil državni zbor in razpisal volitve v maju in juniju. Pri Slovencih je vodil volitve zopet skupni centralni volilni odbor. A njegova avtoriteta se je zopet krhala. Za Trebnje je priporočal kneza Windischgrätza, ki pa je propadel proti samostojnemu kandidatu svétniku Hrenu. Toda najbolj je razburila Slovence volitev v mestni skupini dolenjski. Oficialni slovenski kandidat je bil grof Margheri. Proti njemu je z Winklerjevo pomočjo kandidiral in zmagal profesor Šuklje. Dr. Vošnjak je prepustil mandat svojemu bratu Mihaelu, poleg katerega sta bila na Štajerskem izvoljena še Raič in Goedel. Na Koroškem je Einspieler propadel, izvoljen pa je bil Slovencem prijazni minister baron Pino. Hohenwart je dobil dva mandata, gorenjskega je odstopil pozneje knezu Windischgrätzu.

V septembru se je otvoril novi državni zbor, o katerem je »Narod« pisal, da ga ne pozdravlja »z onim upapolnim veseljem, kakor pred šestimi leti... Postali smo pohlevni v svojih upih, še bolj pohlevni v svojih terjatvah in to ne samo mi Slovenci, tudi Čehi in nemški konservativci. Čehi molče o deklaraciji,

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 102 in 157.

kakor mi Slovenci o zedinjeni Sloveniji in konservativci o konkordatu. Vsak hoče veljati za mirnega politika... Ne pričakujemo, da bi novi državni zbor ustavo izpreminjal v avtonomnem zmislu, ali loti naj se agrarnega vprašanja. Taaffe ima slovensko spomenico... A dobili nismo letos nič druzega ko tiste dve uri slovenščine na mariborskem učiteljišči.«[1]) — Razpravljalo se je, ali naj bi Slovenci zopet vstopili v Hohenwartov klub. M. Vošnjak in Raič sta bila za poseben južno-slovanski klub. Končno so se odločili za vstop, a sklenili so, da bodo domače stvari poprej pretresali v posebnih sejah.[2]) V adresni debati je Šuklje v svojem deviškem govoru priznal, da je vlada nekaj storila za Kranjce, a v drugih kronovinah se naprej germanizira. Obžaloval je, da je naučni minister proglasil slovenske paralelke za poizkus. S trditvijo, da Avstrije niso ustanovili samo Nemci, ampak skupen trud vseh narodov, se je zapletel v ostro polemiko z Nemci. Ker so mu pretili, da pri verifikacijski debati njegovega, tudi od Slovencev izpodbijanega mandata ne bodo potrdili, je Šuklje odložil mandat in na novo kandidiral. Bil je zopet izvoljen proti grofu Margheriju in vstopil v Hohenwartov klub. Iz tega kluba pa je izstopil Goedel, ker ga zbornica ni več volila za podpredsednika. On sam je rekel, da zato, ker je večina simpatizirala z deželno avtonomijo, ki bi štajerskim Slovencem škodila.[3]) Dne 7. novembra je bil imenovan

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 216.
[2]) Slovenec, 1885, štev. 217.
[3]) Slovenec, 1885, štev. 245.

za naučnega ministra baron Gautsch. »Narod« ga je sicer pozdravil, a pristavil, da česa posebnega od njega ne pričakuje, »ker bi nam bila mogla vlada tudi zoper voljo Conrada marsikaj dati«.[1]) V novembru je vrglo zopet pravosodno ministrstvo Slovencem majhno drobtino svoje naklonjenosti. Posojilnica v Pliberku je bila vložila slovensko vlogo pri celovškem sodišču, ki jo je zavrnilo. Vsled pritožbe na ministrstvo je prišel dne 20. novembra 1885 pod štev. 20.406 odlok, s katerim se celovško sodišče primerno opozarja, da je tudi slovenščina na Koroškem sodnijski jezik.[2])

V proračunskem odseku je, kakor vsako leto, tudi leta 1886. nastopil dr. Tonkli z znanimi svojimi zahtevami glede izvenkranjskih slovenskih paralelk. Novi naučni minister baron Gautsch mu je odgovoril, da zlasti za višje gimnazije Slovenci še pogrešajo učnih pripomočkov, vendar je priznal, da se bo dala ta nedostatnost sčasoma odpraviti. Vsekakor pa je treba počakati učnih uspehov na Kranjskem. Ker je tam letos že četrti razred slovenski, se bo že drugo leto videlo, če znajo učenci za višjo gimnazijo dovolj nemški. Pri eventualno dobrih uspehih se bo učna uprava resno bavila z uvedbo slovenskih paralelk tudi zunaj Kranjskega.[3]) Pred zbornico je prišla takozvana »lex Scharschmid«, s katero naj bi se zakonito uvedla nemščina kot državni jezik, drugim deželnim jezikom pa naj bi se istotako uzakonile izvestne pravice. Ve-

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 256.
[2]) Slov. Narod, 1886, štev. 29.
[3]) Slov. Narod, 1886, štev. 38.

čina desnice je zakon odklonila. Hohenwart, Hren, Šuklje in Windischgrätz so bili za to, da se predlog odkaže posebnemu odseku, ki bi mogel ob tej priliki izdelati izvršilne zakone za § XIX. osnovnih zakonov. Značilno je, da so koroški Nemci v Celovcu protestirali proti Scharschmidovemu predlogu, češ, da bi dal koroškim Slovencem preveč pravic! Dne 23. marca je zahteval Hren od naučnega ministra, naj zapove, da se bo poduk v slovenščini za Slovence na celovški in beljaški gimnaziji začenjal že v prvem gimnazijskem razredu in da se bodo učiteljiščniki v Celovcu izpraševali tudi v slovenščini. Gautsch se je začudil, da se to doslej ni godilo. Dne 30. marca je govoril Šuklje v parlamentu: »Jaz zahtevam slovenski učni jezik na ljudskih in srednjih šolah po slovenskih pokrajinah, za poslednje seveda bi se morali natančno določiti pridržki, ki so potrebni, da se abiturijenti popolnem priuče nemščini v besedi in pismu. Večjih zahtev, zlasti takih, ki se tičejo velikih šol, bi jaz ne stavil, k večjemu naj bi se za praktične potrebe juristov osnovala ta ali ona slovenska stolica, morda v Gradci.«[1]) Nekaj dni pozneje je priporočal tudi slovensko obrtno šolo in stavil predlog glede slovenskih paralelk v Gorici, Celju in Mariboru. Sicer pa se je mirna sloga med dunajskimi poslanci slovenskimi začela krhati, čim se je začel med njimi uveljavljati delavni in ambiciozni Šuklje. »Narod« je že 23. marca pisal, da se poslanci med seboj »srčno sovražijo«. Šuklje je nastopal proti vodstvu nemških plemenitašev in klerikalca Kluna.

[1]) Slov. Narod, 1886, štev. 79.

Dne 10. maja je javil »Narod«, da so imeli slovenski državni poslanci skupen sestanek zunaj Hohenwartovega kluba. »Samo po sebi se umeje, da se ga niso udeležili Hohenwart, Windischgrätz in Goedel.« Izstop iz kluba, ki so ga že zahtevala posamezna društva po Slovenskem, se še ni pretresal. »Narod« je pričel pomagati Šukljetu in pisati o »glavnem mandatarju« vlade grofu Hohenwartu, tem »smrtno-doslednem kimavcu grofa Taaffeja«. Proti tem napadom je nastopal Klunov »Slovenec«.

Že pred svojo izvolitvijo za poslanca, dne 15. februarja 1885 je pisal Šuklje Kersniku: »Da s sedanjimi poslanci nič ne opravimo, je očividno. Razgovarjal sem se z uplivnimi veljaki, ki imajo mnogovrstne veze, toda povsod se jim posmehujejo, nikdo jih ne spoštuje. In kedo bi tudi maral za take nesposobne lenuhe! Sam čutim, da bi bil bolje kos tej nalogi, nego sedanji zastopniki.« In v resnici je prinesel Šuklje v slovensko delegacijo živahnost, čeprav ne nove taktike: Taaffeju in Gautschu se je namreč iznova izročila spomenica. A Šuklje je v zbornici govoril nič manj ko devetkrat. Po zasedanju pa je začel po deželi prirejati shode, na katerih je poročal o svojem delovanju, kar je bilo takrat nekaj čisto novega. »Narod« je Šukljetu pomagal, češ: Politično življenje na Slovenskem je zaspano, ne samo na Koroškem in v Istri, kjer se bo dal narod težko obuditi, ampak povsod. »Prav značajljivo je za naše razmere, da slovenski državni poslanci tako redko prihajajo pred svoje volilce polagat račun o svojem delovanji. Nekateri kandidatje za Kranjsko

dobro vedo, da morajo biti samo dobro zapisani pri centralnem volilnem odboru, vse ostalo stori disciplina, ki se rušiti ne sme. Gladstone mora po desetkrat razložiti svoj program. Klunu se ni treba nič brigati za svoje volilce, pri nas je mej Gorenjce kakor z neba padel dovršen poslanec svetlost knez Windischgrätz . . . Nikari se čuditi, da je še toliko politične ledine. Ali naj ekscelenca grof Hohenwart slovenskim svojim volilcem v Ljubljani poroča z nemškim jezikom, ali naj se svetlost knez Windischgrätz poniža mej gorenjske kmete . . . Tako si mi sami spoštujemo ustavo in logiko našega programa.«[1])

Dne 3. junija so odkrili ljubljanski turnarji Anastaziju Grünu spominsko ploščo v Ljubljani. Slavnost se je morala vršiti v senci bajonetov. Mestni svet plošče ni maral prevzeti v varstvo in oskrbo. Pri slavnosti so se dogodile demonstracije in pozneje je bil spomenik večkrat zamazan. To so Nemci izrabljali, da so pisali in interpelirali zoper slovensko »barbarstvo«, dokler jim Taaffe ni odgovoril, da so prireditelji Grünovega slavja v Ljubljani imeli samo namen, Slovence dražiti, ne pa pesnika počastiti. »Narod« je miril duhove: Naše mesto je nekaj dni ko razlučeno jezero. Naj v miru stoji plošča na zemlji slovenski, nekak groben spomenik nemške stranke na Kranjskem. Torej mir!

Ko se je v jeseni 1886 zopet otvoril državni zbor, je »Narod« že odločno nastopil proti hohenwartovanju slovenskih državnih poslancev: »Žal nam mora biti,

[1]) Slov. Narod, 1886, štev. 179.

da jesenska sapa, ki je bila brila šest let, brila nam bode tudi v prihodnjem šestletnem obdobji . . . Preteklo obdobje državnega zbora nas je izučilo, da naše teženje nikoli sadu ne obrodi, če si bode skušalo pomagati v jesensko-konservativnem vremenu pod znamenjem groía Hohenwarta.«[1]) Vendar je Šuklje spravil slovenske zahteve vsaj v formalnem oziru iznova malo do veljave. Ko si je desnica zopet delala akcijski program, so si Slovenci v Hohenwartovem klubu izvolili odsek, obstoječ iz Šukljeta, Tonklija in Gregorca (naslednika Raičevega), ki je sestavil spomenico slovenskih zahtev. Izdelal jo je Šuklje. Dne 6. decembra 1886 je bil izvoljen na Notranjskem po umrlem poslancu Obrezi dr. Ferjančič, od katerega je »Narod« tudi pričakoval, da bo prinesel v slovensko delegacijo malo več živahnosti.

V januarju 1887 je poslal Gautsch svojega ministrskega svétnika Wolfa v Ljubljano, da se prepriča, če se slovenski dijaki na slovenskih paralelkah nauče dovolj nemščine. Učenci so odgovarjali dobro, razen v Heinrichovem in Nedwedovem razredu, kjer sta profesorja izpraševala le najslabše učence. V februarju se je otvoril državni zbor. Vodstvo slovenske delegacije je prevzel Šuklje, ki je v svojih govorih kazal vladi mrko lice, a v svojih glasovanjih prijazno. Novo življenje med poslanci se je kazalo zlasti v tem, da so pogosto povzemali besedo in si po premišljenem načrtu razdeljevali tvarino. Razen Kluna, ki se je čutil odrinjenega od vodstva, so bili vsi za odločno posto-

[1]) Slov. Narod, 1886, štev. 254.

panje. Klun je malce delal zgago, »on že ve zakaj, mi pa tudi, in prišel bode čas, ko bodemo jasneje govorili.«[1]) Vendar so tudi Kluna potegnili ostali poslanci za seboj. Deželni šolski svet kranjski je bil ukazal, da ima biti po vseh slovenskih tri- in štirirazrednih ljudskih šolah nemščina od tretjega razreda dalje obligaten pouk, deželni šolski svet štajerski je z odlokom z dne 22. februarja 1887 št. 823 uvedel nemščino kot predmet tudi v slovenske enorazrednice, v štirirazrednicah pa je odredil nemščino celo za učni jezik, a Korošci sploh niso imeli nobene prave slovenske šole. Dne 7. februarja je predložil Klun državnemu zboru peticijo koroških Slovencev, podpisano od 22 občin, 48 župnij in 44 krajnih šolskih svetov, da bi se nemščina začela učiti šele od 4. razreda dalje. Suess je predlagal, naj se o tem ne razpravlja, ker bi se vlivalo olje na ogenj notranjih in vnanjih razmer države. Temu predlogu je zbornica pritrdila, in »Narod« je zaklical: »Odloženi smo.« Šuklje je pisal: »Naše pritožbe navadno odbijajo s tem, da nas je premalo in da se zato ne bode delala posebna peka za nas... Čas je, da bi zapustili stališče dolžnosti Hohenwartove.«[2]) Šuklje si je prizadeval, da bi se prikupil Gautschu in je mnogo delal na to, da se je ministru dovolil neki sekcijski načelnik. Mislil je, da pojde Gautsch vsled tega Slovencem na roko. Zato je Gautscha dne 9. maja v proračunskem odseku pozval, češ, da je vendar sam priznal, da imajo slovenske vzporednice

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 42.
[2]) Slov. Narod, 1887, štev. 34.

dober uspeh, torej naj ne odlaša s paralelkami na izvenkranjskih od Slovencev obiskovanih gimnazijah. Minister da je s svojim priznanjem Slovencem izdal neko menico, samo povedal ni, kdaj je izterljiva. Vrhutega je Šuklje zahteval, da bi se moralo na novi tržaški obrtni šoli poučevati tudi v slovenščini. Gautsch mu je drugi dan odgovoril dokaj osorno. Rekel je, da se je moral glede tržaške obrtne šole udati želji krajevnih oblasti, ki so veliko prispevale za šolo. Z ozirom na menico pa je Šukljeta zavrnil s cenenim dovtipom, ki je napravil levici veliko veselja: »Moje menice ni nobene med narodi. Jaz storim le to, kar koristi mladini.« Dne 13. maja je proračunski odsek zopet sprejel resolucijo, ki je pozivljala Gautscha, da ustanovi slovenske paralelke na štajerskih in primorskih gimnazijah. Vrhutega je izdelal Šuklje spomenico, ki je zahtevala slovenske srednje in ljudske šole, dolenjsko železnico in pomoč vsled poškodeb po trtni uši. Ta dokument so sestavili slovenski poslanci v posebnem posvetovanju, a ga dali podpisati potem celemu Hohenwartovemu klubu in desnici. Zato ga je Taaffe prijazno sprejel. Poleg Šukljeta sta krepko nastopila v tej budgetni debati tudi dr. Gregorec in dr. Ferjančič. Prvi se je v svojem deviškem govoru dne 3. maja potegnil za narodno avtonomijo. Avstrija naj gre do Soluna, ustvari naj južnoslovansko upravno skupino, ki bo strla dualizem in brzdala Madjare. Dr. Ferjančič je govoril za slovenske uradnike. Sploh so Slovenci v tej debati imponirali, in Šuklje je pisal dne 27. maja v »Narodu«:

»Ugled naše delegacije raste z dne do dne . . . Nikoli se še ni prijavilo toliko slovenskih govornikov za našo pravično stvar, postopalo tako korektno, po dogovorjenem načrtu, kakor baš tekom te budgetne razprave.« Naslednjega dne je začel »Narod« govoriti o »kaléh novega upanja«: »Prišlo je v zadnji dobi do spoznanja, da grof Hohenwart ni oča slovenskega naroda, in poroča se, da so poslanci slovenske narodnosti imeli izven kluba svoje posvete za osobite slovenske terjatve . . . Sad složnega postopanja kazal se nam je zadnje tedne v budgetnej debati, katero moramo v politično našo zgodovino zapisati s svetlimi črkami.«

A baš takrat, ko je slovenska delegacija najbolj pestila Gautscha za slovenske vzporednice in upala, da mu jih vsak hip izvije iz rok, je naučni minister zavihtel roko h krepki zaušnici. Sklenil je iz ozirov štedljivosti opustiti veliko število manj obiskovanih srednjih šol, med njimi tudi nižjo gimnazijo v Kranju, ki je štela 85 učencev. Tozadevni odlok je izdal dne 8. avgusta 1887. Slovenci so o tem zvedeli ravno, ko so poslanci Šuklje, Ferjančič in Gregorec prirejali po deželi shode in poročali o »kaleh novega upanja«. Osupnili so Čehi in osupnili so Slovenci. Prvi so se pripravljali na odločen odpor. Šuklje je dne 17. avgusta poročal svojim volivcem v Novem mestu in rekel, da hoče čim prej pozvedeti, če ta Gautschev korak podpira ves kabinet in kaj nam mislijo dati za odškodnino. »Sicer — neham podpirati to sistemo.«[1])

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 192.

Vlada je ponudila deželnemu zboru kranjskemu slovensko obrtno šolo v Ljubljani, o čemer je sklepal deželni zbor dne 3. decembra in šolo sprejel. Pri tej priliki je dejal Šuklje, da vlada itak premalo stori za obrt na Kranjskem; zato ta šola ne sme biti nadomestilo za kranjsko gimnazijo, ker potrebujejo kranjski Slovenci tri popolne slovenske gimnazije. En majhen obliž je na slovenske rane pritisnil v tem času tudi minister Pražák. Na Kranjskem se je že nekaj let v zemljiške knjige vknjiževalo po slovensko; v drugih slovenskih pokrajinah se to ni dalo doseči. Poleti 1887 je kupil Miha Vošnjak v Celju neko posestvo in v slovenski vlogi prosil, da se njegova lastninska pravica po slovensko vknjiži. Vloga se mu je rešila, a vknjiženje se je izvršilo po nemško. Vsled tega se je dr. Dečko pritožil na pravosodno ministrstvo. Pražák je nato izdal odlok z dne 21. julija 1887 štev. 120.118, s katerim je raztegnil slovensko vknjiževanje tudi na izvenkranjske slovenske pokrajine.

Dne 11. oktobra se je zopet otvoril državni zbor. Čehi in Slovenci so se pripravljali, da napadejo vlado zaradi razpuščenih srednjih šol, Nemci zaradi Pražákove zemljiškoknjižne naredbe. Dr. Poklukar je pisal v »Novicah« dne 28. septembra: Slovenske poslance čaka težka naloga. Vprašati morajo Taaffeja, je li solidaren z Gautschem v zadevi kranjske gimnazije. Ponudili smo naučnemu ministru, da sami vzdržujemo vsaj prvi razred v Kranju, a ni se nam dovolilo. Sedaj se celo vstop v ljubljansko gimnazijo omejuje, ker Gautsch neče dovoliti toliko paralelk, kolikor bi jih

bilo treba. Dr. Rieger je res takoj ob začetku zasedanja interpeliral Gautscha zaradi njegovih naredb. Slovenci so opustili interpelacijo in čakali, če sprejme cesar deputacijo kranjskega deželnega odbora v tej zadevi. Interpelirali pa so slovenski poslanci zopet v vprašanju izvenkranjskih paralelk. Sklicevali so se na dne 13. maja 1887 sprejeto resolucijo. Šolsko leto se je začelo, a o paralelkah ni duha ne sluha. To se ne strinja s konstitucijo in tudi ne z ministrovo izjavo v proračunskem odseku. Že leta 1886. je minister načelno priznal, da so paralelke upravičene, samo počakati je treba, da se vidi uspeh na Kranjskem. Pri letošnjem spomladanskem proračunu je sam minister po uradnih poročilih moral priznati, da je uspeh dober. Čemu se torej čaka?[1])

Krona se je zavzela za Gautscha. Dne 29. oktobra je javil »Narod«: »Odločeno je, kriza je končana, vlada je zmagala. Gautsch ostane. Njegove ordonance ostanejo pravoveljavne.« Vlada je poslala zbornico domov, češki interpelaciji se niti odgovarjalo ni.

Dne 26. januarja 1888, po novi otvoritvi državnega zbora je princ Liechtenstein vložil svoj predlog za versko šolo; Slovenci niso bili posebno navdušeni zanj, ker ni določal materinščine za učni jezik. Zato je predlog podpisal samo klerikalec Klun, in Missia je nabiral za ta predlog podpisov na peticijah. Pražák je moral že takoj v eni prvih sej braniti svojo zemljiškoknjižno naredbo zoper napade Russa in Heilsberga. Gautsch se je vedno bolj zamerjal strankam,

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 248.

ker je predlagal zakon, s katerim je omejeval svobodo visokošolskih dijaških društev. Njegov budget je bil zato najbolj v nevarnosti in je prišel v proračunskem odseku zadnji na vrsto. Vlada je odlašala ž njim, da bi med tem za Gautscha spravila večino skupaj. Dne 9. marca je dr. Tonkli naučnega ministra pozval na direkten odgovor, je li kaj ukrenil glede one že tolikokrat v državnem zboru sprejete vzporedniške resolucije. »Jasen odgovor zahtevamo, s praznimi obljubami in jalovimi izgovori ne bodemo več zadovoljni.« Tudi glede kranjske gimnazije je zahteval, da se razpust prekliče. Med Tonklijevim govorom je bil minister nebrižen, zdehal je. Potem je mimogrede nekemu slovenskemu poslancu rekel, da bo takoj odgovarjal in se s svojim odgovorom Slovencem jako prikupil. Res se je skoro na to dvignil in izvajal: Kranjska gimnazija ostane razpuščena. Naučna uprava rajši ustanovi Slovencem drugo gimnazijo v Ljubljani. Z ozirom na izvenkranjske paralelke »konštatuje, da se Slovenci sploh odlikujejo po posebnem daru za priučenje tujih jezikov, in potrdi, da so učni uspehi glede nemščine pri slovenski mladini v Ljubljani dokaj povoljni. Vendar se učna uprava še ni odločila, če je isti tip paralelk pedagoško upravičen po vsem Slovenskem. Zato bo tekom tega leta natančno in pazno študirala to vprašanje.«[1]) Dr. Tonkli ni bil zadovoljen z ministrovim odgovorom: »Jasen odgovor smo zahtevali od ministra, a kaj smo dobili danes? Nič druzega nesmo slišali nego — jalove pretveze in ničeve izgo-

[1]) Slov. Narod, 1888, štev. 59.

vore.« Tonklijeva resolucija se je zopet sprejela. Dne 19. aprila je Šuklje kot generalni govornik desnice imel svoj znameniti govor, v katerem se je potegnil tudi za domače kulturne terjatve: »Zahtevamo, da najdemo pot do kulture z naravnim sredstvom materinščine. Naš naučni minister prezira z neko ponosno ravnodušnostjo in malomarno gleda, kako se dan za dnevom lojalnemu narodu krati pravica in zakon.[1]) Da bi se prikupil vladi, je Šuklje z vso svojo zgovornostjo in z vsem svojim nemajhnim znanjem deloval, da se je vladi dovolil državni naklad na žgane pijače. Zato se je tudi Gautsch malce omečil. V tajnih dogovorih je slovenski delegaciji obljubil, da še v jeseni naredi na mariborski gimnaziji nekaj slovenskim paralelkam podobnega. Tudi glede kranjske gimnazije je rekel, da tehtni razlogi govore za njen obstanek in da stvar še ni končno rešena.[2]) To je povzročilo, da so bili slovenski poslanci zopet pridobljeni za vlado. Dne 2. maja je prinesel »Narod« telegram z Dunaja: »Kriza je rešena. Slovencem je postalo mogoče, glasovati za naučno centralo.« Dne 5. maja je poročal Šuklje istemu listu: Kriza se je rešila; žal, da mi je zabranjeno povedati tajne razloge tega postopanja. Grožnja z odstopom kabineta nas je pustila hladne. Do zadnjega trenotka smo hoteli glasovati proti. »Prevrat vršil se je na drugi strani, udala se ni bila večina, ministrstvo se je udalo! Uspeh dotičnih obravnav, v kolikor se tičejo slovenskih terjatev na

[1]) Slov. Narod, 1888, štev. 97.
[2]) Slov. Narod, 1888, štev. 294.

naučnem polji, bil je povoljen; — podrobnosti razkrivati ne smem.« Pri teh obravnavah se je celo Klun povzpel do take odločnosti, da je rekel: Nam mora za ministrove obljube jamčiti zanesljivejši porok nego je g. naučni minister. Dne 7. maja je javil Šuklje »Narodu«, da sta pri teh dogovorih posredovala Hohenwart in Grocholski. Poroštvo da je prevzel sam Taaffe. A Slovencem prijazen je bil v kabinetu pravzaprav samo Pražák. Ko sta Sturm in Foregger zopet divjala zoper njegovo zemljiškoknjižno naredbo, češ, da slovenščina še ni dovolj razvita, je dejal justični minister: »Ugovor, da slovenski jezik nema potrebnih strokovno-tehničnih izrazov, je ničev, ker so se vse dotične postave in naredbe v slovenskem jeziku objavile v državnem in deželnem zakoniku.«[1]) Gautsch pa je prošnjo kranjskega deželnega zbora za gimnazijo v Kranju še dne 10. maja enostavno zavrnil. A na drugi strani je istočasno naročil štajerskemu deželnemu šolskemu svetu, naj izdela učni načrt za slovenske paralelke v Celju in Mariboru.[2])

Dne 23. julija je umrl kranjski deželni glavar grof Thurn; na njegovo mesto je bil mesec dni pozneje imenovan dr. Poklukar.

Šuklje je nehal sodelovati pri »Narodu«, v katerem sta imela glavno besedo dr. Tavčar in Ivan Hribar. »Ena in druga stvar me je disgustirala«, je pisal Kersniku dne 10. avgusta. Šel je v praško »Politik«, ki ga je prosila, da bi ji med počitnicami poma-

[1]) Slov. Narod, 1888, štev. 111.
[2]) Slov. Narod, 1888, štev. 122.

gal z uvodnimi članki. Objavil je v tem listu dne 26. julija članek »Gegensätze und Lösungen«, ki je vzbudil v časopisju veliko pozornost. V tem sestavku je priporočal, da bi se desnica tesneje združila med seboj pod enotnim programom. Smešil je Mladočehe kot prenapete fantaste in priporočal kot glavno točko novega desniškega programa avtonomijo dežel »in reichsgesetzlichen Bestimmungen, welche das Recht der Muttersprache den Minoritäten in den sprachlich gemischten Ländern schützen und schirmen«. Zoper ta Šukljetov članek, ki ga je nemško časopisje obširno razpravljalo, se je dvignil v »Narodu« dne 9. avgusta dr. Tavčar, češ: Šuklje je tolkel po Gautschu, da je Slovencem marsikaj obljubil. Sedaj, ko je vse tiho o njegovih obljubah, mu Šuklje še po vrhu krpa večino in se zadira v Mladočehe. Nam se ni čisto nič treba vtikati v slovanske medsebojne prepire. Vrhutega je dr. Tavčar zahteval, da od kranjske gimnazije Slovenci ne smejo odstopiti. Gautsch je bil tudi v Meidlingu odpravil nižjo gimnazijo, češ, da samo vegetira. Sedaj, ko so mu dokazali, da bi cela gimnazija uspevala, jo je razširil v popolno.[1]) Šuklje je sicer pisal v citiranem pismu Kersniku: »Odgovarjal bi Ivanu, da se mi ne bi gabilo, polemizovati proti takemu nasprotniku«, a ko se je v jeseni šolsko leto začelo, je imela ljubljanska gimnazija v I. razredu oddelke a, b, c, d in celo VIII. razred je štel 58 dijakov. Odprava kranjske gimnazije se je

[1]) Slov. Narod, 1888, štev. 189.

jako čutila, v Ljubljani so morali nanagloma nastaviti nič manj nego šestnajst suplentov. V decembru 1888 se je otvorila slovenska obrtna šola v Ljubljani.

Začetkom oktobra so pustili Čehi pasti justičnega ministra Pražáka in si izvolili za njegovega naslednika Schönborna, »moža s celim prepričanjem češkega historičnega prava«, kakor je pisal »Narod« dne 15. oktobra. Še tik pred svojim odhodom je Pražák napravil Slovencem uslugo in dne 25. septembra razpisal 5 mest za slovenske avskultante na Koroškem, ker se je bil prepričal, da večina koroških sodnikov ni zmožna slovenskega jezika. »Narod« je pisal dne 12. novembra: Zopet potekajo štiri leta novega zasedanja, ne da bi kaj posebnega dosegli. Dr. Tonkli je bil vsak hip pripravljen svojo roko kakor Scaevola potisniti v žrjavico, ne da reši narod, ampak vladno večino. Šuklje je Gautschu pridobil novega sekcijskega načelnika, zato ga je minister smešil s slabimi dovtipi. Samo Pražák nam je nekaj dajal. Da bi se nam sedaj ne godilo, kakor po odhodu Conrada. Naši poslanci so vladi dovolili davek na žganje, ki bo trd; Hohenwart je posredoval. Zdaj naj reši svojo kavalirsko besedo in nam izposluje znane paralelke ter ljudske šole na Štajerskem in Koroškem.

Zaradi štajerskih ljudskih šol je, kakor je prejšnje leto dr. Poklukar, interpeliral dne 4. decembra leta 1888. M. Vošnjak naučnega ministra. Rekel je, da se je šmarska občina, in za njo še druge, pritožila pri naučnem ministrstvu zoper znani odlok štajerskega deželnega šolskega sveta. Ministrstvo je odgovorilo,

da se ima rabiti materinščina kot učni jezik, nemščina pa kot neobligaten predmet, kjer starši to žele. Ali ve minister, da tudi to nasprotuje osnovnim zakonom in da vrhutega politični organi pritiskajo na ljudstvo v prilog nemščine? [1])

Nekaj dni pozneje so izročili slovenski poslanci državni zbornici predlog, naj bi se volilni red na Koroškem prenaredil v toliko, da bi Slovenci imeli tam vsaj dva državna poslanca. Predlog so podpirali vsi desniški klubi.[2]) Dne 17. decembra je dr. Tonkli v finančnem odseku zopet sprožil znane slovenske zahteve. Ponovil je vzporedniško resolucijo in zahteval obnovitev kranjske gimnazije. V letošnji proračunski obravnavi je minister rekel, da hoče ustanoviti nižjo gimnazijo v Ljubljani. Šolsko leto se je pričelo, Gautsch ni storil ničesar, in ljubljanska gimnazija je prenapolnjena.[3]) Minister je takoj odgovoril drju. Tonkliju, da je učni jezik na dotičnih izvenkranjskih gimnazijah, kjer Slovenci zahtevajo paralelke, nemški, in da se je treba držati pravila, da se vsi učenci do pete šole nauče dobro nemški. Učna uprava se je obrnila na štajerski deželni šolski svèt, naj ji izdela tip, po katerem se bo ta namen dosegel. Na podlagi teh dogovorov se bodo na mariborski gimnaziji s pričetkom prihodnjega šolskega leta uvedle vzporednice z nekaterimi slovenskimi predmeti, vendar tudi z nemško terminologijo. Glede Ljubljane so se začele razprave

[1]) Slov. Narod, 1888, štev. 280.
[2]) Slovenec, 1888, štev. 290.
[3]) Slovenec, 1888, štev. 291.

za novo gimnazijo. Nato je stavil Klun resolucijo, da se ohrani kranjska gimnazija, ki jo je odsek sprejel. Gautsch se glede te resolucije ni nič izrazil, pač pa je za nameček obetal, da uvede slovenske paralelke tudi v Gorici, čim bodo dovoljevale okoliščine.[1])

Zadnji dan leta 1888. je objavila »Wienerica« imenovanje samih slovenskih okrajnih šolskih nadzornikov za Kranjsko, med njimi tudi Levca. Šuklje je triumfiral. Pisal je istega dne Janku Kersniku: »Schönbornu smo vendar Gerdešiča[2]) iz rok izpulili, težko delo je bilo, vse je gorelo za celjskega Gertscherja. V pravosodnem ministerstvu so se sploh razmere bistveno predrugačile, odkar smo izgubili Pražaka, žal, da ne nam na korist. Vender vedno še upam, da s pametnim, previdnim in taktnim postopanjem bodemo tudi s Schönbornom dobro shajali. Tako kakor sedaj z Gautschem! Kaj porečeš k imenovanju okrajnih šolskih nadzornikov? Kaj tako radikalno narodnega še ni bilo! Sam nisem mislil, da se bo stvar tako snažno čitala v ‚Wiener Zeitung'. No treba ti povedati, da sem i jaz svoje nedolžne krempeljčke imel pri sestavi te liste, katera bode pač razjarila našo nemško gospodo. Letos t. j. 1889, sept. otvori se prva slovenska paralelka v Mariboru, leto kasneje ona v Gorici. V Ljubljani prične se baje uže letos druga nižja gimnazija, katera se o svojem času — glede potrebnega števila učencev ni dvojiti — razširi v višjo.«

[1]) Slovenec, 1888, štev. 294.

[2]) Josip Gerdešič je bil ob Novem letu imenovan za predsednika novomeškega sodišča.

Druga gimnazija v Ljubljani se leta 1889. še ni otvorila, dasi je prvi razred štel 208 dijakov; pač pa so se pričele to leto mariborske paralelke s 45 učenci v prvem razredu. — Ravnopravnost v šoli in v uradu je ostala tudi nadalje stalna zahteva slovenske delegacije. Zaradi nekaterih obetajočih se uspehov na tem polju so tudi vztrajali slovenski poslanci v vladni večini, dasi bi jih bil domači radikalizem rajši videl na mladočeški opozicijski strani, posebno odkar je Taaffe bil začel iskati stikov z nemškoliberalno levico Plenerjevo. Pri odkritju Levstikovega spomenika v Velikih Laščah dne 11. avgusta je Šuklje opravičeval to smer slovenske delegacije, češ, da jih je pogosto »srce« vleklo v opozicijo, a vselej jim je »glava« velevala držati se praktične politike in iti z vlado. Na Šukljetovem shodu v Novem mestu dne 3. septembra je dr. Slanc pritrdil Šukljetovi praktični politiki in izrekel željo, da bi postala še bolj praktična: »Naše zdanje poslanstvo veliko preveč le za šolo in urad deluje in premalo za zboljšanje naših gospodarstvenih razmer. Šola in urad sta že tako razumljivi zahtevi, da se vladi lehko reče, zdaj začnimo vsaj na Kranjskem o gmotnih stvareh govoriti.«[1])

Takrat sta vodila slovensko politiko na Dunaju Šuklje in Klun, eden zmeren liberalec, drugi konservativec, a oba vneta vladna pristaša. Radikalne nazore je zastopal dr. Gregorec, ki je ob istem času na shodu v Šmarju rekel, da se mora slovenska delegacija pričeti odločno zavzemati za zedinjeno Slovenijo. Povod

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 205.

temu nastopu Gregorčevemu je bil dal Šukljetov članek v praški politiki z dne 14. julija, v katerem je pisal, da je zahteva zedinjene Slovenije za sedaj neoportuna, ker bi škodila češkim zahtevam po nerazdeljivosti njihovega kraljestva in pospeševala iredento na Tirolskem. Šukljetu je bila bolj pri srcu avtonomija dežel z manjšinskim zaščitnim zakonom. Proti tem nazorom Šukljeta je nastopil poleg Gregorca tudi »Narod«, pišoč dne 20. avgusta: Šuklje nas imenuje radikalne fantaste. Toda mi Slovenci, ki nimamo narodnega prava, vendar moramo biti za zedinjeno Slovenijo, zahtevo, ki bi morala vsakemu zastopniku slovenskega naroda ob vsaki priliki biti njegov ceterum censeo. Tudi za državo bi bilo neprecenljive koristi, ako bi združila na jugu sebi vedno zveste Slovence, ki nimajo in ne morejo imeti gravitacije preko mej naše države. Obžalujemo, da se je zedinjena Slovenija v poslednjih letih, odkar so Čehi zopet zastopani v državnem zboru, čisto izpustila iz našega programa. Šuklje gori za narodne kurije, ki pa niso drugega kakor protislovje proti avtonomiji dežel in kraljestev, za katero se Šuklje tako vneto poteguje. — To nasprotje v državnopravnem vprašanju je bilo tudi vzrok, da so začeli listi pisati, da se pripravlja jugoslovanski klub desidentov Hohenwartove skupine z drjem. Gregorcem na čelu. To se zaenkrat še ni zgodilo zlasti zato, ker je praktična Šukljetova politika prinesla vedno iznova kakšno drobtinico z vladne mize. Tako je n. pr. dne 15. oktobra 1889 cesar pod-

pisal odlok, da se ima s prihodnjih šolskim letom otvoriti druga gimnazija v Ljubljani.

V januarju 1890 so Staročehi po vladnem posredovanju sklenili z Nemci spravo. Z Mladočehi čuteči »Narod« je ni odobraval. Pisal je, da je s češkim priznanjem ustave vničen avstrijski federalizem. In ko se je nato pričela mladočeška vojna zoper sporazum, je »Narod« vse njene faze vestno in s simpatijami spremljal. Pritrjevala mu je tudi dr. Gregorčičeva po Andreju Gabrščku urejevana »Nova Soča«, ki je pripravljajočemu se shodu slovenskih poslancev svetovala, naj vzamejo naš program iz leta 1848. v roke. Nehajo naj že enkrat loviti vladne drobtinice. V dnevih »beraške politike« je izginil s Slovenskega narodni ponos, izginilo zaupanje v svojo moč. Poslanci naj ne bodo samo voditelji, ampak naj postanejo narodni delavci s tem, da po mladočeškem vzoru stopijo v tesnejšo dotiko z narodom.

Šuklje je imel s češko-nemško spravo svoje veselje. Kot generalni govornik desnice jo je dne 19. aprila radostno pozdravljal, nadejaje se, da se dožene podobna sprava tudi med Slovenci in Nemci vkljub Steinwenderju, ki je dejal, da Nemci v večini ne bodo nikoli dali moči iz rok.[1]) »Narod« se s Šukljetom ni strinjal, poudarjajoč, da imajo Mladočehi večino naroda za seboj, zato da tudi on simpatizira ž njimi. Dobro je opazil, da so tudi Staročehi začeli odnehovati njim na ljubo.

[1]) Slovenec, 1890, štev. 90.

Dne 26. aprila je govoril Klun v državnem zboru za obnovitev gimnazije v Kranju in stavil resolucijo za paralelke v Celju in Gorici ter za obrtne šole. Bavil se je tudi z žalostnimi šolskimi razmerami na Koroškem. Gautsch mu je takoj odgovoril, da paralelke v Ljubljani ostanejo; zaradi Kranja pa da hoče počakati izkušenj z novo gimnazijo v Ljubljani, za katero si bo prizadeval dobiti dobrega ravnatelja. O koroškem šolstvu je molčal. Glede Gorice je rekel, da bi se morale tam ustanoviti tri paralelke, kar pa veščaki ne odobravajo. Edino njegovo priznanje se je glasilo, da bi se res morali učenci bolj izobraževati v materinem jeziku.[1]) — Nekaj dni pozneje je minister Bacquehem predložil zbornici načrt za dolenjsko železnico.

Dne 2. oktobra 1890 se je vršil v Ljubljani skupen shod vseh slovenskih in istrsko-hrvaških poslancev. Za ta shod je priporočal nekdo v »Politiki«, da bi se zavzel za Napoleonovo Ilirijo, »Obzorov« dopisnik pa je shodu priporočal, da se postavi na stališče Velike Hrvatske. »Narod« pa je menil: »Mi Slovenci moramo v prvi vrsti čakati na uresničenje narodne ravnopravnosti, delati na to, da se zjedinijo Slovenci v jedno upravno skupino, potem bode vse drugo prišlo samo ob sebi, kajti potem se bode pokazalo, da kri ni voda in da Sotla ni nobena ovira.«[2])

Resolucije shoda slovenskih poslancev v Ljubljani z dne 2. oktobra so se glasile: Slovenski in istrsko-hrvaški državni in deželni poslanci

[1]) Slovenec, 1890, štev. 131.
[2]) Slov. Narod, 1890, štev. 226.

izjavljajo, da bodo skupno delovali in uporabljali vse svoje moči, da se odstranijo krivice, ki se gode slovenskemu in hrvaškemu narodu. V pravosodnem postopanju so se videli pred nekaj leti nadepolni pričetki. V zadnjih letih je stvar silno opešala in se razen Kranjske o slovenskem uradovanju skoro govoriti ne more. Resolucija zahteva slovenskih uradnikov, slovenskega oddelka pri graškem namestništvu za spodnji Štajer, nadsodišča v Ljubljani, pravniške akademije v Ljubljani s pravicami vseučiliških fakultet in popolno pariteto slovenskega in hrvaškega učnega jezika. Ljudska šola se naj povsod uredi na podlagi verskega izpovedanja in z izključno materinim učnim jezikom. Popolni naj se obrtna šola v Ljubljani. V tržaški se naj podučuje tudi v slovenščini. V Kranju se naj ustanovi popolna gimnazija. Napravijo naj se paralelke v Celju, Gorici in Trstu, v Pazinu popolna hrvaška gimnazija. Deželna šolska sveta v Gradcu in Celovcu se naj razdelita v slovenski in nemški oddelek. Končno se zahteva reciprociteta zagrebškega vseučilišča. — Soglasno s temi resolucijami je deželni zbor kranjski dne 7. novembra sprejel Svetčev prelog: Vlada se prosi, da državnemu zboru nasvetuje v Ljubljani nadsodišče in pravno akademijo s slovenskim in hrvaškim učnim jezikom. Vrhutega je sprejel deželni zbor dne 20. novembra Kersnikovo resolucijo, s katero se vlada pozivlja, da nameščuje po Slovenskem uradnike, popolnoma zmožne slovenščine, katerih znanje se ima dokazati pred redno komisijo višjega sodišča. Ob tej priliki je Winkler protestoval proti Kersnikovi

trditvi, da sedaj, ko ni več Pražáka, veje v pravosodju ves drugi veter. Dne 25. novembra je rekel Kersnik v istem zboru, da opaža, kako se od 3. razreda realke gube slovenski dijaki, najbrž zaradi nezadostnega znanja nemščine. Zato nasvetuje v imenu upravnega odseka, da deželni zbor v sporazumu z deželnim šolskim svetom predloži načrt zakona, tozadevno izpreminjajočega realke na Kranjskem. K temu predlogu pristavlja Winkler, da pri njem ne bo sodeloval, dokler v tem zmislu ne dobi naloga od ministrstva.

Mladočehi so bili z vztrajno enoletno agitacijo podrli češko-nemško spravo. To je dalo Taaffeju povod, da je s cesarskim patentom z dne 23. januarja 1891 razpustil državni zbor in razpisal nove volitve na prve dni marca. Mi ne žalujemo po njem, je pisal »Narod«. Velikim nalogam ni bil kos. Samo velike davke nam je nalagal.

Po novih volitvah so prišli v državni zbor zlasti Mladočehi v impozantnem številu. Dunajske liberalce so premagali krščanski socialisti skoro docela. O tej struji je prinesel »Narod« dne 11. aprila zanimivo izjavo: Krščanski socializem ni nič drugega, nego žleb, po katerem bi radi klerikalci napeljali vodo na svoj mlin. Noben resen človek se za krščanski socializem ne zmeni; dunajski združeni kristijani so pravzaprav samo antisemiti. Socialnega vprašanja rešitve mi ne bomo pospešili, ker smo premajhen narod. Borili se bomo za zahteve delavcev, toda proti brezdomovinskemu socializmu. Ravnotako pa se tudi za krščanski

socializem ne moremo ogreti, ker mu je podlaga brezdomovinski klerikalizem.

Pri Slovencih so zmagali skupni kandidatje. Samo v gorenjsko-notranjskih mestih, za katere skupni odbor ni mogel dobiti skupnega kandidata, sta se prvič javno udarili klerikalna in liberalna stranka. Zmagal je klerikalnovladni kandidat Globočnik proti liberalcu drju. Majaronu.

Nastalo je vprašanje, kam se bo nagnila slovenska delegacija na Dunaju. »Narod« je pisal dne 20. marca: »Mi smo prepričani, da pravi slovenski poslanci — h katerim grofa Hohenwarta ne štejemo — se še niso obljubili, ogibati Mladočehov in niso še prodajali kože sedanji vladi. Kdo more še danes govoriti o kakšnem Hohenwartovem klubu... na vsak način naj si napravijo svoj lasten klub.« Poslanci so se dne 13. aprila posvetovali o tem in razmotravali vprašanje slovensko-hrvaškega kluba. Vendar so zaenkrat še sklenili ostati pri Hohenwartu, ker je bolje biti v velikem klubu. Ohraniti pa hočejo tesnejšo medsebojno zvezo. Hohenwartov klub se je imenoval avtonomistično-konservativen in je s privzetjem čeških veleposestnikov narastel skoro na število 80 članov. Z ozirom na ime kluba je »Narod« pisal: »Za Boga svetega, kaj pa hočemo konservirati ali ohraniti ubogi Slovenci, ko itak skoro nič druzega nemamo, nego neizmerno, neizrekljivo gorje in krivice, ki se gode narodu našemu povsod?« Naši poslanci, ako že vstopijo v konservativen klub, naj si

ohranijo nekoliko zdravega in prepotrebnega radikalizma.[1])

Slovenci so hodili torej še vedno s Hohenwartom in z vlado, od katere so od časa do časa izkušali izsiliti kakšno koncesijo v prilog ravnopravnosti. Prestolni govor ob otvoritvi novega državnega zbora je sicer poudarjal same gospodarske naloge. Šuklje ga je vendar hotel tako razlagati, da ne zahteva odgoditve vseh državnopravnih in narodnih terjatev, in je poizkusil razvoj enakopravnosti vplesti v načrt večinske adrese. A njegov predlog je bil odklonjen. Pri proračunski razpravi se je isti poslanec zopet krepko potegnil za znane slovenske šolske zahteve. Povrhu je še zahteval, da se ustanovi na graški univerzi stolica za slovenski jezik in literaturo. Na istem zavodu naj bi se tudi nekateri juristični predmeti prednašali po slovensko. Gautsch je odgovoril Šukljetu, da v Gradcu za slovenščino ni habilitiran noben docent, a čim se dobi dobra učna moč, bo smela računati na učne uprave dobrohotno podporo. Na juristični fakulteti pa so za sedaj slovenska predavanja neizpeljiva. Minister je priznal, da mariborske vzporednice dobro uspevajo, a ker je ta naprava še mlada, je treba s končno sodbo še čakati. O Celju in Gorici ni govoril, tudi o Kranju ne; o koroških ljudskih šolah je dejal, da se bo ravnal po obstoječih zakonih. Uspeh Mladočehov in usoda Staročehov sta prisilila tudi Šukljeta, da je naposled malce korigiral svoje stališče napram tema dvema strankama. Dne 17. junija je dejal v zbornici:

[1]) Slov. Narod, 1891, štev. 86.

Mladočeška stranka je po izidu volitev istinito legalno zastopstvo češkega naroda. Temeljna misel prestolnega govora, da se izgladijo narodna nasprotstva, je dobra. Samo da se ne sme razlagati tako, kakor da bi se sedaj stranke morale formalno odreči razpravljanju narodno-političnih vprašanj. Taaffe naglaša premirje. Nemški liberalci so v ugodni poziciji, kar se o nas Slovencih ne more trditi. Dan na dan se obravnava s slovenskimi strankami nemški. Koroški ljudskošolski zakon je vnebovpijoč. Ako nečemo deliti usode Staročehov, ne smemo odstopiti od pravic naroda niti za las.

Taaffe je snubil Plenerjevo levico z grožnjami in vabami. Dne 4. julija je upravno sodišče zapovedalo, da mora celovška mestna občina sprejemati in slovensko reševati tudi slovenske vloge, malo pozneje je izšla enaka razsodba glede celjske mestne občine. Ko je Steinwender zahteval, da se odpravijo Pražákove jezikovne določbe za slovenske pokrajine, je Schönborn dne 16. julija zagotovil drja. Ferjančiča, da ostanejo določbe v veljavi še nadalje. Zato so Slovenci ostali v večini, a v isti večini je bila tudi Plenerjeva levica, kateri je Taaffe v decembru dovolil nemškega ministra-krajana grofa Kuenburga. Kako nenaravna je bila ta večina, je pokazala zgodovinsko znamenita razprava z dne 13. in 14. novembra.

Vstal je bil namreč zopet enkrat Klun in razvil ves register mukotrpnih slovenskih bojev za enakopravnost. Omenil je samolastno odstranitev kočevskega nadzornika Komljanca od strani vlade, name-

ščenje nemškega učitelja petja na ljubljanskem učiteljišču. Razložil je trinajstletni brezuspešni boj koroške šentjakobske občine za slovensko šolo, preziranje prošenj triintridesetih koroških občin za slovenske šole, vloženih od koroškega slovenskega političnega društva. Prehvaljeni mir na Koroškem je slovenski grobni mir. Toda narod ni mrtev, samo spi, pa praznoval bo prebude dan. Ko je sedel Klun, je vstal Gautsch. Pohvalil je koroški deželni šolski svet in pograjal kranjskega, ker ni mirno vteknil v žep afere s kočevskim nadzornikom. Glede učitelja petja je dejal, da je moral voliti med prosivci, zmožnimi slovenskega govora ali petja, kar je vzbudilo grohot med levičarji. O triintridesetih koroških prošnjah je rekel, da jih je vložilo neko društvo. »Zakaj to? Sodim, da se bo to vprašanje stavilo na drugem mestu, kjer imajo moč ne samo odgovoriti, nego tudi storiti, kar treba. (Silno pritrjevanje na levi.)... Znanje nemščine je v Avstriji nepobitna potreba, posebno še za koroške Slovence iz gospodarskih ozirov.« (Ferjančič: To ni naloga ljudske šole.) Po tej ministrski zaušnici so slovenski poslanci preživeli razburjeno noč. Pooblastili so Šukljeta, da je za drugi dan nabrusil zopet enkrat znameniti svoj elegantni rapir. Drugi dan v soboto, dne 14. novembra, se je dvignil v zbornici Šuklje. Rekel je, da je izvolitev generalnega govornika pripadla baš njemu najbrž zato, da navzlic znani svoji zmernosti izpregovori nekaj besed obrambe v imenu celega užaljenega naroda. Minister je govoril stvari, glede katerih more pedagog le z rameni zmajati, a po-

litik se ne more prečuditi, da je mogoče, da v pravni državi, jamčujoči po ustavi vsem narodom ravnopravnost, razvija zastopnik vlade nazore, v skrajni meri žaleče pravno čuvstvo avstrijskih narodov. Vajen sem smatrati avstrijske ministre za čuvarje ustave in zakona. Tu pa sta se na flagranten način kršila oba. Že itak je silno težak naš boj proti javnemu mnenju, ki bi nas rado videlo v taborju Mladočehov, prišedših do moči vsled Gautscheve nerodnosti. Poleg Mladočehov bi minister imel rad tukaj še Mladoslovence. Terjatve koroških Slovencev, ki jih je formuliral Klun, so razburile ministra. Kaj bo šele počel, ako bodo naši nasledniki formulirali svoje terjatve na podlagi južnoslovanskega državnega prava? — To je pomagalo. Gautsch je 18. novembra sprejel deputacijo koroških Slovencev in mesec dni pozneje ugodno rešil prošnji šentjakobske in tolstovrške občine za slovenske ljudske šole.

Simpatije, ki si jih je bil pridobil Šuklje s tem nastopom, si je kmalu zopet korenito zapravil. Ko se je po Novem letu vnovič sešel državni zbor in je prišla dne 12. januarja 1892 na razgovor razprava o trgovinskih in plovnih pogodbah, se je vpisal Šuklje s Schwegeljem vred za vladnega progovornika. Odobraval je celo italijansko pogodbo z zloglasnim paragrafom, s katerim se je oškodovala južnoslovanska vinska trgovina. V tem so mu nasprotovali vsi slovenski in hrvaški kolegi razen Kluna. Končno se je povzpel do naslednje usodepolne trditve: Slovensko ljudstvo povsem odobrava sedanji politični sistem in

sedanjo avstrijsko vnanjo politiko ne iz narodnostnih simpatij, temveč ker se mu vidi potrebna za evropski mir. Proti Šukljetu je dne 16. januarja nastopil novoizvoljeni istrski poslanec dr. Laginja in rekel: Poslanec Šuklje se ni izjavil upravičeno za vse slovenske poslance. Jaz ga v to nisem pooblastil. Slovenija bo za prihodnje volitve izdala oklic: Naprej v volilno borbo, ker v takem m i r u in hiranju ne morem živeti! — Puljski »Il diritto Croato« je ob tej priliki nazval Šukljeta »fanatika oportunizma«. Dalmatinski in istrski poslanci so izstopili iz Hohenwartovega kluba in ustanovili svoj klub hrvaških in slovenskih zastopnikov.

Šuklje pa je z ostalimi slovenskimi poslanci vztrajal v Hohenwartovem klubu tudi potem, ko je cesar dne 11. oktobra 1892 vpokojil barona Winklerja in za kranjskega deželnega predsednika imenoval na ljubo nemški levici — kar je javno razglasil svetu poslanec dr. Fournier — Nemca barona Viktorja Heina. Da bi Nemcev ne razhudil, je Šuklje tudi v kranjskem deželnem zboru dne 8. marca 1892 odsvetoval popolno slovensko gimnazijo, češ, da bi se na nji učenci premalo naučili nemščine. Nasprotovala sta mu dr. Tavčar in Hribar. Poslednji je rekel, da je bil Šuklje pred devetimi leti istega mnenja, kar je Šuklje potrdil, češ: v teoriji se skladam s Hribarjem še sedaj kakor takrat, ko naju politika še ni bila ločila, a v praksi ne. E k s t r e m n e s t r a n k e n e b o d o n i k o l i i m e l e u s p e h o v , p o s e b n o v A v s t r i j i n e.[1])

* * *

[1]) Slov. Narod, 1892, štev. 56 in 88.

Slovenska politika nasproti vladi v osemdesetih in v začetku devetdesetih let je stala torej, kakor vse slovensko javno življenje v tem času, pod znamenjem r e a l i z m a. Bila je v prvi vrsti praktična. Ni zavzemala stališča: vse ali nič, ampak vodilo ji je bilo: boljše malo nego nič. Izogibala se je opozicije in nasilnih sredstev. V tem oziru je bilo njeno postopanje jako modro. V politiki velja moč, s katero pa majhen narod ne razpolaga. Iskati je treba torej takih zvez, v katerih pride tudi majhen narod do moči. Do take moči so bili prišli Slovenci zlasti v prvih šestih letih Taaffejevega ministrovanja. Njih položaj je bil tem ugodnejši, ker so naravnost odločevali večino in bili tako ježiček na tehtnici. Pridobiti bi se bilo dalo takrat veliko več, kakor so bile Conradove in Pražákove naredbe, da ni slovenska duhovščina vsilila narodu za poslance nemških fevdalcev. Božidar Raič nam je priča, kako je predstavljal sam Hohenwart deputacijo slovenskih poslancev Taaffeju: Ti-le možje bi Vas radi nekaj prosili, on, grof Hohenwart seveda ne! Dr. Vošnjakovo ravnotako glasečo se sodbo sem citiral že gori. Naj navedem v podkrepilo samo še eno mnenje razboritega sodobnika, drja. Dečka, ki je pisal v »Narodu« dne 11. marca 1884: »Za nas je torej ta šestletna doba državnega zbora velika, osodepolna! Pretekla je že skoraj; za koliko pa smo se pomaknili naprej? ... Bil je velik, važen čas, a zastopniki so bili mali ... nalogi neso bili kos.«

Drugo obdobje Taaffeja je bilo veliko bolj neugodno, ker se je bila začela vlada bližati nemški

levici. Sijajni državniški talent Šukljetov se je res bleščal v dunajski zbornici in nam pridobil marsikatero drobtinico. A dve napaki je imel agresivni Šuklje. In prva med temi je bila, da je s preveliko vehemenco in osebnostjo moril na domu kali Tavčar-Hribarjeve radikalne stranke, katere naraščanje bi bil spreten in miren politik znal boljše položiti na tehtnico svojih besed v zbornici, nego je to delal Šuklje. Saj bi bili mogli Šukljetu tako zoprni ljubljanski radikalci postati njegovi tihi zavezniki. Strašilni vzgled Mladočehov, proti katerim se mu tudi ni bilo treba tako strastno boriti in končno sramotno kapitulirati, bi bil mogel zmeren in trezen politik drugačnega kova efektneje izrabiti. — Druga njegova napaka je bila nestalnost njegove načelne taktike: Danes gromovnik, jutri »politična jegulja« (»Narod« dne 14. avgusta 1889). Kaj je pomagalo danes pretiti vladi, ko je ta videla, da se je isti »žugon« drugi dan boril kakor lev, da ji pridobi vse od sekcijskih načelnikov do davka na žganje in trgovskih pogodeb s tujimi državami. Njegova upogljivost je jemala njegovemu »sijajnemu rapirju« ostrino. In tako se mora reči, da se je slovenska delegacija v tem drugem obdobju borila za narodne pravice sicer z večjimi talenti, a z manjšimi, mehkejšimi značaji. In temu primerni so bili tudi njeni uspehi.

* * *

Slovenska vladna stranka. — Ustanovitev vladne stranke med Slovenci pod Winklerjevo vlado na Kranjskem je tesno zvezana z imenom prof.

Šukljeta, ki se je vrnil po Winklerjevem posredovanju v jeseni 1881 zopet na Kranjsko kot profesor ljubljanske gimnazije. Javno se je začela tvoriti stranka takoj potem, ko so zmagali Slovenci v kranjskem deželnem zboru leta 1883. Šuklje sam je že prej začel siliti v ospredje. A že takoj pri prvem njegovem poizkusu, priti v javne zastope, se je videlo, da bo mož s takim talentom, nič manjšim temperamentom in s še večjo nestalnostjo značaja trčil na močan odpor in že s samim izpostavljenjem svoje jako ambiciozne osebnosti silno razburkal slovensko javnost.

Že v jeseni 1882 se je mislilo, da bo vlada razpustila deželni zbor kranjski. Kandidatov se je oglasilo na izbiro in med njimi tudi Šuklje. Njegov prijatelj Levec je sporočil o tej kandidaturi Kersniku dne 16. septembra: »Ne vem, kako bode s Šukljetovo kandidaturo. Farji so vsi zoper njega in tudi mnogo drugih«; na kar mu je drugi dan odgovoril Kersnik: »Če bi bili naši ljudje res tako neumni, da bi se Šukljejeve kandidature branili, potem jim ni pomagati. Koga za boga pa hočejo voliti?« Bil je Šuklje oseben prijatelj obehdveh. V oktobru se je volilni odbor razgovarjal o kandidatih in Šukljeta odklonil. Levec je pisal dne 3. oktobra Kersniku: »Ubogi Šuklje je tedaj prav grdo propál. Razen Vošnjaka in Zarnika prav nihče ni bil zanj, niti najinteligentnejši človek, niti najumazanejši špisbirgar ne. Klun je na vse kriplje delal zoper njega ... Šuklje je tako potlačen, da je spet zbolel. A ta človek nima nobene mere. Zdaj se je odpovedal Matičnemu odborništvu ter tudi neče niti vrste več spisati

za Matico. To ga bode za vselej pokopalo. ‚Glejte, tak je, nič mu ni upati. Sama čestihlepnost ga je!' tako zdaj chorus philistrorum kriči... Svetec je zoper njega, ker je Š. nekdaj govoril zoper slovensko pravno akademijo; Klun je zoper njega, ker je bil Š. baje nekdaj nemškutar; Bleiweis je zoper njega, ker je Šukljeta baje sama čestihlepnost, Levstik je zoper njega, ker Š. gleda najprej pri vsem poslanstvu na svoj žep, vsi farji so zoper njega, ker je liberalec, vsi filistri, ker je prevzeten naštuljen profesor, vsi poslanci, ker vse s svojimi dušnimi zmožnostmi nadkriljuje, vsi rokodelci, ker je učenjak, vsi učenjaki, ker je njihov kolega... Ta kandidatura je pa tudi jasno pokazala, da sta dr. Zarnik in dr. Vošnjak popolnoma brez vsega vpliva in da ima Klun vse na svoji vrvici... Človek bi res obupal o naši prihodnjosti, ako se branimo takih ljudij, kakor je Šuklje. Bog daj tepcem pamet!«

Kersnik je odgovoril Levcu drugi dan iz Narpla nad Krškim v daljšem pismu, v katerem je z nekaterimi značilnimi potezami karakteriziral svojega prijatelja in bodočega ustanovitelja vladne stranke: »Da je Šukljejeva kandidatura propala, me sicer ni osupnilo. Želel sem si sam pri sebi, da prorine, in privoščil bi mu bil iz celega srca, ker sem videl, da z vsakim živcem trepeta on za tem mandatom (ljubljanskega mesta). In da bi mož gotovo ne bil slab za nas, o tem sva midva oba preverjena. Le nekaj me je sedaj osupnilo, in to je tvoje poročilo, da misli Šuklje vsled svojega propada postati pasiven. Ako on v istini izstopi iz Matičnega odbora, ter se odpové nameravanej slav-

nostnej knjigi, potem ne bo on samo pri filistru izgubil vsega zaupanja, kolikor ga ima, potem ga mora izgubiti tudi pri nas. Jaz bi ga potem ne imel več za resnega prepričanega politika in, pri moji duši, ko bi imel kako alternativo brez napovedane discipline — jaz bi ga v postavljenem slučaju ne volil več. Zato si tudi še ne morem prav misliti, da bo Šuklje tako neumen, kajti če to stori, kar mi poročaš, potem križ čez njega. Jezil sem se na naše proklete filistre — ali če je položaj tak, da ljudje Šukljetove kandidature nečejo — potem za sedaj ž njim tudi računati ne smemo, v Ljubljani namreč. Drugače bode morda sčasom na deželi, kajti boljše se mi zdi, vsacega žrtvovati, nego riskirati, da propademo v Ljubljani. Ali ne misliš tako? — Poleg vsega pa mislim, da v celi stvari ni toli Klunov vpliv, nego mnogokratno n e t a k t n o Šukljejevo postopanje merodajno. To med nama rečeno! Jaz imam Šukljeja jako rad in ga visoko stavim, pa to tudi vem, da mnogokrat nijma takta. Če pa sedaj še Matično odborništvo odloži, potem je pa amen ž njim. Jaz bi mu rad pisal o tem, pa se bojim, da ga še bolj razdražim. Če imaš kaj prostega časa, poroči mu, bi li bilo umestno, da mu pišem ter ga poskušam pregovoriti, da naj takih oslarij ne uganja.«

Šuklje res ni izvajal pri Matici posledic, ki je ž njimi v prvi jezi pretil. Majhen obliž za njegovo čestihlepnost je bilo to, da je bil v prihodnjem letu dne 17. aprila 1883 izvoljen v drugem razredu v mestni svet ljubljanski.

Ko je v maju 1883 končno le prišla dolgo zaželjena razpustitev kranjskega deželnega zbora in so se v centralnem volilnem odboru določali novi kandidatje, silili so v ospredje v domači politiki, za katero je prihajala nova, prostejša doba, trije markantni Mladoslovenci: Šuklje, Tavčar in Kersnik. A Klun je v volilnem odboru prva dva kot kandidata za deželni zbor zavrgel, zadnjega je samo toleriral na volilnem oklicu. Levec bi bil rad videl Šukljeta v zboru, »če ne že zaradi njega samega, potem vsaj zategadelj, da bi tega... Tavčarja časih malo potipal in polasal, kajti drugi se ga vsi boje« (pismo Kersniku z dne 28. maja 1883). Za Tavčarja se je splošno mislilo, da bo na svojo roko izvoljen v ljubljanski okolici, posebno potem, ko je izdal neko jako pobožno okrožnico na duhovščino. Tudi Šuklje je sklenil kandidirati na svojo roko v dolenjskih mestih. Že takrat so se pokazale skrite konture tretje, prihajajoče stranke: v l a d n o z m e r n e (poleg latentnega nasprotja med liberalci in klerikalci). »Klun in Detela sta šla celo k Winklerju, da bi se izjavil zoper Šukljeja, pa ni h o t e l.« (Levec Kersniku dne 7. junija 1883.) Dne 12. junija je Šuklje sijajno zmagal z 206 glasovi nad 90, ki so pripadli oficialnemu kandidatu volilnega odbora proštu Urhu. »Narod« je dne 30. junija pisal: »Bati se je bilo razprtij, a zdaj, ko so v zboru zastopane vse politiške nuance — kajti o strogo ločenih strankah pri nas še govora ni — smemo gojiti opravičeno nado, da se vsako vprašanje razpravlja in rešuje v klubu narodnih poslancev po prijateljskem razgovoru.«

Deželni zbor se je najprej sešel v kratko formalno zasedanje neposredno pred cesarjevim prihodom na Slovensko V septembru se je zbral k rednemu delu. Že takoj prvi dan 17. septembra se mu je v pot zavalila skala, ob kateri so se razbili vsi upi na slogo. Na predlog drja. Papeža se je izvolil odsek, ki naj preiskuje veljavnost izvolitve Dežmana in Schreya v veleposestvu. »Narod« in »Slovenec« sta pričakovala složno, da bosta tadva mandata razveljavljena. Na odsekovi seji dne 18. septembra je poročal dr. Papež. »Vsi poslanci brez izjeme so bili prepričani da se ta volitev po nobeni ceni ne bo mogla potrditi, ako je vse resnično in utemeljeno, kar je poročal dr. Papež... Včeraj je odsek še enkrat preiskoval vpričo deželnega predsednika ni našel, da niso samo trije, ampak štirje glasovi neveljavni, vsled česar odpade tudi izvolitev drja. Mauerja.«[1])

Tu je stopila prvič v akcijo vladna stranka s Šukljetom na čelu. Šuklje je začel slovenskim poslancem dokazovati, da si Winkler ne upa dražiti Nemcev, da bi veleposestniški poslanci zapustili deželni zbor in onemogočili sprejem tako važnega predloga, kakor je prememba deželnega volilnega reda. Pridobil je na svojo stran klerikalce, in »Slovenec« je že 24. septembra začel poudarjati, kakšna škoda bi bila, ako bi se abšentirali veleposestniški poslanci, s čimer bi preprečili dvetretjinsko večino, potrebno za izpremembo volilnega reda. Dve važni novi določbi obseza novi red: volilno pravico peta-

[1]) Slovenec, 1883, štev. 140 (z dne 20. sept.)

karjev in da vsak volilni okraj voli doma. To bi prišlo Slovencem jako v korist. Nastala je »dolga vrsta pomišljanja, pogajanja, spletkovanja in tekmovanja«.[1])

Prišlo je do znamenite sobotne seje dne 6. oktobra, na kateri je dobila slovenska vladna stranka oprijemljive oblike. Dr. Papeževo poročilo o veleposestniški volitvi se ni predložilo, tudi drugo Svetčevo ne. V razpravo pa je prišlo tretje poročilo, ki ga je bil izdelal v zadnjem hipu odsekov zapisnikar Kersnik. Dr. Zarnik je zahteval, da se razpravlja na podlagi prvega poročila, istotako dr. Vošnjak, poudarjajoč, da mora biti poročilo tiskano in vsaj 48 ur že v rokah poslancev. Kersnikov predlog se je glasil: Po ponovnem pretresanju dvomljivih volivcev sedaj odsek soglasno priporoča potrditev. Za ta predlog se je posebno toplo zavzel Šuklje, ki je sicer priznal, da so se pri volitvi godile nekatere nepostavnosti, vendar volitve zaradi tega niso neveljavne. Važnejše nego te volitve je to, da neha že enkrat politični razpor, ki traja že 25 let, in ki škodi kranjskemu narodu. (Klici: Kranjskega naroda ni!) Šukljetu se je pridružil Kersnik, ki je rekel, da se mora nehati z vednim negiranjem: »jaz menim, da je treba tu nekaj mladostne elasticitete, da se pokorimo težavnemu položaju, da bode mogoče tudi kaj dobrega storiti slabim tradicijam nasproti«.[2]) Iz te seje je odnesla nova vladna stranka dva pečata: v načelnem oziru, da se bori samo za »Kranjce«, v formalnem psovko: »elastikarji«.

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 226.

[2]) Janka Kersnika Zbrani spisi, V, str. 397.

Kersnikov predlog je bil sprejet s 24 glasovi proti sedmim. Posledica je bila, da je Svetec odložil predsedništvo narodnega kluba in da tudi drugih šest oponentov nekaj časa ni več zahajalo v klub.[1])

»Slovenec« je sicer pisal, da »izid glasovanja ni bil poslušalcem prav nič po volji«, in da se je čulo očitanje: »vsi brez izjeme so izdajice«, vendar je zagovarjal sklep: Kaj bi bilo pri danih političnih okolščinah?... Dežman in Schrey bi bila po novih volitvah prišla zopet v zbor. A razdraženost bi bila narastla. Nemci bi bili izstopili. Nastala bi bila križarska vojna, proti kateri bi se bil Winkler ne mogel držati: »Narod« se je priklopil radikalcem: Večina deželnega zbora popušča narodni program. Sobotni sklep pripisujemo razlogu, da s takim oportunitetnim postopanjem utegnejo stvari več koristiti, kot s pikro nepristopnostjo... Toda vsako paktiranje z nasprotno nam stranko je za našo narodno stvar pogubno. Ko bi se bilo s tem kompromisom doseglo vsaj kaj v izpremembi volilnega reda, pa se je skrpal pravi pravcati nestvor. Ženske, ki so doslej odločevale našo zmago, so izgubile volilno pravico. Volitev ne bo tajna. Mnogo trgov ne pride k mestom. Glasovnic ne bodo izdajali župani, ampak okrajni glavarji. Govori se o nekih tajnih načrtih, do katerih nimamo zaupanja. Pogubno je govoriti o kranjskem narodu, ki ga ni bilo ji ga tudi ne bode. Ves narod enodušno obsoja sobotne dogodke.[2]) Dne 16. oktobra je naznanil »Narod«, da so dunajski vseučilišč-

[1]) Slovenec, 1883, štev. 155.

[2]) Slov. Narod, 1883, štev. 230.

niki »kar razjarjeni« zaradi tega glasovanja. V soboto 20. oktobra se je vršilo v deželnem zboru novo glasovanje, pri katerem se je iznova izpostavila nova vladna stranka. Na dnevnem redu je bilo onih ominoznih 600 gld., ki jih je bila uvedla prejšnja nemška večina proti vsakoletni slovenski opoziciji v deželni proračun. Winkler jih je tudi sedaj zahteval, Šuklje zagovarjal, vladna stranka, klerikalci in Nemci so jih — sprejeli. Glasovanja so se vzdržali: dr. Dolenc, K. Rudež, Svetec, dr. Vošnjak in dr. Zarnik. Poslednji je zaradi tega tudi odložil svoj notranjski mandat in v »Narodu« dne 22. oktobra objavil »Poslano« svojim volivcem, v katerem je opravičil svoj korak: Že v verifikacijski debati so se pojavila nasprotja. Pretečeno soboto pa je prišlo na vrsto še tistih 600 gld., zoper katere se je boril šest let. Glasovati je hotel proti, a je ostal osamljen. Tudi govoriti ni smel zoper to postavko, ker so mu rekli, da bo sicer padla postava o mitnicah, ki so mu jo priporočali njegovi volivci. Zato je rajši odložil mandat.

Uradna »Laibacherica« je bila s tem zasedanjem deželnega zbora jako zadovoljna. »Narod« pa je pisal: Zadovoljni niso ž njim Nemci, še manj pa Slovenci. Za verifikacijo nepostavnih volitev in dovolitev 600 gld. smo dobili volilno reformo, ki se ne dotika veleposestva. V tej kuriji smejo še vedno voliti ženske. Vzela pa se je volilna pravica ženskam v mestih in trgih, ki je nam koristila. Sprejela se je tajna volitev, ki koristi samo manjšini. Petakarje pa bi bila morala sprejeti vsaka reforma, ker je zanje Taaffe. Reforma

je demokratična samo do veleposestva. Nemška manjšina je torej ž njo veliko dosegla, Slovencem pa je škodila, ker je skrhala narodno značajnost.[1]) Za Zarnikom se je odpovedal mandatu tudi dr. Schrey. »Slovenec«, ki se je približeval k vladni stranki, je pisal dne 31. oktobra: »To je nasledek spravljivosti narodne večine. Schrey bi bil šel kot mučenik, zdaj gre kot truden mlatič, ki se je naveličal prazno slamo mlatiti.« Za »Slovencem« je tudi »Edinost« stopila na stran vladne stranke.

V nedeljo dne 18. novembra sta sklicala oba glavna stebra nove vladne stranke Šuklje in Kersnik shod v Mengešu, da poročata Kersnikovim volivcem o prošlem zasedanju. Kersnik se je poleg mnogih drugih materijalnih zadev doteknil tudi verifikacije, o kateri je rekel kot njen zapisnikar, da se je bila v prvi seji res sklenila zavrnitev. »Ko se je bil pa per nefas razglasil po novinah ta sklep, došlo je verifikacijskemu odseku nekaj ulog in naznanil, iz katerih smo izprevideli kot juristi, ne kot strankarski poslanci, da vendar ni vse povsem tako, kakor se je kazalo prej, — in da nam bode morda še teško, zagovarjati prvo stališče. Tedaj je verifikacijski odsek, in reči moram, v polnem soglasji z jednoglasnim sklepom narodnega kluba, sklenol, verificirati volitve, poslanec Svetec je izdelal dotično poročilo v sporazumljenji z vso našo stranko ... Jaz sem prevzel poročanje. Poročal sem pa prav to, in ne besede manj, nego kar je poslanec Svetec v porazumljenji z vsem klubom narodne

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 248.

stranke sestavil.«[1]) O razporu v narodni stranki je menil Kersnik, da se bo kmalu izgladil, ker »narodna zavest nas vse veže«. Potem je govoril Šuklje in zagovarjal onih 600 gld., ki se ne bodo rabili strankarsko, saj je deželni šolski svet, ki jih bo delil, v slovenskih rokah. Nemščina dela slovenskim učencem težave pri sprejemnih izpitih v srednje šole. Cesar je ob svojem obisku želel, da se otroci priuče drugemu deželnemu jeziku. Kakšen vtisek bi bilo napravilo, če bi ne bili dovolili te malenkostne postavke? »Merodajni krogi so pripisovali toliko važnosti tej neznatnej zadevi, da je deželni predsednik, katerega vsi spoštujemo kot odkritega, za blagost slovenskega naroda unetega rodoljuba, odločno se izjavil, da odstopi, ako se ne dovoli ta svota. In zopet vprašam, kateri poslanec narodne stranke bi hotel zarad teh ubogih krajcarjev odpraviti barona Winklerja, najboljšega cesarskega namestnika, kar jih je dosihmal imela naša dežela?!«[2])

Winkler je bil osebnega mnenja, da bo še on učakal konec narodnostnega prepira med Slovenci in Nemci na Kranjskem. Hotel ga je brevi manu odstaviti. Desna roka pri tem delu mu je bil Šuklje, ki je že pri znameniti debati v deželnem zboru dne 6. oktobra 1883 zaklical, da »mora neplodni narodnostni prepir in boj prenehati ter da se mora prestopiti na realno stališče«.[3]) Pravi antipod Šukljetov je bil dr. Tavčar, ki je zapisal dne 18. julija 1882 v uvodnem članku

[1]) Edinost, 1883, štev. 95.
[2]) Edinost, l. c.
[3]) Slov. Narod, 1884, štev. 214.

»Naroda« besede: »Kolikor časa živeli bodejo ošabni Nemci mej nami, hoteč v svojej pesti združiti političen absolutizem, toliko časa bode naša parola: Proti Nemcem!« In isti dr. Tavčar je pisal v »Narod« dne 29. marca 1886: »Prepričani smo, da Slovence tisti najbolje vzgaja, ki jih napeljuje k narodnemu fanatizmu..., da ne omagamo in pobegnemo kakor plašne golobice.« V teh diametralno nasprotnih nazorih dveh tako markantnih mož slovenske javnosti, kakor sta bila Šuklje in Tavčar, je ležal neizgladljiv razpor med slovensko radikalno in vladno stranko na dlani. In Kersnikova nada na mengeškem shodu, da se bo razpor kmalu polegel, je bila goljufiva. Agresivnost Šukljeta, ki je na istem shodu rekel, da radikalci rijejo skozi steno, je izzivala odpor. Dr. Tavčar je moral sicer pogosto odhajati iz uredništva glavnega slovenskega lista »Naroda«. A našel je vedno iznova pot do tega organa. Takrat je Zarnik-Vošnjakov »Narod« še zavzemal med Šukljetom in Tavčarjem neko srednje stališče. Vendar je pisal že po mengeškem shodu dne 22. novembra: Saj smo bili z vlado. Ko pa je odličen pristaš vlade rekel: da se mora narodno vprašanje potisniti na stran, da mora polagoma izginiti, takrat smo postali oprezni. Sedaj se delajo napori, da bi prešel naš list v druge roke, da bi izgubil svojo neodvisnost. Triesterica piše: auch das Banner der Nationalität wird bald genug wieder in die historische Rumpelkammer geworfen werden. A tisek »Slov. Naroda« bo imel vedno zaslombo v stiskanem slovenskem narodu. To je bil Zarnikov glas, medtem ko

je Vošnjak iskal dotike z Winklerjem in drja. Tavčarja držal stran od »Naroda«, kolikor je mogel. Zato pa je Tavčar javno nastopil zoper vlado v slavnostnem literarno-političnem govoru na besedi, ki jo je priredila ljubljanska čitalnica pokojnemu Bleiweisu v spomin. Celo »Slovenec«, ki je stal ob strani vladne stranke in mirno čakal, da se elastikarji in radikalci požro, je ta govor pohvalil. Najbrž na intervencijo Zarnikovo je govor smel iziti v »Narodovem« podlistku dne 3. decembra. V tem govoru je rekel dr. Tavčar: »V teh časih, ko se vsaka odločna slovenska beseda imenuje ‚z glavo skozi steno riti', v časih, ko so naroda voditelji postali mehki kakor Hanibala čete v Capuvi, v časih, ko naši politiki zakulisne skrivnosti razklenkavajo, kakor stare ženice svoje skrbi, v časih, ko drago plačujemo brezuspešne, nemške eksperimente na naši kmetski mladini: — v tacih časih stopa nam nehote jeklena tvoja podoba, Janez Bleiweis, pred dušo.« Zaradi tega govora je vlada naprtila drju. Tavčarju preiskavo, češ, da je v nepolitičnem društvu imel političen govor.

Slovenski deželni poslanci so izkušali zakrpati slogo s tem, da so na Silvestrovo 1883 izdali naslednjo od vseh podpisano »Izjavo«: »Glede na to, da slovenski poslanci vedno podpirajo to vlado, ki je zagotovila ravnopravnost v s e m Slovencem, a se izvenkranjski Slovenci še vedno brezuspešno potezajo za svoje narodne pravice, klub slov. poslancev kranjskega dež. zbora za gotovo pričakuje, da bo vlada izvršila narodno ravnopravnost za v s e Slovence...

To je dokaz, da ni nobenega razpora mej njimi, čeravno so v posameznih slučajih različnega mnenja. Slovensko časopisje naj opusti hujskanje zoper klubove člane in skupno s poslanci dela za blagost slovenskega naroda in mile domovine. Le v slogi je moč!« Ako je to izjavo, kakor bi se po nekaterih izrazil dalo soditi, sestavil Šuklje, potem je bil apel na slovensko časopisje malo premišljen, ker je budil neprijetne reminiscence. Šuklje je namreč že v decembru 1883 pretil radikalcem, da bo začel proti njim izdajati slovenski oficijozen list. Primerjaj Levčevo pismo Kersniku z dne 11. decembra 1883: »Nam je veliko škodovalo nepremišljeno govoričenje Šukljejevo o oficioznem slovenskem listu itd.«

A ravno tako kakor ta Šukljetova pretnja, so pospeševali Levčevi dopisi »Edinosti« tvoritev obeh novih strank — vladne in radikalne. Dne 5. decembra je priobčil Levec v »Edinosti« dopis iz Ljubljane: Govorilo se je, da hoče neka vladna stranka pokupiti akcije »Narodne Tiskarne«, da bi potem prelevila »Narod« v svoj organ. Čemu? Saj sedi v izvrševalnem odboru tiskarne tudi dr. Vošnjak, ki je obenem član izvrševalnega odbora sedaj edinih deželnih poslancev. Stvari se bodo same od sebe spravile v pravi tir. Med poslanci narodne večine so vendar pametni in izkušeni možje. Tudi Čehi odobravajo znano njihovo glasovanje. Očita se nekaterim poslancem, da aspirirajo na visoka mesta. Bil bi le dobiček za nas, ako bi imeli svoje ljudi na vplivnih mestih. Ljudje so se naveličali te večne vojne in zahtevajo od poslancev tudi resnega

dela in materijalnih uspehov. Prav je, da je v parlamentu tudi skrajna stranka, to je celo koristno, a kateri zreli politikar bo vse obsojal, kar se ne strinja z mnenjem vsega spoštovanja vrednega drja. Zarnika. Morda pride čas, ko bo tudi pri nas potrebna radikalna stranka, a sedaj ga še ni; ker okoliščine so take, da ni mogoče odbijati vsacega kompromisa in se popolnoma po robu postavljati sedanji dež. vladi." Dne 8. decembra imenuje Šuklje v »Edinosti« Tavčarja »Percy-Heiss-sporna«, dne 12. decembra »Ivana Groznega«.

Vtem, ko je Šuklje še iskal organa nove stranke in omahoval med »Narodom«, »Edinostjo« in novim listom, so ga radikalci prehiteli. Dne 10. decembra je javil »Narod«, da bo z novim letom Ivan Hribar začel izdajati enkrat na teden »politično-poučnega ‚Slovana'« — očividno kot odgovor radikalcev na Šukljetovo pretnjo z vladnim listom. Proti porajajočemu se »Slovanu« je nastopil dvakrat Levec v »Edinosti«. Dne 15. decembra je pisal, da se pomnoži itak ne prepičlo število slovenskih časopisov za nov političen tednik, ki ga bo izdajal vpliven mož. Vso čast temu gospodu, ki je navzlic svoji mladosti eden najbolj marljivih in izvedenih delavcev na narodnem polju, ali njegovega podjetja tudi ž njegovega stališča ni odobravati. Naj bi se rajši sile koncentrirale pri »Narodu«. V prihodnjem dopisu pa je Levec že kar napadel dozdevno taktiko novega lista in obenem že ožigosal tisto puhlo vseslovanstvo, ki ga je pozneje pri nas res uvedel Ivan Hribar. Levec je pisal dne 19. decembra v »Edinosti«: Pravijo, da bo »Slovan« širil slovansko idejo.

»Bati se je le, da zaradi slovanske ideje ne zgrešimo izpred očij slovenske ideje... da iz mladih ljudij ne vzgajamo vseslovanskih fantastov in pustolovcev, ki imajo za vse druge slovanske narode jezik in srce, a doma... tu so pa narodni nihilisti... Sicer je pa ta radikalizem in panslavizem le pretveza, kajti po vseh javnih prostorih se govori, da novemu listu bode glavni namen tisto dandanes v nas Slovencih na dnevni red postavljeno ‚pobijanje' politično in literarno delujočih mož, ki so slučajno nekoliko drugačnega menenja...«

Prvim številkam »Slovana« se mora priznati, da niso opravičevale Levčeve bojazni, izražene v poslednjih besedah gori. Novi list ni tudi nič odgovarjal, ko ga je Šuklje v »Laibacherici« dolžil nelojalnosti zaradi njegovega slovanskega programa. Celo prihodnji Šukljetov list je — pozdravil. Tudi v »Narodu« je bil nad črto mir, najbrž vsled sporazuma med deželnimi poslanci. Zato je pod črto v dolgi vrsti podlistkov, izhajajočih pod naslovom »Časnikarstvo in naši časniki«, udrihal po vladni stranki in njej prijaznih listih pisatelj, ki se je šele pod zadnjim podlistkom podpisal: »Stat nominis umbra«. Bil je to Janez Jesenko, profesor v Trstu. Levec je njegov psevdonim že dne 29. decembra rahlo odgrnil. Pisal je »Edinosti«, da v »Narodu« sedaj vlada nad črto idiličen mir... »zato pa rijejo kiti pod zemljo« — »kakor pravi prof. Jesenko nekde v svojem zemljepisji — in v podlistku ‚Slov. Naroda' prikazal se je strmečemu občinstvu nov Cato Censorius, kateri dan za dnevom

s prav trinoško krvoločnostjo ‚uničuje' politično delujoče može in časnike«. Ako je Levec zbadal radikalce v pokrajinskem lističu, jih je Šuklje napadal v uradni »Laibacherici« in v stari »Preši«, dokler ni končno izšel dne 28. februarja 1884 kot večerna priloga uradnega nemškega lista oficiozni dnevnik »Ljubljanski List« z uredniškim podpisom Šuklietovim. Vladna stranka je dobila s tem svoje glasilo in postala tudi nasproti javnosti — dejstvo. Bojni areni sta bili tu z obema novima listoma. Sicer je pa Šuklje tudi v javnih zastopih skrbel za to, da je sporazum poslancev postajal vedno bolj brezpredmeten. Ko je dne 4. januarja 1884 v mestnem svetu ljubljanskem stavil Ivan Hribar — vsekakor golo demonstrativen — predlog, naj se pošlje deželnemu šolskemu svetu prošnja, da na ljubljanski realki za 1884/5 uvede slovenščino kot obligaten učni predmet po vseh razredih in za vse dijake brez razločka, je Šuklje glasoval proti. To svoje glasovanje je nasproti »Narodu« zagovarjal v »Slovencu«, češ, da imamo ustavno pravico do popolne slovenske realke. Naj se torej prosi za slovenske paralelke. Nemci pa se po § XIX. osnovnih zakonov ne morejo siliti, da bi se slovensko učili. V isti seji je Šuklje glede na to, da je bila vlada vrnila magistratu samoslovenski klavnični red z razlogom, da se ji mora predložiti v obeh jezikih, stavil predlog: mestni zbor zahteva, da mu vlada slovensko dopisuje. Potem pa je isti Šuklje napisal v »Laibacherico« uvodnik, v katerem je izvajal: Sedanja vlada je šole tako uredila, da bo mladina, ki je poklicana zavzeti javna mesta,

zapuščala šole z znanjem obeh deželnih jezikov. Tako se bo vlada ob svojem času lehko posluževala obeh jezikov. Sedanje uradništvo pa še nima dovolj znanja slovenščine. Z ozirom na ta članek je zaklical »Narod«: »Torej je narod zaradi uradnikov tu, in ne obratno.«[1]) Potem je šel Šuklje — dokler še ni imel svojega lista — v »Slovenca«. Odgovarjal je »Narodu«, ki mu je očital, da v prilog Nemcem navrtava naš obrambni ščit § XIX. Štedil ni tudi s psovkami: dejal je Tavčarju »Slovanov miles gloriosus«, o Hribarju pa je rekel: Kein Talent, doch ein Charakter«.[2]) Sedaj se je pričel ravs in kavs na osebnem polju. Dr. Tavčar je priobčil dne 13. februarja v »Narodu« poslano, v katerem je rekel o Šukljetu: »Šuklje, postranski profesor in prihodnji iz reptiljen-fonda plačani ex offo-žurnalist, drgne se v včerajšnji številki ‚Slovenca' tudi ob mojo osebo ter me uničuje s tisto genijalno ironijo, ki se nahaja samo pri historikih in — nemških profesorjih. ... Noseč ravno sedaj pod svojim srcem prihodnji vladni revolver po obrabljenem receptu poje slavo prezaslužnemu, preizvrstnemu deželnemu predsedniku... ‚Slovenec', postajajoč glasilo liberalnih Slovencev, jemlje Šukljeta pod streho in vzbuja sumnjo, da tudi zoblje koruzo iz vladnih jaslij.« Nato sta se Tavčar in Šuklje tožila zaradi razžaljenja časti. V dunajski »Sloveniji« je prišel na dnevni red predlog med. Marolta, ki je po podatkih Šusteršiča (sedanjega politika) zahteval, da se Šukljetu vzame častno član-

[1]) Slov. Narod, 1884, štev. 11.

[2]) Slovenec, 1884, štev. 35.

stvo.[1]) To dijaško glasovanje je Kersnik smešil v prvem podlistku feljtonske serije, ki jo je pričel pisati v »Ljubljanski List« in s katero je priskočil na pomoč Šukljetu, smešeč njegove nasprotnike.

V aprilu so se vršile zopet volitve v ljubljanski mestni svet, pri katerih sta ostro trčila drug ob drugega oba voditelja novih strank: Šuklje in Tavčar. Na veliki pondeljek je sklical centralni volilni odbor v čitalnico volivce II. razreda, da se pogovore o kandidatih. Predlagal jim je Ledenika, Šukljeta in Tavčarja. Proti drugemu se je dvignil pekovski mojster Jenko, češ, da je premalo naroden. Nato je Zarnik, predsednik volilnega odbora, predlagal na Šukljetovo mesto Stegnarja, ki je bil tudi sprejet. Proti Tavčarjevi kandidaturi je strastno nastopil sam Šuklje. Imenoval ga je »kampfkandidata«, ki ga vlada ne more odobravati. Pretil je z Widmannom. Vkljub temu je Šuklje podlegel in zmagal Tavčar, istotako tudi pri volitvah dne 22. aprila.

Tik pred volitvami je izkušal med obema strankama posredovati vitez Schneid, a brez uspeha. Levec je o tem pisal Kersniku dne 19. aprila: »Schneidovo pogajanje se je razbilo ob trdih bučah naših radikalcev ... Winkler je kar besen zaradi volitvenih škandalov. Zdaj, pravi, mu je vse jedno, je li Šuklje izvoljen, ali ne. ‚Will die slovenische Partei nicht mit mir regieren, so werde ich ohne sie regieren und mir meine Partei schaffen!' Šukljeta tolaži in pravi, da njegovega poguma in njegovih zaslug za sistemo

[1]) Prim. Janka Kersnika Zbrani spisi, V, str. 399.

nikoli ne pozabi.« In na predvečer pred volitvijo je Levec Kersniku zopet pisal o tem: »Schneid je včeraj nadaljeval svoje posredovalno delo. Tri žrtve so imele pasti na domovinski altar: Šuklje, Papež in Tavčar. Včeraj popoludne je bil Schneid z drom. Zarnikom dve uri pri Winklerju. Zarnik se trese za Narod in za svoj mandat. Hribar in Vošnjak hočeta uničiti Šukljeta, in drugi jima pomagajo. Winkler jima je dobro posvetil: Die Herren kennen meine loyalen Intentionen; sie brauchen nur auf dieselben einzugehen und die Aussöhnung ist perfect. Ihrer friedlichen Versicherung aber traue ich nicht. Und wer ist mir Bürge dafür, dass Sie, nachdem einmal Ihre Wünsche erfüllt worden, nicht wieder die Kriegsfahne gegen die Regierung entfalten? Ich bin empört darüber, dass Sie heute früh in der Čitalnica meinen grössten Vertrauensmann den Prof. Šuklje fallen liessen. Und war es nöthig diese Bauernkohorten gegen ihn ins Feld zu führen? Jedes Wort, dass Sie gegen den Professor Šuklje fallen lassen, trifft zugleich mich und die Regierung. Zeigen Sie Ihre wohlwollende Gesinnung durch Thaten, nicht durch leere Worte und Phrasen, und die Regierung wird sich Ihnen jeder Zeit entgegenkommend zeigen etc. etc. Zarnik je šel baje ves potrt domov.«

Kersnik je odgovoril Levcu na dan volitve dne 22. aprila: »Tvoja poročila pričakujem sleherni dan tako nestrpljivo, — da ti ne morem dopovedati. Zadnje dni v Ljubljani sem bil jako razburjen, a sedaj sem se umiril ter — reči moram — z nekako zadovoljnostjo

gledam, kako se stvari sučejo nad vrtincem, kateri mora končno vse požreti. Šuklje se mi smili zaradi razburjenosti, v kateri živi, toda on bo na vrhu ostal — to je moje prepričanje. Tudi jaz sem uverjen, da ga denes ne bodo volili — trebalo bi tu posebnega pritiska — pa če bo udeležitev tako mala, kakor včeraj, potem je mogoče. A veš, kaj je zanimivo pri tem boji? Nevtraliteta ‚Slovenčeva' in farjev sploh. Tam je morala biti izdana kaka parola! O ta Klun je lisjak, da ga ni tacega.«

Šuklje je propadel proti Tavčarju s 123 proti 132 glasovom.

O volitvi je drugi dan poročal Levec Kersniku: »Včeraj smo za Šukljeta toliko storili, da smo bili o častnem svojem neuspehu kar iznadejani. Da je Winkler le s prstom žugnil, pa bi bil Š. izvoljen. Agitovali so zanj Križnar med duhovniki, ki so vsi Š. volili, kolikor jih je prišlo volit, dr. Papež med uradniki, Praprotnik med učitelji. Senekovič in jaz med profesorji. A mnogo uradnikov, celo takih od deželnovladnega računstva in fin. direkcije je volilo — Tavčarja! Winkler mora . . . . . zdaj proti takim frondérjem v svoji hiši kaj storiti! Ljudje XI. in X. dietnega razreda mu nagajajo . . . . . in on mirno stoji! Tudi profesorskim ničlam . . . . . bi krepak memento prav nič ne škodoval. Jako mnogo nam je koristil pri agitaciji sobotni članek v Ljub. Listu (moj) in izvrstni Šukljetov govor pri volilnem shodu... Preverjen sem, in te misli mi nihče

ne vzame, da se hoče Hribar s časom obdati s samimi ničlami, potem postati zmeren in če bo kazalo celó vladen, samo da bode pripeljal do županskega stola.« Radikalizem je v Ljubljani triumfiral. Večina se je bila izrekla zanj. A pridobil si je bil ostro nenaklonjenost deželnega predsednika. »Narod«, čigar šef Zarnik je to najbolje vedel, je dne 29. aprila z obžalovanjem priznal, da stoji med radikalci in Winklerjem Šuklje: »Iščimo po vzrokih, zakaj, kakor je čitati, sedanja visoka vlada nezaupno gleda na slovensko-nezavisno narodno stranko, našli jih bomo z g o l j v osobi našega političnega ‚Hetzbruderja'! Ta je očrnil naše narodne može, ki so narod vzgojili, pri dež. predsedniku.« — Ako je bila radikalna stranka izgubila zaupanje Winklerja, izgubljala je pa vladna vedno bolj tla med narodom. Škodila ji je Šukljetova strastnost v boju z rojaki in prijenljivost nasproti Nemcem. Dne 9. maja je pisal Levec Kersniku: »Ti, zdi se mi, da Klun je že izdal parolo! Vsi farji so polni te vere, da Šuklje je Dežman II. Potem je pa Klun res stari lisjak, samo drugačen, kakor sva midva mislila.« V maju je prinesel zagrebški »Pozor« oster članek zoper Winklerja in njegovega »Mefista« Šukljeta. Tudi Schneid je bil nezadovoljen, da se je Winkler tako eksponiral za Šukljeta. Mož, ki je doslej posredoval, je očito nastopil zoper Winklerja. Primeri, kaj piše Levec Kersniku dne 23. maja: »Ti, Schneid je pa velik politični veternjak. Saj se še spominjaš, kaj je meseca septembra in oktobra počel zoper ‚Narod', ter snoval načrte, kako bi se uničil i. t. d. Te dni je bil v ljub-

ljanski čitalnici, kjer je posebno glasno in ostentativno politiziral ter na Winklerja zabavljal: Er mag ein guter politischer Beamte sein, aber ein Politiker ist er entschieden nicht. Ali: W. war ein ausgezeichneter Bezirkshauptmann, jetzt ist er ein miserabler Landespräsident itd. itd. Zdaj radikalci te Schneidove izjave trosijo z veselimi obrazi po Ljubljani kot nov politični evangelij!... Vse Slovence, ves narod naš mora vzeti hudič, kajti obrniti se morajo od nas vsi blažji elementi ter neomejeno gospodarstvo prepustiti sami gorjanski surovini in ciganskemu divjaštvu!«

Vtem se je pojavila na bojišču jadikujoča pesimistična postava Stritarjeva. Šukljetov list je začel prinašati »Dunajska pisma«. Isti ton, ki je bil Slovencem odtujil leposlovje »Dunajskega Zvona«, se je sedaj razlegel v domači politiki, da bi ukrotil mlade rajajoče strasti, razburkane po glasilu, v katerem se je sedaj razlegala Stritarjeva arkadijska svirel. Stritar je pisal o narodnostni ideji in njenih delih, ki jih je doslej izvršila. A ta »vzvišena ideja ima obilo nevarnosti v sebi in še več za seboj. Da narodnosti ideja ni najvišja ideja..., da visoko nad njo v neki mili svetlobi, v nekem nebeškem veličanstvu kraljuje ideja človeštva, to je pač resnično... Tu bi bila prilika govoriti o tistih posebnih narodnjakih, tistih politikih, časnikarjih in pisateljih, katerim je narodnost le — molzna krava. Kakor drugi narodi, imamo takega narodnega mrčesa sedaj primerno tudi Slovenci... In pa tisti, nesrečni narodni ponos, kateri se nam tako

živo priporoča!... A najprej treba, da ima ponos pošteno podstavo, drugače je — ‚berašk' ponos, in tak nas smeši pred svetom. Za sedaj še, menim, da Slovenci nimamo potrebne podstave narodnemu ponosu... In kako služímo narodu? Ko pregledujem in premišljujem naše sedanje stanje, hoče se mi zdeti, ne da smo že vse dosegli, kar imamo želeti in zahtevati pravico; ali naša narodnost zdi se mi za sedaj že dovolj utrjena in zagotovljena, tako da se nam ni bati zanjo, če hočemo pametni biti. Pametno pa ni, ne, pregrešno je, kar počenjajo sedaj neki narodnjaki pri nas. Sè svojimi prenapetimi in nepremišljenimi zahtevami, sè svojim otročjestrastnim nasprotovanjem stavijo v nevarnost še to, kar smo si priborili in nekoliko tudi zadobili brez svoje zasluge... Bati se je, da se nam poreče: To so otroci, ki se igrajo ‚narod'... Ne dosezajmo, česar ne moremo doseči, ne zahtevajmo, kar se nam ne bode nikdar dalo, kar se nam dati ne more... Našemu narodnemu življenji dajmo krepko, stanovitno podstavo s tem, da skrbimo ne samo za njegovo duševno, nego tudi materijalno blaginjo njegovo.«[1])

Hlastno je seglo nemško časopisje po teh Stritarjevih besedah, ki so v slovenskem neodvisnem časopisju vzbudile vihar. V listu, čigar pristaši so se v dveh tretjinah rekrutirali iz koristolovcev in službolovcev, je nasprotnikom očital, da jim je narodnost molzna krava. V času, v katerem so Čehi toliko dosegli, Slovenci pa premalo samo zato, ker so iz

[1]) Ljubljanski List, 1884, štev. 60 in 66.

oportunitete volili nemške fevdalce, je svoj narod klical k zmernosti. Ostro je nastopil proti Stritarju dr. Tavčar, imenujoč ga zaradi prvega očitka političnega obrekovavca prve vrste. Primerjal ga je z Odisejem, ki ga je po dolgih letih valovje vrglo zopet na Itako. Pričel je jokati in zdihovati, lastne svoje domovine ni več spoznal. Že na pesniškem polju je bil v zadnjem času začel ponarejati denar, sedaj se je poizkusil na političnem — s še večjim neuspehom.[1]) Pravtako odločno je zavrnil Stritarja primorski dopisnik v »Narodu«, češ: še tisto, kar so kranjski Slovenci pridobili za šole, je le za poizkušnjo. »Slovenci zunaj Kranjske neso od vlade čisto nič dosegli, kar bi dajalo povod tolažbi, da se nam ni bati za obstoj naše narodnosti.«[2]) Najbolj pa se je znesel nad Stritarjem v »Soči« rodoljub, o katerem je rekel »Slovan«, da mu »urednik slovenskega uradnega lista ni vreden odvezati jermenov pri čevljih na njegovih nogah« (Erjavec?): »Oh, ironije, kakeršne še ni videl in slišal svet! Slovenskemu narodu pridigovati o politični zmernosti in učiti ga ponižnosti! To se nam zdi, kakor bi kdo lačnega in sestradanega svaril, naj ne jé, ker bi se utegnil preobjesti.«[3]) Proti Stritarju so nastopili tudi »Národní Listy« in koroški »Mir«. Graški Slovenci pa so sklenili in v »Narodu« priobčili naslednjo izjavo: »Obsojamo vsako kaljenje sloge, zavračamo surovo osebno napadanje in ‚neslano šalo', da je naša

[1]) Slovan, 1884, štev. 21.
[2]) Slov. Narod, 1884, štev. 119.
[3]) Soča, 1884, štev. 21.

narodnost dovolj utrjena in zagotovljena.«[1]) Nato je Stritar svoje trditve deloma nazaj vzel in jih omejil samo na Kranjsko. In tudi Šuklje je v svojem listu priznal, da se nekranjskim Slovencem v mnogem oziru godi še slabše nego poprej. »Soča« je to v 23. številki z zadoščenjem vzela na znanje in pisala: »Prvi korak je storjen, zdaj storite še drugi. Kadar se prvič zopet snide deželni zbor, začepite vir, iz katerega je privrel razpor, ki se mora v malem narodu naposled izopačiti v zgol osebnosti.« Da so o s t r o s t boja med vladno in radikalno stranko povzročile največ osebnosti, je dobro pripomnil tudi »Slovenec« dne 17. junija. Celo »Narod« je končno priznal, da tistih 600 gld. v deželnem zboru ni bilo vrednih takšnega razpora. Po strani so učitelji že sami od sebe nemško učili otroke, katerih starši so to želeli. Vlada jih je želela in ima sedaj dolg pri narodnih strankah? Oddolži naj se zanj na ta »način, da kranjski hranilnici ne dovoli ustanoviti v Ljubljani schulvereinske šole.«[2])

Razpor bi se bil počasi morebiti v resnici polegel, da ni prišla v avgustu na vrsto volitev za notranjski deželnozborski mandat, ki ga je bil Zarnik odložil, a je sedaj zopet kandidiral zanj. Šuklje se je hotel Zarnika na vsak način iznebiti. Napravil je izvrstno šahovo potezo, da se je zavzel za kandidata, ki si ga je izbrala frakcija samozavestnih notranjskih lokalnih patriotov — Adolfa Obrezo. Po eliminaciji Svetca in

[1]) Slov. Narod, 1884, štev. 140.
[2]) Slov. Narod, 1884, štev. 141.

Vošnjaka je tudi dosegel, da je izvrševalni odbor narodnega kluba proglasil Obrezo za kandidata. Vrhutega . je v svojem listu vprizoril silno gonjo zoper Zarnika, objavljajoč celo privatne pogovore med Zarnikom in Kersnikom, s čimer poslednji niti soglašal ni. Zarnik je podlegel. Šuklje se je te zmage in svoje taktike pri njej veselil, vendar sta on in njegov list vedno bolj padala v očeh občinstva. Dne 28. avgusta je pisal Šuklje Kersniku: »Trebalo je, bombardirati sovražno pozicijo, in sijajni uspeh notranjske volitve je dokazal, da je bila moja taktika skoz in skozi pametna in preudarjena. Sedaj smo na konji, le delati je treba, da ne izgubimo, kar smo si priborili po trdovratnem boji.« A zraven je vendar moral pristaviti: »Moj list potrebuje baš sedaj vsestranske podpore. In v tem oziru bi lehko obupal! Uže dva dni nisem dobil niti jedne vrstice z nobene strani!« A to stanje se je samo nadaljevalo; zakaj že 20. junija je bil sporočil Kersniku: »Dopise lovim kakor vrag žide.« Pred otvoritvijo deželnega zbora je prinesla stara »Presse« dopis iz Ljubljane, da je Zarnikova in Hribarjeva stranka dogospodarila: »Neue Männer, Freunde der Bildung und der deutschen Sprache werden die Führung des geistig begabten slov. Volkes in Krain übernehmen.« Na Slovenskem pa je bila javna tajnost, da je dopisnik tega dunajskega lista — Šuklje, ki je tudi v svojem listu pisal, da slovenski narod na Kranjskem ne stoji več za »Slov. Narodom«. Ko se je sredi septembra otvoril deželni zbor, je Šuklje zopet poudarjal, da mora nehati narodnostni boj in pre-

vladati realno stališče. Vedno bolj je izgubljal simpatije.[1]) Gregorčič ga je imenoval »Schulverein II.«. (Levčevo pismo Kersniku z dne 5. februarja 1884.) A Šuklje je baš takrat aspiriral na ravnateljsko mesto v Ljubljani, ker se je nadzorniško po Pirkerju ravno izpraznilo. Dne 10. decembra je prinesel »Narod« z Dunaja telegram, da je za nadzornika imenovan Smolej, za ravnatelja pa Šuman. Prihodnji dan je pisal Levec Kersniku naslednje zanimivo pismo:

»Kranjska klobasa
Elasticiteta + Voggelnigg
Ljubljanski List
Requiescant in pace!

Dr. Vošnjak je sinoči prišel z Dunaja ter prinesel s seboj novico, da je jedini S m o l e j imenovan za nadzornika. Dr. Vošnjak mi je danes sam pravil, da že išče stanovanja za Šumana. Ako je to imenovanje r e s n i č n o, potem tudi moj + na čelu nocojšnjega pisma gotovo umeš. Saj sva zadnjič govorila! Vtisa, ki ga je napravil v Ljubljani sinočni telegram v ‚Slov. Narodu', ti ne morem opisati. Jaz ga do danes nisem verjel; danes pa na pol verjamem; a vendar še mislim, da Vošnjak ni v s e g a slišal, ali ne vsega p r a v slišal. V zadnjem kotičku svojega srca še gojim nado, da bode tudi Š u k l j e imenovan. Ako ne bode, potem škoda, da smo kedaj omočili pero ter kedaj

[1]) Že ob ljubljanski mestni volitvi je pisal Levec Kersniku: „Preverjen sem, da Šuklje na vsem svetu nima nobenega drugega prijatelja, ko naju in Winklerja."

izpregovorili le jedno besedo za táko vlado na Kranjskem! Šukljeja danes nisem nič videl, obiskati ga nisem utegnil. V srce se mi smili, trpeti mora strašne muke! In kaj bi jih ne? Uničeno je življenje njegovo! Vsak dan mora prinesti odločitev, a že ure so dolge, kaj še le dnevi!«

Šuklje je torej za trdno pričakoval, da postane nadzornik, ali vsaj gimnazijski ravnatelj v Ljubljani. Winkler ga je prejkone tudi predlagal, saj je Zarniku zatrjeval, da se s Šukljetom povsem identificira. (Pismo Šukljeta Kersniku z dne 22. aprila 1884.) Odklonili so ga najbrž v ministrstvu na Dunaju zaradi njegove strankarske eksponiranosti. Saj je že dne 8. aprila 1884 dr. Tavčar pisal v svojem »poslanem« v »Narodu«, da je sestavil imenik vseh onih, ki jih uradni list napada, in ga vloži Taaffeju, »da razsodi, če je to naloga vladnega lista«. Še pred jesenskim zasedanjem kranjskega deželnega zbora je pisal Šuklje Kersniku (dne 28. avgusta): »Kakega mnenja si ti, ali ne bi po tvojih nazorih kazalo, da jaz in pred deželnim zborom odstopim od uredništva ‚Lj. Lista'? Sodeloval bodem i na dalje in duševno vodil svoje in svoje stranke glasilo, a izogniti se hočem strankarskemu očitanju v deželni sobani.« Da mu je to prononsirano strankarstvo najbrž tudi na Dunaju škodilo, se razvidi tudi iz tega, da je odpotoval tri dni po objavljenem Šumanovem imenovanju v ministrstvo, o čemer je sporočil Levec Kersniku dne 19. decembra: »Šuklje je šel kljubu vsemu odgovarjanju na Dunaj prodajat svojo kožo. S tem je izgubil zadnje simpatije v

Ljubljani. Mislim, da je za nas izgubljen. Nazadnje bode vendar Levstik s svojim drastičnim izrekom prav imel. Šukljeta ne goni več č a s t, ampak s k r b z a k r u h do skrajne meje, kamor mi ne moremo, ne smemo za njim. Quid tu putas? V Ljubljani se vse odvrača od njega. Šubic po novem letu ne bode nič sodeloval pri ‚Listu'... S Šukljetovim propadom je res Winkler močno tepen, a tepeni smo mi vsi, in med nami najbrž jaz najbolj.«

Promoveatur, ut amoveatur! Na starega leta dan 1884 je naznanil »Narod«, da je Šuklje imenovan za profesorja na akademični gimnaziji na Dunaju... Mogoče, da je odrinil Šukljeta od ravnateljstva tudi klerikalni državni poslanec Klun; vsaj po nekem Šukljetovem pismu Kersniku, pisanem spomladi 1885, se je Klun po Ljubljani ponašal, »da je on pri Conradu imenom vse duhovščine ruval proti mojemu imenovanju«. Uredništvo »Ljubljanskega Lista« je za Šukljetom prevzel dr. Zbašnik. V sredo dne 23. januarja 1885 so priredili prijatelji Šukljetu valeto pri Maliču, kjer so se stalno enkrat na teden shajali »elastikarji«, razločivši se v jeseni 1884 s čitalniškimi »radikalnimi« zabavnimi večeri, noseč na ta način razpor tudi v družabno življenje. Dne 25. januarja je pisal Levec Kersniku: »Šuklje je danes ob 3. uri z rodbino odšel na Dunaj. Zbralo se nas je še kakih 12 prijateljev na kolodvoru in vsem je bilo srce težko, da mora tak mož iz dežele, iz domovine! Bog daj, da bi se naši klici ‚na svidenje!' res uresničili in kmalu.«

Na Dunaju je Šuklje stopil v zvezo s staro »Presse«, ki ga je honorirala po najvišji svoji tarifi. Sodelovanje pri tem listu mu je neslo letnih 1500 gld. Obenem je sodeloval pri »Ljubljanskem Listu« in končno začel misliti — na državnozborski mandat. Sesija je potekala: v juniju so imele biti volitve. Šukljetovo oko je obviselo na dolenjskih mestih, ki jih je doslej zastopal grof Margheri. Že 15. februarja 1885 je pisal Šuklje Kersniku: »Metličani in Črnomaljci so mi — to obdrži strogo za-se — kandidaturo že ponudili, jaz še pomišljujem, kaj početi in kako. Da s sedanjimi poslanci nič ne opravimo, je očividno... Sam čutim, da bi bil bolje kos tej nalogi, nego sedanji zastopniki, ali protiagitacija bo izdatna, in iz take daljave mi je nemogoče, osebno posegati v volilno gibanje. Najbolje bi pač bilo, če moja kandidatura prodre v volilnem odboru, v tem oziru se zanašam na tvojo prijateljsko podporo. Margherija, če uže potrebujejo tega pusteža na Dunaju, lahko utaknejo v trebanjske kmetske občine, kjer Windischgrätz itak ne bode več voljen. Ti sam skušaj, stopiti na Hohenwartovo mesto.« V nekem nadaljnem, nedatiranem pismu pravi, da ga tudi vlada priganja, žal samo, da se agitacije ne more osebno udeležiti. »Na Winklerjevo energijo se tudi ne morem mnogo zanašati. Mož ima pač najboljšo voljo in najplemenitejše srce, pozitivno znam, da mu je na moji volitvi baje več nego meni, ali premalo se ga bojé! Predober je in zaropotati ne zna . . . V centralnem odboru prepuščam tebi, carissime, delo, zlasti ti priporočam

Svetca . . .« Potem ga zopet nagovarja, naj se potegne za Hohenwartov gorenjski mandat, ker bodo grofa postavili v Ljubljani.

Da bi opozoril volivce nase, je začel Šuklje zopet živahneje sodelovati pri »Ljubljanskem Listu« in pisati zlasti o dolenjski železnici. A o tem predmetu dokaj nesrečno, ker je nasvetoval, da ne gre čakati na vlado, ampak da je treba graditi železnico na občinske in deželne stroške. Tudi se je bahal, da je s Taaffejem govoril o tej železnici,[1]) a dosedanji poslanci so ga desavuirali, češ, da jim je ministrski predsednik izjavil, da s Šukljetom o železnici ni govoril. V imenu izvrševalnega odbora je izjavil Svetec, da se bodo volili dosedanji poslanci, ki so marsikaj dosegli; »tudi dolenjska železnica se je spravila v dober štadij, pa ne na občinske in deželne stroške, kakor se je od neke strani svetovalo.«[2])

Na Dolenjskem je bil že začel agitacijo proti Šukljetu dr. Slanc. Dne 11. februarja je pisal v »Narod«: Zakaj je Šuklje izpremenil svoj program, se vidi iz njegovih besed v »Zvonu« 1878, str. 276, kjer pravi: »V sredi ponajveč nahajamo slabotne značaje, omahljive može in nezanesljive.« In ker je »Ljubljanski List« tožil, da hira društveno življenje, je pisal najbrž isti dolenjski dopisnik v »Narodu« dne 18. februarja: »Vse to je povzročil Šuklje s svojo strastjo, odkar je zasukal plašč, čisto po sapi, pokazal omahljiv značaj. Uvedel je doslej neznano polemiko, obogatil naš jezik

[1]) Ljubljanski List, 1885, štev. 74.
[2]) Slov. Narod, 1885, štev. 87.

z dosedaj neznanimi psovkami.« In ker je Šuklje v »Ljubljanskem Listu« št. 44. in 45. zopet priporočal ekonomično borbo namesto narodne, je napisal dr. Slanc v »Narod« štiri članke pod naslovom: »Resni dnevi«. V njih je izvajal: Darwinova teorija velja v borbi narodov. Boj med narodi ne pozna etičnih ozirov. Z vsemi sredstvi — je geslo vsakega naroda in mora biti tudi našega. Med kandidati za državni zbor nimamo dosti izbire. Malo je takih, ki so samostalni, katerim vlada ne more krušne torbe stisniti. Oznanja se, da bodimo ministerijalni in da mislimo samo na materijalno stanje. A Slovanom prijazne vlade v Avstriji hitro jašejo. Ali naj potem, ko pridejo časi opozicije, pričenjamo boj za ravnopravnost zopet od kraja? Mislimo najprej na naše sodnije in šole in potem se prav resno lotimo gmotnega blagostanja.[1])

Klerikalci so se postavili Šukljetu odločno po robu. Najprej ga je Klun v »Vaterlandu« dne 23. maja ožigosal kot brezverca, potem ga je še »Slovenec« označil na naslednji način: »Dozdaj smo ga poznali za oberliberalca, ob času volitve smuknil je v kuto, iz nevernega Tomaža je postal najboljši katolik . . . Cela njegova preteklost ni druzega nego dolga vrsta nedoslednostij, za katere vsi drugi dobro vedó, samo g. profesor nič vedeti noče.«[2])

Šuklje je uvidel, da mora vsaj drja. Slanca pridobiti na svojo stran. Zato mu je pisal, naj deluje zanj in podpira pri enakem delu Poznika. Dr. Slanc je od-

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 91, 92, 97.

[2]) Slovenec, 1885, štev. 117.

govoril Šukljetu z znamenitim pismom z dne 19. maja, ki ga hočem objaviti v celoti, ker značilno osvetljuje takratne politične in kulturne razmere na Slovenskem:

»Čestiti prijatelj!

Tikala sva se, ali ker oficijelno piševa, bom tudi jaz vikal. Prijatelj, nijsem Vam sovražnik. Sem štiri leta pazno v tihem kotu in tri leta v Ljubljani motril naše gibanje. Bleiweis, Jurčič sta umrla. Prvi je se svojo trmo in ne vem kako pridobljeno avktoriteto imponiral, drugi kot romanist. Po njih smrti pokazalo se je v kratkem, da nema narod vodje. Vi mlajši talenti se nejste hoteli ničlam podvreči. Naravno. Vi, Tavčar, Kersnik, predestinirani vodje za bodočnost, stopili ste v akcijo. Vi ste (bom odkrito pisal) napako storili, da ste z Zarnikom, za kojega lenobo nij škoda, tudi upljiv Vošnjakov podrli, in Tavčar to, da je s farji paktiral. Kersniku nemam nič očitati. Vi in Tavčar sta se za nekaj časa nemogoča storila. Posledica Vašega in Tavčarjevega antagonizma je bila, da je Kljun zlezel do vodstva. Zdaj v polnem galopu jaše. On zapoveduje, vse druge ničle mu ližejo roke. Pfeifer je v strašnem strepetu pred tem farjem vseh farjev ga celo za botra svojemu novorojencu vzel. Poklukar kar le v svojej neumnosti divja za Kljunom. Hohenwart se smeje. Velika politika — konservativna, to je konkordatna z glasovi ubogega našega naroda. Z lec se pridiguje, molitve, litanije etc. humbug. In s tem šiboletom hodi naš narod v boj. Aristokrati in

far ter njegovo neumno spremstvo bodo tudi v bodoče narodovo zastopstvo, torej največji sovražniki ljudstva, in ljudje iz mase, ljudstvo njihovo spremstvo. Ubogi smo narod bili, zdaj smo še ubožnejši. In preslabotni smo, da bi udarili na aristok.-farško druhalj, ponižno moramo ukloniti se vsem udarcem, koje srednjemu stanu ta druhalj zadaja. — Tako je razmerje. Kaj zamore jeden modernega mišljenja, jeden mlad mož storiti mej tacimi ljudmi, ki se ga bojijo, ki se bojijo, da bi jih nadkrilil ter štreno zmešal. Uzaludni boj. Škoda za Vas, ako zmagate. Prišli bodo časi, ko Vas bo krvavo potreba. Nemamo dosti talentov, ki bi bili za politični boj sposobni. Imenovani trije ste. Složni Vi trije — lepa bodočnost. Ako Vi že zdaj vstopite v areno, Vas naši zdajšnji ljudje ne vzamejo v svojo sredo — antagonizem — Vi delate na svojo roko — oddaljite se morebiti na prav lep spodoben način in vsa žurnalistika, ki kliki služi, pade čez Vas, zgubljeni ste za bodočnost. Kljun Vas ne bo sprejel v klub svojih ovac. Potreba Vas bo imenovane tri složila. Ne more tako dalje dolgo iti, farška nadvlada nas prej germanizira. Te misli so mene napotile, da sem se proti Vašej kandidaturi izrazil. Dosti jako inteligentnih naših mož o Vas slabo misli. Jaz se njih argumentaciji nijsem udal. Ali bil sem proti Vàm iz navedenih razlogov, misleč zraven, da Vam zdajšnji naš položaj ne more dati materijelno podlogo n. pr. pri vodstvu glavnega glasila in kot dež. odborniku in da morate s to podlogo računiti. Ako ho-

čete ali ne, — naši Vas ne bodo marali — Vi ne morete biti oponent, kakor bi trebalo včasih zastopniku našega naroda — nijste sami — Vse prav, kar pišete. Ali Vi računite brez Kljuna. Ta Vas ljuto sovraži in ta je vsegamogočen. Njegov generalni štab hodi proti Vam dosti ljutejše v boj, nego proti narhujšemu pangermanu in očitnemu liberalcu. Perhorescirali Vas bodo vsi poslanci. Meni je Vošnjak pisal, da naj ne oponiram Pfeiferju. Pisal sem mu na to odkrito ter se mu zahvalil za to, da nas Narod podučuje v domoljubju. Pritrdil mi je, da Kljun vse v rokah ima. Luka Svetec mi piše in se boji, da boste Vi vse v nered spravili. Ako vse objektivno pregledam, moram do prepričanja priti, da zdaj nij še čas za Vas. Morebiti nam naši farji in aristokrati kaj doženejo. Morebiti, štaj. Sloven vsako biljce poprime. S Poznikom itak nikdar nijsmo upali prodreti. Poznik je bil le v to postavljen, da farja Škrbenca, kojega je hotel Kljun pred 6 tedni kandidirati proti Pfeiferju, požene v beg in da ljudstvo naših okrajev — 60 tisoč duš zdramimo. Interesi krškega in osrednjih okrajev so v protislovju in Pfeifer: guter Mensch, schlechter Musikant. Ker so farji hoteli tak boj etablirati, kakor smo ga imeli leta 1872—1874 — in bi mi odgovoriti morali po brošurah — odstopil je Poznik. (Okraji naši bi si morali v čast šteti, da jih zastopa ta zlata duša, zdaj ga še nijso vredni. Po večjem vse farško.) — Torej vse pri starem. Nič ne bo motilo po ljublj. sanjah spanja naših ljudi in dela arist. ter farjev naših. Po

gori povedanem ne morem tudi jaz kot drugih mislij človek temu oporekati — ter ne morem za Vas delati. Proti Vam pa tudi ne. Farji so v slednjem času, pri shodu v Gotni vasi, kar le ogenj pljuvali proti nam Novomeščanom. Naši meščani uvidevajo, da je Margheri farški kandidat, in to ljubo lepo mišljenje jim nečem odvzeti, ako bi tudi imel upljiva na nje. (Prekratek čas sem tu — ga nemam.) Moral bi tudi Poznikov upljiv podirati in tega ne bom nikdar. Poznik je prevelike važnosti za naše mesto. Torej, ako bi tudi imel kaj upljiva, jaz nič ne storim, želim pa iz celega srca, da ne dobiste večine, ohranili si boste bodočnost. To moj odkritosrčen odgovor na Vaše cenjeno pismo. Srčni pozdrav ter najodličnejše spoštovanje

Vaš

Dr. Slanc.«

To pismo je poslal Šuklje Kersniku in mu sporočil, da je dr. Babnik (star.) pisal novomeškemu advokatu v imenu dunajskih prijateljev njegovih: Levičnika, Turnerja, Stritarja in ga obdeloval v Šukljetovem interesu. »Stori sedaj tudi ti, kar moreš ter piši mu v tem smislu, naj vsaj proti meni ne glasuje ter Poznika ne zavira, če misli za me agitirati.«

Dr. Slanc se je res dal pregovoriti in je s Poznikom vred živahno agitiral za Šukljeta, ki je dne 2. junija tudi zmagal. Dobil je 289 glasov, Margheri 195, Wurzbach 104. Pri ožji volitvi dne 5. junija je Šuklje nadvladal Margherija za pet glasov s pomočjo

nekih kmetiških volivcev, vsled česar se je proti njegovi izvolitvi prijavil protest. Ako je Slanc pričakoval, da bo Šuklje podrl Klunovo diktaturo, ga je moralo vsaj to, kar se je po volitvah v javnosti pisalo, razočarati. Šuklje je dal namreč iz Črnomlja brzojaviti v »Ljubljanski List«: »Zmagali katoliški Slovenci. Bog je z nami!« In v svoji zahvali je izjavljal, da bo skrbel za to, da se mladina odgaja na versko-nravni podlagi, v krščanskem duhu. Seveda je bila ta njegova javna pobožnost samo maska, da bi Klun ne protestiral zoper njegovo izvolitev. Privatno pa je pisal Kersniku dne 13. junija čisto v Slančevem duhu: »Vsak misleč narodnjak menda čuti, da se mora sedaj kaj zgoditi. Stranka naša je neizmerno pridobila vsled moje in Hrenove zmage, na Dolenjskem imamo sedaj mi vrhovno povelje, na naši strani so vplivni ljudje kakor Poznik in Slanc, — glejmo, da se organiziramo in farju Kl. iz rok izpulimo krmilo, koje si je prisvojil. Postopati nam je previdno in premišljeno, ob jednem pa energično.«

Šukljetova dolenjska volitev je bila zadnji spopad med vladno in radikalno stranko. Radikalci so izprevidevali, da so se na Dolenjskem borili ramo ob rami s klerikalci, ki jih je baš takrat dr. Mahnič v podlistkih »Slovenca« in v boju z Gregorčičem organiziral zoper skriti slovenski liberalizem. Ta je bil razdvojen, oni so se organizirali. Prišel je čas spoznanja, da so razpor povzročile osebnosti. Že v juliju 1885 je pisal »Narod«: Objektivno presojeno, so to čisto osobne stvari. Prvi povod je resda prišel od načelnih

vprašanj. Sedaj so pa gole personalije ločile narodno prebivalstvo v dve krdeli. »Mejsobno zaupanje, tolerancija naj pride zopet mej nas, v našo Ljubljano.«[1])

In res, pred zasedanjem kranjskega deželnega zbora v jeseni 1885 so se že začeli kazati na obzorju znaki sprave. »Narod« je pisal: Poprej je bil čin rodoljubja, domovinska dolžnost, bojevati se zoper vlado. V polpreteklem času se je proglašala sleherna kritika vladnega dela za kvaronosno. Vladni pristaši so bili v tem oziru hujši nego vlada sama. Dogodki pa so tudi njih iztreznili. Sedaj tudi vladno-narodna stranka uvideva, da je boljša zlata sreda. Za nas ni niti brezpogojna opozicija, niti brezpogojno vladno stališče. Vladi moramo stati nasproti kot narod, ne kot stranka. Kadar gredo njena in naša pota skupaj, jo podpirajmo. Sklepajmo kompromise, ki ne kompromitirajo. Vlada nas rabi, rabimo jo tudi mi. Narod se ne sme zazibati v spanje in vlada ne potrditi v misli, da je za nas že vse storila. Pred dvema letoma se je deželni zbor stresel, sedaj se bodo poslanci vsi vkupe znali varovati — ekstremov.[2]) Pri prvi odborovi seji »Narodne Tiskarne« je stavil dr. Vošnjak predlog, da se mu izroči mandat, posredovati pri vladi, da ta opusti Šukljetov list, vsled česar bo »Narod« izpremenil svoje postopanje. Ta predlog sicer ni prodrl,[3]) vendar se je kompromis dognal. Šukljetov nastop v parlamentu je ugajal. Dober vtisek je pozneje naredil njegov korak

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 147.
[2]) Slov. Narod, 1885, štev. 267.
[3]) Slov. Narod, 1886, štev. 54.

— odložitev izpodbijanega mandata. Ko je potem nanovo kandidiral, se je kmalu videlo, da mu zlasti »Narodova« stranka ne bo več tako nasprotovala. Pri jesenskem zasedanju kranjskega deželnega zbora ga je bil narodni klub sprejel v svojo sredo. Dr. Zbašnik je pisal dne 28. oktobra Kersniku: »Sedaj so ‚Narodovci' za Šukljeta skoraj dobljeni. Dr. Tavčar sam je neki izrazil, da se mora Šuklje v državnem zboru obdržati. Farji so se ve da še vedno zoper njega, a teh itak nikdar za se ne dobi. Toliko je gotovo, da ‚Narodova' stranka, če se tudi za Šukljeta potegovala ne bó, zoper njega ne bode delala. Kakor hitro je bil znan govor Šukljetov, izdala se je v ‚Narodni Tiskarni' parola, da se zoper Šukljeta nič več ne piše in so se nekateri dopisi, tikajoč se osebe Šukljetove, tudi res vrgli v koš. To je gotovo pomenljivo! Želeti bi bilo pač, da se doseže mej svobodomiselnima strankama sporazum, kajti pri dosedanjih razmerah triumfoval je le Klun!« Šuklje je prosil Levca in Kersnika, naj »narodovce« pridobita za to, da ostaneta pri novi volitvi dne 12. decembra »Narod« in volilni odbor pasivna. To se je doseglo. Dne 1. novembra je pisal Levec Kersniku: »Jaz sem postal velik ‚ausgleichsmeier'. Železnikar in dr. Vošnjak sta mi že obljubila, da Slov. Narod ostane v dolenjski volitvi nevtralen... S tem je že veliko pridobljeno. Vidi se možem, da jim silno raste čez glavo rudečelični intrigant [Klun].« Pasivnost volilnega odbora, ki ni proglasil niti Margherija niti Šukljeta za svojega kandidata, je bila posledica kompromisa med Vošnjakom in Kersnikom.

Poslednjemu je naročil Šuklje v pismu z dne 15. novembra naslednje: »Loti se zlasti Samca, ž njim vred potem Vošnjaka. Saj je očividno, da gre za Klunovo diktaturo v prvi vrsti, in te se je Vošnjaku nič meni bati, nego tebi ali meni.« Vladni slovenski list je s koncem 1885 prenehal izhajati. In najbrže, da je bil Kersnik oni, ki se je že dne 24. decembra zopet pojavil v — »Narodu« kot podlistkar pod psevdonimom »Redivivus«, kramljajoč o baronu Schwegelju: »Škoda, da ta mož ni ostal naš. Potem bi seveda ne bil prevzvišeni. Če bi se ga ne bil naš centralni volilni odbor in poleg njega gospod kanonik Klun usmilil, bi ne sedel niti v državnem, niti v deželnem zboru.«

Klunu seveda ta kompromis, ki se je obračal proti slovenskemu klerikalizmu, ni ostal prikrit. Zato je »Slovenec« očital »Narodu« nedoslednost in se norčeval, da je vsa njegova odločnost amerikanski humbug. »Narod« je kompromis tajil in klical »Slovencu« v spomin, da se je on sam postavljal na »elastično« stališče. Klun da se je kar topil na žarkih milosti turjaškega trga.[1]) Vošnjak-Kersnikov kompromis je postal javen na občnem zboru »Narodne Tiskarne« dne 25. februarja 1886, na katerem je dr. Tavčar predlagal, da se ima »Slovenski Narod« urejati kot nezavisno glasilo. V vodstvo lista so bili izvoljeni: Zarnik, Tavčar in Hribar. Vošnjak je izstopil iz upravnega odbora, ker se mu je vzelo načelništvo in dalo Zarniku. A kmalu se je potolažil in nadaljeval kompromisna prizadevanja za sporazum obeh naprednih

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 298.

strank. Dne 13. marca 1886 je pisal Kersniku: »Premagal sem svojo občutljivost in spet skušal pomiriti, da se poravna nepotrebni prepir, ki bi koristil le Slovencu in Klun-Poklukarju. Bil sem pri dr. Tavčarju in nasvetoval, da se naj takozvani politiški odsek Narodne tiskarne spreminja v nadzorovalni odsek za Sl. Narod in da se pomnoži za tri ude, tako da bi jih bilo šest. Sedanji trije Tavčar Hribar Zarnik ostanejo v njem, upravni odbor pa še povabi iz delničarjev tri, namreč dr. Mošeta, Vas in mene. Ako se to zgodi, vstopim jaz spet v upravni odbor. Dr. Tavčar je s tem nasvetom sporazumljen in bode govoril z dr. Zarnikom, ki je še zmirom hudo bolan in k smrti zori, in pisal Hribarju, ki se je odpeljal v Dijakov. Od Hribarja vem, da je tudi zadovoljen s tako uravnavo. Za zdaj se obrnem do Vas z vprašanjem, ako bi hoteli to misijo in sicer na podlagi našega dogovora od 10. decembra sprejeti.«

Sporazum se je dosegel, in »Narod« se ni več boril zoper vladno stranko. Šuklje je postal njegov poročevatelj iz državnega zbora.

Ako se dandanes objektiven zgodovinar ozre na one čase nazaj in vpraša, če je bila potrebna vladna stranka, mora njeno upravičenost priznati po pravilu: dežela, ki ima narodno vlado, mora imeti tudi narodno vladno stranko. Winkler je bil brezdvomno naš mož. A bil je obenem služabnik Taaffeja, ki nam je le poredkoma in po koščkih odkrival prijazno lice. Zato

je imel »Slovan« prav, ki je dne 15. marca 1886 pisal, da deželni predsednik »ni še nikjer izrekel, da bi bil voljan izvajati (ves) program naš«. Odtod pa izhaja tudi upravičenost opozicijske stranke. Vlada, ki ne nosi na svojem praporu vsega narodnega programa, ne sme vladati brez opozicije. Radikalna stranka je bila potrebna kot budna straža, da se narod ne zazibljе v spanje in ne izgubi iz oči daljnjih vidikov. Potrebna je bila kot vseslovenska stranka, ker se je vladna rada omejevala samo na kranjske interese.

Vpraša pa se, ako so bili potrebni tako vroči in strupeni boji. In tu se mora odgovoriti, da je bila zlasti Šukljetova oseba na nepravem mestu. Mož s tolikšno impetuoznostjo in strastnostjo brezdvomno ni sodil na čelo zmerne stranke. Njegova izpremenljivost značaja in osebnost boja sta vrgli senco na stranko in povzročili takšne nemoralne razmere, kakršne je razgalila dolenjska volitev: slovenski klerikalci, liberalni radikalci in Nemci so se skupno borili za nemškega plemenitaša Margherija, ki je samo izjavil, da je »zvest sin svoje slovenske domovine« — pred osmimi leti je bil nemški poslanec! — borili so se zoper Šukljeta, ki je bil na skrivnem liberalec in dober Slovenec, vsled vladne maske pa konservativec in »pravičen« Nemcem!! Pač najlepši dokument načelnega kaosa, ki so ga bile etablirale različne sprave v sedemdesetih letih na Slovenskem.

* * *

Klerikalizem — liberalizem. — Mir in sprava, tiho dosežena in pripoznana od obeh strank, sta trajala dalje. Načelna megla, imenovana konservatizem, je plavala nad njima. Kdor še je javno proglašal za liberalca, je bil nemčur. To so bili zlasti napredni učitelji. Dne 4. marca 1879 je pisal »Slovenec«: »Učitelji s svojimi enakomislečimi tovariši dobrotno slovensko družbo sv. Mohorja popuščajo... Liberalizem s svojo brezznačajnostjo in sovražnostjo do vsega, kar je konservativno in pošteno krščansko, on je vsemu temu kriv, in zadnja leta se je tudi pri nas na tem polji prikazovati jela njegova ljulika... prav zarad tega premnogim Matica nič kaj ne diši.« »Laibacher Schulzeitung« je ribarila v tej kaluži in v istem času pisala, da na Notranjskem, kjer je postojnski Thuma vodil te nesrečne učiteljske naprednjake pod nemško zastavo, se mora učiteljstvo posluževati nemščine, ker »napredek in svoboda na narodni podlagi nista mogoča«. Razmere pri »Matici«, kjer sta gospodarila dr. Bleiweis in Marn in jo vodila stran od sodobnega toka slovenske literature, so v resnici dramile vest slovenskega naprednega razumništva. A Jurčič je na občnem zboru dne 13. marca 1879 še za enkrat stisnil zobe in grajal samo društveno gospodarstvo. Poročilo »Naroda« pa je sklenil s pomenljivim stavkom: »Mnogo nas tudi letos nij volilo, drugo leto bo pa treba začeti.«[1]) Profesor Stare, ki je v »Vencu« opisal slovensko književno delovanje za 1878, je odkrito grajal, da sede v Matičnem odboru skoro sami

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 62.

neliterati in da odbor s sprejemanjem odbornikov deli nekake redove. Poudaril je tudi, da je to posledica pobeljenega groba »sloge«: »Zdi se, da sloga, katera se na zunaj naglašuje, še nikakor ni prodrla v srce vsakega narodnjaka. Protivne stranke se sicer več ne napadajo, ali še dela vsaka posebej za pospeševanje narodne omike.« Taaffe je pripravljal prve državnozborske volitve. »Slovenec« je dne 17. maja prinesel dopis iz Celja, v katerem je lansiral neresnično vest, da dr. Vošnjak ne bo več kandidiral na Štajerskem, ampak na Kranjskem. Dopisnik je imenoval to »modro in taktno«, češ, da »osebno sovraštvo do kandidatov od 1873. l. v celjskem okraji ni prenehalo«. »Narod« je drugi dan označil ta dopis kot neresnico in poudaril, da je to od strani »Slovenca« »prvi poskus zopet neslogo zasejati mej slovensko narodno stranko.« Uredništvo »Slovenca« je dne 20. maja postavilo svojega celjskega dopisnika na laž, odobrilo Vošnjakovo zopetno kandidaturo na Štajerskem in pristavilo, da je bilo »prav odveč, da je ‚Narod' začel ‚ogenj' vpiti . . .« Ko je bilo gotovo, da Taaffejevo ministrstvo v resnici pride in se nemški centralizem ne vrne več, so se takoj pokazali znaki načelne diferencijacije na slovenskem obzorju. Stranki sta mislili, kako bi se vsaka zase organizirali. Dne 19. julija je javil »Slovenec«: V Ljubljani se je osnovala družba rodoljubov, kupila knjigarno Klerrove vdove in osnovala »katoliško bukvarno« . . . Da to ne bo nikakšen strogo verski, ampak eminentno političen zavod, je »Slovenec« razkril z besedami: »Na eni strani katekizem

in molitveniki, na drugi pa kužljivi romani ne bodo v zalogi ‚kat. bukvarne' nikdar prostora imeli.« V isti številki je že narahlo začel iskati imena za svojo stranko, ki se je imela izločiti iz splošnoslovenskega kaosa: »Ako pomeni ‚klerikalizem' brambo naše vere in zvestobo Kristusovemu nauku, potem smo res ‚klerikalci' . . . Ker hočemo ohraniti staro vero, stare nazore, stare poštene šege narodove, zato se je beseda ‚konservativ' v našem jeziku najboljše prestavila z izrazom ‚Staroslovenci'.« »Narod« je drugi dan pozdravil ustanovitev katoliškega zavoda »za cerkveno slovstvo« in naznanil, da sta vložila početkom istega meseca dva pisatelja v Ljubljani prošnjo tudi za drugo obče narodno in slovansko knjigotržnico: »Knjigarni se bosti dopolnjevali, ne pa konkurirali, mislimo.« »Slovenec« je »Narodu« vljudnost vrnil, češ, da bo z isto radostjo kakor katoliško pozdravil tudi drugo slovensko knjigotržnico.[1]) V aprilu 1883 so ustanovili klerikalci povrhu še »katoliško tiskarno«.

Vljudnostna pobeljenost je še nekaj časa držala principe k tlom. Dne 30. julija je v »Narodu« napisal »slovenski duhovnik« besedo svojim kolegom, s katero jih je pozval, da bi čitali mašo v starem slovenskem cerkvenem jeziku. Pritrdil mu je Cestnikov v dopisu »Slovenskem Narodu«, češ, da imajo Slovenci pravo, zahtevati v svojo cerkev slovansko bogoslužje. Tudi Strossmayer je za to. »Tiste gospode duhovne, katerih je sicer le majhno število in katerim se narodnostna ideja zdi poganska«, opozarja ta zagrebški dopisnik,

[1]) Slovenec, 1879, štev. 83.

da je Kristus ukazal, naj se vera oznanja med vsemi narodi.[1]) »Slovenčevci« so hoteli vzdigniti debato o tem predmetu, a uredništvo je odgovorilo v listnici, da se z »Narodom« ne prepira, »če za to ni važnega vzroka in če ne bi molčanje škodovalo«. Vendar je dal pozneje prostor dvema člankoma »O cerkvenem jeziku«, v katerih je članka x y dokazoval prednost latinščine v cerkvi: »Pri sedanjih okolščinah bi ne bilo nič drugega bolj želeti, kakor da bi se po vseh škofijah, v katerih je bila rimsko-glagolitska do zdaj v navadi, duhovniki poprijeli latinskega misala in brevijarija. Oni deli sv. maše pa, ki se pojo, naj se pojo slovenski... Pomisleka vredno je pa to, da sta se omenjena spisa pojavila baš sedaj, ko so nekateri gospodje zašli v nasprotno skrajnost.«[2])

To so bile samo posamezne iskrice, tleče pod slogaškim pepelom. Skoro so se imeli prikazati zublji. Praznovanje obletnice Bleiweisove sedemdesetletnice dne 19. novembra 1879 je bilo zadnje skupno slavje. Kakor da bi se nič ne pripravljalo, je »Narod« še pisal, da je bila lanska Bleiweisova slavnost »rojstni dan zedinjene Slovenije... Z rokami lehko potipljemo blagodejni učinek naše sloge, pazimo torej, da je nič ne skali. In da ne obledi ta zvezda, ponavljajmo si spomin vsako leto«. Ta spomin se ni ponavljal nikdar več, čeravno je tudi »Narod« v prihodnjem letu pojzkušal krpati slogo. Ko so v februarju 1880 slovenski državni poslanci v parlamentu podpirali Liechten-

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 180.
[2]) Slovenec, 1879, štev. 90, 92.

steinov klerikalni šolski predlog in je Vošnjak v »Narodu« zagovarjal več religije v šolah — »zaradi tega se še ne vpeljuje španjska inkvizicija« —, je Dežman v svojem listu vzkliknil: »Was machen Dr. Vošnjak und Obresa unter den Kampfhähnen des Ultramontanismus?« »Narod« je odgovoril Dežmanu: »Prvič ponavljamo uže večkrat izrečeno trditev, da je absolutna laž, da bi si pri nas stali dve stranki nasproti, katerih je jedna liberalna ali druga protiliberalna. Mi smo bili vselej za krščansko podlago šolstva. Za reakcijo nij nihče vnet... V golem sovraštvu krščanske podlage uka v ljudskej šoli ne moremo pravega liberalizma iskati.«[1])

Winkler je bil že v deželi, ko se je približal (dne 14. aprila) zopet Matični občni zbor, za katerega je bil že lansko leto Jurčič napovedal nastop naprednjakov. Ker se je bil Jurčič malo prej vrnil kot rekonvalescent iz Benetk, je prevzel njegovo vlogo dr. Tavčar, takrat koncipient v Kranju. Dr. Tavčar je ostro zgrabil vodstvo Matice in odkrito priznal dve stranki v deželi: »Matica od svojega pričetka do sedaj nij storila nikacega napredka... korakamo vedno bolj nazaj... letos smo dospeli uže tako daleč, da ste nam podali poleg ‚Letopisa' dve revni brošurici. Gospodje! tako žalostne razmere morajo vsakega rodoljuba, naj je uže vdan klerikalnim ali pa liberalnim idejam, napolniti s skrbjo... Nekdaj se je pričakovalo, da nam bode „Matica Slovenska', kar se tiče jezika, postala to, kar je Francozom akademija... Koseski sedaj na svoje

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 35.

stare dneve pošilja celo povodenj svojih prevodov mej svet, v katerih poklada mili naš jezik na grozno torturo... Pesnik sam nij zmožen materinega svojega jezika. Menim, da je bilo pred dvema letoma. Tedaj je Koseski s svojo družino, katera pa samo laško in nemško govori, bival v Podbrezjem pri Kranji. Nekega dne so ga prišli kranjski rodoljubi pozdravit, in kranjski gospod župan mu je v silovitih ditirambih napival. Ko pa je prišla na pesnika našega vrsta, da bi odgovoril, je mirno dejal: Meine Herren! entschuldigen Sie, dass ich deutsch rede! Slovenisch verstehe ich nicht!... Čemu bi morala ravno ‚Matica Slovenska' za drag denar tiskati ‚pesnikova' dela... naj vendar enkrat poneha s to ploho večnega — koseskovanja!«[1]) Ta Tavčarjev napad na anakronističnega Matičnega pesnika je hotel potem še Žvab utemeljiti s citati pesnikove »slovenščine«, a Bleiweis mu je vzel besedo. Nato se je Bleiweis kot predsednik zavzel za svojega ljubljenca in ga zagovarjal. Po svoji stari navadi si ni mogel kaj, da bi ne dal »Preširnu čisto nepotrebne, čisto krivične in prav nekrščanske brce, češ, saj tudi Preširen v svojih poznejših letih nij zlagal nič več pesnij, zakaj ne, vsi dobro vemo. Preširen je pel veliko let, predno se je Koseski oglasil, pa njegove pesni niso imele nič vpliva.« »Slovenec« je pohvalil Bleiweisa, da je zagovarjal »starčka Koseskega, ki je pisal že takrat, ko njegovih sedanjih kritikarjev še na svetu ni bilo.« Zraven je pristavil pomenljiv stavek: »Sploh se pa vidi v tem napadu zopet stranka ‚mladih', ki tli pod

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 88.

pepelom.«[1]) Kot zagovornik Koseskega je nastopil v »Slovencu« proti Tavčarju dr. Anton Jeglič, takrat semeniški duhovnik v Ljubljani. Branil je starega moža, »ki ni imel sreče prebivati doma, ampak je moral prebivati vedno na ptujem in govoriti v ptujem jeziku . . . Spregovoril je nekaj nemških besedi! In od tod se sklepa, da Matica ne sme njegovih spisov tiskati — kaka logika?«[2]) Jurčič je mislil, da se pod začetnicami dr. A. J. skriva dr. Anton Jarc in je tega napadel, imenujoč ga: »zdaj penzionist in žalibog podpredsednik Matice, nedavno nemškovalen c. kr. šolski nadzornik na Hrvatskem«. A sklenil je še notico z besedami: »Sploh polemizirati z domačimi listi nehčemo.« Nato je dne 1. maja Jeglič sam odgrnil svoj inkognito v posebni »Poslanici«. Dr. Tavčar mu je dne 4. maja vrnil »Poslano«: Jeglič ni krotak kot svetopisemska ovca, čuti v sebi prihodnjega prelata, nasprotnika pa kot kaplana iz pogorja. Sodi o mojem poštenji. Čemu govorite sedaj, a na zboru ste tiščali sveta svoja usta... Iztrga nekaj stavkov, kakor n. pr. da je Koseski ob neki priliki spregovoril par nemških, pa kriči: kje je logika. Ali so vam prevodi Koseskega tiska vredni? Čemu se torej davite nad mano? In kako branite častitljivega starčka? Kaj nas briga privatna oseba. Novice so neko revo spustile z verige — nekega stavca — in v Slovencu je razgrnil svoj talar semeniški podvodja gosp. dr. A. J. — Poleg tega je dr. Tavčar v isti številki »Naroda« priobčil zopet eno

[1]) Slovenec, 1880, štev. 42.
[2]) Slovenec, 1880, štev. 46.

onih literarnih pisem, kakršna so se pisala ob času kulturnega boja slovenskega leta 1873. V njem je priobčil Prešernovo »Neiztrohnjeno srce« v Mencingerjevi koseščini (Ljubljanski Zvon, 1912, stran 279) in izvajal: »Gospica! Koliko časa se uže nijsva videla tu pod črto! Moja in vaša krivda nij, da je vgasnil vir mojih pisem, ki je tekel nekedaj tu v podlistku... Tedaj sem vam pisaril o Boris Miranovej poeziji! Štiri leta! Dolg čas!... Pri Matici tehtajo pesnike po starosti, Prešeren je premlad umrl, Koseski zavoljo starosti uživa velikansko čast. O Preširnu ne vedo drugega, kakor da je popil nekoliko slovenskega vina. Dober prijatelj mi je izročil Prešernovo ‚neiztrohnjeno srce'... Slabo to Preširnovo pesem je na Koseskega preložil ali prestavil... :

> Se grob prekapa, nov de mrtvác se bérsne not,
> bledevši mlado lice izderka se naprot...

Gospica, sedaj vidite, kaka ničla da je naš Preširen. Čemu pa je tudi pesni koval tedaj, ko še nij bil ‚star' in ko še nij bilo na svetu ‚Matice Slovenske'... PS. Prelagatelj ‚pevca ostanka' je čestitljiv ‚sivor', ter vživa v svojem krogu mnogo ‚pietete'.«[1])

Tedaj je v »Slovencu« nastopil Marn in pokazal na speča principialna nasprotja, ki morajo prej ali slej priti na dan: »Že se je od mnogih odličnih in v tej rečl odločilnih strani slišal prijetni glas zaželene edinosti — da bi se med ‚Narodom' in ‚Slovencem' napravil kompromis — se ve da zanesljiv kompromis! Zlasti od

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 101.

Bleiweisove 70letne svečanosti je žalostno nasprotje med nami čedalje bolj zginjevalo! Toda zadnja, vsled Matičnega zborovanja pričeta, prav iz bukove trte izvita borba nas je spet prepričala, da mnogi sicer dobro misleči gospodje kličejo: ‚pax, pax, ubi non est pax'... Da je novi prepir le pogretje starih reči, to misleči domoljub lahko vsak na prvi pogled spregleda, in — faute de mieux — je že nekaj let ravno Matična reč tisti ‚grešni oven', ki ga nekateri tako radi — zlasti letos prav nerahlo — suvajo in otepavajo in ometavajo! Pa pri tem je le grm — Matični odbor, ki je nedolžen, — pretepan zajec je drugje!« Potem Marn brani posamezne odbornike in pravi o Jarcu, »da ni zavreči vsacega, ki do zdaj ni hotel, ali ni mogel biti odločen Slovenec«.[1])

Z ozirom na ta incident pri Matičnem občnem zboru je dunajsko dijaštvo v »Sloveniji« dne 5. maja izreklo svoje priznanje dru. Tavčarju za njegov govor.

Dne 5. junija 1880 je umrl dr. Razlag. Jurčič mu je v »Narodu« napisal topel nekrolog, v katerem stoje tudi naslednje besede: »Pod Hohenwartom je bil imenovan za deželnega glavarja. To mu je nakopalo sovraštvo ranjcega dr. Coste, nesrečnega tujerodnega človeka, ki ga je bila le častilakomnost prignala v slovenski tabor, kjer se mu je posrečilo razpor razvneti, kateri se je končal še le po njegovi smrti. Pa o tem hočemo pisati kasneje kedaj, stvari so še prefrišne in utegnili bi izbuditi nepotrebne in zdaj politično

[1]) Slovenec, 1880, štev. 50.

naše stvari škodljive ugovore in pregovarjanja, tega pa nečemo. Krivico so mu storili, ko so ga iz Matice vrgli kot mladoslovenca premalo vernega. A bil je kristjan, ki je molil iz prepričanja ne iz politike, kakor se tudi najdejo tu pa tam taki.«[1])

Taki zbadljaji so se v »Narodu« začeli ponavljati. Urednik »Slovenca« Alešovec je polnil podlistke katoliškega lista s svojimi povestmi, pisanimi v primojduševščini in zbadljivem tonu. Eno tako povest »Petelinov Janez« je v »Narodu« ocenil Cimperman v prozi in poeziji in jo vrgel v »tisti zloglasni oddelek pripovedne literature, kateri nosi žigosano ime ‚chronique scandaleuse', in takove Slovenom nij trebé«.[2]) Dne 26. junija je naznanil »Narod«, da je v Tržiču umrl dohtar Tomaž Pirc. »Bil je prijatelj in zadnji čas pred pesnikovo smrtjo zdravnik Preširnov, ki je vsak dan po večkrat zahajal k njemu. Plemeniti Pirc je bil tudi živa priča ter je s svojimi očmi videl, kako je Preširnova sestra Katra [na Dagarinov ukaz] požigala pesnikovo rokopisno ostalino.«

Hudo je razburil kri »narodovcev« članek, ki je izšel v »Slovencu« dne 26. avgusta. Pisec se je v njem potezal za slovenske obrtne šole in na dolgo in široko razlagal revščino slovenskega jezika v obrtnem imenoslovju. Ker so nemški listi izrabljali ta članek zoper slovenske šolske zahteve, je »Narod« dne 1. septembra ostro napadel »Slovenca«: »Čeravno je imel ta list od kraja v prvej vrsti nalog in namen, naš

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 129.
[2]) Slov. Narod, 1880, štev. 139.

‚Slov. Narod' izpodrivati, ker so baje nekateri verjeli hudobnim sumničenjem, da hočemo mi bojevati tudi ‚zoper vero' ali vulgarni nemški psevdoliberalizem izvrševati... je bil ‚Slovenec' dosledno naroden. 26. avgusta pa piše, da je naš jezik pomanjkljiv, da za najnavadnejše obrtne izraze nimamo besed, da Wolfov slovar ni ‚čisto za nič'.« »Slovenec« mu je drugi dan odgovoril: »Narod« se je včeraj z vso svojo parno silo zagnal v »Slovenca«, kterega že koj od početka videti ni mogel. Namen našega članka, ki ga »Narod« hudobno prevrača, je bil, dokazati potrebo slov. strokovnih šol. Kaj je treba sumničiti nas, naj se »Narod« rajši spomni Šukljetovih člankov, ki so trdili, da bi nam vseučilišče škodilo. Obžalujemo, da je »Narod« prav po nepotrebnem vrgel kamen na našo dosedanjo slogo; mi ga ne bomo vrgli nazaj. Dr. Vošnjak, ki hoče že ob življenju drja. Bleiweisa biti njegov političen dedič, je včeraj ves divji letal po čitalnici, zahtevajoč, da bi Alešovca vun vrgli. Zoper duhovščino, ki podpira naš list, je govoril tako, da sta dva navzoča duhovna gospoda kar plačala in odšla. Le jasne obraze in proč s krinkami! — V posebnem članku se je oglasil Haderlap, da je on napisal dotični članek. Začelo se je požiganje »Slovenca« po javnih lokalih. Dne 7. septembra je »Slovenec« vrgel rokavico »Narodu«: »Komaj smo si politično nekoliko opomogli, že se vzdiguje med nami zopet strankarski duh... Narod bi si rad opomogel s tistimi par sto naročniki, ki jih upa po našem listu podedovati. Slovenec se je ustanovil v času, ko je Narod udrihal po farjih. Sedaj se je

udomačil. Zato ga Narodu na ljubo ne bomo ustavljali. Zdaj bomo odgovarjali. Ta stranka ne sme več terorizirati cele Slovenije.« Poleg tega je še Alešovec odgovoril »prijatelju Jurčiču«, češ, začel si po šolarsko zmerjati, kot šolarja sem te lasal, sedaj te ne bom. Pod naslovom »Zoper slovensko revolver-žurnalistiko Brencelj-Aleševčevo« je nato napisal Jurčič s polnim imenom dva članka. V njih je izvajal, da Alešovec »nespodobneje in suroveje napada slovenske ljudi, nego so jih nekdaj nemškutarski listi.« »Bolje, da nij nobene žurnalistike, kakor tako zdivjana, kakor jo ‚Brencelj' hoče uvesti pri Slovencih.« »Slovenec« si je nato dajal pošiljati dopise o tem prepiru. Dne 18. septembra mu je pisal dopisnik iz Logatca: »Slovenca smatramo za prvi slovenski list, le škoda, da ni dnevnik.« Dne 23. septembra se je oglasil neki »Submontanus« z Gorenjskega: »Ne le nehati ne sme Slovenec, razširiti se mora, veči mora biti, postane naj dnevnik.« Ker je Alešovec tudi 25. septembra še enkrat trdil o Jurčiču: »Mene tepe, misli pa Slovenca«, napisal je Jurčič v »Narod« zanimiv članek: »K vprašanju o samo jednem večjem listu za Slovence ali naša razmera s ‚Slovencem'.« V njem je poročal: Alešovec išče v naši polemiki zoper grdenje slovenščine in revolveržurnalizem — nekega namena. Da želimo samo »Slovenčeve« smrti! »Narod« se vzdržuje sam s svojimi naročniki in svojimi inserati. Ko se je »Slovenec« ustanovil, smo imeli 7 duhovskih naročnikov, sedaj jih imamo 105 in jih bo še več, »kakor bolj se bode obrekovanje o našem protiverstvu

z dejanji pobito razkadilo.« Res se je vršil dogovor zaradi združitve obeh listov med Vošnjakom in Klunom. »Oba imenovana gospoda sta bila za to idejo.« Ako bi se »Slov.« združil z nami, bi mi res pridobili kakih 400 njegovih naročnikov, zato pa bi vzeli še enega glavnega sodelavca v uredništvo (»ako bi se želelo, lehko kacega duhovna, ki bi cerkveno-politični del lehko sam uredoval«) — potem bi mogli list tudi razširiti in prinašati v njem dnevne telegrame.[1])

To Jurčičevo vabilo so »slovenčevci« odločno odklonili, zahtevajoč obenem, da se »Slovenec« razvije. Marn je menil: Duhovščina je izročila vodstvo lista Klunu. Ta ga je zaradi dela v parlamentu odložil. Sedaj mora dotični odbor izvoliti novega duhovnika za urednika; sodelujte, da list ne bo tako zanikern. »Sicer je pa tudi pomniti, kjer je nasprotovanje, tam je življenje . . . lista z nasprotnimi načeli ne moreta nikdar biti v miru in spravi.«[2]) Ta edino pravi nazor je podpiral tudi neki gorenjski dopisnik v »Slovencu« z dne 5. oktobra: »Združenje med ‚Narodom' in ‚Slovencem' po sedanjih okoliščinah ni mogoče . . . Kaj bi tudi dosegel sodelavec duhovnik pri ‚Narodu'. V enem in istem listu mu drugi lahko nasprotno pišejo . . . Slovenec mora ostati in — dnevnik postati . . . Najbolje bi bilo, da bi katoliško tiskarno ustanovili.« Dalje pozivlja ta dopisnik, naj se javijo vsi oni Klunu, ki bi hoteli prispevati znesek 50 gld. v fond za dnevnik. Še odločnejši je bil članek, ki ga

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 222.
[2]) Slovenec, 1880, štev. 107.

je v tem zmislu napisal v »Slovenca« neki J. J. V njem se čitajo n. pr. naslednji stavki: »Odkod pač to, da od časa do časa napadi in prepiri med ‚Slovencem' in ‚Narodom' nastajajo, kadar bi se jih človek najmenj nadejal. Slovenec ima staro-konservativno katoliško stališče; Narod pa se je naslonil na mlado-slovensko, liberalno stališče. Načela obeh so si nasprotna. Kolikrat je že Narod obetal, da zdaj ne bo več boja. Prazno obetanje! Vzrok iz trte izvije, kakor zadnjič oni članek, ki je bil samo inoportunski. Narod je slab časopis. Pomislimo na postna premišljevanja 1873 do 1875. Narod je brezveren mladoslovenec. In konečno kaj je vredno obetanje krščanske podlage sploh? Mi zahtevamo stališče katoliške Cerkve . . . Vero ne v politiko? Tega spolnovati list ne more, mi bi pa tudi s tem ne bili zadovoljni . . . V zadnjih letih je postal Narod malo zmernejši, ali stališče in načela ga vedno, znabiti tudi zoper voljo, nazaj tirajo. Podpirajmo tedaj Slovenca v njegovem bojevanji zoper brezverni liberalizem, ali če hočete, zoper liberalen katolicizem . . . Na vedno zabavljanje Naroda zamore odgovarjati le dnevnik.«[1]) Glede liberalnega katolicizma je »Slovenec« nekaj dni pozneje omenil, da ga je papež Pij IX. imenoval »pravo kugo v deželi«.

Kakor vedno v tej dobi, »Narod« tudi sedaj ni kazal one odločnosti v načelih kakor »Slovenec«. Naročil si je dopis nekega duhovnika, ki mu je v imenu 105 duhovniških naročnikov pisal, naj »Narod« rajši — molči, »ker trezni možje to stvar sami razsodijo.

[1]) Slovenec, 1880, štev. 124, 125 in 126.

Mnogi, ki so pazno brali oba lista zadnjih 5 let, so se prepričali, da bi bilo ,s strogimi določili katoliške Cerkve' prej groziti pohujšljivemu ,Slovencu' kot ,Narodu'. Zato mi zaupamo ,Narodu', dokler bo pisal tako pošteno, kakor zdaj piše. Za svoj stanovski organ pa mi ne smatramo ne ,Naroda' ne ,Slovenca' . . . iz ,Slovenca' se pa očitno vidi, da v miru — umira, v prepiru — oživi. Ker imamo tedaj še nekaj duhovske dostojnosti, nas je sram takega organa.«[1]) Sežiganje »Slovenca« po javnih prostorih v Ljubljani in Trstu se je ponavljalo. Ker je »Slovenec« dolžil Hribarjeve bančne uradnike, je Hribar tožil uredništvo, vsled česar je bil Haderlap obsojen na denarno kazen. Dnevnik pa »Slovenec« zaenkrat ob novem letu še ni postal.

Prihodnje leto 1881. je bil glavni urednik »Naroda« povečem bolan in je tudi umrl dne 3. maja. List je urejeval samo par mesecev Grasselli, sicer pa dr. Tavčar. Vodil ga je čisto v Jurčičevem duhu. Celo občni zbor Matice dne 27. aprila je potekel mirno, čeprav se je bil odbornik Kržič že naučil govor, da pobije ž njim vsak liberalen ugovor: »Mahal je z bičem okrog in suval, čeravno se nij moglo uganiti, na koga leté vse te strele.« Dr. Tavčar je vstal in samo izjavil, da so napadi izostali, ker so dotični gospodje prepričani, »da s svojimi idejami ne proderó.«

Mladoslovenci so bili prepričani, da s svojimi idejami ne proderó, to je postalo odslej geslo »Narodovo«.

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 260.

Slovenski liberalizem je stopil v defenzivo, zato pa je klerikalizem postajal vedno bolj ofenziven. Iz Amerike je dopisoval »Slovencu« neki Dovič, opisujoč amerikanske liberalce. Enemu njegovih člankov je pristavilo uredništvo: »Nektere bolj ostre izraze nasproti našim ‚mladoslovencem' smo izbrisali, da se ogenj sovraštva ne vname. Nekoliko resnic pa smo našim mladoslovencem privoščili . . . seme brezverstva med našim ‚omikanim' svetom čedalje več tal pridobiva. Naši mladoslovenci ne gredo v cerkev, se ne odkrijejo, če angelsko češčenje zvoni, sploh jim mrzi duhovščina ter zasmehujejo ali sovražijo zveste katoličane.«[1])

Papež je razglasil l. 1881. za sveto leto. Slovanski in med njimi tudi slovenski romarji so se odpravljali v Rim, da se zahvalijo sv. očetu za proglasitev Cirila in Metoda za svetnika vsemu katoliškemu svetu. Med temi romarji se je nahajal tudi — dr. Anton Mahnič. »Slovenec« je preludiral, češ: s svetim letom naj izgine »tisto smešno mladoslovenstvo . . . Narodni Slovenec je verni kristijan; brezvernega liberalca ne spoznamo za pravega Slovenca, ampak za neko po ptujem modlu ali kalupu ponarejeno pokveko, ki slovenski govori.«[2])

»Narod« je stisnil rep in se — vdal. Začel je celo prinašati v podlistku »Romarska pisma«. Marsikdo je seveda delal velike oči. Vsem tem in takim je izkušal dr. Tavčar natresti peska v oči s člankom »Ali smo

[1]) Slovenec, 1881, štev. 54.
[2]) Slovenec, 1881, štev. 61.

reakcijonarji?«, v katerem je izvajal s celim svojim podpisom: »Istina je, da imamo tudi mi svoje ideale, svoje uzore, in istina je, da se življenje, katero nas obdaje, morda ne strinja vselej s temi uzori! Istina je, da se nam časih prikrade skrit izdihljej globoko iz prs in da bi morda želeli, da bi bila ta ali ona stvar drugačna. Nekdaj, pred malo leti, bila je mej nami mlada družba, ki je pri idealnem svojem navdušenji hipoma in nenaravno vsplamtela, ter pošiljala svoje bliske proti — Rimu... Tedaj so še mnogi mej nami v mladeniškem ognji menili, da je politika uzorna stvar, kakor kak liričen poem, ki se prečita s kipečim srcem in z mokrimi očmi!... Popolnem smo prepričani, da naše politično življenje ne potrebuje nikake idealične domišljije več, in prepričani smo tudi, da nikomur mej nami ne bode več prišlo v misli, da bi zavoljo tega, kar naši politični nasprotniki imenujejo svobodo in prostost, razbelil si svoje možjane, ter metal ogenj na lastno svoje ostrešje!... Mi imamo svoje uzore. Ali uzor vseh naših uzorov je, da se ohrani slovenska domovina, da se nam ohrani slovenski jezik in da se nam ohrani in širi slovenska zavest... In ker se naša duhovščina odlikuje s svitlim domoljubjem, nam nij težavno, v boji stati v jednej rajdi ž njo...«[1])

Idealistična struja je bila res umrla s Stritarjevim »Zvonom«. A nastopajoči realizem bi bil zahteval nekaj čisto drugega: kakor bomo videli, se je kmalu potem skliceval dr. Mahnič na kmeta, ki je konser-

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 154.

vativen in katolik. Njemu se mora prilagoditi vsa slovenska kultura. A ono slovensko razumništvo, ki je duševno kulturo sámo pomagalo tvoriti, je bilo precej drugačno. Ni bilo sicer organizirano, ali bilo je, no — evropsko. Naravnost liberalno pa je bilo učiteljstvo in meščanstvo, ki je — eno kakor drugo — pravkar zapuščalo nemški tabor, kjer je bilo poprej v veliki meri tudi zato, ker ni našlo doma trdne napredne strehe. Zato bi realno razumljen moment zahteval, sedaj, ko se je videlo, da Taaffe in Winkler trdno stojita, da ni več nevarnosti za »lastno ostrešje«, da se v domači hiši naredi red, da se iz vseslovenskega kaosa ustvari diferenciran kulturen organizem. Ta veliki moment je slovenski liberalizem malo pogumno zamudil. Ko ga je klical veliki Gospod kulture, se je skril za krinko konservatizma, katera mu je dobro služila pri dnevnih praskah s »Slovencem«, katera pa je sfrfetala v cunje, ko je začel mlatiti po njem dr. Mahnič z mečem, v Rimu nabrušenim. Da si je naš liberalizem omislil namesto konservativne krinke oklep organizacije in šlem načelne vzgoje in preverjenosti, stal bi bil trdno proti Mahničevi učenosti in ponosno proti njegovemu fanatizmu. Tako pa je stal samo porogljivo, kažoč na krinko, češ, saj ne tepe mene! In v tej zasmehujoči, a pravzaprav smešni pozi je stal tako dolgo, da ga je bilo skoraj konec...

»Narod« je nekaj časa potem res pisal, kakor da je bil sam v Rimu. Učitelje, ki so se baš vračali iz nemškoliberalnega polutanstva pod domači krov, je sprejel z naslednjo pridigo: »Mej učitelji izginila je

v teku desetih let bratovska zaupnost in prijateljska kolegijalnost . . . Nenavadni napuh lotil se je tistih učiteljev, ki so postali renegatje materi svojej in privrženci svojim liberalnim predstojnikom . . . Zgodilo se je uže mnogokrat, da so od liberalnih nazorov napihneni učitelji brezverne in nemoralne nauke trosili mej nedolžno mladino in mej ljudstvo.«[1])

Vzdramila ni »Naroda« niti banavzična Haderlapova kritika novega »Ljubljanskega Zvona«: »Ta stranka izdaja lepoznansk časnik, pa toliko suh in prazen, da največji optimist ne more upati, da bo ta list kaj uplival na duševni razvoj našega naroda.«[2]) To barbarsko kritikovanje je »Narod« kvitiral s sledečim zvijanjem repa: »Kritika je prosta! Ali čemu naj koristi tisto večno zbadanje s šivankami, katero se kultivira sedaj tako pogostoma v ‚Slovenci'? Mi smo v v e r s k i h zadevah jedini in nečemo nikacega prepira več na tem polji.«[3]) Umevno je, da je postajala stalna kontrola, ki jo je vršil »Slovenec« nad »Narodom«, poslednjemu neprijetna, ker včasih je bilo vendar težko, skrivati svoje notranje prepričanje. Dne 20. novembra se je »Narod« bridko pritožil: »Nam se očita, da smo sovražniki duhovščini in vsako besedico, katero spregovorimo, polagajo naši nasprotniki pod lupe, da bi potem kričali, glejte, Boga proklinjajo.« Ko se je Liechtensteinov klub odcepil od Hohenwartovega in je »Narodu« ušla beseda, da so se »nemški klerikalci naenkrat zavedeli, da so Nemci«,

[1]) Slov. Narod. 1881, štev. 190.
[2]) Slovenec, 1881, štev. 118.
[3]) Slov. Narod, 1881, štev. 243.

ga je »Slovenec« takoj krenil: »Tudi ‚Slov. Narod' je začel rabiti psovko klerikalci. Dozdaj še nismo slišali, da bi bil kakšen Narodov pisač prestopil k luterancem. Videti je, da bomo katoličani kmalo v manjšino prišli, da nas bodo liberalni, to je brezverski mladiči kmalo strahovati začeli . . .«[1]) — Dne 30. novembra je umrl dr. Bleiweis. »Narodovi« voditelji so bili v skrbi, da bi ne bili izključeni pri razdelitvi njegove voditeljske politične dediščine. Zato so pisali: Kaj sedaj po Bleiweisovi smrti? Ali bomo sedaj brez vodnikov? Treba je osnovati neko središče, odkoder bodo izhajale iniciative. A obdaja nas bojazen, ker dobro vemo, »da se nahajajo v političnem našem življenju elementi, kateri sumničenja in nezaupljivosti iz svoje duše izruvati ne morejo. Za vsakim grmom slutijo ti gospodje židovsko liberalstvo, in če se jim toliko in tolikokrat pové, da smo vsi Slovenci brez izjeme vneti za ohranjenje katoličanstva in narodnosti, vedno kričé, da hočejo Slovence strahovati ‚brezverski mladiči' in tako dalje.«[2]) Dr. Tavčar se je lotil Marnove psovke »mladiči« in dne 4. decembra kramljal v podlistku »Naroda«: »Škodljiva je slovenskemu uredniku mladost! Skoro bi si človek želel, da bi se mu po obrazu nabrale gube, in da bi se mu vrh glave napravila poštena pleša, ki bi mu se svetila kakor luna na polnočnem nebu.« A poslavljajoč se od »Narodovega« uredništva in izročajoč ga Železnikarju, je v vabilu na naročbo napisal še naslednji con-

[1]) Slovenec, 1881, štev. 132.
[2]) Slov. Narod, 1881, štev. 274.

fiteor: »Katoličanstvo je glavni steber narodne zavesti mej Slovenci; kdor se cerkvi in veri v nasprotje postavlja, uničuje brezvestno narodni napredek mej nami. Zategadelj pa uže zdaj v imenu prihodnjega uredništva lehko izrečemo, da bode s čestito narodno duhovščino slovensko v prijateljstvu živelo. Ali pri tem ne bode nikdar pozabilo, da se ima političen dnevnik drugače uredovati, kakor strogo cerkven list...«[1])

»Slovencu« ta mir ni bil po godu, ker ni bil naraven in tudi koristen ne. Dne 22. decembra je pisal, da je bilo poprej med Slovenci bolj živahno gibanje in življenje. »Zdaj pa je nastala neka tihota, ki nič sadu ne donaša, pa ukončava ob enem še čilost in gibčnost slovenskega duha.« In ker je »Narod« povrhu še smešil prvo socialistično gibanje, s katerim je »Slovenčev« urednik Haderlap malce koketiral, mu je poslednji dne 24. decembra očital, da ti demokrati »večkrat v cerkev hodijo nego Narodovi odličnjaki, ki se iz vere norčujejo in v cerkev ne hodijo, čeravno so v svojem organu proglasili, da so za katoliško vero.« Njim da je vera »prazna farška izmišljija«, tem obrtnikom ne. »Narod« je sklenil leto z naslednjim Tavčarjevim odgovorom Haderlapu: »Slovenec«, ki se hoče vedno prepirati z nami, misli, da je glasilo duhovnikov. Naši naročniki duhovniki pravijo, da ni. Sveto pismo se veseli nad spokorjenim grešnikom. »Slovenec« pa nas že nekaj mesecev odbija in zahteva, da moramo mi po vsej sili biti in ostati brez-

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 282.

verci, katerim je vera le »farška izmišljija« . . . S tem večnim dreganjem, zbadanjem in zavratnim suvanjem hočejo nas provocirati, da bi nam v srdu ušla tu in tam le površno premišljena besedica, katero bi potem oni raztrgali... glejte, Boga preklinjajo... A tega veselja ti gospodje... doživeli ne bodo!«[1])

V letu 1882. se sicer ta mučno skrpani mir v politiki ni kalil. Vendar je postalo baš to leto začetek ločitve duhov. Tega leta je namreč zastavil svoj katoliški vzvod, ne v vsakdanji politiki, ampak vse globlje: v vzgojeslovju in literaturi — dr. Anton Mahnič. Že v prvi polovici leta, ko je vse slovensko politično listje mirovalo, je ta mož začel pošiljati »Slovencu« iz Gorice dolge dopise za konfesionalno šolo, v katerih se je boril z liberalnimi učitelji. Za velikonočne piruhe so dobili Slovenci prvi zvezek Gregorčiča, ki so ga entuziastično pozdravili in v malo tednih pokupili. Napredni listi so govorili o knjižici v superlativih. »Zvon« jo je nazval »zlato knjigo«. Tudi »Slovenčev« laični urednik Haderlap, ki se je baš poslavljal od lista, je pesnika pohvalil: »Gregorčič se odlikuje pred mnogimi drugimi slovenskimi poeti sedanjega časa s tem, da on ne gleda samo na zunanjo obliko, da ne vidi v poeziji samo besedne igrače jezikoslovcev, ampak da zna v vsako svojih pesmic položiti pravo poetično jedro, pesniško misel. Pesmi tistih, ki mislijo, da je poezija dekla filologije, se bodo zgubile, kolikor tudi bi se jim reklame delalo; Gregorčičeve pesmi pa bodo ostale, ker ‚iz srca svoje so kali pognale'. Časti-

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 295.

tamo toraj njemu in slovenskemu narodu za to lepo slovensko knjigo.«[1]) »Narod« je bil mnenja, da je treba zaradi Gregorčiča častitati tudi slovenski duhovščini: »Ponosno sme biti zlasti slovensko duhovenstvo, da je izmej njegovih članov vzrasel nam tak veleum, tak pesnik, ki je prevzet pravega pesniškega ognja in ima jezik in obliko tako v oblasti.«[2]) Dne 1. maja je prevzel uredništvo »Slovenca« duhovnik Jerič. Pod njim se je čez deset dni že oglasil Mahnič s čisto drugo noto: Gregorčičeve poezije se neki izvrstno prodajajo... »vendar se premnogi duhovniki slovenski popolnoma ne vjemajo z vsim, kar imajo v sebi, in v teh vrsticah oporekajo čestitki v ‚Slov. Narodu' in ‚Slov. Gospodarju'... Tudi duhovni vzgojevatelji slovenske katoliške mladine skozi in skozi ne pritrjujejo temu, kar se bere v ‚Učit. Tovarišu': Da je to krasna zbirka, ktera se brez pomislika lehko daje v roko tudi naši nežni mladini. Vidi se, da je hvala nagla; naglica pa ne koristi nikdar. Tudi ‚Slovenec' utegne svojo lastno izjavo o svojem času nekoliko popraviti.«[3])

»Narod« je poročal, da je škof Pogačar častital Gregorčiču; zraven je pozval »Slovenca«, naj pove, kje je strup, kje skrit dinamit v Gregorčičevih pesmih. V štirinajstih dneh se je Mahnič točno pojavil v »Slovencu« in nastopil tako-le proti Gregorčiču: »Kako n. pr. se katoliški duhovni, svesti si visokega svojega posvečenja, morejo ponašati z duhovnim pastirjem,

[1]) Slovenec, 1882, štev. 44.
[2]) Slov. Narod, 1882, štev. 92.
[3]) Slovenec, 1882, štev. 53.

kteri izgubil je življenja srečo in si želi nazaj za pastirja v planine; glede vrednosti, ktero ima človek med stvarmi na zemlji, s pesmijo ‚Človeka nikar'; glede nedolžnosti in svete čistosti z ono ‚Zgubljeni cvet'; glede zveze med milostjo, prošnjo in našim delom itd.; kako morejo popolnejši duhovni, redovniki, ponašati se z ono ‚V celici'... Kako morejo brez pomisleka katoliški vzgojevatelji slovenski mladini v roke dajati omenjene pesmi, pa n. pr. ‚Lastovkam'; ‚Romarica', ktera hiti mimo samostana in cerkve na griček neblagoslovljen, na grob svojega vojaka, mladega ljubčeka; ‚Dekletova molitev' za ljubljenca, s katerim je skusila v zorni mladosti ljubezni sladkost in bridkosti; ‚Vojakove neveste poroka' itd. — Ako posvetni vzgojitelji dajó take stvari brez pomislika celó nežni mladini, ali vže res tudi duhovni, posvečeni?! Ali ni poezija, v kteri se opeva največ ‚človeštva brezmejno gorje, žal in bol' nežni mladini dostikrat nevarna? Je li to poezije solnčna stran, ktera daje zmožnemu pesniku, vzlasti duhovniku, tolikanj še lepših veličastnejših vzorov?! Glede na to in še na marsikaj dejali smo, da ni pridna — hvala prenagla.« Marn da je ostrejšo kritiko odsvetoval, češ, da sodi v »Danico«. Zato da je Gregorčič Marna po krivem proslavil s pesmico v »Narodu«. On ni bil tisti, ki je grajal. »Slovenec« da je hotel molčati. Ali burno pozivljan od dveh treh strani, stori to danes. »Da se tolikanj slovečemu ‚javnemu mnenju' nasproti o teh poezijah oglaša ‚Slovenec' edin, to je v slo-

venščini sedanje dobe pomenljivo znamenje, ktero se prej ali slej razodene samo.«[1])

Te poslednje Mahničeve besede, ki sem jih podčrtal jaz, pomenijo Mahničevo napoved načelnega boja na Slovenskem.

Medtem ko so začetkom julija 1882 še podpisovali duhovniki na Gorenjskem zaupno adreso Gregorčiču, se je Mahnič pripravljal, da poseže globlje. V Gorici je izhajal v latinskem jeziku škofijski list »Folium periodicum«, ki ga je ob tistem času urejeval poznejši škof dr. Flapp. V ta list je pisal Mahnič že drugo leto serijo člankov pod naslovom: »Paedagogica«. V njih se je bavil s filozofijo in literaturo z ozirom na katoliško vzgojeslovje. Kakor pozneje kmeta za celo slovensko kulturo, tako je v teh člankih jemal otroka, katoliškega učenca, za merilo v filozofiji in literaturi. Kar bi utegnilo škoditi mladini, ni pustil veljati niti v umoslovju, niti v leposlovju. V prejšnjih sestavkih se je bavil z nemško knjigo, v trinajstem članku, izišlem dne 26. avgusta, se je lotil slovenske. Opisal je značaj slovenskega naroda in trdil, da je to ljudstvo stoletja in stoletja v bojih s Turki prelivalo kri »pro fide sancta Romana Catholica«. Odtlej da je Slovencem katoliška vera takorekoč prirojena, da tvori, dejal bi, del njihove nature. Pozneje so Slovenci stopili v kulturo. Dobili so pesnika prve vrste Prešerna. In pri Prešernu se je začel fanatizem Mahničev. V njem ni hotel videti romantično-klasič-

[1]) Slovenec, 1882, štev. 64.

nega pevca, iščočega »modre cvetke« poezije v tolažbo za trdi pritisek osebnih in predmarčnih razmer, v mojstru pevcev je videl samo »virum amore illicito captum, vino nimio deditum. inhonestum«! Potem se je vrgel na Stritarjev predgovor k Prešernovi izdaji iz leta 1866. Da išče pesnik večno svoj ideal, ki je nedosegljiv. Zato da je zemlja, ki pesnika ne more utoliti, »dolina solz«. Ta Stritarjeva evropska doktrina, brez katere seveda tudi mi nismo mogli biti, ako smo hoteli živeti v sodobni Evropi, je najbolj razljutila Mahniča in podžgala njegovo katoliško ekskluzivnost: »Mi katoliki po našem idealu, t. j. po večnem izveličanju hrepenimo, pa ga tudi upamo doseči... Tak Stvarnik bi bil krut tiran, ki bi ustvarjal človeka za večno nesrečo. Kje je tu Bog Stvarnik v tej doktrini, ki z zanikavanjem osebnega Boga spoznava panteizem.«[1])

Medtem ko je dr. Mahnič cel slovenski narod vindiciral za klerikalizem, ga je celo »Slovenec« stavil na laž. Pisal je: »Radi ali neradi moramo priznati, da liberalni strup, zavdavan Slovencem nekako od l. 1860 začel je svoj sad roditi. Slovenski narod se je začel leto za letom z liberalizmom bolj pečati. Le poglej, kako že dijak, delavec, obrtnik, da, celo borni kmetič stavi nekako slavo v to, da cerkev in pobožnost zaničuje.«[2]) Slovenski naprednjaki, ki bi bili morali organizirati te kali in jih gojiti, pa so delali poklone klerikalizmu, ker so se tepli za — mandate.

[1]) Folium periodicum, 1882, str. 242.

[2]) Slovenec, 1883, štev. 36.

Kranjski, doslej po večini nemški dež. zbor, je bil razpuščen, pričakoval se je po večini slovenski, in pričelo se je dobrikanje klerikalcem od strani mladoslovenskih kandidatov, med katerimi je bilo narastlo število aktivnih politikov. Samo »Edinost« je črhnila, da bo v novem dež. zboru zastopan tudi novi naraščaj »in ne v slabih eksemplarih«. »Slovenec« je tržaški list takoj zavrnil: »Imena liberalnih eksemplarov, ki se čujejo, se nam nikakor najboljša ne dozdevajo.« Eden izmed teh eksemplarov je bil Šuklje. Ta je začel v »Narodu« pisati članke zoper kulturni boj na Nemškem, izražajoč trdno pričakovanje, »da se bode Bismarck kmalu sprijaznil s katoliškim središčem ter da bode kulturni boj kmalu izginil od površja sosedne nam Nemčije«.[1]) Še dalje je šel dr. Ivan Tavčar. Ker njegove kandidature v ljubljanski okolici ni podpiral centralni volilni odbor, niti »Narod«, je izdal na duhovščino pobožno okrožnico, da bi se prikupil klerikalcem. Sklical je shod zveze županov ljubljanskega okrajnega glavarstva in na njem govoril, da »je rojen v kmetski hiši, iskreno ljubi svoj materni jezik, da nikdar ne bode pozabil, da ga je v tem jeziku učila mati prvo molitev; zaradi tega bode nasprotoval vsemu, kar bi bilo nasprotno katoliškemu čutu, ali kar bi podpiralo versko mlačnost«.[2]) Skrivni liberalci so bili vsi razkačeni nad Tavčarjevo okrožnico. Slančevo pismo iz leta 1885. sem citiral že gori. Tu naj sledi še dopisnica, ki jo je pisal Levec Kersniku dne 28. maja

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 105.
[2]) Slov. Narod, 1883, štev. 120.

leta 1883.: »T. je izdal škandalozno okrožnico na duhovščino. Nikoli bi ne verjel, da je tak . . . . . ; čemu je treba tega škandala? In tak človek, kakor je on, obeta, da se bode vedno potezal za ‚sveto vero' ter boril se zoper ‚versko mlačnost'. Vera mu je deblo, narodnost pa trta, ki se okoli tega debla ovija in brez debla pade na tla ter pogine! Servus, amice!« Ko je zveza županov v resnici proglasila Tavčarja za svojega kandidata, je tudi »Narod« nastopil proti njemu: »Živo obžalujemo, da se je tako odlična in tako koristna korporacija... prenaglila in zavzela za kandidata, kateremu manjka treh glavnih političnih čednostij: discipline, takta in doslednosti, katere čednosti se ne dadó nadomestiti z nobenim ‚pronunciamento'.«[1]) Slovenski klerikalizem se v resnici ni dal premotiti temu dobrikanju liberalcev in se je razvijal dalje. »Slovenec« je pisal zoper vse skrivne liberalne kandidate: zoper kamniškega župana drja. Samca, ki je dal napraviti v Kamniku slavolok z napisom: Vse za dom, cesarja!, zoper Šukljeta, ki je kot novomeški profesor »norce bril z najbolj vzvišenimi idejami katoliškega duhovenstva«, zoper Kersnika, ki je le bolj tiho, a vztrajno agitiral med volivci. Zavoljo še šibke klerikalne organizacije sta zmagala Šuklje in Kersnik. Tavčar pa je padel. A klerikalizem se je začel organizirati. Že med volitvami, dne 30. maja je pisal Kersnik Levcu Klunove besede, da se morajo duhovni trdno postaviti, sicer da jim Mladoslovenci

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 127.

zrastejo čez glavo. Prvi korak so storili dne 11. julija 1883 na dan cesarjevega prihoda v Ljubljano s tem, da so začeli izdajati »Slovenca« kot dnevnik. Vsem onim somišljenikom, ki so zaupali konservativnosti »Naroda«, je odgovoril »Slovenec« dne 30. junija naslednje: »Konservativna stranka je najmočnejša in najštevilnejša v deželah slovenskih, nje se zvesto in trdno drži verno kmečko ljudstvo, in tudi vsak izobražen rodoljub in politikar, ki ne išče sebičnih koristi in se ne ravná po samovoljnih namenih... Celo oni mehki ljudje, ki jim je tiho in mirno življenje čez vse ljubo in ki zarad ljubega miru vse potrpé in radovoljno prenašajo vse zopernosti, so sprevideli, da vedna odjenljivost ni prava.« Dne 13. julija pa je ta list naravnost odkril, zakaj je postal dnevnik: »Slovenec« dnevnik se bo moral bojevati z mladimi gospodi Slovenci, »ki so na Dunaji ali pa v Gradcu vero zgubili, in bi še svoje rojake ob njo pripravili. Zviti in prekanjeni, pa delavni so za svoj namen.« Narodovci so javno molčali na vse to, samo privatno so v ljubljanskih javnih lokalih — z miz izmikali »Slovenca«. A klerikalci so se javno organizirali zoper liberalce: »Zadnje volitve na Kranjskem so nas do dobrega prepričale, kaj nas čaka, ako se do časa ne ganemo.«[1]) Porajanje vladne stranke v jesenskem zasedanju kranjskega deželnega zbora 1883 je potisnilo boj med klerikalizmom in liberalizmom za nekaj časa v ozadje. V borbi s Tavčarjem je šel Šuklje leta 1884., dokler ni še imel svojega lista, celo v »Slo-

[1]) Slovenec, 1883, štev. 111.

venca«. V »Narodu« se je boril samo podlistkar profesor Jesenko s »Slovenčevimi« duhovniki zaradi dozdevnega jezuitskega gesla: namen posvečuje sredstva, pa profesor Wiesthaler z »Jezičnikovim zvestim čitateljem« zaradi Marnovega ocenjevanja slovenskih protestantovskih pisateljev. Sicer pa so vsi Slovenci v lepi slogi pripravljali romanje na Velehrad, oziroma v »slovansko Mekko, mater Prago«.[1]) Ker je nekoč »Slovenec« zapisal, da je bil na Notranjskem nasproti Zarniku, »kandidatu liberalne narodne stranke«, izvoljen Obreza, mu je »Narod« odgovoril: »Mi nečemo in ne maramo liberalne in konservativne stranke... Pri vsaki priložnosti začnete otepati z vero, češ, vera je v nevarnosti. Verskega čuta nesmo žalili in borili se smo zmirom proti načelom nemške liberalne stranke. Povoda vam nesmo dali, da nas nazivljete liberalce... Ljudstvo bo prisiljeno razločevati med duhovnikom v cerkvi in zunaj nje.«[2])

Na videz je torej vse mirovalo. A eden ni miroval. V podlistkih »Slovenca« je oral in kopal — dr. Mahnič dalje. Dne 31. januarja je začel pisati satirično povest »Indija Komandija«. V tej povesti, v kateri opisuje vso novo filozofijo kot utopistično, slika županovega desetega sinčka Tončka iz Koludrovice, ki je zašel v pravljično deželo (o njej je pisal tudi Stritar!) in se tam zavedel, da so njegovi predniki Kant, Schelling, Hegel, Rousseau. Tam je tudi našel v sebi »večno mislečo pamet«, ki jo nazaj prišedši

[1]) Ig. Žitnik v Slovencu, 1884, štev. 185.
[2]) Slov. Narod, 1884, štev. 200.

razlaga Koludrovčanom: Otresite se onega strahu pred pošastmi, katere vidite na nebu. Izpremenite stara krščanska imena v Bel, Cel, Plav; on sam neče biti več Tonček, ampak postane Lučislav. Živali so prav to, kar človek, zatorej imejte usmiljenje do njih. Vsa privatna lastnina mora nehati. Otroci se podržavijo. Kot prvo posledico tega komunizma popisuje Mahnič, kako kmetje županu vse vino popijo. Na koncu kričeče drastično slika propad občine, zgrajene »na principih moderne filozofije«. Vsakdo je vedel, da je ta Mahničeva satira veljala v prvi vrsti Stritarju. Morebiti zato, ker Stritar ni bil izrecno imenovan, morebiti zato ker ni bil več v modi, je šla čisto tiho mimo oči in ušes slov. skrivnih liberalcev. Medtem ko so se radikalci in elastikarji ravsali med sabo, ko sta se Tavčar in Šuklje tožarila zaradi razžaljenja časti, ko je Šuklje na Notranjskem z Obrezo izpodrival Zarnika, je šel klerikalizem v klasje. Glede notranjske volitve je pisal »Slovenec« dne 13. avgusta: Centralni volilni odbor se ni odločil ne za Zarnika, ne za Obrezo. Bolje bi bilo, da bi se razcepil v krščansko-konservativnega in narodno-liberalnega. Potem bi imel vsak volivec le eno pot: na desno ali na levo. Na Notranjskem je le preveč novošegnega liberalizma, ki ne verjame in ne zaupa več duhovniku. — »Novošegne« so bile samo ovčice, njih pastirji so se zavijali vedno bolj v konservativen plašč, ki naj bi jih ščitil pred klerikalno nevihto. A ta nevihta je naraščala. Linški in solnograški škof sta posegla s pastirskimi pismi v volilne borbe. »Slovenec« je pisal: »Pri nas

še nimamo škofa, da bi vernikom kazal pravo pot tudi v volitvenem boji, pa upamo, da kmalu dobimo v svojo sredo za vse dobro in blago vnetega moža, ki nam bo tudi na političnem polji svetil s cenjeno bistrostjo duha, kakor Linški in Solnograški nadpastir. Pri svojem naporu gotovo ne ostane osamljen, saj liberalizem je v naši deželi le umetna naprava predrznih brezvercev, kakor nekdaj nemškutarstvo.«[1]) Novi ljubljanski škof je bil že imenovan, a še ne nameščen. Bil je to dr. Jakob Missia, čigar imenovanje se je zvedelo v Ljubljani dne 22. junija. Levec je pisal o tem imenovanju dne 25. junija Kersniku: »Mislil sem, da bode imenovanje novega škofa naše ljudi bolj razburilo. Nihče ga ne pozna! Bog ga daj kmalu v Ljubljano. Ako bo Pauker še dolgo vladal stolico sv. Nikolaja, pregnal bode najboljše elemente iz Ljubljane. Kleine Männer — grosse Rache! Še na smrtni postelji je dr. Pogačar priporočal kanonikom, da naj kapitel obdrži v službi Koblarja in tajnika Bohinca. A Koblar se je moral takoj umakniti, Bohinca so pa te dni poslali za kaplana v — Trnovo! Kanclar Pogačar je z revolverjem v roci prišel na Paukerja ter je rekel, da bode Bohinca ustrelil, ako ga stante pede ne prestavi iz knezoškofove pisarne, in Pauker namesto da bi bil kanclarju dal consilum abeundi, prestavil je Bohinca. Ne verjel bil takih stvarij, ako bi mi jih ne bil pravil sam Križnar. — Naš ljubeznivi dr. Ivan je zdaj postal klerikalec. Pravi, da nas samo klerikalizem more rešiti, ker ni nič z vlado, nič s poslanci. Te dni

[1]) Slovenec, 1884, štev. 191.

so se v odseku posvetovali na rotovži, če bi ne bilo dobro odpreti v Ljubljani bordél. Vsi so bili za to, a on odločno zoper ter je pretil, stvar spraviti v javnost, ako misli ne opuste.« 1884

Čimbolj so se liberalni voditelji dobrikali klerikalizmu, tembolj je ta postajal agresiven. Dne 15. in 29. julija je »Slovenec« že razprezal klerikalno organizacijo tudi na znanstveno in leposlovno polje: »Prosta bode znanost takrat, kader bodo ljudje nehali biti ljudje, t. j. nikoli, in tako imenovana prostost vednostna je samo puhla beseda. Ko bi sv. cerkev bila imela dovolj mož, ki bi hoteli pečati se z znanostjo v katoliškem duhu, imeli bi dandanes ogenj zaprt v peči . . . Skušajmo znanost dobiti mi sami v roke . . . Silna potreba je, da bi pri nas glede slovstva prišli do trdnejših, se vé, da tudi boljših načel . . . a prepuščam ta predmet boljšemu in vnetejšemu pisalcu.« Ta »vnetejši pisalec« se je skoro nato oglasil. Dne 9. novembra je bil prekoniziran za ljubljanskega škofa dr. Jakob Missia. Kakor v pozdrav novemu škofu je začel dva dni poprej priobčevati v podlistkih »Slovenca« dr. Mahnič »Dvanajst večerov«.

Z »Dvanajstimi večeri«, ki so izšli pozneje (1887) tudi v posebni knjižici, je položil Mahnič podlago modernemu agresivnemu klerikalizmu med Slovenci. Ž njimi je vrgel v naš narod bakljo načelnega boja in razpora ter upepelil ono klavrno odelo, ki se je imenovalo konservatizem. Romanje v Rim je porodilo ta Mahničev spis. A ne samo umetniški Rim, ampak tudi politični papežev Rim je vtisnil možu na čelo oni

pečat, zaradi katerega bi se tudi o Mahniču moglo reči, kar pravi on sam o nekdanjem goriškem nadškofu grofu Edlingu: »V Rimu in za Rim živeti, bila je njegova edina želja.«[1]) A v tem spisu je razpravljal dr. Mahnič za enkrat samo o literaturi. Zavrgel je v njem dosedanje slovensko slovstvo: »Kaj ne, iskat ste šli v večno mesto umotvorov, kterih v domovini ne najdete?«[2]) Mahnič sam priznava, da ga je nasprotujoče si ocenjanje naših najboljših pesnikov, kakor Prešerna in zadnjič Gregorčiča, gnalo do tega, da preišče stalne zakone leposlovja nasproti modernemu skepticizmu. Po teoriji lepega mu ni bilo treba dolgo iztikati. Vzel si je za vodilo staro skolastično definicijo: pulchrum est, quod visum placet. Umetnost ni sama sebi namen, človeška tvoritev je; človek pa je odvisen od Boga in zato tudi umetnost. Bolj kakor estetika v lepi knjigi mu je bila pri srcu nje filozofija: »Odslej hočem pri umetnikih pred vsem idej iskati!« In res je iskal zlasti načelnih idej. V devetem »večeru« je trčil ob Stritarja. Priznal mu je vse velike zasluge na prozodičnem polju slovenskem, potem pa se mu je postavil po robu: »Načela, načela, po katerih moramo mišljenje in delovanje človeško soditi in ceniti, ta nas ločijo. Stritar jo je s svojim pisateljskim vozom zakrenil na novo, popolnoma novo pot, ktera je bila pred njim Slovencem neznana, ker je bila popolnoma nasprotna njihovemu narodnemu značaju, veri in prepričanju; a zakrenivši jo, potegnil je za saboj pisatelje

[1]) Slovenec, 1885, štev. 266.
[2]) Dvanajst večerov, str. 11.

in pesnike in tako bistveno pretvoril naše mlado slovstvo.«[1]) Prvo, kar je zameril Mahnič Stritarju, je bilo to, da je v svojem znanem predgovoru k Prešernu slavil tudi vsebino Prešernovih pesmi in ne samo oblike. Mahnič se je namreč postavil na staro Bleiweis-Jeranovo stališče, da vsebine Prešernovih pesmi ni hvaliti, ker »se bavi z ljubeznijo, edino le z ljubeznijo«. A Mahnič priznava samo eno ljubezen, ono namreč, ki ji je svrha ploditev človeškega rodu, torej zakonsko. In pri tem se ta fanatični katoliški filozof tako daleč zažene, da izgubi ves zmisel celo za dobrodušno, lagodno Stritarjevo ironijo. Stritar je namreč nekoč v »Zvonu« svaril mlade pesnike pred nezrelo ljubezensko poezijo začetnikov, češ: »ako že ljubite, ljubite na skrivnem... Kaj treba svetu vedeti, kdo je vaša boginja, kake ‚laske' ima, oči in usta.« To Stritarjevo ironično epistolo je vzel težki filozof krvavo resno in patetično vzkliknil: »Tako podučuje Stritar mladino!« V ostalem delu svojega spisa je Mahnič s katoliškega stališča odločno odklonil Stritarjevo svetobolje in njegov schopenhauerski pesimizem.

Ti podlistki, ki so se završili dne 12. decembra, so »slovenčevcem« ugajali. Več dopisnikov je zahtevalo, da se izdado v posebni knjižici. To je spodbudilo Mahniča, da je začel dne 18. decembra pisati svojemu spisu prvi »dodatek«. V njem je z dokaj spretnim očesom spoznal za glavni nerv moderne slovenske poezije — pesimizem, to nebogljeno dete Stritarjevega idealizma, ki so ga bili pravzaprav — kakor smo

[1]) Dvanajst večerov, str. 145.

videli — tudi ljubljanski »zvonovci« že preboleli: »Koliko je duhomorna filozofija svetožalja vplivala na naše najmlajše slovstvo!... Osodepoln ‚Zvon' dunajski!... Stritar je v njem skrito in zapeljivo, a vedoma in svojemu zrelo premišljenemu smotru vedno zvest vztrajno skušal v svojih spisih vpodabljati nazore pozitivno krščanstvo spodkopajoče, panteističen naturalizem razširjajoče... Njegovi epigoni slikajo... slepo nevpogljivo moč črne osode... V tem duhu so pisani Jurčičevi ‚Rokovnjači'. Vse življenje maščevanju posvečeno, noben junak se z Bogom ne spravi... T a v č a r je med vsemi slovenskimi pisatelji najljutiši nasprotnik in smešivec onih resnic verskih in nravnih, ktere so narodu slovenskemu najsvetejše... Tudi dinamita bi se naši prostomavtarski Mladoslovenci ne vstrašili... Preberi ono nagnusno, trivijalno kanibalsko povest ‚Cmokavzar in Ušperna'... Vrgli so se na Turgeneva, prepojenega s Hegelom.« Potem prehaja Mahnič k Gregorčiču, »kteri se celó Preširnu dostojno da primerjati«. Pravi, da je Pajk v »Kresu« nesrečno grajal njegove jezikovne in leposlovne oblike. Osupne ob pesimistični Gregorčičevi pesmi: »Človeka nikdar« in pravi: »Tu je vse ali nič.« Pesnik sicer »prosi« stvarnika, naj ne ustvari človeka. A ta prošnja ima velevnikovo obliko, še bolj pa zmisel. Tudi pesnikova »O nevihti« je brez žarka nade in tolažbe. Pesnik sam je »vjet ptič«, on — duhovnik. Vse to, zlasti pa »oni prokleti Človeka nikar« nasprotuje katoliškemu naziranju. Slov. pisatelji bi ne smeli prezirati, da je Slovenec že stoletja

katoličan. »In kakor ga tisočletna zgodovina veže na katoliško cerkev in je vsa njegova preteklost z vero neločljivo zraščena, tako želi in hoče tudi svojo prihodnost njej sami izročiti... Razodenite že enkrat, vi brezverci, jasno svoje protikrščanske nazore, ktere znate tako previdno zakrivati... in potem vprašajte slovenskega kmeta, ali hoče za vami in z vami... Narod izneveriti krščanstvu, je toliko, kakor odtrgati ga siloma od preteklosti... to pa je protinaravno in pogubno. To se pravi, zamoriti v njem stare tradicije... Zatorej pa pravi, slovenski umetnik je le tisti, ki Slovencem upodablja krščansko čez-naravno lepoto.«[1])

Ta Mahničeva odločna zahteva po kritični ločitvi duhov in razbistrenju principov je spravila v nemalo zadrego skoro celo Slovenijo. In razgalila se je največja rana slovenskega kaosa, nesrečnega sadu miru in sprave. Skupni plašček slovenskih voditeljev, imenovan konservatizem, je sfrfetal v cunje v tej »nevihti s Krasa«. V zadrego so prišli oni slovenski politiki zaradi svojega liberalizma, ki je bil ž njih evropsko izobrazbo eno, ki so ga tako skrbno prikrivali, ki pa se je sedaj tako jasno razgalil. V usodno zadrego je spravil Mahnič one literarne voditelje, ki so vodili naše slovstvo v onem pravcu, kakor ostala Evropa, t. j. stran od strogega katolicizma, prilepljajoč pri tem svojim proizvodom »za domače potrebe« na čelo še vedno znamko dobrega krščanstva. V klavrno zadrego so prišli njih učenci, ki so bili res dobri kristi-

[1]) Slovenec, 1884, štev. 291—299, 1885, štev. 1.

jani vkljub temu, da so se posluževali literarnih rekvizitov svojih učiteljev. A v najklavrnejšo zadrego je prišel prvi Stritarjev učenec duhovnik Gregorčič.

Edino primerno bi bilo takrat, da bi bili zastopniki svobodne slovenske kulture sprejeli rokavico, ki jim jo je vrgel Mahnič, in stopili ž njim v javno diskusijo. S kako elegantno gesto bi bil lehko kritik literature odklonil njegovo kmetiško-utilitarno stališče, njegovo katoliško-ozko moralistično estetiko; zgodovinar kulture tak »katoliški« značaj naroda, kakor ga je definiral Mahnič! Zaradi tega katoliškega značaja svojega je baje slovenski narod do Stritarja odklanjal vsebino Prešernovih ljubezenskih poezij! Kakšen kujon ta »katoliški« narod! Sam pa je krožil stoletja in stoletja skoro same »zaljubljene«, proti čemur so se zastonj borili razni Redeskiniji in Ahaclji. Kako bi se bilo dalo na vrvici voditi težkega filozofa, ki za lehkotno ironijo ni imel posluha in je v Mencingerjevi znani persiflaži videl resen poizkus, uvesti v slovensko slovstvo — dinamit.

A za tako borbo z Mahničem bi bilo treba nečesa, kar je v visoki meri dičilo Mahniča, namreč — odkritosrčne izpovedi svojega svetovnega nazora. Odložiti bi bilo treba hinavščino in licemerstvo — tisti skrpani konservativni plašč, pod katerem se je doslej životarilo.

Tega boja na planem slovenski liberalci niso sprejeli. Skrili so se v senco društev, zabavnih večerov in sofistarij. Večini se je smilil Gregorčič. Dne 8. januarja 1885 je poslalo katoliško politično društvo

»Slovenski jez v Brdih« Gregorčiču tolažilno pismo, da njegova pesem »Človeka nikar« ni fatalistična, ampak podobna molitvam Joba trpina, ki drugim ne privošči takega trpljenja. Nasprotno pa so se dne 14. januarja zahvalili duhovniki, zbrani v Trebnjem, Mahniču, »ki nam kaže zgodovinsko-modroslovno napačni razvoj novejše slov. leposlovne literature«. Na zabavnem večeru ljubljanskih liberalnih literatov je dr. Tavčar dne 31. januarja predlagal, da se proti Mahniču objavi protest, v katerem so se čitali naslednji stavki: »V prvih svojih pričetkih se je imela slov. lepa knjiga boriti z mnogoštevilnimi nasprotniki, ki so pri vsaki priliki prerešetavali, koliko je poltnosti, nekeršanskega mišljenja in druge take panteistične ornamentike v nji. Končno so ti viharji utihnili, spoznavši, da se leposlovne knjige ne smejo presojati kakor molitvene. Dvignil pa se je kritik, ki nahaja v našem slovstvu same malikovalce in panteiste... Dr. Mahniča kritika zginila bode brez nasledkov z literarnega slovenskega obnebja... Zavračati kritika nenaravne trditve, bilo bi v tem slučaji brez dvojbe brezuspešno in nepotrebno... Najnovejšega slovenskega kritika ostra obsodba obrača se v prvi vrsti proti pesniku, ki ga je podaril slovenskemu narodu duhovski stan... Kdor pozna pesnika gorečo ljubezen do stanu, kojemu se je posvetil, kdor pozna njegovo prekipečo vernost in resnično pobožnost, ta vé, da se je bati, da bi Simon Gregorčič ne omagal pod trnjevim vencem... ne zgubil ljubezni do pesniškega delovanja. V tem je obsežena j e d i n a nevarnost

dr. Mahničevega nastopa in ravno zategadelj obsojamo najnovejše kritikovanje gospoda profesorja z vso vstrajnostjo in odločnostjo... Zatorej upamo, da nam slana neslanega kritikovanja ne bode zamorila cvetja v pesnikovem vrtu.«[1])

Dne 12. marca so priredili ljubljanski naprednjaki Gregorčičev banket, pri katerem se je zopet pilo in napivalo. Dne 6. aprila je priredila prvačinska čitalnica banket Gregorčiču na čast, katerega so se udeležili zlasti goriški veljaki. Na njem je govoril tudi profesor Erjavec. Ta mož ni sicer več mnogo deloval v literaturi, a v svojem govoru je dal svojim mlajšim kolegom peresa migljaj, na katerem polju naj bi zastavili svoje sile. Rekel je: »Gospoda moja, ideje vladajo svet, ideje so tista moč, katerej se na dolgo nobeden ustavljati ne more, in vse, karkoli se dela in snuje proti idejam, mora prej ali slej razpršiti se, kakor pleve na vetru.«[2]) A tega poziva na polje idej ni razumel nihče, rajši se je banketiralo dalje. Samo pesnikov prijatelj, skromni duhovnik Hilarij Zorn, se je pojavil v »Slovencu«, da spravi s pomočjo bolj ali manj spretne besedne razlage v sklad Gregorčičeve, nezavedno iz Stritarjevih spisov nabrane nazore, s katoličanstvom. Visoko pesem slovenskega, seveda čisto nekatoliškega pesimizma in svetožalja, »Človeka nikar«, je poizkušal izenačiti z očenašem![3]) Samo slovenskega liberalizma, ki je bil toliko star kakor

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 26.
[2]) Slov. Narod, 1885, štev. 82.
[3]) Slovenec, 1885, štev. 46—50.

»Slovenski Narod« in Levstik-Stritarjevo delovanje — da ne govorim o Prešernovem freigeistovstvu — ni hotel nihče pripoznati in izpovedati. Gregorčič, ki se je v petnajstih pesmih v »Zvonu« zagovarjal,[1]) tega ni mogel storiti, ker je bil liberalec samo nevede, slepo sledeč svojemu učitelju Stritarju. Mahnič je še vedno upal, da izvabi svoje nasprotnike na plan. Zato je pričel pisati svojim »Dvanajstim večerom« drugi dodatek: »Dosti se je sicer kričalo in jezilo in shajalo in popivalo in napivalo in odpivalo, a vprašanja samega se je vse skrbno ogibalo.« Pravi, da je pri odgoji mladine videl slab vpliv brezverskih leposlovnih proizvodov in odtam je izšel kot kritik. (Mož faktično ni izšel iz estetike, ampak iz pedagogike, kakor kaže že naslov njegovih prvih latinski pisanih sestavkov.) Gregorčič se ljudem smili. Zakaj se je pa potikal med sovražnimi četami? Kdo se čuti zdaj ž njim zadetega? Liberalci. »Mladino, Bog mi je priča, imel sem pred očmi pri vsaki vrsti, ko sem pisal: Bodimo pa pri tem odkriti... Kaj je pa lepše, kaj slavniše, kakor biti liberalen? Na dan toraj, da se spoznamo, da se gledamo od obličja do obličja. Potem bodo vsaj izginili izmed nas oni revni polovičarji, ki niso ne beli ne črni, ne krop ne voda, ki danes hodijo z Bogom, jutri s hudičem... Jaz trdim, da je Gregorčič nevede in nehote zabredel v krive nazore vsled družbe, v katero je hodil.« Gregorčič je pesnik nesreče. A nikjer ne pove, da je te nesreče kriv sam, ker je zlorabil svojo prosto voljo. Izhaja, da se mora obdolžiti Bog, stvarnik nje-

[1]) V obrambo, Zvon, 1882, str. 420, 494.

gov. V prošnji: »človeka nikar!« je izražen obup, iz katerega ni izhoda... želja, da bi človeka sploh ne bilo. Ne samo Bogu stvarniku izraža pesnik nezaupnico, ampak prezira še po vrhu delo odrešenika. Iz svoje prošnje povsem izključuje Jezusa Kristusa. V svoji obrambi se sklicuje Gregorčič na besede sv. pisma, da se je Bog kesal, ker je človeka ustvaril. To je antropopatizem sv. pisma: človeško izražanje. Krivda je tako velika, da bi se sam Bog kesal. To značijo tiste besede. »Zarad pesimizma, ki kakor iz ‚Človeka nikar!' tako tudi iz pesni Gregorčičevih veje, njegove zmote z večo pravico prištevam k panteističnim nego materijalističnim ali ateističnim... Panteističnih zmot ga dolžim tudi zarad one obupljivosti, ki izvira iz tajenja ali zmanjšanja človeške individualnosti in proste volje, kar se pri našem pesniku večkrat ponavlja... Slednjič so poezije našega pesnika in posebno njegovi nazori tako neločljivo spojeni z izrečno panteističnim duhom Stritarjevim, da moja sodba iz tega kar naravno sledi... Le na dan torej z ocenjanjem našega slovstva; borimo se, pobijajmo se, pa ljubimo se... Ampak besede in svečanosti po deželi, kterim namen ima biti častiti pesnika proti moji kritiki! Se morda res misli z vinom in kozarci vničiti logiko!«[1])

Naposled se je oglasil tudi Gregorčič v »Narodu«. Obupno se je prijel za besedo in zatrjeval, da je hotel Boga samo »prositi«, ne pa diktirati mu, naj ne ustvari človeka. Da bi izviral njegov pesimizem iz

[1]) Slovenec, 1885, štev. 81—96.

panteizma, ni hotel in ni mogel priznati. Seveda, saj je izviral — iz Stritarja.[1]) Mahnič mu ni ostal dolžan odgovora. Napisal je »zadnji dodatek« — »Škrat« ga je nazval »dodatkologa« — in rekel, da bi bila tudi taka prošnja s strogo katoliškega stališča blasfemija. »Odkar bijem boj s svojimi nasprotniki, se o filozofiji tako pomišljavno in nezaupno govori in se proti njej tako rado sklicuje na zdravi razum, na nepokvarjeni okus, češ, s tem pobije najpriprostejši kmet najbolj učenega filozofa.« Hotel je odslej molčati, ako bi tudi nasprotniki molčali; a niso. »Če vam je torej mar za lastno čast, pozivljam vas, slovenski pesimisti, na odločilen boj — pri Filipih!«[2])

Kaj je odgovoril Mahniču Stritar, pravi oče takratnega slovenskega liberalizma? Ali je odkrito izpovedal, kakor leta 1872. v »Dunajskih sonetih«: »Slovenec liberalen sem — kamnajte!« Ne. Rekel je: »jaz sem in bodem, to pravim njemu in vsakemu, kdor slišati hoče, v vsi svoji slabosti in grešnosti, dober kristijan.« Mahnič da je naredil iž njega »neko strašilo, na katero je obesil različne zaplate iz vseh filozofičnih sistem ter pod nje zapisal moje ime.«[3]) Tako se je ob velikem momentu skril razgaljeni slovenski liberalizem in si nadel v vsi slabosti in grešnosti figovo pero dobrega krščanstva. Pač je zorel takrat v slovenskem naprednem mišljenju en mož, ki je bil poklican, da vzame v roko zastavo, popuščeno od

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 107—110.
[2]) Slovenec, 1885, štev. 136—140.
[3]) Ljubljanski Zvon, 1885, str. 155.

Stritarja v letu 1876. A moral bi bil že takrat izvajati posledice, ki jih je izvajal šele leta 1898. Bil je to šmarski kaplan Anton Aškerc. Jako ga je mikalo, da bi sprejel Mahničevo rokavico. A prihranil je zaenkrat svoje mišljenje samo za privatno dopisovanje. Pisal je dne 8. januarja 1885 Levcu naslednje pismo:

»Blagorodni gospod profesor!

Ko sem Vam pred par dnevi pisal, ni mi še bilo znano, kar je ‚Slovenec' l. l. namazal v svojem podlistku. — Po naključji dobim včeraj ‚Slovenca'. Torej zopet! Stara pesem! Ali bomo odgovarjali? Prsti me sicer jako srbijo. — Ne, to ni vredno odgovora. Nikár ne mislite, prosim Vas, da je tákim ljudem res kàj za resnico, za literaturo, — ne, to so pravi nihilisti-materijalisti. Kaka jezvitarska argumentacija, da se izvleče z vsem naporom iz besede pesnikove to, k a r s e h o č e. Ti znajo! Ti tartuffi! O ‚Cmokavzarji in U.' še zdaj ne vedo, da je — satira! O sancta simplicitas! — Kako že pravi? — ‚tisti p r o k l e t i Človeka nikár!' To je tehtna beseda, kaj ne? Ultima ratio vsega dokazovanja in ideal, po kterem se nam je vsem ravnati, je že zopet — naš ljubi — k m e t. To je stožér vse filozofije in vse kulture! Ej, dr. Zupan je res pravo pogodil: ‚O s u j e o s u, č e j e p r a v B o g a n o s u'! Živio Zupan! Pozdravlja Vas z vsem spoštovanjem

udani

A. Aškerc.«

Vobče se mora reči, da so bili vsi liberalni »dobri kristijani« zapeljani po Stritarju, ki jim z napredno zabelo ni dal obenem tudi odkritega naprednega prepričanja, in so menili, da udriha Mahnič po namišljenih prikaznih. Primeri pismo, ki ga je pisal romanopisec F. Detela dne 2. februarja 1885 Levcu: »Mahničeve ekspektoracije sem bral in reči moram, da tako cinično o ‚ljubezni' se do sedaj še ni kmalu kdo izrazil, izvzemši nemara pokojnega inspektorja Pirkerja, ki je baje v Kočevji nekako radikalno sredstvo za zboljšanje rodu nasvetoval. Take reči spadajo v živinozdravništvo in berejo se kakor kaka prošnja kake potrebne občine, naj jej kmetiška družba kupi kacega muricodoljskega itd. Toda to naj že bo; a mož se tudi nekako nepošteno bori; kajti da bi bil tako top, da ne bi v ‚Cmokavzarji' satire videl, ne verjamem. Ampak neče je videti, sam podtakne izmišljen namen spisu in po tem udriha. To je vendar poštenega človeka nevredno. In potem tisto blebetanje o filozofiji. Kar je stari Cato o haruspicih dejal, to gotovo dan danes o filozofih velja; kdo bi bil tako brezvesten, da bi si čas s filozofijo tratil? In Tavčar da bi bil tak filozof! Bog pomagaj! In njegova ‚Mrtva srca' da bi toliko škodovala! Jaz pa mislim, da iz najnaravniših razlogov niso in ne bodo nikomur škodovala; in Vam, brez zamere, ne morem verjeti, da bi bila ta povest res novih naročnikov pridobila, kakor pišete na platnicah. Kritika o Gregorčiču pa je menda na goriškega škofa obrnena, češ, hic niger est. Žal, da so mnogi kranjski duhovni tako strastni in zaslepljeni

in ne premislijo, da so v prejšnjih časih trem škofijam škofe dajali, in zdaj ga za svojo ne zmorejo.«

Z moško odkritostjo in neustrašnostjo prepričanja je sprejel »Dvanajst večerov« Mahničevih samo — Janko Kersnik. Ko so izšli v posebni knjigi, jih je precej podrobno ocenil. V popolnem nasprotju z Detelo je obžaloval, da se je poprej v naših srednjih in višjih strokovnih učiliščih zanemarjala filozofija. V zadnjem času tudi duhovščina bolj goji to »vedo vseh ved«, en dokaz tega je tudi Mahničeva knjiga. »Kot znamenje višjega, temeljitejšega izobraženja jo gorko pozdravljamo.« Samo da bi pesnika modroslovec ne smel natezati na svoje kopito... »filozof koracá vedno za poetom. V tej knjigi pa ne hodi le modroslovec za njim, pridružil se mu je — čudno, pa naravno in pri nas Slovencih od prvega sem tudi navadno — asketični teolog in ta je zdajci potisnil modroslovca v stran — in sedaj teolog ni več izbirčen v svojih pomočkih.« Potem navaja slučaj s Stritarjevim ironičnim opisom petošolske ljubezni, ki ga je Mahnič tako zvijačno po svoje zasukal. Nato pa Kersnik odkrito izpove svoj svetovni nazor, docela nasproten katoliškemu dogmatizmu: »Stališče, katerega si želi dr. Mahnič v svetovnem leposlovji, še nikdar ni bilo odločevalno in nikdar ne bode, kajti vélika republika duhov, ki se klanja v svojih delih zakonom lepega in pravega, ne vprašuje po nikaki modroslovski dogmi, in danes morda bolj kakor kdaj prej veljajo ob umetniku besede velikana Goetheja, ki jih polaga na skalo priklenenemu Prometeju na jezik, namenjene silnemu Zenu:

„Hier sitz' ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sei
Zu leiden, zu weinen,
Zu geniessen und zu freuen sich
Und dein nicht zu achten,
Wie ich!'«

A Kersnik ima tudi pogum, da v tej kritiki prvi med Slovenci odločno odkloni ne samo Mahničeve »katoliške« etnografije slovenskega naroda, ampak tudi Stritarjevo slepomišenje s kristijansko-mesijanističnim značajem Slovanov. Obskurantizem Mahničev, da bi v svoji kulturi ne smeli iti preko obzorja našega kmeta, krepko pribije: »Potujčevalec književnosti naše! Tu stojimo pred besedo, v kateri se srečujeta dr. Mahnič in Stritar. Prvi trdi, da je po nemškem vplivu (Kant in Hegel) naša književnost potujčena, in med vrstami ni drugega remedija brati, nego — kristijansko-katoliško stališče. Stritar pa pravi: bratoljubje, humanitas — pravo kristijansko stališče. To je slovansko! Tu bi mi le rekli, da ni jedno ni drugo ni slovansko, namreč nobeno ne stoji na slovanski individualnosti, ampak mi mislimo, da je treba pri nas odločno kreniti, ako hočemo imeti pravo národno slovstvo, na pot ruskih in francoskih pisateljev.«[1])

Dr. Mahnič je bil izpočetka precej osamljen. »Slovenec« je sicer prinašal njegove polemike, vendar je uredništvo še koncem drugega njegovega »dodatka« pristavilo: »Vsa slovenska stranka (»Novice« so rekle

[1]) Ljubljanski Zvon, 1888, str. 59.

nekaj mesecev pozneje »vsa naša konservativna stranka«) je žalostna zarad najnovejšega razpora.«[1] Takrat je priskočil Mahniču na pomoč ljubljanski škof Missia in sicer na političnem polju. Dne 2. junija so se vršile državnozborske volitve z znano Šukljetovo dolenjsko volitvijo. V prvi vrsti zoper Šukljeta je odredil Missia prvikrat javne molitve za srečen izid volitev. »Slovenec« je moral za škofom. Pisal je: »Gibanje v katoliški cerkvi je sijajniše, kakor kedaj poprej... Glejte to je vpliv višjih pastirjev na političnem polju! Kako složno delujejo v enem in istem duhu pri volitvah, ne da bi se ozirali na narodnost. Vsi so izdali pastirske liste, v katerih svoje verne podučujejo, kako in koga naj volijo... Katoliška cerkev jela se je v Avstriji zopet dvigati.«[2] Šuklje je bil vkljub temu izvoljen in je dal iz Črnomlja brzojaviti svojemu listu: »Zmagali katoliški Slovenci, avstrijski Slovenci! Bog je z nami!« Ali je bil ta telegram samo ironija, ali si je hotel ž njim položiti most do klerikalcev, ali le pomiriti Kluna, da bi na Dunaju ne protestiral zoper njegovo volitev? Klun je protestiral, Šuklje je odložil mandat in kandidiral iznova; prej pa si je še zagotovil pomoč napredne stranke s tem, da je ustavil svoj list ter pooblastil Kersnika, da je sklenil z drjem. Vošnjakom znani pakt. Liberalna stranka se je za silo strnila proti Missii. V jeseni je neki narodni duhovnik sprožil v »Narodu« v Strossmayerjevem duhu vprašanje, da bi se Slovenci potezali

[1] Slovenec, 1885, štev. 100.
[2] Slovenec, 1885, štev. 114.

za slovansko bogoslužje. Takrat je stopil Missia na plan in v cecilijanskem društvu rekel, da ne odobrava prizadevanja onih ljudi, ki hočejo v naših cerkvah tudi pri svečanih opravilih slovensko petje, še manj so mu pa všeč težnje po slovanski liturgiji. Slovesno je izjavil, da katoliška cerkev ni nikakšna—nationalkirche. »Jaz kot škof bi vendar moral vedeti, da se sv. maša nikjer na svetu pri rimokatolikih ni čitala v drugem jeziku ko latinskem.« »Narod« je odgovoril Missii: »Škof je izrekel frazo, pod katero sploh ničesar mislil ni. Vidi se mu, da je dolgo bival med Nemci.«[1]) »Slovenec« je bil še spravljiv; rekel je samo, da kaže »Narod« v opazki o škofu malo krščanskega duha in olike. V decembru je izdal Missia pastirski list, v katerem je protestiral proti slovanski službi božji — »seveda zelo daleč in v jako splošnih izrazih«, kakor je konstatiral »Narod« dne 9. decembra. »Slovenec« ga je zavrnil, da škof samo opominja, ne poslušati onih, katerim je narodnost nad vero, katerim, kakor pravijo, ne bo noben rimski ukaz zabranil, doseči, kar nameravajo.[2]) Na pakt med vladno in radikalno stranko je »Slovenec« odgovoril: »Zaupamo, da nikdo med nami noče očitanja in zadolženja na svoji vesti imeti, da je kdaj podpiral brezbožne in liberalne časnike (nemške ali slovenske, je isto).«[3]) Seveda se je »Narodov« urednik Železnikar takoj potrudil, da je zatajil slovenski liberalizem. Pravi, da svojim očem

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 248.
[2]) Slovenec, 1885, štev. 283.
[3]) Slovenec, 1885, štev. 293.

ni verjel, ko je to čital. Tolažil se je, da je to samo lov na naročnike ob koncu leta. In dne 15. januarja 1886 je »Narod« obžaloval celó svojo preteklost, češ, da zaradi kakšne notice o Klunu »še ni treba na steno slikati dogodkov izza 1873. in 1874. leta«. Dr. Mahnič je baš takrat v »Slovencu« zaključeval svoj roman »Zadnji samotar«, v katerem je karikiral vso prosvetljenost jožefinske dobe .

Ob tem času je Stritar ponudil »Matici« svoje spise. Občni zbor dne 28. aprila jih je — odklonil. Josip Marn, ki je bil nato izbran za predsednika, je utemeljeval odklonitev z razlogom, da je duh Stritarjevih spisov tak, da bi ne ugajal večini društvenikov, razbiranje spisov, ki bi sodili v »Matico«, pa bi bilo pretežavno in nesoglasno. »Narod« je to odklonitev kvitiral s kratko opazko: »O naši Matici velja: Lasciate ogni speranza.«[1]) Kot odgovor na to je sklenila dunajska »Slovenija« na Murkov predlog proslaviti dvajsetletnico Stritarjevega delovanja s posebno svečanostjo. Povodom te Stritarjeve proslave je pisal dr. Majaron, ki je imel tudi slavnostni govor, v »Narod«: Mladina se vedno zbere okrog Stritarjeve zastave, kadar se hoče nanjo pritisniti madež. Pred nekimi tedni se je spustil strel v to zastavo, ki je vihrala vedno proti duševnemu robstvu slovenskemu. Matica je zavrgla »duha«. Potem so ti ljudje za »duha neumnosti v slovstvu, plitvosti in samopašnosti v rodoljubju, neplemenitosti in neotesanosti v govoru in

[1]) Slov. Narod, 1886, štev. 96.

pisavi, duha podlosti in neresnice, duha nesocijalstva, nekrščanstva in neslovanstva«.[1]) Na to slavnost je prišlo mnogo telegramov. Erjavec je brzojavil iz Gorice, da želi Stritarju učakati 50letnico, »pa v zmislu dunajske Slovenije«. Kobaridci so brzojavili: »Obsojamo ljubljanske Dagarinovce. Te kuge se hočemo napiti tako, da duh in telo nam prošine.«

Ob koncu leta 1886. so se vršile notranjske deželnozborske in državnozborske volitve. Izvoljena sta bila kandidata kluba narodnih poslancev, ki ju je priporočal tudi »Narod«: H. Kavčič in dr. Ferjančič. Klerikalci so zopet enkrat na tihem poizkusili svojo srečo in so na svojo roko postavili protikandidata Križaja in A. Globočnika, ki sta podlegla. »Narod« je poročal o tem poizkusu: »Nekateri gospodje bi radi tirali svojo politiko in poljubilo se jim je zgago delati, dasi so se pri tej priliki neljubo prepričali, da Notranjska še ni zavisna od par vročekrvnih kaplanov.«[2])

O Božiču je posegel zopet škof Missia v napeto domačo slogo: »Na našo božično jelko je obesil milostivi knezoškof ljubljanski dr. Misija tudi svoje darilce. Prepovedal je namreč naš list in ‚Slovana' v tukajšnjem semeniščі«, je javil »Narod« na predbožični večer spravljenemu slovenskemu svetu. Isti dan je »Slovenec« tako črnil »Narod«, kakor v resnici ni zaslužil: Tudi slovenski liberalni listi si s čudovito vztrajnostjo že mnogo let prizadevajo, da bi zatrli vero, s čimer zatro tudi narodnost. »To je naše trdno

[1]) Slov. Narod, 1886, štev. 132.
[2]) Slov. Narod, 1886, štev. 275.

prepričanje, naj tudi naši liberalci svoj brezverni liberalizem in svoj peklenski namen tajijo, kakor hočejo, zatrdovaje, da liberalizma več ni, da se sv. vere ne dotikajo itd.«[1])

Namen »Slovenca« in klerikalcev je postal jasen: ločiti so hoteli na Slovenskem duhove po svetovnem nazoru, da temu podredijo tudi politiko. »Narod« se je te ločitve bal, ker so si bili liberalci zamudili pripraviti tla v ljudstvu potom organizacije in politične ter naziranjske izobrazbe. »Narod« je sam najrajši v kalnem ribaril, pa se je zopet tolažil, da to od »Slovenca« ni drugega ko lov na naročnike: »Dotični gospodje napičili so na svoj trnek ‚liberalizem', s tem hočejo kaliti vodo in uspešno ribariti... O liberalizmu v nas pač ni treba propovedovati, saj dotična gospoda izvestno dobro zna, da nas glede konservatizma in pravega verskega čuta niti Tirolci ne nadkriljujejo.«[2])

Leta 1887. je razpolagal »Narod« z nedostatnim uredniškim osobjem. Zato je bil najbrž celo vesel, da sta mu večino člankov preskrbovala vnanja dopisnika Yporej in Krutorogov (Podgornik in Hostnik), ki sta dobila pri listu jako prosto roko. Krutorogov — v tem letu najglasnejše ime na Slovenskem! — je pošiljal listu dopise »Iz Rusije«, pisane v pestri ruski slovenščini, sicer pa ne brez temperamenta. Hodil je po stopinjah Katkova. Pisec je žigosal izpočetka zlasti Bismarckovo sprijaznenje z Rimom. Nemški kancelar

[1]) Slovenec, 1886, štev. 293.
[2]) Slov. Narod, 1886, štev. 294.

je že enkrat prosil Leva XIII., da bi posredoval pri nevtralizaciji Alzacije in Lotaringije. Sedaj zopet predlaga papeža za predsednika kongresa, ki naj uredi bolgarsko-turško vprašanje. »Bismarckova hudobnost je svetu prinesla več hudega kakor deset papežev dobrega.«[1]) Dne 23. aprila je sporočil Yporej po »Obzoru«, da je hotel papež dovoliti katoliški nadškofiji barski v Črni gori staroslovenske obrede (kar se je pozneje tudi zgodilo), a nemški listi so zagnali hrup, češ, da bi potem Čehi in južni Slovani zahtevali isto. To pa da bi ne bilo nič drugega, ko panslavizem. Odtod tudi pride, pravi pisec, določno kažoč na ljubljanskega škofa, da nastavlja avstrijska vlada med Slovani višje duhovnike, ki so sovražni temu važnemu obrambnemu sredstvu. Dne 18. maja se je tega vprašanja doteknil Krutorogov v dopisu, v katerem poroča najprej o Milanovem zakonu z Natalijo, da ga je hotel papež že razveljaviti, ako bi se poročil Milan z »neko bledo, malosočno princezinjo katoliške vere«. Potem nadaljuje: Vse na Ruskem veseli, da se za slovansko bogoslužje med zapadnimi Slovani poteza celo češki klerikalni »Čech«. »Moje mnenje je, da prositi dovoljenja v Rimu, slaviti Boga v svojem jeziku, ni treba, ker ga že imamo od Hadrijana.« Slovansko liturgijo si bomo vzeli sami vkljub temu, da se temu upira framazon Bismarck in iredentovski (papežev list) »Voce della verità«. — Dne 4. junija je stopil Krutorogov še odločneje na plan: Bodimo Slovani tudi v cerkvi, terjajmo, vzemimo si slovansko liturgijo, jezik

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 71.

in obrede naših apostolov, slovenskih stran učitelej. Z latinico proč! Ako hoče ostati katoličtvo pri Slovanih na dobrih nogah, naj se odpove prijateljstvu z luteranskimi in framazonskimi Nemci. »Prvo in glavno nam je narodnost, narodna svoboda.« Odvržimo vse, kar nas veže z Nemci, torej tudi latinsko liturgijo. — Dne 21. junija nadaljuje pisec v istem zmislu: »Temps« poroča iz Rima, da se misli Lev XIII. z rokami in nogami upreti Slovanom, ako zahoté slovansko liturgijo. Sicer »dober pastir ne zapušča svojih ovac, ako jih pa zapušča, ni pastir, nego najemnik, katerega glasu ovce ne bodo poznale.« — Dne 25. junija izvaja Krutorogov: »Nov. Vremja« se boji, da ne bi po uvedbi slovanske liturgije katolicizem vabil k sebi pravoslavnih. Pisec pa meni, da bo izpremememba liturgije samo narodnega ne verskega pomena. Prijateljstvo rimskih hijerarhov z luteransko-židovsko kliko, stiskajočo male slovanske narode, bo slovanske omikance — ne sicer pehalo v pravoslavje — ampak navdalo s popolnim verskim indiferentizmom. Za izobraženci pa prikoraka počasi tudi narod.

Ti dopisi Krutorogova so našli v Ljubljani odmev. Ko jim je neki ljubljanski dopisnik v dunajskem »Parlamentärju« pritrdil, ni mogel »Slovenec« več molčati. Prinesel je prvi Marnov članek pod naslovom »Pabrki«: »Palamentär« ima dopis iz Ljubljane: ‚Alle Slovenen sind für die slavische Liturgie nach griechischem Ritus, und mit dieser Thatsache wird Rom rechnen müssen . . . Das slovenische Volk muss zur slavischen Liturgie nach griechischem Ritus, ob unirt

oder nicht unirt, gelangen.' P. Stanko je nekoč sprožil misel, da bi papeža prosili, sedaj pa so padle zgoranje besede, katerih nas je kar groza. »Narodnost je tu vse, vse drugo, tudi vera — nič.«[1]) — Ko je Krutorogov nadaljeval svojo propagando, oglasil se je Marn dne 6. septembra z drugim člankom pod istim naslovom: »Narod« proslavlja Rusijo, poveličuje rusko vlado. Molčali smo dolgo, ker smo upali, da bo slednjič nehal Krutorogov odločevati politiko »Slov. Naroda«. A dne 3. septembra ima zopet članek, v katerem pravi: Koburžan je zasedel bolgarski prestol. Preden se je odpravil osrečevat slovanski, pravoslavni narod bolgarski, je prosil ta nemški katoliški princ blagoslova rimskega papeža in ga je seveda dobil v polni meri . . . Pokazalo se je zopet poraziteljno soglasje med nemškimi politiki in sv. očetom. »Ta blagoslov je naperjen proti vsemu Slovanstvu in je znamenje, česa se nam je še nadejati. Sicer pa blagoslov v politiki nema posebnega pomena in Koburžanu ne bode pomagal priti iz Bolgarije, kakor mu je pomogel uiti v njo.« Marnu je zastala sapa pri tem citatu iz dopisa »Narodovega« rusofila. Ves ogorčen je vzkliknil: »Kje pa smo? Ali smo še v Avstriji? Ali morda že ruski kozak straži na Ljubljanskem gradu, ali že ruski rubelj žvenketa po našem mestu?«

Papež ni bil voljan, dovoliti slovansko bogoslužje onim Slovanom, ki ga doslej niso imeli. Škof v Litomeřicah je objavil v svojem listu informacijsko pismo dunajskega papeževega nuncija Galimbertija,

[1]) Slovenec, 1887, štev. 160.

da se je upreti Slovanom, zahtevajočim uvedbo grško-slovanske cerkve.[1]) Slovanski listi so pripisovali to stališče papeževo vplivu Bismarcka, čigar listi so začeli baš takrat udrihati po Taaffeju in zlasti po Čehih.

Takrat je Krutorogov vrgel v »Narod« usodepolno bombo. V svojem dopisu z dne 18. septembra st. st. je zapisal naslednji stavek: »Naše narodne sile rastó, a ne pojemajo, kri mučenikov daje obilno plodov in mi dokažemo našim tlačiteljem Italijanom, naj se pišó Crispi ali Pecci, Nemcem in Madjarom, da nas je dovolj, da bi se uprli tem izvrgom človeštva.«

Po nemškem in katoliško-slovanskem časopisju je završalo. »Slovenec« je objavil dne 21. novembra ogorčen protest pod naslovom: »Vse za vero, dom, cesarja!« Sam cesar je drju. Poklukarju v delegacijah očital rusofilstvo slovenskih listov. To rusofilstvo je šlo v resnici tako daleč, da je Yporej v »Narodu« z dne 21. septembra trdil, da Slovencem ni treba nikakšne univerze; njih višja omika se mora vršiti v ruskem jeziku. A Krutorogov je dne 28. oktobra prorokoval, da bodo naši bodoči Jurčiči pisali ruski, in Rusi jih bodo imeli za Slovence, kakor imajo Gogolja za Malorusa.

»Laibacherica« je dne 19. novembra ostro napadla »Narod« in »Narodno Tiskarno«, dolžeč ju nepatriotičnega mišljenja. Sklicevala se je na cesarjevo grajo. »Narod« ji je odgovoril: »Upravni odbor »Nar. Tiskarne« sprejema cesarjeve besede brez apelacije,

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 246.

ki je nemogoča in nezdružljiva s tisto ljubeznijo, ki je od nekdaj vezala Slovence na Habsburžane, od katerih viteškega mišljenja in pravicoljubja slovenski narod pričakuje vseh v ustavi mu zajamčenih a doslej ne podeljenih pravic.« — Takrat se je dvignil Missia iz svojega zatišja in zamahnil z mogočno svojo roko za krepak udarec ne samo po slovenskih fantastih, ampak tudi po slovenskem liberalizmu sploh. Izdal je dne 26. novembra pastirski list, ki so ga podpisali vsi škofje goriške nadškofije. V njem je izvajal: »Dnevnik ‚Slovenski Narod', kteri vendar izhaja v čisto katoliškem narodu in kojega koristi, kakor trdi, hoče zastopati, se drzne častitljivega starčka papeža, in torej duševnega očeta tudi Našemu pastirstvu izročenih vernikov, rekli bi, na predvečer Njegove zlate maše imenovati — pero brani se zapisati — ‚izvrg človeštva'! . . . Celó škofom ni dovoljeno, vvajati v cerkveno liturgijo novosti; ta pravica pridržana je sv. apostolski Stolici . . . Podpisani tudi ne morejo nikakor priznati, naj bi se ravnala Cerkev, njene naredbe in bogoslužje po spremenljivem vsakdanjem mnenji ali pa po narodnostnih in političnih tirjatvah . . . Tudi protiavstrijske težnje morajo podpisani škofje z vso odločnostjo obsoditi in zavreči . . . Bil bi pravi verski samoumor, ko bi se kteri katoliški narod le zarad plemenske sorodnosti ločil od drugih, sicer ne sorodnih, a vendar katoliških narodov . . . Podpisani škofje si štejejo v dolžnost, vsem svojim duhovskim zavodom in semeniščem, kakor tudi vsem duhovnikom in klerikom strogo prepovedati, da ne smejo niti naročevaje

niti kakorkoli sodelovaje listov in časopisov, ki smo jih zgoraj natančnejše označili, podpirati . . . Upajo ter duhovščino pozivljajo, da z vsemi sredstvi in z vso gorečnostjo goji, razširja in podpira dobro, odločno katoliško časopisje . . . Ni dvoma, da dandanes je prava dolžnost duhovnih pastirjev tudi ta: gojiti in pospeševati dobro časništvo.«[1])

Kaj je storil slovenski liberalizem na ta škofov udarec? Ivan Hribar, pod čigar patronanco sta Krutorogov in Yporej sanjarila po »Narodu«, je izstopil iz upravnega odbora »Narodne Tiskarne«. »Narod« je poizkusil dvakrat odgovarjati škofom, a oba članka sta mu bila zaplenjena, kar je javil dne 13. decembra na čelu lista v črno obrobljeni notici. Deželni zbor kranjski je dne 16. decembra sklenil, čestitati papežu k petdesetletnici mašništva, pri čemer je baron Apfaltern izjavil svoje soglasje s škofijskim pismom. Tudi mestni zbor ljubljanski je dne 23. decembra čestital papežu. Dne 19. decembra je sklical dr. Tavčar skupščino delničarjev »Narodne Tiskarne«. Naznanil je, da so uredniške moči nedostatne. Dr. Vošnjak je predlagal nadzorovalni svèt, za katerega se je potegnil tudi Ivan Hribar, češ, da bo to organ, ki bo vnanje dopise popravljal, da se ne bodo vrinjale napake, kakor ona glede Leva XIII., ki jo Hribar sam obžaluje. V zadoščenje papežu se sklene enoglasna izjava, »da je to žaljenje sv. Očeta v popolnem nasprotju s programom našega lista«. Predsednik nadzorovalnega sveta dr. Vošnjak prevzame odgovorno uredništvo, prideli

[1]) Laibacher Diöcesanblatt, 1887, Nr. 9.

se mu dr. Majaron kot izvrševatelj. Med vnanje nadzornike se izvolita tudi Janko Kersnik in prof. Šuklje. Dne 24. decembra je naznanil »Narod«, da mu je v prevažnem trenotju pristopila cela vrsta delavskih moči. To so bili nekdanji »elastikarji«, izmed katerih je Kersnik že v isti številki sodeloval pri listu s šaljivim feljtonom. O pastirskem listu je imel dr. Fr. Lampe dne 21. decembra v katoliški družbi govor, ki je izhajal do konca leta v podlistku »Slovenca«. V njem je izvajal, da pastirski list po pravici zavrača sramotni izraz »Narodov«, agitacijo za slovansko liturgijo in oboževanje narodnosti. Škofje govore o »enake vrste listih« in tudi o »nekterih leposlovnih listih«, ki se izrecno ne imenujejo. (Mišljen je med temi »Ljubljanski Zvon«.) »Narod« se v listu imenuje, ker hoče veljati za katoliški list. Ako bi »Narod« sploh veljal kot proticerkven in protikatoliški list, kakor jih je veliko v drugih katoliških deželah in jezikih, »težko da bi ga bili imenovali škofje. Toda ker je hotel biti katoliški, ker se je vtikal v cerkvene razmere glede liturgije in cerkvene vlade, zato je bilo treba zmoto imenovati po njenem očetu . . . Narodnost je nazadnje samo neka posebna vrsta samoljubja, ker ljubimo sebe, ljubimo tudi svoj narod. A ni vsako samoljubje pravo; nikdar ne smé biti sebičnost.« Dr. Fr. Lampe je bil tudi oni mož, ki je takoj udejstvil Missiev klic po gojitvi katoliškega časopisja, tudi leposlovnega. Naznanil je namreč že 31. dec., da bo s prihodnjim letom izdajal »Dom in svet«, »namenjen v prvi vrsti mladini, ki hrepeni po višem iz-

obraženju in napredku, potem pa tudi vsem omikancem, ki se želé zabavati in blažiti s slovstvenimi lepimi izdelki«.

V prihodnjem letu 1888. sta obe slovenski stranki še dosti dobro shajali med seboj, vkljub temu, da so klerikalci s 1. julijem začeli izdajati za prosto ljudstvo »Domoljuba« in da je štirinajst dni pozneje planil na dan dr. Mahnič s svojim rogobornim »Rimskim Katolikom«. Še najbolj je razburil duhove že takoj v začetku leta Liechtensteinov predlog za versko šolo. »Narod« je pisal, da bi ne imel nič zoper ta predlog, ako bi Liechtenstein sprejel vanj točko, da bo v novi verski šoli materin jezik podlaga vsemu poduku. Tudi »Slovenec« je dva dni pozneje obžaloval, da princ ni sprejel te točke. Missia pa je razposlal po deželi peticije za ta predlog, ki so se podpisovale od hiše do hiše, »podirajoč komaj ustanovljene rahle vezi med posvetnim in duhovskim življem. Spodkopuje se veljava učiteljstva, napada domača šola, vse v imenu vere«.[1])

Prvi se je postavil temu predlogu odločno po robu učitelj Andrej Gabrščck, ki je pisal: Staročehi so zanj, ker jim daje avtonomistične pravice. Tudi Kranjcem bi dal šolo v roko. A ostali Slovenci bi trpeli škodo. »Kdor soglaša s predlogom kneza Liechtensteina, ta je izdajalec ‚zjedinjene Slovenije', ta prodaja veliko večino naroda našega.«[2]) Dne 1. marca se je Gabrščku pridružilo »Pedagogiško društvo« v Krškem,

[1]) Slov. Narod, 1888, štev. 44.
[2]) Slov. Narod, 1888, štev. 46.

»obžalujoč agitacijo proti domači šoli, ki je vseskozi versko katoliška, a žalibog — premalo narodna«. Dne 9. marca je nastopil proti predlogu tudi Šuklje. Priznal je, da današnja šola ni vzorna. Preveč se v nji zahteva od učenca. Tudi temeljno vprašanje o učnem jeziku ni zadostno označeno. »Pisatelj te razprave prišteval se je vedno napredni narodni stranki ter se nikoli izneveril ne bode idejam svobodnega razvoja, od katerih izključno pričakuje blagor domovine in človeštva. Tega svojega mišljenja nikoli ni prikrival, niti ga ne bode, in vsled tega pripravljen je vedno, da bode politično svojo pozicijo braniti moral proti navalu strogokonservativne stranke, katera v njem, po krivici sicer, sluti verskega protivnika...« Vendar ljudskošolske odgoje si tudi Šuklje ne more misliti v nasprotju s pozitivnim verozakonom. Duhovnik in učitelj morata delati složno, kakor sedaj na Slovenskem. Šolsko postavodajstvo iz leta 1869. nam je dalo nezavisno učiteljstvo. Učiteljski stan nazaj podjarmiti cerkveni gosposki, je danes že povsem nemogoče. — Ko je »Slovenec« tožil, da Kristus umira med Slovenci, mu je »Narod« rekel: Pojdite! Govorite za versko šolo, mislite pa Liechtensteinov predlog. Zoper versko šolo nihče ni, ampak narodna mora biti. »Slovenec« vsako četrtletje lovi naročnike s tem jadikovanjem.

To odrivanje načel na nevtralna polja nedolžne konkurence je imelo skoraj nehati. Ribarjenju v kalnem se je bližal konec. Dne 5. junija je objavil dr. Mahnič v »Slovencu«, da bo izdajal »Rimskega Katolika«, določno poudarjajoč, da se hoče boriti za

načelno jasnost: »Breznačelnost in nedoslednost v mišljenji ter negotovost in neznačajnost v delovanji so glavna zla, za katerimi boleha naš vek... Lista nimamo, ki bi razna vprašanja, segajoča v življenje, načelno razpravljal... čistost katoliškega spoznanja in odločnost bodi zastava, na katero priseżemo.«

Sredi julija 1888 je Mahnič v resnici izdal prvi zvezek svojega »Rimskega Katolika«. Kot uvodni članek mu je napisal zanesen ditiramb s stalnim refrenom: Rim, Rim, Rim. Potem se je spravil na Stritarjevo takozvano krščanstvo, z lehkoto dokazujoč dosedanjemu gospodarju slovenskega slovstva, da njegov idealizem ni pravoverno katoliški. Zaključki, ki jih je delal iz Stritarjeve odvisnosti od modernih filozofov potom primerjanj, so bili sicer zanimivi, a napačno ocenjeni. Saj tudi Goethe sloni na Spinozi in Schiller ves na Kantu, a zato njuna p e s n i š k a veljava ni nič manjša! Kar se tiče svetovnega nazora, se je Mahnič najbolj po robu postavil katoliškemu liberalizmu, znamki, pod katero je pravzaprav doslej delovala slovenska inteligenca. Postavil se je dr. Mahnič odločno na stališče Pijevega silaba iz leta 1864. »Proklet bodi, kdor trdi, da se rimski papež more in mora spraviti in poravnati z napredkom, z liberalizmom in novejšo omiko.« To papeževo enunciacijo, s katero se je Rim končno zabubil v zakrknjenost, je proglasil Mahnič za »najznamenitiši višjepastirski akt sv. Stolice v 19. veku«.[1]) Kot pravi zastopnik rimske internacionale je z največjo silo pobijal suvereniteto naroda.

[1]) Rimski Katolik, 1888, str. 29.

Narod je po njegovem mnenju abstraktna izmišljija, realni in resnični pa so samo poedinci: »Priznam sicer — toda le z žalostnim srcem — da so dandanes po Evropi v obče obveljali drugi nazori. Navdihneni od panteističnega idealizma Hegelovega so novodobni proroki narodnostno idejo obožali ter jo oklicali za najviše božanstvo. Slava in korist narodova ima biti najviši zakon in konec vsem težnjam. Brez vsakega ozira na naravno in zgodovinsko pravo se imajo narodi po jeziku združiti. Vsled tega so se v poslednjih časih stare legitimne države siloma rušile, mej njimi najčastitljivša, najpostavniša, namreč rimskih papežev cerkvena država. Vse v imenu narodnostnega malika!«[1]) S temi besedami je Mahnič prvi na Slovenskem, kjer je bilo dosedaj vso kulturo ustvarilo navdušenje za narodnost, proklamiral to idejo za — pogansko.

»Rimski Katolik« v prvem svojem polletju še ni vplival toliko na katoliško časopisje, da bi se bila motila tiha sloga. Mahničeve nauke so si zaenkrat osvajali samo semeniščniki in nekateri mladi kapelanje. Za novi spopad med »Slovencem« in »Narodom« je dal povod »Narod« sam. Dne 30. januarja se je po Ljubljani raznesla novica o nenadni cesarjevičevi smrti. »Narod« je dva dni zaporedoma javljal, da se za umrlim po vseh šolah zvoni in maše. Samo novi cesarjev tajni svetnik Missia tega ne pusti. »Da pa v Ljubljani ni tega vidnega znaka, opaža se vsestransko in čujejo se ostri komentari.« Ta »Narodova« pisava

[1]) Rimski Katolik, 1888, str. 61.

je imela posledico, da so se škofu pobila okna in se mu je počrnila palača. »Slovenec« je takoj pribil, da je to povzročilo »Narodovo« »ovaduštvo«, a je bil še vedno spravljiv, pišoč dne 8. februarja: »Bog daj, da bi se ob rakvi, na pragu smrti, pomirili duhovi.« Vendar je primerno osvetlil patriotično vnemo svojega žurnalističnega tovariša, spominjajoč ga, da ga je cesar predlanskim »pohvalil«, da so ga obsodili škofje, vsled česar so se v uredništvu volili nadzorniki, »da hlade in mirijo prevroče rodoljubje nekaterih sotrudnikov lista«. »Narod« je bil bojevit. Njegov podlistkar Železnikar je pisal: »Nikarte misliti, da bode četvorica mladih kapelanov celo v tacih zadevah imela prvo besedo in se smela protiviti patrijotičnemu sožalju vseh državljanov.« Levstika ste vničili, divje napadali Gregorčiča, Mahnič sedaj črni Gorazda, čigar vsaka posamezna pesem je več vredna nego vsi zvezki »Rim. Katolika« in še Mahnič po vrhu... »d o b r o, d a j e t a k o p r i š l o.« Ko je »Slovenec« nato sprejel vrženo rokavico, se je dr. Tavčar prestrašil in izkušal obrniti ost najnovejših dogodkov stran od cerkve in samo proti osebi škofa, ki je živel predolgo med Nemci. Pisal je: Z glasilom Kat. Tiskarne se je težko prepirati. Vse napade obrača na sv. cerkev. Vendar tudi mi z vso odločnostjo zavračamo vse židovsko-psevdo-liberalne eksperimente, s katerimi so se prejšnje vladne sisteme spuščale v boj proti katoliški cerkvi. A naš list ni namenjen duhovnikom, ampak posvetnim stanovom; zato smemo kritikovati celó tudi škofa. Missia je živel vse dni svojega življenja med

Nemci in ne pozna potreb našega narodnega razvoja tako kakor Pogačar, ki smo ga brezpogojno hvalili. Tudi je njegovo mišljenje drugačno. (Namigovanje na znano škofovo zvezo z Mahničem, katerega je hotel Missia spraviti v Ljubljano, da bi tu izdajal »Katolika«.) Škof napada nas s svojim vplivom, zato tudi mi ne zamolčimo, ako zagreši kakšno breztaktnost. »Kadar bi bila sv. cerkev v nevarnosti, takrat se bodemo z Vami ramo ob rami bojevali za njo.« Nespametno je govoriti o nepopravljivem razdoru. Duhovski in posvetni stan sta odkazana pri naših političnih borbah drug na drugega. Ne boste nas torej prisilili k prepiru v času, ko se bližajo volitve v deželni zbor.[1])

Ta Tavčarjeva spravljivost je pomirila »Slovenca«, ne pa mladih kapelanov Mahničevih, izmed katerih je začel zlasti trnovski kapelan Kalan agitacijo zoper liberalce z lece. Za njegovo nadaljnjo polemiko mu je odkazoval Žitnik v »Slovencu« mesto med inserati.

Takrat je »Narodova« stranka sprožila idejo, da bi se osnovalo v svrho politične organizacije »Slovensko društvo«. Na ustanovni shod dne 10. marca so prišli tudi klerikalci. V njih imenu je izjavil Žitnik, da so tudi oni pripravljeni sodelovati v društvu, ako se sprejme v § 2. vstavek »na katoliški podlagi«. To sta zahtevala tudi Povše in Kalan. Dr. Tavčar pravi, da politično društvo nima namena, baviti se z verskimi zadevami, vendar ne ugovarja vstavku; misli pa, da bi zadostovalo »na krščanski podlagi«. »Po-

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 38.

svetno razumništvo ima sicer vobče svobodnejše nazore, nego duhovščina, vendar bode vsem drago, ako bode tudi poslednja sodelovala in bode razmerno zastopana.« Vsaka stranka je imela svojo kandidatsko listo, ker se nista mogli zediniti, se je volitev odbora odložila na prihodnji zbor.

Na liberalni listi je bil tudi Kersnik, ki se je dal kandidirati po poprejšnjem dogovoru s Šukljetom. Ta mu je pisal dne 10. marca: »‚Slovensko društvo' se je osnovalo. Tako društvo samo na sebi smatram za dokaj potrebno, in sicer, dejal bi, s politično-pedagogičnega stališča. Seveda, opravičena je tudi opazka, da jednako društvo ne bode bog zna kako ugodno moglo uplivati na politično omiko naših ljudij, če ga vodijo one fantastične osebe, katerim se resen politik le smejati more. Toda usurpacija, da bode tako novorojeno društvo takoj se polastilo velike akcije deželno-zborskih volitev, ta usurpacija je naravnost smešna! Pravi namen društvu je očividno, neka medsebojna zavarovalnica postati za kandidate, kateri hrepené po mandatu, in za poslance, katerim se tla majajo pod nogami. Murnik je zraven, prvič ker brez njega si itak nobenega narodnega društva misliti ne moreš, potem pa, ker ga še vedno peče žaljena čestihlepnost. Mož ni bil postal deželni glavar, vsled tega sedaj pajdaštvo Hribar-Tavčarjevo! Tovariši dunajski so bili večinoma razljuteni po tej nenadni novici. Posebno hud je bil Poklukar, kateri je takoj pisal Murniku in Svetcu, naj ne služita kot slona našim radikalcem. Vsi smo jednih mislij, da če društvo kandidate

postavi, mi se zanj ne zmenimo. Sklical se bode o svojem času zopet naš narodni klub, pomnožen z nekojimi zaupnimi možmi, in ta bode poizvedoval po posameznih okrajih. Priznavam, aparat ni idealen, bolj je pa vender še, nego društvo, v kojem bode gospodovala jata ljubljanskih razgrajalcev . . . Kar se tiče moje kandidature, ne zmenim se ne za radikalce, niti za klerikalce. Če so pametni, pustili me bodo na miru. Skrb moja zadeva tvojo situacijo. Tu pa je po vsem očito, da ti zveza z radikalno stranko, oziroma s ‚Slov. društvom' zamore le škodovati. Oni so po polnem brez upliva med tvojimi volilci; kakor hitro se pa bližaš ‚Slov. Narodu' in njegovim patronom, takoj imajo tvoji klerikalci povod, napadati te in rovati proti tebi. Saj so zaslepljeni ‚Narodovci'! Radikalno krilo se po deželi držati ne more brez klerikalne podpore, in navzlic temu provocirali so sedaj čisto po nepotrebnem boj s škofom in duhovščino. Klerikalci se bodo, kakor poizvem po pismu, kojega je Žitnik bil pisal Klunu, udeležili shoda in društva, toda le radi tega, da nasprotniku terena ne prepuste, udali se jim pa nikakor ne bodo.«

Zaradi te neodločnosti, needinosti in vsestranske bojazni se je zaenkrat odgodila ustanovitev skupnega polit. društva.

Takrat se je vršil na Dunaju prvi katoliški shod, ki ga je zlasti dr. Mahnič navdušeno pozdravil s 4. številko svojega »Katolika«. Porabil ga je za naslednji napad na slovensko napredno časopisje: »Zavezati bi se morali vsi katoličani, da bodo

ali po katoliških listih ali po društvih ali po cerkvah kratkovidno ljudstvo v tem zmislu tudi podučevali, kažoč jim liberalno hidro v žurnalistiki in slovstvu, ter opominjajoč jih, da so pod g r e h o m dolžni opustiti branje takih listov. Ker pijavke našega liberalnega časništva životarijo edino le iz krvi katoliškega ljudstva, jih gotovo v enem letu vsaj polovica pocrkne, kaker brž se to ljudstvo jasno zave svojega katoliškega imena in poklica . . . Odvisno je tedaj edino od nas, da se jih enkrat za vselej odkrižamo in jim na vsa usta povemo, da hočemo biti katoličani ne le doma, ne le v cerkvi, a m p a k t u d i v p o l i t i k i, v š o l i, v s l o v s t v u: p o v s o d i n v s e l e j! . . . Ena sama odločna beseda, in srce jim vpade čez noč; jutri bodo na kolenih pred nami molili ‚vero'. Ker ko gre liberalcu za kruh, se kmalu spameti, liberalec se za vse svoje ‚prepričanje' in ‚ideje' še en dan ne bo postil!«[1])

»Narod« je te Mahničeve napade registriral, a zaenkrat ni odgovarjal nanje. Tudi katoliškemu shodu na Dunaju ni pripisoval v svoji kratkovidnosti »nobene važnosti« in zaradi tega ni obširno poročal o njem.[2]) Višile so se baš priprave za volitve v kranjski deželni zbor, in nihče se ni hotel preveč zameriti ljubljanskim klerikalcem. Dr. Tavčar in Ivan Hribar sta silila v deželni zbor. Volitve je vodil združeni narodni volilni odbor, kakor ga je nasvetoval Šuklje. »Slovenec« je zagrešil neprevidnost, da je v članku »Narodni

[1]) Rimski Katolik, I. str. 347.
[2]) Slov. Narod, 1889, štev. 226.

humbug« napadel narodne obrtnike, češ: Dandanes je vse narodno, zlasti trgovci, ki pod to znamko pogosto odirajo ljudi. Tako delajo tudi obrtniki. In advokat, ko se nekoliko ogreje na narodnem solncu, tudi dere narodne ljudi. Ne čudite se torej, če se ljudstvo zateka k poštenim nasprotnikom.[1]) Ta napad si je zlasti zapomnil in ga pozneje izrabil Ivan Hribar. Ker je »Slovenec« začel ponatiskovati Mahničeve članke iz »Katolika«, »Narod« vkljub bližajočim se volitvam ni mogel povsem molčati. Objavil je tri članke o »novem proroku«, v katerih je izvajal: Pijan svoje dozdevne učenosti in veljave Mahnič ne pusti nobenega pri miru. Delovalo se je pri nas mirno in plodonosno. Način delovanja je bil različen, kakor so različni stanovi, a smoter smo imeli eden. V podrejenih vprašanjih so bile razlike med nami, služba domovini je združevala vse. Pa prišel je Mahnič in izteknil med Slovenci katoliški liberalizem, ki ga je ustvarila bujna njegova domišljija. Gregorčiča je vničeval iz zavisti, ker mu ni privoščil zaslužene slave. »Greben mu je vzrastel, ko je našel moralno podporo pri nekem dostojanstveniku, kateri je slovensko narodnost proglasil za poganstvo, kateri pa njej na škodo propaguje ‚nepogansko nemščino v nekej čisto slovenskej pokrajini.«[2])

Duhovniki so tiščali v deželni zbor. Nekaj starejših je vzel volilni odbor med oficialne kandidate, med njimi n. pr. Žitnika v trebanjskem okraju in dekana Aleša v belokranjskih. V gorenjskih kmetiških

[1]) Slovenec, 1889, štev. 92.
[2]) Slov. Narod, 1889, štev. 127.

občinah sta kandidirala konservativca Klun in Detela. Na svojo roko so se potezali za mandate mladi Mahničevi kapelani, zlasti Andrej Kalan, ki je na Gorenjskem kandidiral proti Otonu Deteli, oziroma Klunu. Šli so v boj pod geslom verske šole. »Narod« je še 5. junija trdil, da si je Mladoslovence izmislil samo Mahnič, a sredi borbe, agitacije na shodih in lecah je končno vendar moral z barvo na dan in dne 18. junija priobčil značilen Slančev članek pod naslovom »Na razpotji«. Dolenjski advokat je v njem izvajal: Na Slovenskem sta doslej pri delu za narod skupaj hodila duhovnik in posvetnjak. Na Kranjskem, kjer slovenskemu življu ne preti več nevarnost, se to sedaj nehuje. Liberalec sem tak, da bi me dr. Mahnič brez vse formalne sodbe poslal na grmado — a kandidiram ne. Ko to pišem, mi je samo narod pred očmi. Izženi posvetnjaku njegovo vzgojo, če mu moreš. A v tej vzgoji ni mesta za ideje slovenskega fanatičnega konservatizma. Narod brez omikanega posvetnjaštva ne more obstajati. To pa se za ideje srednjega veka ne more vneti. Slovenci vendar nismo sami na svetu. Valovi duševnega gibanja vsega kulturnega sveta dosezajo tudi naše hribe. Tudi mi moramo biti deležni te svetske kulture, drugače izdihnemo svojo dušo na giljotini potujčenja. A s to kulturo se naši Mahniči ne bodo nikdar sprijaznili. Mahničeva sistema bi vrgla našega naroda razvoj nazaj v literaturo monsignora Jerana. Brez narodnega srednjega stanu ni rešitve našemu narodu. A ta stan ne bo nikdar strogo konservativen. Še tako genijalno organiziran konservatizem

ne bo ustavil razvitka človeštva. ‚Kaj pišeš, neslogo seješ!' . . . Pojdite, ako njih časopisje odkrito kaže svojo barvo, zakaj bi je mi ne? »Mari mislite, da naše duhovenstvo o nas misli, da smo mu glede njegovih idej, ki hočejo svet zaviti v njegovo konservativno obleko, odkritosrčni! Ne varajte se! Clara pacta, boni amici — to hočem.« S pametnimi duhovniki bomo tudi najhujši liberalci izhajali. Mahničevcem, tem zastopnikom največje borniranosti, pa moramo na prste udariti. Mirno stopajmo na mesta, ki se posvetnim domoljubom priboriti dajo. Potem pa dobimo stranke in boj med domačini? »Ta boj imamo že.«[1]) Te ideje je še podrobneje razvil isti pisec v »Narodu« z dne 24. junija v članku »Na katoliški podlagi«. — Olje v ta razdor, ki se je pripravljal, je vlila še podraška afera. Občina Podraga na Vipavskem se je bila namreč baš takrat zaradi prepira s šentvidsko župnijo odločila, da prestopi v pravoslavje. — Kandidat gorenjskih mest dr. Tavčar je priporočal v svojem kandidatskem govoru v Loki še skupno delovanje pod geslom borbe za narodnost, češ: narodnost se ima najprej braniti; ko odstopi Taaffe, se bodo Nemci igrali z nami kakor mačka z miško. Postaviti se moramo na stražo, da ne zmagajo Mahničeva brezdomovinska načela, sicer pa se ogibljimo prepirov s pametno narodno duhovščino.

Narodni volilni odbor se je zedinil glede kandidatov za vse okraje, samo za drugega kandidata ljubljanske okolice in mesta ne; tu je pustil volivcem pro-

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 139—141.

sto voljo. V ljubljanski okolici je namreč kandidiral poleg oficijalnega kandidata drja. Bleiweisa — Ivan Hribar. Njemu pa niso nasprotovali samo klerikalci, ampak tudi — Šuklje, ki je dne 10. aprila pisal Kersniku: »Dr. Ivan T. kaže se i pri tej priliki brezznačajneža primae classis. Po mojem prepričanji mu je le za mandat. Da ga dobi, pripravljen je, če treba, ves veliki teden po ljubljanskih farnih cerkvah s pušico in v mežnarski opravi pobirati. Izvoljen bo, ker ga bo duhovščina podpirala. Habeat sibi, v deželnem zboru nas baje ne bode pozobal, vsaj v meni našel bode jako opreznega in energičnega nasprotnika. Odločno sem proti pajdašu njegovemu, Ivanu Hribarju. Če treba, bodem v svojem časi tukaj na Dunaji sprožil bombo, toda le v tem slučaji, če so šanse njegove v ljubljanski okolici ali kje drugod ugodne. Veliko bolj mi ugaja, če mu volilci dadó brco, nego če se mu politična steza zapre potom višjega ukaza. Mislim, da sva jednega mnenja o tem političnem glumaču.«

Ivan Hribar je propadel v ljubljanski okolici, ž njim pa tudi oficialni kandidat dr. Bleiweis. Izvoljena sta bila Povše in kmet Vinko Ogorelec. Propadla dva kandidata so hoteli nekateri kandidirati v trgovski zbornici. A proti Hribarju je bil zlasti Šuklje, ki je imenoval Hribarja v nekem pismu na Kersnika »nezrelega fantasta«, iz lesa, iz kakršnega se rezljajo Šukljetu tako nepriljubljeni Mladočehi. Za ljubljansko mesto sta bila oficialna kandidata Grasselli in dr. Mosché. Prvi je zmagal; proti drugemu je nastopil Ivan Hribar, se naslonil na narodno obrtništvo in ž njega

pomočjo v ožji volitvi premagal Moscheta. Ta Hribarjeva zmaga v zvezi s takratnim splošnim vzrastom Mladočehov je »Slovenca« vznemirila. Pisal je dne 10. julija: »Tu je prodrla na dan duševna bolezen narodnega šovinizma, verskega indiferentizma, političnega in socijalnega materijalizma.« Dvanajst dobro izvežbanih agitatorjev je naklonilo v Ljubljani zmago bančnemu zastopniku; Mladočehi pa so prodrli zato, ker so kandidirali nekaj kmetov, ki »še sedeti ne bodo znali v zbornici«. »Pogum mladoslovenskih frazistov naraščа.« Hribarjeve izvežbane agitatorje je krstil »Slovenec« za omikane Samojede.

Prav tako kakor klerikalce je Hribarjeva zmaga bodla v oči Šukljeta. Prišel je s svojo bombo na dan. Dne 14. julija je objavil v praški »Politiki« članek, v katerem je izvajal: »Pri ljubljanski volitvi ni šlo za osebo gosp. Hribarja, ampak za kratko in jasno vprašanje: Ali naj bo slovenski narod tudi osrečen s frakcijo, kakršna je mladočeška? Zakaj gosp. Ivan Hribar s svojimi ekstravagancami glede notranje, s svojimi abstraktnimi, pretiranimi nazori glede vnanje politike, Ivan Hribar s svojo kljubovalnostjo in brezobzirnostjo, on ni drugega, nego prava podoba Mladočeha v slovenski luči. Ž njim pride živelj razpora v kranjski dež. zbor, seme je padlo v zemljo, samo vprašati se mora, ali bo vzrastlo v klasje.«

Ob istem času je bil spravil »Narod« neko Šukljetu jako neljubo afero v javnost. Šuklje je pripovedoval v privatni družbi Kersnika, drja. Slanca, drja. Samca na vrtu neke ljubljanske gostilne, da je ju-

stični minister Schönborn rekel njemu in dr. Ferjančiču: »Kaj hočeta, gospoda, saj Slovenci nimate niti jezika. Ravno na tem stolu je sedel gospod knezoškof ljubljanski, ko me je pred kratkim obiskal, in trdil z vso odločnostjo, da slovenskega jezika takorekoč ni, da se pri vas skoro na vsaki dve uri govori drugi jezik in da ljudstvo njegovih pridigarjev niti ne razume.«[1]) Pri »Slovencu« je bil ogenj v strehi. Žitnik je šel vprašat škofa. Ta je te besede tajil in rekel, da je govoril za Slovence, ne proti njim. Prišla je vrsta na Šukljeta, da javno nastopi zoper škofa. A mož se javno ni hotel zameriti klerikalcem; dasiravno je skrivaj hotel oslabiti njih rastočo agitacijo. Pisal je namreč Kersniku dne 17. julija: »Storil sem to namenoma, da ojačim svojim somišljenikom volilno borbo proti skrajnemu klerikalstvu, kateremu so tajni voditelj naša ljubljanska prevzvišenost. Poročilo ‚Slovenskega Naroda' pa obsega mnogo več nego sem jaz bil vam pravil, obsega tudi nekaj detaila, znanega le meni in Ferjančiču, ter je — v kolikor se tiče pismene slovenščine in nemških odlokov — popolnoma neistinito. Da so tako kratkovidni in bedasti na Turjaškem trgu! Ko sem včeraj zjutraj si ogledal dunajske liste ter videl, kako si Izrael dunajski okoristi z ‚Narodovo' nespretnostjo, takoj sem se usedel, v jednem tiru napisal uvodni članek za ‚Politik', v njem razdrapal naš ‚Narod' ter povedal toliko o stvari, kolikor sem sploh s prvega početka bil namenil javnosti.« V »Politiki« je vzdrževal Šuklje samo naslednjo trditev: »Minister

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 160.

je rekel, da se slovenska narečja zelo ločijo, in se je skliceval na knezoškofa ljubljanskega, češ, da po izreku tega, v marsikaterih krajih ljudstvo pridigarja ne ume.« »Narod« pa je afero izrabljal še dalje proti klerikalcem in dne 19. julija priobčil celó privatno Šukljetovo, uredniku Železnikarju pisano pismo: »Nič nemam proti temu, da slovensko občinstvo izvé, kak goreč prijatelj je naši narodnosti g. knezoškof. Ali na tem mi je, da se napačne verzije ne širijo. Tudi glede trenotja sodim, da ni bil srečno izbran.« Da je njegova oseba kot informatorja prišla v javnost, ni bilo Šukljetu neljubo samo zaradi klerikalcev, ampak tudi zaradi vlade; zakaj pisal je dne 24. julija Kersniku: »O moji lojalnosti se nikjer ne sme dvojiti.« Posebno ga je tudi jezilo, da je »Narod« objavil njegovo privatno pismo. V svoji jezi na »Narod« je že pričel misliti, da bi zopet oživotvoril svojo zmerno-narodno, vladno stranko in ji ustanovil poseben organ. Pisal je Kersniku dne 17. julija: »Jezim se sicer, da od tebe ni dobiti nobenega odgovora. Mari ne znaš, kak boj nas čaka? Da je sedaj treba stroge organizacije, premišljenega bojnega črteža, vzgledne taktike?! Prvo vprašanje bode, kaj početi s Hribarjem, kaj početi s stranko njegovo, oziroma z njegovimi pristaši v deželnem zboru? Ali ne bi bilo mogoče, klin zabiti med nje ter izolirati g. Ivana? Drugo vprašanje, kaj početi brez lista? ‚Narod', dokler je v sedanji oblasti, je odločen naš protivnik, ‚Slovenca' niti Klun ne more več podpirati, brez lastnega organa pa je dandanes izgubljena vsaka stranka! Ne bi bilo mogoče, Gorupa pritegniti na našo

stran, ali je preveč zvezan z radikalci? —« Kersnik je Šukljeta miril in ga hotel spraviti z radikalci za skupen boj s klerikalci. Šuklje mu je odgovoril v gori omenjenem drugem pismu: »Ti praviš ‚previdnost' in grajaš mojo Hribarjado — a jaz velim: b o j ! in hrepenim po njem! Žal mi bode, če te pogrešam poleg sebe v bojni vihri.« Še 29. julija se Šuklje ni bil pomiril. Pisal je Kersniku, ko »Narod« ni hotel prinesti njegovega preobširnega popravka: »Prevrat je neizogiben, sicer nam ljubljanska korupcija preplavi in okuži ves narod. Tudi to vprašanje je fundamentalne važnosti, kaj je početi s časnikarstvom in odkod dobiti glasilo... Na Kranjskem pripravljajo se odnošaji, po vsem podobni oni žalostni situaciji na Češkem. Če roke križem držimo, utabori se med našim ljudstvom ona gnjusna ohlokracija ljubljanska, sistem narodnih terroristov, in potem je prekasno, upirati se tej moralni epidemiji. Eden mora naprej v tem potrebnem boji, mogoče da se s tem uniči, da ga zalijejo blatni tokovi, — pustite torej mene prvega v ogenj, saj sem ga vajen.«

Do tega boja ni prišlo. Šuklje je o počitnicah bival pri Kersniku, s katerim sta se najbrž dogovorila, da bi bilo boljše nastopiti proti Mahničevemu nego proti Hribarjevemu terorju. V tem duhu je tudi govoril Šuklje na svojem volilnem shodu v Novem mestu dne 3. septembra: »Jaz sem po svojem mišljenji in po svoji preteklosti naprednjak. Pa čim bolj proučevam razvoj človeštva, tem bolj uvidevam, kako potrebno je ljudstvu krepko versko prepričanje. [Čisto liberalno:

njemu ne sicer, ampak ljudstvu!!] Zato sem z duhovniki-soborilci, ne pa s fanatiki, ki zaničujejo vso posvetno kulturo. V šolo mora več prememb v narodnem oziru, a konkordatni časi se ne povrnejo več.« Tudi dr. Slanc, ki je bil »Narodu« izdal one Šukljetove besede o škofu, je bil sedaj ž njim edin in je na istem shodu izvajal v njegovem duhu: Liberalec sem in gospod profesor je tudi; oba znava, da smo Slovenci premajhni, da bi stranke med domoljubi delali... Samo da mi posvetnjaki tal ne izgubimo... Mlajšim duhovnikom v novejšem času srce prehudo po samovladi, po nadvladi nad posvetnjaci tolče.[1])

Dne 10. oktobra se je otvoril kranjski deželni zbor, in nasledki Šukljetove jeze na radikalce so postali očiti. Zvezal se je z duhovniki stare garde in z Nemci proti njim. Ta večina je dne 15. oktobra sprejela Klunov predlog, da se Hribarjeva izvolitev izroči posebnemu odseku, kateremu je predsedoval Janko Kersnik. Vendar se je volitev pozneje odobrila. A nova nemško-klerikalno-vladna večina je obstojala. Glasovala je za oftalmološki oddelek Nemca drja. Bocka v deželni bolnišnici. Šuklje in Klun sta držala v gostilni pri Virantu kmetiške poslance skupaj pri večerjah, pri obedih pa sta stiskala roko baronu Žveglju v kolodvorski restavraciji. »Narod« je pisal, da je Šuklje kakor ženske, ki so veliko ljubile in grešile in postale na stara leta trcijalke.[2]) — A to zasedenje deželnega zbora še ni prineslo razdora med napredno in kon-

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 204. in 205.
[2]) Slov. Narod, 1889, štev. 271.

servativno stranko, ampak — čisto nepričakovano! — spravo; pač nič drugega, nego pomirjenje pred viharjem. Dne 3. decembra sta objavila namreč »Narod« in »Slovenec« enako se glasečo »Izjavo« vseh kranjskih deželnih poslancev. V tem dokumentu se je čitalo: Ker so se ob volitvah in med zasedanjem pokazala nasprotstva, ki so že kazala škodljive posledice, smo se zedinili, da se bomo složno po geslu: »vse za vero, dom, cesarja!« potezali za narodne pravice, zlasti narodno ravnopravnost. — Krstni dan tega mrtvorojenega deteta je bil 23. november 1889.

Povod, da se je ta nezakonski otrok čimprej spravil s sveta, je dal zopet dr. Mahnič. On je bil namreč med tem časom dobil za širjenje in razvijanje svojih mednarodno-klerikalnih nazorov novo tribuno. Dr. Tonkli mu je bil poveril uredništvo »Soče«. In dr. Mahnič je takoj po nastopu uredništva pisal v tem listu, »da je liberalizem mej Slovence zanesel — panslavizem, liberalizem, kateremu je narodnost bogstvo in kateri nas i Avstriji i samim sebi izneverja in odtujuje«. Še bolj pa je prišel s svojo barvo na dan dne 10. januarja 1890, ko je v svojem listu pisal, da bi morala vlada povsod, kjer bivata dve narodnosti, zabraniti vsako preosstentativno narodno slavnost, razpustiti vsa društva, katerih znak je narodna pretiranost, naj se imenujejo kakorkoli. Zlasti je nastopil proti »Sokolu«. »Taka društva gojijo navadno ideje absolutne narodnosti, ideje veleizdajalske«. Te Mahničeve besede so obsodili vsi slovenski listi. Čitalnice so izključevale »Sočo«,

in ni trajalo dolgo, pa je moral Mahnič odložiti uredništvo. Levec je prorokoval dobro, ko je dne 31. decembra 1889 pisal Kersniku, da ga »veseli, da se je ta fanatični pop upregel v politiko, katera mu bode najbrž več škodovala, nego bi mu mogle vse naše filipike«. Zlasti efektno je zavrnil Mahniča dr. Tavčar v »Narodu«: »Mi se s prismodarijami, katere kuha goriški rimski katolik, nesmo radi nikdar pečali... Mi nočemo katoliški cerkvi kratiti najmanjše pravice. Ali ravno tako občutni smo glede svoje narodnosti. Naš list je od nekdaj zastopal načelo, da mora biti slovenska narodnost fanatična, in če hoče dr. Mahnič, absolutna... Dr. Mahnič ni več posamezna oseba, ki je nekdaj s svojimi kozolci razveseljevala nas Slovence s humorističnim berilom. Okrog moža se je nabrala nekaka stranka, obstoječa večinoma iz mlajših duhovnikov... Kdor hoče razširjati mlačnost glede narodnosti med nami, tega moramo zatreti kakor gada. In če tak prerok nosi duhovsko obleko ali pa še celo purpur prelata, to nič ne de... S tako stranko ni nikacega kompromisa... Če pride v vašo sredo, ki bi vam hvalil to stranko, vrzite ga skozi vrata, in če so tik vrat še stopnjice, vrzite ga tudi po stopnjicah navzdol, da ga nikdar več nazaj ne bode.«[1])

Urednik »Slovenca« Ignacij Žitnik je v celi seriji člankov, naslovljenih »Več luči«, sicer tudi rahlo obsodil drja. Mahniča besede, a se odločno zavzel za klerikalno stranko, katere samostojno organiziranje je baš v tej polemiki prišlo na dan. Tisti duhovniki

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 99.

Mahničevi, o katerih je dr. Tavčar gori namigaval, so bili namreč ravno ta dan, ko je izšel Tavčarjev članek, ustanovili »Katoliško politično društvo«. Zgodovina njegovega snovanja je bila naslednja:

Ko se »Slovensko politično društvo« v prejšnjem letu ni moglo osnovati zaradi nesoglasja, kdo naj pride v odbor, se je vsa stvar položila ad acta. A že med jesenskim zasedanjem deželnega zbora — pripoveduje Žitnik v pismu na drja. Tavčarja z dne 12. decembra 1889 — je kaplan Kalan še enkrat prepisal pravila s »krščansko« podlago, koncedirano od Tavčarja, in jih predložil vladi v potrdilo. Potem jih je prinesel k Žitniku in mu rekel: Pojdi k drju. Tavčarju, da on prevzame predsedništvo društva!! Na ta naiven način je hotel Kalan glavo liberalizma vkleniti v klerikalizem. A dr. Tavčar ni šel na limanice. — Društvo je takoj pokazalo, katere struje dete je. Dne 24. januarja je »Slovenec« priznal, da je njega ustanoviteljem dal pobudo društveni odsek dunajskega katoliškega shoda. Zakaj se je lanski naslov »Slovensko društvo« izpremenil v »Katoliško politično društvo«, pa je »Slovenec« razodel dne 8. februarja, češ, »od tedaj so se pri nas, žal, zelo neugodno spremenile razmere, bistveno jih je predrugačila podraška afera, in kader je v deželi v nevarnosti vera katoliška, tedaj treba barvo pokazati katolikom«.[1]) Društvu je sestavil poslovni red odvetniški kandidat pri drju. Papežu — dr. Ivan Šusteršič, ki je razvil v tem društvu živahno delovanje. Seja se je vršila za sejo, kot

[1]) Slovenec, 1890, štev. 32.

govorniki so nastopali zlasti tajnik Kalan, Žitnik in dr. Šusteršič, poslanci Povše, Klun in Detela. Dne 9. marca je priredilo društvo že prvi svoj shod, na katerem se je sklenila peticija za versko šolo.

Tako se je prerezal prt med javnim klerikalizmom in prikritim liberalizmom slovenskega javnega življenja.

Organizacija samostojne klerikalne[1]) stranke je povzročila, da sta se zbližala ona dva moža, katerih medsebojni spor je — po gori navedenem pravilnem mnenju drja. Slanca — najbolj škodoval razvitku napredne misli in najbolj pospeševal rast klerikalnih nazorov v osemdesetih letih na Slovenskem — dr. Tavčar in Fran Šuklje. Dne 20. februarja 1890 je pisal poslednji Kersniku: »S Tavčarjem sva obedovala na kolodvoru. Saj itak znaš bržkone, da je dan preje postal srečen oče. Dobro sva se imela, v intenzivnem razgovoru spraznila tri bouteiljke šampanjca, približala se osebno in — mož postal je mirnejši — tudi politično. Skoro ni bilo razlike med nama, tako zmerne nazore je razvijal.«

Praznujoč Veliko noč, je moral »Narod« že priznati, da je ločitev duhov na Slovenskem izvršena

[1]) Stranka sama se je imenovala konservativno. Dne 14. aprila je pisal „Slovenec", prvič, priznavajoč stranko kot tako: „Na bojni klic Narodov odgovarjamo, da ne poznamo ne v mestu ne na deželi klerikalne stranke, temveč konservativno-narodno, ki se poraja vsled brezobzirnosti radikalne stranke v vseh slojih prebivalstva ter narašča v mogočno falango, s katero morajo gospodje že sedaj računati. Boj je napovedan, konservativna stranka ga tudi sprejme, če že ni drugače.

stvar in da so klerikalci liberalce v organizaciji prehiteli. Dne 5. aprila je izvajal: Že med zasedanjem zadnjega deželnega zbora je bilo polno intrig in iskanja zaveznikov. In od takrat gre to dalje navzlic vsem kompromisom in spravam. Prispeli smo tako daleč, da se pod klicem: vera je v nevarnosti! že po organizaciji loči kranjsko prebivalstvo v dva taborja. Ena organizacija se je že pričela, zaradi nje se utegne pričeti sedaj še druga z naše strani. — Vkljub temu je »Narod« še veroval v slogo. Nadomestne volitve v mestni svet ljubljanski pa so mu to vero korenito podrle. Klerikalci, med katerimi sta zlasti dr. Šusteršič in meščan Regali razvila živahno agitacijo, so postavili svoje kandidate. Dne 14. aprila je volil tretji razred, ki so ga bili liberalci prepustili obrtnikom z agitacijo vred. Toda agitacija z napredno stranko sočuvstvujočih obrtnikov ni bila posebno močna, manjkalo ji je organizacijske podlage. »Narod« je že na dan volitve slutil — poraz. Pisal je: Sloga je minila. Seme krivega proroka v Gorici gre osobito na ljubljanskih tleh v klasje. Danes »se bije boj mej napredkom in nazadnjaštvom, mej lučjo in temoto«. Današnji boj nas bo vzdramil iz naše brezskrbnosti in mlačnosti, da »bodemo tako v delo vzeli zanemarjeno organizacijo svojo in uživotvorili svoje potrebno politiško društvo . . . Tesneje bodemo sklenili svoje vrste in z vso energijo bíli boj, ki so nam ga klerikalni fanatiki usilili . . . Klerikalna stranka prerezala je prt mej seboj in mej nami.«[1])

[1]) Slov. Narod, 1890, štev. 84.

V tretjem razredu so res zmagali klerikalci. To je vzdramilo liberalce, da so razvili v drugem in prvem razredu živahnejšo agitacijo in porazili nasprotnike. Dr. Tavčar je pisal dne 17. aprila v »Narodu«: Že je grozil prvi korporal katoliškega političnega društva, slavnoznani dr. Šusteršič, nas s svojim zaničevanjem zadušiti, in vse je pričakovalo, da se bode ta ponižni mladenič v kratkem na gorečem vozu živ odpeljal v nebesa . . . Klerikalci so hoteli napraviti v mestnem zastopu svoj klub na načelih, katera hočemo vedno pobijati, naj jih proglaša dr. Mahnič ali pa škof Ljubljanski. Naše meščanstvo pa je pokazalo, da tu ne gre samo za prazne šale našega famoznega antiterorista dr. Šusteršiča, ampak za resen naskok strogo klerikalne stranke goriškega asceta.

Po volitvah se je še dolgo čulo po listih obstreljevanje. »Slovenec« je pisal 6. maja, da je razpor povzročil lani Ivan Hribar, ki je s silo prodrl v deželni zbor. V istem listu je Žitnik napadel Levca in »Ljublj. Zvon«, ker je v tem listu poročal Simon Rutar o Majaronovem govoru na čast Davorinu Trstenjaku v čitalnici, češ, da je bil Trstenjak liberalen duhovnik. V novoizišlem drugem zvezku »Rimskega Katolika« je dr. Mahnič padel po Aškerčevih »Baladah in romancah«, in ko je dne 11. maja v »Kat. pol. društvu« poizkušal duhovnik Koblar govoriti za slogo, mu je dr. Šusteršič kratkomalo odgovoril, da je »v sedanjih razmerah tako nasprotje neizogibno«.[1])

[1]) Slovenec, 1890, štev. 108.

A le jako počasi je prihajalo to preverjenje do veljave. Dne 3. maja je pisal v »Narodu« dr. Tavčar: Ljudje se pritožujejo zaradi razpora. Mi smo v resnici konservativni. A Mahničevi pristaši so proglasili za liberalce vse posvetnjake, ki ne trobijo v njih rog. Ves prepir izvira odtod, da hoče mlajša duhovščina, učenka goriškega zelota, pograbiti vodstvo v politiki in preustrojiti célo naše slovstvo. Ko smo v jeseni sklepali premirje, smo se zatajili v marsičem, ker smo menili, da se tako izpodnesejo tla Mahničevi stranki. Še celó političnega društva, za našo organizacijo prepotrebnega, nismo ustanovili, da bi ne razdražili duhov. A tihotapsko so ga ustanovili oni in izdolbli mogočno luknjo v kompromis. Ko so imeli društvo, mi pa ne, so nas prehapili v III. razredu in nam hoteli celo v I. vsiliti Kalana. Najboljši sad volitev bo, da bomo ustanovili tudi mi politično društvo. — Ob istem času je neki ljubljanski dopisnik »Obzora« z napredne strani priznal neizogibnost ločitve duhov in se javno proglasil za liberalca. Izvajal je med drugim: Boj ni vedno poguben, ampak tudi spasitelu. Vsi smo bili konservativci, a strastni klerikalci so nas začeli grditi, pehati od sebe in nazivati liberalce, dokler se nismo poprijeli s ponosom tega naziva. Naš liberalizem je borba za narodno stvar, delo za občni napredek. V tej liberalni stranki so udeleženi tudi nekateri boljši duhovniki. Ostala duhovščina je proglasila narodnost za poganstvo, boj za jezik — kot pretiranost. »Rimski Katolik« je bil ustanovljen — kar je javna tajnost — na prigovarjanje ljubljanskega škofa.

Ta list vničuje in grdi naše najboljše pisatelje in rodoljube.

A kakšen liberalizem v kulturnem oziru je še bil ta pokret, ki se je prvič po Stritarjevih »Dunajskih sonetih« upal pod pravim svojim imenom na plan, kaže odgovor drja. Romiha »Rimskemu Katoliku«: »Jaz trdim, da nam je stališče krščansko, in ravno ker nam je krščansko, nam je tudi liberalno. Liberalizem namreč ne nasprotuje krščanstvu, pomeni darežljiv, radodaren, dobrotljiv, brez predsodkov.«[1]) Tako so se možje lovili za besedami, boječ se še vedno odkritega boja dveh večnih svetovnih principov . . . Odločno in brez okolišev si je upala na dan s svojimi naprednimi nazori samo najmlajša slovenska stranka — socialnodemokratična. »Delavski list«, ki je začel v početku oktobra 1890 izhajati v Trstu, ker v Ljubljani ni dobil strehe, je pisal takoj v prvi številki za brezkonfesionalno šolo in odpravo krščanskega nauka iž nje. Kako je bil »Slovenec« malo vajen na tako odkritosrčno moderno kulturno izpoved, je pokazal z besedami: »Gospodje, ste li pomislili, kaj ste napisali? Tako daleč pa še nismo!«[2])

Tudi liberalna mestna občina ljubljanska je baš takrat ustanavljala šolo, namreč višjedekliško, za katero je bil Gorup l. 1888. kupil stavbišče za okroglih 240.000 kron. Liberalni deželni poslanci so se bili že na tihem pogovorili s klerikalci, da bo v svrho vzdrževanja te šole prispevala dežela z letnimi 8000 kro-

[1]) Slov. Narod, 1890, štev. 214.
[2]) Slovenec, 1890, štev. 263.

nami. Naenkrat pa je začel dr. Šusteršič v »Kat. pol. društvu« agitacijo zoper mestno in za uršulinsko višjedekliško šolo. V dolgem govoru je pojasnjeval, da imajo katoliki finančne, pedagoške in narodne pomisleke zoper Gorupovo šolo. Emfatično je klical: »Nakana nasprotnikov je atentat na javno premoženje, atentat na verski čut slovenskega naroda.«[1]) Vse zastonj je bilo, da mu je »Narod« dne 5. novembra zatrjeval: »Mi hočemo, da se naša dekleta versko vzgojujejo, a nečemo, da bi bila vzgoja jednostranska, zatorej hočemo, da naj bo vzgoja tudi narodna.« Pri glasovanju v deželnem zboru so klerikalci z Nemci odklonili podporo, nakar je dr. Tavčar zagrozil, da če gospodje ne bodo držali dane besede, »morala se bo osnovati narodna stranka, ki bo odločno v nasprotji z drugo«.[2])

Leto 1891. je končno prineslo samostojno organizacijo napredne stranke tudi javnosti nasproti.

[1]) Slovenec, 1890, štev. 251. — V tem oziru je postopal dr. Šusteršič čisto po intencijah svojega vzornika drja. Mahniča. Ta je namreč v 1. letniku svojega „Katolika" smešil višje izobraževališče za ženske in ob tej priliki pisal o ženskah: „Jaz — da se prav odkrito spovem — jim nisem bil nikdar preveč naklonjen. Ne vem zakaj. Quod natura non dedit . . . Ali kaj sem hotel reči?! Ne, ne bojim se, tudi če mi oči izkljujejo, povem odkrito in brez ovinkov: kar se tiče žensk, je bilo vedno in vselej moje trdno prepričanje, da bi se jim jeziki vsaj za tretji del prirezali in bi jih vse doma pozaprli mej štiri zidove in jim glavo vklenili v natvezavnico, da bi se ne mogla nobena dvanajst mesecev ozreti ne na levo ne na desno." (Rimski Katolik, 1889, str. 403.)

[2]) Slovenec, 1890, štev. 273.

Dr. Tavčar je začel v »Zvonu« persiflirati Mahničeve nazore v famozni povesti »4000«. Obenem je »Narod« dne 26. januarja javil, da se bo osnovalo politično »Slovensko društvo«. A tudi to društvo se je še balo odkritega boja s klerikalci: »Tuja je društvu vsaka nakana konkurence v lastnem taboru in ono radovoljno priznava opravičenost vsake druge združitve, ako po drugih potih doseza iste smotre.« Društvo se je ustanovilo dne 2. februarja in priredilo dne 15. i. m. svoj prvi shod, na katerem je dr. Tavčar že nekoliko odločneje razkril namene zapoznele napredne organizacije: »O potrebi našega društva ne bodem govoril. Vam vsem je znano, kako je neki kriv prorok v Gorici skušal s svojimi krivimi nauki podjarmiti naše leposlovno slovstvo. In znano Vam je tudi, da hočejo z jednakimi nauki preustrojiti tudi naše politično življenje. Nastal je odpor v slovstvu, nastal je odpor tudi na političnem polji. Sad takega odpora je tudi naše društvo, in glavni namen mu je zapreči, da ne bi se pod krinko hinavstva v naše politično življenje upeljali pretirani nazori, ki so Bogu in ljudem neljubi.« Za nove državnozborske volitve je izdalo »Kat. pol. društvo« parolo, da se ima vsak kandidat izreči za versko šolo, kakor jo bodo škofje določili. Temu nasproti je izjavil dr. Tavčar: S tem vodilom se naše društvo ne more zediniti. Škofom gre vĕljava na cerkvenem polju. Versko šolo že imamo. Zato bomo branili mi rajši nezavisnost učiteljstva.[1])

[1]) Slov. Narod, 1891, štev. 37.

Zanimivo je bilo, da za novo politično društvo socialno vprašanje še ni eksistiralo. Edini krojač M. Kunc je izrekel na prvem shodu rahlo željo, da bi se v programu omenilo tudi to vprašanje. Odgovoril mu je dr. Tavčar, da pozdravlja Kunčev nasvet in želi, da bi na prihodnjem shodu kedo (!) nastopil in razvil program obrtnikov. Taki sociologi so bili ustanovitelji nove stranke! Sicer je »Narod« par mesecev pozneje tudi o tem vprašanju izpregovoril nekaj značilnih besed. Govoreč o krščanskem socializmu, je dejal, da ta pokret ni nič druzega nego žleb, po katerem bi radi klerikalci napeljali vodo na svoj mlin. Noben resen človek se za krščanski socializem ne zmeni. Socialnega vprašanja rešitve mi Slovenci ne bomo pospešili, ker smo premajhen narod. Borili se bomo za zahteve delavcev, a zoper brezdomovinski socializem. Istotako se pa tudi za krščanski socializem »ne moremo ogreti, ker je podlaga brezdomovinskega klerikalizma, katerega bomo pobijali z vsemi sredstvi«.[1]) Medtem ko je torej »Narod« uvidel, da so si klerikalci popolnili program času primerno in moderno, pa sam čisto nič ni čutil, da bi morala tudi mlada napredna organizacija zavzeti stališče nasproti socialnemu vprašanju.

Minima non curat praetor. Saj stranka doslej niti imena ni imela, kako bi imela socialni program! Na tretjem shodu »Slovenskega društva« dne 4. junija se je šele iskalo ime. Na tem shodu je vstal dr. Tavčar in izpregovoril nekaj besed doslej neznanega odkritosrčnega priznanja: »Tukaj delujeta dve stranki, prva

[1]) Slov. Narod, 1891, štev. 81.

se sklicuje na staro konservativno firmo, druga je pa dosedaj več ali manj živela ob kompromisih, ter se s svojim imenom do dandanes še ni upala na dan, s čemur pa ni ničesar druzega dosegla, nego to, da sta pogum in grebén tem bolj zrasla nasprotni stranki. Po mnenji vsacega pametnega politika naj poneha v prihodnje ta polovičnost, in odkrito pripoznajmo, da sta mej kranjskimi Slovenci v resnici dve stranki... Strogo klerikalna stranka je v svojem jedru sovražna vsaki narodnosti, v svojih zadnjih konsekvencah brezdomovinska... Stranka, stoječa za našim društvom, naj se imenuje n a r o d n o - n a p r e d n o.«[1])

»Slovenec« je na »brezdomovinstvo« odgovoril s tem, da je nazval novo organizacijo »stranko grobokopov slov. naroda«, ker je zavrgla stari program; izsilil bi bil iz nove stranke samo še rad, da je protikatoliška, ker se je ustanovila zoper izrecno katoliško stranko. A liberalci so se vedno ponašali s svojim katoliškim prepričanjem.[2]) Ločitev duhov je še nadalje vneto pospeševal škof Missia, ki je poklanjajoči se duhovščini govoril besede, da je njegov namen, »vsestransko pospeševati blagor katoliške cerkve in s tem srečo in blagor ljudstva, med katerim živi... V tem oziru je treba odločnosti, treba tudi odločnega delovanja. Popolnoma napačno je misliti: Jaz se nečem pridružiti

[1]) Slov. Narod, 1891, štev. 125.

[2]) Dne 9. marca je pisal dr. Triller v „Narodu“: „Kdor ve le za jeden slučaj, da bi bili mi vedoma skušali rušiti v narodu verski čut, ta naj vrže prvi kamen v nas. Nazaj tedaj, dokler je čas! In ako ne, skušali bodemo v narodu ohraniti vero v bodočnost tudi brez vas in zoper vas.“

nobeni stranki, ampak hoditi svojo srednjo pot... Kdor ni z menoj, je zoper mene.«[1])

V aprilskem zasedanju leta 1892. je končno in definitivno razpadel narodni klub v kranjskem deželnem zboru. Klerikalci so pod Klunom, oziroma Detelo osnovali svojo skupino, liberalci pod Bleiweisom svojo. Poseben klubič je tvoril Šuklje s svojima prijateljema Kersnikom in Višnikarjem. Večino so odločevali Nemci, s katerimi sta oba večja slovenska kluba iskala stikov. Dne 17. julija je imel dr. Tavčar v Kranju svoj volilni shod. Poročajoč o odcepljeni klerikalni stranki, je rekel, da tej stranki ne pripisuje posebne važnosti: »Sedaj je v modi, čez nekaj let bo pa ravno tako zginila, kakor zgine vse tisto, kar je nepotrebno.«[2])

Kako zelo se je motil in kako je podcenjeval svoje nasprotnike, so mu pokazali že bližnji naslednji dnevi. Slovenski klerikalizem se je bil že tako organiziral, da je v zadnjih dneh avgusta 1892 uprizoril mogočno revijo svojih čet — prvi slovenski katoliški shod, ki mu je dal silno podlago. Resolucije katoliškega shoda so zahtevale katoliške javne šole v materinem jeziku, poudarjajoč potrebo praktičnega poduka, terjale ustanovitev privatnega katoliškega učiteljišča, svobodne katoliške gimnazije z internatom in slovenskim učnim jezikom, govorile za dijaške duhovne vaje in snovanje Marijinih družeb, se izrekale za solnograško katoliško univerzo in sve-

[1]) Slovenec, 1891, štev. 166.
[2]) Slov. Narod, 1892, štev. 164.

tovale, da se ustanove na Dunaju in v Gradcu katol. akademična društva. Tudi ustanovitev znanstvene družbe po vzgledu dunajske »Leonine« se je sklenila. — Največ viharja je vzdignilo zborovanje v šolskem odseku, v katerega se je bil priglasil tudi Luka Svetec, da bi v njem zastopal Ciril-Metodovo družbo, a so ga odklonili. Hudo kri je napravilo v tem odseku že to, da je Kržič — baje na škofovo željo — formalno odsvetoval resolucijo, v kateri bi se »protestiralo« proti sestavi koroških ljudskih šol. Naposled je dr. Pavlica naravnost napadel Ciril-Metodovo družbo, češ, da so škofje zoper njo, ker se je na nekaterih njenih veselicah plesalo. Družbo je branil Koblar ob vseobčem roganju. Med burnim pritrjevanjem je končno povedal dr. Šusteršič vzrok, češ, da je vodstvo Ciril-Metodove družbe v rokah slovenskega liberalstva. Priznal je, da je shod odklonil Svetca, ker je ta rekel, vprašan o verski šoli: »Vera pri meni ni na dnevnem redu. Tek zgodovine je tak, da se klanja narodnosti.«

Že katoliški shod je dal drju. Šusteršiču v političnem oziru velikansko samozavest. V odseku za katoliško organizacijo je prorokoval ta prihodnji klerikalni voditelj: »Pri bodočih volitvah, tako upamo, zmagala bode katoliška stranka.« To svoje prorokovanje in podoben poziv je potem po shodu ponavljal na kmetiških zborovanjih v Dobu, Šmarji in drugod.

V očigled te klerikalne organizacije in agitacije so uvideli tudi liberalci, da ne morejo in ne smejo držati križem rok. Dne 27. septembra je začel »Narod« priporočati razdelitev narodnega dela: Prišli so v

deželo kritični časi. Treba je narodni stranki zlasti na Kranjskem tesnejše organizacije. Temelj je bil položen z ustanovitvijo »Slovenskega društva«. Sedaj bi bilo treba še po deželi osnovati iz zanesljivih mož lokalne odbore in tako razdeliti delo.

Govorilo se je o tem, da bi se priredil v Ljubljani shod, ki bi organiziral napredne bojne vrste. Vabili so se že različni vplivni možje na ta shod, kakor razvidimo iz zanimivega Šukljetovega pisma Kersniku z dne 6. oktobra 1892: »Jaz ne morem priti v Ljubljano na razgovor, prav dobro bi pa bilo, ako se ti udeležiš posvetovanja. Saj je naša trojica itak tako zverižena, da skoraj zadostuje jednega samega izmed nas, kateri potem govori imenom naše skupine. Sicer pa ne morem zamolčati, da imam načelne pomisleke baš proti razgovoru ob taki priliki. Bojim se, da pride preveč raznih elementov skup z vseh stranij, da se bo preveč deklamovalo in razgrajalo, da se sproži ves konglomerat najsitnejših političnih vprašanj ter da vsled tega posvetovanje ne bo imelo zaželjenega uspeha. Naravnost rečem, baš ta bojazen me odvrača od shoda. Nečem si prejudicirati, nečem kompromitovati našega političnega ugleda. Če smo vsi skupaj, ne moremo odtegniti se dotičnim definitivnim ukrepom, če si pa za sedaj sam na shodu izmed naše skupine, lehko postopaš dilatorično, ako se ti vidi umestno, lehko vzameš stvari ‚ad referendum' itd., z jedno besedo, preprečiš lehko nepremišljene ukrepe, s katerimi se ne bi mogli strinjati. Podstava celi akciji se mi vidi, da jo omejimo na Kranjsko. Le iz kranjskih

razmer se dá presojati ter le z ozirom na kranjske razmere se dá urediti sedanji naš položaj. Drži se tega načela ter odklanjaj vsak poskus komplifikovati celo aktuelno vprašanje s tem, da se na pr. pritegnejo žalostne isterske homatije. Kaj ukreniti proti kranjskemu klerikalstvu? — to preudarjati in dotično ukreniti, naloga bodi shodu. Kedor dalje sega, bo štreno zamotal in stvari škodoval. S tega stališča pa se mi vidi postopanje naše narekovano skoz in skozi od situacije same. Pred vsem je treba preprečiti, da se proti nam združijo klerikalci, vlada, Nemci. Ločiti jih moramo, težka stvar sicer, a vendar izpeljiva. K temu treba, da Nemcev po nepotrebnem ne dražimo, na Kranjskem izogibati se je odslej nepremišljenim provokacijam, kakor so bili ljubljanski napisi, Bockova afera itd. Reci naravnost, da je postopati po Tavčarjevem vzgledu, a ne po Hribarjevem. Nemcu na Kranjskem mrzi pop z jedne, narodnjak z druge strani. Glejmo torej, da prevaguje antipatija proti klerikalcem. — Isto velja nasproti vladi, tudi tukaj dosežemo več diplomatičnim potom nego ‚jurišem', zlasti če se zaletimo pod poveljstvom tako nespretnega generala kakor se je skazal Hribar. Pred vsem mir, absolutni mir glede vnanje politike, nobenih takih čenčarij več v ‚Slov. Nar.', sicer nas bodo klerikalci takoj imeli ter ovadili navzgor kot rusofile, panslaviste itd. In za boga, nobene demonstracije za mladočeško politiko, nobene presije na državnozborske poslance, da jo posnemajo ali podpirajo... V tem položaju moramo biti, da na Dunaji

lehko naglašamo, toliko razvpiti ljubljanski radikalci približali so se zmernim elementom, a ne nasprotno, da bi mi zatekli se v radikalni tabor. Knezoškof je persona grata na Dunaji, skušajmo paralelizovati ondotni njegov vpliv. — Nov program sestavljati se mi vidi popolnem odveč, tako delo zabava morda kacega mladoletnega koncipijenta, starejšim in resnejšim politikom tak sport ne ugaja. Niti na oni ponesrečeni program z 2. oktobra 1890 se ne bi maral sklicevati, naj v miru počiva z vsemi svojimi neodkritostimi in pretiranostimi! Če potrebujete kako izjavo za občinstvo, mora biti stilizovana tako, da se izogne nadrobnostim, omejivši se na velika načela in pred vsem gledati je na to, da bo izjava dostojna po svojem tonu, nikakor ne izzivajoča. Glavna stvar je praktično delo, jaz si prirejam sedaj terrain po Dolenjskem in upam, da bo šlo!«

Šuklje si je bil naenkrat v napredni stranki pridobil zopet ugled, zato ji je mogel sedaj narekovati svoje napram vladi in Nemcem zmerne nazore. Pridobil pa si je bil napredna srca s svojim govorom, ki ga je imel neposredno po zborovanju katoliškega shoda v deželnem zboru dne 27. septembra. V tem govoru je izvajal: »Dragoceno svetinjo našega naroda, vero, branili bodemo vsi z vami, če bode treba. Ali zdaj se ne gre za to, nego za očitno nadvlado nad vso posvetno inteligencijo v vseh vprašanjih bodisi verskih ali posvetnih. Kam pa pridemo na tak način? Poglejmo na primer pesništvo. Glavni predmet mu je ljubezen, katero je ustvaril Bog sam, ki je zagotovil

obstanek človeškemu rodu. Kiparstvo in slikarstvo ne more skoro drugače, nego da se ozira v prvi vrsti na naravno lepoto človeškega telesa, in jako pokvarjen mora biti, kogar pohujšujejo umetniška taka dela. Vedi je glavna podlaga prosto raziskavanje. A učenjaku raziskujočemu ste takoj za petami in mu očitate pogansko življenje in brezversko mišljenje... Bele vrane so, ki iz prepričanja hodijo z Vašo stranko, kar jih je namreč iz posvetnega razumništva. Pridruži se Vam kak špekulativni odvetniški koncipijent, nadejaje se, tako pridobiti si klijentelo, dalje cela vrsta malih štreberčkov, ki zdihujejo po mandatih, za katere pa nimajo sposobnosti. Imejte jih, koristili Vam itak ne bodo. Nam, ki imamo nekaj lastnega prepričanja, na taki podlagi ni mogoče skupno delovanje. Mislim, da sem prav razumel besede dr. Tavčarja, naj se združi vse posvetno razumništvo v veliko narodno stranko, da se v bran postavimo nasilstvu, ki smo je doživeli poslednje dni.«[1])

Kakor smo videli, Šuklje kot novi zvesti pristaš napredne stranke ni priporočal naprednjakom, da bi odgovarjali katoliškemu shodu z velikim programatičnim shodom, ampak s praktičnim delom. Liberalci so opustili zaenkrat oboje. Odgodili so shod zaupnih mož in snovanje lokalnih odborov, kar je bil »Narod« že predlagal. Priredili pa so bučno manifestacijo v svojem navadnem slogu — v podobi Svetčevega banketa, ki se je vršil dne 9. oktobra kot odgovor na napade na Ciril-Metodovo družbo na katoliškem

[1]) Slov. Narod, 1892, štev. 221.

shodu. Pri tem banketu, ki se ga je udeležil tudi Janko Kersnik, se je dognala fuzija slovenske vladne in radikalne stranke na tozadevni poziv drja. Ferjančiča. S pritrjevanjem so se zlasti sprejele Svetčeve besede: »Ne sramujemo se biti liberalci v pravem pomenu te besede kakor Gladstone.« »Narod« je pričel poslej s svojimi skromnimi sotrudniškimi močmi pisati v Šukljetovem duhu in Mladočehom priporočati zmernost. Klerikalci so organizirali célo bojevito in agresivno dopisniško »Ligo« za »Slovenca«, a ligašenaraščaj med srednješolci je vzgajal mladi dr. Janez Krek, ki je začel v duhu katoliškega shoda organizirati tudi delavstvo.

Razmerje med klerikalizmom in liberalizmom v osemdesetih letih je bilo nadaljevanje miru in sloge izza Auersperg-Lasserjevih časov. In to stanje je bilo nenaravno in nepotrebno. Bilo je nenaravno, ker ni odgovarjalo duhu časa. Duh časa je bil realističen in je zahteval razmeram primerno diferencijacijo in organizacijo slojev in duhov. Čredno stanje je bilo pri kraju, Slovenci pa so še nadalje silili v stajo. Silili so pravzaprav liberalci, ker niso spoznali, da je bilo to nadaljevanje miru in sloge tudi nepotrebno. Mislili so celó, da je potrebno, ker so se bali, da ne pride v Avstriji na krmilo zopet nemškocentralistični liberalizem. A temu je bilo že s samim vstopom Čehov v parlament za vedno odklenkalo. Pa naj bi bila naša dunajska delegacija konservativna, skupna in slogaška, ona je to mogla in morala biti brez ozira na grupiranje strank na domu. Zakaj pa je leta 1891.

mogla biti izvoljena na podlagi naslednjega oglasa: »V državnem zboru razsoja se usoda naroda v njegovi celoti, marsikaj, kar nas razdvaja doma, za državni zbor nima pomena«? V zmislu tega naziranja bi se bili mogli voliti več ali manj skupni državni poslanci že skozi vsa osemdeseta leta, za to ni bilo treba, da je uganjala liberalna stranka eno celo desetletje neodkritosrčnost in hinavščino. Da je stranka res razvijala to nečednost, priča vsa gori opisana zgodovina s končnim priznanjem drja. Slanca in drja. Tavčarja.

Ako pomislimo, da je bila dunajska politika jako neodvisna od politike, ki se je delala na domu med narodom, da je bil Taaffejev kabinet najtrdnejši, kar jih je kedaj bilo v Avstriji, in da evidentno za njim ni mogel nikoli več priti kak Auersperg-Lasserjev, potem moramo iskati vzroka liberalnega hlinjenja nasproti vedno izzivajočim klerikalcem drugje. Liberalci so zavzemali izza časa sloge v domači politiki veliko postojank in igrali važnejšo vlogo od klerikalcev, ker so razpolagali z večjim številom inteligentnih, zmožnih sil. Ti možje so imeli v rokah vodstvo in časti naroda. Niso pa imeli za seboj prav nikakih organiziranih podrobnih stikov z ljudstvom. In tako so stali pred alternativo: ali naj pogumno priznajo svoj svetovni in politični nazor ter započnejo času primerno diferencijacijo in organizacijo med ljudstvom, ali pa zvijejo svoja liberalna jadra in se zatečejo s primerno hinavščino v varno konservativno pristanišče. Volili so drugo pot, iznad svobodnega morja, kamor jih je bila zanesla njihova svetska izobrazba, so se vrnili pod nizke

krove stare domače luke. To je bil najusodnejši in najpogubnejši korak, ki ga je kedaj napravilo slovensko razumništvo. Zavleklo je namreč samo krizo, katere rešitev je morala izpasti zanje tem slabše, čimbolj se je odlašala. Klerikalizem ni miroval, ko so mirovali v slogo zaljubljeni liberalci. Dr. Mahnič je polagal mogočne temelje posebni katoliški organizaciji celokupnega javnega življenja na Slovenskem, naj si je pred njim še tako mašil ušesa Levčev »Ljubljanski Zvon« in naj ga je še tako omalovaževal in s ceneno ironijo smešil »Slovenski Narod«. Liberalno moledovanje za slogo je samo omogočilo, da so si klerikalci vzgojili in izšolali moči za odločilen, zmagoslaven napad, čigar otvoritev so si mogli voliti sami. Ako bi bil liberalizem inavguriral ločitev duhov na Slovenskem v začetku osemdesetih let, ko je intelektualno daleko prekašal svojega nasprotnika, koliko slavnejša, koliko silnejša bi bila njegova zgodovina ne samo v naslednjih devetdesetih letih, ampak še danes. Organizacija je vse v javnem življenju. Neorganizirano ljudstvo je mrtva masa, materijal, ki se naredi iž njega, kar se hoče. In v takem stanju je bil naš narod v začetku Taaffejeve dobe. Organizirali so ga klerikalci. Slovenski liberalizem, ki tega talenta ni imel, kakor ga ni imel nemški, se je v tem oziru šele jako pozno zavedel svoje naloge. Sedaj pač težke naloge: preorganizacija naroda je namreč za las podobna zvonenju po toči...

* * *

Socialno življenje Slovencev v osemdesetih letih se je razvijalo pod geslom sodobnega realizma, kar je imelo za posledico v gmotnem oziru ekonomičen procvit, v duševnem pa načelno diferenciacijo.

Razrastlo se je v prvi vrsti kreditno zadružništvo. A na tem polju je bilo treba najprej s poti spraviti stari nesrečni kadaver iz sedemdestih let — propadlo banko »Slovenijo«. Njena likvidacija se je vršila počasi. Ravno ko je odbor na dan 12. februarja 1880 skliceval nov občni zbor, da sklenejo delničarji na njem novo doplačilo 10 gld. na delnico, je ljubljanska deželna sodnija dne 11. januarja odredila njen konkurs, v katerega jo je gnal dr. Mosche za neko stranko. A v marcu 1880 je najvišja sodnija preklicala konkurs, češ, da se dajo dolgovi pokriti z doplačili delničarjev. Dne 20. aprila se je potem mogel vršiti tretji občni izredni zbor društva, na katerem je podal likvidacijski odbor natančno zgodovino banke. Na občnem zboru dne 3. avgusta 1876, na katerem se je sklenila likvidacija, se je računalo, da ima banka še okroglih 8000 gld. prebitka. A medtem sta se prodali dve hiši, ki sta bili last banke, za 18.000 gld. ceneje, nego se je računalo. Tudi premakljivo imetje je vrglo samo polovico cenilne vsote. Vrhutega so bile izgube tudi drugje. »Nekaj po nevednosti, nekaj po lahkomišljeni zapravljivosti ter prav veliko po hudobiji osnovalnega in opravilnega osobstva so delničarji in dežela pahnjeni v nesrečo in sramoto.« Sklenilo se je enoglasno, da se doplača še

24 gld. na delnico.[1]) A tudi to doplačevanje se ni vršilo redno, tako, da je odbor dne 6. novembra v »Slovencu« pretil, da bo moral iznova začeti s tožbami. Z isto pretnjo je grozil dne 9. aprila 1881. Še celo na občnem zboru dne 15. marca 1882 ni bilo denarja skupaj. Zato je prihodnje leto likvidacijski odbor sploh spal in javil šele dne 22. aprila 1884, da je likvidacija končana. Dne 4. marca 1885 se je končno vršil zadnji izredni občni zbor, na katerem se je sklenilo, razdeliti od preostalega premoženja po 7 gld. na delnico samo onim deležnikom, ki so v treh obrokih doplačali vsega skupaj 164 gld. na delež. Ta sklep je deželna vlada potrdila dne 23. maja 1885. Devet let zevajoča rana je bila torej vsaj na javno zaceljena. Slovenski listi so se bili tako navadili bolnice, da so njen pogreb skoraj ignorirali. Samo »Slovenec« ji je dne 5. marca zapisal v slovo: »Imela je rajnica poklic in zmožnost postati velik blagoslov v deželi, a je postala nesreča mnogim.«

Nasledki kraha iz leta 1873. in okupacija so ležali Avstriji globoko v kosteh, ko je nastopil Taaffe. »Cela Avstrija je v bednem žalostnem stanji, revščina povsodi na vrata trka, vse ihti in stoka pod pritiskom slabih časov... Prejšnje vlade so se preveč pečale s politiko, pa premalo z materijalnim blagostanjem države.«[2])

To ekonomično bedo so občutili zlasti hudo Slovenci, ki so šele prehajali iz patriarhaličnih gospo-

[1]) Slovenec, 1880, štev. 45—46.
[2]) Slovenec, 1880, štev. 12.

darskih razmer v večji gospodarski obrat, pri tem pa niso imeli ne trgovine, ne zavodov mobilnega kapitala še v svojih rokah. Dobro je očrtal takratno gospodarsko stanje Slovencev dr. Slanc: Prej se je pri nas živelo z malim in zadovoljno. Takrat se je nahajalo tudi po naših krajih ponosno tržanstvo in meščanstvo. In ti ljudje so bili dobri čuvaji domačih tal. To enostavno življenje je raztrgala nova doba z železnicami, tovarnami, tiskom, brzojavom. Naenkrat so imeli sin, hči, soproga sto potreb. Dosti je krajev zlasti po slovenskem Štajerju, kjer so v teku zadnjih 20 do 30 let stare rodbine prišle celo ob premoženje. Amerika dela z žitom silno konkurenco našemu kmetu. Kmet slabše prodaja in več rabi. Zato hodi v trg in mesto po posojila in tam pada ne samo v oderuške, ampak tudi tuje roke. Nova doba povzdiguje trgovino, ustvarja tisoče rokodelcev, žene obrtnije na visoko stopnjo razvoja — pri nas pa je vse mrtvo na tem polju. Z novimi železnicami so priromali k nam Nemci in začeli odpirati trgovine v novem stilu, jemati v svoje roke rokodelstva, obrt, topiti rude, prevzemati v zakup toplice. In — joj Slovenstvu! — k tem ljudem mora hoditi naš kmet iskat posojila. »Ni zemlje v Evropi, kjer bi oderuštvu toliko prostora bilo, nego pri nas na Slovenskem... Ali slišite boben dražbe po slovenskem Štajerji, po slovenskem Koroškem in tudi po Kranjskem?!«[1]) Nič boljše ni bilo tudi na Primorskem. V zimi 1879/80 je Notranjska in Istra trpela lakoto. Neki dopisnik iz Ilirske Bistrice je tožil: »Če pogle-

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 253—254.

damo v Laibacherico, najdemo vsak dan vse polno eksekutivnih dražb. Bati se je, da bi vtegnilo vse naše narodno premoženje, naša zemlja v tuje roke preiti.«[1]) Bile se slabe letine. Ljudje so šli v Bosno za vojaške prevoznike. A podjetnik Abendroth jih je za zaslužek ogoljufal. Poslanec Obreza se je moral veliko truditi, da jim je končno izposloval vsaj 38% njihovih terjatev.[2])

Slovenci so izprevideli, da jih samo zadružniški kapital more potegniti iz bede. Pri tem niso mogli računati na stare hranilnice, ker te so postajale vedno bolj nemške. »Kranjska hranilnica« si je leta 1880. sezidala novo poslopje s samo nemškim napisom. »Narod« je pisal: »Ali se ne bode nikdar dalo hranilnici konkurenta napraviti od narodne strani, če ostane kranjska hranilnica v rokah tacih fanatičnih Germanov.«[3]) Tudi »Slovenec« je kričeče opisoval splošno bedo: Žalostno v istini je življenje našega kmeta. Odkar je odprt novi svet in rodi spočita zemlja amerikanska toliko žita brez velikega truda, naša stara, izsrkana prst pa hira, od tega časa ni mogoče, da bi cena naših poljskih pridelkov v isti meri rastla, kakor se dražijo obrtniški izdelki, kakor rastejo državna bremena. Neznosni postajajo zlasti državni dolgovi, povzročeni po vojaščini, po židovski hegemoniji v trgovini, ki si je znala osvojiti ves kapital, s katerim sedaj krščeni narod pritiska, sama pa od obresti živi.

[1]) Slovenec, 1880, štev. 4.
[2]) Slov. Narod, 1881, štev. 250.
[3]) Slov. Narod, 1880, štev. 94.

Druga stvar, ki nas vničuje, je svobodna trgovina, svobodno razkosavanje in prodajanje kmetiških posestev. Na Dolenjskem so se prodale 1000 gld. vredne kmetije za 5 gld. Silna konkurenca velikih in rodovitnih poljedelskih držav tako pritiska na našo deželo, da nam ni druge pomoči iz revščine, kakor lepo razvita obrtnija... V štajerskem deželnem zboru je tožil poslanec Dominkuš, da pride od vseh eksekutivnih dražb na Štajerskem 80% na Slovence.[1]) Drju. Vošnjaku, ki je že celo desetletje budil med Slovenci zmisel za kreditne zavode, se je pridružil Ivan Hribar. Napisal je v avgustu 1880. v »Narod« tri članke »Gospodarji, snujte si založnice!« V njih je izvajal: Poljedelski minister Falkenhayn daje kmetijskim družbam dobre nasvete, vlada pozivlja deželne predsednike, naj pridobe hranilnice za to, da bodo iz rezervnih fondov ustanavljale kmetijske založnice in znižale obrestno mero na 5%. Vlada je poprijela iniciativo za dobavo cenenega kmetskega kredita in izboljšanje kmetskega stanu. Predložila je gališkemu deželnemu zboru načrt zakona glede ustanovitve založnic za drobni kmetski kredit. Slovenci naj bi si sami snovali založnice in sicer z neomejenim poroštvom. Banka »Slavija« je pripravljena dovoliti vsaki taki novi založnici 5%tno večje posojilo.[2])

Dne 20. januarja 1881 je javil dr. Vošnjak v »Narodu«, da je državni zbor sprejel zakon, ki olajšuje osnovanje posojilnic. »Odslej so posojilnice proste

[1]) Slovenec, 1880, štev. 72, 73, 74.
[2]) Slov. Narod, 1880, štev. 182—185.

pridobitnega davka, prihodninski pa bodo plačevale le take zadruge, katere izkažejo nad 300 gld. čistega dobička na leto.« Pri sklepanju o postavi zoper oderuhe dne 21. januarja je rekel v parlamentu poslanec Pfeifer: »Na Kranjskem se težko dobi denar, ker kranjska posojilnica posoja samo na prvo mesto. Privatniki posojajo na leto povprek za 30 do 50 procentov. Zraven jim mora kmet plačevati še postranske obresti v vinu, sadju, žitu in senu.«[1])

Dne 21. avgusta 1881 je otvoril v »Narodu« neki G. gospodarsko debato s člankom »Na delo«, v katerem je izvajal: »Nam je treba ustanoviti si materijalno blagostanje in ga ohraniti... Da se to zgodi, je treba naše zanemarjeno kmetijstvo in kreditne razmere poboljšati... Meseca septembra se snidejo deželni poslanci v Ljubljani. Ob tej priliki naj bi se priredil gospodarski shod. Vsak, kdor se tega shoda udeleži, naj doma globoko preiskuje uzroke naše revščine.« V isti številki razpravlja dr. Sernec propad slovenske trgovine. Geslo: Svoji k svojim! je lepo. A za domače oderuhe bi ne smelo veljati. Le tisti naj bo naroden trgovec, ki ima najboljše in najcenejše blago. Teden dni pozneje je predložil neki članekar v »Slovencu« nekaj predmetov za nasvetovani shod: kako bi se močvirja osušila, kako pogozditi Kras, kako zabraniti razprodaje kmetij, kje snovati posojilnice in kakšne postave sploh bi bile koristne. »Narod« je pričel prinašati dolgo serijo člankov »V preudarek«, v katerih je izvajal, da je vso bedo zakrivil ekonomični

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 23.

liberalizem. Bil je mnenja, da bi nas utegnil rešiti neke vrste krščanski socializem, kakor ga propovedujeta baron Vogelsang in R. Mayer. Nasvetovanega shoda ni bilo. Dr. —k je menil, da bi itak nič ne koristil. Na njem bi prevladovali teoretiki. Več bi koristilo, pridobivati ude kmetijski družbi. Graščaki se naj deloma razlaste in kmet naj dobi več zemlje proti letnemu odplačevanju.[1]) Zoper poslednji predlog se je oglasil teden dni pozneje dr. Sernec: Z razlastitvijo ni nič, ker imajo graščaki s kmeti iz leta 1848. zavezo. Odkod bi pa tudi jemal kmet odkupnino? Veliko bolj, nego našemu kmetu zemlje, nam je treba obrtnije, iz katere bi se mogla razviti industrija. V tem oziru smo še na taki stopnji, da kmet zaničuje obrtnika, ker nima svoje zemlje. Tudi izseljevanja se preveč ne bojmo. Za največjo rano kmetov pa smatra dr. Sernec zapravljivost. Učimo ljudi štedljivosti. Sernčevo mnenje je potrdil tudi dr. Mosche, ki je obrnil pozornost zlasti na žganjarstvo.[2]) S celo vrsto nasvetov je prišel Ivan Hribar v devetih člankih, izhajajočih v »Narodu« po naslovom »Ganimo se!« skoro ves november. V njih si je želel več praktične delavnosti inteligence med narodom, zlasti pri ustanavljanju denarnih zadrug. Svetoval je, posluževati se poštne hranilnice, ki se skoro odpre. Kmet bi moral svojo družino tako odgojiti, da bi dobro umela najrazličnejša rokodelstva. Pri gradnji šentpetersko-reške železnice so se naši delavci vpijanili in napadali italijanske delavce, ker so svoje delo spret-

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 250.
[2]) Slov. Narod, 1881, štev. 260.

neje opravljali nego oni. Treba je osnovati po kmetih društva, v katerih naj dobiva kmetiški in rokodelski stan blage zabave. V takih društvih naj se čitajo domači časopisi in razpravljajo gospodarske zadeve in politični dogodki. Napovedati je boj žganju, skrbeti za izvežbane in izobražene trgovce, pogled se mora obračati zlasti na Trst, ki se mora ohraniti Slovanstvu. Ne more se trditi, da bi naši ljudje ne imeli zmisla za obrtnijo, lehko se pa reče, da nimajo za združevanje nikakega. V marcu 1883 je napisal A. Koder štiri članke, v katerih se je potezal za snovanje zadrug in posojilnic. »Če umejo nasprotniki delati kapitale iz naše beračije, zakaj bi jih mi ne mogli.« Dne 29. septembra 1883 je predlagal dr. Vošnjak v kranjskem deželnem zboru, da se pozveduje po vzrokih hiranja kmetiškega stanu potom statistike in ankete. Dne 3. oktobra je poročal v isti zbornici o kmetiškem zadolženju. Najbolj se je kmet zadolžil vsled neizplačanih dediščin in kupnin. Rimsko dedno pravo bi se moralo za našega kmeta izpremeniti. Da se omogoči amortizacija hipotekarnih dolgov, bo morala dežela sama napraviti denarni zavod: deželno hipotekarno banko. Agrarno anketo je priredila leta 1884. država in tudi dežela kranjska. Izdelal se je obširen program gospodarske samouprave, a ostal je na papirju. Dne 7. marca 1884 je grof Falkenhayn sicer predložil zakonski načrt glede dedovanja na srednjih kmetijah, a predlog se ni rešil.

Lepo pa se je razvilo slovensko posojilništvo. Na tem polju si je pridobil največ zaslug Miha Vošnjak.

Leta 1881. je ustanovil vzgledno celjsko posojilnico, ki je dobila že v istem letu podružnico v Žalcu. Prihodnje leto so ustanovili Knez, Lenarčič in Kotnik »Kmetsko posojilnico za ljubljansko okolico« in posojilnico na Vrhniki. Potem so sledile posojilnice v Mariboru, Sevnici, na Vranskem, v Št. Petru pod Svetimi Gorami, v Ptuju, Celovcu, Trstu itd.[1]) Takoj potem, ko so zmagali Slovenci v ljubljanskem mestnem svetu 1882, je predlagal dr. Mosche, da se ustanovi proti kranjski hranilnici v Ljubljani »mestna hranilnica«,[2]) a otvorila se je šele leta 1889. Po preteku prvega šestletnega obdobja nove vlade so šteli Slovenci že 22 posojilnic, kakor je konstatiral »Narod« dne 20. junija 1885. V letu 1884. so imele vse te posojilnice že 4,796.256 gld. prometa. M. Vošnjak je deloval programatično in je leta 1883. zvezal vse te zavode v celjsko »Zvezo slovenskih posojilnic«. Izkušalo se je tudi spraviti kranjsko hranilnico, ko je ustanavljala 1884 schulvereinsko šolo, pod deželno kontrolo, a tozadevne »lex Svetec« z dne 16. septembra 1884 vlada ni potrdila.

Precej živahno se je razvilo društveno življenje. A to samo po mestih, ker za organizacijo po deželi takratni voditelji še niso imeli zmisla. V tem oziru je vse delo čakalo na klerikalce, izšolane v krščanskem socializmu. Meščanstvo se je vračalo v narodni tabor. Dr. Slanc je že 1879 napovedoval nje-

[1]) Prim. Ivan Mohorič: Razvoj kreditnega zadružništva, Veda, III. str. 38.

[2]) Slov. Narod, 1882, štev. 125.

gov prihod: »Srednji stan še dobimo v domači tabor, in močni smo, akoravno majheni... Uradniki morajo zdaj biti mirni, če bi se pa vendar izpozabili kateri, karajmo na ves glas. Z mehkim postopanjem, s takozvanim ‚plemenitim' ravnanjem, koje nam naši beletristi toliko na srce polagajo, ne pridemo daleč; v politiki sploh ne poznam plemenitosti, ampak le korist... Mirno delo, delo s koncesijami je le na mestu tam, kjer gre za pridobitev našega meščana ali tržana... Tu je treba mirnega dela in makar tudi — nemške pesni!... V njihove kazine, ne bo kvara! Ne bi imeli toliko nasprotstva, če bi v prvej dobi ne upili preveč o nemčurjih, ter rajši marljivo zahajali mej nje... Tam na Dunaju pa in v deželnih zborih naj krepko odmeva glas Slovencev... od tam bodo glasi odmevali domov, in v boljšem srednjem stanu bo jelo kali poganjati... domoljubje!«[1]) Neko polutansko pevsko društvo v Ljubljani, imenovano »Liedertafel«, je bilo dne 18. julija 1880 v Medvodah tepeno od kmetiških fantov in je kmalu umrlo. Razvijala pa so se čisto slovenska društva, zlasti »Sokol«, ki je v maju 1880 sprejemal hrvaškega »Sokola« v Ljubljani. A obenem z nastopom meščanstva se je razvijalo po mestnih društvih tudi frakarstvo. Dne 24. avgusta 1881 je konstatiral neki L-s v »Narodu«, da se slovensko razumništvo sicer množi, a le preveč se izogiblje preprostemu ljudstvu, »za čegar blagost kuje v nebo kipeče himne, a zunanjost in strankarstvo, pravi ‚kastengeist', ga odvrača od naroda«. Ta graja je veljala posebno za ljubljansko

[1]) Slov. Narod, 1879, štev. 250.

čitalnico, kar je konstatiral »Slovenec« dne 8. septembra 1881: »V čitalnici se gleda na stan, na premoženje, na obleko, in bolj reven človek tam v kotu sedi kakor na šivankah.«

To je bil menda tudi prvi, seveda samo zunanji povod, da se je začelo delavstvo družiti v samostojni razredni socialno-demokratični organizaciji. Dne 28. novembra 1880 so sklicali Fr. Potočnik, Regali, Škerbinc, Železnikar in Dolhar prvi javni shod obrtnikov in delavcev v Ljubljani. Za glavnega govornika so si iz Gradca poklicali nemškega socialnega demokrata Kahlerja. Slovenski govorniki so kazali še znake različnih meščanskih strank, s katerimi so jih še družile vezi. Krojač Šturm je naglašal narodnost delavcev. Nastopil je tudi klerikalec Haderlap, ki je govoril za dohodninski davek in zlasti ostro zoper nepotrebne uradnike. Krojač Železnikar je opisoval konkurenco kaznilnic. Potem je nastopil Kahler in govoril zoper indirektne davke na živila. Navalil je na nemške nacionalce, češ, da nemštvo ni v nevarnosti, ampak njih sleparija. Ko se je potem vehementno pričel potezati za občno volilno pravico, je imel že delavce na svoji strani. Haderlap je o shodu poročal v »Slovenca«: Kahler je delavce zmešal za občno volilno pravico, o čemer vladni komisar ni pustil glasovati. »Meščani in mojstri so sklicali shod, a delavci so se preveč opirali na socialdemokratična načela in z nekim sovražnim ognjem meščanski stranki nasproti stopili.«[1]) »Narod« je svaril slovensko delavstvo pred

[1]) Slovenec, 1880, štev. 133.

socializmom: Shoda ni sklicala narodna stranka, vendar nam ni bil nesimpatičen. Mi smo demokratični, zato nas veseli, da se delavstvo samo giblje. Vendar svarimo delavce, da se ne vdajo tuji čisto socialnodemokratični agitaciji, ki našim delavskim razmeram ni primerna. Posebno naj se varujejo protinarodne fraze kozmopolitizma. Pri nas ni velikega kapitala. Tretjina Ljubljane se peča s kmetovanjem. Mi se moramo boriti še za svojo narodnost. Kozmopolitizem se je rodil pri narodih, ki imajo od nekdaj vse narodne pravice.[1]) Na Štefanji dan se je vršil drugi delavski shod v Ljubljani. Na tem je krojaški pomočnik Šturm že govoril, da slovenskim delavcem ni treba druge narodnosti nego narodnost delavske stranke. Zelo živahna agitacija je vedno bolj bistrila razredne pojme. »Slovenec« je to agitacijo in razmerje slov. delavcev proti nji tako-le opisoval: »Iz Nemčije privandrani ali poslani agenti začeli so tudi v Ljubljani razširjati socijalistične nauke. Proti veri in narodnosti so indeferentni. Glavni nagib njihov je nevoščljivost, ker so drugi bolj srečni. Slovenski socijalisti sicer ne sovražijo vere in duhovnika, vendar bodo morali tudi to točko v svoj program vzeti . . . O neki prekuciji sanjajo, pri kteri vsaj pri nas ne bodo imeli nikomur kaj vzeti . . .« Dalje opozarja katoliški list, da se na Nemškem snuje krščansko-socialna stranka, kakršni bi tudi on izrekel svoje simpatije.[2]) Liberalci so hoteli tudi to gibanje prezirati, čeprav

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 276.

[2]) Slovenec, 1881, štev. 3—4.

jih je svaril neki ljubljanski dopisnik: »Meni se zdi, da ne storimo prav, če popolnem preziramo socijalno demokratično agitacijo mej nami, ker dela . . ., da bi se delavstvu odvzel ves idealen cilj in se gol in sam materijalizem postavil za namen politične borbe.«[1]) V jeseni 1881 se je vršil na Dunaju obrtni shod, ki so se ga udeležili tudi ljubljanski obrtniki, čeprav jim je dr. Tavčar odsvetoval obisk. Po povratku z Dunaja so ti obrtniki izdali razglas, da ustanove tudi v Ljubljani neki »Gewerbebund«. »Slovenec« je bil proti nemškemu imenu in uradovanju društva. »Narod« pa je nastopil proti temu, da porajajoče se društvo ne govori nič o povzdigi obrti, ampak samo o »političnem romanji po celej deželi, o sklicavanji političnih shodov, o postavljanji svojih kandidatov za vse volitve, o vplivanji na volilce . . . o samem političnem rogovilstvu«.[2]) Obrtna zadruga se je res osnovala, a v njej so dobili narodnjaki večino in izvolili za predsednika rokavičarja Horaka. »Narod« je poročal, da sedaj preglasovani komunardi, ki so samo štirje, dalje rujejo in sklicujejo shode tam nekje pri mesarskem mostu. Ustanoviti hočejo še eno, svojo zadrugo. Med njimi se odlikujeta zlasti Regali in krojač Železnikar, ki je bil nekaj časa v deželi prave francoske svobode.[3]) V januarju 1882 so izkušali Regali, Železnikar, Hubmajer i. dr. ustanoviti socialnodemokratično obrtno zadrugo, a je vlada ni potrdila. Pač pa so

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 4.
[2]) Slov. Narod, 1881, štev. 277.
[3]) Slov. Narod, 1881, štev. 292.

imeli svoje delavsko izobraževalno društvo, proti kateremu je baš takrat uvedla policija preiskavo, toda za enkrat še brez uspeha. Faktično se je v tem društvu na tihem razvijal slovenski socializem. Dne 1. maja 1882 je začel Haderlap, izstopivši »Slovenčev« urednik, izdajati »Ljudski Glas«, katerega namen je bil: potezati se za koristi obrtništva in kmetijstva na krščanski podlagi. Služil pa je v prvi vrsti Haderlapu za njegov literarni boj proti formalizmu Stritarjeve šole. V oktobru 1882 so list kupili slovenski socialisti. Dne 1. maja 1883 je začel izdajati krojač Kunc v slovenščini in nemščini »Obrtnika«. Dne 19. marca 1883 so sklicali Železnikar, Šturm in Tuma v Ljubljani zopet delavski shod, na katerem so »zabavljali poslancem in doktorjem, da jezik in narod ni glavna reč, ampak kruh«.[1]) Z meščanskega stališča je govoril Kunc za izobraževanje in za splošno volilno pravico. Shod je bil namenjen mestnim volitvam, pri katerih je kandidiral Regali, a je propadel. Tudi v aprilu prihodnjega leta so se slovenski socialisti pripravljali, da postavijo kandidate za mestni svet. V tem se je dne 22. aprila po Ljubljani raznesla novica, da je policija zaprla Železnikarja in Tumo, katerega je ovadil vajenec, da ima veleizdajniške spise v stari peči v drvarnici. Vsa Ljubljana je bila pokonci. Stare ženice so govorile, da sta zaprta socialista hotela učiti Antikristovo vero.[2]) Ta persekucija socialistov je bila v zvezi s splošnim avstrijskim preganjanjem

[1]) Slov. Narod, 1883, štev. 65.
[2]) Slovenec, 1884, štev. 95.

socializma, ki je živahno naraščal. Iz strahu pred socializmom je celo parlament bil primoran dne 17. maja 1884 skleniti obrtni red, ki je dajal malo več varstva delavcu. »Nedavno so avstrijski socijalisti proglasili, da v Avstriji vse nazaduje, samo socijalizem napreduje.«[1]) Dne 8. julija 1884 je zaprla ljubljanska policija še nekaj »anarhistov«: Šturma, Dekvala, Hönigmana, Breskvarja in Krügla. Breskvarja so dolžili, da je dobil lani iz Benetk med grozdjem anarhistične proklamacije. Dne 5. decembra se je začela proti ljubljanskim socialistom obravnava v Celovcu. Obtožnica je izvajala, da so Železnikar, Tuma in Šturm v izobraževalnem društvu govorili, da se po zakonitem potu ne dá nič doseči za delavce. Pomoč da je samo mogoča, ako se razruši ves sedanji red. Zato da je treba podpirati anarhistično stranko. Društvo je slonelo izprva na Schulze-Delitzschevih principih in se ni mešalo v politiko. A l. 1871. je prišel v Ljubljano anarhist Most. Njegov list »Freiheit« je tako škodljivo vplival, da se je društvo že v novembru 1882, ko ga je posetil anarhist Waitz, izreklo za radikalni program Peukertovega lista »Zukunft«. Najhuje sta proti obtožencem izpovedala krojač Kunc in urednik Železnikar. Vendar so bili vsi obtoženci oproščeni razen krojača Železnikarja, ki je dobil 8 let težke ječe, katero mu je najvišje sodišče zvišalo še za dve leti. Slovenski socializem je bil na ta način za dlje časa zadušen. Tudi avstrijskemu se ni godilo bolje. V januarju 1885 je sprejel parlament protiso-

[1]) Slov. Narod, 1884, štev. 116.

cialističen zakon, ki je omejeval društveno in zborovanjsko svobodo socialistov. »Narod« je bil zoper ta zakon: »Star pregovor je, da oče ne sme otrokom dati samo palice, marveč tudi kruha . . . Jasno je, da bode mrtvaški zvon zapel lepemu številu naših svobodomiselnih pravic, kakor hitro se zgodi volja vlade . . . Zakon je tako elastičen, da ne določuje natanko meje, kjer socialistsko teženje, ki tudi ima pravico do življenja, pričenja biti državi in človeški družbi opasno, torej kaznjivo.«[1]) Šele po hainfeldskem shodu dne 30. decembra 1888 se je začela nanovo organizirati avstrijska socialna demokracija. Delavski praznik prvega majnika se je smel praznovati šele 1890. Slavili so ga tudi slovenski delavci na Rožniku pod vodstvom Kordeliča.

Društveno življenje se je jelo zlasti v Ljubljani lepo razvijati, ko se je od jeseni 1881 dalje najprej pri Luki Tavčarju, potem v čitalnici shajal literarni klub na predavateljske in zabavne večere. Leto 1884. je ta klub razcepilo v družbo pri Maliču in v čitalnici. V prihodnjem letu sta se stranki tudi na društvenem polju zopet združili. Na Gregorčičevem večeru dne 12. marca 1885 je predlagal Ivan Hribar, da se zopet oživi pisateljsko podporno društvo. To društvo je začelo od jeseni 1885 dalje prirejati sobotni literarni klub, na katerem se je predavalo, pelo in praznovalo spomin raznih znamenitih pokojnikov. Ta klub je bil v drugi polovici osemdesetih let žarišče ljubljanskega družabnega in literarnega gibanja. Za javna preda-

[1]) Slov. Narod, 1885, štev. 18, 20.

vanja je skrbela tudi ljubljanska čitalnica, v kateri so l. 1882. čitali Ivan Hribar o Puškinu, dr. Tavčar o Jenkovih poezijah, dr. Zarnik o svojem popotovanju na Vezuv. L. 1883. je predaval Šuklje o Mariji Antoinetti; v istem letu je imel tudi prof. Seidl znanstveno poljudna predavanja v Krškem. L. 1885. so čitali v ljubljanski čitalnici dr. Bleiweis o bolezni duha, prof. Senekovič o električni razsvetljavi in dr. Babnik o slovanski ženi. L. 1888. si je ustanovila dunajska slovenska inteligenca slovenski klub, na katerem so imeli zanimiva predavanja Stritar, Navratil, Štrekelj, Šuklje, Murko, Igo Kaš, Pavlina Pajkova i. dr.

Na društvenih tleh so se začeli Slovenci pogosteje shajati tudi s Hrvati. A vsa ta vzajemnost je nosila strogo banketni, govorniški značaj. V decembru 1881 sta se udeležila dr. Tavčar in Ivan Hribar pogreba Šenoe v Zagrebu. Med tem ko so pri tej priliki Hrvatje opominjali Slovence, naj ustanove za zapuščene Korošce vsaj kakšen tednik — pozneje se je iz te iniciative razvil »Mir« — je dr. Tavčar napival Račkemu in Kukuljeviću, Hribar pa izražal željo, da bi se že skoro združili s Hrvati. O Binkoštih 1882 so bili Slovenci zopet v Zagrebu in sicer na slavnosti društva »Kolo«. Dr. Tavčar je govoril: »Zemlja naša je, če smo pravični zgodovini ter pokorni historičnemu pravu, samo kos zemlje hrvatske . . . Gospoda, hrvatsko-slovenska vzajemnost nij plod kakih mladostnih fantastov, ta vzajemnost pokazala se je pred vsem na mnogobrojnih bojiščih, na katerih je smrt

sadila krvave svoje cvetove . . . Mi Slovenci ne imeli bi ničesar proti temu, če bi se tudi v kulturnem in književnem pomenu ne govorilo o dveh narodih, nego o jednem samem narodu, to je o narodu hrvatskem.«[1]) Umevno je, da so se take besede, govorjene brez vsakega poizkusa praktične vzajemnosti, zdele treznim možem puhle fraze. Eden takih mož je bil Fr. Levec, ki je v nekem dopisu zavrnil Tavčarja. Ta je dopis razlagal osebno, misleč, da ga hoče Levec izriniti od »Zvona«. Levec je Kersnika naprosil, naj posreduje, pišoč mu dne 5. junija: »Pisal sem tisti dopis zato, da bi Tavčarju dal malo lekcijo zaradi njegovih planinsko-hrvatskih fraz in še bolj zato, da bi naše ljudi opozoril na nevarnost, ki nam Slovencem preti od take brezmiselne politike. Tavčar je moje pisanje vse drugače tolmačil. Ti ga imaš v rokah in gotovo mi pritrjuješ, da jaz z njim nisem meril toliko na njegovo osebo, ampak na njegove fraze.« Kersnik je posredoval, in stvar se je za enkrat izgladila.

Nemško vlado kranjskega deželnega odbora je posebno ostro občutilo slovensko dramatično društvo. Dosedanjo deželno podporo v znesku 2400 gld. je novi deželni odbor leta 1878. skrčil na 1000 gld., ki jo je podelil »v podporo slovenskih literarnih in dramatičnih namenov«, in sicer: 600 gld. za slovenske dramatične igre, 300 gld. za tisek, 100 gld. za društveno knjižnico. Za predstave torej niti vinarja ne. Zato je društvo koncem septembra 1878 odpustilo vse glavne igralne moči. Dne 21. oktobra 1879 je

[1]) Slov. Narod, 1882, štev. 123, 124.

deželni odbor naročil društvu, naj iz onih 600 gld. razpiše nagrade za slovenske igrokaze, ki se naj njemu predlože v presojo. Po dolgem prestanku (od 28. aprila 1878) je priredilo društvo dne 11. januarja 1880 z diletanti eno predstavo v čitalnici. V spomladi 1880 je izdalo nekaj zvezkov »Talije« z devetimi igrami na 32 polah. V zmislu naročila deželnega odbora je razpisalo dve nagradi za dva izvirna igrokaza, 400 gld. za večjo dramo iz kranjske ali sploh avstrijske zgodovine — to je bil pogoj deželnega odbora — in 200 gld. za najboljšo veseloigro. Vprizorilo je še dve predstavi z diletanti in sicer dne 7. marca in 4. aprila — v deželnem gledališču. Na občnem zboru društva dne 24. oktobra se je naznanilo, da se za društvo prelaga trilogija A. Tolstega »Smrt Ivana Groznega«, Gogoljev »Revizor« in Ostrovskega »Ne sédaj v tuje sani«. Od teh prevodov je izšel samo »Revizor« v Veselovem prevodu. V jeseni 1880 je priredilo društvo v gledališču dve predstavi. Gledališki kritik »Naroda« dr. Ivan Tavčar je mogel zato poročati skoraj samo o nemških predstavah, ki jih je jako ostro kritiziral, češ, da so polne samih umazanih dovtipov. Na občnem zboru v decembru 1881 je poročal Drenik, da je izplačal deželni odbor društvu od dovoljenih 1000 gld. samo polovico. Izplačal da bi bil vse, ko bi odbor izdal kakšno dobro beletristično ali znanstveno delo. Društven odbor je predlagal, da bi se omenjena podpora obrnila v ta namen, da bi se prisodila pisatelju, ki bi spisal slovensko poetiko. Najbolj primeren bi bil estetičen spis o dramatični poeziji. Deželni odbor je ta

predlog po dolgem dopisovanju odobril, a zahteval, da se mu predloži načrt poetike. Torej se je ta korporacija postavila za razsodišče ne samo slovenskih izvirnih dram, ampak tudi poetike! Polemizirala je z društvom, ali naj se spiše poetika po Gottschallu ali po Minkuitzu. Ko se pisatelj poetike naposled niti našel ni, je nasvetoval odbor, da bi izdalo društvo popolno zbirko slovenskih narodnih pesmi.[1])

Novo življenje je prinesel v slovensko dramatiko Anton Trstenjak, prišedši leta 1882. z Dunaja v Ljubljano. On, ki je bil na Dunaju pokrenil »slovensko literarno društvo«, je prevzel vodstvo slovenskih predstav.[2]) A tudi njemu je delal deželni odbor ovire ne samo leta 1882., ko je bil še po večini nemški, ampak celo od 1883 do 1886, ko je imel že slovensko večino. Dne 30. novembra 1883 je dovolil društvu le dve predstavi na mesec s tem pristavkom, da se ima društvo

---

[1]) Ant. Trstenjak, Slovensko gledališče. V Lj. 1892, str. 74.

[2]) Zanimivo je, da je tudi on že imel prestati podoben boj kakor l. 1912. Oton Župančič. Uvedel je bil namreč na odru izgovarjavo na *v*, kar ni bilo prav nekemu dopisniku v „Narodu" štev. 284. Trstenjak je svojo uvedbo branil v dveh podlistkih istega dnevnika tako-le: Naš pravopis je osnovan na etimologiji, ne pa, kakor bi bilo treba, na fonetiki. Naši predniki so premalo poznali glasoslovje. A da so vsi naši slovničarji pravilno izgovarjali, se vidi iz tega, da vsi uče v svojih slovnicah, da drugače pišejo, nego izgovarjajo. Šele komparativna filologija je pojasnila imenitnost glasoslovja. Posledica njenih znanstvenih pridobitev je uvedba fonetike v pravopis (n. pr. pri Srbohrvatih). Fonetika zmaguje torej že v pravopisu, a kar se tiče izgovarjave, ni še nobenemu jezikoslovcu prišlo

zaradi slovenskih predstav vedno poprej sporazumeti z vodstvom nemškega gledališča, preden prosi odbor za slovenske dneve. Niti večje podpore ni dovolil slovenski deželni odbor, dokler ni staro gledališko poslopje 17. februarja 1887 pogorelo. Slovenska Talija se je nato preselila v čitalnico, in šele sedaj je deželni odbor zvišal podporo slovenskemu gledališču na 2000 gld.[1]) Dne 22. oktobra 1888 je deželni zbor sklenil, sezidati novo gledališko poslopje, ki sta ga sezidala deželni inžener J. V. Hrásky in arhitekt A. J. Hrubý. Dramatično društvo ga je otvorilo s predstavo dne 29. septembra 1892, ko je že razpolagalo s takimi izbornimi, v čitalnici izvežbanimi silami, kakor so bili Ignac Borštnik, Zofija Zvonarjeva, Danilo in njegova žena, rojena Gostičeva.

Poleg gledališča so Slovenci v tem času sklenili sezidati še drugo zavetišče društvenemu življenju. Dne

---

v glavo, da bi uvajal v jezik neorganske elemente. Zato je edino naravno načelo: kakor govoriš, tako tudi izgovarjaj besede. Ako bi mi tako izgovarjali, kakor pišemo, zatajili bi v izgovorjanju glasoslovje slovensko, ki je podlaga jeziku, ker nam podaja zakone, ki se po njih jezik razvija. Sedanji pravopis nam zakriva mnogo pristnega značaja našega jezika. Zato moramo pravopis korigirati z izgovarjavo. Miklošič tudi izgovarja ł kot v, ker so mu sveti zakoni, živeči v jeziku. Ti zakoni edini določajo jeziku oblike, "ne pa slovničarji; jezike delajo namreč narodi ne pa slovničarji. Zato so tudi naši dramatični igravci s svojo v- izgovarjavo „posegli samo v fonetiko našega jezika, in kar so našli v njej, tega so se poprijeli". (Slov. Narod, 1882, štev. 292 in 293.)

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 275.

6. septembra 1881 je predlagal Kos-Cestnikov v »Narodu«, da bi si njegovi rojaki zgradili v Ljubljani »Narodni dom«, ki naj postane ognjišče, okrog katerega se bodo zbirala vsa narodna društva. In res se je v začetku 1882 ustanovilo v Ljubljani tozadevno društvo, ki je dobilo v decembru istega leta loterijo. »Narodni dom« je imel postati takorekoč krona takratnih slovenskih, samo ob j e z i k u zabrinjenih prizadevanj. Dr. Tavčar je rekel na neki veselici na Vrhniki, prirejeni v korist te stavbe: »Narodni dom sezidal se bode v slavo naše narodne slovenske stvari, sezidal se bode v poveličanje našega slovenskega jezika! Mi bomo pomrli, a ostal bode Narodni dom ter govoril našim naslednikom, da smo uže mi slovenski jezik kot največji po osodi nam dodeljeni dar častili in ljubili.«[1]) — Vsi listi so nabirali za to zgradbo doneske. Samo v »Soči« je proti tej ideji nastopil Fr. Podgornik, češ, da bi bilo potrebnejše šolsko društvo proti »schulvereinu«.

»Schulverein« so bili ustanovili Nemci že leta 1880., da bi »staro krivico proglasili za staro pravico«, kakor je pisal »Narod« dne 18. julija istega leta. Pristavil je, da bi morala vlada tudi Slovanom dovoliti taka društva. In res so Čehi skoro nato odgovorili Nemcem z ustanovitvijo svoje »osrednje Matice«. Ko je v juniju 1881 nemško društvo osnovalo tudi »Ortsgruppe Laibach«, je pozivljal »Narod« samo duhovščino, naj stopi v ostro opozicijo proti temu, ako bi kakšen učiteljček zahrepenel po nemških krajcarjih.

[1]) Slov. Narod, 1882, štev. 127.

A zastonj je še koncem januarja in začetkom februarja v dveh člankih pozivljal Božidar Raič Slovence v »Narodu«, naj dajo Nemcem isti odgovor kakor Čehi. Šele klic Vrhovnikov z dne 28. novembra 1884 v »Narodu« je našel poslušna ušesa, ko je predlagal: »Osnujmo si šolsko družbo na verski podlagi — šolsko bratovščino sv. Cirila in Metoda«. Družba se je ustanovila v septembru 1885 in stopila v življenje v juliju 1886 s prvim občnim zborom, na katerem je predsednik pripravljalnega odbora Luka Svetec oddal predsedništvo prvomestniku Tomu Zupanu.

* * *

Slovensko slovstvo pod vodstvom Levčevega »Ljubljanskega Zvona«. — »Eno leto naj izhaja še ‚Zvon', v tem času pa naj moji rojaki resno premišljujejo in prevdarjajo, kako je ustanoviti nov list, in o konci prihodnjega leta naj bode vse gotovo! Jaz menim, da pravo mesto, kjer naj bi izhajal novi list, je vendar le Ljubljana — sposobnih mož je tam dovolj in vsega, česar je treba.« — S temi resigniranimi besedami je Stritar že koncem leta 1879. sam izročil žezlo slovenskega leposlovja novi generaciji v roke — slovenskim realistom. Seveda ne prostovoljno. Ti so ga k temu prisilili s pasivnim odporom. Zadnja leta ni skoro noben izmed njih sodeloval pri Stritarjevem »Zvonu«. Pozneje, ko so videli, da nečesa docela novega ne spravijo v svet, so si pridružili zopet Stritarja. In končno je Kersnik celo tajil,

da bi bili naši mladi leposlovci in pisatelji zapustili Stritarja.[1])

V jeseni 1880 je bila izdajateljska družba »Ljubljanskega Zvona« že sestavljena. Dne 7. oktobra je prinesel »Narod« prvo notico o novem listu: »Ker je slišati, da bode g. profesor Stritar na Dunaji zarad bolehnosti s koncem tega leta nehal izdajati ‚Zvon', bode izhajal od novega leta naprej nov beletristično list v Ljubljani. Izdajanje in uredovanje je sklenila prevzeti družba pisateljev: prof. Franjo Levec, Janko Kersnik, dr. Ivan Tavčar in Josip Jurčič... List bode izhajal (ako ‚Zvon' neha) na vsak način, tudi če se mu v kacem drugem mestu konkurent rodi, kakor slišimo.« To notico je »Slovenec« dva dni pozneje značilno presuknil: »Nov beletristično list hoče pričeti izdajati v Ljubljani v ‚Narodni tiskarni' neka družba pisateljev, pa le, če bo, kar se govori, gospod Stritar na Dunaju popustil svoj ‚Zvon' in če se v kakem drugem mestu na Slovenskem vnovič kaj enacega na noge ne spravi.« S to opazko se je »Slovenec« očitno postavil na stran drugega novega beletrističnega lista, ki so ga naznanili tudi z novim letom Sket, Gregor Krek in Davorin Trstenjak v Celovcu. Dne 14. oktobra je prinesel tudi oglas »Kresov« in pristavil: »To je res lep program, pa tudi p o š t e n a f i r m a, ne treba se jej bati konkurence.« Dva dni kesneje je eden njegovih sotrudnikov povrhu izjavil, da bodo njegovi somišljeniki podpirali »Kres«, ker jim »urednik s pomočnikoma daje dosta poroštva, da nikdar ne bode žalil tega, kar

[1]) Ljubljanski Zvon, 1888, str. 60.

je pravo, dobro in lepo«. Klerikalci niso bili zmožni, ustanoviti svoj leposloven list, slovenskemu leposlovju so stali indiferentno, ali naravnost sovražno nasproti. Kako naj bi izgledala njihova lepa knjiga, o tem do Mahniča sploh mislili niso. »Kresa« so se oklenili, ker so menili, da so si ž njim izbrali manjše zlo. Bil pa je »Slovenec« edini list, ki je pozdravil »Kres«. »Novice« so pojav dveh listov samo registrirale, »Edinost« je bila mnenja, da dveh ni treba, »ker bi drug druzemu moči jemala«, »Soča« je močno želela, da se lista še pred pojavom zedinita. Jurčič je mirno kvitiral okret klerikalcev v bližino »Kresovo«: »,Slovenec' se naravnost sovražno postavlja proti ljubljanskemu leposlovnemu listu in vže v dveh listih bodri celovškega konkurenta ter mu obeta svojo p o d p o r o. Mi pa ne verujemo, da bi celovški kolega Brencljeve obetane podpore posebno veselil se. Mi jo radi pogrešamo, to se razume.«[1]) Poleg klerikalizma je še nekak lokalni patriotizem deloval za »Kres«. Ker sta bila dva njegova urednika Štajerca, so se mu pridružili zlasti Štajerci. Neki štajerski dopisnik je pisal dne 23. novembra »Slovencu«: »Veselo smo pozdravili poziv na Kres. Podpirali ga bomo rajše nego Zvon, ker bosta Kres uredovala prava rodoljuba prof. Krek in župnik Trstenjak... Ljubljanski Zvon bo pod to krinko le zvonec ‚Narodovcev', ki res mislijo, da vladajo že vso našo domovino, ktera pa bo — upamo — še kedaj toliko srečna, da se te móre srečno otrese.«

---

[1]) Slov. Narod, 1880, štev. 242.

Ob novem letu 1881. sta izšla »Kres« in »Ljubljanski Zvon«. V »Kres« je pisal Anton Bartl edino svojo povest »Pomladanski vetrovi«; sicer pa je gospodinjila v njem Pavlina Pajkova s svojimi idealističnimi izmišljijami. Pozneje se je še pridružil kmetavzarski Koder, dve povesti je napisal tudi urednik Sket. Enotne literarne znamke celovški list ni imel. Bil je malo poboljšana druga izdaja Pajkove »Zore«.

Že takoj s prvo številko je »Ljubljanski Zvon« premagal svojega celovškega konkurenta. Začetkom januarja je imel 1200 naročnikov, katerih število pa se je vrhutega še tako množilo, da se je morala prva številka tekom prvega meseca štirikrat ponatisniti. Novi realistični pravec se je razodeval zlasti v glavnem romanu, Jurčičevih »Rokovnjačih«. Blagodejno je vplivala tudi umerjena domača govorica spretnega poznavatelja slovenskega literarnega jezika Levca. »Kres« se je po vzgledu »Zore« in tradicijah Štajercev rahlo nagibal k Hrvatom. Da ta tendenca lista ne bo posebno prikupila Slovencem, ki so se bili pod Taaffejem pravkar začeli radovati svoje individualnosti in jo krepko razvijati, je namignil mož, ki je celo svoje življenje prebil na Hrvaškem, Kos-Cestnikov: »Naj se le sveti ‚Kres' v Celovci in naj doni ‚Zvon' v Ljubljani, eno kakor drugo je dobro ... Nekateri pravijo, da se štajerski Slovenci ne smejo dati voditi v jezikovnem vprašanju po kranjskih, nego da se morajo bližati Hrvatom ... Ko bi se prikazala kje na našem literarnem obzorji jezikovna vojska, bi jaz precej moliti začel in bi molil: Jezikovne vojske —

reši nas o Gospod!«[1]) Poleg Jurčiča je za »Zvon« krepko zastavil svoje drastično pero dr. Ivan Tavčar. Trdina je začel razsipati svoje pravljično bogastvo. Oglasil se je zopet Levstik s svojimi — ljubkih konkretnosti polnimi — poezijami, s katerimi je zdravo paraliziral sicer nad vse priljubljenega glavnega »Zvonovega« pesnika Gregorčiča, ki je dalje tožil v Stritarjevem idealistično-pesimističnem tonu, a v veliko bolj zvenečih in lehkotnih verzih, kakor so bili Stritarjevi. Pojavil se je nedosežni prirodopisni kramljatelj Erjavec s svojim »Rakom« in realistični opisovatelj Notranjske dr. H. Dolenc. Stritarja ni bilo med sotrudniki.

Obetala se je izrazito nova literarna smer med Slovenci. A že v prvi polovici leta je umrl Jurčič. Jurčičeva smrt je zadala največji udarec »Ljubljanskemu Zvonu« in zaustavila prirodni razvitek novega pravca. V prvem momentu se sicer še ni videlo, da bo treba zopet poseči po odrinjenem Stritarju. Levec je izprva mislil, da mu bo zadostoval Kersnik. Že drugi dan po Jurčičevi smrti mu je sporočil na Brdo, da je pregledal pokojnikovo rokopisno ostalino: »Bodisi tako ali tako, vsaj ‚Rokovnjače' mislim, da bodeš mogel nadaljevati.« V Jurčičevi zapuščini je našel vse polno listkov z različnimi zapiski: »Toliko tisoč listkov! Koliko osnov in načrtov je nosil ta človek v svojej glavi! Vsak mora rešpekt imeti pred njim.« Kersnik se je takoj lotil nadaljevanja romana. Pošiljajoč mu prvo svoje, to je dvanajsto poglavje »Rokovnjačev«, je

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 9.

pisal Levcu dne 20. maja: »Stori ž njim, kar hočeš, prerešetaj in prevalaj stvar, kakor moreš, popolnoma svobodno ti.« Levec mu je čez en teden odgovoril: »Bravo, bravissimo! Poslani Rokovnjači mi neizmerno dopadejo. Uverjen sem, da bi jih bil sam Jurčič vesel, ko bi jih mogel brati.«

Že v geslu nad tem poglavjem je Kersnik nekako utemeljil realizem »Rokovnjačev« z besedami George Sandovke: »Če dam kmeta tako govoriti, kakor mi govorimo, potem nastane fabulna stvar, katerej se morajo dati ideje, ki jih nema.« Za idejno podstavo romana se je Levec veliko brigal. Dne 7. junija je sporočil prijatelju na Brdo: »Levstik mi je pravil, kaj je Jurčiča nagnilo, da je začel pisati Rokovnjače. Levstik mu je posodil novega Pitavala, v katerem se opisuje neka švicarska rokovnjaška družba. Ali je Tebi to znano? Če ne, vzel bom knjigo iz biblijoteke ter Ti jo poslal.« Dne 11. junija mu je res poslal Pitavala in roman nekega Spindlerja. Kersnik mu ni na to (dne 20. junija) nič drugega odgovoril, nego naslednje: »Meni se dozdeva, da se mi bo ideja z Grogom, kakor sem jo sedaj začel izpeljavati, posrečila. Pa saj boš sam sodil! Za poslane knjige lepa hvala; skoraj jih vrnem.« Isti dan mu je poslal Levec še nadaljnje nasvete: »Te dni smo se pogovarjali v mali družbi o Rokovnjačih. Dr. Vošnjak je bil te misli, da bi se Rokovnjačem poiskal izvor v socijalnem vprašanji; tudi z Jurčičem je govoril o tej stvari, a Jurčič o socijalnem vprašanji ni hotel ničesar vedeti. Njemu so bili navadna tatinska družba. Meni pa Vošnjakova misel

dopada; to bi Rokovnjače naredilo nekako simpatične, če bi bili na vse zadnje še ‚mučeniki' našega socijalnega in državnega reda. Pa bojim se, da bi Te s tem ne motil. Iz tega, kako si Groga naslikal, vedel bom, kaj Ti misliš o tej stvari. Dr. Zarnik me je pa na nekaj drugega opozoril. Charles Nodier, znani francoski pisatelj, ki je bil za francoske okupacije nekoliko časa v Ljubljani biblijotekar in urednik uradnemu ‚Télegraphu', spisal je tri romane iz življenja slovenskega naroda ‚La mora', ‚Les Conscripts' in ‚Jean Sbogar'. Zadnji opisuje notranjske roparje. Primerjaj Dimitza, v katerem sem tudi nekoliko o tem čital, kakor se spominam. Kaj, ko bi Ti vsaj Jeana Sbogarja dobil ter ga prečital. Kolikor bi ne umel, Lojzka bi Ti pomagala. Quid tu censes?«

Kersnik je natančno poznal Jurčičev načrt za ta roman, ki ga je prejšnje »poletje baš na Brdu v prijateljskih pogovorih s Kersnikom osnoval ter zategadelj glavno dejanje na Brdo in njegovo okolico postavil.«[1]) Vendar mu Vošnjakova ideja ni bila povsem nesimpatična. Odgovoril je Levcu dne 22. junija: »Jurčič je začel z Rokovnjači ‚historičen roman', in da je naslov kolikor toliko opravičil, iskal je po historičnih osebah', to se pravi po tacih, katere so v istini živele. Dalje on z Rokovnjači druzega nij nameraval, kakor pisati ‚einen spannenden Roman'; to mi je sam rekel; tendence nij imel nobene ta roman. V tem oziru se jaz z Jurčičem zlagam. Če sem Ti pa včeraj rekel, da mi Vošnjakova misel dopada, menil sem to samo

[1]) Kersnikova beležka v „Ljub. Zvonu", 1881, str. 385.

tako, da za motivacijo Grogovega delovanja porabim d e l o m a socijalno vprašanje, — pa tudi ne več, nego samo v ideji Grogovej, da varuje uboge in zatirane ljudi ‚domačih in t u j i h zatiralcev'. Koliko je ta misel tudi last druge rokovnjaške družbe, to bom videl, kadar mi pod peresom dotična eventualna potreba nastane . . . Jaz sicer ne vem, kako Ti to poglavje dopada, a meni se toliko dozdeva, da je pot, na katero sem z Grogom krenil, večini bralcev ‚spannend' . . . ‚Jeana Sbogarja' bi pač bral.« Čitateljem so »Rokovnjači« ugajali, pravtako tudi Levcu, kakor je ta pisal Kersniku dne 12. julija. Samo Kos-Spectabilis se je dne 3. julija pritožil v »Narodu«, da je dal Kersnik Blaža Mozola prezgodaj ubiti: »O gospod Kersnik! kaj ste naredili z Mozolom; nijsem mislil, da ste tako okruten in da imate tako hudobno srce! . . . Ti ‚Ljub. Zvon' pa si moj ljubljenec postal, ker si originalen skoz in skoz in nijmaš ‚roke in srca' pri Heysetovem ‚Novellen-Hausschatzu'.« S temi besedami, ki so merile na novelo Pajkove v »Kresu«, je zadel »Narod« prvič ob celovški list. Pajkova je odgovorila v »Narodu« in »Slovencu«, da Heyseja tako malo pozna ko Spectabilisa. A prva zamera pri »Kresu« je bila tu. Že itak je imel »Kres« eno — seveda samo materijalno prednost — pred »Zvonom«. O tem je sporočil Levec dne 26. julija Kersniku: »Kres nam bode delal konkurenco s tem, da honorare vsak mesec sproti plačuje. Pa kako dobro! Koder je bil včeraj tukaj; pravil je, da so za novo leto pri njem naročili roman za 120 gld. ter mu uže kar naprej poslali 60 gld.« Drugo zamero

si je Levec nakopal pri Gregorčiču, kar je imelo za posledico, da se je ta zadnji stritarjevec začel odtezati »Zvonu« in bližati »Kresu«. A za pesmi je Levcu trda predla. Dne 27. julija je prosil Kersnika zanje: »Velika suša je nastala. Prav pasji dnevi. Usmili se, o gospod! Če ne, bom moral sam peti začeti.« Dne 7. avgusta se je vršila v Logatcu na Ciril-Metodov praznik velika narodna slavnost v prid Jurčičevi ustanovi. Te slavnosti se je udeležil tudi Janko Kersnik in poročal potem dne 10. avgusta Levcu, da se je na nji seznanil z Gregorčičem: »Govoril sem tudi prvič z X-om in Pagliaruzzijem. Zvedel sem tudi od Gruntarja, da si Ti X-a ‚strašno' razžalil, ker si mu pisal, da njegove pesmi nemajo ‚končnega efekta'. Tako je dejal Gruntar in bil je silno hud nate. Tudi Erjavec mi je nekoliko o tem pripovedoval, a vse to šele zvečer pred odhodom, tako da sam z X-om nisem mogel več govoriti o tem. Če je torej kaj tacega malenkostnega, poravnaj stvar — X-a ne smemo izgubiti.« Pojasnilo Levčevo v pismu z dne 12. avgusta se je glasilo: »Z X-om je bilo tako. Levstik mi je več večerov pravil, da njegove pesmi imajo ‚slab konec' t. j. da konec ni tako krepák, kakor začetek. Jaz sem mu ugovarjal, da to ni res in tudi gotovo jaz tega nisem opazil. Na to pridem nekega dne k Jurčiču, ki je uže ležal. Začneva govoriti o X-u in tudi Jurčič mi začne konec X-ovih pesnij grajati. Vraga! sem si mislil, morebiti je pa vendar res, če Jurčič in Levstik to trdita. Ker sem z X-om že pred devetimi leti bratovščino pil ter v Gorici mnogo ž njim občeval, pisal sem mu o priliki, kaj

pravita Levstik in Jurčič, pisal sem mu prav prijateljski, kakor bi bil na pr. tebi, ko bi bil na tvojih pesmih Levstik ali Jurčič grajal tako hibo, ter sem še izrecno omenil, da jaz te napake pri njegovih pesmih ne nahajam. Odgovoril mi je, da se bode v prihodnje te napake bolje ogibal ter gledal na to, da bode svojim pesnim dajal krepák konec. Poslal mi je še Tri lipe, potem pa nič več in tudi na pismo, ki sem mu je pisal o Jurčičevej smrti, ni odgovoril ničesa. Kaj zlodeja sem vedel, da je tako stritarsko občuten. Naenkrat prileti od Erjavca prva bomba, da je X razžaljen, potem od Gruntarja druga, da je strašno razžaljen. Mene je pa ta občutnost tudi jezila ter mu nisem hotel pisati, misleč, da bodem o počitnicah imel kaj prilike ž njim govoriti, ker sem slišal, da pride na Kranjsko. Zdaj vidim, da mu moram pisati. Pa se tako težko pripravim k pisanju!«

Nova težava »Zvonova« se je pojavila v izdajateljstvu lista. Levec je slabo izhajal z drjem. Tavčarjem, ki je bil administrator »Zvona«. Že dne 7. junija je tožil Kersniku, da je »ekspedicija v največjem neredu, kar listu neizmerno škoduje. Ko bi Eržena ne bilo, dr. Tavčar bi bil uže davno zavozil . . . Dr. Tavčar se časi po 14 dnij ne zmeni za nove naročnike.« Te tožbe so se potem ponavljale v vseh Levčevih pismih, tako da je končno dne 12. avgusta zaklical: »Dr. Tavčarja se moramo znebiti. To je administrator, da se ga Bog usmili!« Kersnik mu je dva dni pozneje odgovoril: »O tem, kako bi se dr. Tavčarja popol-

noma znebili, se ve da le glede izdajateljstva, in o tej stvari sploh morava še govoriti.«

Potem je prišla »Zvonu« še zamera z Levstikom. Ta je pisal v prvem letniku lista dolgo kritiko slovenske slovstvene zgodovine Kleinmayrjeve. Ocena je bila vseskozi strokovnjaška, a strašno dolga in še bolj osebna. Glede te kritike je pisal Levec dne 25. avgusta Kersniku: »Levstikove kritike mislim, da bode vsaj s 1. oktobrom konec. Potem mu bodem pa svetoval, da naj se dobro oddahne in vsaj 3 mesece počiva. In to zarad sebe, a še več zaradi — Zvona. To ti je čuden človek, da nikoli nobenega spisa ne zna završiti. Iz gotovega vira sem zvedel, da je Levstikova kritika Kleinmayrovi knjigi samo koristila. Trstenjak, Pajk, Šket in dr. Krek (je tudi Poljanec!) so mu čestitali na Levstikovi kritiki. Knjigo je vso poprodal in zdaj pripravlja II. natis! Jaz sem se tri dni na glas jezil, ko sem to zvedel. Človek bi res obupal nad slovensko budalasto inteligenco. Lepo te prosim, kadar prideš v Ljubljano in vidiš Levstika, povedi mu to, da je njegova preosorna kritika vzbudila občen upor ter ravno nasprotno tega dosegla, kar je nameravala. Ti znaš take reči pripovedovati in jih tudi moreš, jaz ne. Naša sreča je, da je tudi Jagić v svojem Archivu Kleinmayrja zmlatil. Sicer bi bil Zvon blamiran.« — Levstikova kritika se je nadaljevala prav do zadnje številke. Pisec je zahteval toliko korektur, da je bilo že kar patološko. In to je bil povod razpora med Levstikom in Levcem, ki je o tem sporočil prijatelju na Brdo dne 9. novembra naslednje:

»Levstik kar divjá. Zadnjič je imel sedem korektur, a zahteval je še osme. Ker mu je pa ni prinesel o pravem času in je moral on na Ig za botra iti, prepovedal je 3. in 4. polo tiskati. To je bilo v soboto 29. oktobra. Ker se je mudilo, grem gledat, če je kaj napak in ker jih ni bilo, ukažem list tiskati. Zdaj pa Levstik kar nori! Zabavlja na tiskarno, na mene, na Tavčarja, Vošnjaka, Ljubljanski Zvon etc. etc. vsakemu, kdor ga hoče poslušati. Priduša se, da niti jedne vrste ne spiše nič več za Zvon. Z menoj niti govoriti neče. Tudi tebe čaka še ostra dolga spoved in romarska pridiga.«

Nova »Zvonova« družba se ni izkazala kot enotna, tesno sklenjena struja. Izgubila je glavo Jurčiča in se povrhu še med seboj razprla. Takrat je prišla Levcu misel, da bi se zopet povabil odrinjeni Stritar, z drugimi besedami, da bi se zaradi zadrege v slovenske literature pravcu novo pomešalo s starim. Dne 2. avgusta 1881 je pisal Levec Kersniku: »Veš, kaj sem začel tudi misliti. Ali bi ne bilo dobro, da bi se spet enkrat Stritarja spomnili ter ga v sodelovanje povabili? Jaz tega ne morem storiti. Ali ti si anima candida ter poleg tega zvit lisjak — diplomat. Pomisli, pomisli, če bi se ne dalo kaj storiti. Stritar pesni, dramatične prizore in kratke povesti kar iz rokava stresa. Velik dobiček bil bi, ako bi ga mogli za take malosti pridobiti. Saj spisi te vrste so občinstvu vedno ugajali, jezilo je ljudi samo to, kar je v svojih pogovorih in v uredniškem delu Zvonovem čenčal in solznodolinil.« Kersnik se je ravno odprav-

ljal na trgatev na Bizeljsko v vinograd svojega tasta; zato je dne 12. oktobra sporočil Levcu: »Stritarju ne morem pisati sedaj, a storil bom to precej, ko pridem domov.« Leto je šlo h koncu, in Levcu je vedno hujša predla za gradivo. Dne 14. novembra je pisal Kersniku: »Z 12. številko sem prav v zadregi. Z daljšim spisom nobenim ne morem začenjati, kratkih pa nemam in tako si bodem moral spet s Kodrom pomagati, ki piše povesti brez slasti. Jaz njegovih stvarij ne morem trpeti. Kaj se tebi zdi? Sicer bom list napolnil z obilim literarnim drobižem.« Dne 10. dec. mu je sporočil na dopisnici: »Pisateljem morali bi vsaj do Božiča nagrade izplačati, a dr. T. se nič ne zmeni za račun. Zdaj imam jaz ekspedicijo. Novi naročniki se pridno oglašajo. Vsaka pošta prinese jih po 10—12. Piši Stritarju!« Dne 23. decembra mu je odgovoril Kersnik, da je že poizkusil srečo pri Stritarju: »Od Stritarja še nijmam odgovora, pa pričakujem ga kmalu, ker mož je vesten v takih rečeh. Pisal sem mu jako ponižno in tako nekako v sredi mej oficielnim in privatnim.« Ker Stritar takoj ni odgovoril, je mislil Kersnik, da bi se mu moralo ponuditi tudi solastništvo lista. V to pa je potreboval pooblastila ostalih izdajateljev. Pisal je dne 28. decembra Levcu: »Prosim, piši mi z obratno pošto, če si zadovoljen, da ponudim Stritarju solastništvo ‚Zvonovō' (na Jurčičevo mesto). Tavčarja vprašaj in potolaži ga, da Stritar gotovo od celega solastništva ne bo druzega zahteval, nego honorar za svoje spise. Pomisliti pa je treba, da nam je Stritar potreben. Jaz imam dobro idejo, in stavil bi

nekaj, da Stritar ustopi. Pozneje ti stvar natanjko razložim, kako in kaj sem si izmislil.« Dne 17. dec.[1]) je bil Levec mnenja: »Kaj bo s Stritarjem? Zdi se mi, da on čaka nas, mi pa njega. Kdo bo prvi izpregovoril?« Sedaj ko Stritar na prvo pismo brez ponudbe solastništva ni odgovoril, je Levec takoj letel k drju. Tavčarju in dne 29. decembra sporočil Kersniku: »Nocoj sem poiskal Tavčarja, ko sem bil prejel tvoje denašnje pismo. Tavčar je zoper Stritarja. Kar poskočil je: ‚Jaz ne vem, kaj imata za mojim hrbtom s tem Stritarjem. Čemu ga vabiti? Sami delajmo, čemu bi drugim nagrade plačevali etc.' Saj ga poznaš! Res se je Stritar letos grdo vedel proti nam. A kaj čemo? Pesnij potrebujemo! Kaj pa, če nam Stritar začne svoje tristia ex Ponto in svoje lamentacije Jeremija proroka v prozi pošiljati? Ad acta jih ne moremo dévati in slovenski svet z njimi dražiti tudi ne smemo, če ne, vzdignejo se naročniki zoper nas. Zatorej dobro premisli, kaj boš storil. Jaz se tebi in tvojemu taktu in tvoji previdnosti udajam. Ko bi mene vprašal, rekel bi: pridobi ga za sodelavca. To bi zadostovalo. Vender tudi zoper tvojo misel nisem . . . Skusi svojo srečo, pa vem, da boš dobil repulzo! Še odgovoril ti ne bo ali ti bo pa odgovor na gnojnih vilah pomolil. PS. Gregorčič tudi molči. Na dve pismi nič odgovora.«

[1]) Ta dan je pisal tudi zagrebški feljtonist Kos v „Narodu": „Teško smo od številke do številke pričakovali, da se bode sodelavcem pridružil tudi mož, ki je bil zadnja leta prvi steber našemu leposlovju . . . prof. Stritar . . . Zatorej ljubljanske zvonarje tukaj javno pozivljamo, da naj si pridružijo še svojega odličnega dunajskega tovariša."

—Stritar je odgovoril Kersniku po vsej verjetnosti tako, da bi kot solastnik pristopil k »Zvonu«, v nasprotnem slučaju pa, da bode izdajal leposloven letnik »Mladiko«. Kersnik je na Silvestrovo poslal Stritarjev odgovor Levcu in mu pisal: »Ad vocem — Stritar! Pisal mi je — v prilogi sledi pismo njegovo. Prejel sem ga včeraj, in poslal potem takoj tebi one kratke vrstice. To je bilo neumno, ker ‚diplomat' ne sme nikdar prehitro ravnati! Pa jaz sem bil ravno diplomata zapustil ter ubogal vest, ki mi je prepovedovala, kazati pismo Stritarjevo. Pa ker je bilo moje prvo pisanje do Stritarja le delo najine skupne ‚diplomacije' in ker pravi ‚diplomat' ne sme imeti vesti, zato ti pošljem ono pismo, toda — ne smejaj se, augur! — vrag naj te vzame, če ga še komu drugemu pokažeš, ali zineš o njem. Spominjati se moraš vedno, da sva skupaj diplomatovala, in če jednemu tu izpodleti, — izpodleti obema. Beri torej! Kaj praviš? Jaz mislim, da sva midva jedina! Pa Tavčar? Majorizirava ga lehko tudi v tem vprašanji, kajti (juridično preudarjeno) Jurčičev delež po smrti J. nij ipso jure prirastel nam trem, nego mi moramo o tem določiti. Ker pa vsled ustmenega kontrakta našega odločuje v vseh vprašanjih večina glasov, zato tudi v tem vprašanji, ali smemo Jurčičev delež oddati komu drugemu in komu, ali ne. Ergo imava Tavčarja v pesteh. Prevdari torej — pa bog varuj, da zineš Tavčarju kaj o tem Stritarjevem pismu; njegovo žlobudranje naju spravi lehko v lepo čobodro! In čeravno se mi dozdeva, da ono pisanje ne gre samo na mojo adreso, vendar ne bi hotel, da

Stritar kedaj izve, da smo ga malo — dupirali, kakor pravijo diplomatje. Tavčar sodi naše podjetje kot financijelno — ‚melkkuh' — jaz ga ne, in dobro vem, da tudi ti ne. Vsak delavec mora biti plačan, a treba nij, da bi se tu špekuliralo na umazan dobiček.«

Z ozirom na Stritarjev odgovor je Levec sporočil na Novega leta dan 1882 Kersniku: »Summa summarum: Piši nemudoma Stritarju ter ponudi mu solastništvo ‚Ljubljanskega Zvona'! Hvala Bogu! Imamo ga! Ako Stritar piše t a k o pismo, potem mu je stvar resna. Da se on, ki mi je lani tako s p r e s t o l a doli odgovoril, tako poniža, tega ne bi bil nikoli verjel ter je samo dokaz njegove resne volje, njegovega plemenitega srca in — največje priznavanje dosedanje delavnosti ‚Ljubljanskega Zvona'! Piši nemudoma v s v o j e m imenu ter pristavi, da sem te j a z uže delj časa naganjal, da bi mu pisal. Da sem jaz, kar se n j e g a tiče popolnoma tvoje misli in da tudi dr. Tavčar nima nič zoper to. A pisati moraš tudi Tavčarju ter ostrašiti ga — z ‚Mladiko'. Še ta konkurenca! ‚Mladika' bi izpodjedala Zvonu mlado življenje; to je gotovo, kajti nezadovoljnežev je povsod zadosti in ti bi takoj ‚Mladiko' z ‚Zvonom' primerjali in da bi ‚Zvon' ne bil vselej brez hibe in da bi ga ‚Mladika' večkrat dala čez klobuk osobito v pesnih, to je gotovo! A veruj mi, da ne zaradi Mladike, nego zaradi Stritarja in naše dobre stvari želim jaz Stritarja videti z nami delujočega. Saperment, potem pa res ubijemo in pogasimo ‚Kres'. Jaz se že veselim, kako bo ves slovenski narod zijal, ko bode bral našo izjavo, da smo ti, Tav-

čar in jaz Stritarja povabili stopiti na Jurčičevo mesto in da bode odslej g. Stritar sodeloval pri našem in svojem listu! Tedaj le brž, brž! Ta izjava prinese nam 300 in vzame ‚Kresu' vsaj 100 naročnikov. Sicer pa pospeši stvar s Tavčarjem in Stritarjem, da bode na 2. številki uže stalo Stritarjevo imé... A jezik moraš vendar zavezati Tavčarju ter prav do dobra ostrašiti ga z Mladiko! Kar se mene tiče, jaz Zvonov dobiček rad delim z desetimi Stritarji, samo če nam bi jih Bog dal! Tavčar je se ve da druge misli! Pisma njegovega ti pa ne vernem. Nicht um eine Million! To je literarno-historična kurijoziteta, katero bi ti bil sicer ukradel. Molčal bom kakor zid! Proti Tavčarju bom neveden! Vse je tvoje delo! Živio! Zakaj nisi šel v orijentalsko akademijo? Stritarjevo pismo sem že 5krat prebral in nobene kaplje slovenske krvi ne bi imel v sebi, kdor bi njegove ponudbe ne sprejel!«

Stritarja je »Zvon« rabil zlasti za pesmi. Levstik je bil razžaljen, istotako tudi glavni »Zvonov« pesnik Gregorčič, ki se je pojavil s »Slovesom od Rifenberga« v 1. številki konkurenta — »Kresa«. Te stvari se je doteknil Kersnik v pismu, ki ga je pisal Levcu dne 6. januarja 1882: »Lepo te prosim, varuj in ogiblji se Kodra! Zvon je sedaj tako lep in čvrst, da se Kodra še bolj bojim. Ako pošlje Stritar kaj primernega — mein Herz, was willst du noch mehr. Pa tudi o Stritarju mislim, da ne bo jokal in lamentiral. Pisal sem mu in ga prosil, da naravnost tebi pošlje svoj odgovor. Tavčarja sem srečno premagal. Priložil sem danes

tudi njegovo pismo—auch eine literarische Kuriosität! Daj ga k Stritarjevemu — in glej, da niti jeden, niti drugi teh dveh dupiranih ne zve resnice! Kaj pa je z X-om — primojdunaj? Ali je šel ‚Kres' kurit? Ti ne veš, kako sem jaz ‚Zvona' vesel! Oh, zakaj Jurčič ne more več videti, kako gre njegovo delo naprej? kako gre seme v cvet!« Levčev odgovor z dne 7. januarja se je glasil: »Stritar mi je denes prav prijazno pisal. Vpraša me, česa potrebujem za list. Rekel sem 1. pesnij, 2. kratkih povestij ali prizorov v dramatični obliki. ‚Dunajska pisma' je sam ponudil, jaz se jih nekoliko bojim, a rekel sem vender, da bodo dobro došla! Dr. Tavčar se je utolažil! Ta vražji Gregorčič! Njegovo ‚Slovo od Rifenberga' mi je vzelo jedno noč spanja in dva dni veselja do dela! Bil sem tako čmeren, kakor se že dolgo ne spominam! Že sem ti hotel pisati, da bi ti nastopil diplomatični pot! Vidiš, vsak človek odpusti, samo far nikoli ne! Tako lepo sem ga prosil, tako moledoval, tako prosjačil in beračil okolo njega, s prostorom čakal do 31. decembra — a nič odgovora, to se pravi, odgovor sem bral v ‚Kresu'! In v prvem listu! Potem mi pa še Erjavec piše, da je pesen poslal za to Sketu, ker ga je ‚lepo' prosil. Lepše ga ni mogel, kakor sem ga jaz. In pa to, da naj zamero popravim! Povej mi, kaj hudiča naj storim? To je vender superlativ občutnosti! Dobra sreča je X-a denes prinesla v Ljubljano, kjer misli izdati svoje pesni (to je tajno povedal samo meni!). Prosil sem ga tako, kakor še nikoli nobenega pisatelja in naposled mi je vender milostno obljubil

pesen za II. številko. Zdaj mi je tudi jasno, zakaj je ‚Slovo' poslal ‚Kresu'. Terén hoče pripraviti svoji tiskani zbirki! A komaj sem se znebil teh skrbij, pride nocojšnji ‚Slov. Narod'. Kaj pa je tebe treba bilo! Tedaj ‚Narod' priporoča ‚Kres' ter tako dela kvar ‚Zvonu', ki se v Narodni tiskarni tiska in od katerega ima sam Narod dobiček. Jurčič se bo v grobu obrnil! Lepo te prosim, piši dr. Zarniku e n e r g i č n o pismo! Jaz mu bom nocoj v žurfiksu levite bral!«

A trnjeva uredniška pot je šla za Levca vedno višje in strmeje. Dne 9. januarja je ves obupan pisal Kersniku: »Vsi elementi se vzdigajo zoper Zvon. Kaj sem prebil te dni v Ljubljani, ti ne bodem pravil. Krvav pot sem potil. Vse se je vzdigalo v meni zoper X-a, a vender sem se zatajeval. Tako o h o l e g a j a r j a še nisem videl. Vsak človek menda odpusti, on mi še zdaj neče! Zapét je bil do podbradka. Držal se je, ne kakor cesar na prestoli, ampak kakor rimski papež na ‚sella gestatoria'! Kako prijazen je bil ta mož leta 1872. in 1873. in še 1880., ko sem zadnjič občeval z njim. Mislil sem, da sva res prijatelja. A zdaj! Povedal sem mu, kar mi je srce težilo. Prosil sem ga, prav beračil! On se je samo na pol omečil, ter dal mi pesen za 2. številko. Potem sem ga pustil. Osobito, ker sem videl, da ni o d k r i t o s r č e n. Gruntar mi je namreč včeraj pravil, da je že v Logatci spisal pesem, katero je bil namenjen dati meni. A proti meni se je delal, kakor da bi ga bilo treba še prigovarjati, da mi jo da! In dva dni sem hodil okolo njega, predno sem jo dobil. Ali je to lepo? Hvalil je tudi ‚Kres', in

videl sem, da z jedno nogo je že v Celovci. Najbolj me je ujezilo to, da, ko sem že vedel, da ima pesem za Zvon pripravljeno in sem ga prosil, da naj kaj pomaga, da je pa še vedno po ovinkih odgovarjal: Bom, če bo moči, ne vem, ne obljubujem nič i. t. d. To je vender vrag! Zdaj pa prihaja Erjavec! Beri! Jaz bi kar najrajši Zvon ob tla zagnal ter lotil se svojega posla. Mene je Tavčarjev ‚Tržačan' do solz genil. Tudi Zarnik ga je silno hvalil, Šuklje tudi. Zdaj pa prejmem to pismo! Človek mora obupati nad samim seboj. Jaz sem ves zbegan in ne vem, kaj bi dejal v prihodnji list.« Kersnik je Levcu na ta obupen klic dne 11. januarja samo rekel: »Bore urednik!«

Gregorčič in Levec sta se za enkrat pobotala v aprilu, ko je Gregorčič baš izdajal svoje pesmi, katerih korekturo je prevzel Levec.

Dne 13. januarja 1882 je javil »Narod«, da je stopil Stritar kot solastnik v kolo »Ljubljanskega Zvona«, »katerega bode sedaj redno s svojimi spisi podpiral... lepih Stritarjevih proizvodov smo v obče celo leto jako pogrešali«. To poročilo je bilo za naročnike. Podobno naznanilo je prinesla tudi druga številka »Zvona«, ki je nosila na čelu Stritarjevo ime tudi med izdajatelji. A kmalu se je pokazalo, da Stritar organično ne spada več v to družbo. Prva pesem, ki jo je poslal »Zvonu«, je bila »Nazaj«. Ta je še ugajala Levcu in Kersniku, dasiravno po Levčevem mnenju ni imela enotne misli v sebi. Za tretjo številko je poslal deset kitic »Drobiža«, za četrto štiri pomladanske malopomembne pesmice. Mlade literate je moralo ne-

ljubo dirniti, da se Stritar v »Drobižu« ni mogel zdržati, da bi po svoji stari navadi ne lopnil po modernem realizmu:

„Po logih cvetočih, po gajih nekdàj
Iskali smo mi mladí poezije;
Po blatu, močvirji je iščejo zdàj,
Iz luže, gnojnice najlepše jim sije."

Specialno Levstika je morala vščipniti deveta kitica:

„Slovenci smo kaj učeni možjé,
Z jezikom se vkvarjamo korenito;
Srp brusimo vedno, kedaj pa užé
Začnemo žeti rumeno žito?"

Ako sta Levec in Kersnik pričakovala, da se bo Stritar prilagodil smeri »Ljubljanskega Zvona«, sta se morala že takoj v prvi polovici leta preveriti, da sta se varala. Levec je to s svojim prirojenim finim literarnim čutom takoj opazil. Že dne 19. marca je pisal Kersniku: »S Stritarjem nisem nič kaj zadovoljen. Tisti ‚Drobiž'! To so bile že same smeti. Tudi za ta list mi je poslal nekaj pomladanskih ‚odpadkov'. Napósled bo vendar le res, da se je mož izpisal in — postaral. Levstik je na vseh 10. strof ‚Drobiža' naredil 10 strupenih epigramov. Prvi se glasi: ‚Svet mi je solzna dolina, P.... največja sladkost, Luč jaz na svetu jedina: To je vsa moja modrost!' Zložil je tudi solznodolinsko pesem na povoženo žabo, v kateri je vso svojo jezo izlil na Stritarja; kako, to si lehko misliš.« — A ne samo nova pisateljska generacija je sodila, da Stritar ne spada več v novo dobo, ampak

tudi čitateljska. Primeri, kaj piše Levec Kersniku dne 14. maja: »Ti, s Stritarjem smo vender kupili — strašanskega divjega mačka v žaklju! Ljudje njegove dozdaj v Zvonu priobčene stvari neusmiljeno kritikujejo. V začetku sem mislil, da te brezobzirne kritike je kriva največ osobna antipatija. Ako je n. pr. Levstik pri Prmetu razlagal, da ‚Zvon' zdaj že — ‚po otroškem d.... smrdi' [najbrž glede na Stritarjevo pesem ‚Tolažba', Lj. Zvon, II. str. 166], to me ni tuširalo; ako je zabavljal dr. Schön in dr. Štempih, tudi to je šlo mimo ušes; ako pa celo tihi Pleteršnik, Krmavnar in dolga dolga vrsta finih ljudij na glas zabavljajo nanj, potem res ne vem, čemu smo ga snubili. Celo iz Wabashé v Ameriki sem prejel pismo, v katerem se Stritarjevi doneski imenujejo ‚s m o l j a r i j a' dunajskega Zvona. Pravil sem ti že zadnjič, kaj mi je spet poslal. Piše o feuilletonih in feuilletonistih. Dokler omenja I. I. K., bodisi! A kdo pri nas pozna Spitzerja, Stettenheima in Johannesa Zieglerja?!!! To sem mu zbrisal; če bode hud, nič ne dé. Jaz mu ne morem pomagati.« Stritar je moral o tem odporu kaj zvedeti, ker se to leto ni nič več oglasil v »Zvonu«; tudi »Pogovore« je s prvo številko ustavil. Levec ga ni posebno pogrešal. Dne 21. marca 1883 je o tem kratko javil Kersniku: »Stritar ni dal od sebe še nobene besedice.« »Zvonov« urednik je bil na njegovo mesto dobil času bolj primernega pesnika, glavnega pevca slovenskega realizma — Antona Aškerca.

Pričel se je boj s »Kresom«. Dne 5. aprila 1882 se je začel Kos-Spectabilis norčevati v podlistku, po-

slanem v pregled Levcu, izišlim v »Narodu«, iz novele Pavline Pajkove, izhajajoče v »Kresu« pod naslovom »Mačeha«. Na piko je vzel pripovedovanje Pavline, da je imel dekan vnukinjo, češ, potem je moral imeti tudi sina ali hčer. O Veliki noči so izšle Gregorčičeve pesmi, ki jih je Janko Pajk v »Kresu« jako cepidlaško ocenil. Tudi to kritiko je Spectabilis v »Narodu« z dne 12. julija humoristično osmešil. Pajku in »Kresu« so odgovorili ljubljanski Gregorčičevi prijatelji s posebno brošuro: »Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk«. Vrhutega se je lotil obeh Janko Kersnik v svojih, v »Narodu« izhajajočih podlistkih »Stricu v Ameriko«. »Kres« je nazval ljubljanske literate zavoljo tega »zloglasno pisačjo svojat«, »steklišče« in »neotesano druhal«. Štajerci, ki so v prvi vrsti držali »Kres«, so bili na Kersnika vsled tega tako hudi, da so pretili z bojkotom »Naroda«.[1]) Napadi na »Kres« so potem prenehali, in razmerje med obema listoma se je izboljšalo. »Zvon« je prinesel v juliju 1883 samo še Mencingerjevo persiflažo »Kresovega« romanopisca Kodra; te satire je bil Levec jako vesel, kakor je sporočil Kersniku dne 23. maja 1883: »Gotovo te bo interesiralo, da mi je danes poslal dr. Mencinger spis: Cmokavzar in Ušperna. Izviren roman. Iz kanibalščine poslovenil Sivor. Mislil sem, da bom počil, ko sem čital ta roman. To je satira, parodija in travestija na Kodra. Neusmiljeno ga je zmahal. In dasi nikjer ne imenuje njegovega imena, vender bodo s prstom nanj kazali. Cmokavzar je še hujši nego Hauffov: Der Mann im Monde. Cmo-

[1]) Glej: Janka Kersnika Zbrani spisi, V. str. 395.

kavzarja na vsak način natisnem.« Začetkom septembra 1883 se je vršila v Ljutomeru Miklošičeva slavnost, ki se je je udeležil tudi Kersnik. Poročal je o njej Levcu dne 8. septembra naslednje: »Kakor si menda zvedel, peljal sem se tudi v Ljutomer in ni mi žal za to. Padel sem tamkaj med same Kresovce. S Krekom sem malo, s Šketom pa tem več govoril o naših listih, in tako malo poravnal nekatere antipatije in jezice. Celo Cmokavzarja sem Šketu tako zabelil, da je dejal koncem, ‚da ni slab'. ‚Stojan' je Šket sam, in je nekako ponosen na svojega ‚Vogrina'. ‚Glejte — mi je dejal — Vi slikate v svojem Cyklamenu življenje na Kranjskem, jaz pa v Vogrinu življenje na Koroškem'. Samo ob sebi se razume, da sem možu molče prikimal. V obče pa je bil silno prijazen in ljubezniv, jezil se je na Pajka in deloma Kodra, osobito na ‚naše ženske', ter mi pripovedoval, da je Pavlini vrnil neko novelo.«[1])

Močno pa je škodilo »Zvonu«, da sta se njegova glavna dva lastnika Levec in Kersnik tako engažirala za vladno stranko. Radikalci so se začeli odtezati listu, med njimi zlasti dr. Tavčar in Gregorčič. S Tavčarjem Levec ni nikdar dobro izhajal. Prepir med njima se je začel že prejšnje leto zaradi že omenjenega

[1]) „Slovenec" se je po prvih dveh letnikih začel nagibati na „Zvonovo" stran. Dne 6. I. 1883 je pisal: V lepoznanstvu ostaneta nam še nadalje glasitelja ‚Lj. Zvon' in ‚Kres', od katerih dveh pripada prvenstvo prvemu. Da bi se ‚Zvon' izogibal preostre polemike in pojavov mladoslovenske barve, pa bi bil istinito najvzornejši beletristični časopis."

Levčevega dopisa zoper Tavčarjev zagrebški govor. Levec je dne 5. junija 1882 prosil Kersnika, naj posreduje: »Prijatelja tako s Tavčarjem ne bodeva nikoli, ker je on tako sam v sebe zaljubljen, da proti nikomur ni odkritosrčen. Uverjen sem: kakor sta se z Jurčičem že sprla, predno se je Zvon rodil, zaradi Zvonovega programa, tako bomo pri Zvonu zdaj z njim imeli pokoro. Pa bodisi zaradi ljubega miru! Skušal se bom vsaj toliko z njim sprijazniti, da bodem v poslih mogel z njim občevati; k temu pa ti s svojim pismom lehko mnogo pripomoreš.«

Takrat so prišle priprave za deželnozborske volitve na Kranjskem, pri katerih so se že kazali obrisi prihodnje vladne stranke s Šukljetom in radikalne s Tavčarjem na čelu. Dne 16. septembra 1882 je pisal Levec svojemu prijatelju na Brdo: »Dr. Ivan se je z Mošetom skregal ter danes domov v Poljane odšel. Pravi, da ostane gori nekoliko tednov, potem pa gre k sodniji. Tega se jaz prav bojim. Ker ne bode imel posebnega zaslužka, silil bode p r e v e č s svojimi spisi v Zvon«. Kersnik mu je drugi dan odgovoril: »Dr. Ivan bo pa v istini drugo leto tebi na vratu sedel. Pa jaz uže vem ‚mitel' zoper njega. Povedal ti ga bom prihodnjič.« V juniju 1883 so res prišle dolgo pričakovane volitve. Dr. Tavčar je kandidiral na svojo roko zoper Robiča in izdal že imenovano okrožnico na duhovščino. »Narod« je nastopil zoper njegovo kršenje discipline. Levec v pismu z dne 7. junija popisuje Kersniku ravno nasproten vtisek »Narodove«

notice in hvali Boga, da ni napisal nameravanega ostrega članka zoper Tavčarja: »Filister se ne briga za vso kameleonsko izpremembo Tavčarjevo ter poudarja samo to, da je on v hudih in slabih časih tlako delal Narodu, kateri ga zdaj napada... Veruj mi, farji že računajo s Tavčarjem, da ga porabijo zoper Vošnjaka in Zarnika. Zato se tudi Klun samo smeje, roke križem drži ter se tudi za Robiča ne gane... Klun je bil hud, da je sinoč Narod Tavčarja tako napadel. Zdaj mi nihče ne vzame vere, da farji gotovo računajo na Tavčarja, da bode pomagal vsaj pri dnevniku.« Tavčar je propadel in ni postal klerikalec, ampak glava radikalcev, ki so se koncem leta 1883. po robu postavili vladni stranki, porojeni v jesenskem zasedanju deželnega zbora. Dne 4. decembra 1883 je pisal Levec Kersniku: »Ljubljanski radikalci pod generalom dr. Ivanom, feldveblom Železnikarjem in vicefrajtarjem dr. Zarnikom nam napovedujejo boj... Dr. Zarnik je šel na Notranjsko, v Trst in Gorico zase delat ‚stimmung'. Dolenec mi piše, kaj je ta poštenjak v Trstu počel. Pravil je, da smo Šuklje, ti in jaz od vlade podkupljeni postali renegatje. Mislim, da pride vendar enkrat čas, da se temu človeku gobec zamaši.« Gregorčič je bil prvi, ki se je najbrž iz teh političnih ozirov odtegnil »Zvonu«. O tem je pisal Levec dne 9. novembra Kersniku: »Gregorčič mi je pisal, da ne misli nič več pisati pesnij, ker ima preveč opraviti s skrbmi za ‚kruh' in ker ga ‚prava' poezija zapušča. Mislim, da mož v svoje vinograde ni zakopal samo svojih novcev, ampak tudi svojo delavnost in poezijo... Ambrožič,

Hafner, Železnikar in Zabukovec so srečno razpršili naš literarno-zabavni klub iz jeze na vas poslance.«

Ko je šlo leto 1883. h koncu, je ta političen razpor povzročil, da je dobil »Zvon« novega konkurenta — »Slovana«. Sicer je ustanovil Ivan Hribar ta list kot političen tednik, a v boju, ki se je drugo leto razvnel, je dr. Tavčar njegov program raztegnil tudi na leposlovje. V ostalem pa je gojil list v prvi vrsti prevodno slovansko leposlovje in ilustracijo.

Razume se, da je porod novega konkurenta vznemiril urednika »Zvonovega«, kar je ta sporočil dne 11. decembra Kersniku z naslednjimi besedami: »Novorojeni ‚Slovan' od dné do dné svoje rožičke kaže bolj proti — ‚Zvonu'. Oklenili so se ga vsi zagrizeni Kresovci, tako n. pr. Krek, Trstenjak, Raič, Levstik i. dr. Tudi naš Tavčar se je ozko zvezal s Hribarjem. In tako nam bode letos dr. Ivan škodoval na dveh straneh indirektno s svojim pretiranim in afektiranim t. j. neslanim romanom [Tavčar je za leto 1884. izročil »Zvonu« roman »Mrtva srca«] in direktno s ‚Slovanom'. Politična stran njegova je obrnena zoper delovanje vladne narodne stranke, leposlovna zoper ‚Zvon', oziroma zoper mene in tebe. V tem oziru nam je veliko škodovalo nepremišljeno govoričenje Šukljejevo o oficijoznem slovenskem listu itd. Biti nama je opreznima in delavnima. Hudič je le to, da Tavčarjev roman letos ni za nič, Detelja [»Veliki grof«, ki sta ga Levec in Kersnik prvotno odklonila, pozneje pa vendar prinesla] je pa še slabejši. Ti boš moral

skrbeti za drobne povesti. Stritarju sem pisal, da naj kaj pošlje, pa le molči. Še te coklje nam je bilo treba.«

Kersnik je drugi dan odgovoril Levcu s tem-le zanimivim pismom: »Novorojenec ‚Slovan' naj te nikar ne straši. Jaz moram reči, da me veseli, in da me bode on — če se nam bo kaj vsajal — še najbolj pripravil do vstrajnega dela. Tega Tavčarja bi jaz najrajše vun vrgel, in naj bi bilo, kar hoče, pisal zopet en roman za celo leto, morda boljšega ko zadnjega, ker sam čutim, da mi moči polagoma rasejo. Ti se boš morda smijal, ali pa dejal, da sem grozno namišljen. Pa saj se gradivo človeku kar v roke sili. Vrag bi bil, ko bi ‚Kresovcev' in ‚Slovanov' ne pustili ‚um eine Pferdelänge' za seboj. Boga zahvali, da imajo Levstika v svojej družbi; to bo mora njihova; in po vrhu še Kreka. Ti le glej, da ti Terdina, Gregorčič, Gorazd in Funtek ne uidejo, potem bo že šlo. Trstenjak, Raič e tutti quanti nas vendar ne bodo strašili. Sploh se mi vidi, da Hribar bolj namerava gladiti si pot do poslanstva, in da se bo kultivirala v listu najbolj politična in sicer ‚radikalna' stran. To pa mora biti efemerno, ako se naš položaj predrugači; kajti tedaj bomo vsi radikalci in ‚Narod' bo naš list; če pa ostanejo politične razmere stabilne, potem nam ‚Slovan' ne bo škodil, le koristil nam bo. Pri nas je le to žalostno, da ne poznamo nobene avtoritete, nego vsak svojo lastno, v lastni umazani koži se po svetu plazečo samoljubnost. Poleg tega pa pozabimo, kako krvavo nam je treba v s a c e g a, kdorkoli se poda v javnost in kateri ima količkaj zmožnosti. Pa kaj bi govoril, ko sam

še bolje poznaš razmere. Reči pa moram, da imam tem večji pogum in tem večje veselje, čim več je opozicije. Sploh pa bodemo videli, kaj bo iz te moke. Sicer pa le pogum, če nama bo stvar preneumna, bodeva pa Tavčarja in vrh njega še Stritarja vun vrgla. Aut nobiscum, aut contra nos! Ker jaz mislim, da v našem podvzetju mora veljati tudi avtoriteta: e d i n o delovanje in ne ‚danes tukaj, jutri tam', ali pa nikjer.«

»Slovan« je res začel »Zvonu« delati konkurenco. Primeri Levčevo pismo Kersniku z dne 19. decembra 1883: »V nedeljo je bil Resman pri meni in pripovedoval mi je, da so pri Kresovcih rekli, da ima Slovan namen jamo izkopati meni, ker sem Kersnikov in Šukljetov pristaš.« Že takoj v novem letu je list izgubil 180 naročnikov: »Uzroki so ti znani. Samo v Ljubljani smo izgubili blizu 70 naročnikov, največ dijakov, ki so se prijeli ‚Slovana'. Od poštnih se je največ naročnikov pogubilo na Notranjskem in Goriškem. Ni čudo! Po Goriškem strastno delajo zoper Zvon. Erjavec je te dni pisal Levstiku, da nikakor ne umeje, kako more ‚Slov. Narod' še priporočati Zvon. Železnikarju očita nedoslednost, ker hvali Zvon! Gregorčič piše Gruntarju, kakor mi je sam pravil v nedeljo, da mora na vse kriplje delati za Zarnika. A Gruntar misli sam kandidirati! Šukljeta imenuje Gregorčič ‚Schulverein II.' Bral sem danes tudi jako zanimivo Schneidovo pismo iz Gorice, v katerem toži, ‚dass der sehr ehrenwerte Herr Professor Erjavec' zvonec nosi med goriškimi radikalci t. j. Zarnikovci. Od vseh strani preti boj, in zato mislim, da si tudi svojo jezo na ‚Ljubljanski

List' prespal in se potolažil, kakor sem se jaz. Boga hvalimo, da svoj organ dobimo! Mislim pa tudi, da si svoj sklep glede sodelovanja pri Zvonu premenil. Ni dolgo tega, kar si mi pisal, da hočemo Zvon tako nagnati, da bode še vedno Slovanu in Kresu ‚um eine Pferdelänge voran'! Glej, zdaj je nastopil kritičen čas. Najboljši prijatelji Zvonovi, kakor Erjavec, Gregorčič, Zarnik etc. so zdaj zoper Zvon! Jaz imam pa baš zdaj vezane roke, ker se moram učiti [za izpit], kar glava zmore; ti se pa kujaš, kakor razvajen otrok! Poprej si mi obetal, da hočeš nagoto ‚Mrtvih src' pokriti z lepoto svojih novel, a zdaj mi odrekaš vsako pomoč! Pomisli, da delaš zoper sebe, zoper našo dobro stvar! Ako oslabi Zvon, zadelo ne bo samo mene, ampak tudi tebe. V tej stvari sva solidarna. Zatorej za trdno pričakujem, da bodeš ovrgel zadnjič podano mi izjavo ter poslal mi prav gotovo do 18. t. m. ali kakšno malo stvar, ali pa začetek daljše novele.« (Levec Kersniku 5. februarja 1884.) V resnici je Kersnik poslal že za 3. številko kratko črtico, za 6. pa je pričel pisati daljšo novelo »Gospod Janez«.

Konkurenca »Slovana« je imela postati še večja. Dne 23. maja 1884 je o tem sporočil Levec Kersniku: »Štrekelj mi piše z Dunaja, da bodo ljubljanski radikalci z novim letom začeli izdávati nov leposloven list. Jaz bi se tega novega konkurenta ne strašil, ko bi se ne bal, da nam bodo odtegnili Gorazda in Gregorčiča, ki sta oba huda radikalca.« Novega leposlovnika radikalci sicer niso ustanovili, ali preustvarjali so »Slovana« s Tavčarjem na čelu. Primeri, kaj piše Le-

vec dne 19. novembra Kersniku: »Tavčar pripoveduje po Ljubljani, da z novim letom odstopi od ‚Zvona' ter prevzame ‚Slovana', t. j. ‚Slovana' bosta še nadalje uredovala Holc in Trstenjak, in Tavčar, lastnik, bode skrbel za zdražbo. Habeat! Toda važnejša je novica, katero je dr. Sket pisal na Dunaj. Radikalci so izdali parolo: da z novim letom vsi opuste ‚Zvon' ter pristopijo h ‚Kresu' in dr. Tavčar postane z novim letom sodelavec ‚Kresov'. ‚Zvonu' bi se bilo z novim letom treba dvakrat in trikrat pripraviti na delo, a kako naj se pripravi, ko niti ne vem, s čim naj zamašim 1. številke zevajoče predale? Pisati mi je zadnji čas v nedeljo vabilo na naročbo, a kaj naj obetam ljudem? Tebe ni blizu, sam ne znam in ne morem pisati novel in romanov, tedaj nimam druzega pripomočka, nego prositi dr. Deteljo, da mi dovoli tiskati ‚Velikega grofa', katerega sva vrgla že v koš! Quid tu censes? Prosim te lepo, pridi vender enkrat že sèm.« Prihodnji dan je Levec Kersniku dalje tožil zadrego »Zvonovo«, nastalo vsled političnega razpora: »Ta večna uredniška skrb je grozna! In vrhu tega še negotovost, kaj bode s prihodnjim letom. Od vseh stranij se je začela intenzivna agitacija zoper ‚Zvon'. Farji bi ga radi živega pogoltnili. ‚Slovenec' in ‚Cvetje z vrtov sv. Frančiška' ga napadata in zdaj so še ljubljanski radikalci izdali parolo, da se ne naroče nič več na elastični ‚Zvon'. Jaz sem bil vedno te misli, da nam naš razpor ubije tudi naš list in vedno trdnejša je ta vera v meni. Razpor je vzbudil farjem pogum, kakor v politiki, tako v literaturi; ‚Zvonu' pa izmed sotrudnikov vzel

mnogo čilih močij (Gregorčič, Erjavec, dr. Mencinger). Dozdaj so ga podpirali vsaj ljubljanski radikalci, a naš nesrečni literarno-zabavni klub nam je odpodil tudi te. Osnovali so si svoj klub v ‚narodnem hlevu' pri Permetu ter pravijo, da se ne naroče nič več na ‚Zvon', ampak na ‚Kres'. Tavčar nam bode tudi mnogo škodoval. Takoj tisti hip, ko mi je Jurčič povedal, da vzame Tavčarja v našo družbo, ustrašil sem se tega človeka. In videl bodeš, da odstopi od ‚Zvona' z velikim gledališkim ropotom. Tolaži me samó to, da ima ‚Slovan' letos, kakor je preračunil Armič, okoli 900 gld. izgube . . . Še jedno o Gregorčičevi hvaležnosti. Opravljam mu korekturo njegovih pesnij, katere se tiskajo pri Bambergu. Jaz sem naprosil Gregorčiča, naj mi dovoli, da jedno ponatisnem v 12. štev. ‚Zvonovi'. Toda on mi niti ne odgovori ne! ‚Sieh Er, und mit einem solchem . . .'« Gregorčič je bil na Levca res hud iz političnega vzroka, kakor je ta naslednji dan sporočil Kersniku: »Gregorčič mi je danes odgovoril to: ‚Sè Zvonom bi bil jaz rad do konca sodeloval; a ker si se Ti vrgel v politični vrtinec in sicer k stranki, ki po mojem mnenji ni prava, ne morem več. Tebi bi bilo kot uredniku leposlovnega lista kazalo, ostati nad strankami, tako bi si bil ohranil simpatije vseh in združil delavce vsaj na tem polji. Tudi za Šukljeja mi je žal. Njegov talent bi bil vreden častnejšega posla. Toda kaj hočem! Sehe jeder, wie er treibe!' Jaz sem mu odgovoril, da, če je njegovo stališče pravo — similis simili — potem bi smeli tudi njegove ‚Poezije'

priporočati in kupovati samo politični somišljeniki njegovi.«

Dr. Tavčar ni šel h ‚Kresu'. Vzrok je razodel Kersnik Levcu v pismu z dne 21. novembra 1884, v katerem je urednika »Zvonovega« tudi potolažil zaradi gradiva: »V vabilu za ‚Zvon' naznani ‚Velikega grofa' in drugi del Cyklamena pod naslovom ‚Agitator'; sicer pa ne bodi nervozen. Jaz bom po zimi lehko več pisal, ker imam Rahneta v pisarni in mi le-ta mnogo pomaga. Torej le korajžo! Sket je baje Tavčarju pogoje stavil, da mora tako pisati, kakor so Kresovi bralci (farji) navajeni.«

Pač pa je dr. Tavčar s koncem l. 1884. v resnici izstopil iz kroga izdajateljev »Ljub. Zvona« in prevzel solastništvo »Slovana«, za katerega je pisal glavno povest »Janez Solnce«. Tudi nov literaren klub je osnoval. O tem je poročal Levec Kersniku dne 18. decembra 1884: »Dr. Tavčar, Petričič in Trstenjak snujejo nov klub. Povabljene je pol Ljubljane in to radikalni, e l a s t i č n i in klerikalni elementi. Izobčeni so samo Šuklje, Wiesthaler in Levec. Brez dvojbe jih spravijo 60—70 glav skupaj. Jaz si od vseh teh klubov ne obetam veliko, a misliš si vender lehko mojo neznosno situvacijo. Urednik ‚prvega' literarnega lista je izobčen iz literarnega kluba; in da je tudi povabljen, ne more pristopiti klubu. ‚Slovan' bode izhajal po dvakrat na mesec v zvezkih po 2 poli. Na prvi strani bode prinašal Tavčarjev roman. Tudi Gregorčič je neki že obljubil svojo pomoč. Hudi časi nastopajo za ‚Zvon' in v ti krizi si mu ti p r v a pomoč. Brez Tebe rajši danes

ubijem ‚Zvon' sam, nego da bi gledal, kako ga ubijajo drugi... Prosim Te, da resno misliš na ‚Agitatorja'... [Dne 3. januarja 1885:] Včeraj sem naravnost vprašal Tavčarja, kaj namerava s ‚Slovanom'. Rekel mi je, da nikakor neče konkurence delati ‚Zvonu'. Namen ‚Slovana' je v prvi vrsti gojiti r a d i k a l n o politiko in v drugi vrsti l e p o s l o v j e, to pa zlasti s prevodi iz slovanskih literatur. Rekel mi je, da on ostane prijatelj ‚Zvonu', a iz daljšega razgovora sem videl, da se boji Tvojega ‚Agitatorja'. ‚Ako bo pa Kersnik kaj zbadal v Agitatorji, potem postanem ‚Zvonu' odločen sovražnik!' — Dixit! Post festum te prosim oproščenja zaradi neke premembe pri ‚Zvonu'. Naravnost nisem hotel povedati, da je dr. Tavčar odstopil; to pa bi bili bralci opazili, ako bi bili še nadalje izdajatelji brez Tavčarja stali na čelu lista. Zatorej sem kot lastnike in založnike državnemu pravdništvu in deželnemu predsedstvu naznanil tebe, Stritarja in sebe, a podpisal nas na konci lista: Fr. Levec i dr. Tako mislim, da je stvar bralcem najmenj sumnjiva, če tudi opazijo, da izdajatelji niso imenovani na glavi ‚Zvonovi' . . . Kedaj prideš v Ljubljano, da se pomeniva zaradi odgovora ‚Slovencu'. Jaz ne kanim ničesa odgovarjati. S t r i t a r b i p a s k o r a j m o r a l. Prevzetnemu Gregorčiču pa to Mahničevo lekcijo prav privoščim. Kdo ga bode zdaj branil? ‚Slovan'? Oder was!!«

Mahnič je v svojih dodatkih k »Dvanajstim večerom« pozval — kakor smo videli — vse zvonovce na diskusijo. A urednik »Zvonov« sam se je malo

pogumno odtegnil debati. Kakor kažejo zgorajne besede deloma celo iz maščevalnostnih ozirov napram Gregorčiču. To se je pozneje bridko maščevalo. A Levčev sklep, ne polemizirati z Mahničem, je ostal trden. Dne 18. januarja je Levec pisal Kersniku: »Zakaj te ni nič v Ljubljano? Sto stvarij bi imel govoriti s teboj! Vsaj za jedno uro! Kaj naredimo s ‚Slovencem'? Mislim, da mu ne odgovarjamo. Ako hoče Stritar záse kaj odgovoriti, transeat! Ali v polemiko se ne izpustimo! Čemu? Da bi Gregorčiču kadilo žgali? Kaj pa še! Saj vidiš, da se je začel že cel kult o tem možu! In kako razumé to stvar! Bamberg bode moral Mahniču plačati nagrado za reklamo. Izvrstno kupčijo dela! Vrhu tega pa Gregorčič peša, vsaj v obliki! Beri ‚Nevesto'![1]) Za to, da sem mu opravil korekturo, mi ni rekel niti piši me v uho! Misli menda, da smo mi hlapci njegovi . . . Naročniki [‚Zvona'] kápajo. Odpovedalo se je več duhovnikov in v Ljubljani kakih 5 radikalcev.« Glede Mahniča je bil tudi Kersnik mnenja, da mu naj »Zvon« ne odgovarja: »Na noben način se ne smeš spuščati v kako polemiko s ‚Slovencem', predno nijsva o tem govorila. Jaz Ti bom že povedal svoje misli.« (21. februarja 1885.) V zavrnitev Mahniča je Levec priobčil samo kratek Stritarjev odgovor, o katerem sem govoril že gori, in neko šaljivo stvar drja. Mencingerja. O prvem članku je pisal Kersniku dne 25. januarja: »Stritar je poslal

[1]) O tej pesmi je pisal Levec ob istem času v 1. štev. „Zvona" (str. 51): „‚Nevesta' se odlikuje po svoji izvirnosti, nežnosti in prisrčnosti."

odgovor dru. Juniju. Prav osoljen je, dobro se bere, a ne spušča se globoko v razgovor. Tudi dr. Ivana ščiplje, a to bo treba zbrisati.« (To je tudi storil potem Kersnik.) Mencingerjev satirični govor o Vodnikovem »Vršacu« Levcu ni bil posebno po godu, vendar ga je priobčil. Pisal je o njem Kersniku dne 21. februarja: »Dr. Mencinger mi je poslal svojega Udrihoviča, a kaj malo mi ugaja. Pogrešam v njem prave soli. Dr. M. mi piše, da je bolan. In to se pozna spisu. Vender ga natisnem . . . Ideja je dobra. Dokazuje, da sta Vodnik in Slomšek budaista, bogotajnika in panteista ter da ne verujeta v osebnega Boga.«

Konkurenca »Slovanova« se je pri »Zvonu« čutila, vendar je bil Levec z ozirom na ugajajoče leposlovje tekočega letnika »Zvonovega« poln najlepših upov, kakor je pisal Kersniku dne 5. februarja: »Detelov roman vsakemu dopada; ‚Agitatorja' ljudje prehvaliti ne morejo. Posebno gospod Anton je zadel pravo stran, če bo tudi jezil razne gospode Antone, Janeze in France. Ako Bog dá, bomo jih! Niti Gregorčič ‚Slovana' ne reši! ‚Slovan' ima zdaj 700, ‚Zvon' 1000 naročnikov. V Ljubljani je letos ‚Zvon' izgubil 10, ‚Slovan' pridobil 17 naročnikov . . . Čudno! Tolažimo se s tem, da počasi padamo. Drugod? Pri nas nobeden list ne napreduje, vsak ima o svojem rojstvu največ naročnikov. V Nemčiji je drugače!« Dne 22. februarja je svaril Kersnika, naj bo v »Agitatorju« oprezen, da ne bo žalil duhovščine in učiteljstva: »Agitator je spet izvrsten. Samo gospoda Antona se bojim. Naš far je vrag. In učitelje mi pusti pri miru! Jako občutni

so, a 300 poštnih naročnikov je med njimi. Še ti naj nas zapuste, potem smo pa vijavajaven! Ali ne moreš vsaj jednemu učitelju dati kake častne uloge? G. Simon Napuh se spet napihuje v ‚Slovanu', a mene pesen njegova ni ogrela. Ottava rima ni kar si bodi, in mož se bori ž njo kakor sv. Jurij z zmajem na kmetskem znamenji, da človek ne ve, kdo zmaga.«

Kersnik je imel namen odgovoriti na Mahničeve napade v podlistku, kar pa pozneje ni storil. Na to meri naslednje Levčevo pismo z dne 24. februarja: »Nenavadno dolgo molčanje Gorazdovo se mi nekoliko sumnjivo zdi. Pesmi, ki sta natisneni v 1. in 2. št. ‚Zvonovi', poslal mi je še meseca novembra 1884. Tudi sem zvedel, da sta ga že Hribar in Holz obdelavala. Vrag vedi, kako sta mu naslikala Tebe in mene in vse ‚Zvonove' pristaše. Ako tedaj spišeš dogovorjeni feuilleton, porabi iz Gorazdovega pisma samo Zupanovega osla, kajti ako izčrpaš vse pismo, kdo ve, kako naletimo . . . Tudi na to sem že mislil, da bi se z ‚Zvonom' preselili h Kleinu in Kovaču. Vederemo! Ako nam ‚Slov. Narod' odpove svojo pomoč, ne vem, zakaj bi še nadalje tlako delali ‚Narodni tiskarni'? . . . Prav radoveden sem, kako izvedeš svojega ‚Agitatorja'. Doslej je izvrsten! Te dni sem čul v kavarni tožbo, da ti svoje povesti p r e n a g l o k o n č a š. Mislim, da zato ne bodeš štule napel, kakor jo je svoje dni napel Simon Napuh, ko sem mu pisal, da je konec njegovim pesmim premalo krepák.« Kersniku je tekoči letnik »Zvona« jako ugajal, kakor je pisal Levcu dne 6. marca 1885: »Vsi spisi imajo nekaj sličnega,

tako da kar jeden v druzega sega, kakor jedi pri pravilno urejeni pojedini.«

Na Gregorčičevem banketu dne 12. marca je predlagal Ivan Hribar, da se zopet oživi slovensko pisateljsko društvo. Dr. Vošnjak se je te ideje oprijel in teden dni pozneje priobčil v »Narodu« pravila društva. Značilno za izboljšavajoče se razmere med radikalno in vladno stranko je bilo, da je hotel tudi »elastikarje« pritegniti v odbor. Levec Kersniku dne 5. aprila: »Dr. Vošnjak me je včeraj obiskal, da bi se pomenila kaj o pisateljskem društvu. Jaz sem zahteval: 1. da se Anton Trstenjak ne voli v odbor, ampak ali Hribar ali dr. Tavčar, ter dostavil, da bi mi bil ljubši dr. Tavčar, ker je pisatelj, kar je akceptiral tudi dr. Vošnjak — in 2. da je ‚Zvon', t. j. elastična pisateljska in politična stranka zastopana vsaj po dveh možeh v odboru, kar je dr. V. tudi brez vsakega ugovora in celó z nekakim odobravanjem sprejel, rekoč, da je bil on sam od nekdaj te misli . . . Domenila sva se, da mora biti društvo samo podporno . . . Mislim, da so ti pogoji pametni in zatorej ne razumem Schwarzove opozicije zoper to društvo. Pomisli, da se društvo prav lehko osnuje brez nas in zoper nas; ako se pa ne bodemo kujali, kakor cerkljivi otroci, lehko društvo vodimo in veliko dobrega storimo.«

Prišla pa je nova zamera s Stritarjem. Ta je pisal v »Zvon« svoje literarne pogovore, s katerimi je določal estetični značaj listu in tedanji slovenski literaturi. Grmel je zoper francoski naturalizem, zo-

per Zolo in — Turgenjeva (»Dim«). V zadnjem sestavku je napadel pesnike domoljubnih pesmi. Ob tem času je Stritar tudi prodajal svoje spise Bambergu, ker jih je bila Matica odklonila. Ker se je bila kupčija z Bambergom, pri katerem je posredoval Levec, začasno razdrla in ker je Levec nekaj črtal v zadnjem pogovoru Stritarjevem, je bil občutni dunajski pesnik razžaljen. O poslednji stvari poroča Levec Kersniku dne 26. oktobra: »V pogovoru za 9. štev. je Stritar napadal domoljubnih pesmij pesnike ter se z nekolikimi besedami doteknil tudi našega Gorazda zaradi njegove klasične pesmi ‚Mi vstajamo!' Jaz sem te besede zbrisal — bile so samo 2—3 vrstice — ker nisem hotel žaliti Gorazda. In s krampom bi mi smel in moral puščati na čelu vsak, ako bi bil tako po nepotrebnem pustil žaliti v svojem listu — Gorazda! Že tako je tisti pogovor Stritarjev vzdignil silne valove. Gregorčič, ki tudi misli, da je napaden ž njim, ta se je neki jokal.«

Novi letnik 1886 je »Zvon« pričenjal težko. Kot glavno povest je moral sprejeti Staretov »Prvi sneg« in poseči zraven po nekončanem Jurčičevem romanu »Slovenski svetec in učitelj«. Kersnik mu je mogel nakloniti samo dve majhni stvarci. Videlo se je, da poleg »Slovana«, ki je postajal vedno bolj literaren in je imel vrhutega še ilustracije, ne pojde lehko. Vse je zaviselo od drja. Tavčarja. To stanje je opisal Levec Kersniku v pismu z dne 24. marca 1886: »Stritar je ‚Zvonu' pokazal figo; zdi se mi, da se mu tudi Ti odteguješ; naročniki mu obračajo hrbet, in ker sam

nimam ne toliko kapitala ne toliko zmožnosti, da bi list vzdržal, odločil sem se za to, da ga neham izdavati konec leta 1886. Tistih 500 gld., katere smo l. 1883. preveč vzeli iz blagajnice, hodi kakor smrtni strah s koso za njim, in ne vem, odkod bi jih vzel, da bi luknjo zamašil. Zdaj ima list res še nekaj nad 900 naročnikov, a iz dozdanjih skušenj moram sklepati, da jih do konca leta ostane zvestih komaj 800. S temi bi se še shajalo. Toda vsako leto jih je doslej še odpadlo okoli 150—180, in ker nimam vzroka misliti, da bode to drugo leto drugače, moram sklepati, da bi ‚Zvon' konec leta 1887. ne imel več nego 700 naročnikov. In ker s temi ni možno shajati in jaz deficita nimam s čim zalagati, ne preostaja mi nič drugega, nego prejenjati z listom, dokler bi bil njegov odhod še nekako časten. ‚Zvon' je od leta 1881. izgubil do danes ravno polovico svojih naročnikov. Res, da ni tako izvrsten, kakor je bil prvo leto, a tega vendar ne pritegnem nikomur, da bi bil zdaj za polovico slabejši nego je bil v začetku svojem. Rešiti bi se dal ‚Zvon' samo s tem, da preneha ‚Slovan', oziroma da mu pristopi spet dr. Tavčar, ki ima v našem estetično-izprijenem občinstvu veliko čestilcev. A stvar s ‚Slovanom' ni taka, t. j. ne popolnoma taka, kakor ti jo je pripovedoval dr. Tavčar.[1]) ‚Slo-

[1]) Prim. Kersnikovo pismo z dne 17. marca 1886: „Dr. Tavčar je bil pred malo dnevi tu in me je zatrjeval, da je on tudi za to, da z novim letom poneha ‚Slovan' in da bo spet pristopil k ‚Zvonu', akopram ima ‚Slovan' do 1000 naročnikov in je aktiven. Odvisno pa je to le od tega, da se oklenemo

vana' se tiska 950 izvodov. To vem pozitivno iz same tiskarne. Po pošti se ga pošilja toliko kakor ‚Zvona', namreč nekaj nad 700. V Ljubljani ima Zvon 200 naročnikov, ‚Slovan' pa samo 116 . . . S temi naročniki pa ‚Slovan' ne more biti aktiven. In da ni aktiven, vidi se iz tega, ker Hribar uredniku in korektorju Trstenjaku ni plačal niti cempera in to že poldrugo leto ne! . . . Da je ‚Slovan' pasiven, vem tudi od Holza. Ko je Hribar za ‚Narodno tiskarno' lovil akcije po Primorskem, bila sta s Holzem skupaj v Gorici. Tam so imeli shod Erjavec, Berbuč, dr. Gregorčič in tisti prevzetni far z napeto štulo Simon Gregorčič. Erjavec in S. Gregorčič sta obirala Hribarja, da je ‚Slovan' preslabo uredovan. Hribar se je izgovarjal, da si ne more pridobiti dobrih sotrudnikov, ker jih nima s čim plačevati. A Gregorčič mu odvrne: Vidva s Tavčarjem sta začela konkurenčni list zoper ‚Zvon' in vajina dolžnost je, da ga zdaj tudi vzdržita. Kaj pa, če dasta vsak na leto po 1000 gld. iz svojega žepa za list, saj imata oba lepe dohodke! Hribarju pa baje ta logika Gregorčičeva ni posebno ugajala. A bodisi s ‚Slovanom' tako ali tako, na vsak način bi bilo želeti, da bi se dr. Tavčar spet nam pridružil. Brez njega so štete ure ‚Slovanove'. Zatorej posreduj v tem oziru, kakor moreš in znaš. Ako bi vedel, da se dr. Tavčar res loči od ‚Slovana', potem bi dobil spet kaj veselja za ‚Zvon'. A to je vrag, da Tavčarju ne upam mnogo. Prenečimeren je in svoje muhe ima,

vsi ‚Sl. Naroda', ki naj bi bil slovenstvu ‚Times', v katerih govoré lehko ‚Wigt' in ‚Torries'. Kaj praviš zu dem Köder?"

da nikoli ne vem, kako sva si midva. Pride vmes kakšna politična spletka, in spet pojdemo na dvoje.«

»Kres«, ki je l. 1886. izhajal samo še to leto kot znanstven kvartalnik, »Zvonu« ni delal posebne konkurence. Pač pa »Slovan«. Dne 6. januarja 1888 je o obeh teh konkurentih pisal Levec Kersniku: »Vselej sem bil slabe volje, kadar sem na svoji mizi ugledal ta leposlovni ‚nebodigatreba'. Proti ‚Kresu' sem bil popolnoma ravnodušen; naopak, še vesel sem ga bil, ker je s praznoto svojo delal ‚Zvonu' reklamo. ‚Slovana' so pa rodili ‚Zvonovi' odpadniki — naši ljudje — ter z ilustracijami svetu metali peska v oči, in vsakemu lehko odpuščaš, samo ne izdajici — apostatu!«

Dr. Tavčar in Hribar ob Novem letu 1887 nista ustavila »Slovana«, ampak pričela nov letnik. Uredništvo je vodil še vedno Trstenjak. Funtek je pisal uvodno povest, Mračè je prevajal Sienkiewicza, Tavčar je prispeval kratko povestico. Nekateri pisatelji so bili obema listoma skupni. Tako n. pr. Bohinjec, zlasti pa Janez Trdina, ki je produciral toliko, da je nekoč pisal Levcu, da se bo naveličal pisati za njegovo miznico. Levec je prinašal samo njegove »Bajke in povesti«. Pisal pa je takrat Trdina tudi svoje dolge »Hrvaške spomine« in jih priobčeval v »Slovanu«. Ta spis je postal listu usoden. Trdina je bil prosvetljen mož, malce pesniško naiven, a vobče jako moder starec. Od številke do številke je v lagodnem slogu razkladal, kaj je doživel, slišal ali zvedel doli na Hrvaškem. Tako je spis prispel do 6. številke, v ka-

teri je uredništvo baš objavilo, da je ž njo prevzel S. Gregorčič souredništvo listovo. V tej številki je Trdina začel opisovati nrave Slavoncev, poudaril je ljudsko n e p l o d n o s t, »katere danes ni morda v vsi Evropi po razmeri nikjer toliko, kakor baš na Slavonskem«. Na posameznih slučajih je razkazoval to umetno gojeno rak-rano sicer tako plodne Slavonije. »Znanci so mi zatrdili, da se zmatrajo mnoge slavonske deklice za strašno nesrečne in opoganjene, ako si ne morejo dobiti nobenega ljubovnika ali če morajo živariti dlje časa brež njega. Ako pa jih ljubezen zavede, da zanosijo, ne zdi se jim to nikaka posebna nezgoda in sramota. Zateko se h kaki ciganki . . .« Trdina je to opisoval brez vsakega hlastanja po efektu, kot moder naroden zdravnik. A na kaj je naletel?

Dne 26. marca 1887 je izšlo v »Slovencu« izpod Marnovega peresa naslednje: »Poslano. A. Rad bi védel, ali gospoja Hribarjeva pusti ‚Slovana' na mizi, da se njena nežna mladina vadi leposlovja njegovega? B. Jaz bi rajše védel, ali nežna nevestica dr. Tavčarjeva čita ‚Slovana' in ali vé, káko leposlovje se v njem nudi Slovencem? C. Jaz bi pa najrajše védel, kaj si mislijo A. Fekonja, S. Gregorčič in vsi oni duhovni, ki podpirajo list, o njegovem leposlovji, ki se nahaja n. pr. v ‚Hrvaških spominih' Trdininih (št. 6, str. 85, 86)? Mnogo pohujšujejo bajke, a mnogo več še pohujšujejo spomini! A. B. C. Hrvaški spomini (oj hrvaški!)! — Videant consules! Resnicki.«

Ta Marnov napad je izšel v soboto. V ponedeljek je že imel »Slovenec« novo poslano, ki se je glasilo: »Podpisana lastnika ‚Slovana' obžalujeva iskreno, da so se v 6. številki ‚Slovanovej' priobčile brez najine vednosti nekatere spodtekljive stvari. Ob jednem izjavljava, da bodeva po vsej pravici žaljenemu javnemu mnenju dala ono zadoščenje, katero jedino zamore spraviti madež z lista, ustanovljenega z najboljšimi namerami. Ivan Hribar. Dr. Ivan Tavčar.«

Tri dni pozneje je sporočil Levec Kersniku: »Mir ist kanibalisch wohl — da bi se najrajši kar na Brdo pripeljal, da bi se skupaj nasmejala ‚Slovanovi' blamaži, ki že ves teden intenzivno zanima vse izobražene kroge slovenske Ljubljane. Ali jih je dal ta vražji Resnicki-Marn! Kakor gad zbira vse leto svoj strup, da piči jedenkrat med Šmarnimi mašami, pa takrat smrtno, tako je Marn zadnje čase nabiral svoj gnev zoper ‚Slovana', ter naposled vso jezo spustil nanj v tako originalni obliki, da ne vem, ali bi se bolj smejal možu ‚gospoje Hribarjeve' in ženinu ‚nežne nevestice', blamiranemu Gregorčiču, ali pa Resnickega strupenemu želu! In drugi tableau! Ta Canossa! Ko bi znal risati, naslikal bi Hribarja v spokorni kuti, Tavčarja pa v fraku in klaku, kako klečita pred Jeričem ter ga z vzdignenima rokama prosita milosti in odpuščanja! Za vso jezo, kar mi jo je v treh letih napravil ‚Slovan', za vse to sem zdaj obilno odškodovan. Trdina je res hudič! Paziti bode treba nanj ter mu pristriči peruti! Ni še bilo literarne stvari, ki bi, kolikor se jaz spominjam, v Ljubljani porodila toliko

zanimanja kakor ta. Škodoželjnost ni sicer krščanska čednost, ali če pomisliš, koliko skrbi, jeze in nepotrebnega dela in nepotrebnih zadreg nam je napravil ‚Slovan', ne morem si kaj, da bi mu te blamaže iz vsega srca ne privoščil.« — Kersnik je odgovoril Levcu dne 3. aprila: »A propos ‚Slovan'! Pri nas je vladalo isto veselje in čudno — celo iste fraze in dovtipe smo rabili vom Kanibalenwohl in Canossa. Kaj ne — gleiche Seelen finden sich! To pa vem, da bi kaj jednacega ne bil nikdar podpisal. Tukaj ugibljemo o zadoščenju ‚jedino mogočem'. Jaz pravim, da bota Trstenjaka zapodila in Terdini list zaprla, kajti to bi bilo — jedino mogoče zadoščenje. Ja, far je far! Ubij ga ali pa v miru pusti.«

Prihodnja številka »Slovana« je izšla brez Trdinovih »Spominov«, ki so se sploh ustavili; v posebni beležki pa sta izjavljala Hribar in Tavčar, da sta se bila vsled tega slučaja »namenila ustaviti izdajanje lista«. Samo važni glasovi čitateljev in prvih slov. pisateljev so ju odločili, da bosta izdajala »Slovana« še dalje.

To se je godilo in pisalo v predzadnjem desetletju devetnajstega stoletja na Slovenskem!

Koncem l. 1887. pa je »Slovan« vseeno nehal izhajati. Izdajatelja sta trdila, da zato, ker jima je povzročil že 1952 gld. izgube.

Naprednjaki so na ta način nehali delati konkurenco »Ljubljanskemu Zvonu«. Z »Narodom« je bilo sklenjeno prijateljstvo (Levec Kersniku dne 20. decembra 1887.) Stvari so postale normalnejše. Ideje

so si stopile nasproti, ne več osebe. Nasproti liberalnim klerikalne. V zmislu pastirskega pisma Missijevega iz l. 1887. sta se uvrstila v prihodnjem letu ob »Zvon« leposlovnik »Dom in Svet« in teoretik »Rimski Katolik«. Levec je začel novi letnik z boljšimi nadami, čeprav je bilo naročništvo desorganizirano. Dne 6. januarja 1888 je pisal Kersniku: »‚Zvonovi' naročniki letos jako počasi kapajo. Vendar sem boljše volje nego druga leta, ker mi je odlegla ‚Slovanova' môra... Sicer brez tekmeca ‚Zvon' tudi po novem letu ne bode. Dr. Lampe je poskrbel za konkurenta, ki bode pa več škodoval ‚Vrtcu' nego nam. Pastirski list je vendar marsikaterega duhovnika oplašil, da je vrnil list, nasproti se je pa oglasilo nekaj novih naročnikov, ki so bili prej naročeni na ‚Slovana'. Dasi je letos manj naročnikov, nego jih je bilo druga leta osovrej, vendar upam, da se sčasom, t. j. do konca februarja število popolni vsaj na število lanskih naročnikov... Zanašam se na tebe in na tvojo ‚Desetnico', ki bode gotovo pièce de résistance letošnjega leta. Priporočam se tudi za Molka in to za 2. številko. ‚Vanda' [Staretova] ljudem ne bode ugajala; a kaj hočeš, druge povesti nisem imel!« Kersnik »Desetnice« ni spisal, poslal mu je samo par humoresk. Tudi dr. Tavčar mu je šele pozno izročil eno samo kratko črtico. Dne 16. februarja je bil Levec že zopet obupan: »‚Zvon' poje letos najbrž zadnje leto. Doslej ima 200 naročnikov manj, nego lani. Vpliv Missijev se grozno pozna.« V sredi leta je izšel »Rimski Katolik«, ki je v vsaki številki vehementneje klical »zvonovce« v

boj in se dobrikal Gregorčiču, da bi ga odvrnil od »Zvona«. Dne 22. julija je sporočil Levec Kersniku: »Sicer me je kar groza tega ‚Rimskega katolika'! Kaj narodnost, kaj domovina, kaj človeštvo, kaj — vera, Rim in samo Rim in Sv. Stolica — to je stožer vse sreče, vsega napredka, vir vsega življenja! Smrad na grmadi sežganega človeškega mesa puhti iz fanatičnih spisov slovenskega inkvizitorja Mahniča! Bog nas varuj, kam smo zabredli! Radoveden sem, kako občinstvo naše vsprejme te abstruzne filozofsko-leposlovne izbruhe rimsko-katoliškega leposlovca. Najboljši odgovor bi bila ironija in humor in satira!«

A »Zvon« je bil vedno bolj v škripcih za beletristiko. S pesmimi ga je preskrboval Aškerc. Deseta številka je izšla brez daljše povesti. Levca je bilo sram »pokazati se na ulice bele Ljubljane«. Nadlegoval je Kersnika pismeno, v deželni zbor ga ni hotel iti iskat, da bi se ne »sešel z najstarejšim in najboljšim prijateljem Šukljetom... Sed transeat! Mensch, ärgere dich nicht! Punktum, križ čez usta, pa figo v žep!«

Nemški listi na Dunaju, v Gradcu, Celju in Beljaku so začeli strastno napadati okrajnega šolskega nadzornika in urednika lista »Zvona«, češ, da je v tem listu leta 1881. pisal Trdina, da je Nemce rodil Lucifer z dvema vlačugama finančnih stražnikov. Poleg tega je Trdina v neki bajki opisal Anastazija Zelenca kot odrtnika slovenskih kmetov. Zraven so se spotikali nad protiluteranskimi psovkami v Tavčarjevi povesti »Vita vitae meae«. Bridko se je maščevalo, da se je

Levec lansko leto veselil nad »Slovanovo« blamažo. Sedaj je imel tudi on svojega usodnega Trdino. Dne 5. novembra je pisal Kersniku: »Dolgo časa sem vse te napade molče prenašal, a dalje ne morem. Osamljen, kakor sem, ne morem se tem združenim navalom upirati. Moči mi pojemajo in sklenil sem za trdno, da s koncem tega leta opustim ‚Ljubljanski Zvon'. Ponujam ga najprej tebi, če ga hočeš ti nadaljevati, jaz ga ne bodem. Ako ga ti nečeš (in prosim te, da mi v treh dneh sporočiš da ali ne), ponudil ga bodem ‚Narodni Tiskarni'. Ako ga tudi ta neče, pa naznanim v prihodnji številki, da je poslednja številka ‚Ljubljanskega Zvona'. Naj potem dr. Lampe in dr. Mahnič osrečujeta Slovence s svojimi leposlovnimi proizvodi. Vsak narod ima take časopise, kakoršnih je vreden.« Kersnik mu je štiri dni pozneje odgovoril: »Ti ‚Zvona' ne smeš in ne moreš pustiti! Kaj si boš nakopal s tem korakom na glavo? Posmeh vseh in škodoželjno veselje Zvonovih ‚prijateljev', na drugi strani pa s tem korakom nobene maroge ali lise ne boš opral, katere ti sedaj rišejo na hrbet. Malo več debele kože — ti manjka! In če imaš le malo ljubezni do našega slovstva — kaj poreče? Ali moreš pustiti, da izgine leposlovje z enim samim skokom z mize našega naroda? Ne prijatelj! ‚Zvon' ne sme prenehati in Ti ga ne smeš pustiti, ker si zraščen z njim in ker brez Tebe ‚Zvon' ni več ‚Zvon'. Nadejam se, da si tisto prvo jezo vže prespal, in prosim Te prav lepo, da se ne prenagliš.« Levec je potem sam napisal odgovor nemškim listom v »Narodu«; ko je to stvar prihodnje leto spravil

koroški poslanec baron Dumreicher pred parlament, je »Zvon« izvrstno zagovarjal Šuklje.[1]) Po naročilu Taaffejevem je vrhutega zahteval tudi Winkler od Levca pismen zagovor, ki sta ga skupno sestavila Levec in Kersnik. Ministrstvo je bilo zvedelo, da hoče dr. Derschatta zgrabiti naučnega ministra zaradi šolskega nadzornika Levca vsled omenjenih stvari, izišlih v »Zvonu«. Dne 1. aprila 1889 je sporočil Levec Kersniku: »Šuklje je res izvrstno govoril in zlasti gledé mene se je pokazal ne samo prvega, ampak tudi pravega prijatelja, za kar sem mu od vsega srca hvaležen. Piše mi, da je govor imel na desnici globok vtisek in da se mu je Taaffe toplo zahvalil, a da je bil tudi Gautsch jako vesel. Barona Winklerja že dolgo nisem videl tako židane volje, kakor zadnji četrtek, ko je prejel stenografski zapisnik s Šukljetovim govorom. Dal je posebej natisniti 250 izvodov, katerih je meni izročil 50.«

V letu 1889. se je sicer Levcu bolj nego prej kopičilo njegovo službeno delo, vendar pri »Zvonu« ni tožil. Pri pregledovanju rokopisov mu je pomagal Kersnik, ki je obenem pisal za list glavno povest »Rošlin in Verjanko«. Tudi dr. Tavčar je prispeval daljšo novelo »Grajski pisar«. Da Mahničeva kritika listu zaenkrat še ni škodila, se je videlo iz tega, da sta bila v mladem pesniškem naraščaju »Zvonovem« tudi bogoslovca Opeka (Clausus) in Aleš Ušeničnik (Vtórij).

[1]) Ljub. Zvon, 1889, str. 316.

A priprave za prihodnje leto (1890) so spravile urednika zopet ob ves pogum. Službeno delo ga je oviralo, da je izgubil kontakt s sotrudniki. Dne 26. oktobra 1889 je pisal Kersniku: »Še nobeno leto se nisem bližal tako s praznimi rokami novemu letu. V miznici leže same smeti iz prejšnjih let. Sotrudniki odpadajo, in vem zakaj! Ker jih ne gladim in jim ne pisarim dolgih pisem. Jaz res ne utegnem pisati. Od vseh stranij pritiska delo name, da sem včasih ves neumen.« Vrhutega je šla sedaj že Mahničeva in Lampetova setev polagoma v klasje. Pokazala se je usodna napaka slovenskega leposlovja osemdesetih let: »Zvon ni imel literarnega teoretika, moža naprednih, čisto estetičnih idej! Primeri Levčevo pismo Kersniku z dne 31. decembra 1889: »Nova prikazen so te dni došle odpovedi starih naročnikov, da ni treba nič več pošiljati lista. ‚Dom in svet' mu dela hudo konkurencijo. Prav radoveden sem, kako se stvar zasuče po novem letu... Selakov članek [»Kaj je lepo?«] mi prav malo ugaja. Prebarbarsko je pisan, na pol hrovaški in kar je glavna stvar — izzvali bodemo ž njim Mahniča. Kdo se bode pa ž njim prepiral? Jaz ne! Če se hočeš, se pa ti! Ali bereš obe ‚Soči'? Kakor je žalosten razpor med goriškimi Slovenci, tako me veseli, da se je ta fanatični pop upregel v politiko, katera mu bode najbrž več škodovala, nego bi mu mogle vse naše filipike.«

Neprestani napadi »Slovenčevi« [dr. Žitnik] na Levca in izgubljene nade na inspektorat v poletju 1890, vrhutega obilica službenega dela — vse to je Levca

končno pognalo iz javnosti. Dne 23. julija je pisal Kersniku, da si ne želi nič drugega, kakor da »se skrije v kakšni gorenjski pozabljeni kot, da si odpočije na duhu in na telesu in se nekoliko odtegne ljubljanskim zoprnim obrazom, s katerih vsakega bere škodoželjnost in veselje o njegovem propadu«... »Zaradi ‚Zvona' sem že govoril s Tavčarjem. Prevzame ga ‚Narodna tiskarna'. Za urednika sem mu nasvetoval Funtka. Funtek je priden in ni brez talenta. Jaz sem se že naveličal lista in — kakor sem ti že pravil — žena moja ne more nič več oskrbovati administracije. Živel bodem tudi brez njega — če ne dobro, pa slabo. Sicer pa slovenski narod, t. j. slovenska jara gospoda in inteligencija ni vredna, da bi se človek žrtvoval zanjo.« Levec je napravil »Narodni Tiskarni« ponudbo. Prosil je Kersnika dne 18. novembra 1890, da posreduje: »Velikokrat si me klel, ko sem te drezal s pismi za rokopis ter ti pisaril o svojih križih in težavah, ki sem jih imel z ‚Ljubljanskim Zvonom'. Poslej bode temu konec, zatorej stóri ‚Zvonu' še to poslednjo uslugo.« Janko Kersnik ni storil Levcu samo te usluge, ampak je bil na njegovo prošnjo tudi pripravljen, podpisati se namesto sedanje lastnice »Narodne Tiskarne« — postajajoče vsled naraščajočega klerikalizma odiozne — za izdajatelja. Za urednika se je podpisal dr. Tavčar, faktično uredništvo pa je prevzel Funtek. Levec si je za eno leto pridržal še toliko vodstva, da je Funtek vsako soboto prihajal k njemu, da sta se pogovarjala o došlih rokopisih in tvarini, ki jo je bilo devati v list. »Človek je čudna stvar,« je spo-

ročil umirovljeni urednik svojemu prijatelju na Brdo dne 18. decembra 1890. »Odkar ‚Zvon' ni več moj, imam več veselja do njega, nego sem ga imel poprej.« V prihodnjem letu je začel Levec urejati zbrane spise Levstikove in delal načrte za bodočnost. Dne 21. decembra 1891 je pisal Kersniku: »Radoveden sem, kako Ti ugaja Levstik. Posla sem imel dosti ž njim. Mahniču sem tudi preskrbel tvarine za cel letnik ‚Rimskega katolika'. Kadar ga dovršim, polotim se nemudoma Prešerna in, ako ne pride kaj vmes, osorej leto izide gotovo.«

Levčev »Ljubljanski Zvon« je bil leposloven in znanstven list. Levec je ustvaril ž njim tip, ki je veljal v slovenski publicistiki po pravici dolgo časa za vzor. Vse, kar je slovenska Muza najboljšega producirala v tem obdobju, je izšlo v »Ljubljanskem Zvonu«. Levec je bil mož prosvetljenega, uravnovešenega uma, finega estetičnega čuta in je razpolagal s posebno dovzetnim instinktom pri odkrivanju novih talentov, ki jih je umel v neprestanem pismenem kontaktu umno razvijati in voditi. O Janku Kersniku moramo direktno reči, da nam ga je podaril Levec. Vsaj polovice Kersnikovih spisov bi ne imeli, da ni bilo Levca. Napredek od »Dunajskega« k »Ljubljanskemu Zvonu« je bil jako znaten. Stritarjev listič je nosil čisto njegovo osebno noto in obeležje. Levec je storil prvi korak k revijalni obliki, v kateri sta seveda zavzela največ prostora ona dva predmeta, ki sta tvorila stro-

kovno zanimanje urednika samega: jezik in literatura. Kar se prvega tiče, se mora reči, da nam je Levčev »Zvon« najtrdnejše zasidral naš literarni jezik. Zanimanje za literarno zgodovino kot znanost pa je Levec pri nas naravnost ustvaril. Nihče ni bil bolj poklican v to. Franc Levec temelji kakor noben drugi Slovenec v osrčju našega plemena, njemu je znan vsak kulturni utripljaj našega naroda. Oni naš prvi preiskovatelj je, ki je premeril vso puščavo naše kulturne preteklosti, z ljubeznijo odkrivajoč vsako najmanjšo oazo, ki je osamljeno ozelenela. Levec je živa kronika slovenske kulture. Ljubezen za domačo književnost je on vzbudil med Slovenci, opozarjajoč v brezštevilnih noticah v »Zvonu« na posamezne dragocene utripljaje slovenske psihe, na ta način oživljajoč vse kali slovenskega duha, iz katerih bi mogel nekoč nastati krepak slovenski kulturni organizem.

Levec je naš najodličnejši zbiratelj kulturnih dragocenosti, a on ni — mož abstraktnega mišljenja. On ve pač za vse premise, da bi delal iž njih sklepe, za to ni imel nikdar nagnenja; in ko bi ga imel, bi ne bil pri svojih obsežnih službenih opravilih utrpel časa. Za filozofiranje, teoretiziranje je potreben mir, je potrebna zbranost. In tako je prišlo, da je Levčev »Zvon« nakopičil obilo krasnega gradiva, a poobčenja svoje dobe ni prinesel. Prepustil je, da je gradivo samo delovalo. A pri inertnosti slovenskega duha je delovalo neznatno. V literarnem oziru so to delovanje celó naravnost motile zapoznele Stritarjeve teorije. To je

bil vzrok, da se ni razvil prepričan in krepak slovenski realizem. V svetovnem nazoru so se z »Zvonom« slovenskemu občinstvu vcepljale samo slutnje. Sistematičen moderen pogled na svet se v listu ni dajal, ovirala je to tudi ljuba sloga. In tako je imel lehko delo — dr. Anton Mahnič.

* * *

Janko Kersnik je ostal celo leto 1879. na Brdu. Notarski izpit se mu je zavlačeval proti njegovi volji. Jezilo ga je, da so ga ljudje izpraševali, kedaj se mu podvrže, ker je vse vedelo, da je zaročen. To je bil vzrok, da niti svoje neveste v Ljubljani ni obiskaval tako pogosto, kakor bi bil rad. Pisal pa ji je skoro vsak drugi dan. Svojo zamudo pri izpitu in svoje izostajanje iz Ljubljane je pojasnil samo nevesti svoji v pismu z dne 12. decembra 1879: V Ljubljano ga ni bilo zato že tako dolgo, ker ga je tam vsakdo izpraševal, kedaj pojde delat izpit. Vzroka ni nikomur pravil. Dne 18. januarja 1879 mu je umrla stara mati. Po njeni smrti je vse brdsko posestvo, vredno 100.000 gld., pripadlo njegovi materi in teti, ki sta imeli od tega izplačati Höffernovim dedičem v Ljubljani okrog 30.000 gld. v gotovini. A vse premoženje je obstajalo iz zemljišča, seveda nezadolženega. Kje dobiti toliko vsoto v denarju? Mati in teta si nista vedeli pomagati, zato je moral biti pri njima, svetovati jima v pravnih zadevah, pisariti zaradi dobave denarja itd. Do konca leta je spravil stvar v red in pomiril malodušni ženski. Celo Lojzkin oče ga je ob njegovem zadnjem posetu

v Ljubljani v kavarni vprašal, zakaj ne gre k izpitu. Odgovoril je po ovinkih, a se zarotil, da ga pred izpitom Ljubljana ne bo videla več. Pač pa je obiskal s svojim bratom Tonetom dne 14. avgusta Tavčarjeve, bivajoče na letovišču na Slatini. O tem svojem zletu je začel Kersnik pisati feljton »Sprehod v Slatino«. Prvi oddelek je izšel v »Narodu« dne 30. avgusta. Pisec se je podpisal samo z začetnico K. Ko nadaljevanja dolgo ni hotelo biti, mu je poslal Levec dne 6. septembra dopisnico z vprašnjem: »Kaj se je zgodilo slatinskemu sprehajalcu... Modri možje pravijo, da Ti bi najbrže vedel, kaj je s tem čudnim sprehajalcem na Slatino?« Dne 14. septembra je Kersnik podlistek nadaljeval, a ga ni končal, čeprav ga je še dne 16. novembra Kos-Cestnikov v »Narodu« drezal za nadaljevanje. Dne 25. septembra so prenesli na tifusu bolnega urednika Jurčiča v bolnišnico. Levec, ki je to žalostno vest sporočil Kersniku, ga je prosil: »Ako utegneš, pomozi ‚Slov. Narodu', kajti zadrega je velika.« To svojo prošnjo je Levec ponavljal tudi pozneje in ga prosil uvodnih člankov in listkov. A Kersnik se je z vso vztrajnostjo pripravljal za svoj izpit in ni mogel sodelovati. Jurčičeva bolezen mu je šla jako do srca. Dne 29. septembra je vprašal svojo nevesto: »Ali si že slišala, da leži Jurčič v bolnišnici na tifusu? Jaz se tresem zanj.« In ko mu Lojzka ni nič odgovorila, je bil dva dni pozneje naravnost užaljen: »Bolelo me je, da mi na vprašanje glede Jurčiča nisi nič odgovorila, in sicer bolelo zato, ker bi brez Jurčičevega prijateljstva tudi Tebe, moj srček, najbrže ne

bil nikoli spoznal in imenoval svoje.« O svojem brdskem življenju in svojih načrtih je pisal gospodični Tavčarjevi dne 2. decembra: »Zvečer sem zmerom doma in samo vsake svete čase pridem v družbo. Podnevi imam delo. Popoldne si privoščim eno urico, da se kam peljem. To je tudi vse. Koliko bi dal, ko bi mogel priti zopet enkrat v tako družbo, kakor sem jo imel v Ljubljani na izbiro! In vendar sem zadovoljen, ako pogledam mamici v oči in vidim, da je srečna... Ta mesec pojdem v Gradec in ostanem tam nekaj tednov. Ko mine to, potem pridem k Tebi, moja ljubica, in potem mislim, ne bom več tako dolgo ostajal proč od Tebe, kakor sedaj.« Lojzka ga je podražila, da se ona ne briga za njegov izpit, ne za njuno javno zaročbo. Janko ji je dne 12. decembra odgovoril: »Na to Ti morem samo reči, da se zato jaz bolj brigam in sicer vsled tega, ker je izpit oni zmaj, ki ga moram poprej ugonobiti, da dosežem Tebe. In potem praviš kakor slavni minister Schmerling: Wir können warten! Jaz pa mislim, da ne gre pri tej stvari za m o č i, ampak za h o t e t i, če ne bo m o r a t i vse prečrtalo.«

Na Novega leta dan 1880 se je Kersnik oglasil pri svoji nevesti v Ljubljani, drugi dan se je odpeljal v Gradec. Odtam ji je zopet pisaril malone slednji drugi dan. Popisoval ji je svoje stanovanje, svojo soseščino. Izogibal se je vsakega plesa, niti v gledališče ni šel v nobeno. Samo študiral je. Dne 9. januarja ji je sporočil: »V svojo tolažbo sem našel par starih znancev, s katerimi sem še kot dijak občeval. Eden je asistent na

fizikaličnem institutu dr. Klemenčič, drugi koncipient Vršec, s katerima večerjam v gostilni. Včasih se nam pridružijo tudi slovenski dijaki, s katerimi nam mine marsikatera urica.« Dne 17. januarja ji je pisal: »Danes zvečer grem enkrat na Triglavov večer. Si moram zopet enkrat ogledati mlade ljudi. Seveda se mi pri takih prilikah vedno zdi, da sem se že strašno postaral.« Pri tem večeru so ga Triglavani izbrali tudi za predsednika zabavnega dela. To Kersnikovo občevanje v »Triglavu« popisuje dr. Zbašnik v svojih »Spominih na Janka Kersnika«.[1]) Ta avtor pripoveduje, kako je Kersnik nekoč kritiziral neko njegovo berilo v »Triglavu«. »Kersnik ni bil prišel v Gradec samo k izpitu, temveč porabil je to priliko ter se je ves čas resno učil; hotel se je seznati zlasti natančneje s prakso štajerskih notarjev, ker se je nadejal, da se bodo pri izpitu pred vsem nanjo ozirali... Marsikatero materialno skrb med Triglavani je pregnala Kersnikova dobrosrčnost! Temu je plačal kolegnino, drugemu je pomagal iz kake druge zadrege. Za vse take reči gentlemanski Kersnik ni imel spomina. Baš o ti strani Kersnikovega značaja bi se dala povedati mnoga lepa potezica.«

Posebno težko mu je délo, da velikonočnih praznikov ni mogel preživeti med svojci. »Pa saj so to zadnji temni dnevi«, je pisal svoji nevesti. Dne 30. marca je delal pismeni izpit. Pisal je od 8. do 4. ure popoldne. »Mislim, da nalog nisem mogel boljše napraviti, kakor sem jih.« Dne 3. aprila je stopil pred komi-

[1]) Ljub. Zvon, 1898, str. 351—354.

sijo, v kateri sta bila tudi dva Ljubljančana, Leitmayer in Romè. Izpit je prebil z odliko. Ves ubit je bil od njega. Za plačilo si ni želel nič drugega nego nevestin poljub in materin srečni obraz. Dne 5. aprila je bil v Ljubljani.

Prišedši na Brdo, je takoj zbral dokumente za svojo notarsko prošnjo. Svoj urad je nastopil dne 7. junija. Bolni Jurčič je bil pri njem v gosteh. O tem je pisal isti dan svoji Lojzki: »Sama veš, kako je, ako se ima v hiši gost, ki ga drugače ne moreš zabavati, kakor če si pri njem. Tako gre sedaj tudi meni. Ne da bi si domišljal, da samo jaz morem kratkočasiti mojega sedanjega gosta Jurčiča, ampak to je, da nimam sedaj tukaj nobenega človeka, ki bi mogel Jurčič občevati ž njim, in zato sem vedno ob njem. Svoj urad sem nastopil danes ob velikem navalu strank, in prvo opravilo je bila res ženitna pogodba, kakor sem Ti že dejal.« Ker je bil dne 5. aprila umrl kamniški notar, njegov prijatelj, Karol Križman, nadomestoval je tudi njega. V torek dne 8. junija je bil z Jurčičem prvič v Kamniku, pa še ni imel dosti opraviti, ker stranke niso vedele, da pride. Pač pa se mu je na Brdu tako nakopičilo delo, da je že takrat mislil na pomočnika. Dne 12. junija je prinesel »Narod« notico: »Gospod Janko Kersnik, naredivši početkom spomladi notarski izpit, je v soboto pri tukajšnjej deželnej sodniji položil prisego kot notarski substitut in notarijatsko pisarno odprl na Brdu. V Kamnik prihaja po notarijatskem poslu vsak torek.« Dne 15. julija je pri-

nesla »Wiener Zeitung« njegovo imenovanje za notarja na Brdu.

Predpustom prihodnjega leta se je končno izpolnila Kersniku njegova vroča želja, da je mogel popeljati svojo izvoljenko pred oltar. Dne 16. februarja je prinesel »Narod« tozadevno novico: »Včeraj vtorek 15. t. m. se je poročil v tukajšnjej frančiškanskej cerkvi znani slovenski pisatelj in soizdajatelj ‚Ljubljanskega Zvona' g. Janko Kersnik, notar na Brdu, z gospodično Lojzko Tavčarjevo, hčerjo obče spoštovanega tukajšnjega podvzetnika, velikega trgovca in posestnika hotela ‚Evropa' g. Luka Tavčarja.«

Kersnik je nameraval v prvem letniku »Zvona« priobčiti svojo deloma že dovršeno novelo »Luterski ljudje«. Takrat pa je prišla Jurčičeva smrt in mu izročila prijateljevo dediščino v roke. Moral je nadaljevati »Rokovnjače«, ki jih je Jurčič sproti pisal. Takoj je sedel k delu. Radoveden je bil, kaj poreko čitatelji o nadaljevanju Jurčiča. Sodba je bila ugodna. Dne 7. junija mu je pisal Levec: »Kako ljudje sodijo o Tvojih Rokovnjačih, to gotovo že veš. S komer sem govoril, nobeden jih ni mogel prehvaliti. Janko, dobro si začel. Ex ungue leonem!« Ta roman po Jurčičevi smrti ni mogel priti v boljše roke. Načrt zanj je bil sestavljen v preteklem poletju na Brdu v Kersnikovi družbi. Dejanje je bilo postavljeno v brdsko okolico. Jurčič je s tem romanom svoje pero dobesedno zapustil Kersniku. Ko je bil roman končan, je pisal o njem Kos-Spectabilis v »Narodu«: »Uže smo mislili, da ne bo več ‚Rokovnjačev', ali našel se je skrbnik in red-

dnik... Ta mož je gospod Janko Krsnik, najintimnejši prijatelj, da ne rečem ‚alter ego' Jurčičev, ki je jedini vrsten pogoditi Jurčičev način pisanja... Zdaj je roman tako dovršen, da nij lehko opaziti, kje so prestali Jurčičevi in kjer so začeli biti Krsnikovi gojenci.«[1])

»Rokovnjači« še niso bili končani, ko je Kersnik že mislil na izvršitev svoje začete povesti. Dne 12. oktobra 1881 je prosil Levca: »Pošlji mi one pole, katere hraniš Ti od mojih ‚luterskih ljudi', semkaj na Brdo; jaz bi rad novembra končal povest.« Urednik »Zvonov« bi bil tudi rad pričel nov letnik s Kersnikovo povestjo, a pisatelj je ni mogel pravočasno dogotoviti. Veliko dela mu je dalo zopet drugega očeta dete — Detelov roman »Malo življenje«, ki mu ga je bil Levec poslal v pregled že dne 3. septembra 1881: »Pošiljam Ti Deteljev roman... Lepo Te prosim, prečitaj ga kmalu in pazno. Saj veš, 1. novembra ga moram v vabilu na naročbo uže oznaniti. Kolikor toliko je od tega romana tudi število naročnikov odvisno... Jaz sem ga precej pazno čital in reči moram, da mi je dopadel. Kaj mi ni ugajalo, ti nečem povedati, dasi sem uže zapisati mislil. Nečem Te v Tvojej sodbi motiti.« Kersnik je Levcu odgovoril v zgoranjem pismu: »Detelji sem pisal denes in mu stavil dvojne pogoje: 1. da dovoli, da povest toliko skrajšamo, da pojde v enem letu v list; 2. da se imenuje s svojim pravim imenom, ker to dela kolikor toliko reklamo. Uverjen sem, da bode Detelja vse dovolil.« Dne 10. decembra

[1]) Slov. Narod, 1881, štev. 286.

ga je Levec terjal za Detelovo in njegovo povest: »Pošlji mi kar najhitreje Deteljevega romana toliko, kolikor ga je treba za prvi dve številki; priloži tudi svoje Luterske ljudi, ker jaz za gotovo računam, da se začno tiskati v prvi številki.« Svoje povesti Kersnik še ni bil končal, pač pa je za prvo številko vrgel na popir kratko tragedijo iz onega sveta, ki ga je ljubil slikati tudi njegov prijatelj Jurčič, od tam namreč, kjer se gosposki živelj dotika s kmetiškim. »Ponkrčev oče« se je imenovala sličica. V njej je pisec iz gradu, pozorišča povesti »Na Žerinjah« in »Luterski ljudje«, stopil za hip dol v vas in popisal nesrečni slučaj Tolstovršnikove Urške, ki se po tridesetih letih bridko maščuje na njega povzročitelju. Pošiljajoč to stvarco Levcu, mu je pisal dne 23. decembra: »Spisal sem za ta list kratko povest, katero ti v prilogi pošljem. ‚Luterski ljudje' še niso gotovi, in zato tudi ne pričnem ž njimi. Glede Deteljevega romana bode 1. številka Zvonova šele pokazala, koliko ga bo treba striči, ker meni se še vedno vidi, da je strašno dolg.« Pri Detelovem romanu je Kersnik marsikaj predeloval. Primeri, kaj piše dne 6. februarja 1882 Levcu: »‚Malo življenje' bode gotovo ljudem po godu, kadar prekoračimo enkrat hribe, gozde in skalovje do Pečarjeve domačije, tam bodo ljudje radi gledali Jurija, in nobeden mu ne bo mogel očitati, kar bi mu sedaj morda lehko, namreč, da mu manjka prave karakterizacije... Kakor sem ti denes omenil, potisnil bom jaz za V. ali VI. (natančne štev. ne vem) en prizor z Jurijem in očetom njegovim, kjer se imajo

razložiti njegove materijalne razmere z domačo hišo etc. etc. Prišlo bo to na čelo ali takoj v početku IV. lista. Rokopisa bo za celo leto dovolj.« Za karakteristiko Jurijevo se je Kersnik mnogo brigal in črtal razna trivialna njegova podjetja, kar je bil sporočil Levcu že 6. januarja. Na Levčeva moledovanja zaradi pesniške suše mu je poslal tudi »Našo pesem«, pač zadnjo stvarco, ki jo je napisal v verzih: »Ob enem ti pošiljam eno pesem. Bral sem pred par dnevi ono, katero je naročila ‚Deutsche Zeitung' za 100 cekinov: ‚Lied der Deutschen in Oesterreich'. Ujezila me je in sem zapel to. Če ti ugaja, daj jo Levstiku, in umita in prežehtajta jo. Morda jo lehko prihodnjič natisneš. Mera je tista, kakor v nemški.«

»Luterske ljudi« je začel Kersnik priobčevati v 2. številki »Zvona«, še preden so bili v rokopisu gotovi. Proti koncu jih je moral pisati sproti, vsled česar mu je včasih trda predla. Dne 22. avgusta 1882 je poslal Levcu predzadnji kos s pismom: »Tu imaš, kolikor sem mogel spisati! Pri moji duši, da ne bom nikdar več na ta način pisal!« Težko je utrpel čas tudi za konec. Dne 11. septembra je odgovoril Levcu na njegovo vedno drezanje: »In če se vsa ‚Narodna Tiskarna' trikrat v Ljubljanico prekobali — jaz ti konca ‚Luterskih ljudi' ne morem poslati pred 15. t. m. Predvčerajnim vizite, včeraj žegnanje, danes ‚vohcet' — tako gre dan za dnevom in pri tem naj hudič novele piše.« In vendar je Kersnik to povest krepko zaključil z dramatičnim prizorom, s katerim se konča ljube-

zenska borba med Bergom in slovenskim slikarjem Kosanom za lepo Olgo.

Pri vseh svojih opravkih v teh mesecih je našel Kersnik še čas, da je za »Narod« pisal šaljive feljtone »Stricu v Ameriko«, v katerih se je z zbadljivim humorjem norčeval iz Haderlapa, pač zaradi njegove ujedljive kritike »Zvonove« poezije kot »dekle filologije«, in iz Pajka, ki je suhoparno in dlakocepsko ocenjal Gregorčiča v »Kresu«. Izšlo je v »Narodu« pet teh pisem. Šesto, vsebujoče travestijo Turkuševe pesmi »Pod lipo« (Kres, 1882, štev. 9.), je Levec zatrl, ker je zvedel, da je Turkuš dober prijatelj »Slovenskega Naroda«. Gregorčičeve pesmi je bil ocenil tudi Kersnik, glej Levčevo pismo z dne 14. maja 1882: »Gruntar je res poprodal že 1200 iztisov Gregorčičevih pesnij. Na vse zadnje bom še stavo izgubil. Prihodnjič bodem porabil tudi tvojo kritiko.« A kritika, ki je nato izšla v »Zvonu« o Gregorčičevih pesmih, je bila Levčeva. V maju 1882 so popotovali Levec, Kersnik, Stare in Celestina na Muljavo, kjer so za »Narodno Tiskarno« kupili Jurčičeve zbrane spise in določili mesto, kam bi se vzidala Jurčiču spominska plošča.[1]) Dne 15. avgusta se je vršila na Muljavi Jurčičeva slavnost z odkritjem spominske plošče ob navzočnosti mnogoštevilnih odličnih gostov. Janko Kersnik je govoril slavnostni govor, v katerem je s toplimi besedami slikal Jurčiča kot človeka in pisatelja. Pozivljal je domačine, naj varujejo ploščo svojega velikega rojaka, in vse na-

[1]) Slov. Narod, 1882, štev. 166.

vzoče, naj bodo vedno zvesti znanemu Tugomerjevemu geslu. Ko je proslavljal Jurčiča kot apostola domovinske ljubezni, ni ostalo suho nobeno oko: »Po vseh njegovih delih gre nekaj, teče nekaj, kakor biserni potok po zelenej ravnini, bliščeč se v solnčnem svitu: in to je ljubezen, neizmerna, neugasljiva ljubezen do slovenske domovine.« V oktobru je bival Kersnik s svojo na plevropnevmoniji obolelo ženo v tastovem vinogradu v Narplju nad Krškim, odkoder je pisal Levcu dne 2. oktobra: »Za ‚Zvon' ti bom za prihodnji list jeden ‚einakter' spisal, česa humorističnega sedaj še manj premorem, nego sicer.« Ob tej priliki je posetil tudi Hrvaško. Nameravane aktovke ni napisal, pač pa je začel pripravljati za prihodnji »Zvonov« letnik glavno povest pod naslovom »Cyklamen«.

V tem romanu je Kersnik zapustil svoje malce romantične gradove in poetične slikarje ter stopil na realna tla slovenskega malomeščanstva. Narisal je trg Borje, čitalniško življenje v njem, in politične borbe na deželi. Nekatere osebe je naravnost fotografiral po objektih, živečih v njegovi bližini, n. pr. adjunkta Meglo in graščaka Boleta. Čital je bil takrat že v rokopisu Celestinov spis, ki je izšel potem v »Zvonu« pod naslovom »Naše obzorje«. V tem spisu je Celestin propagiral realizem. O tej razpravi je pisal Kersnik Levcu dne 25. novembra 1882: »Celestinov spis mi močno ugaja; morda zato, ker sem sam instinktiven realist, čeravno mi včasi moči primanjkuje, v svojem pisanju to dosledno pričati.« Morebiti se ne motim, ako rečem, da je pričel baš pod vplivom

Celestinovih esejev prenarejati že začeto povest. Dne 10. decembra, ko bi bil Levec že moral imeti v rokah početek »Cyklamena«, je pisal uredniku »Zvona«: »Moj roman potreboval je v prvih svojih poglavjih toliko prenaredb v tehničnem oziru, da sem celo poglavje moral na novo napisati; ne jezi se torej, ako je rokopis malo zakasnel, dobiš ga pa gotovo jutri.« Potrjujoč prejem rokopisa mu je Levec sporočil dne 17. decembra: »Z romanom sem prav zadovoljen; samo pristava sem spremenil v adjunkta in, oprosti, Pepeta tudi ne morem puščati; v resni povesti to ne gre; krstil sem ga za Josipa.« Da Kersniku novi pravec, ki je bil s tem romanom krenil nanj, ni bil še docela domač, se vidi iz naslednjega njegovega pisma Levcu z dne 18. aprila 1883: »Jaz ne vem, kaj bi še rekel; opravičevati se je skoro uže smešno — torej razlij svojo jezo na-me, jaz bom radovoljno vse prenašal. Kakor bi bil zacopran, takov sem včasi. Pri papirji sedim, s peresom v roki, pisati pa ne morem, ker ne vem, k a k o bi pisal. K a j — to me ne skrbi — pa tisti vražji k a k o.«

Dne 11. maja je prišel dolgo pričakovan razpust kranjskega deželnega zbora. Po dogovorih s svojimi prijatelji je sklenil Kersnik, da bo kandidiral v kamniškem kmetiškem okraju, ki ga je doslej zastopal Luka Svetec. Centralni volilni odbor je imel sejo dne 22. maja. Drugi dan je pisal Levec Kersniku: »Svetec se je sinoč pokazal pravega jezuita. Slišal sem, kako je še pred jednim tednom pripovedoval, da mu ugaja tvoja kandidatura, zoper katero ne more nobeden ni-

česa ugovarjati. Sinoč je pa v shodu centralnega volilnega odbora rekel, da je duhovščina zoper tebe in da sploh želé vsi njega — Svetca. A ne bil bi prodrl, ko bi . . . Pfeifer ne bil dodejal, da tebe v kamniškem okraji ljudje ne marajo, ker kmete dereš in preveč graščaka igraš. Nato se je vzdignil še Klun ter je z vso odločnostjo pobijal tvojo kandidaturo, katero sta mlačno branila dr. Zarnik in dr. Vošnjak. Grasselli in dr. Bleiweis sta molčala (!!), in odbor je zavrnil tebe in postavil Svetca. To je pač škandal, katerega se celo dr. Zarnik sramuje. Naznanjam ti to, da takoj storiš potrebne korake. Ti moraš kandidirati ter moraš priti v zbor. Pokazalo se je, da baš Svetca ne marajo farji v trebanjskem okraji in da zato sili nazaj v Kamnik. Ostali ‚nameravani' kandidatje so: . . . . dr. Strbenec (zoper dr. Strbenca je jako hudo oponiral — Klun, kateri hoče biti sam jedina farška trobenta v zboru); Šuklje v dolenjskih mestih (zato, ker nimajo drugega kandidata, dasi se ga je Klun branil z vsemi štirimi!) . . . Sinoč je bil po tvojem odhodu v čitalnici čuden prizor. Vsi so se te ustrašili, ker so imeli slabo vest. Ko si odšel, reče Pfeifer: Za Kersnika mi je pa vendar žal, da je propadel! To je pa Zarniku kri vnelo, da je zarohnel nanj: Kdo je pa drug kriv, kakor ti, da ni prodrl? Kaj ga nisi ti najbolj potlačil? In začela sta ga z Vošnjakom oštevati. Iz vsega se vidi, da se tebe še bolj in huje bojé vsi, nego Tavčarja in Šukljeta, ker imaš v obče med omikanim narodom in sploh povsod več simpatij nego Šuklje in Tavčar in ves centralni volilni odbor. Boje se, da bi jim čez

glavo ne vzrastel; Šuklje in Tavčar, tako mislijo, nimata dovolj previdnosti in zmernosti, da bi nam čez glave segala, kakor ti . . . A ti jim moraš štreno zmesti! Delaj na vse kriplje, če jih tudi blamiraš.« Drugi dan je sporočil Kersniku isti dopisnik: »Danes sta bila Šuklje in Vošnjak v Komendi in v Mengši zaradi Črniča iz velikega posestva. V Komendi so celó farji za tebe. V Mengši sta govorila z Jenčičem in M. Staretom, ki sta tudi oba za tebe . . . Sploh tvoja stvar tukaj dobro stoji. Ustrašili so se sami svoje neprevidnosti, osobito zdaj, ko slišijo, da so ljudje vsi zate. Mislim, da se še vse popravi, in da centralni volilni odbor celó tebe priporoči.« Dan pozneje je pisal Kersniku dr. Vošnjak: »Znano Vam je že menda, da sem v centralnem odboru Vašo kandidaturo z vso močjó podpiral in sploh povdarjal, da moramo spraviti mlajše delavne moči v zbor ter imenoval Vas, Tavčarja in Šukljeja. Potem se je ugovarjalo, in kar se vem spominjati, najbolj od Kluna in Svetca samega, da zlasti duhovni želé Svetca in da niso za Vas. Ker je že poprej bilo načelo izrečeno, kolikor mogoče stare poslance pustiti na njih mestih, ostal je Svetec. No, jaz mislim, da bo Svetec, kakor je že zdavnaj bilo dogovorjeno, prestopil v Trebnje. Jutri se jaz sam k njemu peljem in bom tam ostal od 12. do 4. Morda Vam dojde to pismo o tacem času, da tudi Vi pridete. Najlože se ustno dogovarjajo take stvari. Upam, da se bo dalo dognati, kakor tudi za Šukljeta, težje bo šlo za Tavčarja. Klun povsod proti njemu intrigira, pa tudi mi storimo, kar se da. Danes se moram pe-

ljati k Černiču v Komendo, ker dozdaj od njega ni duha ne sluha . . . Občine naj le pošiljajo izjave.«

Dne 25. maja je odgovoril Kersnik Levcu: »Tvoje prijazno pismo, v katerem me sicer mnogo previsoko ceniš, me ni nikakor osupnilo. Toda jaz sem imel že takoj po oni sceni v čitalnici, ko se nihče naših bogov ni upal v obraz mi pogledati — nos, kako bo stvar tekla, ter sem tiho, pa vztrajno agitiral. Jaz delam namreč dvojno. Prvič agitiram, da v našem okraji ne bodo farji volilni možje, in to se mi bo do par izjem posrečilo; drugič pa dobivam podpise in priporočila za centralni odbor. S Škoficem sva vedno na potu. Vsak popoludan peljeva se, jeden na desno, drug na levo. Do sedaj sem osiguran, da bom imel v brdskem okraji, kateri ima 35—36 volilnih mož, svojih gotovih kakor skala 28 in, če dobro gre, 32. Pa jaz računam le z 28., v kamniškem okraji pa imam gotovih do sedaj 12. To je summa summarum — 40 glasov. Kamniških volilcev je 42—44, torej imam v najslabšem slučaji (ker je vseh volilcev 78—80) ravno polovico glasov. Mengiša še nimam. Pojdem pa na vsak način tja. — Danes sem tudi naznanil svojo kandidaturo pri centralnem odboru. Priporočilnih pisem od občin imajo menda že mnogo notri. Vseh skupaj menda denes od 20 občin. Če ostanejo gluhi, potem kandidiram auf eigene Faust. Boj bo še bolj zanimiv in zmaga tem lepša . . . Sedaj sem agitator za samega sebe!«

Klun je bil v resnici razpredel že skrivno agitacijo zoper liberalca Kersnika. O tej njegovi zahrbtni

spletki je bil Kersnik dobro poučen, kakor je pisal Levcu dne 30. maja: »V tuhinjski dolini Kozma Pavlič (župnik) na vse kriplje in j a v n o za-me dela; na tihem pa agitira volilni komisar — Zbašnik. Ta hudičev Klun je v nedeljo izdal pri farjih v Kamniku parolo, naj delajo za Svetca in proti meni. Včeraj in ponedeljek je hodil kamniški ‚Dekanatsbote' od farovža do farovža ter prinesel slehernemu list, katerega sem pri Pavliču sam bral in kateri se ad verbum glasi: ‚Piši takoj centralnemu volilnemu odboru v Ljubljani: Mi priporočamo g. L. Svetca za kandidata za kamniški okraj. Opomba! Stori to gotovo in takoj! K l u n je rekel, da se moramo mi duhovni trdno postaviti, če ne, nam Mladoslovenci čez glavo zrasejo. Torej pozor!' To ti je lepa farška okrožnica.«

A izjave občin so vplivale pri centralnem odboru. Dne 28. maja je sporočil Levec Kersniku: »Z drom. Vošnjakom sem denes govoril o tvoji kandidaturi; pravi, da zdaj te centralni volilni odbor m o r a postaviti.« To se je tudi zgodilo. Svetec je šel v Trebnje, za oficialnega kandidata v Kamniku in na Brdu je odbor proglasil Kersnika. Temu sklepu je pritrdil tudi Klun. A samo v odboru in deloma v »Slovencu«, kjer je dne 9. junija pisal, da se hoče »ogibati vsaktere polemike« z ozirom na to, da je odbor »po silnih zaprekah vravnal jako nasprotne nasvete in mnenja«. Za hrbtom pa je Klun roval še dalje zoper Kersnika, kateremu je v zadnjem hipu našel protikandidata v osebi duhovnika realčnega profesorja

Križnarja. Vso to agitacijo je podrobno opisal dr. Zbašnik v svojih »Spominih na Janka Kersnika«.[1])

Dne 9. junija so se vršile volitve, pri katerih je Kersnik zmagal z 42 glasovi proti Križnarjevim 36. Še isti dan mu je pisal Levec: »Najprej čestitam. Dobro si jih poznal in dobro pognal. V vseh naših krogih silna razburjenost vsled Klun-Križnarjeve (!!) intrige. Zato se je Križnar zadnje tri dni . . . . . ogibal posebno mene! . . . . . Tudi Winkler, s katerim sem imel danes posla, bil je zaradi Klun-Križnarjeve intrige i n d i g n i r a n. Zdaj pa na Cyklamen misli, če ne bo druga!«

Ta intriga proti Kersnikovi oficialni kandidaturi ni ostala brez posledic. Dunajski visokošolci so v »Narodu« čestitali Kersniku kot zastopniku »narodno-naprednih idej«. Šuklje pa, ki je bil v istem listu že preklical svojo samostojno kandidaturo, »da ne ruši narodne discipline«, je v dolenjskih mestih vseeno kandidiral, »ko je čul, kako se je ruvalo in ščuvalo proti volitvi Kersnika«.[2]) Zmagal je z več nego sto glasovi večine nad novomeškim proštom Urhom. »Slovenec« je pral Kluna in Križnarja s tem, da je dne 14. junija priobčil poslano Križnarjevih volivcev, ki so izjavili, da so »sami še le zadnja dva dni si ga izbrali in zanj glasovali po svojem prepričanju iz vsakemu lahko znanih vzrokov«. Glede Šukljetove nepričakovane zmage je »Slovenec« istega dne pri-

[1]) Ljubljanski Zvon, 1898, str. 355—357.

[2]) Slov. Narod, 1883, štev. 132.

znal: »Volitev prošta Urha je bila zagotovljena. Ko se je pa razglasil izid volitve v kamniških kmečkih občinah, zasukala se je reč g. proštu na škodo in g. Šukljetu na korist.«

Dne 2. septembra se je udeležil Kersnik Miklošičeve slavnosti v Ljutomeru, na kateri je napil slovenski mladini, naši nadi. Ž njim je bil tudi njegov prijatelj Šuklje, ki je v svoji napitnici rekel: »Proč s predsodki, proč z imenom Staro- in Mladoslovenci, vsi se bojujmo združeni.«

Dne 17. septembra se je otvoril novi kranjski deželni zbor. Kersnik s Šukljetom, drjem. Dolencem in Devom so sedli na skrajno levico. Kersnik je bil voljen v finančni odsek, v katerem se je tako v početku kakor ves čas svojega poslančevanja živahno zanimal za podporniške zadeve. V šesti seji je predlagal Bambergu za izdajo slovenskih šolskih knjig 500 gld., raznim dijaškim podpornim društvom po 30—50 gld., graški podpiralni zalogi 100 gld., obžalujoč, da poslednja ni prosila za več. On kot njen soustanovitelj ve, da pridno podpira tudi kranjske dijake.

Kersnik je sedel sicer na skrajni levici, a v politiki je krenil n a z m e r n o p o t. V znameniti verifikacijski debati dne 6. oktobra je nastopil kot končni poročevavec z govorom, vsled katerega je dobil naslov »oče elasticitete«. Stopila sta si z »očetom radikalizma«, drjem. Zarnikom, ostro nasproti. V tem svojem govoru je Kersnik tudi razkril, da mu je — kakor v leposlovju — tudi v politiki vzor pokojni Jurčič: »Moram se tudi ozreti na rajnega Jurčiča,

katerega se je nekdo tukaj spominjal [dr. Zarnik], in reči moram, da me nihče izmed mojih političnih prijateljev ni toliko navduševal kakor on, in da ni ž njim morebiti nihče v tako ozki dotiki ostal kakor jaz vsa zadnja leta njegovega življenja. Jaz sem popolnoma razumel njegovo mnenje, katero je tudi moje vodilo, in odkritosrčno rečem, da me je razveselilo in navdušilo, ko se je njegovo ime tukaj imenovalo. Njega princip je bil s kratkimi besedami: ‚Z betom naprej, kadar smo v manjšini, ali kadar pridemo v večino, bodimo pametni.' To mi je večkrat sam rekel.«[1])

Po zasedanju deželnega zbora je sklical Kersnik s Šukljetom dne 18. novembra v Mengešu volilni shod, na katerem je rekel: »Ko ste me letos junija meseca izbrali svojim poslancem, ko ste mi izkazali, meni vam večinoma komaj po imenu znanemu rojaku tako laskovo zaupanje, zagotovil sem Vam, da vsako leto po končanem deželnem zboru, dokler traje moj mandat, stopim pred Vas, ter Vam bom poročal o tem, kaj je storil deželni zbor sploh, in koliko sem mogel jaz sam pomagati in delovati sè svojimi slabimi močmi.« Pravi, da ga pri tem vodi prepričanje, da mora poslanec biti v stalni zvezi z volivci, da jim lehko vsako uro položi račun o tem, kako je izpolnil svoje obljube, in da se morejo volivci s svojimi zahtevami obračati do svojega zastopnika. Dalje našteva, da je priporočal regulacijo Pešate, potem da se odpravi nerodni davčni termin dne 15. maja in da se stroški za eksekutorje znižajo. Uvedel se je nov davek, ki

[1]) Glej: Janka Kersnika Zbrani spisi, V. str. 398.

kmeta ne boli, z uvedbo lovskih kart. Ustanovila se bo kmetijska šola na Dolenjskem. Zlasti važna pa je volilna reforma, ki je bila prej samo Nemcem ugodna. Da Nemci s svojim izstopom niso te reforme preprečili, jih je bilo treba pridobiti s tem, da so se potrdile njih volitve v velikem posestvu. Zaradi te potrditve je nastal med narodnimi poslanci sicer razpor, glede katerega pa upa Kersnik, da se bo polegel: »V tem smo jedini vsi poslanci, narodna zavest nas vse veže; bodi-si da rabimo različna sredstva, in da se morda kdo tudi v izvolitvi istih moti, to je pa gotovo, da nobenemu ne smete odrekati poštene, resnične in vsa njegova dela vladajoče volje, koristiti našemu narodu. Tudi moja rodovina je bila kmetskega slovenskega rodu, — ponosen sem na to, in tudi nikdar nisem pozabil tega.«

Kmetiški volivci so bili zadovoljni s Kersnikom, kar so mu dokazali tudi s tem, da so ga dne 26. novembra izvolili za predsednika brdske podružnice kmetijske družbe, o čemer je isti dan javil Kersnik Levcu, pristavljajoč: »In celo farji so predlagali mojo izvolitev per acclamationem.« Kmalu potem je postal brdski notar sam posestnik, kar je sporočil dne 12. decembra svojemu prijatelju Levcu: »Kupil sem od tete Mine njeno polovico brdske graščine, t. j. vse, kakor leži in stoji, tako, da je vse sedaj materina in moja last.«

Kersnik se je že pripravljal, da bi pri »Narodu« še dalje sodeloval s šaljivo zabavljivimi podlistki. Pričel je pisati feljtonsko serijo »V somraku«, ki naj

bi vsebovala silhuete iz novega deželnega zbora: »Tam v dvorani deželnega zbora sredi galerije, vertikalno nad Zarnikovim ‚prisilnim posojilom' sem slonel; poleg mene na desni se je potil mlad gimnazijalec ter ljute poglede obračal tja na desno stran zbornice, kjer je v istem trenotku baron Apfaltern lepil obširno pismo, namenjeno njegovemu oskrbniku; v mojo levo stran pa se je vpiral odvetniški pisar — bilo je krog polu ene popoludne — in tega je zanimala zlasti Kersnikova brada, katera se je pokazala tam na skrajni levici, se ve da le tedaj, kadar jo je lastnik izpustil iz rok... Dohtar Poklukar ima celo kopo aktov pred seboj, moj sosed na levi ga ogleduje in tudi ta na moji desnici obrne svoj pogled vanj. Vtisek pa je jako različen. Gimnazijalec skoro ostrmi: toliko aktov — koliko študiranja, koliko vednosti! Diurnist na levi pa se nasmehne, zakaj on je praktičen mož ter vé, da papir dandenes ni drag. Taki diurnisti so pa skeptični možje! Tam, kjer je sedel nekdaj ‚oče', tam sedi sedaj ‚sin'. Pa godi se mu, kakor našemu kmetu, ki prevzame posestvo za očetom in ki ga teže potem deleži in dote njegovih dedičev. Želimo mu, da Vošnjakov predlog o izboljšanju kmetiškega stanu kmalu reelni sad požene ter da se po Vošnjakovi želji sklene postava, da se taki dedinski deleži in dote ne smejo intabulirati. Kakor drugi, tako tudi ta ‚sin' dotičnih očetovskih dediščin ne bo intabuliral in tem laže bode ž njimi—na dolgu ostal. Ker pa že govorim o dolgovih in o intabuliranju, o hipotekarnem kreditu, ozreti se moram nehote na naše veliko posestvo — pardon —

na zastopnike velikega posestva. Tu je eden prvih dr. Schrey in ta je menda kot odvetnik tožil in rubil že več velikih posestnikov kranjskih, nego jih je zastopal; pa ti ljudje imajo debelo kožo. Če jih torej njihov zastopnik dere, je to le njegov — profit. Ad vocem — profit! Tam na desni strani v prvi klopi sedi poslanec Luckmann. Beseda ‚profit' nas je samo zaradi tega opozorila nanj, ker je njegov oče prišel s krošnjo na rami v Ljubljano, da bi kaj profitiral...«

Tako je bil Kersnik že zastavil svoje ljubkošaljivo pero za »Narod«, a stvarca je ostala v rokopisu in pisec teh podlistkov ni nadaljeval. Njegov prijatelj Šuklje ga je potegnil na drugo poprišče. Ta ambiciozni mož je hotel na vsak način imeti svojo stranko in svoje— glasilo. Dne 28. februarja 1884 je izšla prva številka njegovega »Ljubljanskega Lista«. Kersnik in Levec sta bila zoper njega ustanovitev, kakor se razvidi iz Levčevega pisma Kersniku z dne 5. februarja: »Od vseh stranij preti boj, in zato mislim, da si tudi svojo jezo na ‚Ljubljanski List' prespal in se potolažil, kakor sem se jaz.« Šuklje je list ustanovil, ne da bi si poprej zagotovil zadostne podpore. Zato mu je takoj ob začetku šla trda za gradivo. Isti dan, ko je prišel prvi list na svetlobo, je Levec že moledoval Kersnika: »Šukljeta je Vogelnik popolnem na cedilu pustil. Poprej mu je obetal pomoči pri spisovanji in uredovanji, danes mu pa pošiljajo nemške akte v porabo. Za 1. štev. je moral zatorej Š. dva dni delati. V takih razmerah bi moral tudi spretnejši časnikar omagati in v 1 meseci bi pri takem poslu poginil celó severni

medved. Dopisa od nikoder nobenega. Š. se mora uničiti. Ako moreš, pošlji skoraj kaj, posebno kar si obljubil. List požre 14 drobno pisanih stranij in folio. Š. jih pa ne more na dan več spisati kakor 5.«

Kersnik je začel za Šukljetov list pisati »Vieux Saxe«, serijo (13) podlistkov, naperjeno zoper slovenske radikalce. Šuklje ga je neprestano moledoval za sodelovanje. Dne 2. marca mu je pisal: »Delo je hudo in mučno, zlasti ker dopisnikov nijmam. Vendar bodem prodrl, ako me prijatelji ne zapuste. Da tu v prvej vrsti računam na te, s katerim me veže najbolj intimno prijateljstvo, je povsem naravno. Ti imaš čas in duhovito pero, stori svojo dolžnost! Prosim lepo, pošlji še ta teden kak dopis in kak uvodni članek, ako mogoče tudi zopet kak podlistek; piši potem tudi popolnem odkrito, s čim nijsi zadovoljen.«

Kersnikovi podlistki »Vieux Saxe« so bili jako osebni. Zlasti pogrevanje neke Tavčarjeve častno poravnane afere o »kranjski zaušnici« je vzbudilo hudo kri in jako škodilo ne samo Kersniku, ampak tudi Levcu pri — »Zvonu«. Ker je Levec to sporočil piscu, se je Kersnik v zadnjih svojih podlistkih bavil bolj z literarnimi stvarmi, tako n. pr. s pesnikom Čivkoslavom Lažanom, takrat radikalnim študentom na Dunaju, podpiranim od Tavčarja, Levstika itd. (sedanjim dekanom Kržišnikom). Dne 9. julija pa je to serijo sploh ustavil. V jeseni 1884 je potem napisal še tri feljtone pod skupnim naslovom: »Snežene muhe«.[1])

[1]) Ti podlistki, ki so izostali iz Zbranih spisov, so izšli v „Ljubl. Listu", 1884, štev. 217, 222 in 229.

V zadnjem se nahaja izvrstna travestija Prešernove »Nove pisarije«, ki vsebuje vsa gesla takratne borbe med elastikarji in radikalci. Prva kitica se glasi:

„Da zdaj — ko že na Kranjskem vsak pisari,
že ‚liste' vsak šušmar daje med ljudi,
ta v člankih, oni v listkih časnikari —
jaz tudi v trop — ki se poti in trudi,
ledino čisti vladnega kovarstva —
želim se vriniti, se mi ne čudi.
Prijatelj! Uči mene časnikarstva:
kako in kaj se narodnjakom poje,
odkrij mi divno čednost radikalstva."

Sredi teh političnih borb pa Kersnik tudi Levca pri »Zvonu« ni pustil na cedilu. Za 1. številko novega letnika 1884 mu je poslal kratko črtico iz kmetiškega življenja »Rojenico«, za 3. številko drugo iz istega miljeja pod naslovom »V zemljiški knjigi«. S 6. številko pa je začel pisati daljšo novelo »Gospod Janez«. In zraven je pomagal Levcu čitati vse leposlovne spise, namenjene za »Zvon«, tako zlasti Tavčarjeva »Mrtva srca«.

Za prihodnje leto 1885. je nasvetoval Levcu, da tiska kot glavni roman Detelovega »Velikega grofa«, ki ga je zopet on pripravljal za tisek in marsikaj izpreminjal. Kot drugo povest je začel pisati sam nadaljevanje »Cyklamena« pod naslovom »Agitator«. V tej noveli je bolj nego v katerikoli poprej posegel naravnost v sodobne realne dogodke na Slovenskem. Naslikal je v njej zaradi osebnosti needino napredno

slovensko inteligenco, a v gospodu Antonu nastopajoči klerikalizem. V Medenu je slavilo umirajoče nemškutarstvo zadnjo zmago. Profesor Detela je pisal Levcu dne 2. februarja: »Moji povesti, mislim, to ugaja, da ravno ‚Mrtvim srcem' sledi, a poleg Kersnikovega romana se jej bo slabo godilo... Kersnikov gospod Anton je izvrstno naslikan, a jezili se bodo, ker marsikdo se bo v njem zagledal kakor v zrcalu.«

V maju 1885 je bil Kersnik izvoljen za župana v Lukovici. V junijski volilni borbi med Šukljetom in Margherijem je prišel svojemu prijatelju na pomoč z denarnimi sredstvi. Dne 13. junija se mu je Šuklje zahvalil z besedami: »Še le predvčerajšnjim sem bil izvedel po Schwarzu, da nisi samo iz daljave gledal naše volilne borbe, temveč da si priskočil prijatelju v njegovi zadregi ter mu pomagal na način, ki je po vsem vreden tvoje plemenite duše! Hudobnež, niti pisal mi nisi o svoji velikodušni žrtvi! Kako ti bodem povrnil vso to ljubav, katero sem dosihmal uže prejel od tebe, tega pač ne znam — le to vem in čutim, da si mi drag in ljub kakor da bi z menoj na istem materinem naročji se bil zibal! Hvala, prijatelj!« V juliju je Hohenwart, ki je bil izvoljen za državnega poslanca na Gorenjskem in v Ljubljani, odložil svoj gorenjski mandat. Šuklje je nagovarjal Kersnika, naj se potegne za ta mandat: »Prelepo bi vender bilo, če bi na en ali drug način zopet mogla skup biti na Dunaji!« A Kersnik ni maral iti v državni zbor. Vrhutega je Hohenwart nasvetoval za svojega naslednika kneza Windischgrätza, ki je bil tudi izvoljen.

Ob zasedanju kranjskega deželnega zbora v jeseni 1885 je Kersnik s krepko besedo branil kmetiške župane, katere je baron Apfaltern slikal kot nekake vampirje. Zastopal je materijalne koristi svojih volivcev in se živo zavzemal za regulacijo kamniške Bistrice. Največ truda pa je posvečeval v ta namen, da pomiri obe napredni slovenski stranki, vladno in radikalno. Dosegel je, da se klub narodnih poslancev pri zopetni dolenjski volitvi ni izrekel ne za Margherija, ne za Šukljeta, vsled česar je prišel njegov prijatelj definitivno v državni zbor. To je razveselilo zlasti drja. Dečka, ki je imenoval v »Südsteirische Post« Šukljeta vzornega poslanca, o ostalih kranjskih državnih poslancih je bil mnenja, da zastopajo vse preveč kranjske koristi. Dne 10. decembra se je končno posrečilo Kersniku z drjem. Vošnjakom dognati med vladno in radikalno stranko kompromis, vsled česar je prenehal »Ljubljanski List« in je postala vladna stranka samo tiha frakcija v deželnem zboru kranjskem. Kakor sem že gori omenil, je bil Kersnik tisti, ki je šel prvi zopet v »Narod«, priobčivši dne 24. decembra v tem listu feljton »Ivje« pod psevdonimom »Redivivus«.

Levec bi bil najrajši videl, da bi mu Kersnik tudi za novi letnik »Zvonov« (1886) pisal glavno povest. Ker mu jo je Kersnik odrekel, je pričakoval vsaj kaj majhnega za 1. številko: »Prosim te lepo, pošlji mi kar najhitreje kaj za ‚Zvon'. Pošlji, kar hočeš, da le kaj pošlješ. Brez tebe bode 1. številka prazna. Silno sem nezadovoljen že zdaj ž njo.« A to pot ni vse mole-

dovanje nič pomagalo. Ves užaljen se je pritožil Levec na starega leta dan 1885: »Včerajšnje pismo Tvoje me je spravilo v največjo zadrego. List sem napolnil s samo puščobo — zate sem hranil še šest stranij, misleč, da mi gotovo pošlješ kakšen ‚ocvirk' za zabeljo. Preverjen sem, da zaradi pustega in praznega 1. lista izgubimo najmanj 50 naročnikov. Lepo je, ako je človek ponižen in skromen, kakor si Ti, a ‚Zvonovi' naročniki niso tvoje misli o tvojih spisih. Prosim te zatorej prav lepo, vsaj v 2. številki me ne pusti na cedilu. Če ne, lehko zapremo svojo beznico... Das Geschäft geht flau. In tudi ni čudno pri velikih napórih, katere dela Hribar z inserati in svojimi agenti. V teh žalostnih časih me tolaži samo to, da se je... Pavlina Pajkova naročila na ‚Ljublj. Zvon'. Preverjen sem, da mi čez dva meseca pošlje že kako — novelo. Bog pomagaj!« Na neprestano drezanje Levca je Kersnik končno odpisal dne 17. marca: »Za ‚Zvon' vendar dobiš prihodnji teden en ‚einakter', — da ne boš hud.« A te enodejanke, ki jo je bil že pred petimi leti napovedal, tudi sedaj ni napisal. »Zvon« je iz Kersnikovega peresa prinesel leta 1886. samo »Mačkova očeta« v 2. številki in v 7. ter 8. povestico iz kmetiškega življenja »Mohoričev Tone«. O poslednji je sam pisal uredniku dne 15. maja: »Mala povest, pa nadejam se, da ti bo po volji.« A tudi s to stvarco se je Kersnik zakesnil še za en mesec. Levec mu je jadikoval dne 14. maja: »Ako mi nič ne pošlješ, bodem v veliki zadregi. Prosim te, odgovori mi do nedelje. Ako ne dobim odgovora, permejdunaj, da pišem Lojziki, da te

ona priduši, kakor se spodobi. Saj na Brdu ste vsi skupaj, Ti, Polec in Rahne postali pravi Schlaraffi, in Brdo je zdaj ‚Capua der Geister'. Als Centauren durchschrittet ihr einst die poetischen Wälder — Aber das wilde Geschlecht hat sich geschwinde bekehrt!« Kersnik je Levcu odgovoril kratko dne 12. junija: »Vse se dela, toda počasi. — Rokopis dobiš gotovo, toda tako, da bo v petek zjutraj na vse zgodaj v stavčevih rokah. Le ne tarnaj tako po — babje.«

V začetku leta 1886. je predlagal Šuklje v deželnem zboru kranjskem, da se dovoli funkcijska doklada učiteljem enorazrednih ljudskih šol. Temu predlogu so nasprotovali klerikalci in Nemci. V imenu poslednjih je zlasti Schwegel priporočal varčnost in se spodtikal nad pisateljevanjem slovenskih učiteljev. Dne 13. januarja se je Kersnik krepko potegnil za učitelje: »Jaz vas vprašam, gospoda moja, je li opravičeno tu šteditі? Gotovo ne, in to veste vi tako dobro, kakor jaz, da je trošek za povzdigo šolstva produktiven, kakor malokateri, da je menica, katero honoriramo mi, katere valuta pa koristi poznejšemu zarodu. In tu se moram vendar v prvo obračati do častitih gospodov od naše stalne opozicije, kateri zlasti danes tako trdno zavzemajo stališče štedljivosti. Vem, da to pristoji vsaki opoziciji, a čuditi se moram danes vendar onim častitim gospodom, ki so vsaj po svojih zastopnikih v finančnem odseku odločno izrekli, da hočejo tu šteditі. Čudim se, ker so oni v teku te sesije že enkrat čutili potrebo, zatrjevati svoje svobodomiselno stališče, ker se nam je opravičeno zdelo

misliti, da so isto čez noč zapustili. Jaz jim hočem verovati, da so še vedno zvesti tem svojim svobodnim načelom. A zato se jim moram danes čuditi. Zakaj načelo pravega liberalizma je vendar zapisalo na svoj prapor povzdigo šolstva, in vsak vinar, izdan v to svrho občne omike, bo v očeh svobodomiselnega moža potreben in opravičen. V vaših pa ni, gospoda moja, in zato se vam čudim. — A z druge strani se vam, se vaši štedljivosti ne čudim. Pikro besedo imam na jeziku, a pustiti je ne morem. Vi pravite, da zastopate deželni interes; prav imate, in veselite se, da prihranite deželi v tem vprašanju 6000 gld. — tudi tu imate prav! Mi pa ne moremo zahtevati od vas, da zastopate tudi duševne koristi našega — slovenskega rodu, in te stoje v tem šolskem vprašanju v prvi vrsti. Povzdignite našega učitelja in povzdignili boste našega kmeta — a to vam ne ugaja. Ljudski učitelj je v prvi vrsti poklican, razširjati omiko v šoli, a tudi zunaj šole. Težka pa je njegova naloga! Kdo drugi ima sveto dolžnost, širiti ljubezen do branja slovenske knjige med narodom, ko učitelj? In ako to stori, potem je služil le kulturnemu namenu, zakaj pospeševal je omiko. Zato bi ne smel baron Schwegel očitati učiteljem, da nosijo seme razpora v šolo. Oni nosijo le seme izobrazbe; in za to blago in domoljubno delovanje zaslužijo prisrčno zahvalo in priznanje deželnega zbora.«[1])

O Božiču istega leta je bil ljubljanski škof prepovedal napredne liste v semeniščih. Glede na to

[1]) Slov. Narod, 1886, štev. 18; deloma po rokopisnem konceptu.

dejstvo je Dežman v zimskem zasedanju ironično vprašal Kersnika, kako stoji s tisto slovensko knjigo, katere čitanje naj učitelji širijo med narodom. Kersnik mu ni ostal dolžan odgovora. Dne 30. decembra mu je odgovoril: Ker se bo ta neutemeljena trditev gotovo v kratkem brala po vseh dunajskih nemških časopisih Dežmanove stranke, zdi se mi potrebno opomniti, da ako se sodi slovensko slovstvo po množini naroda, prekosil ga je doslej samo danski in švedski narod, torej stoji slovenski narod na jako lepem stališču. Kar je gospod Dežman trdil, da so se baje izključili iz tukajšnjega duhovskega zavoda nekateri časniki, se je to zgodilo zgolj iz političnih vzrokov. Sploh pa se danes vidi, da duh Anastazija Zelenca, ki je trdil, da nese slovensko slovstvo v robcu iz dvorane, doslej še ni izginil iz vrst nemških poslancev.[1])

Leta 1887. je pisal Kersnik za »Zvon« zopet daljšo povest iz kmetiškega življenja svojega okraja, naslovljeno »Testament«, v kateri je plastično opisal vzrast in propad Topolščakove kmetije. Za isti list je bil napisal še dve kmetiški povestici »Otroški dohtar« in »Kako je stari Molek tatu iskal«, a poslednjo je odstopil pozneje Mohorjevi družbi. Zaman pa ga je Levec dne 30. aprila vabil, da naj bi konkuriral tudi pri Matici s kakšno povestjo. V deželnem zboru je krepko zastopal materijalne koristi svojega okraja in dne 7. decembra dokazoval na podlagi raznih ministrskih naredb in osnovnega zakona, da se morajo v

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 6.

zemljiške knjige pisati slovenska krajevna imena. Ko je izšlo pod konec leta znano pastirsko pismo zaradi Krutorogovljevega rogoviljenja po »Narodu« in je skupščina »Narodne Tiskarne« sklenila, organizirati »Narodovo« sotrudništvo, se je odzval tudi Kersnik, ki je bil poleg Šukljeta izvoljen med vnanje nadzornike lista. Priskočil je »Narodu« tudi s peresom na pomoč in za božično številko napisal pod imenom Recidivus šaljiv podlistek »Gospodje uredniki in nadzorniki!« V njem je načrtal šegavo podobo iz birokratičnih pokrajinskih krogov, opisujoč, kako je cela birokracija trga naročena na eno samo »Laibacherico« in kake zamere se izcimljajo iz tega, kedo jo bo prej čital. Na »Narod« je naročen samo trgovec, ki pa iz tega lista več in zanesljivega zve nego sodnijska družba iz svojega. Končno Kersnik opozarja urednike, naj pazijo, da list ne bo tako pogosto konfisciran, ker to odvrača naročnike.[1])

Prvo »Zvonovo« številko 1888 je Levec z nevoljo prirejal brez Kersnikovega prispevka. Pisal je svojemu prijatelju na Brdo dne 20. decembra 1887: »Danes je 20. decembra, a nimam kaj dejati v ‚Zvon'. Samo jedna pola je polna. Kaj bode? Lepo te prosim, pošlji mi gotovo tisto humoresko, če ne ‚Zvon' ne more iziti. Stritar me je pustil na cedilu. Sédi jeden dan — ali večer, pa piši in požuri se! . . . Z ‚Narodom' je tedaj skleneno prijateljstvo. Doklej? Vse bi bilo lepo, ko bi se človek mogel in smel zanašati na oba Ivana. Toda punica fides nulla fides! Zdaj smo jima

[1]) Slov. Narod, 1887, štev. 293.

dobri, da vlečemo Narodov voz iz blata po klancu gori — ko bosta spet na vrhu, tedaj coup d' état Hribarjev ali Tavčarjev vse spet prekopicne.« — Nekoliko poguma je dalo uredniku »Zvona« to, da je »Slovan« prenehal izhajati. Ko bi bil imel za novi letnik še glavno povest izpod Kersnikovega peresa in povrhu še kako manjšo stvarco, bi bil povsem zadovoljen. Zanašal se je, da mu napiše Kersnik daljšo povest »Desetnico«. Za to delo se je Kersnik že dolgo in korenito pripravljal. Nemara, da je hotel ž njim ustvariti pendant k Jurčičevemu »Desetemu bratu«. Vabila ga je misel, da bi združil enkrat svoje notorično poznanje slovenskega kmeta z zgodovino slovenskega naroda. A baš zgodovinski del ga je odvračal, da ni pričel s to povestjo, čeprav je že nekaj časa delal podrobne študije zanj. Obrnil se je bil že pred dvema letoma na Dežmana, naj mu pove za kakšno historično slovensko desetnico. Muzejski kustos mu je odgovoril dne 29. marca 1886: »Ich habe nachträglich in meinen Aufzeichnungen über den Inhalt des Pann- u. Malefizbuches der Herrschaft Lack gefunden, dass der Verhör mit einer Wahrsagerin Margaretha, die sich als zehnte Schwester (deseta hči) ausgab, den 28. März 1676 aufgenommen wurde. Wenn ich mich nicht irre, war dieselbe in Senosetsch geboren; man hat sie auf freien Fuss gestellt.« V svrho študij za isto povest si je Kersnik naročil Globočnikovo brošuro »Überblick der Verwaltungs- u. Rechtsgeschichte des Landes Krain«. V isti namen si je shranjeval posamezne številke »Tagespošte«

1889, v katerih je izhajal Kronesov podlistek »Der innerösterreichische Bauernaufstand des Jahres 1573.« In še nekaj takih izrezanih podlistkov iz nemških časopisov je v njegovi ostalini z beležko »Desetnica«, n. pr. Elsnerjev »Vergessene Tänze« in Suttnerjev »Anstandsregeln aus vergessenen Zeiten«. O načrtu te povesti piše dr. Zbašnik v svojih »Spominih na Janka Kersnika«: »Najdalje in najtemeljiteje se je bavil v mislih z ‚Desetnico', ki je imela postati, kakor mi je večkrat zatrjeval, njegovo poglavitno delo. Je li nosil vso snov za ta svoj roman samo v glavi, ali pa so se ohranile tudi kake beležke, mi ni znano. Vsekakor bi bilo jako obžalovati, če bi bil vzel Kersnik vse, kar je imel za to delo že zbranega in osnovanega, s seboj v hladni grob . . .«[1]) Levec ga je prosil za to povest še 15. decembra 1888: »Če Rošlina nimaš gotovega, prosim te lepo, pošlji mi Desetnico, katere imaš vsaj nekoliko gotove.« A razen gori omenjenega gradiva se v Kersnikovi ostalini ni našel noben sled po »Desetnici«.

Za drugo »Zvonovo« št. 1888 je poslal Kersnik Levcu kratko humoresko »Nova železnica«. To stvarco je že dolgo časa obetal »Zvonu« Kersnikov koncipient Rahne, a je vkljub neprestanemu Levčevemu drezanju vedno odlašal ž nje izvršitvijo. Sedaj je končno izšla pod Kersnikovim in Rahnetovim imenom. Levec je svojemu prijatelju sporočil dne 8. februarja 1888: »Nova železnica jako ugaja in pri zadnjem zabavnem večeru je bilo dosti razgovora o nji. Mnogi so poudar-

[1]) Ljub. Zvon, 1898, str. 415.

jali, da se je Janko Kersnik zdaj že tako polenil, da mora koncipient njegov pisati — celo leposlovne stvari. Jaz sem te branil z dobro vestjo, da pri Novi železnici je razmerje ravno naopako, da je namreč šef priskočil na pomoč lenobnemu koncipientu.« V tej humoreski sta avtorja šaljivo popisovala trško inteligenco, vmes tudi učitelja Blažka, ki »v občo zadovoljnost že več let komari pri taroku«. Značilno za naše socialne razmere je, da sta s to sličico slabo naletela pri učiteljstvu. Prim. Levčevo pismo z dne 16. februarja: »Še najvstrajnejši naročniki so učitelji. Zatorej mi je hudo, da sta jih učitelj Blažek in njegovo komarstvo pri taroku vsaj v Ljubljani razdražila. Prosim te, spiši vendar enkrat kako sliko, v kateri bode zavzemal ljudski učitelj odlično mesto. Ti ljudje so grozno občutljivi. Ali si bral zadnjega Učiteljskega Tovariša? Šuklje je tudi dobil jedno po prstih.« Bilo ni v resnici na mestu, da so učitelji tako zamerili to šalo onemu Kersniku, ki se je v deželnem zboru tako krepko potezal zanje!

V deželnem zboru leta 1888. je Kersnik branil avtonomijo občin in se ustavljal podeželjenju okrajnih cest. Dne 1. februarja se je pojavil zopet v »Narodu« s podlistkom »Pesni v prozi«. To so bili kratki momentni utrinki, o katerih pravi, da jih uvaja on prvi v slovensko slovstvo brez ozira na Turgenjeva in Mažuranića. »Sicer naj pa ne misli nihče, ki bo našel kako potezo, katera ga spominja lastnega lica, da sem mislil nanj; ako pa ne bo odnesel poetičnih čutov, prečitavši nastopne vrstice, naj si pa sam pripiše.« V prvi sličici

popisuje z lapidarnimi črtami trmoglavega dečaka in konča z vzdihom, da on nima dečkove trme, »one dečkove moči, da bi brcal okolu sebe, neubogljivo, brezobzirno brcal!« V drugi nam predstavlja tri zelene vozove, v katerih v mestu vozijo smeti, osepnične mrtvece in mrtve pse. »Smrt vendar vse razlike konča.« V tretji pripoveduje: »Imel sem dragega zvestega prijatelja, in jaz sem mu bil drag in zvest, a najini poti sta se ločili. On je prišel v deželni zbor, jaz — ne. On je postal mehak, omahljiv, — vladen, jaz pa od dne do dne bolj trd, neizprosen, — radikalen... Prišle so nove volitve. Sedaj sem bil voljen jaz, on — ne... Sedaj je postal on trd, neizprosen, — radikalen, a jaz od dne do dne bolj mehak, omahljiv, — vladen. V četrti objavlja svojo prepesnitev Heinejeve pesmi (Zbrani spisi, V., str. 14) z izpremenjenim koncem: »A ne daj nam, — usoda omahljiva — V strupu vsakotedenske zaplembe — Okusit — Stokratne smrti!« V peti opisuje posledice takrat aktualnega vprašanja konfesionalne šole. Učitelj zavida organistu orgljanje in vzdihuje: »Ah, Bog nam daj kmalu konfesionalno šolo!« — »Ah, Bog je ne daj!« vzdihuje stari mežnar, »potem sem jaz ob kruh«. V Kersnikovi zapuščini se nahajata še dva nekončana osnutka takih »Pesni v prozi«.

Za »Zvon« je pisal Kersnik v tem letu tudi »starega Molka«. Takrat se je obrnil nanj tajnik »Družbe sv. Mohorja«, Ivan Hutter, s pismom z dne 22. aprila: »Gospod dr. Vošnjak naznanil je nam, da imate spisano humoresko iz kmetiškega življenja, ki bi bralcem

Mohorjeve družbe gotovo dopadala. Odbor si bode štel v veliko čast, ako mu izvolite isto uposlati in sploh še tudi za naprej pisateljski sodelovati pri našej tako velikansko se razvijajočej, eminentno narodnej družbi.« Kersnik se je odzval povabilu, in njegova ljudska povestica je izšla v »Koledarju« za l. 1889. Cirilski (ljub. semeniščniki) so pisali povodom njenega izida v »Slovencu«: »Družba je pridobila s tem pisateljem novo moč na pripovedovalnem polji... Pisatelj pozna kmetsko življenje kot malokdo.«[1])

Ker v tem letu Kersnik za »Zvon« ni pisal daljše povesti, je izkušal Levec pritegniti njegovo pero v drugi stroki, ki je je list še bolj potreboval — v kritiki. Poslal mu je dne 31. marca »Beatin dnevnik« Lujize Pesjakove z naslednjim pismom: »Da si z velikonočno potico ne pokvariš želodca, pošljem ti za boljše prebavljanje osladni roman našega Kavkeljmana s prijazno prošnjo, da mi napišeš za 5. štev. oceno o njem. Imel bodeš dosti prilike, da v oceno svojo vpleteš tudi svoje misli o naših romanih in povestih sploh ter tako pripovedovalcem našim daš napotek, kako jim je pisati.« Kersnik je napisal oceno Pesjakove in obenem splošno apologijo realizma, kakor si ga je želel on. Uvrstil je »Beatin dnevnik« med povesti Marlittinega žanra: »Nemška leposlovna kritika se navzlic oduševljenemu občinstvu ni nikdar sprijaznila ž njimi. Dejalo se je sicer, da so to povesti, katere sme vsak svoji hčeri dati v roke, spisi ‚für die höhere Tochter'; pripoznavalo se je, kako skrbno, morda celo z nekako

[1]) Slovenec, 1888, štev. 285.

priderijo se varuje pisateljica nedostojnosti, nenravnosti, pohujšanja. Toda s tem še ni zadoščeno terjatvam, ki jih zahtevamo od umotvorov! Značaji, ki se nam tu predstavljajo, zvečine so problematični; mnogokrat ne vemo, nì káj pomenijo, nì kam bi jih deli; — končno seveda se pokažejo skoro brez izjeme kot gole — blage duše... Omenjati nam je še, da je E. Marlittovka védela vselej vplesti v povesti svoje kako aktuelno dnevno ali socialno, časih politično vprašanje, — in to ni bilo ravno najmenj vzrok, da je vse tako hlastno sezalo po njenih knjigah: tendenca, ta daje v očeh množice pravo barvo — a pravi kritik jo sovraži!«[1])

Vrhutega je prosil Levec Kersnika, da bi mu za »Zvon« naznanil novoizišlega »Rimskega Katolika«. V pismu z dne 22. julija ga je opozarjal posebno na to, kako dr. Mahnič naenkrat v nebesa povzdiguje onega Gregorčiča, ki ga je doslej tako preganjal: »Meni se kar gabi! Pravi, da mu bode zagotovljena slava prvaka mej slovenskimi poeti — ako se nekoliko bolj porimljani.« — Kersnik je v resnici kratko naznanil v »Zvonu« 1888, str. 507, Mahničev list, a poudaril je samo breznarodnost goriškega proroka.

Staretova »Vanda« v »Zvonu« je šla h koncu, preden se je završilo leto. Uredniku je trda predla za leposlovno gradivo. Pestil je Kersnika za prispevek in pretil, da opusti list. Kersnik ga je pogovarjal in mu pisal dne 24. novembra: »Kar sem obljubil, bom izpolnil, toda ne jezi se, da šele jutri ali pojutrišnjem.

[1]) Ljub. Zvon, 1888, str. 380.

Dela imam čez glavo, žena je tudi bolehna, in sam sem včasi tako pritisnen, da ne morem do peresa. Spisal ti bom in imam polovico gotovo — kratko humoresko, navzlic svoji slabi volji. Toda čez štiri strani je ne bo, prej manj. Za drugo leto pa dobiš, kakor sem obljubil ‚Rošlina in Verjanka'.« Dotična humoreska je bila »Dohtar Konec in njegov konj«, in Levec jo je dobil v roke šele tri dni, preden je imela iziti poslednja številka »Zvonova«.

Kakor se je Levec oveselil, da bo Kersnik pisal v novem letniku 1889 glavno povest, tako nestrpen je postajal, ko rokopisa z Brda ni hotelo biti. Težko je že odganjal stavca, ki ga je hodil neprestano nadlegovat za gradivo prve pole. V sredi decembra je uredniku pošlo potrpljenje; ves indigniran je pisal prijatelju na Brdo: »Naravnost ti povem, da te res nič več ne umem, kaj misliš. Dobro ti je znano, da nimam nobene povesti — ne dobre, ne slabe — veš tudi, da mora Rošlin priti v 1. polo — a vender ne pošlješ rokopisa! Vsak dan po dvakrat imam tiskarskega fanta nad glavo, da zjutraj ne morem požirka kave zaužiti in opoldne ne žlice gorke juhe zajeti, da bi se ne jezil... Jaz dalje ne morem čakati! Tvoja bode jedina povest v listu. Rokopisov nimam prav nič in še to, kar je, je pusto in prazno. Prvo številko bodem že še napolnil, kako pa izide druga, to vedi vrag! In to je naš jedini in najboljši in najlepši in najspretneje urejevani leposlovni list!! To je pač list, za katerega se noben živ krst ne zmeni več na Slovenskem!«

Z »Rošlinom in Verjankom« je Kersnik Levcu jako ustregel; dne 22. dec. je pisal urednik avtorju, da se povest »krasno bere«. In dva meseca kesneje mu je pisal, da »se bere kakor Turgenjev«. — Dr. Zbašnik pripoveduje v svojih »Spominih« (l. c. str. 414), da mu je Kersnik ob neki priliki rekel: »Začel sem [to povest] pisati neposredno pod vtiskom, ki ga je napravil name Tolstega roman ‚Vojna in mir'.« Povest je vsekakor napisana pod vplivom ruskega romana, vendar ne toliko pod vplivom širokega epičnega razkladatelja generacij, dob in duš, Leva Tolstega, kakor v blagodejni bližini do genija Turgenjeva, elegantnega, finega kronista ruske politične in socialne sodobnosti, plastičnega slikarja značajev, produktov sočasnega milijeja, malce poetično sentimentalno navdihnjenega pesnika družabnih občutij in konfliktov. Junak »Rošlina in Verjanka« je slovenski Bazarov, kar pri svojem odhodu z Dvora sam omenja. Ta povest so slovenski »Otci in sinovi«. S Turgenjevom je bil Kersnik po značaju svojega talenta v bližnjem sorodstvu. Že v »Cyklamenu« in »Agitatorju« je slikal politične in socialne razmere med slovensko pokrajinsko inteligenco; v tej povesti pa je posegel še globlje in nam je pokazal v Pavlu in Vidu mlajše generacije te inteligence — svetoven nazor. Ta dva »sinova« sta sodobna socialna tipa. A tudi »očetje« so tipi, zlasti stari vojak Lukič, konservativni, verni, a skozi in skozi civilni duhovnik stare šole Tomaž. Tipičen stari liberalec je ranocelnik Štupa, ki se izraža o duhovniku Tomažu ob času dobre volje — dobre volje pa je,

kadar je sit! —: »Oh, to je pameten — far!« Ob času mačka pa, potem ko se je bil preopil v župnišču, vzdihuje o istem svečeniku: »Oh, to je preklet — far!« Kabinetna obrazca naše pokrajine sta tudi »materi«: računajoča Podgorska in erotično še ne izživljena gospa Lorica.

Dne 30. decembra 1888 je bil posta! Levec okrajni šolski nadzornik za Ljubljano in ni več utegnil tako obširno se pečati s sotrudniki »Ljubljanskega Zvona«, kakor poprej. Poslal je novodošlo gradivo Kersniku, ki je z zanimanjem čital razne začetniške poizkuse mladih pisateljev. Pisal je dne 21. jan. 1889 Levcu: »Če hočeš, pripravim tem gospodom pisateljem par odgovorov za prihodnjo ‚listnico'. In še nekaj! Tistega f a r j a v današnjem rokopisu na noben način ne smeš črtati.« Levec mu je drugi dan odgovoril: »Lepa ti hvala na tvoji uslugi. ‚Listnico' mi gotovo napiši o poslanih povestih vsaj do sobote . . . Kaj res mora ‚far' ostati? Jako neljub mi je.« Odpošiljajoč uredniške odgovore sotrudnikom za II. štev. »Zvona«, je pisal Kersnik štiri dni pozneje Levcu: »Pošiljam ti ‚listnico' in obenem vse rokopise, kateri niso za rabo. Obdržal sem pesmi tistih dveh študentov, katerima odgovarja listnica, potem Marično povest, Kočo za vasjo in igro ‚Sentimentalec' [spisal Aleš Ušeničnik contra Opeka] . . . Stvar mi res napravlja mnogo veselja . . . Far m o r a ostati.« Ko je bila prva Kersnikova uredniška listnica že izšla, poslal mu je Levec dne 3. februarja novega gradiva. Kersnik mu je tri dni pozneje potrdil prejem pošiljatve z dostav-

kom: »Le pošiljaj! Ti ne veš, koliko veselih uric mi čitanje teh povestij in pesmi napravlja. Najboljše pa so pisma, ki jih spremljajo. Jaz ljudi ali človeštva od te strani še nisem poznal. To je ukovito!« Dne 13. februarja je vrnil Kersnik uredniku nekaj odobrenega gradiva, med njimi Ušeničnikovega ‚Sentimentalca' in dva Opekova trioleta. Glede pisma nekega duhovnika je odgovoril Levcu: »Tisti far me ni ujezil, ker drugega ni storil, nego en kos ‚Rimskega katolika' prepisal. Jaz mu bom v listnici mirno in stvarno odgovoril.« Dotični odgovor Kersnikov v listnici tretje številke se je glasil: »Č. g. J. C. v B. — Sit, ut est, aut non sit — tudi nam velja o našem leposlovnem stališči! In Vi ste menda res mislili, da se bomo pepelili! Verujte nam, ne moremo in ne smemo Vas ubogati. Vam in Vašim strogim somišljenikom se Turgenjev, Tolstoj, Voltaire, Goethe — e tutti quanti — da z Vami in po Vaše govorimo — ne zdé leposlovni pisatelji, — oni ne vedo, kaj je lepo, in kaj je pravo, ker so — brezverci! To načelo Vam je prava zlatarska óslica, na kateri izkušate in ocenjate duševne velikane. V tem oziru ne moremo za Vami. Vprašamo Vas, kakšen bi bil Shakespeare v svitu najnovejše goriške modrosti? Vi tudi ne veste, kaj je ‚trivijalno'. Blagor Vam; a bodite za to hvaležni, in ne rabite izrazov, katerih pojem Vam je neznan; Gorazd se Vam smehlja raz svoje vzvišeno stališče in zbog širokega obzorja, katero so mu dale temeljite studije in dobro, za vse, kar je lepo, vneto srce. Le pomislite: Zoili ginejo, Homeri vstajajo! Pa še nekaj! Vas je užalila tiskana

beseda ‚far'. Ali ne veste, da je psovka le tedaj psovka, kadar jo rodi in spremlja animus injuriandi? Ali mislite, da bodo čitaje v kaki povesti besedo: ‚škrijc' vsi p. t. škrijci odrveneli, da jim bo, kakor Vam po Vašem izvestji ‚zavrela krv do zadnje srage (sic!) ob enem po vseh žilah'? Gotovo ne! Kersnik je realist, on riše ljudi take, kakeršni so, a ne, kakeršni bi morali biti v naši domišljiji ali po uku tega ali onega; zatorej tudi pijanemu ranocelniku Štupi, katerega rabi v okviru svoje povesti, ne more na jezik pokladati moraličnih propovedij, katerih Štupa ni zmožen.«[1])

Kersnik je pomagal celo leto 1889. Levcu urejevati »Zvon« in mu je pisal vse listnice. Ocenil mu je tudi za 6. štev. precej ostro Funtkovega »Godca«. Dne 10. marca ga je vprašal: »Ali si Ti tudi ‚Slovensko politično društvo' ustanavljal?« Levec mu je odgovoril dne 28. marca: »Hribar in dr. Tavčar sta vendar toliko pametna, da uvidevata, kako sta se blamirala s slovenskim političnim društvom. Shoda ne bodo nič več sklicevali. Ako se sploh osnuje društvo, osnovali ga bodo sami klerikalci.« Kersnik, ki je bil sicer tudi na liberalni odborniški listi, mu je drugi dan odgovoril: »Hvala lepa za poročilo o Slovenskem polit. društvu. Jaz sem imel nos in nitj najnujnejšemu povabilu nisem ustregel.« Kersniku je literarni in uredniški posel veliko bolj ugajal, nego politika. Dne 16. aprila je sporočil Levcu: »Pošlji mi kaj za listnico! Saj veš, da rad berem. Preskrbi mi tudi na moje stroške veza-

[1]) Ljublj. Zvon, 1889, str. 190.

nega Funtkovega ‚Godca'; če hočeš, bom napisal kritiko. Vse to je lepše, nego tista vsr—a politika!« Levec mu je drugi dan ustregel in mu priložil naslednje pismo: »Pošiljam ti nekoliko zabave za veliki petek. Prosim te, napiši mi prav obširno listnico. Tudi ‚Godca' sem ti naročil. Jako bi mi ustregel, ko bi že za to številko mogel napisati poročilo o njem. Hvali, kar je hvale vrednega, grajaj, kar je graje vrednega (zlasti brezvestni plagijat iz Goetheja: O, du Schmerzensreiche etc.) in ne zabi, da Funtek ni naše gore list! Iz priloženih pisem vidiš, kako se ljudje zanimajo za kritiko, zlasti za listnico. Toda prosim te, dobro mi zaznamenuj pesmi, katere naj tiskam, druge prečrtaj. V Ljubljani nimam niti jednega človeka, da bi se ž njim pomenil kaj o l e p o s l o v j i. Zdi se mi, da je današnji dan mladi omikani svet ves drugačen, nego je bil naše dni. Vse je nekako blazirano. Nihče se ne zmeni za kaj idealnega. Kakšni so naši suplentje in profesorji! Pač se jim pozna, da prevladuje med njimi štajerski element! Najboljša sta med vsemi učitelji še Rutar in Luka Pintar, drugih se nobeden ne zmeni za ‚Zvon'.«

Dne 30. junija se je odkril Vodnikov spomenik v Ljubljani. Na čitalniškem banketu, ki je sledil odkritju, je govoril tudi Janko Kersnik, dajajoč duška v svoji politični razočaranosti trem svojim priljubljenejšim čuvstvom — čuvstvu za slovensko socialnost, umetnost in svobodomiselnost. O njegovi napitnici je pisal »Narod«: »Janko Kersnik konstatuje, da Simona Jenka stihi: Pri zeleni mizi — Moški ino ženske —

Druščina gospode — Bila je slovenske. — Z druščino možakov — Gospodične zale — V našem so jeziku — Gladko vse kramljale — neso več sanje, ampak prijetna resnica. Naglaša potem svobodno spoznanje lepega in pravega, individualnost osobe in svobodo (Živio-klici), kateri jedini bodeta pripomogli, da ne bomo vedno na istem stališči, akoravno smo že 100 let starejši, ter zaključi s klicem: Živeli svoboda, umetnija in umetniki slovenski! Živio Gangl!«[1])

Kakor je bila omrzela Kersniku politika, vendar ji ni mogel obrniti hrbta, ker je bil deželni poslanec. Moral je celo gledati, da si dne 4. julija, ko so se vršile nove deželnozborske volitve, nanovo pribori in utrdi svoj mandat. Sicer mu je šel na roko Šuklje, ki mu je bil že 27. marca pisal: »Tvoja volitev se mi vidi po vsem sigurna, ne zaradi gotovih obljub, koje sem sprejel od Kluna, Poklukarja glede tvojega mandata, temveč najbolj radi tega, ker sem jima napovedal odločni boj na vsej progi, kakor hitro te spodrinejo klerikalci iz tvojega okraja. In mene se nekoliko bojé, mnogo več nego nesrečnega Vošnjaka ali pa ljubljanskih kričačev à la Hribar, Tavčar itd.« Šuklje je tudi pisal nekaterim vplivnim možem okraja, naj delajo za Kersnika, n. pr. Andreju Mejaču v Komendo. Tudi Kersnika samega je bodril dne 19. junija: »Vidi se, da bodeš moral biti zelo oprezen, da si ohraniš svoj mandat. Potuj pridno po okraji, osebno se seznani z volilnimi možmi, v kolikor jih še ne poznaš, in glej, da spodleté nameni protivnikov.«

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 183.

Brez protikandidata Kersnik tudi to pot ni bil. Klerikalci so proti njemu kandidirali kamniškega trgovca Murnika, ki pa je na dan volitve podlegel Kersniku s 17 proti 62 glasovom. »Narod« je poročal o tej volitvi: »Volitev se je vršila v najlepšem redu, brez strasti in brez najmanjšega izgreda. Nekateri duhovni gospodje so sicer do zadnjega z občudovanja vredno vztrajnostjo, nebeško potrpežljivostjo in zgovornostjo, katera bi bila vredna boljše stvari, skušali omajati kakega volilca. Toda brezuspešno. Veselje me je obdajalo, ko sem videl korenjaške naše gorenjske župane, odbornike in druge veljake, kako so odločno in možato oddajali glasove za svojega kandidata. Iz okraja Brdskega dobil je Kersnik razven dveh duhovniških glasov, v s e druge, v Kamniškem okraji pa trideset. Dolžnost naša pa je pripomniti, da večina duhovnikov, posebno oni, ki ga osebno poznajo, ni bila proti Kersniku, ampak le nekoliko Mahničevih učencev je nasprotovalo, dasi nihče ni mogel Kersniku ničesar v verskem oziru očitati . . . Vse je novoizvoljenega pozdravljalo; v Dobu so razobesili zastave in streljali s topiči. Nad Lukovico pa je gorel kres... Sploh se sme trditi, da ga mej vsemi poslanci ni nobenega, kateri bi bil voljen s toliko osobnimi simpatijami.«[1])

Dne 11. avgusta so odkrivali Slovenci v Velikih Laščah spomenik Levstikov in za to priliko iskali slavnostnega govornika. Levec je nagovarjal v ta namen Kersnika in sicer nekaj časa brezuspešno.

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 154.

Končno ga je pritegnil z naslednjim pismom z dne 2. avgusta: »Sinoč sem bil v V. Laščah in tam sem videl ves slavnostni odbor v veliki zadregi zaradi slavnostnega govornika . . . Vsi gospodje se bojé, da bi jim ti ne hotel izpolniti prošnje. Naprosili so mene, naj Ti pišem in Ti na dušo privežem, da moraš dne 11. t. m. govoriti slavnostni govor. Stritar je odrekel, Šuklje je odrekel, Ti ne smeš odreči! In če si morebiti že odrekel, moraš to svojo odpoved preklicati. Ti lepo govoriš, dobro govoriš, in govor Tvoj blagodejno podpira zunanjost Tvoja . . . Jaz n. pr. bi slavnostnega govora iz tehtnih vzrokov, katere Ti ustno naštejem, nikakor ne mogel prevzeti. To je dognana stvar in mene slavnostni odbor niti v poštev ne jemlje. Ti si naša jedina rešitev, naše upanje in veselje, pri Tebi je naša pomoč.«

Kersnik se temu vabilu ni mogel ustavljati in se je dne 10. avgusta s svojim vozom peljal v Lašče v spremstvu Šukljeta, Rahneta in Milčinskega. Njegov govor je bil poljuden in se je obračal v prvi vrsti na domačine: »Glejte, možje! Da danes lehko govorim z Vami tako, kakor govorim, da tudi Vam, ako se napotite v urad in v župnijo, v mesto ali v trg, k okrajnemu glavarju ali k sodniku, da tudi Vam danes ni treba znati in umeti druge besede, drugega jezika, nego samo slovenski, k temu je pripomogel v prvi vrsti Vaš rojak, Frančišek Levstik . . . On ni bil nikdar srečen in skoro do zadnjega vedno preganjan; in vendar je bil vedno in povsodi odkrit, jasen, pravičen in pošten — tako v svojem govorjenju in občevanju

in delovanju, kakor v svojem mišljenju. Iskal ni, pridobil si ni in ostavil ni nikakega premoženja; — ni žene, ni hčere, ni sina, nobenega ni imel, nobenega ni bilo, da bi mu bil zatisnil trudno, umirajoče oko — sam je umrl — in vendar gleda in zre danes vse prebivalstvo daljnih pokrajin, kjerkoli se čuje slovenska beseda, tu sèm v Vašo dolino in z nami vred v duhu proslavlja spomin preslavnega Vašega rojaka.«

V poletju 1889 je prišla Šukljetova afera z »Narodom« zaradi besed, ki jih je škof Missia govoril ministru Schönbornu in ki jih je bil »Narodu« izdal dr. Slanc. Šukljeta je »Narodovo« postopanje v tej zadevi tako razjezilo, da je resno mislil, kako bi iznova ustanovil svoji zmerni vladni stranki posebno glasilo. Kersnik je zastavil ves svoj vpliv pri prijatelju, da ga je odvrnil od te nakane. Razjarjeni Šuklje se izpočetka ni dal potolažiti v svojem srdu zoper »Narod«. Pisal je dne 24. julija Kersniku: »Rahel si, fant moj, in mehak, razvajen po prijateljski ti usodi, premalo jeklen še za političnega boja vrtince! Sicer ne bi mogel meni svetovati, naj rep potisnem med noge ‚Slov. Narodu' nasproti, ali celo naj kaj objavim v tem škandaloznem listu. Mož, ki si vendar toliko plemenit, ali te je zapustil moralni čut, da si čisto pozabil na infamnost teh pisunov, kateri celo privatna pisma, adresovana vrh tega ne na uredništvo, temveč na privatno osebo Železnikarjevo, svetu izdajajo?« A končno se je le udal Kersniku in opustil misel na obnovitev samostojne zmerne stranke. Vendar jezo na Tavčarja in Hribarja je kuhal dalje in ji dal duška

v jesenskem zasedanju kranjskega deželnega zbora, pri katerem se je zvezal s Klunom in Schwegeljem in vkljub Tavčarjevim protestom ustanovil na deželni bolnici drju. Bocku oftalmološki oddelek. V svojem tozadevnem govoru je propovedoval toleranco nasproti Nemcem; pritrjeval mu je Klun in Kersnik mu je — usluga za uslugo! — celó ploskal.[1])

Kersnik je hodil s Šukljetom v prvi vrsti kot osebni prijatelj. V srcu ga ta politika ni več veselila. Zato si je tem rajši in tem pogosteje dopisoval z urednikom Levcem. Vplival je nanj, da bi še dalje obdržal uredništvo »Zvonovo«; tudi se je veliko trudil, da bi temu svojemu prijatelju pridobil vroče zaželjeni inspektorat. V tem oziru pa je Levcu veliko škodil dr. Žitnikov članek v »Slovencu« z dne 24. apr. 1890: »Duh Trstenjakov po Ljubljanskem Zvonu«. Levec je bil globoko užaljen; pisal je dne 28. aprila Kersniku: »Zvona ne jemljem nič več v poštev, kajti ure njegove so že tako štete. Jaz lista ne morem dalje uredovati, kajti ti večni napadi na ‚Zvon' spravili me bodo iz uma in ker nečem biti literarni zastopnik radikalne stranke slovenske, od katere sem se ločil že l. 1883. In da klerikalec tudi ne postanem, za to dobro skrbi ‚Slovenec'. Ta perfidija! Vide denuncijatorični članek v 193. štev. ‚Slovenca' glede na Rutarjevo notico o Trstenjakovi slavnosti. Kaj naj odgovorim?« Dne 9. maja je izšel v klerikalnem listu nov Žitnikov napad na Levca po istem povodu. Kako je nastal, se razvidi iz naslednjega Levčevega pisma Kersniku z

[1]) Slov. Narod, 1889, štev. 267.

dne 20. maja: »Jako težko že pričakujem Tvoje kritike o Gorazdovih baladah. Na vsak način mi jo moraš pred binkošti poslati, če ne, pridem v veliko zadrego. Odkar sva bila zadnjič skupaj, sem za jedno skušnjo bogatejši in poznam jednega človeka več. Po tvojem odhodu mi je sua sponte pisal Žitnik, da bode popravil v drugem članku, kar je grešil zoper mene. Kakšen je bil ta popravek? Bral si ga — tisti članek — poln jezuitskega zavijanja in novih napadov. In to Žitnik imenuje popravek! Doslej sem Žitnika zagovarjal, kadar ga je ‚Narod' krtačil, zdaj vidim, da je ravno takšen . . ., kakoršen je Mahnič in Kalan. In ti ‚izvrgi človeštva' so zdaj politični prijatelji Šukljetovi in — pardon — skoraj bi bil rekel tudi — Tvoji! Šukljetu se bode ta zveza s klerikalci še vtepala, in preverjen sem, da ga tudi Schwegel še spelje na led.«

Za letnik 1890 »Ljub. Zvona« je bil Kersnik obljubil Levcu tri kratke povestice: »Mamon«, »Bele roke« in »Kmetska smrt«. A poslal mu je za prvo številko samo poslednjo povest, lapidarno sliko starega kmeta Planjavca. Ta spisek se dá dostojno ob stran postaviti Tolstega »Trem smrtim«. V zaključku njenem izraža Kersnik vprav Tolstovsko idejo: »Kadar mrjó ti ljudje — jaz sem jih že videl mreti — smrti se ne bojé« Ostalih dveh povestic Kersnik za ta letnik ni pisal. Pač pa je priredil za tisek dve Maričini povesti in ocenil baš takrat izišle Aškerčeve »Balade in romance«. V tej kritiki je imel pogum, da se je krepko postavil po robu drju. Mahniču: »Rimski Katolik« stoji v vsem zgolj na rimsko-katoliških tleh. S tega

stališča presoja znanost in umetnost, narodna in socialna vprašanja, elektriko in ihtiozavra, protozoe in Eifflov stolp. In pri tem presojanju ali bolje obsojanju kriči kakor gorenjski fant na vasi: Pa udari, če te je kaj, pa udari! Samo to in edino to, da bi kdaj kdo prišel in dejal: Pojdi, pojdi ti s svojim Bogom in s svojo cerkvijo! Takega nasprotnika si želi rogoborni goriški list, a tu prihaja za dvajset let prepozno. Tedaj bi bil našel mnogo odgovornikov, ki jih je porodila in izobrazila prav taka reakcija, kakršni se prav danes svita. V teku zadnjih dveh desetletij so se duhovi umirili. Bogotajstvo se ni vgnezdilo v nas, ampak obzorje se nam je razširilo, in to obzorje, ki vedno narašča v nas, to »spoznavanje pod ozirom na večnost«, kakor ga imenuje Spinoza, to ravno znači naše poete novejše dobe. Iz Mahniča ne govori miren, objektiven duh, ampak fanatizem. Mahniča bode v oči Aškerčev realizem. A to ni naturalizem, kateremu so se začeli udajati celo taki duhovi kakor Tolstoj in Zola. »Kako mi razumemo ta realizem? Slikati, opisovati vse, kakršno je vse v resnici, a vendar opisovati to le tako in v takem vzporedu in v taki zvezi, da mora vzbujati estetično zadoščenje, hrepenenje po nečem nedosežnem, skratka — da mora ustvarjati ideal v gledavcu, v čitatelju samem: torej ne golo življenje — golo resnico samo, ampak golo resnico pod prozorno tančico idealizma.«

To je bila estetična veroizpoved Kersnikova, brezprimerno visoko stoječa nad Mahničevim suhoparnim dogmatizmom. Umevno je, da se Kersnik ni

maral na dolgo in široko pričkati z goriškim katolikom; v dveh nadaljevanjih je hotel oceniti Aškerca in »absolvirati« Mahniča. V tem mu je dne 12. junija sporočil Levec: »Aškerc mi piše: Mahničevci, goriški in ljubljanski (‚Dom in Svet'), so grozno radovedni, na kaj se naslanja legenda ‚List iz kronike Zajčke'. Ker sem za trdno sklenil, tem raznovrstnim naivnozlobnim napadom ne odgovarjati javno, dovolite, da Vam naznanim naslov knjige, iz katere sem zajel sujet za imenovano legendo, ako Vam morebiti knjižica ni znana. To je: Das Karthäuserkloster Seitz von Dr. Jak. Max. Stepischnegg, Fürstbischof von Lavant. Ti filozofi tudi ne vedó, kaj je f o l i j a in kaj i d e j a? Jaz knjige te v Ljubljani ne morem najti. Piši, piši Golču ponjo v Gradec, odondot jo gotovo dobiš! Krasno bi bilo, ko bi s š k o f o v o p a l i c o mogli po gobcu dati Mahniču in Lampetu! Na vsak način bi ti moral ves dotični pasus vzeti v kritiko o Aškerčevih baladah. Zadnja kritika iz Tvojega peresa je jako ugajala bralcem in od več strani so mi čestitali ljudje, zlasti dr. Zupanec notar. Imela je samo jedno hibo, da je bila — prekratka. Prosim Te, napiši mi ta pot vsaj za 8 stranij in to takoj . . . PS. Inspektorat je šel po vodi! Minister bode imenoval samo jednega in to je Šuman.«

Kersnik je nato obširno ekscerpiral Stepischneggovo knjigo in moralično prisilil vsaj Lampeta, da je preklical v »Dom in Svetu« trditev, češ, da je Aškerčeva »Zajčka kronika« pamflet. Obenem pa se mu je tudi kritika raztegnila skoro do konca letnika.

A ker je bil v času, »ko se vse veseli počitnic, najbolj napregena žival pod milim Bogom« (pismo Levcu z dne 29. julija), ga je moral Levec drezati za vsako nadaljevanje. Dne 23. septembra mu je pisal: »Danes pišemo že 23. septembra in rokopisa še nimam v rokah. Kaj poreko naročniki, kaj Mahnič, kaj Gorazd. Zadnji je bil že pretekli mesec nejevoljen, a izgovoril sem te; zdaj nimam nobenega izgovora več. Lepo te prosim, pošlji mi gotovo in za ta list mi pošlji. Saj je najbrž zadnja prošnja, s katero te nadlegujem za ‚Zvon'. Izpolni mi vsaj to! Priloži tudi Maričino novelo in tisto moje poročilo o potrebnih slovenskih ljudsko-šolskih knjigah, katero sem Ti pred dobrim mesecem poslal v vpogled. Dobili smo tedaj nove inspektorje in nove direktorje. Šuklje je na vsej liniji triumfiral nad Winklerjem! Izvršil je srečno svoj načrt, kateremu je že dolgih pet let gladil pot. Jaz sem mu bil samo sredstvo, da je bil vsa leta dobro poučen o tem, kakšen veter veje v personalnih vprašanjih v sivi palači na Turjaškem trgu. Te vere mi ne vzame nihče! Ko bi se še jedenkrat imel poroditi na svet, prosil bi Boga, naj me naredi za južnega Štajerca, potlej pa naj me pošlje za srednješolskega profesorja na Kranjsko. (Šuman je imenovan za nadzornika, Senekovič, Wiesthaler in Detela za ravnatelje.) Samo tedaj bi bil sposoben za kakšen direktorat v Ljubljani. Pač, še nekaj bi ga prosil! Prosil bi ga, naj mi Šukljeta v svoji neskončni milosti in dobroti ne naredi za ‚najstarejšega' in ‚najboljšega' prijatelja mojega!«

Ko se je v jeseni 1890 otvorilo zasedanje kranjskega deželnega zbora, je pisal Šuklje Kersniku, da se ga vsled bolezni žal ne more udeležiti. V pismu z dne 6. novembra je pozival Kersnika, naj nastopi v njegovem nasproti Nemcem spravljivem zmislu: »Doktor bil je danes ravnokar pri meni ter mi je odločno dejal, da sedaj niti misliti ni na Ljubljano. Sam priznavam, da ima prav, a misel, da sem tako omajan v svojem zdravji baš sedaj, ko bi čvrsta prostodušna beseda bila bolj na svojem mestu nego kedaj, ta misel mi je strašna. Hrepenim po boji, in — moram čuvati svojo temnico kakor invalid... Radikalizem bo triumfiral na kvar pošteni narodni stvari! Sedaj jih roke bolé od ploskanja Tavčarjevim tiradam, kmalu jih bo hrbet bolel po biču, kojega si sami pletó. Bodite trdni vsaj vi, kar vas je še ostalo ‚stare garde'! Velikanska škoda, ako se ne oglasi nihče izmed vas ter ne razjasni stališča ‚zmerne stranke'. Toliko bi bilo, kakor abdicirati kot stranka. Potrebno bi bilo, da se postaviš na pozorišče. Naj ložji pri deželnem zakladu. Tam ti bode prav lehko, dokazati, da je prijazno razmerje z Nemci pomagalo deželi k tako ugodnim financam, kakor jih imamo sedaj. Po konci, prijatelj, na dan s svojim prepričanjem, koristil bodeš narodu! Kako rad bi jaz govoril, da mi vražja bolezen ne bi mašila ust!«

Kersnik v deželnem zboru ni nastopil kot drugi Šuklje, in jesensko zasedanje se je vršilo brez »zmerne« svireli. Nasprotno: Čuli so se jako krepki glasovi proti vladi in proti nemški prevladi v deželi.

Dne 24. oktobra je govoril dr. Tavčar: »Tisti nesrečni rešpekt pred vlado, ki je od tistega časa, kar grof Taaffe s svojimi drugimi grofi vlada Avstrijo, kakor neozdravljiva bolezen tiščal se naših poslancev... Hujših ministrov, kakor sta baron Gautsch in grof Schönborn, nam tudi Plenerjeva perijoda roditi ne more.«[1]) — V seji dne 31. oktobra so si upali slovenski deželni poslanci prvič pod Winklerjem nesti k pogrebu onih animoznih 600 gld., za katere se je toliko let tako vztrajno boril Šuklje. Kersnik je le tiho glasoval za ta denar, a naravnost podpiral je Svetčev predlog, da se v Ljubljani ustanovita nadsodišče in pravna akademija. Postal je celo sam tako radikalen, da je 20. novembra zahteval, naj bi vsi uradniki, službujoči na Slovenskem, dokazovali znanje slovenščine pred redno komisijo višjega sodišča. In dne 25. novembra je prvi zahteval slovensko nižjo realko na Kranjskem, kar nikakor ni bilo po volji Winklerju.

Z Novim letom 1891 je Levec prodal »Ljubljanski Zvon« »Narodni Tiskarni«. »Minilo me je pravo veselje do lista, ker vidim, da je kolikor toliko ‚Zvon' vzrok mojega letošnjega poraza in propada, katerega nikoli ne prebolim; ker vidim, da se slovensko občinstvo ne briga dosti zanj; ker naposled vidim, da ga noben slovenski časopis, razen ‚Edinosti' nikoli ne priporoči in še celo ‚Slovenski Narod' omeni le tedaj, kadar mu plačam inserat. Za korespondencijo s sotrudniki nimam absolutno nobenega časa, ker se mi po 8—10urnem delu na dan zvečer ne ljubi pisati pisem. In to je glavna

[1]) Slov. Narod, 1890, štev. 247.

hiba mojega urednikovanja.« (Levec Kersniku 17. novembra 1890.) Levec je ipak skrbel za list tudi še dalje. Dne 18. decembra je pisal Kersniku: »A glavna stvar je, kdo se podpiše za izdajatelja. Mislili smo najprej, da bi se podpisala lastnica ‚Narodna tiskarna'. A začeli so mi znanci in prijatelji dopovedovati, da to nikakor ne gre. Profesor Rutar, Orožen, dr. Majaron in mnogi drugi so odločno zoper to. Pravijo, da je ‚Narodna tiskarna' preveč razvpita in da bi to listu silno škodilo. Ugibali smo sem in tja in naposled uganili — da bi bilo najbolje, ko bi se ti podpisal za izdajatelja. Saj daš samo ime in tvoje ime bi vleklo. Ljubi Janko, stori zaradi lista to, če zaradi prijateljstva nečeš. Dr. Majaron pride jutri na Brdo, prosim te, dogovorita se v tej stvari. To je jedna prošnja. A pride še druga. Dr. Tavčar da svojo povest šele za drugo številko. Za 1. številko je dosti rokopisa, a niti jedne povesti. Lepo te prosim, pošlji mi tisto Maričino noveleto (‚Na obali'), o kateri si mi že večkrat pravil, in to nemudoma. In potlej — zastavi tudi ti sam pero in spiši kratko povest za jedno številko. Že lani obetani povesti ‚Mamon' in ‚Bele roke' si še vedno na dolgu. Saj veš, koliko je na prvi številki ležeče! Vse te rokopise bi rad dobil še pred božičem. Saj sem ti dolgo časa dal miru, vsaj zdaj se zopet ‚Zvona' usmili.«

Kersnik je odgovoril Levcu dne 21. decembra: »Jaz sem prav rad pripravljen, prevzeti izdajateljstvo ‚Zvonovo', to se pravi — dati firmo za to, in morda bo res za ‚Zvon' najbolje tako. Naznani torej, komur je treba, moj sklep. Ob enem Ti naznanjam, da pošš-

ljem ta teden gotovo en ‚einakter', ob enem Marično povest. Popravljati jo še moram.« — Obljubljene enodejanke Kersnik ni napisal, pač pa je poslal Levcu za 1. številko črtico »Mamon«, v kateri je z lapidarnimi črtami narisal sliko duhovniškega skopuha Grebena. Izšla je ta stvarca kot prva številka cikla »Iz sodnih aktov«, ki ga pa avtor pozneje ni nadaljeval.

Bližale so se nove volitve v državni zbor, ki ga je bil Taaffe dne 23. januarja razpustil, ker so mu bili Mladočehi razbili češko-nemško spravo. Šuklje je bil toliko okreval, da je s popotovanji po Dolenjskem zasigural vnovič svoj mandat. Poizkušal je zopet, izvabiti Kersnika v parlament. Že dne 30. decembra 1890 mu je namreč pisal: »Kaj misliš glede novih volitev in kaka je situacija na Gorenjskem in v Ljubljani? Ne morem ti povedati, kako rad bi te videl sedečega poleg mene na državnozborskih klopéh. Nuj no!« A tudi radikalna stranka sama je ponudila ljubljanski mandat Kersniku. Dne 11. februarja 1891 mu je pisal Ivan Hribar: »Pripravljalni odbor izrekel se je danes za kandidaturo Hohenwartovo v gorenjskih kmečkih občinah. Vsled tega izpraznjena je kandidatura za mesto ljubljansko. Po dogovoru s prijateljem dr. Tavčarjem prosim Te, da sprejmeš kandidaturo Ti. Prodrl bodeš gotovo, ker sva Ti porok za svojo stranko. Upam, da se Tvojej kandidaturi tudi klerikalci protivili ne bodo, ker vedo, da nikdar ne proderó s svojim kandidatom, Žitnik je na današnjem shodu sam priznaval, da ima stranka, ki spoznava ista politična načela, ko midva, odločno večino v Ljubljani.« — A

Kersnik ni hotel zamenjati svojega dragega Brda za cesarski Dunaj in je odklonil Šukljetovo in Hribarjevo ponudbo. V Ljubljani je bil izvoljen dne 5. marca deželni glavar dr. Poklukar za državnega poslanca. A mož je enajst dni pozneje umrl.

Nastalo je vprašanje, kdo bo deželni glavar za drjem. Poklukarjem. Za njegov državnozborski mandat so mu našli naslednika v Kušarju, za glavarsko mesto je prišel v kombinacijo Janko Kersnik. Dne 15. marca ga je vprašal Ivan Hribar, bi li hotel zasesti glavarski stolec: »Dr. Poklukar umira. Pravijo, da ne bode preživel jutrašnjega dneva. Kdo bode njegov naslednik? Občno mnenje je, da za važno to mesto ni sposobnejega in vsestransko bolje ugajajočega od Tebe. Murnik pravi, da bi mesta deželnega glavarja nikakor ne prevzel, župan Grasselli, kateri prihaja tudi v poštev, ne bil bi pameten, ko bi zamenil županski stol za glavarski. Chance stoje torej zá-Te jako dobro. Ne vem sicer, če sploh misliš kaj na deželno glavarstvo; morebiti isto tako ne, ko na državno poslanstvo. Vendar tu je stvar jednostavnejša, ker bi ostal tako rekoč doma. Zatorej — v svojem in somišljenikov imenu Ti pišem — stori svoje korake. Če je Šuklje pri vladi res tako dobro zapisan in če Ti je res iskren prijatelj, začne naj delovati takoj. Od neke druge strani gotovo ne bodo mirovali.«

Misli na deželno glavarstvo Kersnik ni tako kratkomalo odklonil kakor na državnozborski mandat. Pisal je takoj v Ljubljani se mudečemu Šukljetu in ga vprašal za svet. Šuklje mu je odgovoril dne

21. marca: »Za danes le toliko, da sem srčno vesel bil tvojih vrstic. Razvidim, da ne bi odklonil glavarstva, ako se ti ponudi. Za svet me vprašaš: glej, jaz smatram imenovanje tvoje za pravi blagoslov celi naši deželi! S stališča javnih interesov radostno pozdravljam to eventualiteto, mož bodeš na svojem mestu, krepek steber tudi našim nazorom, deželna uprava potrebuje delavca in poštenjaka!« Dva dni pozneje mu je razložil korake, ki jih je storil zanj najprej pri Winklerju, katerega je dal v ta namen poklicati iz spalnice. Pobijal je kandidaturo Murnikovo, Grassellijevo in Detelovo. »Kar zahteval sem od njega, da tebe predloži. Veliko sva govorila o tvoji osebi in o tvojih konkurentih. Ne morem ti povedati vsega, priznaval je, da bi ti bil prava oseba, omenjal tudi, da je Pace uže pred 6 leti v tebi videl bodočega glavarja. Na zadnje vprašal sem ga precizno, ali je on proti tebi. Odgovor njegov je bil: ‚Nicht im geringsten, ganz im Gegentheile, ich werde ihn befürworten'.« Govoril je z drjem. Schafferjem in uvidel, da bi ta ne nasprotoval Kersnikovi kandidaturi. »Hajd potem k Deteli, zopet z isto previdnostjo! Mož je sam dejal, da ker jaz (Šuklje) ne maram v Ljubljano, bi ti bil najbolj pripravna oseba . . . Obstal je, da ga lastna stranka želi na tem mestu, ali da on ne more reprezentovati ter da mu bolj ugaja mirno delo pri referentovi mizi . . . Kakor vidiš, smatram za dognano stvar, da si voljan prevzeti deželno glavarstvo. Po daljšem preudarku prišel sem do sklepa, da ti tudi kaže v materijelnem oziru. Postani naslednik dr. Zu-

panca, tvoja deca mora v mesto in preveliki troški bi bili, ako bi jih moral imeti pri tujih ljudeh. Delal bodem za te s pravim fanatizmom. Še danes pišem Pacetu, Bukovina nam mora priti na pomoč. Jutri pride zopet predsednik na vrsto, njega bodem nahujskal, da si informacije o tvojih tekmecih preskrbi pri Deteli in Schafferji . . . Tudi na Dunaji ne bodem rok križem držal.«

Šuklje je na tihem že računal z imenovanjem Kersnikovim in za ta slučaj že delal načrte, kako bi s pomočjo novega glavarja — obnovil svojo stranko. Dne 31. marca je pisal prijatelju na Brdo: »Radikalce pusti na miru, kar le mogoče. Nisem popolnem uverjen o njih odkritosti, sicer bi pa njih podpora utegnila le škodovati . . . Če se nama posreči, kar želim tako iskreno, potem, prijatelj, pokaži se moža, rabi svoj talent, delaven postani, v izgled nam bodi! Da te bodem vedno podpiral z vso odkritostjo in prijateljsko udanostjo, o tem si lehko prepričan. V središče se moraš postaviti našemu političnemu gibanju, sedaj je pravi trenotek, sedaj moramo m i na dan, mi s snažnimi rokami in poštenimi nazori! Je prav bilo, da smo mirovali do sedaj, ‚Narodova' stranka je sijajno dokazala svojo nespretnost in nezmožnost, zadnje volitve so obelodanile, da ljubljanski radikalni kričači nimajo zaslombe po deželi, in če so klerikalci količkaj spretni, dokazale bodo tudi srenjske volitve ljubljanske, da je radikalcem odklenkalo i v glavnem mestu. Propad v gorenjskih-notranjskih mestih je silno škodoval njihovemu ugledu. Tavčarjev nimbus zgi-

neva, Hribarju se rogajo. Še nikoli ni bil terrain tako pripravljen za zmerno napredno stranko, kakoršno mi reprezentujemo. Če postaneš deželni glavar, potem bode cela dežela na te se ozirala in kar je poštenih razsodnih mož, katerim preseda klerikalni fanatizem in ki so se uverili, da ljubljansko radikalstvo ni kos našemu nazadnjaštvu, vse to zbiralo se bode okolo tebe. Potem moramo biti modri in delavni, energični ob jednem in previdni. Najlepša uloga te čaka, pokaži, da si jej kos, in s svojo častjo reši ob jednem propadajočo narodno stvar, katera se žalibog potaplja v podlosti in budalosti! — Ali glavar moraš postati! Bode se li posrečilo? Optimist nisem, a poskusiti moramo vse, da zmagamo. Prav imaš, klerikalci so ti najbolj nevarni . . . Ostanejo Murnik, Grasselli in Detela. Zadnji sam neče, če je verovati besedam njegovim, prva dva se lehko pobijeta. Ali mogoče bode, da zahtevajo klerikalci kako izjavo s tvoje strani. Menda jim lehko obljubiš, — toliko, kolikor se strinja z našimi načeli. Saj znaš, nikoli nismo bili, odkar politikujemo kot možje, nasprotniki duhovščini, sami želimo složno delovati ž njo vred, ne nameravamo tla jej spodkopavati, ali diktatorične oblasti nad seboj trpeti ne moremo, nadvladati nas ne smejo. V tem smislu se jim lehko zavežeš, seveda previdno, kakor se notarju spodobi. Skrbi me le, če se nisi po nepotrebnem vmešaval v ljubljansko patronatsko zadevo ter Vrhovniku pomagal do trnovske fare?«

Kersnik se je »naivno-zaupljivo«[1]) nadejal, da postane deželni glavar, zlasti odkar mu je bil Šuklje dne 8. junija javil, da je njegova kandidatura tudi Taaffeju po volji, in mu poslal dne 19. junija odrezek Winklerjevega pisma z naslednjo vsebino: »Mit K. habe ich noch immer die gleichen guten Intentionen; ich hoffe noch im Laufe dieses Monates nach Wien zu kommen, um die Angelegenheit zu ordnen.« Tri dni pred svojim odhodom z Dunaja na Kranjsko dne 4. julija je Šuklje že obhajal svoje zmagoslavje: »Kot največjo tajnost, katero moraš strogo varovati proti komur si bodi, javljam ti, da smo mi zmagali. Veselo novico mi je ravnokar povedal naš deželni predsednik. Popisal mi je ves svoj razgovor z grofom Taaffejem. Našteval mu je bil imena mnogobrojnih kandidatov, pri vsakem je T. zmajal z glavo, v znamenje, da odkloni dotično osebo. Še le pri tvojem imenu je pokazal drugo lice. Dejal je predsedniku, da ‚prideta v poštev sploh le ti in Detela'. W. se je ministru nasproti zelo pohvalno izražal o tebi, poudarjajoč tvojo inteligentnost, tvojo nezavisnost, katero si lani posebno dokazal o priliki 600 gld. itd. Glede Detele je povedal, da on sam ne mara tega mesta ter da bi ga tudi težko bilo nadomestiti v deželnem odboru. Stvar je torej dejansko uže rešena . . . Moj ‚fuchs' iz starih študentovskih časov bode tedaj deželni glavar! In upam, da bode čast delal deželi in narodu!«

In vendar je Kersnik propadel. Za deželnega glavarja je bil v juliju imenovan — Oton Detela. Od-

[1]) Dr. Zbašnik v „Ljub. Zvonu", 1898, str. 360.

ločili so klerikalci in — Nemci. Prvi so na vse kriplje delovali za čisto svojega moža, Nemcem pa je stal izmed vseh Slovencev najbližje Detela, o katerem je »Narod« dne 7. avgusta pisal, da je vzgojil svojo družino po nemško.

O podrobnostih Kersnikovega propada je javil Šuklje svojemu prijatelju dne 9. julija naslednje: »Nisem še preživel mnogo tako neprijetnih ur, kakor one, ki so potekle, odkar sem prejel brzojavko o novem deželnem glavarji. Propali smo! Sedaj si očitam, da sem Dunaj prezgodaj bil ostavil, da nisem zavaroval svojega prijatelja proti intrigam političnih nepoštenjakov. A kaj čem? Razumem se na karte, proti ‚kozakom' pa vender le propadem. In ‚kozaštvo' bilo je tu vmes! Znam tudi, odkod. Mi smo bili ociganjeni in Schwegel prelomil je dano svojo besedo, bržkone tudi Detela ni bil povsem lojalen. Dogovor moj z Nemci bil je ta: Glede negacije smo si bili jedini, kar se tiče pozitivnega, zavezani smo bili, delati v prvi vrsti za Detelo, v drugi za-te, jaz moral sem držati se obratne vrste. Pošteno sem jaz za svojo osebo spolnil svojo obljubo, Schwegel mi je isto povedal o svoji nalogi. Predsednik mi je po razgovoru z grofom Taaffejem čisto pozitivno obljubil, da nihče drug ne postane glavar nego moj Janko. Meneč, da mi je posla s poštenjaki, zapustil sem Dunaj. O svojem razgovoru z deželnim predsednikom Schweglu nisem nič bil izdal, a vrag je zanesel isti dan, ko sva se mudila na Krškem, Detelo doli, in ker sva se zanašala na njegovo odkritost, razodela sva mu, kakor se

spominaš, celo tajnost. Na to je Schwegel še enkrat napel vse žile proti tebi, govoril proti Taaffeju, da si ‚premalo resnoben, preotročji' za glavarstvo, in na ta način torej po prelomu besede in z obrekovanjem zmagali so! Sedaj znesi se nad menoj! Da bi bil ostal do konca na Dunaji, še bi bil preprečil te spletke, a odšel sem bil. — Dovolj o tem, ti se bodeš potolažil, gotovo lažje nego jaz.«

Kersnika je to zadelo, vendar se je potolažil na svojem dragem Brdu. A potolažil se je z lehkoto tudi Šuklje. Sicer je pisal dne 12. avgusta Kersniku: »Razgovora treba med nami, po mojem mnenji premeniti nam je celo sedanjo taktiko. Sedaj prevagujejo klerikalci, ni v našem interesu, da jih dlje časa podpiramo. Še manj nam kaže, i na dalje podpirati vlado. Vsaj jaz niti z mazincem več ne ganem za vlado, katera uprav greši na našo golobjo naravo!« A svoje obljube, nastopiti proti vladi, Šuklje ni držal. V januarju 1892 se je v državnem zboru vpisal s Schwegeljem vred celo za progovornika pri razpravi o trgovinski pogodbi z Italijo in hvalil tedanjo avstrijsko vnanjo politiko, s čimer je povzročil ustanovitev posebnega južnoslovanskega kluba. In v deželnem zboru kranjskem je dne 8. marca nastopil zoper samoslovenske gimnazije. Kersnik v tem oziru ni šel za njim. Pokazal se je starega odločnega narodnjaka in svobodomiselca, ko je dne 17. marca v deželnem zboru vstal in govoril za neodvisnost učiteljstva nasproti okrajnim glavarjem, izvajajoč: »Učiteljstvo je jako važen faktor, ne le ker ga potrebuje država in dežela, nego tudi za nas v boji

za naš narodni obstanek, in to tembolj, ker se bojim, da utegne pri drugem velevažnem faktorji (duhovščini) v tem boji narodna ideja stopiti s prvega na drugo mesto.«[1]) Da je imel glede duhovščine Kersnik prav, je pokazal skoro potem vršeči se katoliški shod v Ljubljani. Klerikalizem je naraščal. Šuklje je bil sicer v začetku leta v deželnem zboru ustanovil svoj klub, h kateremu sta pripadala še Kersnik in Višnikar — stranko generalov brez vojakov jo je imenoval dr. Šusteršič — a v jesenskem zasedanju se je ta strančica že zlila z liberalno. Šuklje je govoril v zboru dne 27. septembra svoj znameniti protiklerikalni govor. Na Svetčev banket sicer ni prišel, pač pa se je te prve liberalne manifestacije proti katoliškemu shodu udeležil Janko Kersnik.

[1]) Slov. Narod, 1892, štev. 86.

Zadnja leta.

Skrb vsled naraščanja socialne demokracije je bila nagnila Taaffeja, da je sklenil predložiti zbornici Steinbachov načrt volilne reforme. Dne 23. oktobra 1893 je izjavil ministrski predsednik: »Vladni načrt izraža idejo, da dobé vsi oni, ki vrše na postavno predpisan način svoje državljanske dolžnosti, udeležbo pri političnem življenju potom volilne pravice. To osnovno misel vladnega načrta, stremečega po največjem možnem razširjenju volilne pravice, smatra vlada za postulat državne modrosti, ker se bodo s pravočasnim in izdatnim razširjenjem volilne pravice uspešno in trajno preprečile one velike in težke nevarnosti, ki prete meščanski družbi in vsemu državnemu redu od strani sedaj politično brezpravnih elementov.«[1]) Trije mogočni možje avstrijskega parlamenta so se postavili Taaffeju po robu: Jaworski, Plener in Hohenwart. Vsi trije so bili skupno ogorčeni že nad tem, da jim Taaffe ni prej povedal, kaj pripravlja. Vrhutega je Jaworski za svojo osebo ožigosal vladni načrt, da ne pomeni nič drugega kakor prvo etapo k uvedbi splošnih volitev, v Avstriji nemogočih. Plener je dobro spoznal, da bi bila Taaffejeva volilna

[1]) Kolmer, o. c. V. str. 349.

reforma smrt zlasti za njegovo nedemokratično stranko. Opozarjal je veleposestnike, da se je sicer sedanji načrt reforme ustavil pred veleposestniško kurijo, a če veleposestniki privolijo vanj, ne bo minilo šest let, pa bo novi parlament posegel po splošni volilni pravici. Tudi za svoje nemško posestno stanje se je bal, ne glede na to, da ga je bila vlada še zadnjič v februarju s slovesno izjavo zagotovila. Hohenwartu se je smilil parlament interesnega zastopstva, kakor je rekel on; mi bi danes rekli: parlament privilegijev. Tudi je odkrito pokazal svojo nevoljo, da ga Taaffe poprej ni nič vprašal za svet, njega, ki je doslej že poldrugo desetletje nastavljal in odstavljal ministre.

Iz teh treh mož je nastala k o a l i c i j a, nekaj najbolj nenaravnega in monstroznega, ki je kedaj vladalo v Avstriji. Najprej so bili samo voditelji tu, potem so za njimi pricapljale še njihove stranke v koalicijo: konservativni narod plemenitih Poljakov, ki se je dal dobiti za vsako vlado, za plemenitim Jaworskim; nemška liberalna levica, nekdaj kulturnobojna, največja sovražnica klerikalizma, potem samozavestno kujava, misleča, da v dveh, treh letih strmoglavi Taaffeja, naposled na koncu dvakrat sedmih suhih let Taaffejevega ministrstva izstradana in naveličana opozicijske hrane, zadovoljujoča se z liberalnim videzom; in nazadnje naš nemški grof Hohenwart s svojo konservativno čredo, včasih tako sentimentalno federalistično, sedaj pa privoljujočo v nemško posestno stanje pod tem pogojem, da se bo le klerikalizem uvajal tihim, upravnim potom v življenje.

Česa nemoralnejšega, kakor je bila koalicija, si sploh ne moremo misliti. Vsi veliki principi so popadali v prah; vsak je imel svoje majhne interese pred očmi: Poljaki vladno korito, Nemci svoje posestno stanje, Hohenwart svoj administrativni klerikalizem in Slovenci v njegovem klubu Hohenwartove lepe oči in vladne drobtinice. Ni zastonj zaklical dr. Fandrlík novi vladi v zbornici: »Es gibt eine Nemesis in der Geschichte!«

Nova vlada je potrebovala svojega ministrskega predsednika. Grof Hohenwart, stvaritelj ministrov in strmoglavitelj Taaffejev, je odklonil predsedništvo, češ, da je prestar; vsled česar mu je cesar rekel: »Za podiranje niste bili prestari, za zidanje ste.«[1]) Za predsednika je bil končno imenovan knez Alfred Windischgrätz, Plenerjev kandidat, sin generala, ki je leta 1848. bombardiral Prago; v mladih letih federalist, pozneje vedno večji prijatelj nemške levice, mož brez monarhovih simpatij. Plener je prišel naposled do svojega finančnega portfelja. Jaworski si je pridržal poljsko krajanstvo, njegov rojak Madeyski naučno ministrstvo, štajerski nacionalec grof Wurmbrand je dobil trgovski portfelj, Schönborn je obdržal justični.

Novo ministrstvo je obstajalo skoro iz samih parlamentarcev in vendar je vladalo kruteje nego vsako birokratično. Preganjalo je zlasti socialno demokracijo, ki je na Dunaju takoj po razglasitvi nove vlade vprizorila krvavo demonstracijo. V tem absolutizmu se je zlasti kompromitirala nekdaj tako libe-

[1]) Jos. Penížek, Aus bewegten Zeiten. Wien 1906, str. 329.

ralna nemška levica in izgubila poslednje simpatije. Na Dunaju so se porajali tedniki (n. pr. »Die Zeit«), ki so se brezobzirno in načelno borili zoper vlado in oslaboglašeni nemški liberalizem, a koristili so najbolj naraščanju antisemitizma.

Še pred otvoritvijo državnega zbora je Plener v seji levičarjev rekel, da je stranka morala rešiti situacijo, ki jo je povzročila. Storila je to s koalicijo treh različnih strank. A eno je dosegla: da bodo morala v koaliciji molčati načelna vprašanja, katerim bo samo vlada po svojem preudarku šla administrativnim potom na roko. Na to administrativno pot pa so se mogli zanašati samo Nemci in klerikalci, ne pa narodi. »Fremdenblatt« je namreč že 24. novembra pisal, da »osobito na odstranitvi narodnih vprašanj temelji bistvo koalicije«, pozdravljajoč zlasti vstop Slovencev in Hrvatov v koalicijo kot pogoj, da »ne bodo motili zmernih strank v njihovih akcijah«.

Najvažnejše vprašanje, ki ga je podedovala koalicija po Taaffeju, je bilo vprašanje volilne reforme v zmislu njenega razširjenja. Kamen se je bil začel kotaliti, in koalicija ga ni mogla ustaviti. Izkušala je samo naravnati njegov tir v smer, ki bi ji bila najmanj škodljiva. V marcu 1894 je predložil Windischgrätz koaliranim strankam svoj načrt volilne reforme: ustanovi naj se peta kurija s 43 mandati za vse one, ki so izvršili kako srednjo šolo ali inteligenčni izpit, ki pripadajo vsaj dve leti natančno označenim bolniškim blagajnam ali plačujejo vsaj dve leti kaj deželnih direktnih davkov, in končno za vse one, ki morejo doka-

zati, da so obiskovali kakšno obrtno šolo. Baš takrat na Dunaju četrtič zborujoči socialni demokratje so ogorčeno odklonili vladno predlogo in pretili z generalno stavko. Načrt je prišel v odsek, kjer je spal. Pernerstorfer je hotel njegov tempo pospešiti s tem, da je dne 17. oktobra predlagal, naj se mu določi štiritedenski rok. Obenem je dirigiral dunajske delavce na Ring, kar je Windischgrätz samozavestno grajal, češ, da vlada ne potrebuje nikakih argumentov s ceste. Končno se je v novembru 1894 vendar sešel odsek za volilno reformo. Vsi koaliranci so prišli z različnimi predlogi, vladnega ni akceptiral nihče. Poljak Rutowski je predlagal peto kurijo s 53 novimi mandati. Hohenwart je bil za to, da dobe trgovske zbornice nekake delavske sekcije, ki naj bi volile samo 23 novih delavskih poslancev. Izvolil se je pododsek, ki je v maju 1895 predložil svoj elaborat. Sedaj je prišel Plener na dan s svojim načrtom. Spravil je volilno reformo v zvezo s svojo davčno reformo, ki jo je baš takrat pripravljal. Hotel je najprej Taaffejeve petakarje izriniti v novo delavsko kurijo, da bi ne preglasovali njegovih mestnih volivcev. Ko sta se mu Dipauli in Hohenwart odločno postavila po robu, je v svojem davčnem načrtu znižal davke petakarjem na 4 gld., da bi na ta način potisnil petakarje med novo delavsko kurijo. Pododsek je posegel po kompromisu: izdelal je načrt dveh novih kurij, prvo s trinajstimi mandati za delavce, včlanjene v kakšni bolniški blagajni, drugo s 34 za vse državljane, ki plačujejo količ-

kaj davka. A preden je prišel ta elaborat v debato, je zapel koaliciji smrtni zvonec.[1])

Ako se koaliranci sami niso žurili z volilno reformo, je pa opozicija ovirala davčno reformo, posebno ko je videla, da bi Plener poslednji reformi dal rad tako lice, da bi pri prvi pomagala njegovi stranki do mandatov. Avstrijski parlament je doživel prvikrat obstrukcijo, ki so jo vprizorili Mladočehi. Nad Prago je namreč še vedno visel meč obsednega stanja. Na čelu obstrukcionistov, podpiranih tudi od krščanskih socialistov, je stal dr. Kaizl. Zbornični predsednik Chlumecky je hotel v eni nočni seji zlomiti opozicijo. Dne 12. junija 1895 je postavil 24 poglavij davčne reforme na dnevni red z glasovanjem vred. Takrat je vstal Mladočeh dr. Dyk in govoril do druge ure popolnoči, s čimer je ugnal prezidenta in odrinil debato o davčni reformi v negotovo bodočnost.

Ko so levičarji uvideli, da jim ne gre izpod rok niti volilna niti davčna reforma tako, kakor so želeli, so se naenkrat naveličali koalicije, v kateri jim je družba s klerikalci jemala pri zavedno liberalnih volivcih ves ugled. Sklenili so podreti koalicijo in žrtvovati Plenerja. Storili so to z glasovitim glasovanjem o Celju.

Dolžnost vlade, ustanoviti slovenske paralelke v Celju, je datirala še izza dr. Vošnjakove, pred štirinajstimi leti v parlamentu sprejete resolucije. V zadnjih letih Taaffejevega ministrovanja je bil Gautsch že

[1]) Richard Charmatz, Oesterreichs innere Geschichte. II, str. 92.

obljubil te vzporednice. Zato so jih slovenski poslanci zahtevali pod pretnjo, da izstopijo ne samo iz koalicije, ampak tudi iz Hohenwartovega kluba. S tem korakom pa bi bil moral obenem odstopiti grof Hohenwart, oče koalicije, ki je bil tudi slovenski poslanec. Hočeš-nočeš je moral vsled tega Plener Hohenwartu na ljubo postaviti celjske slovenske paralelke v budget za leto 1895. Nemški nacionalci so se bali za svoj ogroženi otok. Vprizorili so strastno agitacijo po deželi. Levičarji so smatrali priliko za ugodno, da se rehabilitirajo in obenem znebe koalicije: Plenerjeva stranka je izjavila, da bo glasovala zoper Plenerja. Proračunska razprava o Celju se je odlašala do 11. junija. Ta dan je vladna stranka nemških levičarjev v resnici glasovala proti vladni postavki. A na njeno mesto so skočili dosedanji obstrukcionisti Mladočehi, in Celje je bilo sprejeto z 19 proti 15 glasom. Posledica tega glasovanja je bila, da je levica prijavila svoj izstop iz koalicije; Windischgrätz je podal ostavko, ki jo je cesar tudi sprejel s pripombo, da je levica vedno strmoglavljala svoje ministre in ga prepričala o potrebi neparlamentarnega ministrstva. Cesar je imenoval uradniško ministrstvo z nižjeavstrijskim namestnikom grofom Kielmanseggom na čelu.

Takoj po Windischgrätzevem padcu so se začeli Poljaki ozirati po novi večini. Računali so na Hohenwarta, brez katerega niso marali nobene večine. Potem so se obrnili do Mladočehov, hoteč zopet obnoviti železni obroč. A Mladočehi so zahtevali takojšnjo odpravo izjemnega stanja v Pragi in pa, da cesar obišče

narodopisno razstavo v tem mestu. Poljaki so bili zato tako marljivi pri delu, ker se je njihov grof Badeni napovedoval za ministrskega predsednika. V resnici je cesar že 18. avgusta 1895 poveril grofu Kazimirju Badeniju sestavo novega ministrstva. Ta si je izbral svojega rojaka Bilinskega za finančnega ministra, izročil naučno ministrstvo zopet Gautschu, justico pa Gleispachu. Izkušal je ugoditi Čehom. Dne 20. oktobra 1895 je odpravil izjemno stanje v Pragi in izposloval, da je cesar dne 5. novembra pomilostil 11 v omladinskem procesu obsojenih mladeničev. V februarju 1896 je odstavil tudi grofa Thuna od deželnega predsedništva in ga nadomestil z Lobkovicem, da tako zabriše vse sledove izza dobe preganjanja Mladočehov. A tudi za Nemce je imel pripravljen cukrček. V svojem nastopnem govoru dne 22. oktobra jim je zagotavljal, da »bo uživala njih dolgoletna, vsem avstrijskim narodom načelujoča kultura vedno zasluženo spoštovanje«. Zoper češki narod noče vlada dvigati nikakih rekriminacij, ker mu zaupa. Svojo »močno roko« je pokazal Badeni parlamentu s tem, da je rekel: vlada hoče voditi in noče biti vojena. Mladočeh dr. Herold je ponosno protestiral, da bi bila nemška kultura starejša od češke. Tudi je rekel, da nima Badeni Čehom delati nikakih rekriminacij, gleda naj rajši, da si pridobi njih zaupanje. Hohenwart je pozdravil vlado »močne roke«, z ozirom na bojazen svojih slovenskih kolegov, da je Badeni govoril za predpravice nemškega jezika, pa je menil, da je bil to samo poklon, ki ga je napravil Poljak Nemcem. V tem

zmislu se je Badeni dne 28. oktobra tudi samega sebe popravil, češ, da stoji na stališču absolutne enakopravnosti.

Veliko preglavico je delalo Badeniju dunajsko vprašanje. V mestnem svetu avstrijske prestolice so bili prišli namreč antisemiti z Luegerjem na čelu do večine. Badeni je bil njihov nasprotnik. Že kot gališki šlahčić je ščitil Žide, zraven je mislil, da si pridobi naklonjenost nemških liberalcev, ako bo pritiskal antisemite k tlom, vrhutega je kot fevdalec mrzil demagoške praktike. Trikrat je bil dr. Lueger izvoljen za dunajskega župana, in trikrat ga je Badeni odklonil. Ko ga je mestni svet izvolil v četrto, se je zatekel Badeni h kroni. Cesar je pozval dunajskega ljudskega tribuna k sebi, izražajoč željo, da Lueger resignira. Vladarjevi želji se je Lueger vdal in postal s tem najpopularnejši mož Dunaja, a Badeni — najnepopularnejši.

Sicer pa je imel izpočetka Badeni srečo. Nekaj najtežjih vladnih predlog, ki si jih je bila samozavestno naprtila nenaravno zlepljena koalicija, da se je pod njih težo zgrudila, je šlo Badeniju z lehkoto izpod rok. Najprej volilna reforma. Dne 15. februarja 1896 je predložila vlada zbornici svojo predlogo pete kurije z 72 novimi mandati. Vsak 24leten državljan, stanujoč šest mesecev v enem volilnem okraju, naj bi imel v novi kuriji volilno pravico. Mladočehi so zahtevali še vedno splošno volilno pravico. A pri glasovanju dne 23. aprila 1896 se je izreklo samo 61 poslancev za to. Obveljala pa je dne 7. maja Badenijeva, malo izpre-

menjena predloga. Pol meseca pozneje je zbornica sprejela davčno reformo. Davčni cenzus za volitve v starih kurijah se je levičarjem na ljubo znižal samo na 4 gld., ne pa na 3 ali 2, kakor je zahtevala manjšina.

Med 4. in 24. marcem 1897 so se vršile nove volitve v državni zbor. V peti kuriji je prodrlo samo 14 socialnih demokratov. Volitve so bile zelo živahne, v Galiciji naravnost krvave. Klub konservativcev je s Hohenwartom izginil s površja. Badeni si je začel iskati večino, ki jo je rabil zlasti za nagodbo z Ogrsko. Mislil je na Poljake, fevdalce, ustavoverne veleposestnike in Mladočehe. Da spravi poslednji dve stranki skupaj, pa je hotel poprej rešiti eno najtežjih avstrijskih vprašanj — kar kratkim potom. To je bilo češko-nemško vprašanje. Posvetoval se je na tihem z enimi in drugimi in potem predložil ministrskemu svetu svoje jezikovne naredbe, ki se naj izdajo potom ministrske odredbe. Gautsch, Gleispach in Glanz so hoteli odstopiti iz strahu pred tem, kar pride. A cesar jih ni odpustil. Da bi pridobil zase klerikalce in sedaj ž njimi pomirjene krščanske socialiste, je predložil v peto izvoljenega drja. Luegerja cesarju v potrditev. Dne 5. aprila 1897 so izšle Badenijeve jezikovne naredbe za Češko in Moravsko, določajoče, da imata oba deželna jezika po celih teh deželah pri uradih v vnanji in notranji službi iste pravice. Sedaj so Nemci vzdignili pravo pravcato revolucijo. Schönererjanci so zahtevali dne 9. aprila, da se naredbe predlože zbornici. K. H. Wolf je rekel, da so s tem frivolnim atentatom postali avstrijski Nemci

»Germania irredenta«, dvignila se je obtožba zoper Badenija v zbornici, kjer je Wolf govoril dne 6. maja o »Čehih, Slovencih in drugih manjvrednih narodnostih«. Zabučala je nemška obstrukcija, nemške mase so romale pred parlament, dokler jim ni dne 28. novembra dr. Lueger s stopnic parlamenta naznanil, da so padle jezikovne naredbe in ž njimi grof Kazimir Badeni. A še dolgo se niso pomirile ceste nemških mest od klicev: Doli z Badenijem!

* * *

Razmerje Slovencev do vlade je ostalo tudi po Taaffejevem padcu v glavnih črtah isto. Dr. Ferjančič je rekel v januarju 1893 uredniku »Dziennika Poljskega«, da so Slovenci zaenkrat odložili zahtevo zedinjene Slovenije in se poprijeli boja za ravnopravnost, kar je samo priprava k uspešnejši končni borbi za gori imenovani smoter. Hohenwartovega kluba da se drže samo zato, ker je sodelovanje z neslovanskimi poslanci enakih interesov najboljša garancija za njih interese.[1]) Takrat, ko je dr. Ferjančič to govoril, je Taaffe še trdno stal in si delal novo večino iz takozvanih treh kartelnih strank, ravno istih, iz katerih se je nekaj mesecev pozneje naredila — koalicija. Te stranke so se bile že takrat v svojem vladnem programu odpovedale preostentativnih svojih terjatev, prisezajoč na status quo, modificiran po zmernih novouvedbah administrativne iniciative. Ume se, da je bilo to uzakonjeno nemško posestno stanje

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 22.

zlasti slovenskemu razvoju v škodo. Zato je Šuklje v Hohenwartovem klubu malo skozi okno zaropotal. Rekel je, da bi morali Slovenci izstopiti iz vladnega kluba, ako obvelja ta vladni program. Razločevati bi se moralo posestno stanje de jure in de facto. Končno se je sprejela v klubu Hohenwarta resolucija, da si klub pridržuje popolno svobodo, v opozicijo pa ne pojde.

Boj Slovencev za ravnopravnost je obračal svoje orožje zlasti proti naučnemu ministrstvu. Tam je še vedno sedel Gautsch, ki je dne 23. januarja v proračunskem odseku dejal, da se je težko odločiti, ali kaže ustanavljati samostojne slovenske nižje gimnazije, ali pa paralelke na že obstoječih nemških. Zastran vzporednic v Celju je bil mnenja, da je treba počakati, kako se obnesejo v Mariboru, kjer se je lani začel že četrti razred. Pristavil je, da so bila poročila dosedaj »vsekakor« ugodna. V Gorici pa da se boji delati tri oddelke, ker bi se s tem ustvarile razmere, kakršnih ni na nobeni srednji šoli avstrijski. Nekoliko ugodneje se je glede poslednjega mesta izrazil štirinajst dni pozneje, češ, da vedno sili šolske oblasti goriške, naj mu poročajo glede slovenskih paralelk. Deželni šolski svet goriški je poročal najbrž ugodno, ker je tudi dne 22. februarja 1893 sklenil, da mora mestna občina goriška ustanoviti slovenske ljudske šole v mestu. Tudi zaradi obnovitve gimnazije v Kranju so bili slovenski poslanci Gautschu vedno za peto. Dne 21. marca sta mu predstavila Hohenwart in Šuklje deputacijo kranjskega mesta, prišedšo na Dunaj zavoljo gimna-

zije. Gautsch je obljubil, da si bo dal od deželnega šolskega sveta kranjskega poročati.[1])

V spomladi se je otvoril deželni zbor kranjski, na katerem se je imel poslancem predstaviti novi deželni predsednik baron Hein. Šuklje je bil že kmalu po njegovem imenovanju stopil k njemu in sporočil dne 30. dec. 1892 Kersniku naslednji svoj vtisek: »Oni dan, mudeč se v Ljubljani, obiskal sem barona Heina. V prvič sva se videla, ali toliko sva se razgovarjala, da je pogovor trajal skoro tri ure. Popoldne mi je vrnil vizito, pa me ni bil našel domá. Utis, ki sem ga bil prejel, ni bil neugoden. Mož je darovit, energičen, vsekako bode faktor, s katerim bodemo morali računati. Naši junaki à la Hribar ne bodo ga ugnali v kozji rog.«

Šuklje se je začel truditi, da bi — proti naraščajočemu klerikalizmu — spravil v kontakt slovensko napredno stranko s stranko nemških veleposestnikov. Že po katoliškem shodu je bil vstopil pod tem pogojem v stranko, da se zamenja Hribarjeva radikalnost za Šukljetovo zmernost, kar je »Narod« vsaj deloma upošteval. Vendar je pisal Šuklje v gori omenjenem pismu Kersniku: »Situacija mi ne ugaja, z Ljubljančani je težko politiko uganjati. Tako nerodni in politično nezreli so ti gospodje, da je zaman prizadevanje naše, zapreči njih otročje kozolce. I oni mučijo se zastonj; kaj koristi, če ‚Narod' zmerno piše v svojih člankih, politični razgled pa jim ureduje znani Miroslav Malovrh, in poleg tega se smešijo s tem, da brez komentara

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 69.

na odličnem mestu objavijo smešni manifest smešne skupine Biankini-Laginjeve! Marca meseca se snidemo pri deželnem zboru in zvesti svojemu ukrepu pri svoječasnih obravnavah pristopili bodemo skupnemu klubu, ali treba bode ogledati si klubova pravila ter staviti svoje pogoje, da nam rok ne vežejo. Mi se ne smemo udati pri velikih akcijah, tedaj morajo oni za nami a ne narobe! Mnogo bode sicer zavisno od tega, kakor se razvije položaj na Dunaji. Ni izključeno, da pridemo Slovenci v ožjo zvezo z levičarji, potem se mora postopanje naše v deželi ravnati po postopanji na Dunaji. Radi tega sodim, da nam treba podvojene previdnosti baš v tem položaji.«

Hein je nastopil v deželnem zboru kot Nemec; na vsa vprašanja je odgovarjal samo nemško. Le v pozdravnem govoru je izpregovoril dve- tri slovenske besede, med njimi: »pravičnost in objektivnost«. »Narod« ni hotel iti za Šukljetom naravnost v Heinovo naročje, rekel je, da mora biti njegova stranka proti novemu predsedniku previdna, vendar je z obžalovanjem konstatiral, da vidi menda Hein v narodno-napredni stranki same panslaviste, vsled česar jo baje hoče vničiti.[1]) — Šuklje pa je še nadalje iskal mostu do barona. Po zasedanju deželnega zbora je imel dne 26. avgusta v Novem mestu shod, na katerem je rekel: »Nečem še izražati nobene sodbe o baronu Heinu kot politiku, ali to moram konštatovati, da se mož briga za gospodarska vprašanja dežele naše ter da razume njih znamenitost.« Niti Taaffeju se ni

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 118.

tako odkrito laskal kakor Heinu, izvajajoč: Taaffe ne more dobiti večine, ker nima niti levičarjev, niti Mladočehov. Imeli bomo v jeseni najbrže debato o jezikovnem zakonu; če bo tak kakor Scharschmidov ali Wurmbrandov, potem—adijo. Tudi volilna reforma pride na vrsto. Mladočehi bi radi ž njo strli vpliv plemstva, socializem narašča — vse vpije po splošni volilni pravici. Razširjenje volilne pravice bi ojačilo našo opozicijo. Potrebo splošne volilne pravice pa bi jaz zanikal. Skok je prenagel, ne smemo žaliti svojih konservativnih zaveznikov. »Gospoda moja, ne bojim se opozicije napram vladi, moj temperament morda zahteva po njej. Morebiti bo treba iti, a ohraniti si hočemo svoj ugled kot lojalna politična modra stranka, katera ne izvoli opozicije kot šport, ne zavoljo kake malenkosti, temveč le radi tega, ker jej to veleva ozir na najsvetejše domovinske interese in na velike državne koristi.«[1])

V jeseni je prišel Taaffe v parlament z usodno volilno reformo. »Narod« je pisal dne 12. oktobra: To ni enaka in ni neposredna volilna pravica, vzlic temu odobravamo vladno namero brez pridržka. Ferjančič in Šuklje sta se tudi izrazila za vladni načrt, ne pa tako Klun in Povše, ki je bil zlasti zoper to, da bi volili posli. Smrtni udarec pa je dal reformi poslanec gorenjskih kmetiških občin grof Hohenwart. »Narod« je ta grofov nastop sarkastično komentiral: »Za Kronawettrom se je dvignil tisti nemški grof, ki že toliko let zastopa slovenske volilne okraje. Odločno in ne-

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 198.

dvomno je pobijal vladno predlogo in poudarjal solidarnost z nemškimi liberalci.«[1])

Nastopil je koalicijski kabinet Windischgrätzev. »Narod« je svaril slovenske poslance pred koalicijo in jih klical v veliko slovansko opozicijo. A skoro nato je z obžalovanjem naznanil, da je vlada s Hohenwartovo pomočjo pregovorila slovenske poslance, da ostanejo v vladnem Hohenwartovem klubu. Tudi »Slovenec« ni bil izpočetka posebno vnet za koalicijo. Priznal je, da je sicer za naše poslance težko, kar na vrat na nos nastopiti nova pota, vendar se mu je zdelo, da je Hohenwart v zadnjem govoru govoril bolj za bogato fevdalno plemstvo nego za revnega slovenskega kmeta. Ako Slovenci in Hrvatje ne gredo v Hohenwartov klub, je ta razbit, s tem pa tudi vlada »breznačelne koalicije, od katere ne moremo pričakovati uspešnega delovanja in trajnega življenja.«[2]) Dne 23. novembra se je otvoril državni zbor, in nekateri slovenski in dalmatinski poslanci s Ferjančičem in Bulatom na čelu so izstopili iz Hohenwartovega kluba ter osnovali nov južnoslovanski klub poleg že obstoječe Biankinijeve frakcije. Izdali so izjavo: Izstopivši poslanci smo bili v vladnem konservativnem klubu, dokler smo upali, da nam vlada izvede ravnopravnost, in da se prepreči, da pride do oblasti nemška levica. Sedaj je nastopila vlada, imenujoča se koalicijsko, čeprav v nji ni zastopanih deset milijonov Slovanov. Ker vladni program nima nikakih ozirov na narodne

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 245.
[2]) Slovenec, 1893, štev. 267.

težnje, ampak celo zahteva, da naj mirujejo vsa velika politična vprašanja, smo podpisani izstopili iz kluba. Potegovati se hočemo za to, da se zedini slovanska opozicija v boju za ravnopravnost vseh slovanskih plemen.

Pri Hohenwartu v vladni večini je ostal Šuklje in pa slovenski konservativci s Klunom na čelu v poziciji, katere važnosti se Šuklje izpočetka morebiti sam ni zavedal. Hohenwart je hotel že ob izstopu Ferjančičeve frakcije odložiti svoj slovenski mandat. S tem bi se bil razšel njegov klub in vlada bi bila ob večino. Windischgrätz je že sedaj komaj pregovoril grofa, da ni obrnil hrbta vladi in politiki sploh. A povedal je ministrskemu predsedniku, da to stori, čim zapusti še kakšen slovenski poslanec njegov klub. — Da se Šuklje pri Slovencih nekoliko opraviči, je stavil v svojem klubu predlog, da stoji Hohenwartov klub nepremično na stališču ustavno zajamčene ravnopravnosti. »Slovenec« je stopil odločno na stran Hohenwarta, pišoč, da bodo secesionisti imeli proste, a tudi prazne roke. S tem je namigaval, da bosta samo Šuklje in Klun Slovencem kaj pridobila. A takoj nato je pisala »Tagespošta«, glasilo ministra Wurmbranda: »Doba, v kateri so se Čehom in Slovencem delale koncesije, je minila.« Slovenski koaliranci so bili raznesli v slovenski svet novico, da so v Hohenwartovem klubu stavili resolucijo, da se pridružijo secesionistom, ako do Velike noči ne dobe garancij, da se ustreže njihovim narodnim in kulturnim potrebam. V resničnost te resolucije je Ferjančič verjel in na shodu

»Slovenskega društva« dne 3. decembra opozoril Šukljeta na orožje proti vladi, ki mu ga je on s svojim izstopom potisnil v roke: »Pomisliti je, da je veliko, da je morda cel sistem odvisen od tega, da ostane sedmorica Slovencev v Hohenwartovem klubu.« Če ti izstopijo, Hohenwart gre. Ž njim razpade njegov klub in s klubom koalicija. »Mi smo topovi, ki smo dali povdarek pogajanju naših diplomatov z vlado.«[1])

Skoro vsi slovenski listi so se radovali nad to šahovo potezo slovenske delegacije. Štajerska »Domovina« je dne 5. decembra prinesla celo avtentičen tekst resolucije sedmorice: »Slovenski poslanci sklenejo izstopiti iz Hohenwartovega kluba, ako se jim od vladne strani ne dá v primernem obroku, to je, vsaj do razprave notranjega, naučnega in pravosodnega ministrstva v budgetnem odseku poroštvo za ugodno rešitev njihovih narodnih teženj, pred vsem onih, katere so bile od državnega zbora že odobrene z resolucijskimi sklepi.« Veselje nad to resolucijo je pokvaril Slovencem koaliranec Miha Vošnjak, ki je takoj nato v »Südsteir. Post« tajil tako resolucijo in pisal, da je sedmorica ostala v koaliciji iz edinega vzroka, da prepreči samo poljsko-nemško zvezo. Šuklje je molčal, Klun tudi, le »Slovenec« se je delal, kakor da ne verjame v Vošnjakovo razkritje.

Šuklje sam je pisal pozneje (26. novembra 1894) Kersniku, da je »ta resolucija goli humbug. To drugega ni nego m o j koncept, katerega sem nameraval staviti proti Ferjančičevemu predlogu, zadevajočemu našo

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 278.

ločitev od Hohenwartovega kluba. Nikoli se ni glasovalo o njem, niti do tega prišlo ni, da bi ga kedaj bil glasno p r e č i t a l svojim kolegom, post festum so ga podpisali.«

Pri glasovanju o budgetu so glasovali vsi slovenski poslanci za; tudi dr. Ferjančič, ki je ob tej priliki obžaloval, da je Hohenwart preprečil Taaffejevo volilno reformo. Od koalirancev, je dejal, da ga loči le taktika. — Vkljub tej vladnosti slovenske delegacije je ob tem času zatrjeval Hein nekemu poslancu, da se mora na Slovenskem kolikor mogoče uradovati v nemščini. Prva prijetna vest pod koalicijsko vlado je prišla Slovencem dne 29. decembra: Pritožbi Ljubljane radi samoslovenskih napisov je najvišje sodišče ugodilo.

Šuklje je od koalicije pričakoval mnogo vladnih drobtin in je hudo zameril napredni stranki, da ni šla za njim, ampak za Ferjančičem. Pisal je 21. dec. 1893 Kersniku: »Dne 28. decembra (otvoritev deželnega zbora) se ne bodeva videla. Prestal sem prav hudo influenco . . . Torej prideva skupaj stoprav okolu sv. 3 Kraljev. A kako se bodemo gledali v deželnem zboru? Situacija je bistveno predrugačena. Izza kulis utegneš znati, da sem jaz bil uneti zagovornik previdnega postopanja. Svaril sem, prej ne pričeti boja, predno ne znamo, pri čem smo z novo vlado in koalicijsko sistemo. Proti mojemu predlogu bil je seveda vihra Ferjančič. Prišlo je do ločitve, zamudili smo zopet jedno najugodnejših prilik, kar se jih je nam sploh bilo ponudilo, kajti očividno je, da sedaj mnogo manj ve-

ljamo, nego če bi še združeni bili zastopniki slovenskega naroda. Koalicija se je čudovito hitro ojačila. Vse kaže na dolgotrajnost tega poskusa. Opozicija je očividno brezuspešna. Isto tako očividno je, da pokladajo nekoliko važnosti na to, da vsaj nas obdržé pri koaliciji, kateri smo dosihmal vztrajali v Hohenwartovem klubu. Ne bodemo sicer dosegli dosti v narodnem oziru, ali nekaj vendar le, — in sicer poleg osebnih vprašanj tudi nekoliko institucij ali zavodov — čisto gotovo pa je, da v opoziciji nič ne dosežemo . . . Kranj je gotov, toliko po vsem zaupno. Včeraj mi je Madeyski, s kterim sem imel zvečer dolgo konferenco, pravil, da ima deželni predsednik uže v rokah načelno rešitev, da se v Kranji napravi popolna gimnazija . . . Kar se tiče celjskih paralelk, je minister pripravljen jih napraviti, toda v smislu koalicijskem neče postopati jednostransko ter skuša torej vplivati na levico, da se ona temu ne protivi . . . -- Z jedno besedo, smatram koalicijo za mogočo in nadejam se, da bi celo Slovenci mogli shajati ž njo. Sicer pa nismo zakonsko združeni, saj se ločimo lehko vsak trenotek, ako vidimo, da nam ne kaže ta zveza. Toda sedaj glavno vprašanje o denašnji situaciji! Stoječ na stališči, da hočem za sedaj, dasiravno le pod gotovimi uveti, vztrajati pri koaliciji, izvajati moram dosledno posledico za dež. zbor. Kajti to ne gre, da bi na Dunaji bil koaliran s Schweglom, v Ljubljani pa bi se lasala in davila. In baš tako nemogoče je, da bi v državnem zboru udeleževal se koalicijskega poskusa, v deželnem zboru

pa pripadal politični skupini, katera se zaletava v denašnjo sistemo in njene elemente. Po vsem nelojalno bi bilo tudi, ako bi na Dunaji držal se Hohenwarta kot svojega vodje, v Ljubljani pa se oklenil onih, kateri so mu napovedali smrtni boj. — Fiat applicatio! Naša ‚napredna' skupina bi se morala po vsem odpovedati vsem ekskurzom na polje velike politike ter omejiti se zgolj na lokalno-politična in gospodarska vprašanja, da bi mogel vztrajati v njej. No, to se ne bo zgodilo, Hribar pač molčati ne more, drugi se oglasijo za njim, pride do javnega nasprotja, bolje je torej, ker je vse to neizogibno, da se ločim preje. Da bi bil 28. decembra v Ljubljani, stavil bi pro forma gori označeno zahtevo, potem poberem svoja kopita. Drugače ne morem, čast mi to veleva, istotako kakor politični razum. Vprašanje je, ali bodem samotaril ali pa se mi pridružita ti in Višnikar? Prigovarjati vama nečem, ali večjega veselja mi ne bi mogla napraviti, kakor če ostanemo vsi trije združeni tudi v politiki, kakor smo po svojem prijateljstvu združeni za življenje. Naravno pač, da potem je nastopil trenotek do načelne obravnave z onima strankama, kateri sta zastopani v dunajski koaliciji. Velika, daleč segajoča perspektiva, katero danes le tangiram!«

V januarskem zasedanju kranjskega deželnega zbora leta 1894. se je posebno baron Schwegel trudil, da bi tudi v kranjskem parlamentu v miniaturi ustvaril koalicijo vseh zmernih, ki bi se ogibali političnih vprašanj in se bavili le z gospodarskimi. »Narod« se mu je postavil odločno po robu, pišoč: Samo nemškuta-

renje naj bi ostalo kot nekaj, kar je potrebno za deželne koristi. Koalicija je postala prava politična influenca. Želimo, da naši poslanci ne gredo na limanice staremu lisjaku.[1]) Napredna stranka je organizirala odločen boj zoper koalicijsko delo. Obrnila je svojo ost proti očetu koalicije Hohenwartu in na tihem izposlovala, da so vsi županje radovljiškega okraja poslali grofu — nezaupnico: »Niti enkrat niste povzdignili glasu za gmotne in narodne koristi svojega volilnega okraja. Naše zaupanje v vas se je omajalo, ko ste stopili v boj proti pravični volilni reformi grofa Taaffeja in tako pripomogli na vladno krmilo nemški levici.«[2]) Dne 15. februarja je stavil Ivan Hribar v deželnem zboru čisto nekoalicijski predlog, naj se s pomočjo deželnega zbora sukcesivno posloveni višja gimnazija na Kranjskem. In dr. Tavčar je naslednjega dne odkrito zgrabil Heina, češ, da je očitno pristopil li kazini, k čitalnici pa ne, da je odklonil povabilo k sokolski veselici, da je odslovil prejšnjega objektivnega urednika vladnega lista in ga nadomestil z nekim drjem. Noejem, ki je moral sramotno izginiti iz Ljubljane. Dosedanji vladni dokazi za korist koalicije so slabi. Ona bo izginila, narod pa bo ostal.

Ko sta Hein in Schwegel uvidela, da naprednjakov ne pridobita za koalicijo, sta začela koketirati s klerikalci. Kranjski Nemci so ustavili svoj »Wochenblatt« in začeli na Dunaju izdajati »Südösterreichische Post« — glasilo Heinovo. Ta list je baš ob tem času

[1]) Slov. Narod, 1894, štev. 5.
[2]) Slov. Narod, 1894, štev. 28.

pisal za nemško-klerikalno koalicijo na Kranjskem. Ta bi zadušila radikalce, te državi nevarne panslaviste, ki kopirajo Mladočehe. Pohvalil je škofa Missio, češ, da je mnogo storil za utesnitev narodnega šovinizma. Vkljub temu si Klun v deželnem zboru ni upal brezpogojno hvaliti koalicijo. Morebiti zato, ker je bil Mahnič zoper koalicijo z vsakimi, torej tudi nemškimi liberalci. Klun je čisto hladno rekel, da bodo Slovenci izstopili iz koalicije, če bi njih narodnosti pretila škoda od nje. Brezpogojno so hvalili koalicijo samo Schwegel, Schaffer in — Šuklje. Poslednji je obžaloval, da na Kranjskem gospodari fraza, strašil s socializmom, ki kot teman oblak visi nad državami. Očital je naprednjakom, da se zaradi volivcev boje pritrditi zvišanju deželnih doklad. Hohenwartovo nezaupnico je nazval sramoto kranjske dežele. Hvalil je koalicijsko idejo, češ, da se bo ojačila, ako jo bodo gojili tudi Nemci. A koalicija se ni prenesla v kranjsko zbornico. Klerikalci so sicer po deželi podpisovali zaupnico za Hohenwarta, proti Šukljetu pa so ostali reservirani.

Na Dunaju je pričel zborovati proračunski odsek, v katerem se je imela odločiti usoda kranjske in celjske gimnazije. Dr. Gregorec je s tovariši nekoaliranci stavil v parlamentu interpelacijo, v kateri je opisoval kričeče razmere na celjski gimnaziji in zahteval slovenskih paralelk že za prihodnje leto. Madeyski je bil predložil slovenske postulate ministrskemu svetu, a Plener in Wurmbrand sta se upirala zaradi nasprotovanja njih levičarskega kluba. Madeyski in Hohenwart sta se trudila, da bi se Slovenci

uzadovoljili z obljubami. Slovenski koaliranci tega niso smeli storiti že z ozirom na ostro interpelacijo Gregorčevo. Plener in Wurmbrand sta se posvetovala s svojimi pristaši, odločno odklanjajočimi paralelke v Celju, ali bi ne dovolili posebne slovenske gimnazije. V tem je nastopil Šuklje v proračunskem odseku. Obsodil je Gregorčevo interpelacijo in potem zahteval poleg Kranja in Celja samo še neko keramično šolo. Koroške, goriške in tržaške ljudske šole je popolnoma zamolčal. Naučni minister Madeyski je v svojem odgovoru v principu obljubil popolno gimnazijo za Kranj. Glede Celja pa je rekel, da hoče z ozirom na dober uspeh mariborskih paralelk pričeti s pozvedbami in preiskavami radi naprave samostojne slovenske nižje gimnazije in pričakujoč, da uspeh preiskave ne bo neugoden, predložiti državnemu zboru konkretne predloge o ustanovitvi tega zavoda.[1]) — Nato so nemški liberalci pustili svoja dva ministra na cedilu in začeli po državi strastno agitacijo zoper celjsko slovensko gimnazijo.

»Narod« je zbadal Šukljeta in pisal: Žal nam ga je. Po svojem talentu in zgovornosti bi bil lehko prvi zastopnik naroda, a preveč se je zavzel za koalicijo. Pod njeno pestjo bo obležal kakor iztisnjena citrona na politični mizi. Dne 5. aprila je Šuklje nastopil v dunajski zbornici v proračunski debati. »Pri polni zavesti« je rekel, da letos ne bo govoril o koroškem šolstvu. Tem odločneje je zahteval Celje in rekel, da stoje Slovenci sredi razburjenja za ta zavod na sta-

[1]) Slovenec, 1894, štev. 55.

lišču mirnega čakanja. Hvalil je sebe kot zvestega koaliranca in pravil Nemcem, da se Slovenci dele med zapadnjake in vzhodnike — južnoslovanske. Priporočal je sebe, ki je za zapadno kulturo, in pretil z onimi, ki so za vzhodno, izvendržavno! Ostro mu je odgovoril dr. Ferjančič: Sumničenje, da gledamo preko mej, je novo in nezaslišano. Slovenski narod gleda k vsem Slovanom te države.

Tako je Šuklje zopet enkrat prerezal prt med seboj in napredno slovensko stranko. Mislilo se je, da pojde že takrat med klerikalce. A »Slovenec« se ga je začel hitro braniti, odklanjajoč vsako zvezo s »tem posebnim možem«, ki je sedaj s svojim dobrim nosom zavohal, da se je boj napovedal radikalizmu, vsled česar se tudi on odpoveduje vsake zveze ž njim. A koalicija je napovedala boj tudi verskemu radikalizmu; to pa klerikalnemu listu ni po volji. Braneč se Šukljeta, se potegne »Slovenec« celo za svoje slovenske nasprotnike: Obsojamo Šukljetovo trditev, da radikalna stranka tišči proti vzhodu. Svojih nasprotnikov ne pustimo obrekovati. Narodnega radikalizma ni pri nas prav nič.[1]) — Po tej aferi je prišla Šukljetu misel, da bi s posebnim svojim glasilom obnovil nekdanjo svojo zmerno stranko na Kranjskem. Prim. naslednje njegovo pismo Kersniku z dne 7. aprila 1894: »Murnik pride te dni na Dunaj k seji obrtne centralne komisije. Pri tej priliki se bodeva dogovorila, ako mi namreč ti pošlješ brzojavno pooblastilo, da smem pogajati se tudi v tvojem imenu . . . Glede urednika se

[1]) Slovenec, 1894, štev. 80.

ne bi hotel udati. Murnik priporoča onega kodrastega Pintarja, kateri je svoje dni bil pri ‚Narodu' ter sedaj sodeluje pri ‚Slovencu'. Uže to se mi ne dopada, da mož pometa pri raznih uredništvih . . . In potem — mož je sedel na ljubljanskem gradu . . . Čuvati moramo ugled svojega lista, kateri vsekako trpi pod takim vodstvom. Naj ima ‚Narod' vrlega svojega Malovrha, ž njim tekmovati nam pač ne kaže! . . . Na noge, brate, takim ljudem ne smemo prepuščati naroda in usode njegove.«

O tem prizadevanju Šukljetovem, da bi ustanovil srednjo ali vladno stranko na Kranjskem, je pisal tudi »Narod« dne 24. aprila, a povsem omalovaževalno, češ: ta stranka, če se sploh porodi, bo mrtvorojeno dete, ker Hein ni Winkler. — V resnici se Šukljetu ta namera ni posrečila. V oktobru je postal dvorni svetnik in ravnatelj zaloge šolskih knjig na Dunaju in se je na vladno željo odpovedal državnozborskemu mandatu. A za koalicijo je še dalje delal. To vlado je imenoval na shodu v Toplicah dne 1. avgusta »državno potrebo«, a 7. avgusta je dejal na Ciril-Metodovi skupščini v Novem mestu: »Koalicija je coklja za nemške liberalce, da ne dirjajo.« Skliceval se je pač lehko na par uspehov: koncem julija je cesar podpisal akt za ustanovitev gimnazije v Kranju, v juniju pa se je bil ministrski svet že definitivno izrekel za gimnazijo v Celju. Seveda te drobtine radikalcem niso imponirale, zlasti ker jih je bil že Gautsch pod Taaffejem toliko kakor obljubil. »Narod« je pisal, kako se morajo Slovenci pod koalicijo boriti za vsako malenkost. Po od-

ločbi najvišjega sodišča je ljubljanski mestni svet sklenil samoslovenske napise dne 5. junija. Hein je takoj zahteval zapisnik te seje. Nemci so se pritožili, in deželni odbor je s pomočjo klerikalcev razveljavil sklep. Potem so prišle še istrske homatije, v katerih se je koalicijska vlada vedla malo pogumno. Že tik pred odstopom Taaffeja je bil izdal pravosodni minister Schönborn naredbo, s katero je zapovedal dvojezične napise na Primorskem in v Istri. A tržaško deželno sodišče takrat te naredbe ni izvršilo. Sedaj je minister zahteval izvršitev. A Italijani so vprizorili bučne demonstracije in odstranili slovanske napise zlasti v Piranu, kjer je prišlo do ostrih izgredov. Nemška koalicija se je postavila na italijansko stran. Vlada naredbe sicer ni preklicala, vendar ji je vzela obvezni značaj: kjer so že bili dvojezični napisi, so ostali, novi pa se niso delali. V Trstu in Gorici so se Slovenci tudi za ljudske šole borili brez uspeha. V Gorici je vsaj deželni šolski svet stopil na stran pravične slovenske zahteve, nakar je mesto nagajalo na ta način, da je določilo za slovensko šolo neko staro vojašnico na periferiji mesta.

A tudi za Celje boj še davno ni bil izvojevan. Sicer je Plener v jeseni postavil v proračun 1500 gld. za celjsko slovensko-nemško spodnjo gimnazijo, a zavod se to jesen še ni otvoril. Nemški razredi so šteli 79 Slovencev, 16 Nemcev in 29 odpadnikov. V začetku prihodnjega leta 1895 so začeli štajerski Nemci odločen boj zoper Celje. Dr. Foregger je romal po deželi in prirejal protestne shode. Končno je dne

7. februarja dr. Kienzl predlagal v deželnem zboru štajerskem, da se ta izreče zoper utrakvistično gimnazijo v Celju, ker ni nikaka kulturna potreba, ampak se ž njo samo krši narodna posest Nemcev, garantirana od koalicije. V odgovor na ta predlog so slovenski poslanci zapustili graško zbornico. Ministri so se bali, da bi vsled tega slovenski koaliranci ne ostavili Hohenwarta, zlasti ker jih je dr. Ferjančič vedno opominjal na njihovo takozvano resolucijo o garancijah. Minister Wurmbrand je šel v Gradec in je pregovoril štajerske liberalce, da so z nemškimi konservativci skupno v odsotnosti Slovencev sklenili nekoliko mehkejšo resolucijo: vlada se pozivlja, da pri rešitvi celjskega vprašanja postopa sporazumno s štajerskim deželni šolskim svetom, ki bo potrebno pozvedoval. Izmed nemških listov je samo »Arbeiter-Zeitung« — ki je pravkar postala dnevnik — pisala za slovensko zahtevo; »Deutsche Zeitung« pa je naravnost trdila, da leži ključ nemške bodočnosti v Celju. Pričelo se je mešetarenje. Vlada je ponudila Slovencem dva paralelna razreda na nemški gimnaziji v Celju in pet ljudskih šol po deželi. Hohenwart in kranjski koaliranci so bili s tem zadovoljni, a Vošnjak in Robič sta vztrajala na popolni nižji gimnaziji in pretila z izstopom iz koalicije. Potem se je raznesla govorica, da bo vlada upravnim potom ustanovila gimnazijo, ker se boji glasovanja. Pozneje se je ponujala Slovencem gimnazija v Šoštanju, v Št. Jurju itd. A Vošnjak in Robič sta ostala neizprosna. — Dne 11. junija je končno prišlo Celje v razgovor proračun-

skega odseka. Poslušalo je več ko sto poslancev; odsekovi člani so bili zbrani v polnem številu. Poročevatelj Beer je predlagal, naj se postavka odkloni, sklicujoč se na resolucijo štajerskega deželnega zbora. Liberalec Hallwich je rekel: V juliju lanskega leta je celjski občinski svet jasno in odločno povedal, »da bi ustanovitev slovenskih paralelk ali samostojne slovenske gimnazije v Celju imela to posledico, da bi se nemško mesto in vse nemštvo na Spodnjem Štajerskem izročilo slovanstvu«. Imenujte nam katerikoli kraj v deželi, kjer se naj položi temelj popolni slovenski gimnaziji, in takoj vam dovolimo sredstva. Postavko je branil Klun: Mi smo pristopili h koaliciji z izrecno izjavo, da pričakujemo od vlade, da bo upoštevala naše želje in zahteve, zlasti one, ki se je zanje zbornica že izrekla z resolucijami. — Razprava se je vlekla do 18. junija. Dunajski listi so hujskali, naj se vlada odloči za levičarje ali Slovence. A cesar je rekel graškemu županu, da ne razume levičarskega odpora, ker sta se vendar tudi levičarska ministra v ministrskem svetu izrekla za gimnazijo in »ker se s tem ugodi minimalni in upravičeni želji slovenskega naroda«.[1]) Minister Madeyski je rekel, da vlada formalno sicer ni prevzela Celja od prejšnje vlade, ker je princip utrakvizma za Štajersko že obveljal z Mariborom in se obnesel, je Celje samo logična posledica. Štajerski deželni zbor je sklepal brez Slovencev, kar nikakor ni koalicijsko. — Celje je bilo spreieto. Mladočehi, ki so še pred par dnevi bučno ob-

[1]) Slov. Narod, 1895, štev. 134.

struirali davčno reformo, so skočili na mesto izstopivših levičarjev in pripomogli vladni postavki do zmage. Levica je izstopila iz koalicije, Windischgrätz je šel, Plener je odložil mandat.

Badenijevega ministrstva Slovenci niso sprejeli nesimpatično. Vedeli so sicer, da bodo poleg Poljakov še vedno odločevali nemški liberalci, a znano jim je bilo tudi, da Poljaki ne marajo nobene večine brez Hohenwarta; ta pa zopet od svoje strani ni mogel iti v večino brez slovenskih poslancev, ki so imeli torej zopet dobiti priložnost, »izposlovati kaj za Slovence«.[1]) »Narod« je želel, da bi Hohenwart namesto levičarjev pridobil Mladočehe za večino. Eno je bilo gotovo: »brez Slovanov in proti Slovanom ne bo mogla več vladati nobena vlada v Avstriji«, kakor je dobro rekel dr. Gregorčič dne 8. septembra v Nabrežini. »Südsteierische Post« je priporočala, da bi šli sedaj vsi Slovenci v Hohenwartov klub. »Narod« je nasprotoval temu predlogu, češ, da na Dunaju ne morejo hoditi skupaj tisti, ki jih doma loči hud razpor.

Slovenci so bili radovedni, kakšno stališče zavzema zlasti novi naučni minister Gautsch nasproti njihovim šolskim zahtevam. »Vaterland« je namigaval, da bo sedaj pravičnejši Slovanom, nego se je pokazal leta 1890. In res je v proračunskem odseku v novembru 1895 na Klunov predlog obljubil slovensko profesuro na graškem vseučilišču. A molčal je o goriški gimnaziji, za katero ga je pestil Gregorčič, in o vprašanju slovenskih šol v Trstu, glede katerega je

[1]) Slov. Narod, 1895, štev. 190.

rekel Nabergoj, da bo rešeno pozneje nego orientalsko vprašanje. Nekoliko je potolažil Slovence Badeni, ki je dejal: vlada bo dobrohotno presodila potrebe in poiskala sredstva, s katerimi bo ugodila zahtevam Slovencev; le takih koncesij ne bo dajala, ki bi se od drugih strank smatrale za provokacijo. Z deželnimi zbori Badeni ni imel sreče. S Čehi je mogel šele govoriti, ko jim je odstranil Thuna. Slovenskih Štajercev ni mogel spraviti v graško zbornico. A tudi tržaški in poreški zbor je ostavila slovenska manjšina, ker ji laška večina ni dovoljevala slovenskega razpravnega jezika. Gautsch je začel obravnavati s slovenskimi poslanci zaradi slovenskih ljudskih šol na Primorskem. Slovenska delegacija je jela uvidevati, da bo malo dosegla, dokler bo na Dunaju razcepljena v tri dele. To je izprevidel tudi »Narod« in prišel končno s svojim predlogom na dan. Pisal je, da je bil samo zoper skupni klub pod protektoratom Hohenwarta. Sedaj pa predlaga poseben južnoslovanski klub, ki naj deluje za ljudske pravice, ne pa kakor Hohenwart za prevlado plemstva. Po novih volitvah itak ne bo več Hohenwarta v zbornici.[1]) V avgustu je obiskal Badeni Ljubljano. Pri tej priliki se je zvedelo, da ministrski predsednik obžaluje, da so južnoslovanski zastopniki razcepljeni na tri dele. Sedaj, ko so se bližale nove volitve v državni zbor, je »Narod« ponovil svoj predlog: Od kabinetnega šefa smo zvedeli, da nas ne misli tlačiti po geslu: divide et impera. Predlagamo, da naši stranki na Kranjskem v bodoče

[1]) Slov. Narod, 1896, štev. 93.

najdeta modus vivendi in uravnata prihodnje državnozborske volitve s celokupnega slovensko-hrvaškega stališča.[1]) »Le v narodnih ozirih se trdno sklenimo, drugače je pa kedo lahko klerikalen ali liberalen,« je predlagal »Narod«. To je bilo ono, kar »Slovencu« ni dišalo. Njegova stranka je baš takrat dne 15. avgusta trdno sklenila svojo organizacijo na shodu delavskih stanov, za katerega je bil dr. Krek izdelal celoten program slovenskega krščanskega socializma. »Narod« je ta program brez opombe ponatisnil! A klerikalcev vkljub temu ni vjel v mreže breznačelnega južnoslovanskega kluba. Dne 8. avgusta je izšel v »Slovencu« članek »Načela družijo in ločijo«, v katerem se je čitalo med drugim: Tako druženje brez načel je vprav v sedanjih časih naraščajočega socializma napačno. Tu treba načelnega združenja, tu treba, da se vsi Slovenci združijo po načelih krščanske vere v obrambo naroda, napredka in omike.“ Na Klunovo mesto izvoljeni državni poslanec dr. Šusteršič je stopil v Hohenwartov klub. Vendar so se začela dne 26. novembra med poslanci na Dunaju neka pogajanja za skupen klub, katerih rezultat je bila izjava, »da je vkljub vsem načelnim razlikam ne samo mogoče, nego glede dobljene izkušnje in na korist naroda uprav potrebno, da vsi hrvatski in slovenski poslanci v prihodnjem državnem zboru osnujejo mej sabo parlamentarno skupino v svrho odločnega solidarnega postopanja v narodnostnih in gospodarskih vprašanjih.«[2])

1896

[1]) Slov. Narod, 1896, štev. 76.
[2]) Slov. Narod, 1896, štev. 275.

Slovenski stranki sta določili po tri pooblaščence, da se nadalje razgovarjajo v tej zadevi. Pri nadaljnjih pogajanjih za skupni klub so liberalci zahtevali, da stranki skleneta za državnozborske volitve v marcu 1897 kompromis na podlagi ohranitve posestnega stanja. Šlo je v prvi vrsti za notranjski kmetiški mandat, ki je bil doslej v liberalnih rokah. Klerikalci so dne 28. januarja tak kompromis odklonili. Pri volitvah so zmagali klerikalci v peti kuriji (dr. Krek) in v vseh kmetiških okrajih. Notranjska je izvolila drja. Žitnika. Mandat dolenjskih mest so liberalci ponudili Šukljetu in naročili Kersniku, da mu v tem oziru piše. Šuklje mu ni rad obljubil. Odgovoril mu je dne 14. febr. 1897: »Silno sem oddaljen od onega optimizma, kateri prešinja tvoje pismo. Da sem nadahnjen najpoštenejše in najresnejše volje, koristiti svojemu narodu in pred vsem dvigniti ugled slovenske delegacije, kateri je v zadnjih časih pal globoko, pregloboko — o tem gotovo ne dvomiš, mili moj Janček! Ali kake zapreke treba premagati! Kar bode starih naših poslancev prišlo v novi zbor, z malimi izjemami dresirano je na golo jezikovno vprašanje, s kojim se pa dandanes večji uspehi ne dadó več doseči. Trebalo bode, napeljati gospode do tega, da se pričnó resno baviti z velikimi finančnimi, gospodarskimi in socijalnopolitičnimi problemi, tako da bodo mogli dostojno nastopati pri dotičnih obravnavah. V to svrho pa bi se meni morala odkazati primerna pozicija v ožjem krogu, a tudi na zunaj. A kaj poreče k temu naša nacijonalna krepost, slavnoznana ‚kranjska favšarija'?!« Šuklje je bil

izvoljen v dolenjskih mestih, da bo »vodja napredne slovenske stranke v parlamentu«, kakor sta želela Tavčar in Hribar. Drja. Ferjančiča je nerad videl poleg sebe. Prišel je v Ljubljano pri novih poslancih »poizvedovat, koliko je politična ura«,[1]) česar »Slovenec« ni rad videl, češ: »Žal bi nam bilo za ves trud pri volitvah, ako bi naše poslance vodil — Šuklje.« Šuklje je klerikalnemu listu odgovarjal, da je spoznal, kako važna je sedaj v parlamentu konstelacija za združene južne Slovane.[2])

Ob otvoritvi novega državnega zbora dne 27. marca, so se takoj začela pogajanja med poslanci za skupen klub. Šusteršič je predlagal zvezo slovanskih katoliških poslancev na podlagi razodetih krščanskih resnic, Krek na pozitivno krščanskem stališču. Šuklje je rekel, da pod to firmo ne gre. Končno se je sprejel Ferjančičev posredovalni predlog, da se postavi klub na krščansko podlago. Tako je Šusteršič premagal liberalce in jih spravil v »slovansko krščansko narodno zvezo«. Tavčar in Hribar nista bila s to rešitvijo povsem zadovoljna, a Ferjančič ju je prav dobro zavrnil, češ, saj se je tudi shod zaupnih mož postavil na stališče katoliške vere.[3])

»Zveza« je stopila v večino Badenijeve vlade, v imenu katere je izjavil vitez Jaworski: »Mi ostanemo pri principih, kateri zahtevajo priznavanje zgodovinskih in avtonomnih političnih pravic kraljestev

[1]) Slovenec, 1897, štev. 67.
[2]) Slov. Narod, 1897, štev. 69.
[3]) Slov. Narod, 1897, štev. 78.

in deželi, in zahtevamo, naj se pravično izvede ravnopravnost vseh narodov.« Baš takrat so bile slovenske demonstracije za ravnopravnost v Gorici. Italijanski poslanci so nagovarjali justičnega ministra Gleispacha, naj ne ugodi slovenskim zahtevam. Minister jih je sočutno poslušal in jim nazadnje rekel: Gospodje, učite se slovenski!

Badeni je izdal svoje usodne češke jezikovne naredbe, kakršne je potem takoj zahteval tudi Ferjančič za slovenske dežele. Pričela se je strahovita nemška gonja zoper te naredbe. V dobi teh nemških agitacij in v skrbi za celjsko gimnazijo, ki je bila pri glasovanju dne 5. januarja slučajno padla, je neki koroški Slovenec dne 13. julija v »Narodu« svetoval, da bi Slovenci odgovorili Nemcem z vseslovenskim shodom.

In v resnici se je vršil dne 14. septembra v Ljubljani v s e s l o v e n s k i s h o d, na katerem je imel prvo besedo novi voditelj slovenske delegacije dr. Ivan Šusteršič. Na tem shodu so stali napram vladi in Nemcem združeni slovenski liberalci in klerikalci po dolgem času prvič in — zadnjič.

* * *

M e d s e b o j n o r a z m e r j e s l o v e n s k i h s t r a n k na domu se je razvijalo v devetdesetih letih v oni smeri, ki jo je bil dal slovenskemu javnemu življenju prvi katoliški shod. Klerikalna stranka je pozivljala na ločitev duhov in na načelni boj. V svojem novoletnem govoru l. 1893. je Missia prorokoval »boj

in hude, vedno hujše čase«. »Narod« tega boja ni rad sprejemal in je še vedno napol preteč napol proseč zatrjeval, da »dosihdob v Slovencih še ni protikatoliškega liberalizma«.[1]) A »Slovenčeva«, na katoliškem shodu organizirana dopisniška liga je v drastični luči slikala slovenski liberalizem in odkrivala »peklenske« njegove zveze s — prostozidarsko ložo! »Narod« je rotil klerikalne tovariše, da on niti ne ve, kaj so framazoni, in se izpovedoval, da je njemu »najsimpatičnejša stranka nemško-avstrijska stranka združenih kristijanov« (dunajskih krščanskih socialistov). A Missia mu ni verjel in je pisal v postnem listu, da se »Narod« samo zaradi lepšega dela katolika, kar ni drugega nego hinavščina. Ker se je »Slovenec« vedno pozivljal na resolucije katoliškega shoda, je moral naposled tudi »Narod« zavzeti k njim svoje stališče. Dne 8. marca je izjavil, da tega programa ne sprejme, ker so mu resolucije premalo narodne. Deset dni pozneje se je izrazil še določneje: Politika je znanstvo in kakor vsako znanstvo, neodvisna od vere. Katoliški shod se je vtikal preveč v posvetne stvari. Duhovniki bi morali pomniti, da od narodnjakov ne preti veri nobena nevarnost, pač pa nam naši skupni nasprotniki izpodkopujejo vero in narodnost. Proti tem bi se morali bojevati združeno.

A vsa ta vabila niso nič izdala. V slavnostni številki »Naroda«, izišli ob njegovi 25letnici, je moral dr. Tavčar priznati: Po cerkvah se ne oznanja več božja beseda, temveč samo beseda proti »Sloven-

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 3.

skemu Narodu«. Omahljivi liberalci so začeli cepati v klerikalni tabor. Njihovo vrsto je otvoril Viljem Pfeifer, ki je prišel 4. aprila v Novo mesto na pastoralno konferenco in podpisal program katoliškega shoda. Dr. Slanc mu je napisal liberalni nekrolog: »Mirna, krotka ti je, Viljem Pfeifer, narav . . . Ti veš, kako lepo, kako bogoljubno je naše domoljubje! . . . Sedaj, Viljem, moraš si pridobiti drugo domoljubje; iz ozkih, tesnih slovenskih mej moraš stopiti ven na plan in ozreti se po velikem svetu, kjer skuša rimska hierarhija uživiti svoje politične smotre, in če ti smotri tirjajo, da naš mali, mali narodič nemški moli, vzeti boš moral v roke nož . . .«[1]) Dne 5. maja je nastopil Pfeifer prvič v družbi klerikalcev in v deželnem zboru ž njimi predlagal, da se vzame notarjem legalizacija listin v malostnih zemljiško-knjižnih stvareh. Naprednjaki in veleposestniki so predlog odklonili, vsled česar je »Slovenec« prvič oznanil svetu, da se je sklenila zveza med slovenskimi liberalci in Nemci. Zveza se sicer še ni bila sklenila, a Šuklje, ki je — kakor smo videli — že dlje časa deloval v tem zmislu, je bil živahno pri delu. Ko je baron Schwegel dne 9. maja predlagal, da bi deželni zbor prosil vlado za drugo zvezo s Trstom, je Šuklje toplo podpiral njegov predlog, pristavljajoč: »Le po skupnem delovanju narodne, posebno napredne in nemške stranke dosegli so se uspehi na železniškem polju.« Za primer je omenjal dolenjsko železnico.

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 78.

Plamen razpora med liberalci in klerikalci je začel švigati vedno višje. Razpihaval je Missia, ki je v spominskem govoru na bitko pri Sisku primerjal domače liberalce s Turki. Takrat je rekel »Narod«: Oko za oko, zob za zob! Odprl je predal za duhovniške škandale. Prišla je na vrsto črnovrška farovška kuharica, ki je ob škofovem prihodu k birmi zakopala nezakonskega otroka v kleti, sledili so podlistki o duhovniškem zasebnem življenju. Duhovniki so odgovarjali z represalijami. Dne 1. julija je javil »Narod«: Seme političnega fanatizma in verske nestrpnosti gre bujno v klasje. V Razdrtem župnik Puc ni pustil govoriti drju. Vošnjaku na grobu poslanca Kavčiča, v Kranju kaplan Birk ni hotel poročiti para, ker je ženin rekel »da«, mesto zahtevanega »ja«.

Samostojna organizacija obeh strank se je začela najprej na dijaških tleh. Na to stran je zlasti Mahnič obračal veliko pozornost. Peti letnik svojega »Katolika« (1892/93) je polnil s članki o visokošolskem dijaštvu, dokler ni izzval dunajske »Slovenije«, da je zaključila, da neomahljivo stoji »na slovanskem stališču vobče in na napredno-slovenskem v posebej«. Uvedla je neke pogoje za vstop, na kar je desetorica klerikalcev z Jakličem, Schweitzerjem in Jankovičem na čelu poslala Mahniču zaupnico in v zmislu katoliškega shoda predložila dne 20. maja 1893 nižjeavstrijskemu namestništvu pravila slov. kat. akad. društva »Danica«.[1]) Napredna stranka je odgovorila s tem, da je za svoje dijake ustanovila »Radogoja«, čigar pravila

[1]) V. Marinko, Po desetih letih. Ljublj. Zvon 1905, str. 69.

je vlada potrdila dne 3. junija 1893. A tudi s srednješolsko organizacijo so začeli klerikalci, zlasti v Ljubljani. Tu je dr. J. Ev. Krek vabil mlade dijake v svoje stanovanje, čital ž njimi maloruske narodne pesmi in jih neopažno vnemal za klerikalna načela. Odkriteje je postopal šentpeterski kaplan Valentin Eržen, ki je zbiral srednješolce okrog sebe, jim delil »Katolika« in ustanavljal ž njimi neko dijaško ligo. Ta liga je Erženu znašala denunciatorične podatke o sošolcih in profesorjih glede na kakšne njihove »brezverske« izjave. Nekemu dijaku, ki je ukradel pesniku Ketteju neko zabavljivko na škofa in jo prinesel Erženu, je ta plačal kot nagrado za ta čin — 1 gld. Iz vseh teh podatkov je sestavil šentpeterski kaplan spomenico in jo izročil deželnemu šolskemu svetu. Na srednjih šolah so se začele preiskave, ki niso spravile na dan samo slednje »brezverske« opombice iz zasebnega dijaškega občevanja, ampak tudi dejstvo, da so dijaki-ligaši nazivljali Prešerna — svinjo.[1])

Očividno je bilo, da pripravljajo klerikalci popolno ločitev duhov. Značilno je, da je to dejstvo prej uvidel in kot tako sprejel — Šuklje, nego »Narod«. Dne 26. avgusta je imel Šuklje v Novem mestu volilni shod, na katerem je rekel: »Karakteristično za naše domače razmere je, da mej nami intenzivno napreduje ona stranka, katera ima svoje glasilo v ‚Slovencu' in ‚Rimskem Katoliku'. S postopanjem te stranke se jaz strinjati ne morem, nikoli se ne izneverim napredni ideji, zmernemu, pametnemu napredku. Na tej podlagi

[1]) „Vohune vzgajajo", Slov. Narod, 1893, štev. 267.

sem bil od Vas izvoljen, od te podlage nikoli ne odstopim. Prvo, kar morate zahtevati od svojega poslanca, je politična barva, političen značaj. Jaz za svojo osebo klanjam se pristnemu verskemu čutu ter odkrito čislam za svoj poklic vnetega duhovnika. A klerikalizem namerava absolutno nadvlado v vseh pojavih in strokah javnega življenja.« Šuklje meni, da je ta stranka slaba kopija enakih pojavov po drugih deželah. Pri nas da ni bilo treba njene strastne prenapetosti, ker Slovenci smo dinastični in katoliški. »Gospoda moja, vem, da je absolutno nemogoče, v velikem živem organizmu, kakor je celi narod, ohraniti popolno soglasje v vseh vprašanjih. Povsod, da je le narod zdrav, imeli bodete več strank, levo krilo bode naprej tiščalo, desno polagoma — a navzlic tem razlikam vendar skupno delujejo razne stranke v dosego istega namena. Razvnetost domačega razkola v naši deželi pa je vzplamtela vže tako visoko, da se dandanes o skupnem delovanji niti več govoriti ne da... Mogočno je med nami vzrastla stranka, ki hoče z narodnimi mandati poplačati možake, katerih jedina zasluga in jedina zmožnost tiči v tem, da versko gorečnost — **hlinijo.**«[1]) Na tem shodu je dr. Slanc prosil Šukljeta, naj ne stoji ob strani, ko vidi, kako naskakujejo klerikalci liberalne trdnjave. »Bodi dober drug in prijatelj dru. Tavčarju in njegovim sobojevnikom.« Šuklje je Slancu obljubil, zediniti se s Tavčarjem tudi v sredstvih, a za liberalno organizacijo se prej ko slej ni zmenil. Sanjal je rajši o svoji zmerni stranki, ki bi

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 198.

napravila nemogočo liberalno in klerikalno organizacijo.

Klerikalci so šli z mladostno živahnostjo med ljudstvo. Medtem ko je dr. Krek vzgajal delavce in dijake, je hodil dr. Žitnik po deželi in z duhovniki ustanavljal politična društva, prirejajoč zlasti v letu 1894. polno shodov. »Narod« je sicer ugenil, da klerikalci na teh shodih delajo znamenja, »po katerih naj bi jih spoznalo ljudstvo drugo leto pri deželnozborskih volitvah«[1]), vendar se je tolažil, da so opustili direktne napade na njegovo stranko in ga ne razvpijajo več kot verskega odpadnika. Liberalci so imeli sicer svoje »Slovensko društvo«, a to se je na svojih malooštevilnih shodih (n. pr. dne 3. decembra 1893) pečalo samo z visoko politiko; v ljudstvo ni šlo. To usodno napako liberalcev je dobro spoznal Levec, ki je dne 5. decembra 1893 pisal Kersniku: »V politiki sem se dokopal do tistega stališča kakor ti, ki si se večkrat bahal, da z olimpično mirnostjo z Brda gledaš doli na politično ljubljansko mravljišče. Toda ko bi bili naši politiki vsaj mravljam podobni, saj bi jih človek še gledal, a to so sami pobči, ki se valjajo po ostudni mlakuži! Daleč smo prišli, da Hribar in Tavčar delata naše politično vreme in da ‚Slovenski Narod' ureduje... Malovrh v Tavčarjevem imeni! In ti ljudje naj se merijo in kosajo z Misijo in Mahničem in naj uspevajo zoper ogromni aparat, s katerim ta dva razpolagata! Ti si se smejal mojemu pismu, s katerim sem te pred petimi leti opozoril na 1. številko ‚Rim-

[1]) Slov. Narod, 1894, štev. 211.

skega Katolika'; zdaj vidiš, kam smo ž njim prišli. Vsi smo že na grmadah zgoreli — vsaj ‚in effigie'! In ta grozna propaganda po naših gimnazijah! Človek bi se razjokal, če se zmisli nazaj na naše čase in ž njimi primerja sedanje dijaštvo. Kam jadramo? Ta izprijenost, to mameluštvo, to vohunstvo. Lepa mladina, ‚vi naš up', ki Prešerna pita s svinjo in se navdušuje za inkvizicijske ideale ‚Rimskega Katolika'!«

Liberalci niso imeli zmožnih ljudi, ki bi bili znali iti med narod in se v organizaciji kosati s klerikalci. To svojo napako, ki so jo bili podedovali po nemškem liberalizmu, so izkušali okrasiti z lepo frazo — spravljivosti. Na občnem zboru »Slov. društva«, ki se je vršil dne 30. decembra 1893, je rekel tajnik dr. Triller, da se je društvo izogibalo vsakega koraka, »ki bi se bil utegnil tolmačiti kot provokacija nam neprijazne domače stranke... Ljubezen je vračalo društvo svojim nasprotnikom za sovraštvo, in tako se je zgodilo, da nekaterim gospodom na ljubo, katerim še ni izginil iz srca moreči dvom o potrebnosti politične iskrenosti in odločnosti, nismo stopili oficijelno na dan... Naravna posledica je bila, da je zaspala društvena agilnost in da se je razrahljala društvena organizacija.«[1]) Vsi govorniki na tem občnem zboru so govorili za organizacijo.

A kako se je »Narod« oveselil, ko je dr. Fr. Lampe v »Dom in Svetu« izpregovoril spravljivo besedo, da se naj loči oseba od stvari! Dr. Lampe se je sicer takoj skesal spravljive besede, in »Slovenec«

[1]) Slov. Narod, 1894, štev. 1.

je po dolgem času prvič pohvalil njegov list. V »Narodu« pa se je pojavil s spravljivo piščalko dr. Slanc: V velikem narodu je duševni boj blagotvoren. Tudi našemu narodu bi ne škodil, ako bi ne povzročal osebnega sovraštva... Danes hočejo naši klerikalci ves slovenski svet izpremeniti v samostan. Približujejo se Nemcem, misleč, da nas bodo ž njih pomočjo hitreje in laže ugonobili. Nemcem so klerikalci manj nevarni nego naprednjaki. Klerikalci naj nehajo kmete izigravati proti meščanom. »Nehajte med posvetnjaki loviti privržencev« — in mir ter sprava bosta zavladala na Slovenskem.[1]) Klerikalci seveda niti reagirali niso na to arkadijsko svirel; ko so videli, kako se Šuklje in Ferjančič v parlamentu duelirata zaradi južnoslovanskega iredentizma, so celo branili uboge slovenske radikalce proti njih lastnemu idejnemu pristašu. A v deželnem zboru so res poizkušali dobiti stike z Nemci. Oni in Nemci so v deželnem odboru v juliju 1894 zavrgli samoslovenske ljubljanske napise, češ: »Po našem mnenju naj se polagoma pri novih ulicah v toliko spremene javni napisi v Ljubljani, da se na prvo častno mesto postavi slovenski napis, na drugo mesto spodaj pa nemški.«[2])

Celó Tavčar je še na tihem upal na mir in spravo s klerikalci. Dne 7. avgusta je prišel na cirilmetodovo skupščino v Novo mesto in tam napival duhovništvu, delujočemu na zajedniški podlagi v šolski družbi. Le klerikalci so vedeli, kaj delajo in kaj nameravajo.

[1]) Slov. Narod, 1894, štev. 43, 44, 61.
[2]) Slovenec, 1894, štev. 155.

Ustanavljali so po deželi katoliško-politična in izobraževalna društva. Sporočila o tej organizaciji klerikalcev so prišla celo dunajski »Preši« na uho. »Narodu« je to stvar razložil Podgornikov »Slovanski Svet«: »Tu se skliče shod, tam se ustanovi društvo. Ne mislite, da so taki shodi, kakor pravi neki list, brez vsakoršnega pomena — to je zopet tisto zloglasno prikrivanje resnice. Pri prihodnjih volitvah videla bo še-le napredna stranka, kako je spala... Več delajmo. ‚Slov. polit. društvo', kje si? Organizujte se, gospoda, okolo njega, delujte...«[1])

Ta članek je zbodel voditelje napredne stranke. V njih imenu je odgovoril dr. Tavčar. Vgriznil se je v ustnice in — marsikaj priznal: »Spočetka je društvo delovalo krepko in veselo. Skoro pa je jelo bolehati... Delavcev mu je jelo nedostojati. Na drugi strani pa so ovirali društveno delovanje oni številni elementi, ki imajo politično laviranje in posredovanje za največjo modrost... Tistega srca ni imelo vodstvo narodno-napredne stranke, da bi tudi le navidezno prevzelo nase odgovornost za razširjenje razpora... Neumorna agitacija od nasprotne strani, tem uspešneja, ker ni bilo več pravega odpora, dokazala je, da so se varali oni, ki so sanjali o miru in spravi, in zategadelj prostodušno priznamo, da je bilo politično odjenjanje narodno-napredne stranke velika taktična napaka, da je bil to skoro narodni greh.«[2]) — V tej resignaciji je v Tavčarju zmagoval kulturni

[1]) Slovanski Svet, 1894, str. 286.
[2]) Slov. Narod, 1894, štev. 185.

delavec nad politikom, da je rekel: »Narodno-napredna stranka je sedaj na drugo polje osredotočila svoje delovanje. Imamo šolsko družbo, »Narodni dom«, »Radogoja«, dramo, opero in »Glasbeno Matico«.

Razpoloženje, ki je vladalo ob mladostno-živahnem preporodu klerikalizma na Slovenskem v naprednih vrstah, nam plastično riše pismo, ki ga je pisal Levec Kersniku dne 20. avgusta 1894: »Ob počitnicah, ko sem zadnje tri leta bival v Smledniku, se me je lotila takšna vis inertiae, da sem v senci najrajši prebiral angleške in francoske romane (ruski so prekosmati, nemški predolgočasni), ali pa z otroki po smleških in vodiških gozdih pobiral jurčke ter žvižgal tisto pesen: ‚Bežgurjev ta kruljev se je babam ponujal' itd. Časih sem šel tudi na stari grad ter štel raz griča obilico belih cerkva, gledal tvoj grad in tvojo pristavo ter premišljal, v kakšen lep kraj si si postavil ti svoje prijetno gnezdo... V septembru pridem enkrat na Brdo. Takrat tudi katero rečeva o naši zlokobni naprednjaški politiki, ki vzame v kratkem tako žalosten konec. Dr. Tavčar je že v Novem Mestu pel ‚otožno pesen samca strnada' ter jo je 14. t. m. tako sramotilno ponovil v ‚Slov. Narodu'. Ni čuda, klerikalci so tako krasno organizirani in intenzivno delavni, dr. Tavčar pa na Visokem lenobo pase, Ivan Grozni po svetu potuje in z žejnimi Sokoli slovenstvo rešuje, napredna mladina pri Zajcu kroka, ‚Slov. Narod' pa uredujeta igravec Nolli in... Malovrh. Prihodnje volitve dadó deželi naši pač drugačno lice. Deželni odbor, deželni šolski svet — vse pride klerikalcem v

roke. Dr. Detela si je še ob pravem času kupil rožni venec in molitveno knjižico, na katero ostentativno moli pri dijaških mašah, jaz sem vse to zamudil. A da sem vse to tudi že zdavnaj storil, vse bi ne bilo nič pomagalo, ker sem ‚prerdeč' radikalec. Missia je Heinu v glavo vtepel, da sem pri Tavčarjevem paskvilu ‚4000' tudi jaz udeležen in jaz mu te misli ne morem iz glave izbiti. — Ne vem, kakšna se bode prijatelju Šukljetu godila. Dr. Poznik mi je pravil, da si v Novem Mestu ne upa sklicati volilnega shoda, ker so radikalci in klerikalci zoper njega. Radikalci in klerikalci mu prerokujejo in žele poraza in propada, toda jaz mislim, da se kakor tepen maček spet postavi na noge.«

Boljše pozno kakor nikoli, pravi ruski pregovor. Liberalci so naredili poizkus, da se organizirajo. Dne 7. septembra je izšel v »Narodu« poziv »Na stražo!« Koalicijski duh, ki negira nacionalno vprašanje, se razvija tudi med Slovenci. Narodna instanca (deželni odbor) razveljavlja sklep druge narodne instance (glede samoslovenskih napisov). Treba je povedati, da to, kar se tira sedaj na Kranjskem, ni narodna politika. Napočila je potreba s h o d a z a u p n i h m o ž, »kateri naj v javnosti dá veljavo načelu narodnosti kot neobhodno potrebnemu in stalnemu vodilu slovenske politike in določi točke narodnega programa ter taktiko za bližnjo bodočnost«. Signatura, pod katero se je pripravljal ta shod, je bila hinavščina in razdisciplíniranost v naprednih krogih. Kar se tiče hinavščine samo dve dejstvi: Ob istem času je »Narodna Ti-

skarna« na poziv »Slovenca« ustavila tisek socialnodemokratičnega »Delavca«. In sicer zakaj? Zato ker je ta list napisal v članku »Cerkev in država« dne 15. avgusta naslednjo odkritosrčno napredno izpoved: »Država jamči cerkvi za duše in cerkev državi za trupla in sicer vedno vseh tistih, ‚katerih mišljenje je držati v mejah' — kakor nazivlje papež sramežljivo siromake in neimovite sloje. Delavsko ljudstvo pa se ne povrne več k bogaboječnosti. Vera je privatna reč.«[1]) Na projektiranem shodu je imel dobiti glavno besedo dr. Ferjančič kot voditelj nekoalirane slovenske delegacije. Namen shoda torej ni imela biti napredna organizacija na domu, ampak demonstracija zoper to, da sede nekateri slovenski poslanci v vladni koaliciji skupaj z — brezverskimi nemškimi liberalci. Zoper vlado se ni mislilo demonstrirati, ker za vlado je glasoval po navadi tudi dr. Ferjančič! Baš ob pripravah za ta shod je izšla prva številka »Glasnika«, slovenskega glasila krščansko-socialnih delavcev, ki jih je organiziral dr. J. Ev. Krek. »Narod« ga je nekako pozdravil: »Mi smo se že davno izrekli za krščansko-socijalni ekonomični program.«[2]) — Pristavljam, da je potekalo samo polčetrto leto od onega 11. aprila 1891, ko je »Narod« pisal, da se za krščanski socializem noben resen človek ne zmeni, češ, da ni nič druzega ko žleb, po katerem bi radi klerikalci napeljali vodo na svoj mlin!

---

[1]) Delavec, 1894, štev. 14.

[2]) Slov. Narod, 1894, štev. 264.

Klerikalci so svojo udeležbo zaupnemu shodu odrekli: »mi priznavamo, da so nam krščanska načela vodilo vsega zasebnega in javnega življenja, torej tudi slovenske politike . . . to bo le shod zaupnikov narodno-napredne stranke, katerim je ‚načelo narodnosti neobhodno potrebno in stalno vodilo slovenske politike'.«[1])

Shod zaupnih mož, ki se je otvoril dne 29. novembra, je imel med drugim tudi namen, tesneje združiti vse naprednjake. A baš v tem oziru je njegova druga — protikoalicijska — tendenca naravnost odbijala oportuniste Šukljetove vrste. Ko je Šuklje zvedel, da se namerava na shodu obsoditi koalicija, je pisal dne 22. novembra Kersniku: »Le škoda, da so povabljeni večinoma najožji ‚Narodovci'! Vendar je gotovo, da tudi v teh razmerah energičen mož jim lehko štreno zmede. Žal, da se v sedanjem svojem položaji ne morem lotiti akcije, sicer bi sam planil na nje, tudi nobenega pristaša nimam na svoji strani. Kar se tebe tiče, ne prigovarjam, le to mislim, ako hočeš ostati v politiki ter doseči kaj praktičnih uspehov, izkoristiti je to priliko in ravnati tako, kakor sva se menila oni dan . . . Na shodu zahtevati je najprej generalno debato, potem oglasiti se kot drugi govornik ter s političnega stališča posvetiti ljubljanskim modrijanom, takoj na to pa naj se oglasi kedo izmed Dolenjcev ter naj z gospodarskimi razlogi pobije vrtoglavo politiko. Končno naj se prečita izjava in potem — z bogom! . . . Druzega ni treba nego malo spret-

[1]) Slovenec, 1894, štev. 217.

nosti in korajže — ali jo bodeš imel, Janček moj?!« Tri dni pred shodom je poslal Šuklje Kersniku »koncept primerne izjave« in zagovor koalicije ter mu napravil podrobno dispozicijo, kako naj nastopi na shodu v Šukljetovem duhu.

Shod je otvoril starosta Svetec. Za predsednika je bil izbran dr. Ferjančič, ki je poudaril, da imajo Slovenci v zadnjem času dva sovražnika, tujega in domačega, proti katerima je treba strniti narodno-napredne vrste. Svetec je obžaloval, da se je v zadnjih letih na Kranjskem stari narodni program nadomestil s programom katoliškega shoda, kateremu ni narodnost več smoter. Na koalicijo je vehementno navalil kurat Koblar, češ, da so se v njej združili nasprotniki vere in narodnosti. V resolucijah se je obnovilo staro ime »narodna stranka«, ponovile so se zahteve skupnega shoda z dne 2. oktobra 1890. V četrti točki resolucij je predlagal Koblar, da se slovenski poslanci pozivljajo, naj izstopijo iz koalicije. Tu je vstal Kersnik in rekel, da nimamo nikake pravice, nalagati dolžnosti onim, ki niso naše stranke. Koblar: mi smo jih volili; oni so nam dali besedo, da zahtevajo od vlade poroštva. Sedaj jih prijemljemo za besedo. Koblar je triumfiral. Kersnik, ki ni hotel braniti koalicije, je s petimi tovariši zapustil shod. Peta točka resolucij je zahtevala uvedbo občne volilne pravice po belgijskem pluralnem sistemu. Šesta točka se je glasila: »Priznavajo se načela katoliške vere kot trden temelj razvoju slovenskega naroda.« S to malo pogumno resolucijo, ki je seveda samo nadaljevala razna lice-

merstva stranke, so se slovenski liberalci postavili malone na stališče katoliškega shoda. O narodno-gospodarskih vprašanjih je referiral dr. Triller — v istem duhu: »Z veseljem pozdravljamo krščansko-socijalno gibanje v Nemcih, kajti z gospodarskim programom krščanskih socijalistov se v načelih popolnoma strinjamo.«[1]) Slovensko meščanstvo se je naenkrat strinjalo z dunajsko reakcionarno stranko, ki sploh nič drugega ni bila ko antisemitska!

Shod je tudi priznal, da bi se morale snovati kreditne in gospodarske kmetiške zadruge. A to se je zapisalo samo na potrpežljivi popir; storilo se v tem oziru ni nič. Pač pa so to stvar sijajno razumeli klerikalci. Dr. Šusteršič je v jeseni 1894 ustanovil prvo raiffeisenovko na Kranjskem. A v prihodnjem letu je »Slovenec« neprestano pozivljal k ustanavljanju takih zavodov. Že takoj v prvi številki je pisal: »Želeti je, da se vsi vplivni možje, osobito duhovniki, posvetè delu pri tacih posojilnicah.« Koncem leta 1895. je oživotvoril dr. Šusteršič »Zvezo kranjskih posojilnic«, h kateri je pristopilo takoj 13 novih raiffeisenovk.[2]) Te zavode je »Narod« dne 8. julija 1895 ostro kritiziral, češ, da so odvisni od kranjske hranilnice. A priznati se mora, da so baš raiffeisenovke iztrgale kranjskega kmeta iz rok oderuhov. Kako je bilo s kmetiškim kreditom, je povedal v januarju 1896 v deželnem zboru Povše: Od leta 1868. do 1892. je bilo prodano na Kranjskem 10.190 kmetij, pri čemer so upniki izgubili

[1]) Slov. Narod, 1894, štev. 275.
[2]) Slovenec, 1896, štev. 9.

okroglo 6 milijonov goldinarjev. Zato je dobival kmet vedno težje kredit. Samo vknjiženi dolgovi so znašali leta 1890. na Kranjskem 60 mil. gld. Ako je bilo le od polovice treba plačevati obresti, so znašale obresti poldrugi milijon na leto, skoro za en milijon več, nego je znašal zemljiški davek.[1]) — Drugače je bilo s konsumnimi društvi, ki so jih klerikalci res pogosto forsirali, vsled česar jih je nemalo propadlo.

Na zadružno organizacijo liberalci tudi po shodu zaupnih mož niso mislili. Mislili so samo na tajne zaupnike po deželi. Po novem letu 1895 je razpošiljal notar Gogala v imenu shoda zaupnih mož vabila na posameznike, vabeč jih kot zaupnike stranke. Prilagal jim je resolucije, »ugajajoče vsakemu rodoljubu, ki ljubi svoj narod in je veren katoličan«. To naj bi bila »tajna organizacija po vzgledu naših bratov Čehov, ki so velike uspehe dosegli pri taki organizaciji«.[2]) Klerikalci pa niso nič skrivali. Ustanavljali so po deželi katoliška izobraževalna društva. V cerkniškem je dr. Šusteršič v januarju 1895 govoril: Liberalci ustanavljajo višjo dekliško šolo, da bi se ljubljanske frajlice klavirja učile. Enako je z gledališčem. Ti, kmet, pa molči in plačaj![3])

Dne 16. februarja je poslednjič zboroval stari kranjski deželni zbor. Hribar je dejal, da so Slovenci v zadnjih letih napredovali samo na poljih, na katerih imajo gospodstvo naprednjaki: na umetniškem, gleda-

[1]) Slovenec, 1896, štev. 7.
[2]) Slovenec, 1895, štev. 6.
[3]) Slovenec, 1895, štev. 8.

liškem in literarnem. V političnem oziru pa nazadujejo. Velik del te zbornice je obšla koalicijska popustljivost. Glavar Detela je zagovarjal prepoved samoslovenskih napisov, ki jo je deželni odbor sklenil soglasno s katoliško stranko. Žitnik je priznal, da njegovi somišljeniki gredo med ljudstvo, ga organizirat, da se bo ubranilo kapitalizma. Govornik je izjavil, da se strinja z načeli krščansko-socialne dunajske stranke. Liberalni stranki je očital, da je kapitalistična. Šuklje, ki se je poslavljal od deželnega zbora in odstopal mandat Višnikarju, je izvajal: Krepka konservativno, versko navdahnjena stranka je na Slovenskem absolutno potrebna kot protiteža proti radikalizmu, zlasti socialističnemu. Ali med »Slovenčevimi« posvetnjaki je več ljudi, na katere vplivajo bolj posvetni interesi, nego hrepenenje po nebeškem kraljestvu. Danes se je pokazal globok razdor v konservativni stranki, kateri je stal doslej pravi konservativec Klun na čelu. Ž njim sem hodil roko v roki v Hohenwartovem klubu. In kdo je danes večji nasprotnik Hohenwarta kakor dr. Lueger. Žitnik pa je danes zaklical: Lueger je naš junak. Antisemiti so danes tako subverzivni kakor anarhisti in socialisti. In na njih programu deluje dandanes pri nas vsa mlajša duhovščina, ki ljudstvo hujska. Jaz se ne strinjam z nazori Hribarja in Tavčarja, najmanje pa se prištevam k pristašem onih idej, ki jih je danes razvijal dr. Žitnik. Nihče mi ne more očitati nedoslednosti. Vsa moja, Kersnikova in Višnikarjeva politika je šla na to, da smo izkušali nadvlado pridobiti zmernim elementom. Bližamo se v naši deželi temu cilju,

da se za svobodni napredek naše dežele vnemajo enako elementi nemškega kakor slovenskega pokolenja. — Nato je dejal Klun: Kar se tiče neodvisnosti med konservativno in liberalno stranko, moram reči, da ste na zaupnem shodu kopirali sklepe katoliškega shoda. Z nasprotniki slovenskega naroda se mi ne družimo, niti ne z nemško stranko na Kranjskem. V formalnem oziru je njeno združenje z vami verjetnejše, nego z nami. (Dr. Tavčar: Z dr. Mahničem se ne bomo nikoli družili, pa že rajši s Schwegeljem!) To je priznanje, katero prosim ad notam vzeti. Lueger je uganka. Zato se moram jaz odločno postaviti zoper krščansko-socialni program in bi obžaloval, ako bi se pri nas uvedla ta načela. V verskem oziru se ti ljudje ne brigajo za avtoriteto, v narodnem glasujejo v parlamentu vedno zoper nas. Zato se jako čudim, da se je vaša stranka na shodu zaupnih mož izrekla za krščansko-socialni program. (Dr. Tavčar: samo na gospodarskem polju!) Na gospodarskem polju so samo kopisti katoliško-konservativne stranke . . . Žido hodite torej kupovat od mojškre namesto od trgovca samega.[1])

Že v tem zasedanju so se začutili rahli obrisi nekake zveze med slovensko napredno in nemško stranko. Kersnikovo interpelacijo zoper protinotarsko hujskanje sta podpisali obe stranki in za enako podporo slovenskemu in nemškemu gledališču sta tudi glasovali stranki skupno proti klerikalcem, ker je Šusteršič po shodih napovedoval boj gledališču.

[1]) Obravnave dež. zbora kranjskega, zv. 35, str. 456.

O Veliki noči je Ljubljano razrušil potres. Koncem maja so se vršile nadomestne volitve v ljubljanski mestni zbor. Liberalci so ponudili klerikalcem tretjino novih mandatov, pričakujoč enakega kompromisa od klerikalcev za jesenske deželnozborske volitve. Klerikalci so sprejeli kompromis za mestne volitve in spravili v mestni svet Andreja Kalana in drja. Gregoriča. Proti zadnjemu so malo remonstrirali liberalni volivci. A za deželnozborske volitve so se pripravljali povsem samostojno. Prirejali so po deželi shod za shodom, poudarjajoč vedno in povsod, da je vse kmetiške bede kriv liberalizem. Vtem so tudi liberalci končno izpregledali, da so jih klerikalci z deželnozborskim kompromisom vodili za nos.[1]) Poizkusili so tudi prirediti dne 30. junija shod v Starem trgu, a klerikalci so jim ga razgnali. Kuratu Koblarju, ki je imel na tem shodu govoriti o programu narodne stranke, je škof prepovedal iti na shod. Sedaj so prišli klerikalci z barvo na dan. Njihov osrednji volilni odbor je sklenil, da bo stranka zato, ker ljudstvo trumoma obrača hrbet lažnjivemu liberalizmu, »pri bodočih volitvah postopala vseskozi samostalno«.[2]) Razvili so kolosalno agitacijo. Vrhutega jim je prihitel še škof na pomoč s pismom na duhovščino. V kmetiških občinah so povsod zmagali in odvzeli liberalcem 5 mandatov. Propadel je Svetec, Kersnik, Višnikar. V mestnih okrajih so zmagali naprednjaki, tudi v Kranju

[1]) Slov. Narod, 1895, štev. 165.
[2]) Slovenec, 1895, štev. 181.

in Loki, kjer je kandidiral sam dr. Šusteršič. Kersnik se je moral zateči v trgovsko zbornico.

Novi deželni zbor je otvoril dne 28. decembra glavar Detela, pozivljajoč, naj se zasedanje, ki se začenja takoj po božičnih praznikih, vrši v miru. Potem je nemški pozdravljal veleposestnike, naglašajoč, da so interesi veleposestnikov in kmetov paralelni. V drugi seji dne 3. januarja 1896 so se volitve overovljale. Pri tej priliki je vstal Kersnik in rekel, da ne misli narodna stranka glasovati zoper potrjenje volitev. Pač pa on ad perpetuam rei memoriam sporoča potomcem, da so pri zadnjih volitvah klerikalci Najsvetejše vlekli v blato cestne agitacije in pretili z odrekanjem zakramentov. Deželni glavar je v prvi seji s sladkimi besedami vabil veleposestnike. Nekako tako, kakor v pesmi: »Ljubica pojd' z menoj, lepa je noč nocoj, bova vas'vala«.

Nemci so bili res v zavidljivem položaju, da sta jih morali snubiti obe slovenski stranki za večino, ki so jo veleposestniki odločevali. Po svojem svetovnem nazoru so bolj spadali v zvezo slovenskih naprednjakov. Toda ti so bili narodni radikalci, ki jim nekdaj Winkler nikdar ni bil dovolj naklonjen slovenščini. Vse res! Dr. Tavčar je bil planinski Hrvat, Ivan Hribar Vseslovan. A njuna stranka je bila vsled zamujene organizacije izgubila tla v narodu. Prišla je v položaj, da bi bila morala oddati vodstvo naroda v roke onim, ki pri organiziranju niso držali križem rok — klerikalcem. Tega pa ni hotela, ker se je bala za kulturne zavode, katerim agrarni reakcionarci niso bili naklo-

njeni, in za svoje napredno učiteljstvo, ki bi bilo takoj občutilo klerikalno kmetiško-trdo pest. V tej zadregi so se nekdaj tako narodno-radikalni liberalci začeli sprijaznjevati z mislijo, da se zvežejo z Nemci. Dne 10. septembra 1895 — torej še pred volitvami — je pisal dr. Karel Bleiweis Kersniku med drugim: »Tudi z Nemci bodemo morali se pogoditi, da preprečimo kolikor le mogoče nakane brezdomovincev.« Staro Šukljetovo stališče je začelo dobivati vedno več tal med nekdanjimi njegovimi radikalnimi nasprotniki. Šuklje je svetoval in liberalna stranka ga je — poslušala. Tik pred zasedanjem deželnega zbora dne 21. decembra 1895 je pisal Šuklje Janku Kersniku: »Treba bode pritisniti na Schwegla, da on in njegova garda pod roko ne išče zveze s klerikalci. Sicer pa mislim, da imate v naprednem klubu 9ih ‚liberalcev' baje vi zmernejši večino. Torej coklo v roke ter podložiti jo, kedar se Tavčarjevi žrebci hoté spustiti v prehudem galopu.« Kersnik je takoj nato s tem Šukljetovim pismom v roki pričel pogajanja za zvezo. In na zadnji beli strani tega lista je s svinčnikom koncipiral slovensko-nemško pogodbo. Ta koncept na zadnji strani od Šukljeta prejetega lista se tako-le glasi: »1. Formelno, 2. meritorno: a) ogibanje večjih narodnih vprašanj, — oziri drugam, b) gledališče à 6000 gld., c) muzej, d) deželni odbor, e) deželni šolski svet: dekliška, f) naznanjanje vseh večjih vprašanj od kluba do kluba, g) protocoll.« Ta pogodba se je po vsej priliki podpisala že v januarju 1896, ker je bil dne 31. januarja za deželnega odbornika iz cele

zbornice izvoljen namesto prejšnjega drja. Papeža — dr. Ivan Tavčar z naprednimi in nemškimi glasovi. Kot dejstvo se je toliko kakor javno priznala že pri proračunski razpravi dne 11. februarja. Pri obravnavi gledališke podpore je vstal Kalan in dejal, da požre gledališče preveč deželnega denarja. Ta zavod bi imela vzdrževati Ljubljana; toda ker je gledališče deželno, se mu ne more odtegniti vsaka podpora. Predlaga torej slovenskemu gledališču 4000 gld. in 2000 za nove slovenske igre, nemškemu sploh samo 3000 gld. Ta predlog Kalanov je bil nekaj novega in pretkanega. Dozdaj se je vedelo ž njih shodov po deželi, da so klerikalci sploh zoper gledališče. Zato se je ta točka zasigurala v nemško-slovenski pogodbi. Sedaj pa je kar naenkrat katoliški poslanec predlagal slovenskemu gledališču skoraj toliko, kakor liberalci (seveda ona tretjina za igre bi se sploh ne bila izplačala, saj so bili ljudje obskurantje: Kalan je želel, da bi se »kak Ibsen ali Sudermann« ne igral!), obenem pa je postal radikalnejši Slovenec nego voditelji nekdanjih radikalcev. Dr. Žitnik je prvi omenil v zbornici to zvezo: Liberalci so se poročili z Nemci. Naj bi njih poroka ne bila na škodo slovenskemu narodu! — Dr. Tavčar: Žitnik je govoril o poroki med narodno stranko in Nemci. »Mi jo bomo napravili brez Žitnika, če jo bomo sklenili. (Kersnik: Civilno.) Po krivdi klerikalcev je narodna stranka prišla v položaj, da mora iskati zaveznikov. Klerikalci ste nas pri volitvah napadali, kakor nas nemška stranka morda nikdar ni. Videli smo, da je Vaša stranka nevarna za naš narod.

Vse hočete zatreti, kar ima obliko svobode, a brez tega naš narod nima obstanka. Ko bi vi imeli večino, bi slovensko gledališče takoj pokopali. Iskati moramo podpore drugje. Pred leti smo se z vašim voditeljem dogovarjali, naj se odmeri podpora gledališču tako, kakor je danes predlagal Kalan. Voditelj je tedaj rekel, da mora nemško gledališče dobiti ravno toliko kakor slovensko. Mi se na vas ne moremo zanesti. Pri podpori za višjo dekliško šolo ste pozobali svojo besedo. Slovensko gledališče bi bilo izgubljeno, če bi ga vi dobili v roke, in da ga ne boste dobili, vam damo poroštvo s tem, da bomo glasovali za obe podpori.«[1])

Takrat, ko je liberalna stranka vstopila v zvezo z Nemci, njene pozicije po deželi še niso bile povsem izpodkopane. Dne 25. februarja 1896 je zmagala v državnozborski volitvi gorenjsko-notranjskih mest s kandidatom Koblarjem, ki je pustil klerikalca Gabrijela Jelovška z 218 glasovi za seboj. Dne 7. maja je bil za ljubljanskega župana izvoljen Ivan Hribar; izvolitev njegovo so Ljubljančani navdušeno pozdravljali. V juniju je nenadoma umrl državni in deželni poslanec Klun. Za njegov državnozborski mandat se je najprej oglasil dr. Žitnik. A Missia se je odločil za drja. Šusteršiča, in zato je Žitnik moral odstopiti od kandidature. To ni bilo po volji drju. Gregoriču, ki je trdil, da škof odklanja Žitnika zaradi njegovega krščanskosocialnega mišljenja. Izstopil je iz klerikalne stranke in kandidiral sam na krščanskosocialni podlagi. Zmagal je dr. Šusteršič. Deželno-

[1]) Slov. Narod, 1896, štev. 35.

zborski mandat Klunov pa je klerikalcem odvzel Višnikar.

A polagoma so začele prihajati na dan slabe strani slovensko-nemške zveze, postojajoče z vsakim dnem močnejša opirališča za klerikalno agitacijo. Celo Šukljetu so se zdeli pogoji zveze za Slovence malo ugodni. Dne 7. maja 1896 je pisal Kersniku: »Tvojemu pismu sem se bil prav dobro smejal ne le radi zdravega humorja tvojega, temveč še bolj radi glavne vsebine njegove. Svet je vendar-le okrogel, dejal sem sam pri sebi, zlobno muzajoč se. Kam smo prišli — sedaj vporabljajo radikalci mojega oprodo, da jim gre paktirat z Nemci! Sicer sem bil uže preje izvedel o vseh teh spletkah, po Schweglu sem bil vedno dobro poučen. A posebno mi niso imponirali vaši uspehi. Bog me varuj prevzetnosti, vendar pa mislim, da bi z menoj vred bil več pozitivnega dosegel od starega lisjaka nego s Tavčarjem in ljubljanskimi ultraelastiki!«

Zveza je bila sklenjena po načelu: do ut des. Ko je bil v deželni odbor s pomočjo Nemcev izvoljen iz cele zbornice dr. Tavčar, je »Slovenec« samo konstatiral, da je to posledica slovensko-nemškega pakta, »ki je jako značilen za naše razmere«. V marcu je prišla na vrsto protiusluga. Deželni odborniki Murnik, Tavčar in Schaffer so volili v deželni šolski svet Murnika in S c h a f f e r j a! Takrat je napisal dr. Krek v »Slovenca« vehementen članek »Konec igri!« z geslom: »Mrliči hitro jezdijo«. »Narod« je spominjal klerikalce na to, kako so pri ljubljanskih napisih hoteli

biti pravični Nemcem in kako je škof pošiljal v deželni šolski svet prošta Klofutarja, ki je v letu 1894. obžaloval, da se po slovenskih šolah učenci premalo nemščine uče. Oni dr. Tavčar, ki je tudi l. 1909. moško priznal, da je bil baš on glavni zagovornik te nepopularne zveze,[1]) je začel že takrat braniti to zvezo in triumfirati nad klerikalci: »Naša stranka je bila poklicana, da je zmedla jezuvitske račune ultramontancem, in da je te pripravila nekako v tak položaj, v kojega so hoteli oni potisniti našo stranko. To se pravi, klerikalci so se morali na suho postaviti . . . Nemška stranka ni več to, kar je bila . . . Danes je pripravljena ustavnopravne pravice slovenskemu narodu v kranjski vojvodini priznati . . . Klerikalni stranki se naklada post, ki bode trajal nekaj dalje, nego štirideset dnij . . . Volitev v deželni šolski svet gotovo ni vesela prikazen, a je logična in neizprosna posledica naših političnih razmer. Ta volitev ni izročila učiteljstva v neomejeno oblast kranjskega klerikalizma.«[2]) In dne 14. junija je govoril dr. Tavčar v Novem mestu: Škof in deželni predsednik sta že dolgo prej mešetarila za klerikalno-nemško zvezo. Prišlo nam je na misel, ali bi se ne dala sulica zasukati tako, da bi tisti, ki so menili, da se bodo k polni skledi usedli, privadili se stradanja in upadlih lic.[3])

V jesenski borbi med Šusteršičem in Gregoričem se je celo dr. Krek postavljal nekako na stališče po-

[1]) Slov. Narod, 1909, štev. 136.
[2]) Slov. Narod, 1896, štev. 56—57, 60.
[3]) Slov. Narod, 1896, štev. 136.

slednjega in je v svojem »Glasniku« objavil njegov program. Odkrito pa je stopil na njegovo krščansko-socialno stran »Narod«, ki je začel vneto sulice lomiti za krščanski socializem in poročati z vidnim veseljem, da vidijo drja. Gregoriča na Dunaju pogosto v Luegerjevi družbi. Ta »Narodova« vnema se je gabila celo Šukljetu, ki je pisal dne 4. oktobra Kersniku: »Na Kranjskem imeli ste te dni zopet prav prijetni špektakeljček. Šusteršič contra Gregorič — pred dvema letoma bi bila taka volilna borba vsaj toliko neverjetna, kakor da bodem jaz prenočil pri ljubljanskem županu Hribarju. Srdi me pri vsem tem le ‚Narodova' pisava. Saj je iz taktičnih razlogov po vsem bilo umestno, da so podpirali Gregoriča proti škofovemu priporočencu, toda čemu je trebalo natvezati si krščansko-politično krinko, dasi le v gospodarskih stvaréh?! Pač je videti, da postaja ‚Sl. Nar.' če dalje bolj glasilo Malovrhovo.«

Ko je »Slovenec« najbolj udrihal po slovensko-nemški zvezi, takrat je od »Naroda« izšla iniciativa, da bi si v prihodnjem državnem zboru slovenski in hrvaški poslanci osnovali skupen klub. Pričela so se pogajanja, o katerih je poročal na obrtnem shodu dne 28. decembra dr. Ferjančič, da »obetajo uspeh in z e d i n j e n j e«. Dr. Gregorič je bil mnenja, da se stranki sploh lehko povsem zedinita, ker sta si programa katoliškega in zaupnega shoda skoro enaka. To je bilo tudi geslo, pod katerim je začel dr. Gregorič dne 14. novembra 1896 izdajati »neodvisen« krščansko-socialni tednik »Slovenski List«. K temu listu so pri-

stopili razni sentimentalci miru in sprave, kakor Anton Trstenjak, dr. Krisper i. t. d. Pridružil pa se mu je tudi doslej tako radikalno-liberalni državni poslanec kurat Koblar. Nekaj časa je pela v listu spravljiva piščalka in vihrala zastava nadstrankarstva. V sredi decembra je že začel list ostro kritizirati nemško-slovensko zvezo. Dne 28. januarja 1897 so klerikalci na svojem zaupnem shodu odklonili kompromis glede enotnega južnoslovanskega kluba na Dunaju in kompromisnih državnozborskih volitev v spomladi. »Slovenski List« je sicer zajokal, da se bo še nadalje vničeval rodni brat, a je manj zameril klerikalcem, da so kompromis odklonili, bolj pa liberalcem, da so stavili za kompromisni pogoj ohranitev sedanjega posestnega stanja glede državnozborskih mandatov. Ko se je povrhu še Koblar dne 9. februarja v liberalnem volilnem odboru branil kandidirati na liberalni podlagi v ogroženih notranjskih kmetskih občinah, je »Narod« izpregledal Gregorič-Koblarjevo igro: »Slovenski List« jima je služil za most, po katerem sta hotela polagoma zlesti v klerikalno stranko. In šele sedaj je dozorela v liberalnih glavah pravilna sodba o vseh poizkusih miru in sprave, za katero je »Narod« sam tako pogosto plediral: Že leta in leta trajajoči kulturni in politični boj med nami in klerikalci je moral odpreti oči tudi vsakemu političnemu otročaju, da nas ločijo načela, v katerih se ne bomo mogli složiti povsem nikdar in nikoli. Naš narod je že tako prosvetljen, da se mu ni bati dveh strank. Boj je dan-

danes povsod potreben, ker apatičen mir rodi vedno le mrtvilo, nazadovanje, propad.[1])

Z ustanovitvijo krščanske slovanske zveze na Dunaju namesto od liberalcev priporočanega južnoslovanskega kluba je porazil Šusteršič Šukljeta in Ferjančiča, vsako osebo posebej in v obeh osebah — kranjski liberalizem, katerega je speljal naravnost ad absurdum. Ta liberalizem je vedno poudarjal, da stoji na krščanski podlagi. Šusteršič: Torej gre lehko v krščansko zvezo, kateri predsedujem jaz. Dr. Tavčar je malo godrnjal: »Niti za Dalmacijo, niti za Istro, niti za Kranjsko ni bila dana niti najmanjša potreba, siliti v ospredje pozitivno krščanstvo in vse drugo, kar visi na njem . . . Bode li Slovanstvo od zveze kaj imelo, to ve sam Bog. Geslo naše ostane: narod in svoboda.«[2]) Kakor ironija so se glasile besede Ferjančičeve, ki jih je govoril v Kranju dne 28. aprila: »Naš liberalizem obstoji prav za prav samo iz jedne točke in še ta je negativna: da se nečemo pokoriti nadvladi tistim, ki si nadevljejo ime katoliško-narodne stranke.« »Narod« je olepševal liberalno kapitulacijo na Dunaju: »Narodna stranka je bila vedno in vselej pripravljena na složno in solidarno postopanje s klerikalno stranko.«[3]) Kam so stremili klerikalci, je povedal dr. Aleš Ušeničnik v novem »Kat. Obzorniku«. On je odklonil v principu vsako spravo z liberalizmom, dasi je priznal, da slovenski liberalizem ni bogvekako ne-

[1]) Slov. Narod, 1897, štev. 34.
[2]) Slov. Narod, 1897, štev. 76.
[3]) Slov. Narod, 1897, štev. 144.

varen. Ušeničniku je liberalec vsakdo, kateremu je vodnica v politiki ideja narodnosti. Zato mu je nemški klerikalec bližji nego slovenski naprednjak. »Naš smoter mora biti: krščanske zveze avstrijskih narodov in končno zveza krščanskih zvez — katoliška zveza, katoliški centrum.[1])

Ko je tako propadal slovenski liberalizem, se je začela na Slovenskem razvijati socialna demokracija bolj nego bi človek pričakoval pri narodu, ki nima živahne industrije. Ko je parlament odklonil Taaffejevo volilno reformo in so dunajski socialisti vprizarjali krvave demonstracije za splošno volilno pravico, se je vršil sredi oktobra 1893 tudi v ljubljanski kazini delavski shod za to zahtevo delavstva. »Narod« je ob tej priliki pisal, da se je Slovencem bolj bati klerikalne internacionalne nego socialistične. Do tistega časa slovenski socialistični listi niso imeli sreče. »Zore« je izšlo samo par pobeljenih številk, tržaškega »Delavskega lista« devet. Dne 2. novembra 1893 je izšla v ljubljanski »Narodni Tiskarni« prva številka »Delavca«. Tri dni pozneje, 5. novembra, se je v steklenem salonu kazine ustanovilo še sedaj obstoječe društvo »Bodočnost«. Ko pa je koncem avgusta 1894 v »Delavcu« izšel članek »Država in cerkev«, so liberalci na prošnjo »Slovenca« vrgli socialistični list na cesto. »Delavec« je šel potem v Celje k Hribarju, ki ga je tudi odklonil, potem v Zagreb, kjer ga je pestil Khuen Hédervary, dokler se ni dne 25. decembra 1894 preselil na Dunaj. Leta 1897. se je po raz-

[1]) Katoliški Obzornik, 1897, str. 126.

pustu železničarske organizacije, katere glasilo je bil, premeknil v Trst.[1]) Dne 20. sept. 1894 sta priredila Grablovic in Brozovič shod v Kamniku, ki so jima ga razbili dr. Krek, dr. Ušeničnik in uskok Jože Gostinčar. V Zagorju se enak napad ni posrečil, a v Idriji sta morala Kramaršič in Železnikar dne 1. septembra 1895 zborovati po § 2. zboroval. zakona. Dne 3. septembra 1895 so imeli socialisti shod zopet v ljubljanski kazini. Kot govornica je nastopila dunajska socialistinja Terezija Noetscherjeva. Ta shod sta zopet motila dr. Krek in dr. Brejc. »Narod« je pri tej priliki pisal, da si njegova stranka še ni utegnila izdelati socialnopolitični program. Dobro voljo da je pokazala s tem, da se je na shodu zaupnih mož izrekla za gospodarska načela krščanskih socialistov. Vkolikor se socialisti bore zoper nadvlado klerikalcev, pravi zdaj »Narod«, da simpatizira ž njimi, sicer pa da stoji na verskem stališču, medtem ko je socialistom vera privatna stvar. Dne 23. in 24. januarja 1896 je nastopala v Ljubljani zopet sodružica Noetscherjeva, ki se je bila v štirih mesecih naučila že malo slovenski. Prvi dan je predavala o razvoju človeške družbe v darvinističnem duhu. Drugi dan je na javnem shodu društva »Bodočnost« izvajala: Duhovniki pravijo: moli in delaj, mi pa: delaj in veseli se. Dr. Krek je proti njej branil delo duhovščine in rekel, da ga loči od socialistov samo Bog: »Ali je Bog, potem so socialni demokrati največji reveži po smrti; ali pa ga ni, potem smo mi neumneži in goljufi.« Noetscherjeva mu je nato

[1]) Družinski koledar za 1913, str. 121.

odgovorila: »Wer ohne Gott nicht auskommen kann, möge sich mit seinem Gott abfinden.« — Po tem shodu so se začela organizirati strokovna društva med slovenskim delavstvom. Med sotrudnike »Delavca« je vstopilo več vseučiliščnikov, kakor Ivan Geiger, Oražen, E. Kristan. S socialisti je simpatiziral tudi poznejši klerikalec, rano umrli Josip Jaklič.[1])

Dne 31. maja so priredili socialisti javen shod v Novem mestu, ki sta ga razbila dr. Marinko in Ivan Kregar. Dr. Slanc je bil ogorčen: »Zdaj ko hočemo politično nevedni del naroda dramiti, zdaj se dogajajo take reči... Rimska ideja še ni nikdar zmagala proti kaki časovni ideji.«[2]) Dne 28. in 29. junija 1896 je bil pri Virantu v Ljubljani I. zbor, na katerem se je konštituirala sedanja »Jugoslovanska socialnodemokratična delavska stranka«. Ob tej priliki je prvič nastopil mladi Etbin Kristan kot voditelj. Dne 3. julija je govoril na javnem ljudskem shodu pri Virantu edini socialnodemokratični poslanec Pernerstorfer. Liberalci s Tavčarjem na čelu so zaščitili ta shod, da ga niso klerikalci razbili. »Slovenec« je začel sistematično borbo zoper socializem in ironično pozivljal »Narod«: »Na delo po načelih krščanskega socializma, na katerega ste bobnali za časa shoda zaupnih mož.«[3]) »Narod« mu je odgovarjal: »Socialistični listi so o svojem času zavzemali prijazneje stališče glede celjske gimnazije, nego krščansko socijalni. Krščanski socijalisti

[1]) Vesna, 1894, str. 22.
[2]) Slov. Narod, 1896, štev. 129.
[3]) Slovenec, 1896, štev. 152.

so v narodnem oziru Slovencem bolj nasprotni, kakor socijalni demokratje.«

Poleg »Delavca« so začeli izdajati slovenski socialisti še list »Svobodo«, ki je z veseljem konstatiral, da sta v »Ljubljanskem Zvonu« krenila Aškerc in Govekar na socialistično pot.

Usodna napaka, ki jo je kazal slovenski liberalizem v osemdesetih letih, je bila njegova signatura tudi v devetdesetih letih: neodkritosrčnost svetovnega nazora, maloupnost v priznanju svobodomiselnosti. Iz te napake je izhajala v prejšnjem desetletju zamujena organizacija, v tem desetletju pa preslaba organizacija, računajoča še vedno na kakšno spravo. Ta politična modrost je hotela loviti kaline na take limanice, kakršne je predstavljal Šukljetov govor v deželnem zboru dne 9. aprila 1892: »Tiste nejasne, konfuzne mladoslovenske agitacije, katero smo imeli leta 1873., ne gre primerjati globokemu naravnemu čutu, ki sedaj pretresa celo slovensko razumništvo. Kar smo imeli koncem šestdesetih in pričetkom sedemdesetih let, to je bil refleks nemškega liberalizma, to je bila ponesrečena kopija, katere dandanes nihče izmed nas ne namerava.« Uganjali pa so rajši ljubo slovensko hinavščino. A klerikalci niso bili kalini in so se smotreno organizirali.

Glavni politični dogodek devetdesetih let pa je bila nemško-slovenska pogodba. Bila je logična posledica rezultata prve napake: zamujene samostojne organizacije. Pomoč v sili! A bila je samo kamenček pod kolesi klerikalizma. Razvoju narodne osamosvojitve

je brezdvomno škodovala. Ako bi se bila osnovala v prvih sedemdesetih letih, takrat ko je dr. Zarnik vabil Nemce, naj stopijo z liberalnimi Slovenci v zvezo, bi bila narodu koristila. Takrat so imeli Nemci še moč v deželi. V devetdesetih letih pa ni šla Nemcem na Kranjskem nikaka odločujoča moč več. Šele pogodba jim je dala pravico zaukazati: »ogibanje večjih narodnih vprašanj«!

* * *

Slovstveniki v prvih devetdesetih letih so bili složna in med seboj lepo spravljena družina. »Dom in Svet« je bil vadnica za začetnike in katoliški družinski list. »Narod« je slednji mesec objavljal njegovo vsebino, medtem ko »Slovenec« »Zvona« nikoli ni priporočal. Največja zasluga drja. Franceta Lampeta je bila, da je s svojim listom slovenski duhovščini izbil iz glave obskurantske Jeranove pojme o leposlovju. Zato Lampe tudi z Mahničem ni dobro izhajal. Sploh je imel v tem oziru težke boje. Pogosto je tožil: »Na jednej strani vračajo list in pošiljajo poročilo, da ga ne marajo, ker je presvet. Na drugi pa ga obdolžujejo, da pohujšuje.« Prvi letnik Funtkovega »Zvona« je bil nekaka nadstavba katoliškega zabavnika. Glavna pesnika sta mu bila Anton Medved in Mihael Opeka. »Dom in Svetu« sta izročala bolj indiferentne refleksivne pesmi, »Zvonu« pa zaljubljene. Tudi Podgoričan-Jaklič je pisal v oba lista. Razpodil je to družino deloma dr. Tavčar s svojim romanom »4000«, deloma pa

katoliški shod. Najdlje se je še pojavljal v »Zvonu« nagubani obraz Medvedove Muze. Naposled je ostal v listu od te družine samo še Rastislav-Gangl.

Družina je bila izšla iz Cimpermanove šole, in ker je bil Cimperman Levstikov epigon, je torej predstavljala epigonstvo v drugem kolenu. Bila je strogo formalistična. Kot urednik se ji je kakor nalašč prilegal Funtek, ki je bil sicer v verzifikaciji Gregorčičev epigon, sicer pa skozinskozi človek oblike. Pod njegovim vodstvom je »Zvon« kar mrgolel od samih naglasnih znamenj, a uredniška listnica je bila polna »krutega« profesorjevanja.

Družinsko razmerje v slovstvu je bilo samo posledica podobnega razmerja na političnem polju, po katerem je slovenski liberalizem tako hrepenel, a ga docela nikoli ni mogel izposlovati od klerikalcev. Odtod je izviralo takratno upogibanje, hlinjenje dobrega krščanstva in prijenjevanje v naprednih načelih. V to družinsko razmerje je treščila visokošolska mladina s svojim listom »Vesno«.

Dijaški list »Vesna« je začel izhajati v Celju dne 15. marca 1892. »Narod« ga je sprejel z vzklikom: Kaj pa je tebe treba bilo, dete mlado! »Slovenec« ga je obsodil, »Dom in Svet« je dejal, da prinaša nezdravo hrano. In naposled je še »Zvon« pisal: »priporočati ga ne moremo«. »Vesna« je naznanila, da je »vsebine leposlovno-znanstvene, vender pa ne izključuje dnevnih vprašanj, ako so tesno združena s kulturnim napredkom Slovanov«. »Vesna« je na ta neljub sprejem odgovorila kratko: »Da je naš list našel mnogo

nasprotstva — je žalosten, a značilen pojav. Uzroki, ki jih navajajo proti listu, so ničevi. Kdo vé, ali nimajo prav pesnikove besede: ‚Mi vstajamo in vas je strah'...?«[1]) List je postavil kot prvo točko v svoj program narodnost, kar seveda ni moglo biti po volji drju. Mahniču, a isto so delali tudi liberalci. Stremil je po tem, da se dijaštvo enotno organizira. Posledica tega stremljenja je bila, da se je še v istem letu ustanovilo počitniško društvo »Sava«, ki je hotelo med drugim prirejati ob počitnicah v raznih krajih po deželi »shode, veselice, poučna predavanja«.[2]) List je priporočal, naj se »Savani« pri takih prilikah družijo z abiturienti. Stal je na stališču, da mora slovenski dijak svojo trobojnico braniti tudi z orožjem v roki, in je pohvalno pisal o borilnih klubih v »Sloveniji« in v »Triglavu«. Glede vere je izjavljal, da se ne postavlja »na ono ozkosrčno, narodnosti sovražno stališče, kakor ‚Rimski Katolik'. Cirilometodijski obred je naš ideal, ne pa, kakor piše dr. Mahnič, bistven znak poganstva absolutne, brezbožne narodnosti.«[3]) Najhujše pa je bilo to, da je vesnansko dijaštvo poslalo svoje zastopnike na zaupni shod dijaštva vseh slovanskih avstrijskih narodnosti v Prago, ki se je vršil dne 6. marca 1893. Dr. Mahnič je spravljal zaradi tega slovensko dijaštvo v zvezo s praško »Omladino« in ga sumničil, da se vzgaja za — revolucijo.[4])

[1]) Vesna, 1892, str. 32.
[2]) Vesna, 1892, str. 54.
[3]) Vesna, 1893, str. 58.
[4]) Rimski Katolik, 1893, str. 362.

»Slovenski Narod« pozneje sicer ni več nastopal odkrito zoper »Vesno«, a tih boj je obstajal dalje. In o tem boju je pisal neki slovenski dijak v »Vostočnyj Sbornik«, da je to boj dneva s svetlobo in da »vodje te stranke očividno nimajo nobenih določenih načrtov in smeri«. Do odkritega boja je prišlo v jeseni 1894, tik pred shodom zaupnih mož, ko je »Narod« dne 1. septembra prinesel odborovo izjavo »Radogoja«, ki se je obračala zoper borenje, češ, da se vrše menzure iz gole svaje, vsled česar da liberalno društvo ne bo več podpiralo dijakov, ki bi se vdali tej »razvadi«. Istega dne zbrani slovenski visokošolci v Ljubljani so izjavili, da »Radogoj« nima pravice, vtikati se v privatne razmere akademikov, ki se znanstvenega učenja in napredka nikakor ne tičejo.[1]) Odslej tudi dijaštvo ni več zadrževalo svojega mnenja, ki ga je imelo o oficialnem vodstvu narodno-napredne stranke. Dne 22. novembra 1894 se je sešlo na Dunaju 68 dijakov in poslalo shodu zaupnih mož naslednje resolucije: »1. Dunajsko narodno napredno dijaštvo, zbrano na današnjem shodu, izreka trpko svojo grajo na tem, da je je izdalo vodstvo lastne stranke na milost in nemilost klerikalcem, razglasujoč dne 1. septembra t. l. urbi et orbi znani sklep odbora Radogojevega. Sploh obsoja odločno vso ono taktiko popustljivosti, ki jo je uporabljalo to vodstvo posebno v zadnjem času pred shodom zaupnih mož proti domači klerikalni stranki, — vso ono taktiko, ki je končala prav sedaj s popolnim ne-

[1]) Vesna, 1894, str. 208.

uspehom! 2. Vprihodnje zahteva, da se mu ne odreka več vedno in povsodi pristujoče mu mesto v organizaciji stranke, marveč da stopajo vodstvo in zlasti zaupni možje stranke ž njim ob vsaki priliki v neposredno dotiko in mu izročajo posebno agitatorično stran delovanja strankinega. 3. Kar se pa tiče tega delovanja v obče, glasno tirja zbrano dijaštvo, da jame v prvi vrsti stranka prirejati zdavnaj uže nujno potrebne ljudske shode po deželi, in jo pozivlje odločno, da razvije razven tega jasen, na vse strani določen narodno-gospodarski program, brez katerega dandanes sploh ni več mogoča nobena resna stranka, tudi pri nas Slovencih ne!«[1]) Slednjič se je zahtevalo, da dobi v resolucijah zaupnega shoda izraz »zedinjena Slovenija«, kar se je v toliko upoštevalo, da se je potem res prvič oficielno zahtevala »narodna avtonomija«. Ostalo dijaško resolucijo so prireditelji ljubljanskega shoda »radi splošnega vtrujenja« spretno izločili iz razprave. Dijaštvo se je sicer uklonilo disciplini, ostajajoč pri svojem programu, vendar je bilo s shodom zaupnih mož zelo nezadovoljno. Tej nezadovoljnosti je dal duška Fr. Govékar: »Zadnja leta se je vtepla v središče napredne stranke neka mlačnost, popustljivost, neka konfuznost, neka brezprogramnost, ki je tlačila kot mora vse slovensko gibanje in onemogočila vsak večji naprednjaški uspeh... Shod naj bi rešil, kar je še rešiti... A bil je ta shod zares pravcata karikatura naprednega slovenskega shoda, ka-

[1]) Vesna, 1894, str. 283.

koršnega si je želel vsak istiniti, vseslovansko misleči, istinito radikalni velikošolec, ki ne prisega na nobeno usiljeno autoriteto, niti na brade ljubljanskih političnih papežev.«[1])

Te dijaške resolucije in to Govékarjevo kritiko liberalnega shoda je prinesla »Vesna« v svoji poslednji številki. Z letom 1895. je zaspala vsled malomarnosti naročnikov. Podlegla je, a vendar trdila: »v ideji smo zmagalni«. Dr. Mahnič je sicer prorokoval, da se iž njenega pokreta razvije nova, odkrito svobodomiselna in resnično radikalna stranka, a zgodilo se je, kakor se na Slovenskem vedno dogaja z vsako novo generacijo: prejšnji radikalni študentje so zlezli tiho v službe, časti in uredništva. Samo eno leto so še malce mrmrali in godrnjali po »Slovanskem Svetu«, ki je bil prevzel dediščino »Vesne«.

Mnogo globočje brazde nego v politiki je izoral »Vesnin« pokret v slovenski literaturi. Kar je v politiki poizkušal in malopogumno popustil, to je v estetiki izvedel: odkrito pridružitev k nazorom izobražene Evrope. In to celó na teoretičnem polju, na katerem se dotlej laiški Slovenec ni rad ukvarjal. Minevalo je že skoro desetletje, odkar je dr. Mahnič klical »zvonovce« na korajžo, češ, da naj razodenejo svoje estetične nazore. »Zvon« je molčal. Tedaj se je oglasil v tretjem letniku »Vesne« dijak Bernik z daljšo razpravo »Nekaj o lepem«. Mladi mož je slonel sicer na Herbartu, Zimmermannu in Giordanu Brunu, a obenem je pokazal, da je svoje učitelje prebavil in da zna spretno

[1]) Vesna, 1894, str. 286.

operirati z abstraktnimi predmeti. Izhajal je od naslednje Herbartove trditve: »Pojmi, pri katerih ne gledamo na to, ali se skladajo s predmeti ali ne, in kateri imajo ta pristavek, da ugajajo ali ne, ti so estetiški. Estetiško ne izpoznavamo tega, kar je, ampak le to, kar nam ugaja, ali kar je lepo. Brez nanašanja na subjekt ne moremo govoriti o lepoti.« Estetiškemu relativizmu se je ognil na ta način, da je po Herbartu izvajal: »Sodbe se morajo ravnati po predmetih in biti razvidne, tako, da se predikat nahaja v subjektu. Pri estetiških sodbah je ta predikat ravno oni subjektivni pridevek, kateri mora izvirati iz predmeta samega, da je estetiška sodba za vselej veljavna.« Prvi med Slovenci prihaja do teoretičnega spoznanja, da leži vzrok dopadanja v oblikí. S tega stališča krepko zavrne vse one, ki se drže pri estetičnih sodbah snovi. »Tak človek, ki se le za snov zanima, je zmožen, da resnične umotvore preganja s fanatično besnostjo, ker niso ravno primerni njegovim nazorom; ti materijalisti so najhujši nasprotniki lepih duševnih proizvodov, kakor imamo tudi v svojej zgodovini take izglede.« Že v teh besedah je bil obsojen dr. Mahnič. »Najmanj pa pristoja umetniku«, pravi Bernik, »naloga pridigarja in moralista. Sploh izvira vse neredno poželjenje, vsa krivičnost in ves subjektivizem iz nagnenja do snovi in čim bolj prodira pamet, tembolj se človeški duh očisti snovi, tako da se nravnost in razumnost skladata.« S tega svojega, strogo estetiško formalističnega nazora avtor dosledno odklanja naturalizem kot neumetniško delovanje, sloneče na snovi:

»umotvora takega proizvoda ne moremo imenovati, ker je samo produkt neke spretnosti v opisovanji. Podlaga naturalizma je materijalizem ter tudi slika ljudi kakor popolne materijaliste, ki se trdovratno drže snovi... njega posledica je socializem. Kakor pa lahko s Hegelom imenujemo materijalizem le moment v razvitku filozofiške misli, kakor se principi socijalizma nikdar ne bodo uresničili, ker so materijalistiški, istotako nima naturalizem nikakega prava do trajne veljave. Narava sama tega ne pripušča, ker je ona v s e in v l a d a vse, ker je vsemogočna.« Zato se Bernik izreka za realizem staroklasičnih, grških vzorov. »Krščansko svetovno naziranje nam ne podaje klasiške podobe vesoljstva... Na podlagi tega naziranja človeku ničesa drugega ne ostane, kakor da na jedni strani svet zaničuje, da svojo naravo kolikor mogoče zatajuje ter skuša znebiti se zemeljskih spon, na drugi strani pa, da se v svesti svoje slabosti vrže v prah... Izključno krščansko stališče pesniku tudi snov jako omeji... Mišljenje, ki zaničuje čutnost in hrepeni po nadnaravnem bivanji, nikakor ni pripravno, da bi je predstavljali v čutni obliki, kar bi bila nekaka ironija.« Nato Bernik po vrsti razbere vse glavne teze Mahničeve estetike in vsako zase zavrže. Ravnotako stori z nekim Grilancem, Kalanom in drjem. Lampetom. Potem se bavi z vero in trdi, da se vera lehko »nadomesti z umetnostjo«: »Vera služi le v to, da dá človeku oporo, da ga čuva pred padcem. Pomoč pa, katero nudi človeku vera, je le zunanja.« Zato se pisatelj ne prišteva k Herbartijancem, »ki so

vže tak na pol teologi«, ampak se izreka za nekak psihofiziški paralelizem: »Po naravi človek sestoji iz telesa in dušnih pojavov. Duh brez telesa je nesmisel.« Od Hegelovega »idejalizma« se odmiče naravnost v bližino Büchnerja, trdeč: »Materijalizmu ne moremo odrekati vse resničnosti, če trdi, da nobena misel ni mogoča brez snovi... Oblika brez snovi ničesar ne premore, še le če se združi s snovjo, povzroči pomemben učinek. Oblika istotako kakor duh nista nikaki substanci, ampak le določba ali pa včinek stvarne podlage. S spremembo snovi spremenita se in se razdružita. Kdor dospe do teh nazorov, ta ima vsaj določena tla, na katerih stoji, ve, čemu je tu, in lahko reče z Goethejevim Faustom:

Aus dieser Erde quellen meine Freuden,
Und diese Sonne scheinet meinem Leiden,
Kann ich mich erst von ihnen scheiden,
Dann mag, was will und kann geschehen."

Bernikova razprava je bila pogumno, odkritosrčno veroizpovedanje vesnanske mladine; ž njo je ta generacija pokazala, da se je krepko osvestila svoje evropske sodobnosti, ž njo je bil položen konec naziranjski hinavščini slovenskega liberalizma. Nazori te mladine sicer še niso bili povsem izčiščeni, konsekvetni in dognani. To nam je pokazal zaključek Bernikove razprave. V začetku je avtor zavrgel na podlagi svojih filozofskih vzornikov naturalizem in materijalizem, proti koncu ni mogel zamolčati svojih simpatij do njega.

Te simpatije do filozofskega materijalizma, naturalizma in socializma je delil Bernik z vso svojo generacijo, iz katere naj omenim samo tri glavne zastopnike lepe knjige. Dosleden materijalist je bil prvi »Vesnin« novelist in glavni pesnik njen Ivan Robida. Junak njegove novelete »Za vzorom« skoči v tolmun »za budalost, da je človek prišel na svet«. Rado Murnik pa je bil življenjaželjna narava. Zaljubil se je v predmete z vsemi njihovimi pridevki, nad katerimi je našel neizmerno dopadajenje in v njih neizčrpljiv vir svojega umetniškega r a d o vanja. Ko je propadla »Vesna«, je podlistkoval v »Narodu«, dokler mu leta 1895. ni odprl »Zvon« svojih predalov za njegovo glavno, močno delo — za humoristični roman »Groga in drugi«. — Fran Govékar je nastopil kot pionir naturalizma med Slovenci. Od leta 1893. dalje je polnil »Vesno«, podlistke »Slovenskega Naroda« in »Edinosti« z lehkokrilimi novelicami adulternega, pariškega značaja. Leta 1896. je napisal za »Zvon« svoj glasoviti roman »V krvi« z zolovsko tendenco eksperimentalnega romana. Ta roman je povzročil l i t e r a l n o v o j n o za in zoper naturalizem, ki jo je z velikim temperamentom in nemanjšo spretnostjo vodil Govekar.

Ta literarna borba, ki se je vodila leta 1896. v »Edinosti«, »Slovanskem Svetu«, »Zvonu« in »Narodu«, bi zaslužila posebno monografijo. Jaz se naj dotaknem tu samo nekaterih njenih značilnih črt.

Govekarjevo mnenje o razmerah, iz katerih se je razvil ta boj, je bilo naslednje: »Nameščati se je

začela v naše slovstvo neka jednoličnost, neka šablona, vse je nekam dremalo. Pisatelji so imeli — do malega — le dva vzorca: Jurčiča in Kersnika; in po teh dveh kopitih je večina v lepem miru črevljarila svoje spise. Izjeme so bile prav redke. Estetičnega razpravljanja, resnih študij sploh ni bilo. In tako je padla spočetka letošnjega leta kakor nenadejan strel mej naše miroljubne estetike in v idilični samozadovoljnosti živeče literate beseda — realist, naturalist, individualist, Nastala je čez noč strašna zmešnjava...«[1]) Govekar se je proglašal za pristaša Zolè in njegovega eksperimentalnega romana. Proti Fr. Lampetu, ki je trdil, da roman »V krvi« greh hvali, zagovarja in olepšava, je rekel Govekar, da »skuša ondi medicinec moralno dekadenco medicinsko razlagati, ne pa priporočati«.[2]) V polemiki z Márico, obsojajočo Zolo, je dvignil svojega francoskega vzornika na visoki piedestal: »Moja pisava je in bo le — realistična... Zola pa je sedaj med vsemi živečimi francoskimi literati i po delih i po idejalih prvak, orjak, genij...«[3])

O Zoli so imeli Slovenci do tistih dob samo Stritarjevo mnenje. A Stritar je bil Zoli že leta 1885. zabrusil tole v obraz: »Narod, kateri se s teboj ponaša, kateremu si ti nov prorok v leposlovji; narod, kateri tako hlastno bere nagnusne tvoje spise, narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor jeden mož in te ne

[1]) Slov. Narod, 1896, štev. 266.
[2]) Slov. Narod, 1897, štev. 29.
[3]) Edinost, 1896, štev. 118.

sune ter zapodi sramotno čez meje svoje, tebe, ki si mu tolika sramota pred svetom, ta narod bliža se svojemu propadu.«[1]) In še celo leta 1894. je pisal Stritar o Zoli naslednje: »Ko bi prišel kak prebivalec z druzega planeta na našo zemljo, pa bi hotel v svoji vedoželjnosti najkrajšim pótem spoznati človeka in njegovo življenje, kaj bi mu mogel druzega svetovati prepričan naturalist, kakor da naj bere tistih dvajset zvezkov, ki jih je napisal in nakopičil glasoviti očak in véliki kofta nove pisave? Sami ‚documents humains', kakor pravi sam... Ali bi res zvedel iž njih vso resnico o zemljanih, ali pa tudi samo o Francozih? Da je takih ljudi na svetu, kakor nam jih z nekim satanskim veseljem in s tako obširnostjo slikajo naturalisti, kedó bi to tajil? Ali do sedaj so še táke prikazni, hvala Bogú, le izjeme; neki bolestni pojavi, katere pa še bolestnejše in odurnejše dela njih spačena fantazija.« O umetnosti je bil Stritar takrat še vedno tegale mnenja :»Umotvor bodi še tako sijajen, brez etičnega jedra ne velja, in končni učinek njegov bodi harmonija.«[2]) Moremo si torej misliti, zakaj mu ni prijal Zola.

To je bilo nekdaj. Sedaj pa je stopil Stritar odločno na Govekarjevo stran! V prvi številki »Zvona« za leto 1896. je pisal: »Hvalevredno je tudi to, da se naši pisatelji in pisateljice uče tudi od naturalistov, da od njih jemljo, kar je dobro in zdravo na njih, nesnago pa puščajo, kjer je... Rekel sem, da se naši mladi pisatelji in pisateljice uče od naturalistov—v poslednji

[1]) Ljub. Zvon, 1885, str. 290.
[2]) Ljub. Zvon, 1894, str. 331 in 399.

Zvonovi številki se neki kosi bero kakor pravi Zola [Govekarjeva »Sama svoja«] — dobro tako. Premisliti pa jim dajem to: Če se jim morebiti sline cede po mesnih loncih — francoskih, naj si modro brzdajo poželjenje.«[1]) Poleti 1896. je stopil Govekar k Stritarju na dom in ga vprašal, kaj je hotel reči s »francoskimi lonci«. Stritar je vzdihnil, da so ga zopet napačno razumeli in da se v sodbi o Zoli popolnoma strinja z Govekarjem.[2]) Nato je Govekar razkril svojo zgorajšnjo sodbo o Zoli v »Edinosti« in svoje brezmejno občudovanje do francoskega pisca omejil samo z naslednjo opazko tehničnega značaja: »Istina je, da zaide Zola v svoji natančnosti predaleč, ker opisuje marsikaj, kar za dejanje ni neobhodno potrebno.« Zraven pristavlja Govekar, da je istih misli o njem tudi gospod profesor Stritar. Torej je sedaj Govekar vse mnogoštevilne očitke, ki jih je poprej delal Stritar francoskemu romanopiscu, razlagal s sámo in edino tehniko! Stritar se je tako daleč izpremenil, da je dne 12. septembra 1896 v privatnem pismu tole sporočil Govekarju: »Naj Vam torej rečem še enkrat, kar sem Vam že nekdaj rekel ustno: Zdite se mi na pravem potu; ne dajte se torej motiti.« Sporočajoč to pismo slovenskemu čitateljstvu, se je Govekar po vsej pravici pobahal »z neomejenim ,somišljeništvom našega največjega pesnika-pisatelja, najostrejšega kritika-estetika.«[3])

[1]) Ljub. Zvon, 1896, str. 20.
[2]) Slov. Narod, 1896, štev. 282.
[3]) Edinost, 1896, štev. 119.

Iz zadnjih letnikov »Dunajskega Zvona« vemo, kako se je Stritar vneto boril zoper realizem-materijalizem. Imenoval ga je takrat pošast in pobijal ga je v raznih oblikah, z raznim orožjem. Boril se je zoper njega takrat, ko je realizem začel nastopati v idealistični tančici Kersnikove Muze in z romantičnim nakitom Tavčarjevim. Kako da se je sprijaznil ž njim sedaj, ko je nastopil — kakor smo videli iz razbora vesnanske estetike — na podlagi Govekarjevega materijalizma? Odgovor na to leži v premeni »Zvonovih« uredništev. Stritar ni mogel pozabiti, da so mu bili realisti osemdesetletniki iztrgali z ustanovitvijo »Ljubljanskega Zvona« žezlo iz rok. Po Jurčičevi smrti je prišel sicer zopet v njihov krog. A od leta 1885. dalje je utihal vedno bolj, kakor da bi vedel, da Levec in Kersnik nista bila posebno navdušena nad njegovimi prispevki. Funtek ga je zopet privabil v »Zvon«. A Viktor Bežek, ki je leta 1895. izpodrinil urednika Funtka, varovanca Levca in Kersnika, je bil Stritarju tako simpatičen, da mu je prihitel na pomoč s stalno estetično rubriko, naslovljeno »Dunajska pisma«. Ako vrhutega vemo, da novi urednik Kersnika in Tavčarja k sodelovanju niti povabil ni, ampak da se je naslonil samo na mlado strujo Murnik-Govekarjevo, potem nam je treba samo še vedeti, kako je ta struja sodila o Tavčar-Kersniku z urednikom Bežkom vred, in jasna nam bo postala Stritarjeva izprememba. O Kersniku je pisal neki pristaš »novostrujarjev« naslednje: »Kersnik je slikal malomeško in trško življenje tako mojstersko, da smo s

pravo naslado čitali njegove povesti. In priznati moramo, da se je tudi on marsikdaj bližal realizmu. Mogoče, da si ni upal ž njim popolnoma na dan, vsaj v povestih, kjer slika našo inteligenco, izogibal se ga je vestno in šibal njene pregrehe le z rokavicami, zastirajoč previdno njene slabosti v neko neprozorno meglo. Realen pa je bil povsem v slikah, v katerih se zrcali kmečko življenje.«[1]) Ravnatelj Bežek mi piše dne 17. novembra 1913, da je bil eden vzrokov, zakaj ni povabil Kersnika na sodelovanje, ta, »da se je bila pojavila nova realistna Govekarjeva - Murnikova struja, ki je bila napovedala boj Tavčarjevi romantiki in pa Kersnikovemu premlačenemu opisovanju filistrskih malomestnih odnošajev«. A najbolj pikantno je to, da je pri teh nasprotnikih Tavčarja in Kersnika, zadobil milost nekdanji solznodolinec Stritar, ki so ga bili odrinili ustanovitelji »Ljubljanskega Zvona« baš zavoljo tega, ker je bil celo njim premalo — realističen. Sedaj je bil naenkrat avtoriteta — naturalistom. Dne 31. januarja 1896 je pisal neki Anonimus v »Edinosti«: »Zvon« je v čast narodu. Tu so se zbrale zdrave, čile, mlade moči, da jih je človek kar vesel. »Hvalevredno je, da se uče od naturalistov«, piše Stritar v 1. letošnji številki »Zvona«. Malokdo Slovencev se je tako temeljito pečal vse svoje življenje s svetovno literaturo, malokdo nas si je mogel zato pridobiti toli razčiščenega ukusa in toli objektivne sodbe nego g. Stritar. Naše leposlovje, ki je dolgo vrsto let bolehalo na bledem svetobolji, katero so

[1]) Edinost, 1896, štev. 17.

dušili romanticizem, osladen (ne pravi!) idejalizem in klerikalizem, naše leposlovje so osvojile naenkrat mlade, zdrave, čile moči. »V poslednji Zvonovi številki se neki kosi bero kakor pravi Zola — d o b r o tako«, piše g. Stritar. Večje hvale si ne morem misliti in z menoj vsakdo, ki pozna in ve ceniti dela na vsej božji zemlji, od severnega do južnega tečaja slavljenega, ženijalnega, skoro nedosežnega rejalista Emila Zole. Dà, dà, zdrava sapa je začela pihati tudi pri nas.

Če se vprašamo, zakaj je pristopil Stritar k »novostrujarjem«, jahajočim na »pošasti« naturalizma, si ne moremo odgovoriti drugače, nego: ker je bil zvedel, da hočejo ti mladeniči vreči s prestola one, ki so bili izvili njemu žezlo iz rok. Direktno potrdilo za to domnevo najdemo v tedanjih spisih Stritarjevih. Ob istem času je bila napisala Márica literarno pismo uredniku »Slov. Sveta«, v katerem je pisala o Kersniku in Tavčarju: »In vendar imamo tudi mi Slovenci osobito dva pisatelja, ki se odlikujeta izmed vseh, o katerih sodim, da bodeta morala kedaj dajati težek odgovor o svojem pisateljskem talentu... Spisi teh dveh pisateljev spominjajo me vedno velikih priljubljenih pisateljev drugih narodov... A gluha sta za naše želje.«[1]) Kmalu nato je začel Stritar pisati v »Zvon« svoja »Dunajska pisma«, ki se jih je — kakor smo videli — nekdaj Levec tako bal. In takoj v prvem njegovem sestavku je bilo čitati naslednje: »Naše mlade pisateljice so nekako odločne v svojem mišljenju, rekel bi skoraj: bojevite... One kažejo več

[1]) Slov. Svet, 1895, str. 151.

novodobnega duha, kakor njih moški vrstniki. Nam starcem so popolnoma hrbet obrnile, kar je čisto naravno. Prav lepo je bilo brati, kako je njih ena zaceptala in zaropotala tudi nad novejšimi pisatelji, češ, da sta samo dva, ki znata kaj poštenega spisati. Jaz pa vem še za enega, ki je vsaj toliko vreden kakor ona dva čislana moža... Skriva se skromno za črko R v Lj. Zvonu, zakaj?«[1]) Stritar je menil Rada Murnika, ki je takrat tiskal v »Zvonu« roman »Groga in drugi«. Kako pretirana in naperjena osebno zoper Kersnika ter Tavčarja je bila ta Stritarjeva sodba, se razvidi iz tega, da je z ozirom na njo pisal sam Fran Govekar v »Portretnih karikaturah«: »Pripovedujejo, da Stritarjevih besed: ‚g. R. je vreden vsaj toliko kakor oba naša pripovedovalca skupaj' ni verjel niti sam Rado Murnik.«[2]) In vendar jih je ponatisnil koncem leta v vabilu na naročbo urednik »Zvona«, kar mu je zlasti dr. Tavčar jako zameril. Primeri, kaj mi piše v istem pismu Viktor Bežek: »Če me spomin ne vara, mi je nekdo povedal, da je o neki priliki Kersnik opozoril dr. Tavčarja, kaj sem bil jaz o njiju napisal v Zvonu, oziroma na njega platnicah. Dr. Tavčar je bil baje besen, da se kaj takega drzne o njem napisati Zvon, ki izhaja v Narodni Tiskarni, koje predsednik je on, dr. Tavčar. Če bi me ne bil ščitil Lavrenčič, bi bil moral jaz že tedaj odložiti uredništvo.«

»Narod« se ni strinjal nikoli z Govekarjevim naturalizmom: Govekar je talent. Odpor proti njemu

[1]) Ljub. Zvon, 1895, str. 425.
[2]) Edinost, 1896, štev. 112.

je stvaren in ni v nikaki zvezi z realizmom. Govekarju je vse v krvi, kakor Zoli. On popisuje kočljive scene s pikanterijo, ne pa z nravno resnobo. Naturalizma ne moremo odobravati, pikanterija pa itak ni imela nikdar domovinske pravice v literaturi. »Vse kaže, da je pozitivizem dogospodaril in novo stoletje nam prinese tudi novo umetnost. Napoveduje se nova doba, renesanca idealizma, v kateri pride zopet do veljave tudi v umetnosti sedaj pregnana fantazija.«[1]) Zlasti ostro pa je nastopil »Narod« zoper Govekarjev roman »V krvi«, pišoč: »Narodne tiskarne ne zadene nobena krivda zaradi objave tega spisa, ona sploh ne odobrava ‚beletristike', v kateri se smešijo žive ali mrtve osebe. Kdor nima toliko fantazije, da bi znal iz življenja zajeto snov primerno obdelati, nima več pravice šteti svoje delo med umotvore.«[2]) In vendar je bil Govekar z Novim letom sprejet v »Narod« za urednika podlistka! . . .

Govekarjev naturalizem je bil nastopil od zunaj z Dunaja. Poizkušal je tiho bolj osebno vojno zoper dotedanji slovenski idealistični realizem. A bolje nego ta je bil vkoreninjen pri Slovencih formalizem v osebah družinskih epigonov Cimpermanovih. Zoper to zastarelo šolo ni imel Govekar nobene besede, morebiti zato, ker čiste poezije sploh ni imel v svojem programu, ampak samo socialno delo, ki je mislil, da ga vrši s svojim naturalizmom. Kmalu nato se je začela napovedovati prava mlada poezija slovenska v

[1]) Slov. Narod, 1896, štev. 66.
[2]) Slov. Narod, 1896, štev. 270.

osebah Dragotina Ketteja in Ivana Cankarja. Ta je takoj trčila ob Cimpermanove formalistične epigone, in geslo ji je bila ona »renesanca idealizma«, o kateri je govoril »Narod« kot o umetnosti novega stoletja. Ko je najbolj divjal boj »novostrujarjev«, takrat je zapel Kette, zaverovan v čisto nove cilje, naslednjo satirično pesem:

»Gazela.

(Novejšim poetom.)

‚O, pesnikuj, prijatelj, nihče ti ne brani,
Le stiki bodejo naj čisto izpeljani,
Le jeden slab, vsa pesem je za nič pri meni',
Tako sem čul več tisočkrat pri Cimpermani.
‚In pa čemu ti večni vzdihi, večne solze?
Le zase, zase take pesnice ohrani!
A pili, moj prijatelj,' je dejal, ‚le pili,
In še enkrat, le pili, nikdar ne prestani!'
Ah! . . . stike brusi v potu svojega obraza
Apolon moj, ne poje več na liri vbrani.
Ah! . . . Stike brusi v potu svojega obraza
Moj Amor ne pušic, otrok zatelebani.
Sevéda! Pesen bodi gladka, dolgočasna,
Učili slovnice se bodejo primáni
Iz Cimpermana, Funtka in Medveda:
Nebroj poetov bode kmalu po Ljubljani." [1])

Kar je povedal tukaj Kette v negativni satirični obliki, to je razodel Slovencem drugo leto Ivan Cankar določno in odkrito: Cimperman, Funtek, Medved, Opeka, Hribar, Gangl; »kar nedostaja tem pesnikom, to je gorak čut in živa barva, tisti omamljivi vonj, ki

[1]) Slovanski Svet, 1896, str. 40.

diha iz vsacega pravega umotvora. Pred seboj vidimo samo ponarejen okostnik, z žicami zvezan in od vseh stranij podprt, postavljen na kateder v korist ‚ukaželjne mladine'. Namesto živega pripovedovanja — samo suho, dolgočasno ‚pojasnjevanje'. O bistvu modrovanja in premišljevanja ne govorim, četudi me šegečejo prsti . . . to bi d a n e s še ne bilo ljubo, zakaj novo solnce še ni posijalo v vsej svoji lepoti... Sijati je začelo izza gora . . . jaz že čutim njegovo pohotno, vznemirjajočo g o r k o t o . . . m o d e r n a l i r i k a j e p r e d v r a t i.«[1])

Govekar je že čutil, da bije tudi njegovemu tamtamskemu naturalizmu zadnja ura. Z debelim zofizmom mu je izkušal rešiti življenje. Mesec poprej je namreč v »Narodu« sam priznal, da prihaja »dekadenca«, ki »dobi v naturalistih najboljše pristaše«, ker dekadenca ni nič drugega, kakor »v notranjost obrnjeni naturalizem«.[2])

A vsi zofizmi niso nič pomagali. S l o v e n s k a m o d e r n a j e b i l a p r e d v r a t i! . . .

* * *

Od leta 1891. dalje je bil Kersnik podpisan za izdajatelja »Ljubljanskega Zvona«, sodeloval pa pri listu izpočetka ni obilo, vkljub temu, da ga je novi urednik Funtek neprestano moledoval za povesti, poudarjajoč dne 16. februarja 1891, da list »ni prebogato založen s pripovednimi, to je z d o b r i m i pripo-

[1]) Slov. Narod, 1897, štev. 68.
[2]) Slov. Narod, 1897, štev, 47.

vednimi spisi«. V prvem letu je bil Kersnik naklonil Funtku samo kratko črtico »iz sodnih aktov« pod naslovom »Mamon«, v kateri je s svojo divno izrazitostjo načrtal podobo duhovniškega skopuha Grebena. Leta 1892. je preskrboval »Zvon« z beletristiko Josip Stare, pišoč zanj poleg »Starega naslanjača« svojo najboljšo, realistično povest iz ljubljanskih meščanskih krogov, naslovljeno »Lisjakova hči«. A Stare ni bila dovolj glasna firma. Občinstvo je naravnost pogrešalo Kersnika. Prim. Funtkovo pismo Kersniku z dne 7. januarja 1892: »Oprostite mi prijazno, da Vas zopet nadlegujem, ali prošnja moja je umevna, ker bi se ‚Zvon' po dolgem času zopet rad odičil z Vašim imenom in ker naročniki mnogo povprašujejo, zakaj ne prinašamo nobenih Vaših spisov.« Kersnik je imel v rokopisu gotovo samo humoresko »Kolesarjeva snubitev«. To stvarco je bil poslal Mohorjevi družbi, ki je bila za »starim Molkom» prinesla l. 1890. »Znojilčevega Marka božjo pot«. Vesela humoreska je bila gospodom v Celovcu premalo tendenciozna. Zato jo je bila družba pisatelju vrnila s prošnjo tajnika Hutterja, da jo Kersnik malo bolj »koristno« podslika: »Kdor bi znal družbi opisavati tako krepko tendencijoznih in ob jednem tako kratkočasnih povestij, kakor je bil Vaš ‚Stari Molek', njemu bi družba dela ne mogla z zlatom preplačati in uspeh bi bil krasen.« Kersnik zaradi vrnitve rokopisa ni bil užaljen in je pozneje napisal za družbo še povestici »Za čast« in »Rejenčevo osveto«, a te humoreske ni popravljal za družbo. Poslal jo je Funtku, ki jo je natisnil v tretji »Zvonovi«

številki. V roki jo je imel urednik že ob sklepu druge številke, v kateri je ves vesel v listnici potolažil nekega čestivca Kersnikove Muze z besedami: »F. B. na D. Na Vaše vprašanje odgovarjamo, da priobčimo že v prihodnji številki daljšo jako zanimljivo humoresko ‚Kolesarjeva snubitev' iz peresa gosp. Janka Kersnika.«

L. 1893. je prinašal »Zvon« dolgi Mencingerjev roman »Abadon«, poln zamišljene fantazije in težkega starčevskega premišljevanja. Dejanje se je kretalo v abstraktnih sferah. Ob Mencingerja se je uvrstil zopet Janko Kersnik s svojo »Jaro gospodo«, na videz lehkotno povestico, gibajočo se sredi naše vsakdanje pokrajinske inteligence, v lahnih pogovorih, dovtipih, piknikih po gozdih, posedevanjih v Kračevi krčmi in plesih v nizkih sobah; v resnici pa globoko segajočo v psihiko naših socialnih krogov. Slovenski sodnik je tu naslikan, ki je bil v velikem mestu, ki je bil na vseučilišču, kjer se je posvetil vedi — »za kruhoborbo«. »Zahajal ni nikdar v kroge, kjer vlada blažilna moč izobraženih žena . . . Dobro se mu je godilo le tedaj, kadar je dobil ob praznikih od nekega starega strica nekoliko goldinarjev. Te je zapravil v družbi enakomiselnih tovarišev, bodisi na nedeljskem izletu ali v kavarni, odprti vso noč.« Poznal je v velikem mestu le »staro, toda ugodno krčmo na predmestju, kjer je vitka točajka Nežka tako resno in skrivnostno povedala, kaj je nocoj svežih jedil in kaj jih ni«. Kot adjunkt pri majhnem kranjskem sodišču se je izogibal izobražene družbe, »katera mu je imponirala s svojo splošno

in družabno omiko«. Potem postane sodnik v Grobljah. V krčmo hodi in privija k sebi natakarico Ančko, ko mu prinaša pijačo: »Taka deklica, to bi bilo še nekaj! . . . nič tistega gosposkega, česar še opisati ne morem, tistega, kar mi je tako zoprno.« Njegov adjunkt, ki dela prav tako, sicer pristavlja: »Vendarle je cvet, katerega svalkaš po rokah.« »Oh, kje pa najdeš sveže cvetove?« ga zavrne sodnik cinično. Sodnik se poroči z natakarico, ki ga ob prvi priliki vara z adjunktom. Konflikt se razreši čisto po receptu slovenske »jare« gospode, brez tragičnih nastopov: vsi trije gredo narazen. Ančka postane zopet natakarica, životari po svoje, dokler je ne privedejo nekoč pred nekdanjega adjunkta na sodbo zaradi vlačugarstva. Njen prejšnji ljubimec jo obsodi v ječo, v kateri ona umrje za legarjem. On je njen edini pogrebni spremljevavec.

Kersnikova povest je jako ugajala čitateljem. »Narod«, ki je že med letom opozarjal na to povest, je pisal o njej koncem leta: »Kje tiči moč tega odličnega pripovedovalca, to je obče znano: Kersnik umeje kakor malokdo risati kmetsko življenje, sosebno pa delo in nedelo naše gospode na kmetih. Čitajoč ‚Jaro gospodo' gledali smo plastiško pred seboj vse te osebe . . . Posamični oddelki se nam pač zde nekoliko fragmentarski, ali drugje je zopet pripovedovanje uprav dramatiškega značaja. Kersnik je našo književnost že obogatil z marsikaterim spisom, najboljšim izmed vseh pa se sme prištevati ‚Jara gospoda' bodisi

po svoji koncepciji, bodisi po finem tonu, kateremu vlada pisatelj kakor malokdo drug.«[1])

Leta 1894. je pisal dr. Tavčar za »Zvon« kitico povesti pod naslovom »V Zali«, drugo glavno povest je listu naklonil zopet Janko Kersnik. Iz filistrskih krogov »jare« gospode je stopil v tej povesti, naslovljeni »Očetov greh«, vnovič med svoje kmete v divno brdsko pokrajino, ki jo je s par potezami tako-le naslikal: »Proti zapadu se odpira razgled na široko mengeško ravan, v katere daljnem ozadju se bleste gorenjske planine z orjaškim Triglavom; proti severu se dviga Grintovec izza tuhinjskih hribov, na jugovzhodu pa vidiš prijazno Limbarsko goro in lep del krasne moravške doline s temnoobrastlo Javoršico v ozadju; in kadar v pozni jeseni in pozimi leži bela megla zdolaj do srede hriba, sije tu gori gorko, jasno solnce in iz belega meglenega jezera kipe daleč daleč tja do notranjskega Snežnika le temni vrhunci višjih hribov kakor otoki v morju.« Iz te pokrajine je privedel pisatelj kmete čitatelju pred oči. Krepko dramatično zastavlja povest že v prvem dejanju, ki se vrši v sodni dvorani. Za grunt gre. Za grunt se mladi Kačon odpove revni bajtarski ljubici, za grunt zataji otroka, ki ga je ž njo rodil v fantovski ljubezni, za grunt postane mladi kmet krivoprisežnik. Plastično so očrtani ti dogodki, sigurno, črtica za črtico so narisani značaji. A naenkrat se prične pristno Kersnikova fragmentarnost, njegovo nagnenje do pomišljajev. Zlokobnost visi nad

[1]) Slov. Narod, 1893, štev. 292.

»očetovim grehom«. Pričakuje se maščevanje. Kakor po navadi Kersnik tudi v tej povesti nima one sile, da bi na istem mestu, v istem zaporednem času pokazal železni korak kontinuitete dejanj. Kakor v kinematografu spušča in dviga zaveso, z jarko lučjo osvetljujoč samo najpregnantnejše faze dogodkov. Ta njegov način prikazovanja, ki mu v njegovih majhnih črticah tako izborno služi, mu je v lagodnem stilu romana v škodo. »Zločin« mu je izpadel realistično, bil je kakor pograbljen iz narave, »kazen« je komponirana, umetna: krivopriseženikov sin se po triindvajsetih letih zaljubi v svojo, od očeta zatajeno sestro in se pod vtiskom, da bog hoče svojega maščevanja, strmoglavi v prepad. Kakor je sijajen Kersnik pri slikanju drobnega, tihega, filistrskega in nerazburljivega življenja slovenske pokrajinske inteligence, tako mu roka opeša, ko zavezuje silne dramatične vozle.

»Očetov greh« je bilo Kersnikovo zadnje večje delo. Sicer ga je urednik Funtek tudi za prihodnje leto prosil povesti, pišoč mu dne 25. oktobra 1894: »Kako bode s prihodnjim letom? ‚Zvon' brez Vašega peresa ni nič, in da se je tako uspešno razvil baš poslednje leto, ko je stal tako rekoč že pred nekaj leti ob prepadu, to ni najmenj Vaša zasluga . . . Daljšo povest [‚Groga in drugi'] sem si že preskrbel, ki bi utegnila izhajati na uvodnem mestu, če ne pride kaj drugega, nekaj drugih povestij mi tudi še leži v miznici — ali prav težko bi mi bilo, če bi v poslednji številki ne utegnil naznaniti tudi kaj Vašega!« Kersnik je Funtku najbrž v šali obljubil povest »Zarathustra«. Ta naslov

je bil prejkone v zvezi s čitanjem Nietzscheja, katerega si je bil v tem letu kupil Kersnik, pač vsled tega, ker je v »Zvonu« opozarjal nanj Stritar.

A konec leta 1894. in začetek leta 1895. sta mu precej omrazila javno delovanje: incident na shodu zaupnih mož najprej politično. Tu je moral gledati, kako je zmagoslavil nad njim kurat Koblar s svojo obsodbo koalicije. Kersnik po vsej priliki ni verjel v teatralično liberalnost Koblarjevo. Zato je svojega oponenta s fino ironijo opozoril na to, da se »Slovenec« ne bo strinjal s Koblarjem. A politični kurat mu je v odgovor patetično zabobnel, da se on ne boji »Slovenčeve« obsodbe, njemu da je samo za — resnico! Vendar se Kersnik vkljub neuspehu na tem shodu ni izkujal v politiki. V januarju l. 1895. je prišel v deželni zbor in dne 29. januarja branil s posebno interpelacijo notarski stan proti klerikalnim napadom. Veliko bolj do srca mu je šel nastop »novostrujarjev«, ki so ga malone izrinili iz literarne javnosti.

V prvi številki novega letnika »Zvonovega« se je Funtek poslovil od uredništva »zaradi nekaterih diferencij«. V prihodnji številki lista tudi Kersnik ni bil več podpisan za izdajatelja. O tej uredniški izpremembi je pisal Funtek Kersniku dne 3. januarja 1895 naslednje: »Z novoletno karto, katero mi je napisal sotrudnik-poštenjak, prejel sem to-le poročilo: ‚Izza kulis sem čul, da se pripravlja — najbrže za Vašim hrbtom — promena v uredništvu Ljubljan. Zvona. Smatram si za svojo dolžnost Vas na to opozoriti . . .' Šel sem nato k dr. Tavčarju in ga vprašal, koliko je

resnice na tem poročilu. Potrdil mi je, da se je upravni odbor v svoji seji resnično posvetoval o izpremembi pri uredništvu in tudi sklenil, da se izroči uredništvo profesor Bežku, mojemu kolegi, ker je bil le-ta pripravljen prevzeti uredovanje za 30 gld. na mesec, dočim sem bil jaz gospodom — predrag, ker sem dobival mesečno 40 gld. Vender pa mi je dejal dr. Tavčar, da je poverjen vprašati mene, ali prevzamem uredništvo za 30 gld. To impertinenco sem seveda neutegoma odklonil in upravnemu odboru oznanil svoj odstop. Tedaj pogajati so se hoteli z mano za nižjo ceno, pogajati so se hoteli oni gospodje, ki so mi svoj čas obetali večjo nagrado, kadar se Zvon količkaj povzdigne. In povzdignil se je, zakaj število naročnikov se je od tedaj, ko sem jaz prevzel uredništvo, od ubogih 600 pomnožilo na 1000 naročnikov in še čez, tako da se je morala lanska prva številka iz nova natisniti, ker so se vedno še oglašali naročniki. Ali vsa ta ponudba je bila pač samo navidezna, vsa stvar se je bila sklenila za mojim hrbtom in izvestna klika me je hotela vsekakor odpraviti. Saj so vedeli, da ‚glihanja' ne vzprejmem, ako imam količkaj časti v sebi. Čakali pa so, da sem se obračal do raznih sotrudnikov in preskrbel listu gradiva za leto 1895., potem pa so šele vprašali prof. Bežka, mojega — kolego (kateremu sem, mimogrede bodi omenjeno, tudi že pojasnil svoje stališče in povedal svoje mnenje, ker je dosledno molčal, dasi je dobro vedel o vsi umazani stvari in bil sam zapleten vanjo), ali ne bi hotel biti moj naslednik! . . . Oprostite, če se dotaknem Vaše osebe, jaz sem

docela prepričan, da Vas, kot izdajatelja Ljub. Zvona tudi živa duša ni obvestila o ničemer; to pa bi bila takisto dolžnost upravnega odbora, kakor obvesiti mene, kot urednika! . . . Pojasnil sem Vam torej vso stvar. Zmatrati je ni treba za tajnost; odgovoren sem za vsako besedo, katero sem Vam napisal. Prosim Vas samo še, da mi Svojo častno naklonjenost ohranite prav tako nadalje, kakor ste mi jo izkazovali doslej.«

Kersnik je pritegnil Funtku tembolj, ker so se postavljali »novostrujarji« z urednikom Bežkom na čelu — vsaj privatno — v opozicijo tudi proti njegovi umetnosti in načinu njegovega pisanja. Prof. Bežek ga k sodelovanju niti povabil ni. O tem mi piše sam v že gori navedenem pismu: »Mislim, da se do Kersnika nisem osebno obrnil. Stvar je bila taka. Vajete v Narodni tiskarni, koje uprava je bila precej zavožena, je bil prevzel Josip Lavrenčič, ki je hotel dvigniti tudi pasivni Zvon. V ta namen je določil, da se razvada zastonjikov preneha, in ravno Kersnik je dobival po deset izvodov Zvonovih, ne vem, v kaki namen. Potem se pa tudi iz dveh posebnih vzrokov nisem obrnil niti do Kersnika niti do dr. Tavčarja, ki sta dotlej bila beletristna matadorja. Prvič sta ta dva oba imela razvado, da sta pisala svoje povesti sproti ter pošiljala mesečno nadaljevanje jako kasno. Zategadelj je imel Zvon grde zamude in ljudje so mrmrali. A jaz sem imel nalogo, da poskrbim, da bo Zvon pravočasno izhajal. Drugi vzrok je bil ta, da se je bila pojavila nova realistna Govekarjeva-Murnikova struja

(glej gori!) . . . Da se pri takih odnošajih nisem maral niti pismeno niti ustno obrniti do Kersnika, je razumevno.«

Kersnikovo ime je izginilo iz »Zvona«. Nekdanji listov glavni realist se ni pojavil poleg Govekarja, Murnika in Bežka, medtem ko je Pavlina Pajkova v njih družbi lehko pravila svoje historije. Vzrok je morala biti ali osebna zamera ali pa Funtkova stvar, da je Bežek tudi prihodnje leto iskal poti do Kersnika ne direktno ampak preko Levca. Ta je Bežkovo prošnjo sprejel v zadnje svoje pismo na Kersnika z dne 10. novembra 1896. Po svoji stilistični markantnosti in vsebinski tehtovitosti so nam bila Levčeva pisma v tej knjigi prava naslada in biografu Kersnikovemu zlati ključ do dobe in oseb. Zato naj mu bo dovoljeno, da z izrazom globokega spoštovanja izroči javnosti to pismo, poslednje, ki ga je pisal Kersniku on, ki nam je ustvaril romanopisca:

»Meni že močno preseda moje predsednikovanje [pri Matici] in ko bi vedel, da prihodnji predsednik ne bode p o p, takoj bi se umeknil s predsedniškega stola. Lepo te prosim, spiši vendar za prihodnje leto kaj za Matico, zlasti za Knezovo knjižnico in pošlji ob pravem času, da dobiš še častno nagrado iz Jurčič-Tomšičeve ustanove, ne zaradi denarja, ampak zaradi svoje časti in zaradi društva. Saj vidiš, kakšne smeti nam pošiljajo. V Knezovo knjižnico sem sprejel letos neko Govekarjevo povest J o s i p K r e s (= Anton Knez), ki je genijalno pisana, a še precej ‚krvava', dasi jo je moral pisatelj precej prenarediti. Zadnjih 6 let se je

tako pretrgala zveza med nama, da že ni kar nič lepo. Mene tarejo skrbi za mojo ogromno družino in delati moram kakor težak . . . Ti imaš tako lep čas, daj, zberi in izdaj svoje povesti. Lepa kopica jih bo! Pri tem pa Matice ne pozabi in zdaj ob dolgih zimskih večerih zanjo kaj spiši. Tudi to ni lepo, da si Ljubljanski Zvon popolnoma pustil na cedilu. Bežek mi je že opetovano pisal in me ustno prosil, naj vendar posredujem, da bi mu spet kaj poslal. Jaz bi sam pisal, ko bi utegnil, a zdaj se otepam s ‚Slovenskim pravopisom', ki izide v c. kr. zalogi šolskih knjig. Spet me je dobil Šuklje v kremplje . . .«

Zanimivo: Kersniku, čigar edino veselje je bila pravzaprav lepa knjiga, so izpremenjene literarne razmere takorekoč z lehkoto izbile pero iz rok; v politični javnosti pa je pri še težjem položaju vztrajal, dasi vemo, kako zelo mu je že skoro deset let presedala in kakšno mnenje je imel o nji! In vendar je v jeseni 1895 stopil v volilno borbo s klerikalci za svoj mandat. Njegov protikandidat je bil dekan Kajdiž, tega glavni agitator domžalski beneficiat Strupi, ki je cel mesec nastopal na leci in letal po hišah, roteč gospodinje: tukaj nebesa, tam pekel in hudič.[1]) Prišel je s kaplanom Kalanom tudi na Kersnikov volilni shod v Domžalah dne 27. oktobra. Tu je Kersnik ocenjeval pomen Winklerjeve dobe in svoje zmerne stranke. Nato je omenjal podrobno razne materijalne zadeve okraja, za katere se je res vselej vestno potezal. Proti njemu se je dvignil Strupi in mu očital edino to, da je

[1]) Slov. Narod, 1895, štev. 259.

liberalec, ker ni prišel na katoliški shod v Moravče. Kersnik: to je bil shod nove stranke, katerega se jaz kot član posredovalne stranke nisem mogel udeležiti. Tudi mi je rekel dekan Kajdiž, da se mi na shodu nastavlja past. Na dan volitve dne 21. novembra je Kersnik podlegel Kajdižu s 23 glasovi proti 57. Kersnika je potem izvolila trgovska zbornica, katere član je bil že dve leti.

V drugi seji deželnega zbora dne 3. januarja 1896 je Kersnik ožigosal duhovniško agitacijo in označil stališče sedaj šele enkrat edine napredne stranke nasproti klerikalni: Pri nas gre za kulturni razvoj, pri vas za gospodstvo, za Rimskega Katolika. Izrazil je željo, da bi prišlo poprej tradicionalno tolerantno mišljenje duhovnikov zopet do veljave. Med tem zasedanjem je igral Kersnik za kulisami veliko vlogo kot posredovatelj pri sklepanju zveze z Nemci. Vrhutega je pisal ves čas zasedanja kratke šaljive zabavljice na klerikalne poslance, ki so pod naslovom »Mušice« izhajale skoro vsak dan po ena v »Narodu«. Naj jih nekaj navedem! »Zelen: Mi kmetski poslanci bi morali biti pravzaprav liberalci. Z našimi dedi so graščaki in škofje barantali kakor z živino; liberalizmu se moramo zahvaliti, da smo sedaj prijatelji kaplanov in da sedimo z graščaki pri isti mizi.« — »Mogunški škof Ketteler je nekoč rekel: Ko bi sv. Pavel danes živel, bi bil katoliški žurnalist. Ker sta gospoda Žitnik in Kalan katoliška žurnalista, še ni misliti, da sta slovenska sv. Pavla, k večjemu sta — Pavlihi.« — »Dr. Papež sreča Brenceljna in mu naznani: Danes

izstopim iz deželnega odbora. Brencelj: Mer san Schweizer, mer san frei und tuan, was mer müssen.« — »Kajdiža le dobiš, ako mu kadiš.«

V decembrsko zasedanje deželnega zbora Kersnik ni več prišel. Prosil je dopusta zaradi bolezni in ga je tudi dobil. Zadnjič je nastopil v javnosti dne 18. marca 1897, ko se je udeležil seje trgovske zbornice. A bil je že jako bolan. Pred dvema letoma se je bil prehladil na nekem lovu. Bolehal je na jetiki v grlu, a je bolezen omalovaževal, dokler ni izgubil glasu. Sredi maja je šel iskat izgubljenega zdravja v Gleichenberg. Pa bilo je že prepozno. Dne 27. julija so ga pol mrtvega pripeljali v Ljubljano in ga prenesli k tastu Tavčarju, v čigar stanovanju je nato ob pol 1. ponoči umrl. Njegovo truplo so prepeljali drugi dan na Brdo, kjer so ga dne 30. julija pokopali na prijaznem brdskem pokopališču, skoraj tik pod okni grajskih dvoran, odkoder je njegova mnogoštevilna, ljubeča ga družinica mogla biti v neprestanem kontaktu ž njegovim grobom. Globoko ginljiv in prisrčen nagrobni govor mu je govoril dr. Ivan Tavčar. On mu je tudi napisal v »Narodu« nekrolog, iz katerega naj navedem nekaj najpomenljivejših stavkov: Prijatelji smo že pri zadnjem zasedanju deželnega zbora opazovali, kako je bila zavistna bolezen razjedla in razdejala njegovo visoko in poprej tako krasno telo. Jurčič in Kersnik! to prijateljstvo je rodilo v slovenskem slovstvu najlepše sadove. »Zadnja leta mu je znana prenapetost, koja se le prerada šopiri po mladeniških literarnih krogih dunajskih, izbila pero iz roke,

in kakor razljučen Ahil stal je v ozadji ter prepuščal novi struji, da je rojila in brenčala po njivi našega pripovednega slovstva . . . Ni se silil v ospredje političnega boja in niso ga psovali s ‚prvakom' in ‚veljakom' njegovi nasprotniki, meneč, da se Kersnik ne udeležuje politične vojske. Če se pa ni silil v ospredje, bil je pa vendar vsikdar na bojišču in z njegovega loka so dostikrat letale ostre pušice po nasprotnikih, ki so strel čutili, ne da bi poznali strelca . . . V politiki je imel svoja dva vzora, kojih ni nikdar zatajil: narodnost in svobodo. In ker je prva v naši kronovini manj v nevarnosti nego druga, naglašal je svobodo pri vsaki priliki in dostikrat s tistim navdušenjem, katero je last le pravemu pesniku! Ni pripadal k tistim politikom, ki se hočejo na vse strani prikupiti . . . posebno tudi ni pripadal k tistim politikom, ki se tako radi ponašajo s svojo svobodomiselnostjo, ki pa vendar pri vsakem početju pred vsem povprašujejo: kaj poreče k temu čestita duhovščina? Janko Kersnik je bil v pravem pomenu besede pošten liberalec.«[1])

[1]) Slov. Narod, 1897, štev. 170.

* * *

Karakteristika.

Janka Kersnika je opisal dr. Fran Vidic v »Ilustrovanem narodnem koledarju« za leto 1898. tako-le: »Kersnik je bil visoke, vitke, elegantne postave, lepega lica, katero je obrobljala bujna dolga temnorujava brada; v družbi pa je bil živahen, fin, nežen, dovtipen in nad vse prijazen. Bil je uzor moške lepote in prijaznosti. Vse ga je ljubilo in obožavalo, povsod je bil dobrodošel in vsakemu se je prikupil s svojim prijaznim finim vedenjem.« Kmetje so ga ljubili in mu niso rekli drugače, nego »naš Janko«.[1]) Istotako tudi lokalna inteligenca. Bil je v svojem kraju župan, predsednik kmetijske podružnice in odbornik Ciril-Metodove družbe. Ko mu je ob neki volitvi prišel sel naznanit, da je izvoljen, je segel v žep in mu podaril bankovec za 5 gld. Bil je sploh jako radodaren. Fran Govekar ga je naslikal v »Portretnih karikaturah« tako-le: »Mož je velik; nosi se jako elegantno. Le cilindra ne trpi. Zdravi, ozki obraz mu krasi dolga brada . . . na malem nosu nosi zlate naočnike. Mož je bogat grajščak, najljubeznivejši soprog, jeden najboljših romanopiscev, vnet župan, pa slab politik.«[2])

[1]) Slov. Narod, 1895, štev. 252.
[2]) Edinost, 1896, štev. 115.

V Kersnikovi duševni fiziognomiji je najbolj razvito živo čuvstvo in sicer neke vrste nežnost. Zato pričenja svoje literarno delovanje kot liričen pesnik. Domovina in njena slikovita priroda — glavni noti dotedanje slovenske poezije — sta mu vir pesniškega navdušenja. Potem se ga dotakne Jenkova melanholija in Heinejevo sanjarstvo, dokler ga ne okupira Stritarjeva svetožalna doktrina. »Zapustil je očaka Triglava in deročo mater Savo«, kakor njegov Podgolovski, noseč kot »corpus juris« v srcu vsega sveta gorje, »in vendar mu je to hrepenenje po nekem neznanem idealu vzbujalo vesela čuvstva«. Saj je tudi Stritar rekel, da je pesnik v najglobočji svetovni boli osebno lehko najsrečnejši človek na svetu. To svetožalje je Kersnik kmalu premagal in se ob svojem vzorniku Galileu povzpel do nekega moškega pogumnega hrepenenja po boju s sovražno usodo. Zlasti pa ga je oko za lepote, posute po lepi božji prirodi, navdalo z vedrejšim umetniškim razpoloženjem. A Stritarjeva doktrina mu je ostala ves čas njegove pesniške mladostne dobe vsaj v teoriji merodajna. Jenka, svojega najljubšega pesnika je označil: »Zdavnaj je že utihnil njegov glas, oj krepki glas, čigar donenje je poznal ves beli svet od sinje Adrije do ledenega morja, in zdavnaj se je že umirilo nepokojno srce, iz katerega je poganjala tako divno solzna cvetica poezije. In gorje, vesoljnega sveta gorje, ki ga nosi v prsih pravi pevec, in s katerim trpi za nas, za vse, za ves svet, — ono gorje je nehalo razjedati življenja mozeg, in kragulj, ki ga ne odžene nobena pozemska moč, se je

upognil, ko je prišla zadnja ljub'ca, bela smrt.« — A Kersnika to svetobolje ni napravilo jokavega, nasprotno: v njem so zorele njegove duševne moči in ga dvigale v višjo sfero umovanja in — spoznanja: »Ko jame spoznavati svet in resnobo življenja, ko se mu prikazuje vsa naša gola, ostudna ničevost in bedarija v svoji pravi podobi, ko vidi, da je vse, kar se sveti in blešči, le razbita steklena črepinja, ki jo obseva mesec, — tedaj mu krasi solzna cvetka poezije vsako misel, in njen čarovni kras mu razjasnjuje temni, trnjevi pot do spoznanja. In gorje, ki so mu ga podarile rojenice, ono gorje ga stori vzvišenega čez našo uborno počenjanje, — on nosi svoj svet, vesoljnost v čutečih prsih.«

V pesmih je Kersnika samo razpoloženje, sama melodioznost, krepkih kontur, silnih poent ne pozna, tako tudi ne trdnih obrisov misli, dogodkov in stvari. Narodna pesem, nad katero se ne dviguje, mu je bila še v poznejših letih, ko ni več delal verzov, glavna pričarovavka poetičnih občutij. Trije politiki: dr. Hrast, njegov koncipient in graščak Bole (»Agitator«) se spro zaradi volitev. Skoraj bi prišlo do ostrih besed. V istem hipu se začujejo iz gradu »otožni glasovi narodne pesmi«. — »Oh, Milica poje!« je omenil graščak in vsi trije so postali pred grajskimi vrati in poslušali. »Bilo je, kakor bi ti glasovi dušili vse strasti in vso jezo, ki je kipela malo prej v srcih teh treh mož«, pravi Kersnik.

V mladih letih, ko je živel še v samih čuvstvih, je opeval celó slovenske misionarje. Ko je iz poetičnih

občutij zaplaval v sfero spoznanja, ni več pesnil; postal je v dunajskih dijaških letih navdušen svobodomislec, ki je pretakal solze nad »usužnjeno Francijo, kjer so pruske pickelhavbe stražile grob svobode, grob civilizacije«. Potem se je vprašal: »Kaj hočemo začeti z našim ljudstvom? Pri nas gospoduje mitra, in kardinalski plašč zavija vse v temno noč«. To prepričanje je napravilo iž njega političnega feljtonista, kakor ga nismo imeli prej ne pozneje. Postal je entuziast napredne in narodne ideje, o kateri piše sam, »da moč ideje vse premaga in da ga ni jekla, ni plamena, ki bi zatrl in udušil misel, ki se polasti nakrat brezbrojnih duhov«. V šestem »Nedeljskem pismu« je navdušeno razkril svoj svetovni nazor: »Sedaj smo pahnili od sebe zastarelo oporoko minulih vekov . . . mladi zarod, ki se mu bo upogovala prihodnjost, je postal podpora in nositelj čistega in svobodnega narodnega in slovanskega čuvstva.«

Sicer se pa Kersnik s filozofijo ni bogve koliko ukvarjal. Ob priliki se norčuje iz Kantovega učenjaškega izražanja, šali se iz Hegeljevih rebusov. Pač pa je moral čitati Spinozovo etiko, ki jo citira v kritiki o Aškercu. V zadnjih letih si je bil kupil celega Nietzscheja. Vkljub temu je imel prav, ko je v borbi s Pajkom pisal, da on ni »prijatelj filozofskih definicij«.

Verska vprašanja je bil prosto odložil z ram, kakor se slečemo otroške obleke, ko nam postane pretesna. V tem oziru je značilno mesto v »Cyklamenu«, kjer vpraša Elza junaka Hrasta, če veruje v predestinacijo. »Hrastu to modrovanje ni bilo po volji. On sam

se z enakimi premišljevanji ni bavil nikdar, in zdaj se ga je ostro polastil čut, da mu guvernanta raste čez glavo, ne s svojim izobraženjem, nego s samostalno sodbo. Pa otresel se je naglo: Jaz nisem gotov o tem v svoji veri. — Čakajte, gospod doktor! meni zopet ona . . . Ali imate Vi kaj verskega prepričanja? . . . Vi hočete resen odgovor? Nekoliko vere imam, kar mi je je še ostalo iz mladih let, in vendar, če prav premislim — — malo je te vere ali pa nič! — In s čim ste jo nadomestili? Nekoliko filozofije ima vsak človek! — Nadomestil! Jaz nikdar nisem čutil te potrebe!« »Bil je res verski indiferentist ta doktor Hrast, in kakor je bil vešč v svoji stroki in doma v lepi književnosti — vera in sploh vsa filozofija mu je bila deveta skrb,« pravi o njem Kersnik, s temi besedami dobro karakterizujoč svoje inteligentne slovenske sodobnike in najbrž bolj ali manj — tudi sebe.

Še neko značilno mesto ima v tem oziru Kersnik v »Rošlinu in Vrjanku«. Mladi doktor medicine Vid spremlja zvečer svojega nekdanjega sošolca, hribovskega kaplana Tomaža, po pogorskem kolovozu. Med potjo se razvije med njima naslednji pogovor:

„Vid," je dejal hipno duhovnik, „ali res ne veruješ ničesar?"

„Sem li to dejal?"

„Raz lice sem ti čital!"

„Ne, ti me nisi umel! Jaz verujem, da je nad nami božje bitje . . ."

„In drugega nič?"

„Posledice si izvoli in izberi, kakor hočeš! Jaz ti vse pustim, kar vi učite — toda jaz ne verujem!"

„V Boga vendar, to si dejal!"

„Da, toda s tem ti bodi dovolj!"

„Ne more, ne sme biti dovolj! — Kaj misliš o duši, o večnem življenju?"

„Pusti me, prijatelj!" . . .

„Zakaj?" je dejal navidez mirno, „jaz bi le rad zvedel, kaj devate vi, ki študirate tam zunaj, ki pijete učenost védroma, kaj devate vi na ono mesto v srcu, kjer je nekdaj stal zlati uk naših mater, trdna vera z vsemi tolažili, kakor jih ima le ona. Ako si vrgel vero in vse njene pripadke čez plot, kaj si del na njeno mesto?"

„Ti li nisem dejal, da verujem v Boga, v božje brezkončno, večno bitje? Da se nam to bitje razodeva v vsem življenju, v vseh prirodnih pojavih, v vekovitem zakonu, ki vlada svetu! Vse to je večno, vse te proste snovi, čas, prostor, svet — vse — in časne so le prikazni, ti pojavi stvarstva, kakor jih gledamo, čutimo, kakor smo sami!"

„Oh, oh, Vid!" je vzkliknil duhovnik... „Odkod jemlješ potem napotek pošteno živeti, storiti to, kar je dobro . . .?"

„Tudi to je ustanovičeno v prirodnih zakonih. Kakor je zorel človek v milijonih in milijonih let do današnje dušne visočine, tako so zoreli ž njim kot pogoj obstanka njegovega oni zakoni, ki urejajo medsebojno življenje — vse gole posledice boja za obstanek." . . .

„Kaka tolažila imaš v stiskah, v nesreči, kadar si sam s srcem svojim — če mi je pač smeti tako reči?"

„Razum svoj in zavest, da moram izpolniti svoj tek — tako ali tako!" . . .

„Dragi moj, le eno mi še povej! Kadar boš na smrtni postelji, bolan, sam . . .? Se boš li izpovedal?"

„Ne vem!" je rekel počasi in ponovil: „Ne vem! Človek je tedaj — slab — slab!"

Tudi o tem svojem junaku pravi Kersnik: »Doktor Božan je bil mož, kakor jih, čeravno ne pogostoma, vendar toli nahajamo med s a b o in ki so v

skupini svoji poteza v znaku našega časa ter našega ožjega narodnega razvitka.«

Odločno izražena svobodomiselna nota, pridobljena v vseučiliških letih, je Kersnika vlekla v politiko. Vrhutega mu je bil intimen prijatelj Šuklje, najpolitičnejša glava, ki so jo kedaj imeli Slovenci. S tem je dana tudi karakteristika Kersnika kot politika: svobodomiseln je najprej in vedno; prijatelj Šukljetov, in ker je Šuklje kot véliki practicus bil zmeren, se je držal tudi Kersnik te smeri. Toda nekaj je značilno: naj je imel Šuklje v politiki na Kersnika še tolikšen vpliv, za kako zvezo proti napredni ideji ga ni mogel pridobiti. Od mladih dni lastna svobodomiselnost je šla Kersniku čez vse prijateljske zveze. Zato se je Kersnik takoj po prvih nastopih Mahniča tako trudil, da spravi med seboj liberalne elemente na Slovenskem. On je leta 1885. sklenil pakt z drjem. Vošnjakom in v poznejših letih je bil on tisti, ki je Šukljeta vselej, kadar je ta hotel zopet obnoviti svojo stranko, brzdal in mu svetoval, da sodeluje pri »Narodu«. Moglo bi se reči, da je Šuklje samo na zunaj politično vodil Kersnika, na znotraj pa je bil obraten vpliv ravno tako velik. Dokler je Kersnik živel, je bil tudi Šuklje pri vsem svojem praktičnem vpoštevanju razmer eden najbolj načelnih naprednjakov; svobodomiselstvu se je šele odpovedal, ko ni bilo več med živimi onega njegovega Jančka, kateremu je bila svoboda vedno zvezda vodnica...

Ko pričenja Kersnik z beletristiko, živi v njem še vse polno romantike. Prve njegove povesti imajo same

one zanimive junake, ki se dopadejo sentimentalnim devojkam. Žerinje so grad, tam so komtese in stare aristokratske dame s skrivnostmi, tam so grofi, baroni, lajtnanti in slikarji. S podobnim osobjem se srečamo zopet v drugi povesti: »Lutrskih ljudeh«. Od slovenske etnografske romantike »glasnikovcev« ima Kersnik tudi ono značilno razmerje med kmetom v vasi in gospodo v gradu. Jurčič je to neštetokrat opisoval. Samo da je on polagal večjo važnost na kmete, to se pravi, da je opisoval zroč iz vasi na grad. Celo v takih povestih, ki se gode skoro izključno v gradu, kakor »Deseti brat«, so kmetiške osebe najskrbneje slikane: Martinek, Krjavelj, pozneje Šepec itd. Jurčič je stavil kmeta v razmerju z gospodo etično vedno višje. Tudi to je bila pri njem še neka romantična poteza. Ogoljufan, prevarjen, oškodovan je v vsaki povesti dobri kmet od hudobnega graščaka ali škrica. To pa je nacionalizem, ker je bila gospoda tuja ali odtujena narodni ideji. V prvih povestih tudi Kersnik sledi Jurčiču. Grof Sori strelja v kmečko otročad, zmerja neuki slovenski ljud, slikar Rogulin, simpatični junak povesti, sam sin tega ljudstva, ga brani in proslavlja. »Kakšen razloček med našim kmetom in tukajšnjim!« vzklikne pl. Berg v »Lutrskih ljudeh«. »Kakšen razloček menite?« vpraša pozorno slikar Kosan. »Glede duševnih zmožnosti in glede olike nemški kmet preseza vendar silno tukajšnjega slovenskega!« »Nikakor ne, gospod pl. Berg!« oporeka resno Kosan. — Ta romantična antiteza med dobrim, poštenim kmetom in pokvarjeno gospodo je edino širše,

idejno ozadje, pred katerim se odigravajo konkretni ljubezenski dogodki, zaradi katerih je povest seveda napisana. Gospoda je mlademu Kersniku kakor njegovim prednikom samo za to tu, da se gode med njo zanimivih zapletkov polna dejanja. Kmet je skromen okvir, v resnici pa edina etična dragocenost na slikah. Zadnja povest, v kateri gleda pisatelj še s tem Jurčičevim pogledom na kmeta, so »Rokovnjači«. Skoro nato prične Kersnik tudi na kmeta gledati drugače — realističneje. Slikati začne njegovo usodo najprej v malih črticah, potem v povestih in za njegovim peresom jamejo vstajati idejne sence, filozofske projekcije dogodkov in oseb, začne se kristalizirati pojem našega kmeta, definicija, ki je včasih n. pr. v »Kmetski smrti« tako striktna, da bi jo kar izluščil in uvrstil v kompendij ljudske psihologije našega naroda. S kakšno dosledno realistiko je popisana pohlepnost slovenskega kmeta v »Testamentu« ali v »Očetovem grehu«! Tu ni nikake romantike več in tudi nacionalistične idealizacije ne. Vsi pojmi, ki si jih delamo iz osobja, rezultirajo sami iz značajev in dogodkov na vasi. Nič ni vnesenega od zunaj.

Na istem realističnem stališču je stal Kersnik, ko je stopil iz romantičnega gradu dol v trg v zakajeno posebno sobico krčme ali v nizko dvoranico narodne čitalnice v družbo okrajnega glavarja, sodnika, adjunkta, notarja, zdravnika in duhovnika, ko je za tem osobjem projiciral pojem naše »jare gospode«, naše takrat še redke malomestne inteligence, tenke plasti naše boljše družbe, tega nastajajočega faktorja v živ-

ljenju naroda. Opisovanje tega sloja postane pisateljeva glavna naloga, ki daje Kersniku njegovo signaturo. Verno in resnično, brez vsakega olepšavanja je popisana ta družba. Provincijalni dolgčas jo mori. »Kadarkoli se je prikazal tuj obraz v ozidju borjanskega trga, vselej so imeli naši znanci zvečer pri pivu veliko posvetovanje, kdo je pač ta tujec, odkod je in kar je bilo najvažnejše — je li bogat ali ne.« Dr. Hrast je nekoč ves nepotrpežljiv, kakor človek, »ki ve, da bo nekaj doživel, kar mu prežene dolgočasno enakomernost«. In pisatelj sam je ob priliki »v onem dolgočasnem položaju, v katerem človek ne ve, česa bi se lotil, niti kaj bi storil, niti kam bi šel, da bi prosti čas jasnega nedeljskega popoldneva pošteno porabil in pobil«. Govoreč o svojem prijatelju, pravi: »in ko je naju filistrstvo pokrilo s svojim meglenim pajčolanom, sva bila zopet skupaj«. Vsa tragika naše inteligence leži v stavku: »Fant, čuteč v sebi zmožnosti za drugi stan, ni pel nove maše, temveč je šel po svetu, zapuščen in proklet od svojih... zatrta ženijalnost le malokdaj prodere in geslo njegovo postane s časom: Oj le rasti, rasti, vinska trta!« Brez vsakega nakita so popisani uradniki: »Pravijo sicer, da so ženitve v nekih uradniških krogih, kar je dobra gnojnica sadnim drevesom; prej hirajo in hirajo — drevesa namreč — ko jim pa skrbni gospodar prilije, potem rastejo in rastejo, rode cvet in sad in gledajo ponosno na one male revčke, katerim manjka take gnojnice.« Ena najpretresljivejših slik v Kersniku je kmetiška procesija, ki se vije med zelenečimi njivami in prosi boga, da bi

jim njihovega uradnika kam »preložil«. Uradnik umrje: »On je služil, in to pove vse,« pravi kratko pisatelj. Toda to je bil birokrat še iz nemškutarskih časov. V osemdesetih letih je postal rodoljub, ne: rodoljubar. Kersnik ga je prvi, dolgo pred Cankarjem, pokazal v satirični luči. Že v »Raztresenih listih« ga je opisal, kako študira in se »v prostih urah vznemirja in poganja za ‚narod' in je vnet rodoljub«. Vse lepo in idealno se pri teh ljudeh dogaja samo v študentovskih letih, o katerih edinih zna Koren govoriti z zanosom. Ko postane nekdanji dijaški rodoljub sodnik, pravi: »Edino to, da sem oseminštiridesetega leta deklamiral Prešernov ‚Krst pri Savici', mi je škodilo toliko, da nisem pozneje dobil hitro mesta na Kranjskem; rekli so, da sem revolucionar. In pred nekaj leti bi imel biti imenovan svetovavcem v Ljubljani, in ravno tedaj je moja starejša hči Milica pela v naši čitalnici, in — jaz nisem bil imenovan«. Vid Božan »je nosil samo eden — in če smemo tako reči — abstrakten ideal v prsih, ljubezen do svojega rodu; toda iz tega mu je prav tista že označena sebičnost rodila in gojila dober kos delomornega pesimizma.« Aranžer čitalniških veselic Megla je govoril večinoma nemški; a obiskovavec njegov zdaj nemški, zdaj slovenski, »kakor je razvada v omikanih Slovencih«. Slovenski graščak Meden pravi seveda: »Kaj je meni do tiste vaše slovenščine? To ni nič praktičnega, nič koristnega, kdo pa ima kaj od vsega tega?« Boletova hčerka Milica je bila v štirih letih švicarskega instituta precej pozabila slovensko. »Da bi bila zaradi tega nejevoljna, ne smemo

trditi.« Ko je prišla nemška guvernanta Elza v trško slovensko družbo, »so govorili seveda nemško«. In vendar se razvije med njo in Hrastom naslednji pogovor: »Čula sem, da je tu na Kranjskem vsa inteligenca nemška in da se sama šteje za Nemce... Ali tudi Vi sovražite Nemce?« »Tudi!« reče Hrast naglo in odločno.

Narodna postane končno duhovščina in inteligenca. A duhovščina gleda razumništvo strašno nezaupno, v vednem strahu pred njega »brezverstvom«. Notar predava v čitalnici o astronomiji. »Akoravno se njegovo predavanje glede učenosti ni dvignilo na površje navadne popularne razprave, je bilo vendar večini poslušavcev preučeno, neumljivo... Gospod Anton je grbančil čelo, kadar je govornik zinil o ‚živi materiji', ter čakal, da li kaj hujšega ne pride.« Kaplan Anton je naroden, »toda narodnost mu ni prva; — on je bojevnik za vero, in potem šele za slovenstvo.« A inteligenca sama med sabo ima še nižje nagibe, ki ji gredo nad narodnost: »Hrasta se boje! Pa ne zaradi liberalstva; saj dobro vedo, da je to votel strah, ki ga tudi zunaj nič ni... Naši karpi se boje ščuke... Oh, ubogi rod slovenski! Kadar si bomo malo oddehnili od pritiska trde nemške pete, nas bo pa tiščala svoja domača domišljavost — češ, saj ga ni boljšega od mene! In tako nimamo nič višjih vzorov, narodnost je le sredstvo, namen pa svoja korist.«

Česar najbolj primanjkuje slovenski inteligenci, kakor jo opisuje Kersnik, to je oni narodni ponos, ki izvira iz poznanja slovenske samorodne in lastne

moči, iz poznanja dosedaj od Slovencev izvršenega dela, iz samozaupanja in samozavesti. Stari graščak pl. Lukič pravi, da je »Hrvat in Avstrijec«. Njegov sin visokošolec Pavel pa vzklika: »Jaz sem Slovan, samo, edino le Slovan.« To je tisti visokošolec, o katerem pravi oče: »Vi popravljate in preosnavljate svet, vi, nadeja naša! In kadar se vam vidi potrebno, poseči v časa kolo ali rdečo črto zapisati v knjigo zgodovine, tedaj napravite — komers — kajne in potem imenujete nekaj častnih družabnikov, in če treba, jim čez štirinajst dni to čast zopet vzamete.« Ni čuda, da pri tej zamamljenosti manj zanosni ljudje — obupujejo o narodni bodočnosti, poteza slovenske inteligence, ki je še danes veljavna. Vid Božan pravi, ko vidi pokrajinsko slovensko družbo od sodnika, ki mu je narodni napredek deseta briga, doktorja, ki se ima za Nemca, ker je nekaj nemške sokrvice v njem, do ranocelnika, tega »petrefakta iz starih kranjskih časov«: »In sedaj bi tudi sam dejal: res je, res je — ni je nadeje, ni ga upanja za nas! Danes dvesto let ne bode Slovenca več na svetu!« — »A Slovan bode tu!« je kričal Pavel . . . .

Včeraj kakor danes: Fraza, rimljanstvo in — maloupnost! Za vse se vnemljejo in pote Slovenci, samo domače trde in edino možne grude ne poznajo in na njej ne — delajo . . .

Kersniku simpatičen junak Hrast se pogovarja z Elzo o Marlittinih romanih: »Kako Vam je možno brati te povesti? . . . ker so tako bedasto izmišljene, tako nenaravno koncipirane, sestavljene, izvedene — za

božjo voljo, povedati Vam skoro ne morem . . . Junakinje so vse rdečelase, junaki pa merijo povprečno po dva metra od nog do glave. Če pa tega ni, potem so pa sigurno hromi. Vse spletke se rešujejo po skrivnih vhodih, skritih predalih v starih predalnikih, ali pa s pomočjo podzemeljskih votlin. In ta dialog! Pomislite vendar, kje na vsem svetu govore ljudje tako pretirano bombastično, kakor tu v teh povestih? In tako tendenciozno je vse!«

»Vi ste hud realist!« pravi guvernanta.

Ta literarna sodba, ki jo je Kersnik z le malo izpremenjenimi izrazi ponovil v svoji oceni »Beatinega dnevnika«, je bila pristno Kersnikova. Njegove povesti so koncipirane in izvedene povsem naravno. Priroda mu je geslo, priroda mu je vir vsega pisateljevanja. Junaki njegovi so skoraj same konkretne osebe, samo toliko dvignjene iz njih miljeja, kolikor nosijo na sebi tipične poteze pokolenja in dotičnega sloja. Dejanje se razvija naravno, skoraj vsakdanje. Z zapletki in nepričakovanimi razpletki Kersnik ne dela senzacij. Interesira samo z razvitkom značajev. Dialog Kersnikov je navadna govorica sama, dvigajoča se nad vsakdanjostjo po pisateljevi duhovitosti in pregnantnosti. Zanosne in svečane so samo one lirične partije, kjer probija Kersnikovo navdušenje do prirode, ali kjer privre pisateljev meščanski patos pri šibanju družabnih slabosti na dan. Z eno besedo: Kersnik je v resnici realist. K realizmu ga je že jako rano dovedel njegov pozitivistični svetovni nazor. Že leta 1877. je predaval,

da »bode odslej in je deloma že samo vednost prava in edina podlaga literarnemu razvitku . . . na idealizem je prišel realizem . . .« Nad tem realizmom je hotel, da vedno poletava žarek nekega poetičnega optimizma, navdušenja za vse lepo in blago, nekak čustven lirizem. Vzor mu je bil Turgenjev. Že v gori omenjenem predavanju je povedal, zakaj mu ugaja veliki ruski pisec: »Preko življenja polnega realizma Turgenjevovih novel polaga se, kakor nikjer, srebrni pajčolan zdravega idealizma.« To svojo estetično veroizpoved je ponovil v kritiki o Aškercu z besedami: »Slikati, opisovati vse, kakršno je vse v resnici, a vendar opisovati to le tako in v takem vzporedu in v taki zvezi, da mora vzbujati estetično zadoščenje, hrepenenje po nečem nedosežnem, skratka — da mora ustvarjati ideal v gledavcu, v čitatelju samem: torej ne golo življenje — golo resnico samo, ampak golo resnico pod zlato prozorno tančico idealizma.«

V vseh povestih Kersnikovih iz poznejše moške dobe se vidi v načinu pripovedovanja vpliv Turgenjeva. In značilno za Kersnika Slovenca, med katerimi družabno življenje še ni bilo tako razvito kakor med Rusi, je, da slikanje kulturnih časovnih struj v družbi sicer vedno tangira, a da polaga vendar glavno važnost na dejanje. Kersnik je slovenski Turgenjev bolj v fabuli nego v socialni epiki in satiriki. In ako je Volynskij primerjal Turgenjeva z mogočno slovansko harmonično lepo vzrastlo lipo, bi se mogel Kersnik prispodobiti njeni veji, polni mladega, mehkega listja,

cvetja in vonja, samo dohajajoči do debla, a ne segajoči do korenin — do filozofije in psihologije slovenskega naroda, kateri bo Janka Kersnika vedno štel med svoje najodličnejše klasike in najplemenitejše sinove.

Konec.

VSEBINA.

	Stran
V Ljubljani.	
Auerspergovo ministrstvo	1
Slovenci pod nemškoliberalno vlado	18
Južnoslovansko vprašanje	38
Doba miru in sprave	54
Socialno življenje	80
Leposlovje	96
Janko Kersnik	124
Na Brdu.	
Avstrija pod Taaffejem	156
Slovenci pod Taaffejem in Winklerjem	178
Slovenska vladna stranka	248
Klerikalizem — liberalizem	291
Socialno življenje	389
Socialnodemokratična organizacija	399
Slovstvo pod vodstvom Levčevega „Ljublj. Zvona“	411
Janko Kersnik	464
Zadnja leta.	
Koalicija	528
Razmerje Slovencev do vlade	538
Medsebojno razmerje slovenskih strank	562
Slovstveniki	595
Janko Kersnik	614
Karakteristika	628

Avtomatski D.S - 349

NARODNA UNIVERZITETNA KNJIŽNICA